

**DESPRE CULTUL BIZANTIN AL SFINȚILOR MILITARI ÎN
ȚARATUL ASĂNEȘTILOR
ABOUT THE BYZANTINE CULT OF THE WARRIOR SAINTS IN
THE ASEN'S TSARDOM**

Ginel Lazăr*

Abstract

The Asen erected at Turnovo a church dedicated to the great martyr Dimitry the Vanquisher, whom God has chosen to set them free from the Byzantine oppression. The presence of the warrior saint among the rebels was a guarantee of their success and stimulation for their future actions. The insurgents were united under the same ideal: exemption of the Balkan (*Haemus*) Mountains inhabitants from the Byzantine despotism, an endeavour seen as rightful throughout the attendance of Saint Dimitry send by God to fight for faith. The warrior into the right belief is a leitmotif of the Asen politics. The idea of the high protection of the divinity was implemented strongly into the Balkan mentality and became a confirmation for Asen right to claim the political authority of the First Bulgarian Tsardom.

Asan the First and his brother Peter celebrated the victory over Byzantine army on battlefield in the Trjavna pass, by building a church dedicated to the Great Archangel Michael, thus developing the tradition of the warrior saints, began with Saint Dimitry from Turnovo.

Ioan Asan the Second build-up an „imperial“ church choosing as patron saints the 40 Martyrs, commemorating the death of his soldiers on the battlefield of Klokotniza on the 9th of March 1230. His option for the name of the church wasn't a coincidence, since the sovereign adopts an „imperial“ attitude, based on a dedicated imperial ideology. In the same spirit, the sovereign became the high protector of the Zographou Bulgarian monastery, a monument having Saint George as patron saint and, especially, to the Vatopedi monastery, for which he issued a *chrysobull*, a document which following the tradition is accompanied by a series of gifts and ecclesial privileges.

The presence of these religious edifices and the continuity of the thematic compositions, varied as an artistic gender, with special reference to the Byzantine

* Cercetător, Centrul Național pentru Cercetare și Documentare în domeniul Muzeologiei „Radu Florescu“, M.N.I.R (Researcher, „Radu Florescu“ National Center for Research and Documentation for Museology, The National History Museum of Romania).

cult of the military saints, reflect an „imperial“ political ideology of Byzantine origin, outlining on the same time the devotion of the Asen dynasty for this cult.

Key words: Balkan (*Haemus*) mountains, Turnovo, warrior saints, Trjavna pass, *Saint Archangel Michael*, Klokotnitsa battle, *the Forty Saint Martyrs*, *chrysobull* (golden bull).

Cutul bizantin al sfinților militari este reprezentat în diferite ipostaze în lumea balcanică, atât ca sfinți mari mucenici, înfățișați pe iconostas¹, purtând veșminte alese, fără arme, asemenea mărturisitorilor lui Hristos, cât și ca sfinți militari, care apar mai ales pe icoane sau în picturi murale, descriși așa cum au trăit în timpul vieții, în straie militare, înarmați și, chiar călare.

Condiția soldatului creștin, căzut pe câmpul de luptă, în numele lui Hristos și în slujba cauzei comune, reprezintă jertfa supremă a omului, sacrificiul său însemnând un exemplu pentru ceilalți, dar și o modalitate a bisericii de a-și apăra valorile fundamentale cu ajutorul soldaților săi deveniți martiri.

Drept mulțumire, biserica îi sărbătorește pe toți soldații creștini căzuți pe câmpurile de luptă pe 29 august. Din acest *magnific altar* se disting o serie de sfinți militari, sărbătoriți pe rând sau împreună, în zile de referință pentru calendarul creștin. Aceștia au intrat în istoria vieții bisericești și a civilizației balcanice sub forma cultului sfinților militari, glorioși și plini de putere divină, au devenit venerați de popoarele balcanice; văzând în cultul sfinților militari o cale de înălțare spre dumnezeire.

Legitimitatea dinastică a Asăneștilor a fost afirmată încă de la începutul revoltei din Haemus² (1185), aceasta făcându-se în spiritul tradiției imperiale a Primului Țarat bulgar. Asăneștii au ridicat în Tărnovo o biserică închinată *Sf. Dimitrie Biruitorul*, cel trimis de Dumnezeu să-i elibereze de sub jugul bizantin. Prezența sfântului militar printre răsculați garanta reușita acestora și încuraja acțiunile lor viitoare. Moștenirea tradiției imperiale a Primului Țarat bulgar s-a manifestat cu tărie și atunci când, fratele cel mare, Theodor, luând numele imperial de Petru s-a încoronat în biserica *Sf. Dimitrie*, și-a pus încălțări de culoare roșie, toate acestea fiind făcute conform ceremonialului imperial bizantin.

•

Biserica *Sf. Dimitrie* (fig. 1), ridicată între 1183-1185, se află deasupra cursului râului Iantra, pe una din terasele din împrejurimi, la cca. 20-25 de minute

¹ Doi sfinți militari, din ceata sfinților militari, sunt reprezentați într-unul din registrele iconostasului ortodox. Acesta se numește *Cinul*, adică ordinea sfinților dispuși de la stânga Maicii Domnului și de la dreapta lui Ioan Botezătorul, care împreună se roagă dinaintea lui Hristos, unde Marele Mucenic Gheorghe este dispus ultimul de la stânga iar Marele Mucenic Dimitrie este așezat tot ultimul, însă de la dreapta.

² Munții Balcani.

de mers pe jos față de intrarea în cetatea de pe dealul Țareveț și în apropiere de complexul de pe dealul Trapezița. Așadar, biserica înălțată de Petru și Asan nu se găsește în cetatea fortificată de pe dealul Tareveț, ci pe un nivel inferior față de aceasta (fig. 2). Poziția ei dominantă îi conferă un statut demn de un simbol al locului, accesibilă pentru toți participanții la revoltă, condiție obligatorie pentru succesul răsculațiilor. Arhitectura artistică bisericească este de origine bizantină, fiind lucrată cu meșteri specialiști. Conform planului original, descoperit în urma cercetărilor arheologice³, biserica era compusă din pridvor, naos și altar⁴, asemănându-se cu biserica ridicată în cinstea *Sf. Arhangheli Mihail și Gavril* din Nesebăr, cât și cu unele biserici de pe dealul *boliarilor*⁵ din Trapezița. În ceea ce privește decorațiunile interioare, se aseamănă cu alte biserici de sfârșit de secol XII și început de secol XIII din zonă, cum ar fi biserica *Sf. Ioan Rilski* din Trapezița, biserica *Sf. Petru și Pavel* și biserica închinată *Sfinților 40 de mucenici*. Detaliile stilistice, caracterele artistice folosite și cromatica specifică sunt elemente definitorii ale Școlii de pictură de la Tărnovo⁶.

Cum am subliniat mai sus, alegerea *Sf. Dimitrie* ca patron al bisericii Asăneștilor din Tărnovo reprezintă un fapt de o importanță crucială, deoarece acest sfânt militar era foarte venerat în Bizanț⁷ și Balcani⁸. Cultul Izvorătorului de mir este atestat în Peninsula Balcanică, în special după asediul și cucerirea normandă a

³ Ia. Nikolova, *Țărkvata Sv. Dimităr i vāstanieto ot 1185 g*, în *Kulturata na sredno-vekovnija Tărnov*, Sofija, 1985, p. 10-11.

⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁵ Un termen pe care am ales să-l folosim în mod etimologic este cel de *boliar*, nu spre a nu fi confundat cu boierul din nordul Dunării, nici nu se putea de altfel, ci mai degrabă pentru a individualiza și particulariza această categorie a clasei dominante a Asăneștilor, față de categoria similară din lumea slavă balcanică. Termenul provine din protobulgară și desemnează clasa conducătoare (βολιάς). Pentru detalii și bibliografia subiectului vezi, G. Moravcsik, *Byzantino-Turcica*, II, Berlin, 1958, p. 93-94.

⁶ Ia. Nikolova, *op.cit.*, p. 13.

⁷ Între orașele considerate provinciale, Thessalonicul este principalul oraș al Imperiului bizantin care păstrează relicve al sfinților. „Pe primul loc trebuie plasat Tesalonicul cu al său cult pentru Sfântul Dimitrie, patron al orașului, deși fusese martirizat la Sirmium pe vremea lui Maximian. El deține un asemenea loc în viața orașului, încât s-a văzut în el succesul unei divinități-poliade, fără a se putea oferi cea mai neînsemnată clarificare asupra acestei metamorfoze, a unui zeu păgân în erou creștin. I-a fost dedicată cea mai mare biserică a orașului; din mormântul său se scurgea un ulei miraculos care vindeca bolile, dar el era înainte de toate conducătorul războiului (hegemon), protector al orașului, pe care îl salvase de multe ori în fața asalturilor barbarilor. El este salvatorul orașului, patronul soldaților, marinarilor și călătorilor, *soarele care răspândește raze strălucitoare; el este pentru noi soarele, pământul și marea....* striga într-o predică arhieriscopul Isidor Glabas (1739-1393)“. L. Bréhier, *Civilizația bizantină*, trad. din lb. franceză de Nicolae Spincescu, control trad. și note de subsol de Alexandru Madgearu, București, 1994, p. 210; Vezi și C. Diehl, *Histoire de L'Empire Byzantin*, Auguste Picard (Éditeur), Paris, 1920, p. 63-64 și pl. nr. V, unde avem un mozaic cu reprezentarea sfântului militar Dimitrie, patronul spiritual al orașului, încadrat de fondatorii bisericii.

⁸ V. Tăpkova-Zaimova, *Les legendes de saint Demetrius dans les textes byzantines et slaves* - B: Slavijanskije kulturi i Balkanir I, XI-XVII vv, Sofija, 1978, p. 161-169.

Thessalonicului⁹, el căpătând o atenție specială¹⁰ în Haemus, unde se va dezvolta pe măsură ce Țaratul Asăneștilor se va consolida. Conform lui N. Choniates, Asăneștii s-au folosit de cultul marelui mucenic Dimitrie pentru a porni revolta contra bizantinilor¹¹. Pentru declanșarea răscoalei, cei doi frați au invocat susținerea divinității, drept care mucenicul lui Hristos a fost trimis să-i ajute în demersul lor¹². În realitate, Thessalonicul, al cărui patron spiritual¹³ era Dimitrie, fusese cucerit de normanzi¹⁴, prilej ideal pentru Asănești de a transfera imaginea sfântului militar Dimitrie din Thessalonic, cel ocupat și părăsit de soartă, către viitorul nucleu al statului Asăneștilor. Acțiunea fraților vlahi nu este deloc întâmplătoare, mai ales că aceștia aveau nevoie de un motiv serios pentru ridicarea maselor, condiție obligatorie a reușitei acțiunii lor. Criza prin care trecea Bizanțul a fost speculată inteligent de Petru și Asan, strategia acestora bazându-se și pe faptul că iarna anului 1185-1186 se apropia, iar Bizanțul avea nevoie de timp pentru recucerirea Thessalonicului, alungarea normanzilor și pregătirea trupelor contra răsculaților din Haemus. În acest context, liderii răscoalei au aproximat corect momentul începutului răscoalei, susținut firește de nevoia de legitimitate a acesteia. Puternic înrădăcinată în mentalitatea medievală balcanică, ideea protecției divine, prin prisma cultului sfinților militari, vine să confirme grija Asăneștilor pentru preluarea tradiției politice a Primului Țarat bulgar. Biserica este un puternic factor de legitimare, cu atât mai mult cu cât spațiul balcanic nu a uitat măsurile radicale, de *naționalizare* a bisericii bulgare, luate de Boris-Mihail I și desăvârșite de Simeon Veliki. În spiritul tradiției politice bulgare, păstrate în mentalitatea locuitorilor dintre Haemus și Dunăre, ideea renașterii statului bulgar, chiar și după două secole de varii încercări, sub jug bizantin, capătă cât mai mult contur. Așa cum subliniază și *Istoria* lui N. Choniates „...Dumnezeu a hotărât libertate pentru neamul bulgarilor și al vlahilor și a încunviințat scuturarea jugului celui îndelung purtat; din care cauză și Dimitrie, mucenicul lui Hristos, a părăsit cetatea tesalonicenilor, și biserica-i de acolo și petrecerea lui printre romei și a venit la ei ca să-i ajute și să le fie părtaș la faptă”¹⁵.

Dacă pentru Simeon Veliki, copiarea modelului imperial constantinopolitan la curtea sa din Preslav nu reprezenta decât o amăgire, în raport cu urmarea acestui

⁹ T. Teoteoi, *Civilizația statului Asăneștilor între Roma și Bizanț*, în *Răscoala și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 93.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ „Fontes Historiae Daco-Romanae” (FHDR), III, București, 1975, p. 256-257; T. Teoteoi, *Civilizația, în Răscoala*, p. 95.

¹² *Istoriya na Bălgarija*, III, Sofija, 1982, p. 119; G. Murnu, *Din Nichita Acominatos Honiatul*, traducere a părților privitoare la istoria Asanizilor cu introducere și index de G. Murnu, București, 1905, p. 23.

¹³ L. Bréhier, *Civilizația bizantină*, p. 210.

¹⁴ W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, trad. de Mihai-Eugen Avădanei, ed. îngrijită de V. Spinei și Bogdan-Petru Maleon, prefață de V. Spinei, II, Iași, 2004, p. 79-81; A. Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*, București, 2007, p. 132.

¹⁵ FHDR, III, p. 256-257; H. J. Magoulias, *O City o Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Wayne State University Press Detroit, 1984, p. 205; *Istoriya na Bălgarija*, III, p. 119.

model, din postura de împărat al Bizanțului, în schimb, pentru primii Asănești, însușirea cultului sfântului militar Dimitrie, patronul spiritual al celei de-a doua metropole bizantine, se încadra într-o tipologie politico-ideologică moderată, dar originală. Multiplele calități spirituale¹⁶ ale Sf. Dimitrie garantau reușita acțiunii gândite de cei doi frați vlahi, determinată de o serie de factori, printre care și cel de ordin divin. Dumnezeu, un sfânt militar consacrat și o sfântă biserică, legitimează spiritul libertății vlahilor și bulgarilor, conferându-le acestora dreptul de a se autoguverna, în numele tradiției Primului Țarat bulgar¹⁷. Primii Asănești, moștenitori ai tradiției politice bulgare, nu și-au exprimat dorința de a continua visul politic al lui Simeon, aceștia s-au mulțumit cu reincluderea statului din Haemus în *familia de regi*. Doar agresiunile repetate ale Imperiului bizantin, îndreptate contra vlaho-bulgarilor au trezit și accentuat spiritul de frondă al acestora. Orice formațiune statală simte nevoia de a-și sprijini puterea politică pe o bază tradițional-ideologică. În cazul statului fondat de Asănești, motivele invocate de Simeon, pentru a-și justifica dreptul la tronul Bizanțului s-au schimbat de-a lungul anilor. În fine, textul din Choniates, referitor la declanșarea răscoalei este cât se poate de interesant fiindcă arată efortul stabilirii unei legături de ordin spiritual între cultul Izvorătorului de mir și dinastia Asăneștilor. Pentru răsculații din Haemus, liderii lor erau luptătorii pentru credință. Frații Petru și Asan sunt prezentați ca niște conducători al căror singur scop este înlăturarea *jugului celui îndelung purtat*, cu ajutorul divinității. Toți cei din jurul lor sunt însuflețiți de același ideal: eliberarea locuitorilor din Haemus de sub tirania bizantină, legitimitatea acțiunii lor fiind dată de prezența Sf. Dimitrie, trimisul lui Dumnezeu, adică luptătorul pentru credință¹⁸, temă care apare ca un leitmotiv în opera politică a Asăneștilor. Deși nu este nouă¹⁹, această temă va căpăta noi dimensiuni în Țaratul Asăneștilor prim prisma încrederii pe care frații vlahi o au în Dumnezeu, „cel care conduce toate acțiunile omenești, deci nici o izbândă nu poate fi obținută fără ajutorul său”²⁰. Drept urmare, eliberarea vlahilor de sub stăpânirea bizantină, înfrângerile succesive ale acestora și întemeierea statului vlaho-bulgar, reprezintă „o consecință a mâniei dumnezeiești, o pedeapsă trimisă din ceruri”²¹ bizantinilor, datorată păcatelor acestora²².

¹⁶ L. Bréhier, *Civilizația bizantină*, p. 210.

¹⁷ *Istoriya na Bălgariya*, III, p. 125.

¹⁸ L. Bréhier, *op.cit.*, p. 210; B. Primov, *Crearea celui de-al Doilea Țarat bulgar și participarea vlahilor*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor. Studii, I*, București, 1978, p. 19.

¹⁹ T. Teoteoi, *Ștefan cel Mare între tradiția bizantină și cea apuseană*, în *Ștefan cel Mare și epoca sa*, culegere de studii, București, 2007, p. 159-162.

²⁰ *Ibidem*, p. 159-160.

²¹ *Ibidem*, p. 160.

²² Uzurparea tronului de către Isaac Angelos și tragicul sfârșit al lui Andronic Comnenos au aruncat asupra Casei Angelos blestemul divinității cât și convingerea că Bizanțul era perfid și vulnerabil. W. Treadgold, *op.cit.*, II, p. 79. Referitor la subiect, vezi generoasă descriere a momentului detronării lui Andronic, în G. Murmu, *Din Nichita Acominatos Honiatul*, p. 17-18.

Un alt episod militar, elocvent pentru evoluția cultului sfinților militari în cadrul statalității Asăneștilor, este victoria categorică a vlaho-bulgarilor în apropierea orașului medieval Strinavos (Trjavna)²³ din 1190. Faptele glorioase de arme ale primilor Asănești nu puteau fi mai bine evidențiate decât printr-o asociere cu sfinții militari, iar drept recompensă pentru ajutorul divin acordat Asăneștilor, aceștia construiesc mai multe lăcașe de cult în zonă, cu hramul *Sf. Arhanghel Mihail*. Deși nu se știe cu precizie când au fost construite aceste biserici și de către cine, dintre cei trei frați²⁴, noi totuși, insistăm să datăm prima biserică pentru perioada de după 1190²⁵, adică după victoria din defileul Trjavna²⁶. Motivația

²³ Această localitate medievală, pictorească și pastorală, ca atâtea alte localități balcanice, își revendică începuturile „care datează încă din perioada celui de al doilea țarat bulgar. După legendă, numele său ar fi legat de pășunile îmbelșugate din poienile vecine, unde pășteau turmele boierilor bulgari în vechime“. A. Bojkov, *Școala de pictură de la Trjavna*, traducere de Anca Irina Dragomir, București, 1973, p. 5. Așadar, etimologia localității se referă la condiția sa pastorală, numele provenind de la calitatea bună a ierbii care se găsea din belșug în zonă. *Ibidem*, p. 95, n. cu nr. 1. Cât despre termenul *herba = iarbă*, transformările acestuia și alte informații utile legate de toponimul amintit vezi T. Teoteoi, *Civilizația*, în *Răscoala*, p. 95, n. cu nr. 112; În legătură cu termenul Strinavos, lămuririle și confuziile sale vezi și R. Macrides, *George Akropolites. The History*, Oxford University Press, 2007, p. 133 și n. cu nr. 11 de la p. 135.

²⁴ Petru, Asan I și Ioniță Kaloioannes.

²⁵ Această problemă este mai veche, trezind interesul mai multor specialiști, în special din Bulgaria. Referitor la unul din principalele monumente istorice ale orașului Trjavna - e vorba de biserică *Sf. Arhanghel Mihail - istoricul de artă Atanas Bojkov scrie următoarele*: „După unele surse, se crede că această biserică a fost construită de frații Asan și Petru după răscoala de eliberare de sub jugul bizantin; după altele se pare că ar fi opera lui Caloian, care a ridicat în împrejurimile orașului Tărnovo trei biserici cu același nume: bisericile de la mănăstirile Prisov și Drianov și biserica de la Trjavna“. Tradiția istorică a monumentului respectiv se leagă așadar tocmai de perioada aflată în atenția noastră. Vezi T. Teoteoi, *Civilizația în Răscoala*, p. 84; A. Bojkov, *op.cit.*, p. 5-6.

²⁶ Pentru a redresa, pe cât posibil, pozițiile imperiului în Peninsula Balcanică și a opri acțiunile vlaho-bulgaro-cumane, împăratul Isaac al II-lea Angelos a întreprins în primăvara anului 1190 o nouă expediție împotriva acestora. Era îndreptată de data aceasta, asupra cetății Tărnovo. Pentru a realiza surprinderea și a evita înfruntarea directă cu oastea Asăneștilor, care controla suficient trecătorile Balcanilor, comandamentul imperial a decis o largă manevră de întoarcere pe la est a dispozitivului de apărare a armatei aliate. Deplasându-se de-a lungul litoralului pontic la nord de Anchialos și urcând foarte probabil valea Kamčijeji, armata bizantină sub comanda celor mai capabili generali imperiali, s-a îndreptat spre Tărnovo pe drumul Preslavului. Conform descrierii lui Choniates, forțele vlaho-bulgare, fără a angaja lupte de anvergură, s-au mulțumit să hărțuiască continuu armata bizantină, care nu a reușit să cucerească nici una din cetățile, puternic întărite, situate în perimetrul munților. FHDR, III, p. 268-269. După nici două luni de la începerea campaniei, insuccesele care se țineau lanț de bizantini cât și temerea unui atac al cumanilor venit de peste Dunăre au determinat comandamentul imperial să ordone retragerea la sud de Stara Planina, pe cea mai scurtă dintre căile aflate între Tărnovo și Beroe (Stara Zagora). La trecerea peste munți, cel mai probabil în defileul Trjavna, coloana bizantină avea următoarea alcătuire: avangarda era condusă de protostratorul Manuel Kamytzes și de Isaac Comnenos, iar ariergarda de sebastocratorul Ioan Doukas; în centru, după carele cu provizii, bagaje și slujitori, se aflau trupe de elită în frunte cu împăratul și fratele acestuia, Alexios III - viitorul împărat. În locul cel mai îngust al trecătorii, după ce avangarda și o parte a coloanei trecuseră, trupele Asăneștilor au atacat centrul forțelor inamice. Rostogolind bucăți de stâncă în zone dinainte alese, luptătorii conduși de frații Petru și Asan au coborât treptat în

noastră este argumentată și de maniera în care împăratul Isaac al II-lea Angelos a abandonat pe câmpul de luptă echipamentul și însemnele imperiale. „... Și iau pradă tot echipamentul oștirii, ba chiar și pe al împăratului însuși. De atunci neamul bulgarilor²⁷ s-a înfumurat, căci câștigase multă pradă de la romei, ba chiar și cele mai de preț însemne ale împăratului și cupe alese și bani o grămadă și chiar crucea împărătească <...>/ Împăratul Isaac s-a înapoiat deci ca un fugar la Constantinopol²⁸. Așadar, victoria de răsunet asupra basileului de la Constantinopol, considerat a avea o putere divină, cât și însușirea însemnelor imperiale ale acestuia, le permite, probabil, fraților Asan I și Petru să ridice o biserică²⁹ cu hramul *Sf. Arhanghel Mihail*, dezvoltând tradiția cultului sfinților militari, începută cu Sf. Dimitrie de la Târnovo.

Imaginea marelui mucenic Dimitrie, patronul spiritual al Thessalonicului și mai nou și al Târnovului, intrat în istoria civilizației Țaratului Asăneștilor, datorită *gloriei* cu care a condus mișcarea de eliberare a populațiilor din Haemus împotriva ocupației bizantine, întruchipează credința populară în martiriul marelui mucenic Dimitrie, cea mai bună dovadă a unei reușite de proporții³⁰. Totodată, cultul

defileu, pe pantele abrupte și au acționat viguros pentru a izola centrul coloanei imperiale. După câteva ciocniri izolate, armata bizantină amenințată cu încercuirea și-a căutat izbăvirea într-o fugă dezordonată spre ieșirea din trecătoare, ciocnindu-se cu propria avangardă: „Și de aici a ieșit învâlmășeală și fiecare căuta mai întâi să se salveze pe sine, astfel încât dușmanii îi chinuiau pe cei prinși ca pe niște vite îngrămădite într-un țarc și-i ucideau fără încetare pe aceia care le cădeau în mână. Nu era nimeni să-i ajute și nici nu era cu puțință“ FHDR, III, p. 268-269. Împăratul însuși s-a salvat doar cu mare greutate și împreună cu puțini supraviețuitori, s-a refugiat la Beroe, de unde a revenit umilit la Constantinopol: „împăratul se întoarce în cetatea cetățitor“ FHDR, III, p. 270-271. Victoria Asăneștilor asupra armatei imperiale din defileul Trjavna (1190) este asemănătoare din multe puncte de vedere cu cea repurtată de Basarab I la Posada (1330), subiectul necesitând o abordare mai largă pe viitor.

²⁷ La G. Akropolites, bulgarii reprezintă termenul arhaic prin care erau desemnați locuitorii din fosta țară bizantină Bulgaria. În comparație cu N. Choniates, G. Akropolites nu amintește de participarea vlahilor din Haemus la răscoala Asăneștilor și constituirea statului vlaho-bulgar. De regulă, istoricul bizantin este apelat de cea mai mare parte a istoriografiei bulgare atunci când se invocă argumente în sprijinul opiniei acelor care sunt contra unei prezențe efective a românilor din Balcani la crearea statalității primilor Asănești. De asemenea, nu trebuie să ignorăm contextul epocii în care a scris cronicarul grec, respectiv influența tot mai puternică a elementului bulgar, din vremea lui Ioan Asan al II-lea (1218-1241), care în cele din urmă a condus la bulgarizarea Țaratului Asăneștilor.

²⁸ FHDR, III, p. 398-399.

²⁹ Tradiția înălțării de biserici și mănăstiri, după victorii de răsunet, se va dezvolta de o așa manieră în Țaratul Asăneștilor, încât acest obicei va deveni o tradiție, preluată și de românii de la nord de Dunăre. Cel mai elocvent caz este acela al lui Ștefan cel Mare supranumit și Sfânt. Trecerea voievodului moldav în rândul sfinților militari se datorează în principal luptei sale neconținute, puse în slujba credinței creștine și implicit a sfințeniei sale dovedite de numeroasele biserici și mănăstiri ridicate după victoriile sale. Pentru aprofundarea subiectului, vezi T. Teoteoi, *Ștefan cel mare între tradiția bizantină și cea apuseană*, în *Ștefan cel Mare și epoca sa*, p. 154-159.

³⁰ Răspândirea cultului sfântului mucenic Dimitrie în toată Peninsula Balcanică este rezultatul unui îndelung proces de aculturație creștină, prin care principalele elemente de cultură materială și spirituală

sfinților militari, așa cum am văzut, va căpăta o mai mare deschidere și spre alți sfinți, de o importanță specială fiind și crezul Asăneștilor în marele mucenic Gheorghe, patronul spiritual al lavrei bulgărești athonite de la Zographou (secolul al X-lea), lărgită și înzestrată de țarii Asănești și nu numai.

Școala meșterilor miniaturiști creată la Tărnovo redă aspecte ce reprezintă peisaje înfățișând orașul de reședință³¹ al suveranului Țaratului Asăneștilor, figuri impunătoare de fețe bisericești și de sfinți militari.

Tărnovo a fost principalul centru al artei bulgare din epoca Asăneștilor. Aici, în mod cert se disting o serie de monumente arhitecturale ce pot fi trecute în revistă la capitolul *reprezentativități* urbane, ce țin de amintirea glorioasei epoci a Asăneștilor. Prima ctitorie a Asăneștilor, biserica *Sf. Dumitru*, apoi biserica imperială din cadrul mănăstirii *Sfinții 40 de mucenici*, datând din prima jumătate a secolului al XIII-lea, precum și aceea a *Sf. Petru și Pavel* erau principalele clădiri ce au fost construite după modelul tradițional imperial³².

Lăcașele de cult construite în vremea Asăneștilor, îmbogățirea acestora, dar și a altora cu picturi murale, icoanele pictate și alte ilustrări ale genului sunt tot atâtea dovezi de exprimare a tradiției imperiale bulgare prin cultul sfinților militari.

Pictura școlii tărnovene este relevată în fragmentele de pictură murală păstrate în bisericile de pe colina Trapezița, cum și în biserica *Sfinții 40 de mucenici*, formată din trei nave, ridicată de Ioan Asan al II-lea în cinstea victoriei obținute în bătălia de la Klokotnitza (1230)³³.

Ioan Asan al II-lea ridică biserica *Sfinții 40 de mucenici* (fig. 3), sugestivă pentru preluarea tradiției statale bulgare cât și pentru dezvoltarea cultului sfinților militari la Asănești și pentru cinstirea memoriei soldaților bulgari căzuți în bătălia de la Klokotnitza din 9 martie 1230³⁴. În această biserică este montată coloana cu

bizantine sunt transferate în Țările slave, creștinate sub orbita Bizanțului. Astfel, atât statul bulgar cât și cel sârb s-au adaptat din mers la noul mediu politic și cultural din Balcani, altfel spus, nevoite să se conformeze unor rigori de civilizație creștin-bizantină. Răspândirea cultului sfântului militar Dimitrie este atestat și în Serbia acolo unde unul din regii sârbi, Ștefan Uroș II Milutin hotărăște prin carte regală ridicarea bisericii din Cracanița, cu hramul *Sf. Dimitrie*. V. și S. Brezeanu, G. Zbucea, *Români de la sud de Dunăre*, București, 1997, p. 124.

³¹ Tărnovo „orașul cel întemeiat și binecuvântat de Dumnezeu“.

³² *Istoriya na Bălgariya*, III, p. 381-382. Astăzi se pot vedea cele trei biserici amintite, refăcute pe ruinele lor originale în perioada modernă și contemporană. Dintre acestea doar Marea Lavră *Sfinții 40 de mucenici* poate fi vizitată și admirată.

³³ *Istoriya na Bălgariya*, III, p. 166-168; At. Popov, *Ivan-Asenevijat manastir „Velikata Lavra“ v Tărnov*, în *Kulturata na sredno-vekovnija Tărnov*, Sofija, 1985, p. 17-25.

³⁴ În timpul țarului Ioan Asan al II-lea, cultul lui Dimitrie în special și al tuturor sfinților militari în general a cunoscut o dezvoltare importantă fiind o dovadă a credinței țarului în ajutorul primit de la divinitate prin intermediul sfinților militari. Credința suveranului balcanic în capacitățile creștine ale soldaților săi, conduși spre victorii de Sf. Dimitrie, patronul spiritual al Asăneștilor, a generat motivația concretă pentru ridicarea Marii Lavre *Sfinții 40 de mucenici*, realizată după victoria totală a lui Ioan Asan al II-lea contra lui Theodor al Epirului la data de 9 martie 1230. Așadar, jertfa glorioasă a soldaților bulgari pe câmpul de luptă coincide ca dată cu jertfa soldaților martiri de la

așa-numita *inscripție de la Tărnovo* a hanului Omurtag, precum și o alta din timpul lui Krum, aduse foarte probabil din vechea cetate de scaun de la Pliska. În acest mod se încearcă sublinierea descendenței de veacuri a Țaratului Asăneștilor, fondat pe tradiția politică bulgară.

Reședința de scaun a Asăneștilor deține și un bogat pantheon sacru, acesta fiind îmbogățit permanent prin grija drept-credicioșilor suverani. Astfel, Petru, Asan I, Ioniță Kaloioannes și Ioan Asan al II-lea au adus la Tărnovo moaștele unor sfinți, dintre care de o mai mare popularitate se bucură Sf. Ioan Rilski și Sf. Vineri, rămasă în tradiția ortodoxă drept *de la Tărnovo*³⁵.

Pantheonul sfinților de la Tărnovo îl are la loc de frunte pe marele mucenic Dimitrie, intrat în conștiința colectivă a locuitorilor din Haemus drept trimisul lui Dumnezeu, eliberatorul acestora din severele constrângeri bizantine. Pe acest fond s-a constituit în interiorul statalității Asăneștilor un cult al sfinților militari, dezrobitori și purtători de biruință, dezvoltat în prima jumătate a secolului al XIII-lea, atunci când s-a consumat momentul de glorie și hegemonie balcanică a Țaratului Asăneștilor.

Personalitatea puternică, caracterul moral și spiritual ale lui Ioan Asan al II-lea, evidențiate și de bizantini³⁶, cântăresc enorm în aprecierea doctrinei politice

Sevastia, moment oportun pentru Ioan Asan al II-lea de a-și glorifica soldații morți pentru cauza crucii. Mitul celor 40 de soldați romani creștini din cetatea Sevastia, deveniți martiri întru Hristos, fiindcă au refuzat să se închine zeilor romani și să se lepede de Hristos, supuși la nenumărate torturi și omorâți în chinuri groaznice, apoi rămășițele lor luminoase, devenite moaște sfinte, a oferit creștinătății un exemplu de solidaritate creștină împotriva persecuțiilor din primele secole ale erei creștine. Cenușa sfinților mucenici, amestecată cu pământ și sânge se conservă și în zilele noastre la mănăstirea Xiropotamul de la Muntele Athos, aceasta purtând hramul *Sfinții 40 de mucenici*. Influența spirituală și politică a Asăneștilor asupra mănăstirilor de la Sf. Munte Athos, după momentul Klokotnitza, a atras de la sine și răspândirea acestui cult bizantin al *Sfinților 40 de mucenici* și sfinți militari în orbita spirituală a Asăneștilor. Iată deci, ridicarea Tărnovului prin prisma cultului sfinților militari, la rangul de mare reședință politică și religioasă, în măsură să reprezinte și prin dezvoltarea acestui cult interesele și pretențiile imperiale ale Asăneștilor la moștenirea Bizanțului. În mitologia populară, forța spirituală a *Sfinților 40 de mucenici* apare ca un leitmotiv, mitul lor devenind o personificare a protecției omului și a mediului înconjurător. Pentru a le capta bunăvointa *Sfinților 40 de mucenici* acestora li se aduc ofrande care sunt pregătite sub formă de turte, împletite sub formă de opt, în amintirea primei zile de prigonire a sfinților mucenici, cu o compoziție specială, denumindu-se sugestiv mucenici. Sfinții mucenici sunt sărbătoriți în fiecare an în ziua de 9 martie, această zi continuând să reprezinte o sărbătoare a reînvierii naturii, a venirii primăverii, trezirea din astenia iernii și pregătirea spre purificare întru Hristos.

³⁵ P. Pavlov, I Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 51.

³⁶ Politica sa abilă i-a atras respectul bizantinilor, fapt certificat de omul politic și cronicarul niceean G. Akropolites. Imaginea sa bună în reprezentările bizantine este un caz atipic, un paradox fără precedent. Poate că această apreciere pozitivă se datorează și relațiilor bune dintre Țaratul Asăneștilor și Niceea. Iată această prezentare favorabilă făcută de G. Akropolites lui Ioan Asan al II-lea. „Niciodată nu și-a ridicat sabia împotriva poporului său, nici nu s-a mândrit omorând bizantini, precum au făcut conducătorii din trecut ai Bulgariei. Din această pricină a fost iubit nu numai de bulgari, ci și de bizantini și de alte popoare... Dintre barbari, era cel mai bun om”³⁶. D. Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500 - 1453*, trad. de Claudia Dumitriu, postfață de N.-Ș. Tanașoca, București, 2002, p. 269.

a suveranului balcanic. Prin instaurarea hegemoniei Țaratului Asăneștilor în Balcani, post 1230, s-a urmărit instaurarea unei *păci evanghelice*³⁷, gestionată de personalitatea imperială a țarului, cu toate că, atât acesta, cât și alți principii, regi și suverani europeni știau că această prerogativă specială este un apanaj exclusiv al basileului universal din Bizanț. Dar după momentul 1204, eșichierul geo-politic balcanic s-a schimbat atât de mult, încât chiar și țarul vlaho-bulgar, moștenitor al tradiției politice a Primului Țarat bulgar, privea această chestiune ca pe una de atitudine personală, un dar al providenței și o luptă care trebuia dusă în spirit creștin și politic.

Hegemonia politică a Asăneștilor, declanșată în Balcani după Klokotniza, a generat o nouă politică bisericească³⁸ a lui Ioan Asan al II-lea, în vastul teritoriu pe care-l controla. Această chestiune a fost efectul desprinderii sale progresive din obediența Romei și a apropierii sale de Niceea, care a acceptat într-un final să recunoască Patriarhia de Tărnovo (1235), consfințind pe această cale independența deplină a Țaratului Asăneștilor. Politica de libertăți și imunități, dusă în special față de mănăstirile din Macedonia și de la muntele Athos, subordonate centrului de la Tărnovo³⁹, reflectă totodată și devoțiunea țarului de la Tărnovo pentru sfinții militari.

Etalând o atitudine suverană, care îi permite dezvoltarea unei ideologii imperiale, susținută și de o politică confesională pe măsură⁴⁰, suveranul balcanic acordă o protecție importantă mănăstirii bulgărești de la Zographou, cu hramul marelui mucenic Gheorghe și în special mănăstirii Vatopedi, căreia îi emite și un chrysobulul (1230)⁴¹, care, conform tradiției, este însoțit de o serie de înzestrări ecclesiastice.

•

Conform unor surse autorizate⁴², specializate în cercetarea picturilor murale ale școlii artistice metropolitane de la Tărnovo, care împodobeau interiorul bisericilor de pe colina Trapezița, se acreditează tot mai mult ideea continuității tradițiilor artistice din vremea Primului Țarat bulgar. Ceea ce iese în evidență este tocmai apariția elementelor noului stil al școlii artistice metropolitane de la Tărnovo⁴³, alături de cele ale vechiului stil artistic, unde nota dominantă este dată de caracterul militar al statului din Haemus. Mai mult, imaginile tradiționale

³⁷ „Ferice de cei împăciuitori, căci ei vor fi chemați fii ai lui Dumnezeu“. *Evanghelia după Matei* Cap. V: 9.

³⁸ P. Nikov, *Țărkovnata politika na Ivan Asenija II*, în „Bălgarska istoriceska biblioteka“ (BIB), 3, Sofija, 1931, p. 65-111; G. Bakalov, P. Angelov, *Istorijska srednovekovna Sofija*, 1991, p. 177-179.

³⁹ P. Nikov, *op.cit.*, p. 84-85.

⁴⁰ T. Teoteoi, *Deux episodes de la lutte pour la suprématie au mont Athos (XIIIe - XIVe siècles)*, în *Idem, Byzantina et Daco-Romana. Studii de istorie și civilizație bizantină și românească medievală*, București, 2008, p. 167-180.

⁴¹ M. Laskaris, *Vatopedskata gramota na țar Asenija II*, în *Bălgarski starini* (kniga XI), Sofija, 1930.

⁴² N. Mavrodinov, *Starobălgarskoto izkustvo XI-XIII vek*, Sofija, 1966.

⁴³ *Ibidem*, p. 68-95.

reprezentându-i pe pustnicii și pe călugării sihaștri au fost înlocuite în epoca de hegemonie balcanică a Asăneștilor cu imagini de sfinți militari (fig. 4), pe care artiștii de la Tărnovo i-au înfățișat în ipostaze destul de realiste, în concordanță cu doctrina politică a Asăneștilor.

Pe lângă cei doi mari mucenici, consacrați și pe iconostas, respectiv Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie, mai sunt întâlnite figurile unor sfinți militari, precum cele ale Sf. Theodor Tiron și a Sf. Laurențiu, ultimul fiind înfățișat în biserica de la Boiana⁴⁴ (fig. 5), încadrat de o barbă încărunită⁴⁵. Reprezentarea redă imaginea hotărâtă a sfântului militar Laurențiu (fig. 6), în echipament de luptă și cu o sulită lungă poziționată în partea dreaptă.

Cunoscutul istoric de artă S. Bosilkov⁴⁶ este de părere că influența bizantină și-a pus puternic amprenta asupra modalităților de expresie proprii picturii de icoane, dar totodată, trăsăturile artistice locale și-au manifestat prezența. Icoanele erau o realitate a epocii Asăneștilor, ceea ce denotă importanța acestora în procesul de glorificare a unor sfinți militari importanți și nu numai. Icoana era o prezență atât de vie încât o întâlnim în toate segmentele vieții de stat, ori în viața de zi cu zi. Dezvoltarea cultului iconografic a luat o amploare așa de mare încât icoanele erau întâlnite în toate bisericile din Țareveț, atât cele ale curții, cât și cele aflate în subordinea înaltului ierarh, cele ce se găseau în bisericile *boliarilor* din Trapezița, în cadrul complexului monahal din Nesebăr, în paraclisurile Asenovgradului, în bisericile din marile necropole dar și în cele ale cetăților, precum și în *procesunile religioase*⁴⁷.

⁴⁴ Construită în trei etape biserica se compune din trei corpuri distincte. Corpul cel vechi datează din secolele X-XI, și îl constituie biserica însăși, închinată *Sf. Nicolae*, cel de-al doilea (format din două etaje) a fost ridicat de către sebastocratul Kaloian la jumătarea secolului al XIII-lea, pentru a sluji drept cavou familiei sale dar și ca pridvor pentru biserița sa. Sebastocratorul Kaloian este fiul lui Alexandru, fratele lui Ioan Asan al II-lea, cei din urmă aflându-se împreună în exil în perioada domniei lui Boril. De reținut că sebastocratorul Kaloian este fratele ultimului țar vlaho-bulgar, Kăliman al II-lea Asan (1256-1257). Apropiat al lui Kăliman I Asan, asasinat pe când era încă un copil (1246), de gruparea progrecească a Irinei (a doua soție a lui Ioan Asan al II-lea, fiica lui Theodor al Epirului), sebastocratorul Kaloian cade în dizgrație fiind îndepărtat de la curte. Nu știm dacă i s-a luat titlul, probabil că nu, din moment ce își păstrează funcția de guvernator al regiunii Sredica (Sofia), unde s-a retras, departe de intrigile de la curtea din Tărnovo. Mormintele ctitorilor, sebastocratorul Kaloian și soția sa, sebastocratorița Desislava, sunt de găsit în incinta biseriței de la Boiana. Vezi A. Grabar, *Boianskata țarkva. L'Eglise de Boiana*, Sofija, 1924, p. 8. Frescele din aceste două corpuri amintite deja aparțin, așa cum este și normal, unor epoci diferite. Primul strat de pictură, ce mai există în unele locuri, datează din secolul al XI-lea, iar cel de-al doilea, ieșit de sub penelul unui pictor anonim poartă patina anului 1259. Picturile murale din anul 1259 se referă la subiecte evanghelice și liturgice, precum și scene din viața patronului spiritual a biseriței, figuri ale sfinților de tot felul și portrete ale ctitorilor. A. Grabar, *Boianskata țarkva. L'Eglise de Boiana*, p. 79-81, planșele XXXIII-XXXVII redau aspecte din viața *Sf. Nicolae*. În total numărul personajelor este de 240. În fine, ultimul corp, cel mai târziu ridicat, a fost adăugat în secolul al XIX-lea.

⁴⁵ A Grabar, *Boianskata țarkva. L'eglise de Boiana*, p. 75-79.

⁴⁶ S. Bosilkov, *Dvanaiset ikoni ot Bălgarija*, Sofija, 1966.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 4.

O icoană grecească a Sf. Dimitrie din Thessalonic de la mijlocul secolului al XV-lea îl reprezintă pe acesta în picioare, o poziție conformă cu statutul său de sfânt militar, astfel gloria acestuia poate ieși mai bine în evidență. Tunica pe care o poartă este scurtă, și de culoare roșie, lăsând să i se vadă încălțările terminate cu lungile șireturi încrucișate în jurul piciorului, până la genunchi. Tunica este acoperită de o delicată armură, cuirasă, cu o cruce mică cu opt brațe, în direcția pieptului și de o mantie purtată pe umeri de culoare albastru închis. Mai distingem un coif, atârnat pe umărul stâng, o sulită mare în mâna dreaptă și un scut mare, frumos decorat, în mâna stângă. Ca un detaliu se observă o cruce mare, în spatele scutului, ceea ce poate însemna chiar cauza supremă pentru care a murit mucenicul lui Hristos⁴⁸.

O altă reprezentare a lui Dimitrie (fig. 7) ca sfânt militar provine din biserica *Sf. Ioan Teologul*, mănăstirea Zemenskiija și este o pictură murală din secolul al XIV-lea. Pictura a fost restaurată și se prezintă azi în condiții de conservare bune, avându-se în vedere imaginea incompletă în care este înfățișat sfântul militar. Acesta este reprezentat în picioare, în echipament militar de ceremonie, purtat peste tunică, de care este atârnată o sabie lungă în partea stângă, iar în partea dreaptă ține o sulită, din care se observă doar partea inferioară. În fine, în spate, în stânga este vizibilă o bună parte dintr-un scut mare, bogat ornamentat.

Între icoanele importante, aparținând școlii artistice metropolitane din Târnovo din perioada Țaratului Asăneștilor, se evidențiază frumoasa icoană din secolul al XIV-lea, intitulată *Sf. Gheorghe pe tron* (fig. 8) sau *Sf. Gheorghe încoronat*⁴⁹. Icoana îl înfățișează pe Sf. Gheorghe care stă pe tron în ceremonial prestigios, de tribun militar. Sf. Gheorghe este pictat într-o tunică de culoare albastru închis și mantie roșie, culoare specifică pentru un martir. Pe cap îi este pusă cu ajutorul unui înger înaripat, o diademă metalică, ornamentată cu pietre prețioase. În mâna dreaptă ține vestita sulită, iar scutul mare este păstrat în spate în dreptul umărului stâng, iar în mâna stângă ține o sabie, cu mânerul îndreptat înspre genunchi.

O frumoasă icoană ce îi reprezintă pe sfinții militari Gheorghe și Dimitrie, datată din secolele X-XI, provenită din localitatea Sozopol (fig. 9), relevă dimensiunile atinse de cultul sfinților militari, cu referire specifică la Gheorghe și Dimitrie, cultul acestora fiind de o deosebită importanță pentru Peninsula Balcanică. Totodată, vechimea icoanei reflectă moștenirea cultului bizantin a sfinților militari a Primului Țarat bulgar preluată și dezvoltată de Țaratul Asăneștilor.

⁴⁸ Plansa cu icoana grecească a Sf. Dimitrie din Thessalonic de la mijlocul secolului al XV-lea cât și informații despre aceasta le-am obținut din lucrarea autorilor L. Uspensky și V. Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. din limba engleză de Anca Popescu, București, 2003, p. 150 și pl. nr. 51.

⁴⁹ *Istoriya na Bălgarija*, III, pl. de la p. 295; Pentru bibliografia subiectului vezi, A. Bojkov, T. Tchernev, *Galerie Nationale de Sofija. Art antique et medieval*, Sofija, 1967. Pl. nr. 16 și explicația sa din capitolul sugestiv.

Sfinții militari sunt înfățișați în reprezentările din epoca Asăneștilor cu însemnele și atributele puterii lor martirice, asta fiindcă, pentru stat și biserică, important era mesajul pe care instituțiile statului îl transmiteau societății prin intermediul sfinților militari martirizați. Atributul fundamental al sfinților militari este crucea. Ea simbolizează expresia elocventă a biruinței martirice a lui Hristos. În cazul nostru, sfinții martiri militari au înviat la viață prin moarte, ca și Hristos, ceea ce arată locul crucii în proslăvirea sfinților militari. Aceștia și-au câștigat respectul întregii lumi creștine balcanice prin glorioasele morți martirice. Pictura creștină bizantină avea să creeze un tip de reprezentare al sfinților militari, simbolic și istoric, oferind creștinătății o imagine redusă la esența ei sacramentală, prin simțul proporției. Artiștii bizantini au oferit școlilor artistice din Balcani un program compozițional și mitologic realist, bogat instrumentat, cu valențe imperiale divine. Toate acestea au fost dezvoltate într-o manieră ideologică imperială de stăruința Asăneștilor. Teoria imperială bizantină a ajutorului necondiționat acordat împăratului plecat la război, de sfinții militari, începe să prindă contur și în Țaratul Asăneștilor.

Cei doi mari mucenici ai lui Hristos și ai ortodoxiei răsăritene, Gheorghe⁵⁰ și Dimitrie⁵¹ împart încă din primele secole ale mileniului I anul pastoral în cele două mari etape ale transumanței. Caracterul predominant pastoral al economiei vlahe a determinat credința populară referitoare la cultul celor doi sfinți militari, cu rădăcini puternice în societatea agro-pastorală a locuitorilor Țaratului Asăneștilor. Astfel, s-a format ideea că Dumnezeu însuși i-a încredințat Sf. Gheorghe cheile timpului, cu care el deschide sezonul cald, adică începutul transumanței, pe când Sf. Dimitrie deține puterea de a închide anul pastoral, simbolizând sfârșitul transumanței.

Cultul celor doi sfinți militari a marcat și credința legată de campaniile militare, ținând cont că pe timp de iarnă nu se efectuau campanii sau expediții militare de mare amploare. Suveranii credincioși începeau campaniile de cucerire după sărbătoarea Sf. Gheorghe și le terminau la sfârșitul toamnei, adică la sărbătoarea Sf. Dimitrie. Există în mentalul colectiv balcanic percepția că în intervalul de timp dintre cele două mari sărbători, tot omul, atât agricultorul, păstorul, cât și soldatul, trebuia să-și termine treaba la vremea indicată de generozitatea sfinților martiri, patroni ai celor mulți, trudituri și luptători pentru credință.

Referitor la dezvoltarea cultului bizantin al sfinților militari în Bulgaria cu ajutorul unor tematici artistice variate, de inspirație bizantină, părerea unanimă a specialiștilor se focalizează în direcția afirmării tradițiilor locale în contextul influenței stilului Paleolog timpuriu, ceea ce denotă soliditatea și originalitatea școlii artistice bulgărești. Procesul de emancipare și de originalitate s-a manifestat paralel cu puternice particularități ale creației populare bulgare; practic în aceasta constând elementul propriu-zis de specificitate ca și valoarea artei bulgare în genere.

⁵⁰ Sărbătorit de biserică la 23 aprilie.

⁵¹ Sărbătorit de biserică la 26 octombrie.

Arta bulgară din această perioadă are ca trăsătură particulară o profundă contradicție. Acele canoane de veacuri statornicite și stabilite în urma interdicțiilor bisericești s-au găsit în permanent conflict cu tradițiile existente, subminându-le pe dinăuntru prin principiile lor viguros realiste, umaniste. Ca marcă a propriei lor individualități artistice, artiștii bulgari au apelat în creațiile lor la motive și tipuri aparținând realității imediate, văzute de ei în natură. Astfel, meșteri anonimi, din cadrul unor școli locale, împodobind bisericile medievale de pe teritoriul Bulgariei, ne-au lăsat superbe portrete ale contemporanilor, înfățișându-i nu numai în calitate de donatori ai bisericilor și mănăstirilor, dar și sub aureola unor figuri de apostoli, sfinți, mucenici etc.

Fig. 1. Biserica restaurată *Sf. Dimitrie* din Tarnovo.
St. Dimitrie Church at Tarnovo renovated.

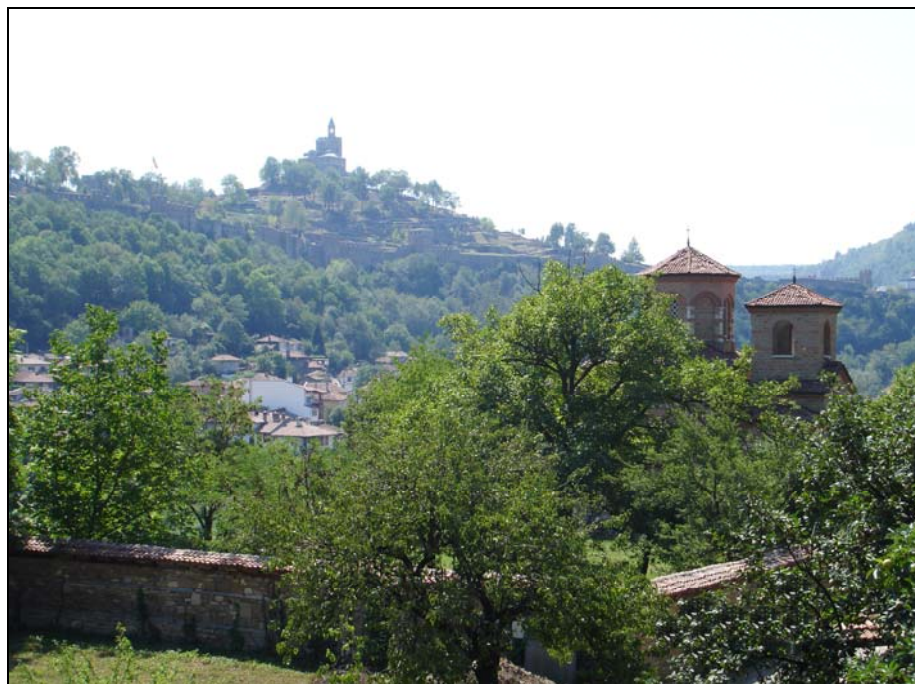

Fig. 2. Biserica restaurată *Sf. Dimitrie* din Tarnovo.
St. Dimitrie Church at Tarnovo renovated.

Fig. 3. Mănăstirea imperială *Sfinții 40 de mucenici*, ridicată de Ioan Asan al II-lea în cinstea victoriei de la Klokotnitza, 1230.
Forty Martyrs Saints Imperial Monastery, build-up by Ioan Asan II to celebrate the victory from Klokotnitza, 1230.

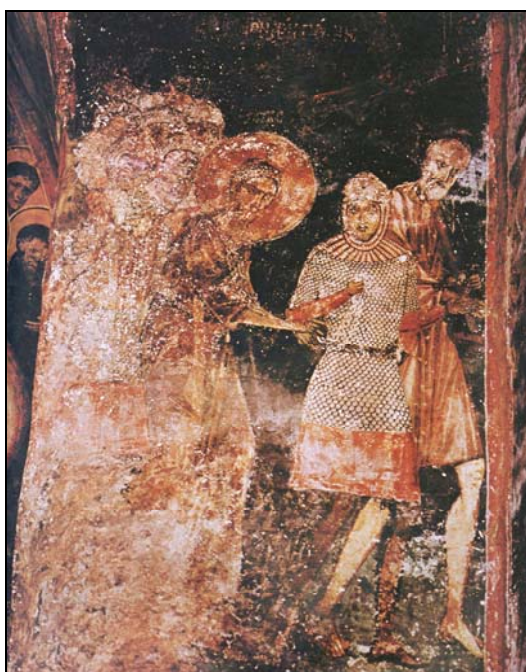

Fig. 4. Repezentarea unui militar. Pictură murală din biserica *Boiana* (1259).
Istoriya na Bălgariya,
III, p. 155
Image of a warrior. Mural painting from Boiana Church (1259). *Istoriya na Bălgariya*,
III, p. 155.

Fig. 5. Biserica *Boiana*.
Prezentare generală. *Istorija
na Bălgarija*, III, p. 410
Boiana church, general view,
Istorija na Bălgarija, III, p.
410.

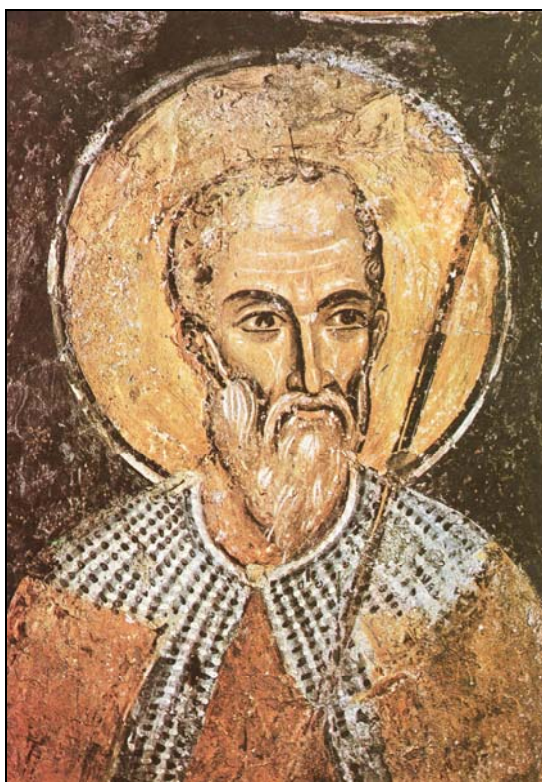

Fig. 6. Sfântul militar
Laurențiu. Pictură murală
din biserica *Boiana* (1259).
Istorija na Bălgarija, III,
p. 269
Saint Laurentius. Mural
painting from Boiana
Church (1259).). *Istorija
na Bălgarija*, III, p. 269.

Fig. 7. Sf. Dimitrie. Pictură murală din biserica *Sf. Ioan Teologu* din mănăstirea Zemenskija. Secolul al XIV-lea. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 278.

St. Dimitrie. Mural painting from St. Ioan Teologul Church, from the monastic complex Zemenskija. Dated in 16th century. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 278.

Fig. 8. *Sf. Gheorghe pe tron.* Icoană din Plovdiv. Secolul al XIV-lea. Galeria Națională de Artă din Sofijs. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 295

St. George on the throne. Icon from Plovdiv. Dated in 16th century. National Art Gallery, Sofia. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 295.

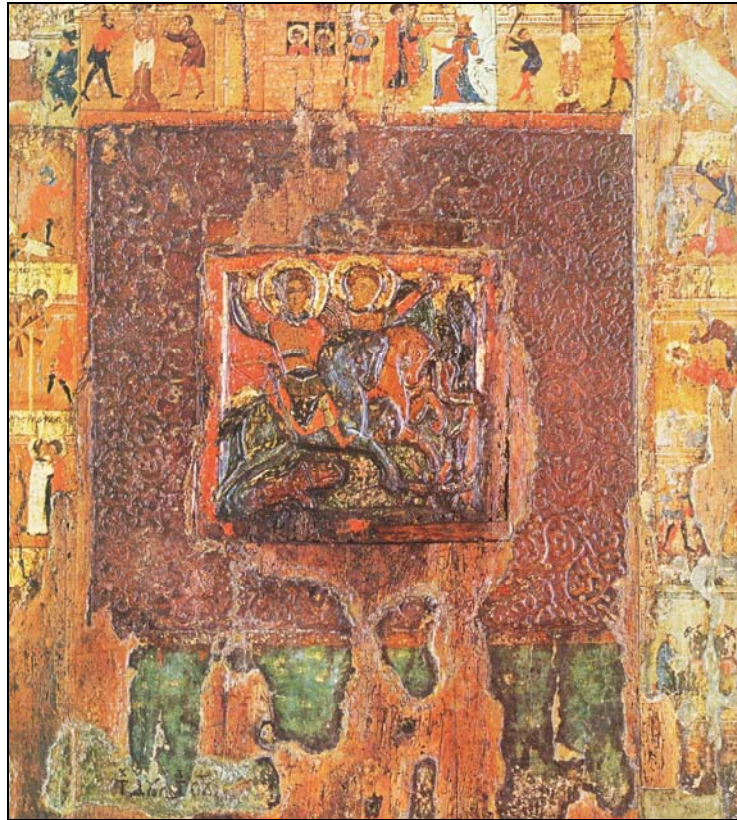

Fig. 9. Icoana din Szopol ce îi reprezintă pe Sf. militari Gheorghe și Dimitrie. Secolele X-XI. Muzeul de Istorie și religie din Sofija. În afara cadrului central sunt descrise amănunte suplimentare din viața cotidiană

Icon from Szopol representing Saints Geroge and Dimitrie. Dated in 10th-11th centuries. History and Religion Museum, Sofia. Outside the central framework are depicted scenes from everyday life.

**HRANA ÎN SECOLELE XIV–XVII ÎN EUROPA
OCCIDENTALĂ ȘI CENTRALĂ**
**SOME IDEAS ABOUT EATING IN WESTERN AND CENTRAL
EUROPE. 14TH-17TH CENTURY**

Roxana-Elena Licuță*

Abstract

In this article we tried to identify the most spread staples and to retrace the manner in which the nobles, the clergy and the peasants used to eat. Our field investigation was the Transilvanian, the German and the French medieval space.

At the noble's Court, the courses were opulent and also you could have found many varied recipes.

In our researches we could observe the fact that in the cold months the recipes involved a lot of meat, but in the warm seasons they used fruit and vegetables. In this period of time the patisserie were very important too, because of the confectioners' creativity in sweets preparation.

In the XIV-XVII centuries bread and wine represented the basic food for both classes, nobles and peasants, although the peasant's food was worst than the food of the other social classes.

Key words: Christstollen, die Blutwurst, Conrad Iacob Hildebrandt, der Tranchierer, patisserie

Supă de ouă cu șofran, piper și miere, la care se adaugă legume, carne de oaie cu ceapă, carne friptă de găină cu prune. Cod prăjit în untură și stafide, anghilă prăjită condimentată cu piper, carne de pasăre prăjită în untură cu ridiche și ciolan de porc cu castraveți. Oare ce ar servi un nobil european din secolul al XV-lea la mesele principale din timpul zilei? Se va simți stingherit să mănânce cu mâinile sau are tot timpul cu el tacâmuri într-un săculeț agățat de curea? Va lăsa oare la un banchet să-i alunece oasele de la friptură sub masă printre picioarele celorlalți invitați, sub privirile dezaprobatoare ale comesenilor?

Prin acest articol ne propunem să identificăm cele mai răspândite alimente, să reconstituim atmosfera în care se servea masa în mediul laic, fără să omitem menționarea câtorva elemente specifice bucătăriei medievale laice și religioase.

* Muzeograf, Secția Istorie, M.N.I.R.

Sursele folosite se referă la spațiul transilvan, cel german și francez, axându-ne pentru cadrul religios pe informațiile oferite de abația de la Cluny.

Pentru a trata această temă în spațiul transilvan putem utiliza informațiile oferite de cercetările arheologice pentru perioada anterioară secolului al XIV-lea. Acestea ne arată că se consuma foarte multă carne, ca urmare a întrebuițării metodelor de conservare prin sare și prin afumare¹. Se poate observa că informația privind tema de față nu este prea bogată pentru secolul al XIV-lea, însă pentru secolele XVI–XVII ne stau la dispoziție documente din care aflăm că în piețele din Transilvania se găsea: pește sărat, crap, somn, morun, scrumbii, știucă, păstrăvi, icre, carne de miel, carne de vită, berbec, oaie, carne de porc, de iepure, de căprioară, găini, pui, găște, cârnați, caltaboși, slănină, măruntaie, ouă, unt, brânză, caș, smântână, grâu, orz, arpacaș, pâine de diferite mărimi și calități, covrigi, plăcinte, fructe, migdale, nuci, linte, mazăre fasole, varză acră, castraveți murați, hrean, pătrunjel, tarhon, mirodenii, condimente (piper, șofran, ghimbir, cuișoare, scorțișoară) untdelemn sau ulei de măsline, lămâi, portocale, zahăr de trestie, miere, vin, mied, bere, must și alte produse².

În vestul Europei, la toate nivelurile societății, hrana de bază era pâinea de grâu, secară sau orz și se mai consuma carnea de vacă, vițel, oaie, porc, iar în locul cartofului, necunoscut până în secolul al XVI-lea, se mânca multă mazăre. În unele zone din Franța precum Limousin, Cevennes și Corsica, baza alimentației era reprezentată de castane, atât pentru oameni, dar și pentru animale³.

La cei bogați hrana se baza mai mult pe carne. Aspectul preparatelor trebuia să fie natural și putea fi schimbat prin varietatea de culori, în unele cazuri având o semnificație estetică și simbolică. Umpluturile erau legate cu miez de pâine înmuiat și trecut prin strecurătoare, iar sosurile erau colorate în roșu, galben și chiar albastru, în ele se adăuga vin sau erau create din zeamă de aguridă. În estul Germaniei, la curțile nobiliare existau multe feluri de carne: de porc, de vită, de oaie și capră, cea de cal fiind interzisă printr-un decret dat de Biserică. Relevant este exemplul castelului Hartenfels unde carnea de vită și cea de nisetru cu garnitură de legume erau foarte apreciate. Se mâncau aproape 40 tipuri de păsări, de diferite feluri: lebede, rațe, potârniche, fazani, cocori, bătlanii. Mai mâncau pești și raci, iar rădăcinoasele erau interzise la Curte, fiind considerate grosolane. În ceea ce privește componentele alimentației se folosea deviza: „ce e mai aproape de cer, e mai prețios⁴”. Cu cât o pasăre zbura mai sus era mai prețioasă, considerându-se

¹ Adrian Andrei Rusu, *Castelarea Carpatică, Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (secolele XIII-XV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 371.

² Samuel Goldenberg, *Clujul în secolul al XVI-lea*, București, 1958, p. 305.

³ Genevieve D'Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, București, 2000 (Traducere Manuela Dobre) p. 46.

⁴ Michaela Völkel, *Torgau - Ein Fürstenhof der Renaissance*, Druckerei Wagner, Siebenlehn, Landratsamt Torgau - Oschatz, 2006, p. 44.

că era mai aproape de divinitate, de aceea era rezervată doar nobililor care se aflau pe cele mai înalte trepte ale societății prin grația divină.

La pregătirea felurilor de mâncare era nevoie de multă imaginație, de aceea la sfârșitul Evului Mediu bucătarii au căpătat statutul de artiști. Mâncarea pregătită era în general sezonată din belșug cu verdețuri alese, plus condimente foarte scumpe, accesibile doar celor din înalta societate.

Masa nobililor se desfășura întotdeauna după anumite reguli. Duminica, după slujba religioasă se așezau la masă și, de multe ori, mâncau singuri. Știm despre Frederic cel Înțelept, Duce și Prinț-Elector al Saxoniei (1463-1525) că obișnuia să mănânce acompaniat de palatinul și bufonul Curții. Alături de aceștia erau prezenți nobilii care tăiau carnea sau îi turnau vin în pahar ducelui, arătând că erau preocupați de siguranța lui și că serveau coroana⁵. Cu ocazia anumitor evenimente, în special a banchetelor, lucrurile se desfășurau altfel. Era prilejul cu care bucătarii își demonstau talentul culinar. Un exemplu sunt bucătarii-șefi ai prinților de Savoia, care pentru mai multe zile de banchet au estimat că aveau nevoie de 3000 de animale și 6000 de ouă. La asemenea evenimente arta culinară își spunea cuvântul: zeci sau sute de păsări erau prăjite, condimentate și împodobite cu penajul lor. Păunul reprezenta senzația evenimentului; deși carnea sa era tare, ațoasă, era totuși prăjit, împodobit cu penele sale și adus la masă, pentru a hrăni privirile invitaților.

Produsele de patiserie accesibile nobililor, erau de asemenea variate. Existau clătite, prăjituri în formă de fagure, rulouri cu frișcă, turtă dulce, tarte cu fructe, cu cremă și cu brânză, plăcinte. Gemurile de fructe, dulcețurile cu miere și marmeladă, drajeurile cu miez din sâmbure de pin sau de migdală, au apărut înaintea bomboanelor⁶. În anul 1457, patiserul Heinrich Drasow din Torgau a creat specialitatea pentru Crăciun numită Christstollen. Mult timp a produs prăjitura ilegal. Problema era că pentru a putea fi consumată de Crăciun se cocea în timpul postului când era interzisă folosirea untului pentru gătit, acesta fiind unul dintre ingredientele de bază al specialității. Agitația provocată de producerea prăjiturii a stârnit supărarea Papei Inocențiu al VIII-lea, astfel că Frederic cel Înțelept și fratele său Johann au fost nevoiți să-i scrie Papei la Vatican pentru a obține desființarea pedepsei pentru folosirea untului în timpul postului și legalizarea producției de Christstollen⁷. Ca urmare, în anul 1490, Papa a semnat un decret corespunzător, așa numita „Scrisoare a untului“, prin care a hotărât să înlăture pedeapsa și să permită fabricarea specialității înainte de sărbătoarea Crăciunului.

În zona rurală se făcea abuz de slănină. Țăranii găteau supă de slănină și mâncare de varză, în timp ce la mesele nobililor se aducea carne friptă sau la

⁵ *Ibidem*, p. 48.

⁶ Geneviève D'Haucourt, *op. cit.*, p. 48.

⁷ Michaela Völkel, *op. cit.*, p. 48.

grătar, rasol, mâncăruri cu sos. În mediul francez, în casele țărănești nu lipseau încăperile pentru depozitarea alimentelor afumate, în special carnea de porc, având în vedere că porcii erau sacrificați în fiecare iarnă. Excesul în consumul de carne în lunile decembrie, ianuarie, februarie a condus la apariția unor boli de piele și erupții. Geneviève D'Haucourt a constatat că din aceste probleme de sănătate ale oamenilor au decurs interdicțiile alimentare pe perioada Postului Paștelui care impuneau un regim fără carne, doar în anumite zile fiind permis consumul de pește⁸.

Țăranii creșteau de asemenea porci, pe care îi sacrificau în noiembrie și decembrie și pregăteau specialități variate, foarte apreciate fiind sângeretele (die Blutwurst) sau toba (das Wellfleisch). Carnea sărată, afumată și șunca erau conservate în vase cu sare. În anotimpurile calde, familiile de țărani se hrăneau în general cu plante, cu pâine neagră, terci și piure de grâne, păstăi și fructe. Mazărea, linte și fasolea creșteau în fiecare grădină. La acestea se mai adăuga și ceea ce oamenii puteau lua din pădure, mlaștină și lacuri. În sudul Germaniei și în anumite ținuturi ale Austriei, țăranii pregăteau cidru de pere și mere, precum și berea care era de asemenea fiind foarte apreciată. S-a mai constatat că în secolele al IX-lea și al XII-lea, an de an, fiecărui locuitor îi reveneau erau 500 de litri de lapte, pentru ca această cifră să scadă, și pe la anul 1200 sa ajungă la mai puțin de 200 de litri pentru fiecare locuitor.

În așezările rurale, oamenii mâncau folosind străchini și cuțitele. Despre acestea, se poate spune cu certitudine că existau, fiindu-ne arătate de iconografie și descoperirile arheologice. În ceea ce privește spațiul francez, Geneviève D'Haucourt susține că raportul era de un cuțit la două persoane; furculițele au apărut mai târziu, iar șervetele erau folosite doar în casele celor înstăriți.

În mănăstiri se respectau posturile tot timpul anului, iar carnea de porc sau de vită era înlocuită cu carnea de pește. Clericii amenajau heleșteie pe lângă locașurile unde slujeau și de aici se puteau aproviziona cu pești proaspeți, pe care îi consumau sau îi vindeau sărați, afumați sau uscați. Interesantă este observația Genevièvei D'Haucourt care spune că în unele așezăminte monastice s-a renunțat de tot la carne și bucătăria a devenit chiar insipidă, deoarece clericii nu au mai folosit mirodeniile, spunând că au efectul afrodisiacelor. În schimb, călugării savurau și prăjiturile și clătitele. Lor li se oferea o singură masă pe zi, însă cu ocazia sărbătorilor, și în zilele de duminică, le erau oferite două mese pe zi. În perioada de post, o mănăstire putea alege din 24 de feluri de pește. Călugării mâncau covrigei atunci când beau bere și forma lor a dat de gândit specialiștilor în bucătăria medievală. În Germania se crede că bucătarul care a început să coacă covrigi (die Brezeln) a fost inspirat în ceea ce privește forma lor de călugării care stăteau cu brațele încrucișate, așteptându-și porția de bere.

⁸ *Ibidem*, p. 47.

În încercarea de a afla mai multe detalii despre bucătăria mănăstirească medievală, nu am putut omite lucrarea lui Edmond Pogon⁹ care s-a ocupat de studiul vieții de zi cu zi în Evul Mediu. Informația este bogată, de aceea, am hotărât o întoarcere la secolul al XI-lea pentru a arăta ce stătea la baza alimentației călugărilor în aceea perioadă, și care erau ustensilele utilizate în domeniul culinar. Conform cercetărilor lui Pognon alimentul predominant al călugărilor era bobul, de tot soiul. Boabele erau pregătite de călugării bucătari, care găteau după reguli stricte, stabilite în mănăstire. După ce se spălau pe mâini se rugau de trei ori și apoi spălau boabele în trei ape succesive, după care le puneau la fiert într-un cazan. Boabele care nu erau bune se ridicau la suprafață și erau înlăturate cu o spumieră care servea și la curățarea vasului de arsura care se depunea în timpul fierberii. După fierbere, boabele din păstăi erau vărsate într-o oală acoperită bine și erau coapte cu slănină, care de fapt nu era servită cu boabele, ci era asortată cu legume verzi care fuseseră spălate în apă clocotită. În ceea ce privește boabele, odată coapte, se amestecau cu grăsime și bucătarul trebuia să le guste pentru a se asigura că sunt sărate bine¹⁰.

Alte legume cu păstăi preferate la Cluny erau mazărea și linte. Ca legume verzi în bucătăria de la Cluny se găseau prazul, care se mânca crud, hasmațuchi, pătrunjelul, cressonul. Fructele erau foarte variate: pere, gutui, piersici, moșmoane (scorușe), nuci, alune, cireșe, căpșuni, smochine, prune, castane și struguri când se apropia vremea culesului viilor.

Din rețetele de la Cluny aflăm că ouăle erau pregătite în mai multe feluri, în special prăjite sau fierte, fiind condimentate cu foarte mult piper.

Mâncărurile cu pește cuprindeau o gamă variată de specii: somon, țipar, sepie, crap, păstrăv, anghilă, mreană, gardon, clean, barbun, hering și alte soiuri cu denumiri enigmatice.

Atenția noastră, se îndreaptă și către ustensilele utilizate la gătit, deoarece ne ajută să reconstituim imaginea bucătăriei medievale. În cazul de față bucătăria de la Cluny¹¹ este înzestrată cu trei cazane folosite pentru prepararea boabelor, pentru legume și pentru spălarea rufelor. În încăpere se mai aflau și patru lighene cu toarte, fiecare având o întrebuințare precisă. Unul era rezervat pentru boabele semi-coapte, în al doilea se spălau boabele înainte de a fi puse în cazan, al treilea era folosit pentru spălarea veselei, și al patrulea nu are o întrebuințare precisă. Lista mai cuprinde și patru lopeți mari, una pentru boabe, una pentru legume, alta mai mică, folosită la presarea grăsimii, a patra fiind din fier (servea la acoperirea cenușii din vatră). Bucătarii aveau și patru perechi de mâneci care îi ajutau să nu își murdărească hainele și alte două perechi de mănuși care le protejau mâinile când mutau cazanul încins de pe foc. Bucătăria mai era prevăzută cu trei ștergere mici

⁹ E. Pognon, *La vie quotidienne en l'an mille*, Biarritz, 1981.

¹⁰ *Ibidem*, p. 181.

¹¹ *Ibidem*, p. 194.

care erau schimbate în toate zilele de sărbătoare. Setul de ustensile mai cuprindea un cuțit pentru slănină și o piatră pentru a-l ascuți, un vas mic pentru fiert apa și pentru a stropi grăsimea și un alt vas mai mic pentru a capta grăsimea. Sarea este nelipsită, și stocată într-o cutie, alături de un cufăr pentru depozitarea obiectelor mai mici și un ulcior pentru apă. Este de semnalat prezența în bucătărie a două măști mici pentru curățarea cazanelor după fierbere. În plus sunt menționate și două bucăți de material poros pentru spălarea vaselor și a cazanelor. Sursa ne oferă și informații ce privesc amenajarea interioară a bucătăriei: două rafturi pentru aranjarea vaselor, două scaune mici, un scaun de bucătărie jos, cu patru picioare, pe care călugării așezau ligheanul cu legume înainte de a-l vărsa în cazan, o piatră de moară unde se puneau cazanul cu boabe sau legume, și o altă piatră peste care se puneau un alt lighean unde se spălau blidurile între mese; bucătăria mai era echipată cu foale pentru a ațâța focul, un jgheab sau o puțină unde se ținea mereu apă cu săpun pentru spălarea mâinilor. Bucătăria se pare că era prevăzută cu un sistem de scripeți cu care cazanele erau mutate, umplute cu apă din conducte și apoi așezate fără probleme deasupra focului.

Întorcându-ne în zona laică, putem spune că oamenii obișnuiți se spălau pe mână la fântână, însă în anumite locuri, precum mănăstirile, abatele vărsa din politețe apă pe degetele oaspeților pentru a-și clăti mâinile, iar la curțile senioriale acest lucru era făcut de scutieri care anunțau spălarea cu apă suflând din corn. La mesele senioriale tot scutierii umpleau treptat platourile, și fiecărui invitat îi venea rândul să servească de pe platou cu mâna și trebuia să facă acest lucru cu delicatețe și să nu își înmoaie în sos decât vârful degetelor¹². La Curțile nobililor preparatele și băuturile se puneau în mai multe recipiente și erau degustate înainte de a fi servite. Teama de otrăvire era mare, din acest motiv unele tacâmuri fiind realizate din materiale care reacționau la substanțe nocive¹³. Fiecare obiect avea locul său precis pe masă și fiecare gest al servitorilor, fiecare mișcare de mână erau dinainte stabilite.

Pentru spațiul carpato-danubian, avem informații de la călătorii străini, precum Conrad Iacob Hildebrandt (1629-1679) care a călătorit prin Transilvania și care ne povestește cum se servea masa în mediul transilvănean¹⁴. Conrad Iacob Hildebrandt și însoțitorii săi fuseseră lăsați în grija unui comisar, un nobil maghiar care lua zilnic masa cu ei, și a unui intendent german, Német Niclas, care avea în subordine un slujitor pe care îl putea însărcina cu diferite treburi. Pe lângă aceștia, ei mai primiseră un bucătar care făcea mare tărași și gălăgie în bucătărie și care tăia multe cepe pe care le toca mărunț. Dacă el trimitea la masă găște fripte sau găini mari, puneau peste farfurie o albiuță mică de lemn, pe care așezau gâsca pentru ca să nu stea în grăsime, iar peste ea presăra felii de mere din care fuseseră scoși

¹² Geneviève D'Haucourt, *op. cit.*, p. 50.

¹³ Michaela Völkel, *op. cit.*, p. 48.

¹⁴ *Călători străini despre Țările Române*, București, 1960, Vol. V, p.560.

sâmburii. Pentru masa pregătită oaspeților, locuitorii au făcut rost de talere de cositor și câteva de lemn, precum și de o față de masă, și când trebuia schimbate farfuriile, slujitorul lui Német Niclas, Mihuk arunca oasele înapoi peste cap, ștergea puțin farfuriile cu haina sa, fie cu o cârpă veche și le așeza din nou înaintea solilor. Mâncarea era demnă de laudă, presărată cu mirodenii, după obiceiul ardelenesc, iar sosurile ardeau ca un rachiu gura și gâtul celui ce se ospăta. Ardelenii obișnuiau să taie partea de sus și de jos la pâinile mici și rotunde, încât nu mai rămânea decât miezul pentru mâncare. Desertul consta în fructe, alese în funcție de anotimp, și era însoțit întotdeauna o ridiche mare și neagră. Pentru prospețimea fructelor, comisarul, sau un nobil tânăr de la curte, delegat de principe, spârgea cu cuțitul o bucată mare de gheață și stropea cu ea desertul, iar când vremea era caldă, un servitor trebuia să alunge muștele de pe masă și de pe bucate, cu un mătauz de pene de păun, pe care-l plimba peste bucate, care se răceau din această cauză. Sursa ne mai spune că ardelenii se băteau pe ridiche, deoarece le plăcea foarte mult, pe când solii abia se încumetau să guste. Și alte plante erau preferate, usturoiul și ceapa din pricina cărora „li se întâmplă adeseori să scape câte o râgâială, de care lucru nu le este deloc rușine”¹⁵. Cert este că atât nobilii, cât și țărani, mâncau foarte multe grăsimi pe care încercau să le dizolve cu vin și acest lucru s-a menținut până în secolul al XIX-lea. Pâinea reprezenta elementul de bază în hrana medievală și era consumată de țărani, nobili, și orășeni. Totuși existau diferențe între pâinea consumată de nobili și cea consumată de orășeni și țărani. Cea a nobililor era pregătită din făină de grâu fin măcinat, cea pentru orășeni era din făină mai puțin măcinată, iar cea rezervată țăranilor era o pâinea neagră, asemănătoare cu pâinea cu semințe de astăzi.

Referitor la tacâmuri, putem spune că pe parcursul Evului Mediu s-au folosit cuțitele, în timp ce furculițele și lingurile¹⁶ au apărut mult mai târziu. Iconografia ne este de mare folos în sprijinul acestei afirmații. Putem susține ideea prin următoarele exemple: într-o ilustrație franceză¹⁷, probabil de secol XV, apare regele Ioan I al Portugaliei (1385-1443) așezat la masă împreună cu nobili și reprezentanți ai domeniului religios. Masa se desfășoară într-un cadru festiv, scaunele invitaților precum și aranjamentul sălii sunt demne de poziția participanților. Privirile noastre se opresc asupra mesei, care este acoperită cu o față de masă albă, decorată cu câte trei rânduri de dungi paralele. În registrul inferior al imaginii putem observa trei nobili care preiau de la slujitorii din dreapta platourile cu carne pe care le dau din mână în mână pentru a ajunge cu ele mai

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ În British Museum se află mai multe piese, printre care sunt: lingurița de proveniență bizantină, datată la cca 600 d.Hr. din situl Lambousa (Cipru); lingurițele de la Lampsacus (Lampeski, Turcia) din secolul al VI-lea d.Hr.; lingurițele de la Mildenhall (Suffolk) din secolul al IV-lea d. Hr. Piese pot fi văzute în catalogul on-line al muzeului la adresa www.britishmuseum.org.

¹⁷ Imaginea poate fi găsită în revista *Perspektive- Das Magazin für Kompaktes Wissen*, Nr. 1/2004, Deutschland.

repede la masă. În dreptul fiecărui invitat se află, probabil, suporturi dreptunghiulare de farfurii și cuțitele elegante sunt așezate în dreapta. Tot pe partea dreaptă se află și câte o pâine rotundă, albă, însă nici o urmă de linguri sau furculițe. Pe partea stângă, în peretele zugrăvit în culoarea roșie, și care este decorat cu motive vegetale aurii, se află o fereastră largă, iar lângă ea o masă cu farfurii rotunde și un teanc de suporturi dreptunghiulare. Puțină atenție necesită și servitorul care apare în cadrul ferestrei și are în mâna stângă un polonic pe care îl ține deasupra unei farfurii rotunde, deși nu pare să verse nimic în ea. Următoarea imagine pe care am ales-o provine de pe fila care reprezintă luna Ianuarie în manuscrisul „Les Très Riches Heures du Duc de Berry“. Aici putem observa pe masă doar farfurii și platouri cu carne, de data aceasta apărând un singur cuțit, în mâna unui nobil, care are intenția de a tăia friptura de pe platou. Credem cu acesta poate fi identificat cu acel „Tranchierer“ (cel care tăia carnea în bucăți) despre care aflăm că deținea o poziție înaltă la Curțile nobiliare. La sfârșitul Evului Mediu orășenii aveau aceleași tipuri de tacâmuri ca și nobilii, diferit fiind materialul din care erau confecționate. În pictura lui Hieronymus Bosch, „Cele șapte păcate capitale“, datată 1480, ne este prezentat și un interior de casă orășenească. Aici apar patru personaje, din care două se ospătează, și putem observa că pe masa rotundă, acoperită cu o față de masă albă, se află un platou mare cu un ciolan, dar un singur cuțit. Cert este că în secolul al XV-lea întrebuințarea furculiței nu era răspândită. Aceasta a fost inventată în lumea arabă și cea bizantină și a ajuns în Europa prin intermediul venețienilor¹⁸. Abia la începutul secolului al XVI-lea furculițele au început să se folosească la Curțile nobiliare, iar după 1650 au devenit obiecte indispensabile. De aceea oaspeții își purtau tacâmurile într-o teacă atârnată la cingătoare. Astfel furculița cu corp mobil¹⁹, care are la celălalt capăt o linguriță a fost gândită pentru aceste situații.

La Curtea nobiliară, masa avea o semnificație specială, așadar era însoțită de un ceremonial corespunzător. Pentru diversificarea alimentației un rol important l-au avut condimentele din Orientul Îndepărtat (nușoară, ghimber, piper, scorțișoară, cuișoare), însă din cauza prețurilor prea ridicate pentru oamenii obișnuiți, ceapa și usturoiul au rămas legumele de bază pentru condimentarea hranei. Dulciurile de zi cu zi erau mierea, stafidele, curmalele și smochinele, cele din urmă, fiind consumate mai ales în vestul Europei. Reamintim faptul că în Evul Mediu occidental existau aproape 70 de zile de post pe an în care carnea, ouăle, și produsele din lapte erau interzise, și atât nobilii cât și oamenii mai săraci le respectau. În ceea ce privește băutura oamenii consumau mult vin și bere, deoarece apa era nesigură. Alimentul de bază era pâinea, și scăzând pe scara socială vom

¹⁸ Michaela Völkel, *op. cit.*, p. 45.

¹⁹ O astfel de piesă se află în muzeul castelului Hartenfels din orașul Torgau. A se vedea și Günther Schuchardt, *Die Kunstsammlung der Wartburg (Ediția engleză)*, Verlag Schnell und Steiner GmbH, Regensburg, 1998.

constata că era făcută din grâu amestecat cu un conținut ridicat de secară. Se întâmpla uneori ca recoltele de secară să aibă boli, organismul celor ce o consumau era afectat, iar sursele ne spun că din cauza spasmelor provocate de boală oamenii păreau a dansa ca și cum erau posedăți de diavol²⁰. Cu toate acestea pâinea și vinul au rămas cele mai importante componente ale hranei oamenilor din Evul Mediu.

²⁰ Philip Warner, *The Medieval Castle-Life in a fortress in peace and War*, Editura Penguin Books, Berkshire, 2001, p. 104.

**DIMA CHIURCIUBAȘA, UN CĂMĂTAR DIN A DOUA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XVII-LEA ȘI NOBILA SA ÎNRUDIRE****DIMA CHIURCIUBAȘA, A MONEY LENDER FROM THE
SECOND PART OF 19TH CENTURY AND HIS NOBLE RELATIVES**

Cristina Anton-Manea*

Abstract

In the middle of XVIIth century Romanian aristocracy's structure in Walachia changed gradually accordingly with marriages between merchants and rich money lenders, many of them originated from the south of Danube, more precisely from Ottoman Empire. This kinship was determined, among others, by the cash needs for new houses, furniture and luxurious garments.

We suppose that the first marriage between a high rank boyar's daughter and furriers' guild's chief is the one revealed in this article, as the one between Stana Pârâianu and Dima from Țarigrad/Istanbul.

I researched in detail the documentation regarding Dima's usurer's activity, the way he made his wealth and how this was wasted by successors.

Key words: furriers' guild's chief, usurer, serf, Dima furriers guild's chief.

La mijlocul secolului al XVII-lea se pot desemna câțiva boieri din Țara Românească în urma cărora au rămas datorii importante tocmită la un personaj destul de misterios numit Dima chiurciubașa¹. Atât de importante încât urmașii acestora au fost nevoiți să-și vândă din moșiile moștenite și au purtat mai multe procese în Divanul țării pentru a le plăti. Doi dintre acești boieri au fost Danciul mare postelnic din Pârâieni și Pană mare clucer Pardescu.

Primul, Danciul mare postelnic Pârâianu, a pierit împreună cu fiul său Preda postelnic în mod violent, uciși de Mihnea al III-lea voievod, în 1659. În 1661 fiii săi rămași în viață, Barbu căpitanul și Pătru postelnic, împreună cu nepoata lor Stana, fiica lui Preda postelnic, au fost *apucați* de Dima chiurciubașa cu trei zapise semnate de tatăl, respectiv bunicul lor, în care erau consemnate datoriile acestuia în bani și ceară, precum și valoarea unei haine de răs cumpărată pentru a onora

* Cercetător, Secția Istorie, M.N.I.R.

¹ Chiurciubașa era starosteale breslei blănarilor.

reprimirea Băii de Fier de la Mihnea al III-lea² în valoare de 250 de ughi, la care se adăuga un împrumut a lui Preda postelnic în valoare de 66 de ughi. Celor trei li s-a imputat o datorie de 1366 de ughi. După ce și-au făcut toate socotelile pe baza zapiselor pe care le aveau, au verificat ceara rămasă, 708 ocale pe care au vândut-o cu 66 de bani ocaua și au obținut 1060 de ughi, adică *le-au făcut bani*, plătind o parte a datoriei, iar pentru restul acesteia și-au pus zălog satul Vulpeani³ cu toți rumânii, siliștea Gruha cu viile de acolo și patru sălașe de țigani cu 18 suflete în contul datoriei pe care o mai aveau de plătit. Conform zapisului semnat de cei doi frați și de nepoata lor, Dima chiurciubașa putea să-și ia toate veniturile de pe aceste proprietăți, adică întreaga dijmă care se strângea pe acele moșii, până când ei reușeau să achite restul banilor, deci *când vor putea da banii atunci să fie volnici a lua toate acestea; și când vor putea căpăta o sută, și mai puțin și mai mult, tot să-i dea dumnealui banii și să scrie în dosul zapisului până vor plăti*⁴. Ei se angajau astfel să plătească datoria rămasă în rate, când vor putea și cât vor avea, până la stingerea ei.

Dar prin acest act nu a fost stabilită o dată limită a achitării ratelor, termenul de stingere a datoriilor fiind determinat de posibilitățile de plată ale datornicilor. Astfel că reluarea problemei datoriilor neplătite s-a produs abia după șapte ani de la încheierea înțelegerii de mai sus. În calitate de judecător al plângerii lui Dima chiurciubașa, Mareș mare vornic Băjescu hotăra prin actul datat în 4 mai 1668 să-i atribuie acestuia în proprietate satul Vulpeani, siliștea Gruha și cele 18 suflete de țigani luate de la fiii lui Danciu mare postelnic Pârâianu, *pentru a lui datorii și socoteale*⁵. Decizia marelui vornic a fost întărită prin hrisov domnesc emis de Radu Leon o lună mai târziu, în 25 iunie 1668, prin care Dima chiurciubașa să fie volnic să aibă tot satul Vulpeani, siliștea Gruha și jumătate din Baia de Fier, precum și cele 18 suflete de țigani. Cartea domnească explica că cei doi frați Pârâianu i-ar fi făcut întâi zapise de amânarea a plății cu noi termene succesive pe care nu le-au respectat, așa că domnul îi recunoștea lui Dima stăpânirea asupra proprietăților amanetate⁶. Respectiv, s-a considerat că trecuse destul timp pentru ca să poată fi plătită datoria pentru care puseseră zălog moșiile și se împlinise termenul achitării ei.

Probabil că s-a revenit asupra hrisovului lui Radu Leon, sau au stabilit un nou termen de plată, pentru că, în mod surprinzător, în decembrie 1672 Grigore Ghica voievod îi recunoștea lui Barbu căpitan Pârâianu stăpânirea asupra satului Vulpeani ot sud Dolj, *tot satul cu tot venitul den câmpu, den pădure și de pre tot hotarul*, după o *pără* avută cu doi dintre rumânii din sat care cereau să se răscumpere. Aceștia afirmău că o seamă de rumâni din sat au fost judeciți, adică s-au

² Baia de Fier fusese preluată de la familia boierilor Pârâieni de Matei Basarab și reprimată de Danciu mare postelnic de la Mihnea al III-lea.

³ Comuna Vulpeani/Vulpeni se afla în județul Dolj apoi în cel al Romaniștilor pe apa Geamartalului.

⁴ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Surpatele*, II/9.

⁵ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Surpatele*, II/14.

⁶ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Surpatele*, II/15.

răscumpărat și s-au eliberat, iar pe cei rămași i-a zălogit pentru 800 de ughi. Barbu căpitanul și-a justificat acțiunea prin nevoia de a plăti datoriile tatălui său, iar rumâni rămași îi erau necesari pentru cultivarea pământului și dobândirea veniturilor necesare⁷. Situația a căpătat accente grave când, după moartea lui Barbu mare ban Pârâianu, a fratelui său Pătru mare clucer și a Dimei chiurciubașa, jupânița ultimului, Stana, s-a prezentat la soția banului, Maria băneasa, și a pretins lămurirea problemelor financiare rămase de pe urma defuncțiilor menționați. Cu această ocazie s-a pus din nou problema datoriile lui Danciu mare postelnic Pârâianu în valoare de 1366 de ughi *care au stat ne căutate până acum, în zilele măriei sale Constandin voievod*, pentru care se puseseră gajurile menționate la început, respectiv se dăduse ca garanție satul Vulpeani, siliștea Gruha și jumătate din Baia de Fier. Jupânița Stana a fost obligată să jure cu patru boieri, în biserică, cu mâna pe Evanghelie, că nu a primit banii datorăți, de care jupânița Maria băneasa nu știa nimic. Pentru că jupânița Stana a jurat, jupânița Maria băneasa cu fiicele ei, Stanca și Marica, și cu nepotul ei Staico, fiul lui Pătru clucerul, au rămas *platnici ca să dea banii*⁸. Abia atunci a revenit definitiv satul jupâniței Stana care l-a dăruit zestre fiicei sale Ilinca, căsătorită cu Costandin mare cămăraș Corbeanu, fiul lui Vintilă mare ban⁹. Dar moartea prematură a acesteia, fără urmași, i-a determinat pe Stana și pe fiul său Matei postelnic, în 1692, „văzându ce traiul bun care au avut fiica dumneaiei Ilinca [cu soțul său] s-au socotit întra lor bună socoteală ... de au dat ginere'său Costandin cămărașul, pentru aducerea aminte și pomenire fiicii dumnealor, satul ce se chiamă Vulpenii, o păreche de brățări de aur, 1 păreche de cercei, 6 linguri de argint, 12 tipsi de cositor, așternutul cu totul, șao cu refturi¹⁰ masă leșască cu peșchir¹¹, ... 60 de oi, 30 de stupi, 30 de rămătoarea cu prășilă, o țigancă, ..., 1 copil de rumân”. Satul Vulpeani din județul Dolj i-a fost întărit apoi de Constantin Brâncoveanu la 21 septembrie 7209 (1700) lui Constantin mare pitar Corbeanu¹². O altă moșie din zestre fiicei sale a fost Șirineasa pe apa Luncavățului care le-a fost și lor *de cumpărătoare de la moșneanii de acolo* pe care, după ce li s-a întors, *după obiceiul țării*, a dăruit-o Mănăstirii Hurezi pentru sufletele lor *și pentru sufletul boiarinului său și pentru sufletele coconilor ce sântă prestăviți*¹³, adică a celorlalți copii decedați.

⁷ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Surpatele*, II/12. Satul fusese cumpărat de tatăl său de la Preda spătar nepotul lui Preda ban din Cepturoaia fiul lui Tudor banul.

⁸ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Hurezi*, XIX/28.

⁹ A.N.I.C., fond *Mitropolia București*, CCCXVII/1.

¹⁰ Respectiv șao cu rafturi, adică scări de șao.

¹¹ Adică, o fâșie de material, de multe ori brodat, care înconjura mobila-masă pe muchia ei, peste fața de masă care atunci se numea simplu, masă.

¹² Condica lui Constantin Brâncoveanu, p 281.

¹³ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Hurezi*, XXII/3.

Vulpeanii, întreg sau parte din el, s-a întors din nou la Stana și la fiul ei Matei postelnic, nu se știe cum. Aceștia au vândut-o împreună cu siliștea Gruha cu viile sale, în 1712, lui Ivan căpitan Zătreanu, cu 900 de *bani gata*¹⁴, ieșind atunci definitiv dintre proprietățile lor.

Cel de al doilea datornic al chiurciubașului, Pană căpitan Pardescu, după ce și-a făcut *toată socotealele ce a avut*, a recunoscut în 29 iunie 1663 că trebuia să-i restituie 793 de taleri și jumătate, pe care se obliga să-i plătească în toamna aceluiaș an „fără nici un cuvântu, fără nici o amânare, angajându-se să-i încredințeze creditorului său toată ceara pe care urma să o obțină”¹⁵. Din lipsă de documente, nu putem afirma dacă a acoperit complet acești bani sau a mai împrumutat și alții, pentru că nouă ani mai târziu, în 1671, Antonie vodă a numit patru boieri, adică pe Gheorghe biv vel ban, Chirica biv vel logofăt, Vâlcu vel paharnic și Vintilă vel armaș, în frunte cu mitropolitul țării Teodosie, ca să judece și să hotărască cum vor fi achitate datoriile rămase de pe urma sa¹⁶. De fapt, aceștia au fost desemnați să împartă averea rămasă de la Pană Pardescu între Matei postelnic, fiul său, și *mumă sa cea vitregă*, jupanița Iliina, *care au fost a doao jupâneasă [a] lu[i] Pană clucer*, să repartizeze moșiile, țiganii, rumânii și bucate ca să plătească datoriile pe care le acumulase. Completul de judecată s-a strâns la Sfânta Mitropolie și a scos Sfânta Pravilă ca să afle ce spunea legea referitor la un astfel de litigiu. Apoi au preluat zapisele jupaniței Iliina și ale lui Matei ca să le cerceteze. Jupanița Iliina avea o diată făcut de Pană clucer prin care îi lăsa mai multe moșii, țigani și bucate, adică boi, vaci, cai, oi și stupi *din agoniseala lui*, pe care să le țină în pace de către Matei postelnic până la moartea ei. Adică, îi lăsa o mare parte din averea sa care intra în folosință viageră jupaniței Iliina, urmând ca după moartea ei să treacă în stăpânirea lui Matei. Dar acel zăpis nu spunea nimic de datoriile neachitate care, însumate, valorau 5500 taleri. Jupanița Iliina *moșiile și țiganii și bucatele pohtia a le ținea* și vroia să-și stăpânească bunurile lăsate ei moștenire de soțul său fără să plătească nimic, iar birul rămânea asupra lui Matei postelnic. Boierii au considerat că Pană clucer nu și-a întocmit „un așezământ bunu, un testament bine judecat și întocmit și au decis „pe dreptate [și] pre învățătura Sfintei Pravile”, alegând toată zestrea jupaniței Iliina pe care o avea pe „foiță iscălită la mâna ei” și i-au cerut lui Matei postelnic să i-o restituie din bucatele tatălui său. Au mai adăugat și 50 de stupi din cei ai lui Pană clucerul, iar restul, din cele lăsate ei de soțul său, le-au trecut fiului acestuia, în contul datoriilor, ca să le plătească. Considerând că avea timp să-și plătească datoriile în viață fiind, Pană Pardescu dorise să-i încredințeze soției sale avere pe timpul vieții acesteia, printr-un zăpis cu valoare de testament.

¹⁴ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Surpatele*, II/18.

¹⁵ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Brâncoveni*, XXV/5.

¹⁶ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Brâncoveni*, XVIII/30.

Jupanița lui fie nu a vrut, fie că nu a putut să le plătească, ceea ce contravenea Pravilei care avea alte prevederi bine determinate în această privință¹⁷.

În ceea ce privește sculele, hainele, dichisele casei și pentru ce ar fi câștigat Pană clucer Pardescu până la moartea sa „să aibă a le darea jupâneasa Ilina toate, până la una lu[i] Matei postelnic”. Și ca să fie siguri că au fost restituite, jupanița Ilina a trebuit să jure în biserică, cu mâna pe Evanghelie, împreună cu două jupanițe că i le-a încredințat în totalitate. Și în încheiere, completul de judecată îi cereau lui Matei postelnic „să o miluiască [pe Ilina] ca pre a lui mumă, până la moarea ei”. Așa au judecat cu Sfânta Pravilă cei patru boieri și au încheiat cu un act semnat de fiecare.

Zece ani mai târziu, în 1682, Matei postelnic (fiul lui Pană clucer) recunoștea Stanei, soția lui Dima chiurciubașa, și fiului acestuia, Matei, că din datoria rămasă de la tatăl său, decedat în timpul primei domnii a lui Grigore Ghica, mai erau de plătit 900 de taleri din care el dăduse numai 200¹⁸. Restul banilor nu-i avea așa că i-a acoperit cu valoarea unor țigani rămași din averea tatălui său, cumpărați de acesta de la Radu Năsturel mare ban. Acești țigani ar fi trebuit să stingă datoria, așa că actul încheiat era semnat de zece mari boieri ai țării ca martori. Și totuși, după moartea lui Matei postelnic, egumenul de la Mănăstirea Brâncoveni și cel de la Mănăstirea Bistrița s-au plâns că Matei postelnic, fiul Dimei chiruciubașa, ar fi scos un zapis al lui Matei Pardescul pentru o datorie de 700 de taleri pentru care acesta i-ar fi dat niște țigani pe care creditorul pretindea că nu-i primise. Cum, înainte de deces, Matei Pardescu, înmormântat la Mănăstirea Brâncoveni, mărturisise că nu avea alte datorii, cei doi egumeni s-au plâns mitropolitului că le-au fost ceruți țiganii. Astfel că mitropolitul a chemat-o pe Stana chiurciubășoia, mama lui Matei postelnic, care se călugărise, să jure că nu a luat nici un țigan de la Matei postelnic Pardescu¹⁹.

Dima chiurciubașa a mai avut și alți debitori, printre care un Barbu logofăt din Râmnești²⁰ dator cu 56 de ughi în 1668²¹. Acesta folosise bani împrumutați pentru a-și obține, *scoate*, zestrea jupâniței sale, Stana, de la socrul său, Udriște din

¹⁷ Într-un caz similar petrecut la <1640>, cel al lui Mușat vistier din Pietroșani; averea acestuia a fost împărțită de Papa logofăt din Greci în trei părți: două reveneau Despinei și Ilincăi, soția sa de-a doua și fiica sa, iar a treia parte lui Vasile spătar, fiul său din prima căsătorie, astfel că cele două urmau să plătească două părți ale datoriei, iar el o parte, ceea ce acestea nu au acceptat. În acest caz Despinei i s-a ales zestrea cu care venise la căsătorie, iar averea a revenit lui Vasile care trebuia să plătească datoriile tatălui său din ea, așa cum o gospodărea și considera.

¹⁸ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Brâncoveni*, XXII/51.

¹⁹ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Brâncoveni*, XXII/58.

²⁰ Cred că din cele două sate cu acest nume situate în județul Vâlcea în cazul nostru ar fi vorba de cel din plasa Horezu compus din satele Râmnești și Urșani situat mai aproape de Șirinieasa.

²¹ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Horezu*, I/9.

Șirineasa²², probabil prin judecată. Dar la soroc, adică la termenul de înapoiere a împrumutului, nu a avut bani datorați și a garantat restituire lor prin amanetarea rumânilor din Șirineasa care îi reveniseră²³. Un alt datornic a fost Cârștian cu fiul său Radu din Oțișani²⁴, care a acoperit o datorie de 146 de ughi cu moșia sa din Folești²⁵ cu vii cu tot, 2 rumâni din Oțișani cu moșia lor și jumătate din moșia sa de la Cârștănești.

Asupra activității de cămătar datele de mai sus aduc destul de multe informații în timp ce asupra celei de blănar avem una singură, cea referitoare la vânzarea unei haine de răs lui Danciu mare postelnic. Și totuși, Dima era în primul rând blănar și chiurciubașă, adică starostele breslei blănarilor.

La sfârșitul secolului al XVI-lea avem informații despre înclinația deosebită a boierilor din Țara Românească pentru blănurile scumpe. Cam tot atunci au apărut și la noi, în orașe, meșteri blănari grupați într-o breaslă, deosebiți de cojocarii din sate care lucrau numai piei de oaie, respectiv cojoace. Asemenea meșteri s-au specializat, probabil, din rândul țăranilor liberi și orășenilor pentru că boierii, chiar și cei mai săraci, disprețuiau ocupațiile meșteșugărești, considerând că este sub demnitatea lor să le practice. S-ar putea ca inițial asemenea meșteșuguri să se fi învățat în afara țării, în ateliere transilvănene și europene. În prima jumătate a secolului al XVII-lea documentele au consemnat circa 34 de *cojocari*, cei mai mulți în București, Târgoviște, Târgșor și Câmpulung, care erau de fapt blănari. Pe lângă meșteșugul care le aducea un câștig bun, ca să poată procura materia primă aveau nevoie de bani. Astfel că au ajuns creditorii unor mari boieri ai țării și pentru că, de multe ori, aceștia nu puteau să-și plătească datoriile primeau în schimb moșii, bijuterii și țigani. Un exemplu ar fi Dima și Zotei, cojocari din București, care i-au vândut lui Preda mare sluger din Greci și fiului său Mihai două foi de samur și o foaie de jder cu 500 de ughi în anul 1630²⁶. Preda sluger nu și-a plătit blănurile așa că și-a pus zălog satul Putineiu²⁷ cu toți rumânii și tot venitul, sat care a fost întărit de domn celor doi blănari. Probabil că și pentru alte datorii cei doi au fost puși la temniță²⁸. Dar cel care ar fi putut concura cu Dima chiurciubașa a fost Ghinea cojocar din București caruia i-a fost dator Petru clucerul fiul lui Aslan cu 515 ughi achitați cu satul Hierăși cu rumâni, casele din sat, viile și morile

²² Comuna Șirineasa se află în județul Vâlcea pe valea Luncavățului și înglobează satele Șirineasa, Ciorăști și Slăvitești.

²³ A zălogi, arhaic, înseamnă a amaneta sau a pune gaj.

²⁴ Comuna Oteșani din județul Vâlcea se învecinează cu comuna Cârștănești.

²⁵ Folești, comună în județul Vâlcea pe apa Bistriței, învecinat cu comuna Genuneni.

²⁶ DRH, XXIII, p. 419.

²⁷ Comuna Putineiu se află în județul Teleorman pe valea cu același nume, dar satul medieval se afla până în 1836 în județul Olt și era situat pe vatra cătunului Cârlomanul care a devenit apoi pendinte de comuna Putineiu.

²⁸ O altă datoarie a avut Preda slugerul față de Ivan și fiul lui Matei Lătinul din Bosna Săraiu, vezi doc nr. 273, în DRH, XXIII, p.440.

în 1640²⁹. Ghinea cojocarul mai cumpărase de la același Petre clucerul o parte din satul Ostra din județul Olt cu doi ani înainte³⁰ și doi ani mai târziu ocină în Făcăiani județul Ialomița de la Mușa soția lui Paraschiva postelnic³¹. Sporindu-și averea și prestigiul, el apare ca martor într-un zapis din 1648 alături de alți opt mari boieri ai țării³².

Aceleași documente menționează puțin înaintea lui Dima, protagonistul acestor rânduri, numai un staroste al breslei blănarilor, pe Costandin din Târgoviște³³. Nu știm al breslei cărui oraș era Dima staroste de blănari, dar situarea celor mai mulți dintre datornicii săi în județele Argeș, Vâlcea și Romanați ne-ar determina să-l situăm tot la Târgoviște. Cu siguranță că la începutul carierei s-a ocupat de confecționarea hainelor de blană și comercializarea lor. Dacă s-ar fi ocupat numai cu comercializarea blănurilor ar fi fost negustor și n-ar fi ajuns starostele blănarilor. Numai din confecționarea și comercializarea lor ar fi putut să obțină banii cu care a făcut ulterior camătă, a dobândit moșii cu rumâni, vii, țigani, dichise și bijuterii. Cu alte cuvinte a realizat o avere impresionantă într-un timp relativ scurt.

Prima surpriză o reprezintă porecla sa de *Țarigrădeanu* care apare în documentul din 1661, semnat de fiii lui Danciu mare postelnic Pârâianu. Înseamnă că, fie provenea din Imperiul otoman, de la Istanbul, și în acest caz era fie un localnic care se specializase în capitala imperiului otoman, fie grec. Dacă a fost grec, nu știm cum a ajuns starostele breslei blănarilor din Țara Românească. Mai târziu, respectiv în 1682, numele său a fost însoțit de cel al localității în care se afla conacul său, Genuneani, Dima chiurcibașa din Genuneani³⁴. Cred că este vorba despre un sat cumpărat la începutul carierei sale, care i s-a atribuit ca titlu, ca unui boier, pentru că se căsătorise cu fiica unuia dintre marii boieri ai țării.

Proprietățile sale, moșii întregi sau părți ale acestora, se grupau mai ales în județul Vâlcea unde se situau Genuneani, Șirineasa, Folești, Oțișani, Cârștănești precum și Vulpeani din județul Dolj, la care se adăuga Baia de Fier, despre care vom vorbi mai încolo. În afară de acestea, el a cumpărat și alte sate printre care și Hurezi, în timpul lui Radu Leon³⁵. Interesant este faptul că boierii își amanetau satele promițând că le vor plăti din vânzarea cerii, cel puțin în cazul primilor doi datornici menționați mai sus. Dar, pentru a obține banii de care aveau mare nevoie la mijlocul secolului al XVII-lea, boierii își amanetau bijuteriile și dichisele casei,

²⁹ Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, Vol V, 1640-1644, p. 49, nr. 72.

³⁰ *Ibidem*, Vol IV, pp. 559-560, nr. 1268.

³¹ *Ibidem*, Vol V, pp. 336-337, nr. 766.

³² *Ibidem*, Vol VI, pp. 425, nr. 1160.

³³ *Ibidem*, p. 171, nr. 433.

³⁴ Comună din județul Vâlcea la nord Otăsău.

³⁵ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Hurezi*, I/13.

respectiv vasele de argint și aramă. Un asemenea caz a fost înregistrat într-un zapis din 1715 când numele său a fost pomenit de jupâneasa Marica, soția lui Papa paharnic Greceanul, fiul lui Diicul Greceanul³⁶. Ea pretindea de la Socol și Vlad, fiii lui Vlad paharnic Rudeanu, o pereche de brățări din aur, o cunună „și alte scule prețuite toate acelea scule drept taleri 250”. Aceste bijuterii fuseseră încredințate de Diicul Greceanul socrului său Vlad paharnic Rudeanu, iar acesta le-a pus zălog la Dima chiurciubașa ca să-și scoată moșia sa Stoienești pusă zălog³⁷.

Cu o avere atât de importantă, era firesc ca Dima chiurciubașa să dorească să se înalțe pe treptele sociale, ceea ce nu se putea realiza atunci decât printr-o alianță matrimonială. El a reușit să se căsătorească cu fiica lui Preda postelnic și nepoata lui Danciu mare postelnic din Pârâieni³⁸. Faptul că era descendenta boierilor din Pârâieni o spune chiar jupânița Stana în 1691³⁹, când îl numește pe Barbul mare ban Pârâianu-Milescu *unchiul nostru*, iar pe Danciu mare postelnic Pârâianu *moșul nostru*⁴⁰. Ascendența jupâniței Stana rezultă și din hrisovul de judecată al lui Constantin Brâncoveanu emis urmașilor lui Danciu mare postelnic Pârâianu, când împarte datoria acestuia în trei, spunând că: două părți revin fiilor marelui postelnic, iar a treia parte revine Stanei chiurciubășoia, ca în zapisul din 1661. Ar fi primul caz în istoria societății feudale românești când nepoata și fiica unui mare boier se căsătorește cu un personaj situat pe o treaptă socială inferioară, care își câștigase averea din munca manuală, un meșteșugar, care se ocupa și cu camăta, ocupație atât de condamnată de biserică ortodoxă.

Probabil că această căsătorie nu ar fi avut loc dacă bunicul și tatăl ar mai fi trăit, dar Stana a fost mai mult ca sigur obligată să-l ia în căsătorie pe Dima chiurciubașa pentru ca familia ei (unchii ei) să fie pășuită de o datorie pe care nu știau cum și când vor putea să o plătească. Așa se explică și de ce a fost amânată atât de mult timp și plată datoriilor acumulate de Barbu mare ban și fratele său Pătru mare clucer și a fost lichidată abia după moartea tuturor personajelor implicate în această afacere, adică atunci când între descendenți înrudirea de sânge se topise și clanul se spărsese. Cred că această căsătorie a fost contractată și pentru că Dima era grec, țarigrădean, străin de țară, condiții care-i estompa oarecum statutul.

³⁶ A.N.I.C., fond *Mitropolia București*, CCCL/8.

³⁷ În Marele dicționar geografic al României din 1902 au fost pomenite patru sate cu acest nume în județele Vlașca, Romanați, Ilfov și Vâlcea. Cum Dima chiurciubașa a activat mai ales în județul Vâlcea cred că era vorba de satul situat în această zonă.

³⁸ Asupra vechimii și nobleții familiei boierilor din Pârâieni vezi articolul trecut la nota de dedesubt.

³⁹ Trebuie să corectez genealogia familiei boierilor din Pârâieni unde am trecut-o greșit Stanca nu Stana, vezi Cristina Anton Manea, *Descendenții marelui spătar Stanciu al Bengăi și soarta posesiunilor sale (secolele XVI-XVIII)*, în „Muzeul Național”, XVI, pp. 115-126. La genealogia anexată articolului, Costandin apare ca fiu al lui Barbu mare ban, dar din cercetarea ulterioară am constatat că era fiul lui Pătru cămăraș, frate cu Staico (vezi nota 40).

⁴⁰ A.N.I.C., fond *Condica Mănăstirii Polovragi*, p. 287.

Dima chiurciubașa a reușit să-și depășească condiția socială prin descendenții, dar nu pentru mult timp. Din această căsătorie au rezultat mai mulți copii din care au trăit doi: Ilinca și Matei. Dintre aceștia numai Ilinca a avut o căsătorie conform rangului bunicului și străbunicului său, cu Costandin mare cămăraș Corbeanu, despre care am vorbit mai sus, în timp ce Matei a rămas la rangul de postelnic toată viața, rang pe care-l căpăta orice fiu de boier încă de la naștere.

Dima chiurciubașa era mort cu siguranță în 1678⁴¹, dar s-ar putea ca decesul să se fi produs anterior, respectiv puțin înainte de recunoașterea satului Vulpeani lui Barbu căpitan Pârâianu, în 1672, profitându-se de dispariția sa. Înainte de a murit el a iertat de rumânie, adică a eliberat, niște rumâni din satul Hurezi⁴².

După moartea soțului său, Stana s-a străduit să strângă banii împrumutați de el sau contravaloarea acestora. În același timp a dăruit și a risipit o mare parte a averii pentru datorii pe care le-a acumulat chiar ea. Astfel, a înstrăinat satele Vulpeani, Baia de Fier și Hurezi care-i reveneau în parte și din averea familiei sale. Pentru aceste sate, care fuseseră puse zălog la Dima chiurciubașa, dar pe care acesta nu le-a stăpânit propriu-zis decât parțial și temporar, s-au părât la domnie jupânița Stana, pe de o parte și jupânița Maria băneasa cu fiicele ei și Staico și Costandin, fiul lui Pătru clucerul Milescu-Pârâianu, pe de altă parte. Aceste certuri au fost aplanate de Costadin Brâncoveanu voievod printr-un hrisov emis în 1690⁴³, așa cum am arătat mai sus. La aceasta se adăuga dobânda de doisprezece la sută pe zece ani care trebuia împărțită și ea în trei. Numai dacă nu puteau plăti ultimii doi, moșiile reveneau Stanei chiurciubașoia. În afara sumei împărțită în trei se adăugau cei 593 taleri pe care-i împrumutase Barbu mare ban cu zapis și alți 200 taleri fără zapis, pe care trebuia să-i plătească jupânița Maria dacă Stana jura cu mâna pe Evanghelie că nu i-a primit.

Jupânița Stana a mai revendicat de la jupânița Maria și o serie de bijuterii pe care le luase unchiul său, Barbu mare ban, printre care o pereche de brățări de aur, un brâu de argint, un cazan mare și niște tingiri la care se adăuga și un cal⁴⁴. Probabil că au fost destul de multe bijuterii amanetate de revendicat din moment ce, într-o însemnare a unei boieroaiice asupra zestrei primită de la părinți și risipită de către soțul său Mihalcea, se spune că „au mai venit de la jupâneasa Stana chiurciubașoia pentru lei 20 datorita socru-mieu, ... și am dat un ac⁴⁵ de taleri 2”⁴⁶.

⁴¹ A.N.I.C., fond Mănăstirea Hurezi, I/1.

⁴² A.N.I.C., fond Mănăstirea Hurezi, I/13.

⁴³ A.N.I.C., fond Mănăstirea Hurezi, XIX/27; *Condica lui Constantin Brâncoveanu*, p. 282.

⁴⁴ A.N.I.C., fond Mănăstirea Hurezi, XIX/27.

⁴⁵ Din cele de argint aurit sau aur cu pietre prețioase care se înfigeau în vâlul purtat pe cap, foarte des menționate în documente și descoperite în săpături arheologice de la sfârșitul secolului al XVI-lea până la sfârșitul celui următor.

⁴⁶ A.N.I.C., fond Mănăstirea Hurezi, VII/1.

În ceea ce privește celelalte sate, Horezi cu toți rumânii a fost vândut lui Constandin Brâncoveanu mare spătar în anul 1684 cu 333 de ughi⁴⁷. Și tot acestuia Baia de Fier, mai exact, i l-a trecut acestuia în stăpânire pentru un împrumut de 600 de taleri la care domnitorul a mai adăugat 66 de taleri pentru a-i împlinii valoarea. Șirineasa, care fusese întâi zălogită la Dima chiurcibașa, cumpărat apoi de acesta de la moșnenii de acolo, pe care o dăduse zestre fiicei sale și întoarsă la moartea acesteia, a fost dăruită de jupânița Stana Mănăstirii Hurezi. Donația a mai fost motivată și pentru că oasele *boiarinului său* și ale coconilor, „îngropate la Genuneani și pustiindu-se locul acela le-a ridicat... și le-a adus de le-a îngropat la sfânta mănăstire” Horezu și a trecut numele părinților și cele ale membrilor familiei sale la Sfântul „Pomeanic”, pomelnic⁴⁸. Și fiul său Matei postelnic a donat Mănăstirii Dintrunlemn în 1701 o vie cu pomot și locul casei din siliște cumpărat de el pentru pomenirea părinților săi⁴⁹.

Ca foarte multe boieroaiice din vremea sa și jupânița Stana s-a călugărit după 1700 cu numele de Ștefana, probabil la Mănăstirea Surpatele⁵⁰.

Matei postelnic și-a stabilit reședința la Drăgoești⁵¹ de la care și-a luat numele de familie. Căsătorit cu Ancuța, avea în 1712 un fiu numit Gheorghe⁵². Matei Drăgoescu a fost muștrat de mai multe ori de Constandin Brâncoveanu că și-a întins moșia peste părțile altor, care nu i se cuveneau⁵³. Cu aceasta încetează informațiile despre familia Drăgoescu, până la 1745, când o Despina Drăgoeasca împresura moșiile Mănăstirii Dobrușa în hotarul Crivinii, tot acolo unde o făcuse cu peste 30 de ani înainte Matei postelnic, socrul său, probabil.

Uimitor este faptul că la 1747, adică peste aproape 50 de ani, Matei Milescu și familia lui pretindea satul Vulpeani din sudul Romanaților și Gruha cu viia care revenise între timp Mănăstirii Surpatele. În documentul emis de Ianache Hrisoscoleo mare ban al Craiovei se spune că strămoșii acestuia, Matei Milescu, Barbu, Pătru și Stana, au dat satul lui Dima chiurciubașa pentru o datorie pe care o avusese tatăl lor, Danciu mare postelnic Pârâianu. Acesta l-a stăpânit 44 de ani după care soția și fiul său l-au vândut doamnei Marica Brâncoveanu care l-a dăruit Mănăstirii Surpatele. După 70 de ani, adică la 1732, s-a sculat nepotul vânzătorilor cu pâra împotriva stareței, „fără acte, numai cu o foiță, fără lună și leat sau iscălituri”, din care ar fi reieși că datoriile ar fi fost plătite. Cererea lui a fost

⁴⁷ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Hurezi*, I/13.

⁴⁸ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Hurezi*, XXIII/3.

⁴⁹ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Dintrunlemn*, XX/12.

⁵⁰ A.N.I.C., fond *Mănăstirea Surpatele*, II/18.

⁵¹ Cred că este vorba de comuna Drăgoești din județul Gorj, deși mai există sate cu acest nume în județele Ilfov și Olt.

⁵² A.N.I.C., fond *Mănăstirea Surpatele*, II/18.

⁵³ A.N.I.C., fond *Episcopia Râmnic*, LXXVIII/9 și LXXVIII/11. Domnul îi atenționează în două rânduri, în 1705 și 1708 pe Matei postelnic Drăgoescu că împreună cu Mihai căpitan Fărcășanul și Hrizea Mulțescu a uzurpat moșia Mănăstirii Dobrușa.

respinsă de administrația germană a Olteniei, dar după 13 ani stareța a trebuit să ceară din nou recunoaștere stăpânirii asupra satului la Grigore Ghica voievod, în 1747⁵⁴. Acest Matei Milescu trebuie să fi fost un descendent al lui Costandin, fiul lui Pătru Milescu și al Casandrei. Numele de Milescu s-a transmis prin fiii lui Pătru cămăraș pentru că Barbu Milescu a avut numai două fiice.

Acest Dima chiurciubașa a fost un exemplu de iscusință financiară pentru boierimea românească, ceea ce era foarte greu în condițiile în care aceasta nu părea să aibă nici o noțiune a valorii banului în prima jumătate a secolului al XVII-lea. De la el unii boieri au început să se ocupe cu comerțul și cămătăria.

⁵⁴ *Mănăstirea Surpatele*, II/36.

**VASILE ZUGRAV - UN MEȘTER ICONAR DIN SĂLIȘTE,
JUDEȚUL SIBIU, 1702**

**VASILE ZUGRAV - AN ICON PAINTER, ACTIVE IN SĂLIȘTE,
SIBIU COUNTY, 1702**

Maria - Venera Rădulescu *

Abstract

The icon "The Birth of Saint John the Baptist" was painted in tempera on wood (68,5 x 44,5 cm). There are two inscriptions in Romanian language with Cyrillic letters on the icon.

The one on the upper part reflects the theme tackled by the painter. The other one, on the lower part, reveals the name of the painter: Vasile Zugrav, the place where it was painted: Săliște (Sibiu county), the date: March, 26th, 1702 and the name: Dumitru Roșca, the person who commissioned and paid for the icon.

Vasile Zugrav worked as an icon painter the first years of the 18th century and, most probably, even at the end of the 17th century, but his name has never been mentioned in any written source on such a matter.

This study adds information regarding the Romanian painting centres in Transylvania in the 18th century and the list with the names of the icon painters.

Key words: painter, icon, tempera, saint, birth, inscription, church, prophet, mitre.

În secolul al XVIII-lea lucrările meșterilor iconari din Transilvania încep să capete tot mai frecvent semnătura autorilor¹. Centrele de iconari aduc inovații

* Istoric.

¹ Marius Porumb, *Contribuție la cunoașterea unui meșter zugrav din veacul al XVIII-lea, Nistor Zugrav din Feleac*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, fasciculus 1, Cluj, 1968, pp. 21-27; *idem, Zugravii icoanelor paraclisului nou din Scheii Brașovului. Contribuții privind activitatea unor zugravi din sudul Transilvaniei în secolul al XVIII-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, IX, 1972, pp. 571-575; *idem, Zugravi și centre românești de pictură din Transilvania secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj – Napoca”, vol. XIX, 1976, pp. 103-110; *idem, Zugravi de școală brâncovenească din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVIII-lea*, în „Ștefan Meteuș la 85 ani”, Cluj-Napoca, 1977, pp. 413-416; *idem, Rășinari, un centru de pictură din secolul al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și

artistice diverse, grefate pe mentalități și concepții ce-și dovediseră strălucite exprimări artistice în secolele anterioare.

Școlile de zugrăvi din Țara Românească, precum cele de la Hurezi, Câmpulung Muscel, Târgoviște, Căldărușani ș.a., adevărate focare ale strălucitei epoci brâncovenești, își făceau simțită influența dincolo de munți, transmițând un mesaj cu încărcătură spirituală și artistică.

Icoana pe care o prezentăm² are dimensiunile de 68,5 x 44,5 cm, grosime blat: 3 cm, grosime ramă: 2,5 cm, lățime ramă: 4 cm. **(Fig. 1)**

Este o pictură în tempera pe lemn de esență moale. Pe spate, două traverse semi-îngropate, cu relief înalt, sunt destinate a asigura, în timp, suprafața netedă a picturii. Rama a fost lucrată separat, din patru segmente îmbinate și aplicate apoi peste blat. Fiecare segment este modelat cu caneluri și nervuri paralele, dispuse succesiv, longitudinal, ordonate în relief ascendent spre exterior. Modelările laterale sunt vopsite în albastru petrol, iar cea centrală în roșu vermillon. Pe mulurile dinspre exteriorul ramei se observă, ca decor, o linie în val și tușe de pensulă, cu albastru închis.

Scena iconografică abordată este *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*, anunțată prin inscripția pe două rânduri, în limba română, cu caractere chirilice, scrisă cu negru, pe fond auriu, în partea superioară a icoanei: „Нащеръ сѣнтулуй Иоанъ / Ботезъторюль.”. **(Fig. 2)**

Compoziția se desfășoară pe trei registre orizontale. Accentul cade pe registrul central unde sunt zugrăviți părinții Sfântului Ioan Botezătorul, redați plastic prin proporții mai mari decât celelalte personaje pictate.

În stânga, întinsă pe un pat înclinat, roșu-vișiniu, decorat cu motive vegetale alb-gălbui, este prezentată Sfânta Elisabeta, aureolată. Aceasta este drapată cu un maforion ce-i acoperă capul și umerii, retras spre spate și adunat din nou în față, în dreptul coapselor. Sub maforion, Sfânta Elisabeta poartă un veșmânt pe gât, cu mâneci lungi, strâns în talie. Ambele costume păstrează auriul fondului peste care intervin tușe fine, roșu - vișiniu (carmin) și respectiv verde foarte închis, spre negru (verde de China?), pentru a realiza contururile, cutele și faldurile. **(Fig. 5)**

În dreapta compoziției, proorocul Zaharia, aureolat, în costum de mare arhieru, purtând pe cap o mitră bogat împodobită, așezat pe un fotoliu, în fața unei mese, scrie, cu o pană de gâscă, numele ce-i era destinat pruncului. Caracterele slovelor sunt chirilice: „Иоан съ ..”. **(Fig. 6)**

arheologie Cluj-Napoca”, XXVI, 1983-1984, pp. 377-391; Ana Dobjanschi, *Iconari transilvăneni din secolul al XVIII-lea*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, 3, 1975, pp. 64-67.

² Icoana se păstrează în colecția Muzeului Național de Istorie a României, nr. inv. 88 235. Provine, prin transfer, de la Liceul „Matei Basarab” din București, Pr. V. 14.10.1975. Restaurarea picturii s-a realizat în Laboratorul de pictură în tempera al Muzeului Național de Artă al României, de către muzeograf Iclozan Cornelia, Pr. V. 31.05.1983.

Proorocul are părul, mustața și barba redată în tușe subțiri, fine, alb-cenușiu. Veșmântul său este rezolvat cromatic prin același procedeu plastic ca și cel al Sfintei Elisabeta.

În registrul superior, trei personaje feminine, cu chipuri pline de candoare, asistă la scenă. Prima dintre tinere întinde Sfintei Elisabeta o cupă, ultima pare că se închină.

În fundal sunt zugrăvite elemente de arhitectură ecleziastică dintre care descifrăm, în dreapta, o arcadă ce se descarcă pe o coloană, ambele de marmură, o turlă și un zid de biserică, iar văzut în perspectivă, un turn clopotniță. (Fig. 2)

În registrul inferior, pe un fond auriu, cu decor vegetal, stilizat, realizat cu verde închis, în colțul din stânga, o femeie, așezată pe un taburet, toarce. Lângă ea, în scutece, așezat în leagăn, se află pruncul Ioan. În dreapta, o altă femeie pregătește pătuțul. (Fig. 3). Gestica acestor personaje secundare este cât se poate de firească.

În partea inferioară a icoanei, pe o bandă neagră, scrisă cu alb, apare următoarea inscripție, cu caractere chirilice: „Василіе Эугра, Сълище, Матіе 26: Ано 1702. Думитру рошка.” (Fig. 4). Importanța inscripției constă în datele complete pe care ni le oferă: numele artistului iconar (Vasile Zugrav), locul executării lucrării (Săliște), data (26 martie 1702), numele comanditarului (Dumitru Roșca).

În afară de valoarea documentară a celor două inscripții, remarcăm grafia îngrijită în care acestea sunt realizate, precum și respectarea anumitor reguli de ortografie precum folosirea majusculei ca inițială a numelor proprii, ceea ce ne atrage atenția asupra faptului că artistul era școlit nu numai în meșteșugul picturii dar și în cel al ortografiei.

Compoziția ocupă echilibrat spațiul.

Scena se desfășoară într-un interior somptuos. Draperia din colțul din stânga-sus, patul pe care lăuzește Sfânta Elisabeta, masa, probabil cu placă de marmură, la care scrie proorocul Zaharia, pătuțul pregătit pentru pruncul Ioan, toate cu frumoase decorații pe părțile laterale și acoperite de țesături prețioase, ce cad în falduri ample, terminate cu borduri ornate sau cu ciucuri, perna pe care proorocul își sprijină picioarele, taburetul pe care stă femeia ce toarce, piesă cu influențe baroce, împreună contribuie la crearea unei atmosfere de fast.

Artistul încearcă o portretizare psihologică a personajelor, reușit individualizate. Sfânta Elisabeta, relaxată, are o figură calmă, senină, armonioasă, în sincronism cu limbajul mâinilor. Proorocul Zaharia este îngândurat, iar personajele auxiliare sunt surprinse în firescul atitudinilor cotidiene. Proporțiile sunt în general respectate, cu unele excepții cum ar fi mâinile prea mici ale proorocului Zaharia, poate o licență picturală pe care iconarul și-o permite în acest caz, cu scopul de a focaliza atenția asupra numelui „Ioan” pe care acesta îl scrie.

Veșmintele, bogat drapate, prin mularea faldurilor și îmbinarea părților umbrite cu cele luminate, sugerează volumul trupurilor.

Grija cu care sunt redată unele detalii de arhitectură, de mobilier, de țesătură, înfloriturile fondului, somptuozitatea costumului proorocului Zaharia, mitra cu pietre prețioase, costumul tivit cu galoane decorative, împodobit la mâneci cu perle, vorbesc despre gustul pentru decorativ, despre talentul de miniaturist al artistului iconar.

Compoziția este susținută de armonii cromatice între tonuri calde și reci: auriu, ocru, roșu-vișiniu (carmin), roșu intens (vermillon), verde foarte închis (verde de China?), negru, brunuri de Siena, accente de alb-gri.

Icoana respectă în esență recomandările erminiilor bizantine. Dionisie din Furna, alcătuind între anii 1729 și 1733 o astfel de Carte de pictură, pe baza tradițiilor bizantine și postbizantine păstrate la Muntele Athos, consemna referitor la scena *Nașterea Înaintemergătorului*: „Elisabeta zăcând pe un pat în așternuturi și dinaintea ei o fată o răcorește făcându-i vânt, iar altă fată intră pe ușă purtând bucate și aducându-le dinaintea ei. Lângă pat alte fete spală copilul într-o copaie; și Zaharia, șezând, scrie pe un rol: Ioan fi-va numele său”³.

Dacă redarea personajelor principale respectă întru totul erminiile, artistul iconar, cu admirabilă originalitate, introduce personajele secundare, scenele fiind înscrise în pagină cu știință a echilibrului compozițional.

Respectând erminiile, meșterul este dornic de a aduce noul în pictură, dar nu-și propune să copieze stilul baroc. Fastuosul compoziției se menține într-o atmosferă calmă, sobră, impusă și de tema icoanei. Rafinamentul chipurilor și al siluetelelor, gestică controlată, armonioasă, adaptată separat fiecărui personaj, îl detașează vizibil pe Vasile Zugrav de arta populară.

Compoziția este aerată. Personajele sunt distribuite echilibrat în pagină. Urmând erminiile bizantine, cu mici abateri, nederanjante, zugravul reușește o redare narativă a atmosferei firești de maternitate. Cele două scene din registrul inferior, femeia care toarce lângă pruncul din leagăn și cealaltă femeie care pregătește pătuțul copilului, se înscriu în etnomorfismul pe care unii pictori iconari îl introduc în creațiile lor.

**

³ Dionisie din Furna, *Carte de pictură*, București, 1979, p. 210.

Despre lăcașul de cult, astăzi dispărut⁴, unde presupunem că a fost așezată icoana de hram, în registrul inferior al tâmplei, în dreapta ușii laterale dinspre Sud, importante informații ne-a transmis Ioan Moga⁵, istoric născut în această localitate. Observațiile autorului se referă la stadiul în care se afla biserica în anul 1930: „Dintre cele patru biserici ale Săliștei, cea mai veche e așa numita «Biserică unită». Așezată pe platoul din partea cea mai ridicată a satului, ea domină o bună parte a comunei (...). Pe acest loc trebuie să fi fost clădită cea dintâi biserică din comuna noastră, construcție probabil din lemn, datată încă din anul 1476 (...)»⁶. Biserica din lemn a fost înlocuită mai apoi cu una din zid, a cărei existență este confirmată de un document din anul 1649⁷, precum și de cele două inscripții ce se mai păstrau încă pe fresca lăcașului de cult, una din anul 1674 și alta din anul 1739⁸.

Ioan Moga preciza că, în cursul secolului al XVIII-lea, biserica a fost obiectul de ceartă între „câțiva preoți trecuți la unire, sprijiniți de organele administrative și militare austriece și poporul, care nu voia să știe de noua lege și cum credincioșii uniți în comună aproape nu erau, biserica părăsită ajunsese în anul 1751, aproape de ruină”⁹. Lăcașul de cult primește totuși unele reparații în cursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea dar absida fusese lăsată neterminată, *în părăsire*. În anul 1926, pridvorul și turnul au fost dărâmate iar pe terenul expropriat al bisericii s-a clădit aripa stângă a unui nou edificiu al școlii secundare din localitate, păstrându-se totuși din vechea biserică din secolul al XVII-lea pronaosul și naosul¹⁰.

Fragmentele de frescă ce se mai păstrau la începutul secolului al XX-lea aparțineau, cronologic și stilistic, unor trei etape diferite. Un prim strat de pictură, reprezentând *Judecata din urmă*, fusese realizat, probabil, în prima jumătate a secolului al XVII-lea și părea „a fi fost zugrăvit de un pictor muntean sau de un cunoscător al picturii bisericesti muntene, judecând după costumele muntenești cu

⁴ Astăzi în comuna Săliște există două biserici ortodoxe, una cu hramul „Înălțarea Domnului”, și alta cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul”, în Grui, Cf. „Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.”, Ed. Academiei, 1956.

⁵ Ioan Moga, *Cea mai veche biserică din Săliște* (jud. Sibiu), în „Anuarul Comisiunii monumentelor istorice”, Secția pentru Transilvania, vol. I, 1930-1931, Cluj, pp. 149-160; Ioan Moga, *op.cit.*, în „Scrieri istorice”, Cluj, 1973, pp. 296-297.

⁶ Ioan Moga, *op.cit.*, în „Scrieri istorice”, p. 296, nota 1. Pentru cercetările arheologice, întreprinse aici în anii 1985-1988, vezi: Petre Munteanu Beșliu, *Vechi monumente medievale românești din vatra satului Săliște, jud. Sibiu*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, Seria Monumente istorice și de artă, București, 1989, 2, p. 14 ș.c.l.

⁷ Ioan Moga, *op.cit.*, în „Scrieri istorice”, p. 267, nota 2, Cf. Arhivele Statului Sibiu, Prot. Săliștei, nr. 1, p. 120.

⁸ I. Lupaș, *Două inscripții de la biserică mai veche din Săliște*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, V, p. 496.

⁹ Ioan Moga, *op.cit.*, p. 296, nota 5; vezi și: Aurel Dumitrescu Jippa, Nicolae Nistor, *Sibiul și ținutul în lumina istoriei*, Cluj-Napoca, 1976, pp. 144-162.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 296-297.

care sunt îmbrăcați boierii și călugării din zona mijlocie a picturii”¹¹. Cel de al doilea strat de pictură, cu scene reprezentând *Raiul*, păstra o inscripție cu anul 1674, precum și numele meșterului zugrav, Nicolaus Pictor Poloni¹².

Ultima și cea mai nouă pictură păstra la rândul ei o interesantă inscripție, cu data de 14 Octombrie 1739 și numele celor ce susținuseră financiar executarea lucrării: „Ctitorii care au fost zugrăvit biserica toată sunt aceștia: Popa Dumitru, Oprea Petru și Oprea Roșca, Dumitru Bidu ..., cu toți preoții și sătenii, la anul 1739 ca să fie de pomenire lor și ... în zilele episcopului Inochentie¹³ și al Săliștii protopop Tatomir - Erei Ioan mesița Oct. 14”¹⁴. Pictura acoperea aproape în întregime interiorul pronaosului și al naosului, păstrându-se în primele decenii ale secolului al XX-lea în condițiuni destul de bune dar, „autorul acestei picturi bune bizantine e necunoscut”¹⁵.

Ceea ce atrage atenția din această inscripție sunt numele proprii ale localnicilor care contribuiseră la repictarea bisericii, după 65 de ani de la zugrăvirea anterioară. Dumitru Roșca, cel ce comandase în anul 1702 lui Vasile Zugrav icoana „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul”, ar putea fi un preot, același cu Popa Dumitru din anul 1739.

Din punct de vedere documentar, icoana de hram pictată în anul 1702 marchează un moment important în viața religioasă a românilor ortodocși din Săliște. Ea aparține bisericii ortodoxe.

**

Vasile Zugrav din Săliștea Sibiului nu a fost consemnat până în prezent în lucrări de specialitate¹⁶. Icoana pe care am prezentat-o în studiul de față este inedită.

Suplețea desenului, eleganța coloritului, echilibrul compozițional ne dezvăluie un artist talentat, contaminat de pictura muntenească din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, poate chiar format în contact cu școala de zugravi de la Mănăstirea Hurezi.

¹¹ *Ibidem*, p. 297.

¹² *Ibidem*.

¹³ Ioan Inochentie Micu Clain (1692-1768), iluminist român, episcop al Bisericii unite din Transilvania (1728-1751).

¹⁴ *Ibidem*, vezi și I. Lupaș, *op.cit.*, *loc.cit.*, p. 496.

¹⁵ Ioan Moga, *op.cit.*, fig. 3-8; În această perioadă se lucrează și o nouă catapeteasmă din care se păstrează crucea cu molenii, semnată de Ioan Stoieviciu Zugrav, datată 1737, August 19 zile, Cf. *Ibidem*, p. 297.

¹⁶ Artistul iconar Vasile Zugrav din Săliște nu figurează în lista zugravilor din Transilvania secolului al XVIII-lea, conform repertoriului întocmit de apreciatul istoric de artă Marius Porumb, vezi: *Zugravi și centre românești de pictură din Transilvania secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca”, XIX, 1976, p. 122.

Activitatea meșterului, în desfășurare probabil încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, cuprinde, desigur, și alte creații de acest gen și poate chiar pictură murală. În stadiul actual al cercetărilor nu putem însă numi alte opere ale sale.

Spre mijlocul secolului al XVIII-lea este menționată activitatea zugravilor Vasile și Ioan din Săliște¹⁷. Informațiile sunt vagi și nu ne trimit la sursă, ca atare nu ne putem pronunța dacă este vorba de același Vasile Zugrav.

Spre sfârșitul aceluiași secol, localitatea era un centru artistic important în stimularea picturii religioase ortodoxe din Transilvania¹⁸, iconarii aparținând unei școli păstrătoare de tradiții.

Un artist zugrav cu același nume, Vasile, tot din Săliște, semna în anul 1789 o icoană *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*¹⁹, iar din anii 1792 și 1801, două icoane semnate de Vasile Zugrav se păstrează la Muzeul Brukenthal din Sibiu²⁰. Este posibil să fie unul din fiii celui de care ne-am ocupat în prezentul studiu.

În acest context trebuie amintit faptul că Sudul Transilvaniei, datorită circulației mai lesnicioase a zugravilor și a operelor lor, între Nordul și Sudul Munților Carpați, este mai strâns legat de pictura religioasă din Țara Românească, de specificul școlii brâncovenești.

Studiul și-a propus să îmbogățească informațiile despre pictura românească de la sfârșitul secolului al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea prin relevarea creației unui nou iconar, dotat cu reale calități artistice. Limbajul plastic specific îl particularizează în cadrul producției artistice a genului.

În tezaurul creației medievale românești, icoanele ocupă un loc special atât prin valoarea lor artistică cât și prin mesajul spiritual ce-l transmit.

¹⁷ Aurel Dumitrescu-Jippa, Nicolae Nistor, *op.cit.*, p. 225.

¹⁸ Zugravii Ioan Covaci și Vasile Munteanul pictau în anul 1787 biserica cu hramul *Înălțarea Domnului* din Săliștea Sibiului, Cf. Marius Porumb, *Zugravi și centre românești de pictură din Transilvania secolului al XVIII-lea*, AIIA, Cluj-Napoca, XIX, 1976, p. 110.

¹⁹ Icoana se păstrează la Biserica ortodoxă din Poiana Sibiului, nr. inv. 424 (în dulap), informații primite de la doamna Seiceanu Elena, căreia îi mulțumim și pe această cale.

²⁰ La Muzeul Brukenthal din Sibiu se află o icoană cu scena "Sfântul Gheorghe" ce provine de la iconostasul din Poiana Sibiului, semnată de Vasile Zugrav din Săliște, datată 1792 și o altă icoană, „Deisis”, semnată de Vasile Zugrav din Săliște, datată 19 aprilie 1801. Informații primite de la doamna Elena Popescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

"Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul", icoană, tempera pe lemn, semnată de Vasile Zugrav, 1702.

"The Birth of Saint John the Baptist", icon, tempera on wood, signed by Vasile Zugrav, 1702.

"Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul", icoană, 1702.
Detaliu (registrul superior, cu inscripție).
"The Birth of Saint John the Baptist", icon, 1702.
Detail (Upper Panel with inscription).

"Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul", icoană, 1702.
Detaliu (registrul inferior, cu inscripție).
"The Birth of Saint John the Baptist", icon, 1702.
Detail (Lower Panel with inscription).

Висшій Свѣтъ Свѣтъ, Мѣсяцъ 26. Ано 1702. Демітаръ Россія.

"Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul", icoană, 1702.

Detaliu (registrul inferior - Inscripție).

"The Birth of Saint John the Baptist", icon, 1702.

Detail (Lower Panel - Inscription).

"Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul", icoană, 1702. Detaliu (Sfânta Elisabeta).

"The Birth of Saint John the Baptist", icon, 1702. Detail (Saint Elisabeth).

"Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul", icoană, 1702. Detaliu (Proorocul Zaharia).
"The Birth of Saint John the Baptist", icon, 1702. Detail (Prophet Zechariah).

**BREVETS DES DECORATIONS REÇUS PAR A. C. CUZA DANS
LES COLLECTIONS DU MUSÉE NATIONAL D'HISTOIRE DE LA
ROUMANIE**

**BREVETE DE DECORAȚII PRIMITIVE DE A.I.CUZA AFLATE ÎN
COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI**

Katiușa Pârvan *

Abstract

This article presents some brevets of orders and decorations conferred to A.C. Cuza - deputy and professor at the University of Iassy - (the Romanian national ordres: of "Crown of Romania", in the ranks of Officer, Commodore and of Grand Cross (in 1893, 1911, 1931), the Honorary Sign of "Red Eagle", for Senators and Deputies in the rank of Commodore - first class - (1933), the medals "Peleş" and "Work Award for the Church" - first Class - (1933, 1915), the French National Order "Legion of Honor" in the rank of Knight for his participation as member of Jury at the Universal Exhibition of Paris held in 1900 (1901), as well as two spanish commemorative medals "Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936" and "Victoria 1º Abril 1939" (April 1940); these last two medals were awarded to A.C. Cuza for his sympathy with the Spanish Phanlange.

Knowing that the activities and achievements of A.C. Cuza, as both deputy and professor at the University of Iassy, were awarded through the orders and medals mentioned above, the article could not overlook a brief biographical presentation. The article also mentions his contribution to the foundation of L.A.N.C (National-Christian Defense League), a forerunner of Iron Guard - the Romanian Fascist movement.

The author presents an anniversary medal from 1938, dedicated to the 80th birthday and 50 years of nationalist activity of A.C. Cuza, supreme president of the National Christian Party. This medal is the work of Emil W. Becker, the engraver of Carol II.

Key words: medals, brevets, Orders, A.C. Cuza, Extreme Right, Universal Exhibition, Emil W. Becker.

* Muséologue, Musée National d'Histoire de la Roumanie.

Nous ne désirons pas faire une étude concernant la vie et l'activité de A.C. Cuza en ce qui suit. Nous désirons seulement publier plusieurs documents se trouvant dans les collections du Musée National d'Histoire de la Roumanie (MNIR abrégé plus bas), documents relatifs aux certains aspects de son activité¹.

Le 30 janvier 1901 A.C. Cuza a été nommé professeur universitaire d'économie politique à la Faculté de Droit de Iași. Il a donné le cours d'ouverture le 13 février autour du problème "*Obiectul economiei politice și însemnătatea ei*" ("L'objet de l'économie politique et son importance"). Le cours a été fait jusqu'en 1925, quand le professeur a été mit à la porte de l'Université, conséquence de ses discours antisémites (réintégré comme professeur l'année suivante, il fut passé à la retraite pour "limite d'âge"). Il a déployé une riche activité scientifique, son ouvrage "*Despre populație. Statistica, teoria, politica ei*" ("Sur la population. Sa statistique, sa théorie, sa politique") recevant le prix "Lazăr" de l'Académie Roumaine l'année même de son apparition, en 1899². L'un des souteneurs de A.C. Cuza était le grand savant Nicolas Iorga même; il a été élu membre correspondant de l'Académie en 1901, et le 28 mai 1936 membre titulaire (le point de départ étant juste l'œuvre mentionné plus haut).

Il a été l'un des plus longévives parlementaires, doué d'une "*impeccable droiture, une manque d'intérêt sans démenti, sa constance lui donnait une grande autorité*" (d'après Pamfil Șeicaru). Il sut s'imposer même à une Chambre hostile, étant un parfait parlementaire, un monarchiste convaincu, contre n'importe quelles tendances politiques extraparlamentaires. Il a continué aussi une vive activité politique après l'installation de la dictature royale, le 16 juin 1939, étant nommé par Décret Royal comme conseiller de la Couronne³.

Le MNIR détient quelques brevets pour les décorations et les médailles reçus par A.C. Cuza, en tant que député et professeur universitaire à Iași. Ceux sont les preuves d'une longue activité de politicien et également de professeur. Ainsi, le 23 janvier 1893 on l'a conféré l'Ordre national "La Couronne de la Roumanie" en grade d'officier, Ordre remis à A.C. Cuza quand il était député. Le musée détient le Brevet accordé par le roi Charles Ier (Chancelier des Ordres était Alexandre Lahovary), ainsi que l'Adresse du Ministère des Affaires Etrangères (La Chancellerie

¹ Une étude plus récente qui présente largement la vie et l'activité du professeur de Iași c'est celui de Gabriel Asandului, *Economia și învățământul în gândirea lui A.C. Cuza, (L'Economie et l'Enseignement dans la pensée de A.C. Cuza)* dans AIIA Iași, XXXIX-XL, 2002-2003, Omagiu profesorului Dan Berindei, (*Homage au professeur Dan Berindei*), pp. 319-337.

² Le prix "Lazăr", de 5.000 lei, était donné pour des livres scientifiques. Parmi les ouvrages qui ont reçu des prix (qui ont été présentés à l'Exposition universelle de 1900) nous rappelons *Fauna ichtiologică a României, Studiul vinurilor în România*, ș.a. Dimitrie C. Ollănescu, *Raport General asupra participărei României la Expoziția universală din Paris (1900)*, Bucuresci, I.V. Socecu, 1901, pp. 147-148.

³ *Op.cit.*, nota 16, p. 322, cité MOF, partea I-a, Legi, decrete, jurnale ale Consiliului de miniștri, deciziuni ministeriale, comunicate, anunțuri judiciare, 17 juin 1939.

des Ordres, depuis le 23 janvier 1893), par lesquels le député était informé qu'on lui accordera l'Ordre (fig. 1-2). La décoration était un model pour civils, conférée comme récompense pour ses mérites envers le Pays et le Trône.

En 1889 était imprimé l'ouvrage "*Generația de la 1848 și Era nouă*" ("*La génération de 1848 et La Nouvelle Ere*"), une réplique aux idées d'humanité et de liberté soutenues par le professeur Titu Maioresco, représentant en même temps le certificat de naissance du «cuzisme», le nouveau courant qui s'affirmait de plus en plus. L'auteur voulait, d'après sa propre affirmation, "...préciser la position de ces deux générations totalement différentes et prouver que l'une a fini la tâche qu'elle avait eu et que l'autre est donc justifiée de lui succéder...". En 1893 A.C. Cuza avait publié un autre important ouvrage - "*Meseriașul român*" ("*L'artisan roumain*"), dans lequel on parlait sur les causes de la décadence des corporations et la paupérisation des artisans roumains, spécialement ceux de Moldavie. L'auteur faisait une radiographie de la classe moyenne, arrivant à la conclusion que la place de celle-ci était prise par des éléments allogènes, surtout des juifs et il faisait l'analyse de l'incapacité de l'état et des commerçants roumains à s'adapter et à faire face à la concurrence des étrangers (il s'axait spécialement sur la même zone de la Moldavie). Cuza était d'avis que l'économie roumaine aurait eu besoin de protection pour entrer en compétition avec les états européens. Il proposait comme mesure à améliorer cet état de choses, la réorganisation des corporations, des écoles de métiers, des ateliers de pratique se trouvant dans ces écoles, etc.

En tout cas, la décoration lui a été conférée pour son activité parlementaire (comme on le dit dans le brevet), soutenue par ses préoccupations économiques et littéraires qui n'en étaient pas loin de celle-ci.

Suivent quelques documents sur l'Ordre national français "La Légion d'Honneur" en grade de Chevalier (fig. 3-6), conférée à A.C. Cuza pour son activité dans le Jury de l'Exposition Universelle de Paris de 1900 (ce moment-là il été ex-député). A.C. Cuza a fait part de la délégation roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, en tant que membre du jury international du I-er Groupe "Education et Enseignement", 3e Classe "Enseignement supérieur - Institutions scientifiques"⁴. Le jury international auquel était délégué A.C. Cuza, a accordé à cette classe, 17 récompenses - 2 grands prix (L'Académie Roumaine et Le Ministère de l'Instruction Public, prix qui exprimaient l'estime envers les savants roumains et les professeurs universitaires, comme une appréciation fin de siècle pour l'Académie et les écoles supérieures créées avec des lourds sacrifices en Roumanie⁵), 2 médailles d'or (La Société Géographique et L'Ecole de Ponts et

⁴ Dimitrie C. Ollănescu, *Raport General asupra participărei României la Expoziția universală din Paris (1900)*, București, I.V. Socecu, 1901, pp. 426-427.

⁵ *Ibidem*, p. 427 no. 1-2.

Routes⁶), 5 médailles en argent (Mihai Vlădescu, Dr. C.I. Istrati, Dr. I. Babeș, L'Institut Météorologique⁷) et 8 médailles en bronze (La Société des médecins et naturalistes de Iași, La Société des sciences pour les publications scientifiques, La Société Polytechnique)⁸.

Le président de la France visita l'Exposition le 15 juin 1900. Quand on a octroyé les 1086 récompenses, avant la cérémonie proprement dite, le Directeur général de l'Exposition a remis des distinctions au nom du Président, comme il suit: «Grand Croix» de l'Ordre «Légion d'Honneur» au Commissaire Général de l'Exposition roumaine; «Grand Officier» pour le Commissaire Général; «Officier» pour le Commissaire spécial et le Délégué principal; «Chevalier» pour le Rédacteur comptable. Les autres membres de la mission roumaine à cette Exposition ont reçu les enseignes de l'ordre après la fermeture de l'Exposition, à la suite du prolongement des pourparlers entre la Direction du Protocole du Ministère des Affaires Etrangères et la Légation de la Roumanie, les deux travaillant conformément aux instructions de leurs Gouvernements⁹.

Ainsi donc, le MNIR détient le Brevet original accordé par la France (parchemin) pour le grade de «Chevalier» de la «Légion d'Honneur» (18 février 1901), l'Adresse du Ministère des Affaires Etrangères de la France (31 janvier 1901), par laquelle on annonçait A.C. Cuza, ancien député, que le Président de la France lui a conféré la «Légion d'Honneur» en grade de «Chevalier», le Brevet émis par le Ministère des Affaires Etrangères, la Chancellerie des Ordres, pour l'Ordre „Légion d'Honneur” en grade de «Chevalier», accordée par le Président de la République Française au professeur universitaire de Iași A.C. Cuza, le 12 avril 1901, ainsi que l'Adresse du Ministère des Affaires Etrangères, la Chancellerie des Ordres, par laquelle on annonçait le professeur universitaire de Iași, A.C. Cuza, rue Codresco, qu'il a reçu l'Ordre „Légion d'Honneur” en grade de «Chevalier», conféré par le Président de la République Française, le 17 avril 1901. Donc la décoration était conférée au professeur et non à l'homme politique, à cette date A.C. Cuza étant ex-parlementaire.

Du point de vue chronologique, suivent les brevets pour l'Ordre national „La Couronne de la Roumanie” (fig. 7-8, 11): le Brevet pour l'Ordre „La Couronne de la Roumanie” en grade de «Commandeur» accordé au professeur universitaire de Iași A.C. Cuza, remis à Peleş, le 9 novembre 1911 (Ministre de Affaires Etrangères Chancelier des Ordres était Titu Maioresco), ainsi que l'Adresse du Ministère de l'Instruction et des Cultes - la Direction de l'Enseignement Secondaire et Supérieure, par laquelle on annonça A.C. Cuza, professeur universitaire à Iași qu'on lui a été conféré l'Ordre „La Couronne de la Roumanie” en grade de

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem*, pp. 427 et 139.

⁹ *Ibidem*, pp. 40-41.

«Commandeur», Bucarest, le 25 novembre 1911 (Ministre C.C. Arion, directeur C. Litzica)¹⁰. En considérant l'étude concernant l'œuvre de A.C. Cuza, nous sommes d'avis que cet ordre en grade de «Commandeur» lui a été conféré par rapport à son œuvre *“Despre populație. Statistica, teoria și politica ei”* (*Sur la population. La Statistique, sa théorie et sa politique*) que, malgré sa publication en 1899, en 1911 l'a occasionnée des grandes disputes avec Emanuel Socor, qui accusa A.C. Cuza de plagiat. Le scandale fut repris par les journaux étrangers, sans une sérieuse documentation sur le problème (“Secolo” de Milano, “Berliner Zeitung am Mittag” d'Allemagne, “Petit Journal” de France, “Akropolis” de Grèce)¹¹. Cuza a intenté un procès à Socor, dans l'intention, en principal, d'utiliser la Cour d'Assises comme une tribune politique, le procès se déroulant à la Cour d'Assises de Iași, en 1911. La presse a largement médiatisé le procès, rendant ainsi un immense service au politicien A.C. Cuza. Parmi les accuses apportés, Socor mettait en discussion la qualité même, de professeur, de A.C. Cuza, qui avait été nommé à la chaire d'économie politique de la Faculté de Droit de Iași, justement pour son ouvrage *Despre populație (Sur la population)*. Les journaux en constataient cela et en mettant en liaison A.C. Cuza et C.C. Arion, qui fut ministre de l'enseignement public au moment de sa nomination comme professeur, aussi qu'au moment du déclenchement du procès de plagiat¹². Le procès n'ébranla pas le prestige scientifique de A.C. Cuza, il ne lui a pas mis en péril le poste mais, en revanche, il faisait une grande publicité à son œuvre *Despre populație*. L'ouvrage synthétisait toute la pensée antérieure concernant ce sujet, fait souligné par le dr. Vincențiu Babeș, celui qui a rédigé le rapport pour le prix “Lazăr”, la même année (1911)¹³.

Les deux suivants brevets rappellent le nationalisme du professeur de Iași qui, plus tard, devenait le point de départ du mouvement légionnaire. Son nationalisme a conduit, entre autres, à des œuvres de bienfaisance pour sa ville natale - des importants dons pour l'Eglise Sainte Parascheva de Iași, pour lesquelles il recevait la Médaille „Răsplata Muncii pentru Biserică” (“La Récompense du Travail pour l'Eglise”) I-ère classe (fig. 9-10), conférée par le roi Ferdinand I au professeur universitaire de Iași A.C. Cuza, Brevet donné à Bucarest, le 8 décembre 1915 (Ministre I.G. Duca). Le MNIR détient de même l'Adresse du Ministère des Cultes et de l'Instruction - l'Administration de la Maison de l'Eglise - par laquelle le professeur universitaire de Iași A.C. Cuza était annoncé qu'ont lui a conféré la

¹⁰ L'attachement au Trône peut être suivi aussi dans l'évolution de la décoration avec l'Ordre national “La Couronne de la Roumanie”, Cuza recevant l'Ordre en grade d'Officier, en suite de Commandeur et Grand Croix.

¹¹ Gabriel Asandului, *Economia și învățământul în gândirea lui A.C. Cuza*, dans AIIA Iași, XXXIX-XL, 2002-2003, *Omagiu profesorului Dan Berindei*, pp. 319-337, p. 325 et note 23.

¹² *Ibidem*, p. 325 et note 26.

¹³ *Ibidem*, p. 326. Largement sur ce conflit et procès, à voir l'ouvrage de A.C. Cuza chez *Ibidem*, pp. 324-327.

Médaille "Răsplata Muncii pentru Biserică" ("La Récompense du Travail pour l'Eglise") I- ère Classe, à Bucarest, le 17 décembre 1915.

Suivent les Brevets des années '30, qui récompensent seulement l'homme politique dévoué au Trône (en 1927 il a été mis a la retraite pour "limite d'âge", mais continuait son activité et promouvait une politique antisémite, par laquelle il était d'avis qu'il pourrait résoudre les problèmes du Pays). Ses bonnes relations avec le roi Carol II ont eu comme résultat la remise de l'Ordre „La Couronne de la Roumanie” en grade de «Grand Croix», qui fut conféré au député A.C. Cuza, à Bucarest, le 9 juillet 1931, par le roi Carol II.

Le même roi Carol II conféra la Médaille „Peleş” (fig. 12) au député Cuza C. Alexandre, le 25 septembre 1933, et la Présidentielle du Conseil des Ministres - le Secrétariat Général lui conféra le Signe Honorifique „Vulturul Roșu” (L'Aigle Rouge) (fig. 13) pour Sénateurs et Députés, en grade de «Commandeur I-ère classe», au même député A.C. Cuza, à Sinaia, le 11 novembre 1933 (le Président du Conseil des Ministres était Al. Vaida Voevod).

Le MNIR détient encore deux documents relevant les idéaux anticomunistes et antisémites de A.C. Cuza, le créateur du LANC (Liga Apărării Național Creștine) (La Ligue du Sauve-gardage National Chrétien) et l'initiateur du mouvement légionnaire chez nous, mouvement aux manifestations violentes dont, en fin de compte, il s'est détaché¹⁴. C'est ce qui a conduit, plus tard, à la création et à l'ascendance de la Garde de Fier, conséquence de l'état des choses d'après la première guerre mondiale, non seulement chez nous, mais dans toute l'Europe. En 1927, le professeur Petre Andrei observait: "*Des mouvements fascistes se sont désignées, après la Grande Guerre dans plusieurs pays de l'Europe, mais toutes étant liées à la crise générale déchainée par ce cataclysme*"¹⁵. En fait, le commencement du mouvement légionnaire se trouve, en principal, dans l'Association des Etudiants Chrétiens de Iași, née en 1922, avec des violentes actions dans le monde universitaire. Petre Andrei disait encore (1927): "*un début de mouvement fasciste prend contour, chez nous aussi, en 1923, quand l'ancien courant antisémite s'organise en cohortes, s'appropriant les idées des fascistes et préconisant les mêmes moyens violentes*"¹⁶. L'apparition de l'antisémitisme à Iași n'est pas un hasard (l'un des aspects du mouvement légionnaire désirait la "purification" de la société à l'aide de la foi), Iași étant située plus près de la Russie, pays dont s'était imposé le communisme avec toute sa cohorte de victimes, et où la plus grande partie des gauchistes étaient des juifs.

¹⁴ Quelques aspects sur cette politique chez Drd. Alexandra Petrescu, *Ascensiunea Gărzii de Fier. O analiză a alegerilor din 1931 în județul Neamț*, (L'Ascension de la Garde de Fer. Une analyse des élections de 1931 dans le département de Neamț) en *Histria*, VIIIe année, no. 81, septembre 2008, pp. 19-21.

¹⁵ *Eadem*, p. 17.

¹⁶ *Eadem*, p. 21.

Pendant ces années, immédiatement après la Grande Guerre, les idées de A.C. Cuza ne représentaient pas un danger pour la plus grande partie de la population, qui en cherchait des fautifs ou des coupables pour la dégringolade qui se ressentait. La jeune génération, déboussolée, s'orientait de plus en plus vers le cuzisme et le mouvement légionnaire; de quelques dizaines en 1927, on arrivera à quelques centaines en 1930 et puis, des milliers en 1932¹⁷. La crise économique et le chaos politique ont abouti à l'extrémisme; „la solution” était l'antisémitisme, car les juifs étaient regardés comme des étrangers qui en avaient accaparé les lieux de travail - c'est ainsi que pensaient les légionnaires et la plus grande partie de la population. Et, comme l'extrémisme naît l'extrémisme, des politiciens se sont dirigés vers le LANC et vers son créateur, A.C. Cuza, bien connu par ses œuvres écrites et ses discours au Parlement. Aux élections de 1931, par exemple, les cuzistes ont obtenus huit places en Parlement, et A.C. Cuza a été choisi, provisoirement, président de la Chambre, comme doyen d'âge¹⁸.

Ceux-ci seraient, brièvement, les prémisses concernant l'apparition du mouvement légionnaire qui a conduit aux violences bien connues des années '40. Dans le sens de ce qui a été dit, le MNIR conserve des documents concernant l'approche de A.C. Cuza, de la Phalange espagnole, aux années 1939-1940 et les mots d'appréciation de l'ambassadeur de l'Espagne à Bucarest le regardant. Le premier document est l'Adresse envoyée par Don Pedro de Prat y Soutzo Marquis de Prat de Nantouillet, Envoyé extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire de l'Espagne en Roumanie (fig. 14), par laquelle on certifie que S.E. Concilier Royal Alexandre C. Cuza a le droit de porter la Médaille Commémorative “Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936” et “Victoria 1º Abril 1939”, conférées à Bucarest, le 1 avril 1940.

Le deuxième document est aussi une Adresse, qui accompagne les deux médailles mentionnées plus haut et reçues par A.C. Cuza à l'occasion de la fête du 1 avril, adresse personnelle de l'ambassadeur espagnol, du 6 avril 1940 (fig. 15). Celui-ci lui remet les médailles avec les certificats afférents, existant la supposition que la présence du professeur a été empêchée à l'événement de la remise des distinctions. L'Ambassadeur assure Cuza de sa chaude sympathie pour les idéaux communs de Nation et Croyance, dans la lutte contre l'ennemi commun dont ils sont restés l'un à côté de l'autre. De même, il annonce que bientôt il quittera la Roumanie pour une autre mission que le Caudillo lui a confiée.

Voici les brevets qui se trouvent dans les collections du MNIR, qui présentent une partie de l'activité de l'homme politique et professeur universitaire

¹⁷ *Eadem*, p. 17.

¹⁸ Par exemple, les communistes du "*Blocul Muncitoresc-Țărănesc*", avaient cinq places dans le même Parlement.

de Iași, personnalité marquante de notre histoire, même s'il a fait des fautes, fautes qui, malheureusement, ont servi aux actions d'autres personnes ou partis politiques.

*

Après la rédaction du présent article nous avons découvert dans les collections de notre musée, parmi divers objets connus seulement d'après leur nom, mais non publiés, une médaille œuvre du sculpteur Emil W. Becker, le graveur du roi Carol II. Il s'agit d'une médaille dédiée à A.C. Cuza par le Parti National Chrétien lors de l'anniversaire des 80 années de vie et 50 d'activité nationaliste (fig. 16). La médaille est signée par Becker sur l'avvers - sous le buste, à droite. Notre musée détient deux pièces, les deux en bronze. Sur l'avvers se trouve le portrait en profil vers la gauche, la légende étant circulaire, interrompue par deux croix gammées, A.C. Cuza étant nommé "Le Créateur Suprême" du Parti National Chrétien. Le revers contient un intéressant jeu de légendes qui reproduisent les principales devises des national-chrétiens soutenues par A.C. Cuza - "România a românilor" (La Roumanie au roumains) et „Hristos Rege Națiune” (Le Christ Roi Nation); au centre se trouve une croix gammée et la légende "Isbândă" (Réussite) en croix sur des rayons qui suggèrent le Soleil, des feuilles de chêne et de laurier - les symboles du courage et de la victoire¹⁹.

ANNEXES

1. Brevet émis par le roi Charles Ier pour l'Ordre national „La Couronne de la Roumanie” en grade d'Officier, conféré à Alexandre C. Cuza député, remis à Bucarest, le 23 janvier 1893.

Chancelier des Ordres Alex. Lahovari.

Scellé en timbre sèche.

Inv. 111537; 2 feuilles, état de conservation bonne.

2. Adresse du Ministère des Affaires Etrangères, Chancellerie des Ordres, qui annonce A.C. Cuza, député, qu'on lui a conféré l'Ordre national „La Couronne de la Roumanie” en grade d'Officier, à Bucarest, le 23 janvier 1893.

Sceau de la Chancellerie des Ordres.

Inv. 111536; 2 feuilles, état de conservation bonne.

¹⁹ La Médaille est seulement mentionnée chez C. Bănar, *Medalii și plachete. 8 iunie 1930 - 8 iunie 1940*, p. 240, nr. 76, dans CNA, 15, 117-118, 1940, pp. 238-240. Il s'agit d'un tableau des plus belles médailles frappées pendant la première décennie du règne du roi Carol II, présentées par années de frappe.

3. Adresse du Ministère des Affaires Etrangères de la France pour A.C. Cuza, ancien député, par laquelle il est annoncé qu'on lui a conféré l'Ordre „La Légion d'Honneur” en grade de chevalier; le 31 janvier 1901.

Inv. 111539; 2 feuilles, état de conservation bonne.

4. Brevet no. 1960, France, émis par l'Ordre National de la Légion d'Honneur, par lequel le Président de la République Française confère à Monsieur Cuza Alexandre ancien député, membre du Jury (à l'Exposition universelle de 1900 de Paris), le grade de chevalier de la „Légion d'Honneur”; Paris, 18 février 1901.

Parchemin.

Inv. 111540, état de conservation bonne, plié.

5. Brevet émis par le Ministère des Affaires Etrangères, la Chancellerie des Ordres, pour l'Ordre „Légion d'Honneur” en grade de chevalier, conféré par le Président de la République Française au professeur universitaire de Iași A.C. Cuza; le 12 avril 1901.

Scellé en timbre sèche.

Inv. 111541; 2 feuilles, état de conservation bonne.

6. Adresse du Ministère des Affaires Etrangères, Chancellerie des Ordres, par laquelle on annonce le professeur universitaire de Iași, A.C. Cuza, rue Codresco, qu'on lui a remis l'Ordre „La Légion d'Honneur” en grade de Chevalier, conféré par le Président de la République Française, le 17 avril 1901.

Inv. 111542; 2 feuilles, état de conservation bonne.

7. Brevet pour l'Ordre „La Couronne de la Roumanie” en grade de Commandeur, qu'on a accordé à A.C. Cuza, professeur universitaire à Iași, Peleş, le 9 novembre 1911.

Le Ministre des Affaires Etrangères, Chancelier des Ordres, Titu Maioresco.

Scellé en timbre sèche.

Inv. 111543; 2 feuilles, état de conservation très bonne.

8. Adresse du Ministère de l'Instruction et des Cultes - la Direction de l'Enseignement Secondaire et Supérieure, par laquelle on annonce A.C. Cuza, professeur universitaire à Iași, qu'on lui a conféré l'Ordre „La Couronne de la Roumanie” en grade de Commandeur, Bucarest, le 25 novembre 1911.

Ministre C.C. Arion; directeur C. Litzica.

Inv. 111544, état de conservation bonne.

9. Brevet émis par le roi Ferdinand I pour conférer la Médaille „Răsplata Muncii pentru Biserică” ("La Récompense du Travail pour l'Eglise") I-ère classe, au professeur universitaire de Iași A.C. Cuza, pour son don fait à l'Eglise Sainte Parascheva de Iași; Bucarest, le 8 décembre 1915.

Ministre I.G. Duca.

Inv. 111545; 2 feuilles, état de conservation très bonne.

10. Adresse du Ministère des Cultes et de l'Instruction - l'Administration de la Maison de l'Eglise, par laquelle on annonce le professeur universitaire de Iași A.C. Cuza qu'on lui a été conférée la Médaille "Răsplata Muncii pentru Biserică" ("La Récompense du Travail pour l'Eglise") I-ère Classe I, Bucarest, le 17 décembre 1915.

Inv. 111546; 2 feuilles, état de conservation bonne.

11. Brevet émis par le roi Carol II, pour l'Ordre „La Couronne de la Roumanie” en grade de Grand Croix, conféré au député A.C. Cuza, Bucarest, le 9 juillet 1931.

Scellé en timbre sèche.

Inv. 111547; 2 feuilles, état de conservation très bonne.

12. Brevet pour la Médaille „Peleş”, conféré au député Cuza C. Alexandre, le 25 septembre 1933.

Inv. 111548, état de conservation bonne.

13. Brevet émis par la Présidence du Conseil des Ministres - le Secrétariat Général qui mentionne qu'on a conféré le Signe Honorifique „Vulturul Roșu” ("L'Aigle Rouge") pour Sénateurs et Députés en grade de Commandeur I-ère classe, au député A.C. Cuza, Sinaia 11 novembre 1933.

Président du Conseil des Ministres Al. Vaida Voevod.

L'estampille du Conseil des Ministres.

Inv. 111549, état de conservation bonne.

14. Adresse envoyée par Don Pedro de Prat y Soutzo Marquis de Prat de Nantouillet etc. etc. etc., envoyé extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire de l'Espagne en Roumanie, par laquelle on certifie que Monsieur S. E. Concilier Royal Alexandre C. Cuza est autorisé à porter la Médaille Commémorative "Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936 y Victoria 1º Abril 1939", Bucarest 1 avril 1940.

L'estampille ovale, bleu, de la Légation de l'Espagne en Roumanie; estampille rouge et ronde de la Bibliothèque de l'Académie de la RPR.

Inv. 111551, état de conservation bonne.

15. L'Adresse no. 76/37 du 6 avril 1940, à l'estampille de la Légation espagnole, envoyée par le Ministre Plénipotentiaire de l'Espagne à Bucarest, Don Pedro de Prat y Soutzo Marquis de Prat de Nantouillet etc. etc. etc., au bienaimé et son très estimable ami, S. E. Concilier Royal Alexandre C. Cuza, probablement empêché d'assister à la réception du 1 Avril à l'Ambassade de l'Espagne, où il aurait reçu personnellement la Médaille Commémorative "Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936" et "Victoria 1º Abril 1939", pour lesquelles il en a le droit comme sympathisant de la Phalange espagnole. Elle est remise ensemble avec le certificat respectif, en souvenir de la lutte contre l'ennemi commun, pendant laquelle il est resté tout proche du diplômât espagnol, avec son prestige et son autorité. En même temps il l'annonce que bientôt il quittera la Roumanie pour une autre mission que le Caudillo lui a confié et il l'assure de sa chaude sympathie pour tout ce qu'il a fait pour les idéaux communs pour Nation et Croyance.

Petite estampille rouge de la Bibliothèque de l'Académie de la RPR.

Inv. 111552, état de conservation bonne.

16. Médaille commémorative, *Aniversarea a 80 ani de viață și 50 de activitate naționalistă, lui A.C. Cuza, președintele suprem al Partidului Național Creștin*, 1938, (L'Anniversaire des 80 années de vie et 50 d'activité nationaliste, a A.C. Cuza, le président suprême du Parti National Chrétien, 1938) graveur Emil W. Becker.

Av. Légende circulaire interrompue par deux croix gammées, entre deux c.l.: **croix gammée PRESEDINTELUI SUPREM A[^]C[^]CUZA croix gammée PARTIDUL NATIONAL CRESTIN**. Au centre buste en profil vers la gauche A. C. Cuza; sous le col, sur le c.l. à droite **E. W. BECKER SCVLP**.

Rv. Légende circulaire interrompue, entre deux c.l.: **ROMANIA A ROMANILOR ♦ HRISTOS ♦ REGE ♦ NATIUNE**. Au centre une croix gammée avec la légende en croix ISBANDA, dans un cercle qui contient deux groupes de trois feuilles de chêne alternantes avec deux groupes de trois feuilles de laurier. Sur les rayons qui partent du cercle la légende circulaire **ANIVERSAREA CELOR 80 ANI DE VIEATA ȘI 50 omemoratuvăANI DE ACTIVITATE NATIONALISTA**.

AE, 60 mm.

Inv. 147827-147828

MRRC²⁰ 2469A (collection privée).

²⁰ A. Ievreinov, O. Iliescu, avec la collaboration de N. Curdov, Maria Duțu, *Medalii privitoare la istoria românilor. Repertoriu cronologic. 1551-1998*, Bucarest, 1999.

CAROL I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națiunii

REGE AL ROMÂNIEI

Tuturor de față și viitori, Sănătate.

*Supra raportului Ministrului Nostru al Afacerilor
Străine, Cancelar al Ordinilor, sub N° 1116*

Am decretat și decretăm:

*Art. I. Numim membru al Ordinului Coroana României,
în gradul de Oficer, pe D^{le} CURA Alexandru,
deputat*

*Art. II. Ministrul Nostru al Afacerilor Străine, Cancelar
al Ordinilor, este însărcinat cu executarea acestui Decret.*

Dat în București, la 23 Ianuarie 1893.

(Semnat) Carol

*Ministrul Afacerilor Străine,
Cancelar al Ordinilor.*

(Semnat) A. Lahovari

N° 102

*Pentru conformitate cu Decretul original
Secretarul General
al Departamentului Afacerilor Străine.*

Alex. Titulescu

Seful Serviciului

F. C. Duminescu

50

1. Brevet for the National Order „Romanian Crown” in the rank of Officer issued by King Carol I in 1893 (cat. 1)
Brevet emis de regele Carol I pentru Ordinul Național „Coroana României” în grad de Ofițer, 1893 (cat. 1)

București, în 23. Ianuarie, 1893.

Ministrul Afacerilor Străine, Cancelar al Ordinilor,
are onoare a Vă informa că Măiestatea Sa Regele,
Augustul nostru Suveran, a bine-voit, prin înalt decret cu
data din 23 Ianuarie curent, a Vă conferi Ordinul Coroana
României, în gradul de Oficer și profită de această
ocasiune pentru a Vă oferi, împreună cu felicitările sale pen-
tru această distincțiune, încredințarea pră deosebitei sale con-
siderațiuni.

Notă: Brevetul Vă se va libera mai târziu.

Domnică-Sile

Domnului Alexandru Cuza, Deputat

2. The letter of the Romanian Ministry of Foreign Affairs/ Ministry of External Affairs which informs A.C. Cuza about his decoration with the National Order "Romanian Crown" in rank of Officer, 1893 (cat. 2)

Adresă a Ministerului Afacerilor Străine din România, ce informează pe A.C. Cuza de acordarea Ordinului Național „Coroana României” în grad de Ofițer, 1893 (cat. 2)

Paris, le 31 Janvier 1901.

Monsieur, Il m'est bien agréable de vous faire connaître que M. le Président de la République, voulant vous donner un témoignage particulier de sa haute bienveillance, vient, sur ma proposition, de vous conférer la Croix de Chevalier de l'Ordre National de la Légion d'Honneur.

Je me félicite d'avoir été à même de faire valoir les titres que vous vous êtes acquis à cette marque de distinction, et je m'empresse de vous transmettre les insignes de l'Ordre.

J'aurai soin de vous faire parvenir ultérieurement votre diplôme.

Recevez, Monsieur, les assurances de ma considération la plus distinguée.

Le Ministre des Affaires Étrangères,

E. Ariston
Le Secrétaire du Service du Personnel.

Ariston

AR 2258 12 1900

Monsieur Cuza (Alaure)
ancien député

103
52

3. The letter of the French Ministry of Foreign Affairs which informs A.C. Cuza about his decoration with the National Order "Legion of Honor" in rank of Knight, 1901 (cat. 3)

Adresă a Ministerului Afacerilor Străine al Franței adresată lui A.C. Cuza, prin care îi comunică acordarea Ordinului Național „Legiunea de Onoare” în grad de cavaler; 1901 (cat. 3)

4. Brevet France, through which A.C. Cuza - member of Jury at the Universal Exhibition of Paris held in 1900 - is awarded with the "Legion of Honor" in rank of Knight; Paris, 1901 (cat. 4)
- Brevet Franța, prin care se conferă lui. A.C. Cuza, membru al Juriului la Expoziția universală din 1900 de la Paris, gradul de cavaler al „Legiunii de Onoare”; Paris, 1901 (cat. 4)

Ministerul Afacerilor Străine
Cancelaria Ordinilor.

Brevet

Cancelaria Ordinilor atestă, că conform alin. 3 de sub art. 12 din Constituție, Majestatea Sa Regele a binevoit a autoriza pe *Dl. Alexandru C. Cuza*, profesor la Universitatea din Iași, a purta însemnele Ordinului „Legiunea de Onoare, în gradul de Cavaler”, ce i a fost conferit de Domnul Președinte al Republicii Franceze, în baza Brevetului original sub Nr. 960 din 18 Februarie 1901.

Pentru care s'a dat prezentul Brevet sub a Noastră semnătură și sigiliul Cancelariei Ordinilor.

Făcut în București, la 12. Aprilie 1901.

Cancelar al Ordinilor.

Ministerul Afacerilor Străine.

A. C. Cuza

Secretarul Cancelariei

A. J. Log

Nr. 607

25/59

5. Brevet issued by the Romanian Ministry of Foreign Affairs for the French National Order “Legion of Honor” in rank of Knight; 1901 (cat. 5)
Brevet emis de Ministerul Afacerilor Străine al României pentru Ordinul Național francez „Legiunea de Onoare” în grad de cavaler, conferit lui A.C. Cuza; 1901 (cat. 5)

MINISTERUL
AFACERILOR STRĂINE
Căminele Ordinului

București, 17 aprilie 1901.

P. G. 507
Anex: 2.

Domnul meu

Am onoarea a vă înainta, sub acest plic,
brevetul atestând că, conform cererii ce ați ex-
primat, vi s'a acordat înalta autorizație de a
puta însemna Ordinului Legiunea de Onoare,
în gradul de Cavaler. . . ce vi s'a conferit de
Domnul Președinte al Republicii Franceze.

Alături și brevetul original; iar în ceea ce privește
însemnele, ele v'au fost deja remise.

Permiteți, vă rog, Domnule meu, asigurarea
distincției mele considerațiunii.

Ministru
Ch. I. C. C. C.

Șeful Diviziei
C. 7. 1901

Domniile Sale
Domnului A. C. Cuza,
Profesor Universitar,

Str. Cotroceni, Iași.

206
55

6. Letter of the Romanian Ministry of Foreign Affairs through which A.C. Cuza is informed that he has received the French National Order "Legion of Honor" in rank of Knight, 1901 (cat. 6)

Adresă a Ministerului Afacerilor Străine al României prin care i se comunică lui A.C. Cuza că a primit Ordinul Național francez „Legiunea de Onoare” în grad de cavaler, 1901 (cat. 6)

Carol I

În grația lui Dumnezeu și voința națională
Rege al României.

La toți de față și viitori, Sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru al Afacerilor
Străine, Cancelar al Ordinilor, sub N° 23225.

Am decretat și decretăm

Art. I. Numim membru al Ordinului Coroana României,
în gradul de Comandor pe Dⁿ Cuza (Alexandru),
Profesor universitar la Iași.

Art. II. Ministrul Nostru al Afacerilor Străine, Cancelar
al Ordinilor, este însărcinat cu executarea acestui Decret

Dat în Castelul Peleş, la 9 noiembrie 1911.

(Semnat) Carol.

Ministrul Afacerilor Străine,
Cancelar al Ordinilor.

(Semnat) T. Macrescu

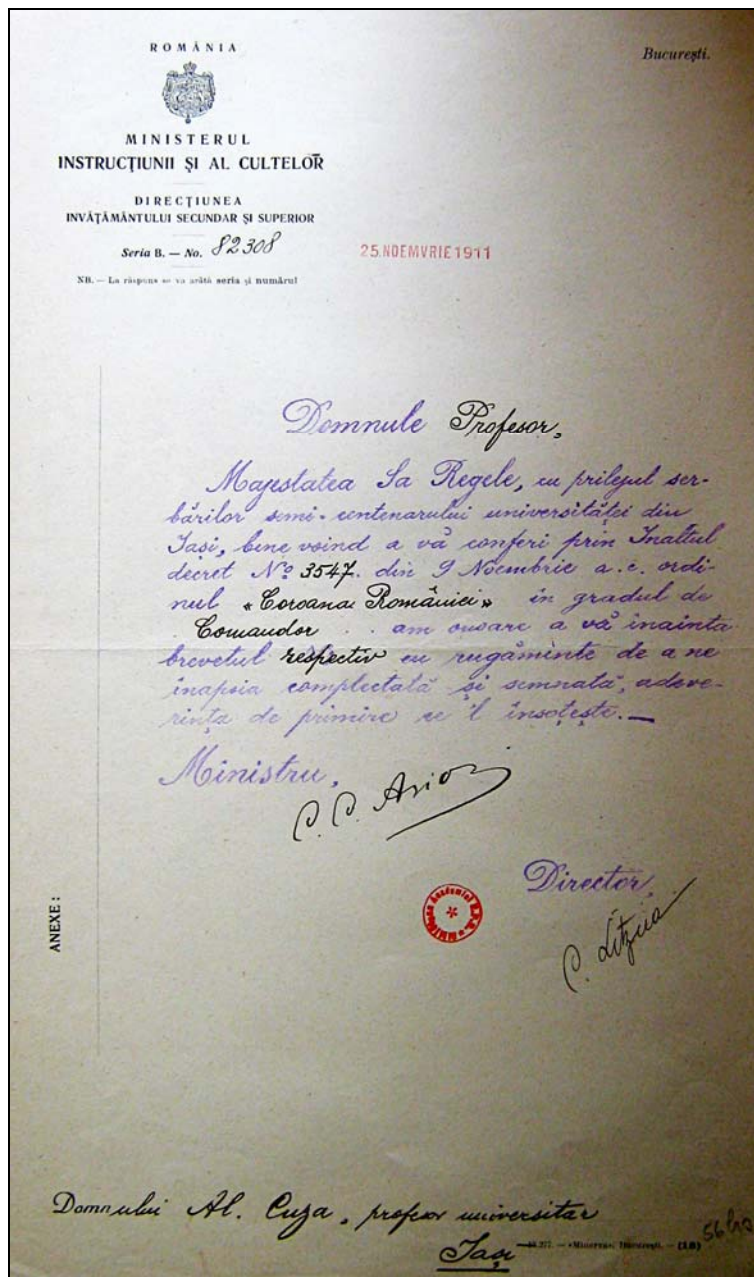

N° 5547

Pentru conformitate cu Decretul original
Directorul Protocolului și Cancelariei Ordinilor,
Marsilău Plenișoara

T. Macrescu peianu 502
56

7. Brevet for the National Order "Romanian Crown" in rank of Commodore,
Peleş 1911 (cat. 7)
Brevet pentru Ordinul Național „Coroana României” în grad de Comandor,
Peleş, 1911 (cat. 7)

8. Letter of the Ministry of Public Instruction and Religious Confessions through which A.C. Cuza is informed that he was awarded with the National Order “Romanian Crown” in rank of Commodore, 1911 (cat. 8)
- Adresă a Ministerului Instrucțiunii și Cultelor prin care se comunică lui A.C. Cuza că i-a fost conferit Ordinul Național „Coroana României” în grad de Comandor, 1911 (cat. 8)

Ferdinand I

prin grația lui Dumnezeu și voința națională

Rege al României

La toți de față și viitori, sănătate

Derind a da o probă de a. Noastră bunăvoință
întru A. C. CUZA

Profesor Universitar Iași

pentru doza de știință istorică Sf. Vasile din Iași

Nei îi conferim medalia „Răsplata Muncii
pentru Biserici”, clasa I

Drept care îi dăm acest brevet

Dat în București la 8 Decembrie 1915

Ferdinand

Ministru Cultelor și Instrucțiunii

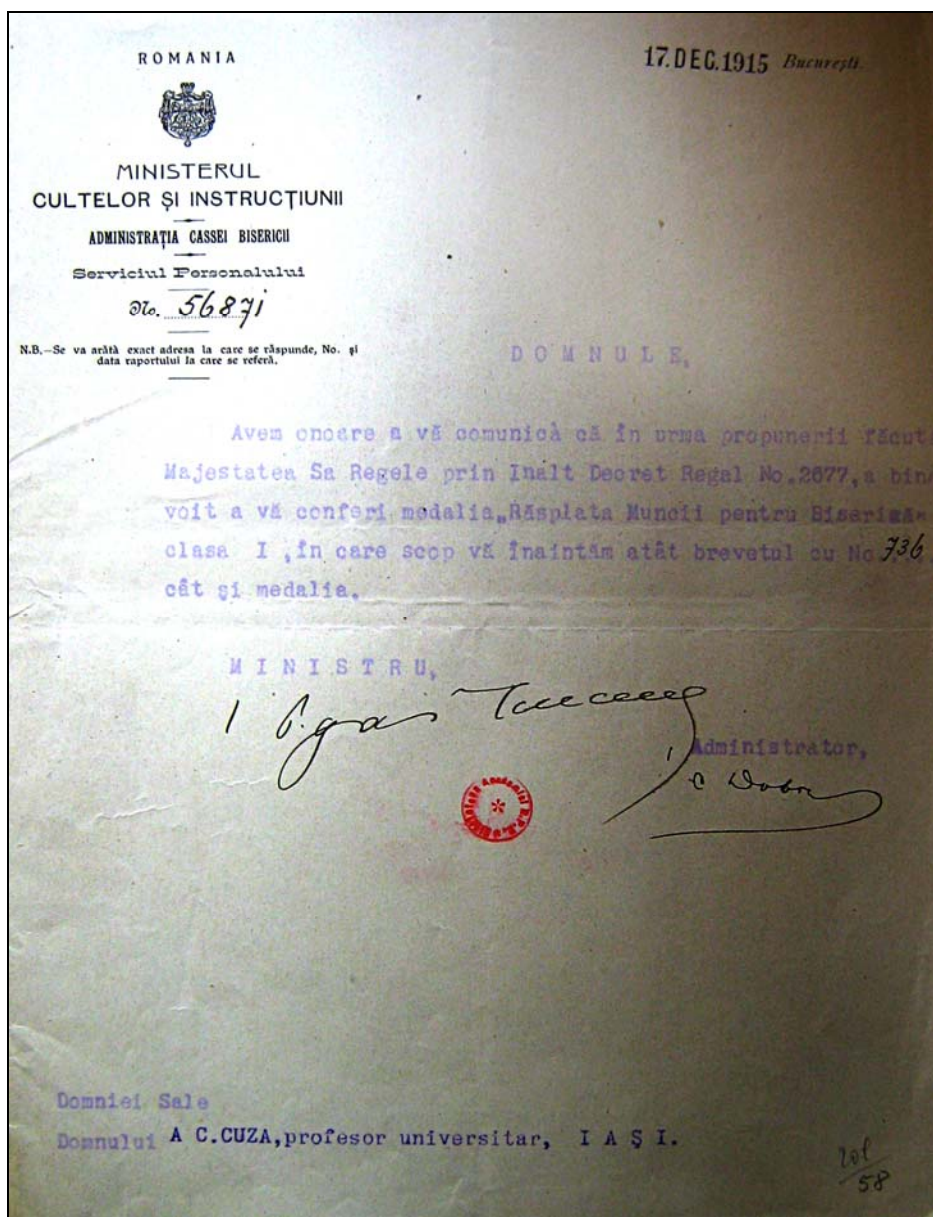
N^o Decretului 2677

N^o Brevetului 736

S. S. Iuga

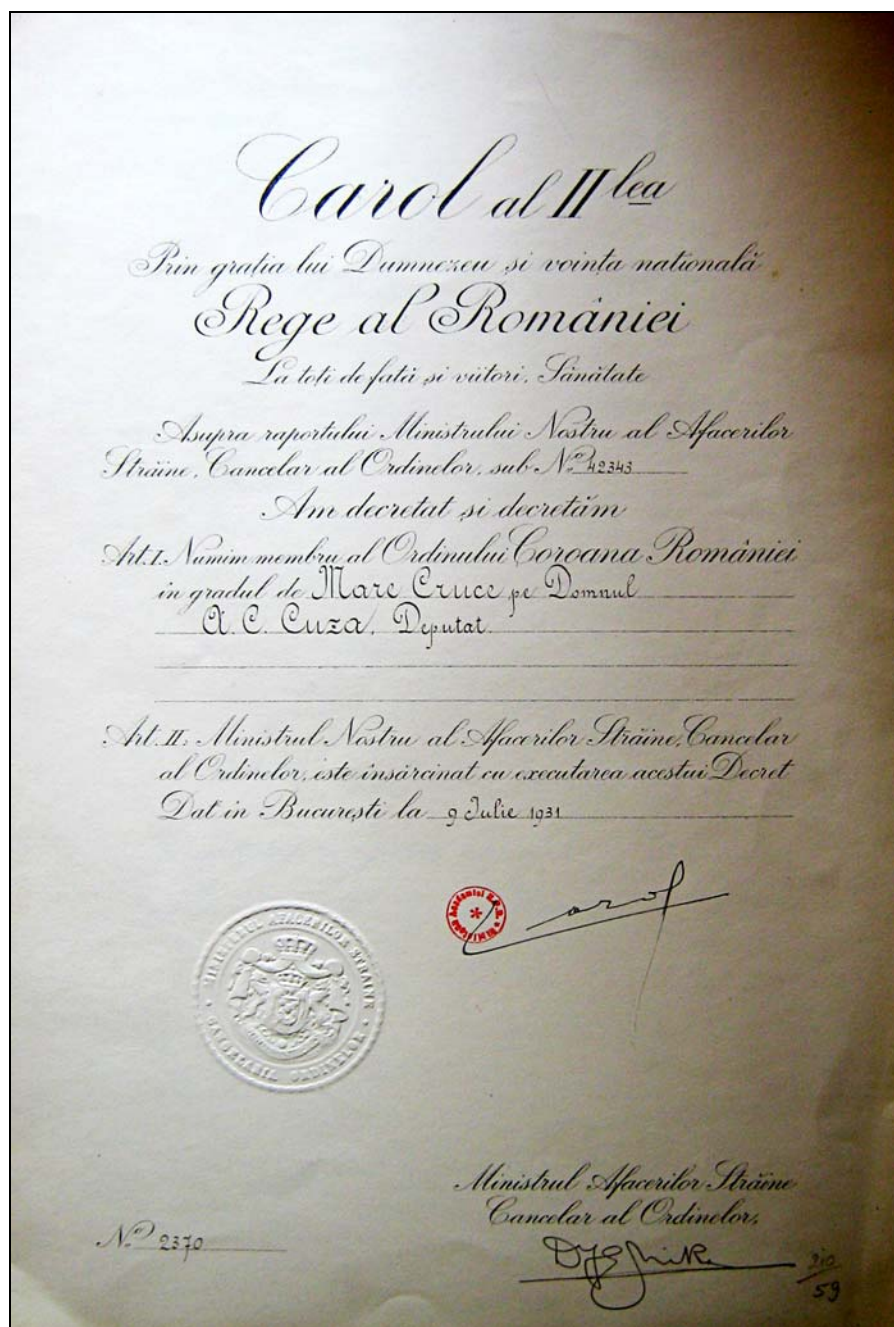
208
57

9. Brevet issued by King Ferdinand I to award professor A.C. Cuza with the medal “Work’s Reward for the Church” - first class -, 1915 (cat. 9)
Brevet dat de regele Ferdinand I pentru conferirea Medaliei „Răsplata Muncii pentru Biserici” clasa I profesorului A.C. Cuza, 1915 (cat. 9)

10. Letter of the Ministry of Public Instruction and Religious Confessions through which A.C. Cuza is informed that he was awarded with the medal “Work’s Reward for the Church” - first class -, 1915 (cat. 10)

Adresă a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, prin care I se comunică lui A.C. Cuza conferirea Medalia “Răsplata Muncii pentru Biserică” Clasa I, 1915 (cat. 10)

11. Brevet issued by King Carol II for the National Order "Romanian Crown" in rank of Grand Cross, awarded to A.C. Cuza, 1931 (cat. 11)
Brevet dat de regele Carol al II-lea pentru Ordinul Național „Coroana României” în grad de Mare Cruce, acordat lui A.C. Cuza, 1931 (cat. 11)

CASA MAJESTĂTEI SALE REGELUI

BREVET

PENTRU

MEDALIA PELEȘ

CONFORM I. D. Nr. 2305 DIN 16 AUGUST 1933

ÎN AMINTIREA SEMICENTENARULUI CASTELULUI PELEȘ
1883 — 1933, S'A CONFERIT

MEDALIA PELEȘ

Domnului Cuza C. Alexandru

Deputat

MAREȘALUL CURȚII REGALE
GENERAL ADJ. *Haromic*

25 SEPTEMBRIE 1933

Nr. 254 / C.

$\frac{211}{60}$

12. Brevet for the Medal "Peleş" conferred to A.C. Cuza, 1933 (cat. 12)
Brevet pentru Medalia „Peleş” conferită lui A.C. Cuza, 1933 (cat. 12)

13. Brevet issued by the Council of Ministers for the Honorary Sign “Red Eagle” for Senators and Deputies in rank of Commodore, class I, awarded to Deputy A.C. Cuza, 1933 (cat. 13)

Brevet emis de Președinția Consiliului de Miniștri pentru conferirea Semnului Onorific „Vulturul Roșu” pentru Senatori și Deputați în grad de Comandor clasa I-a deputatului A.C. Cuza, 1933 (cat. 13)

14. Letter sent by Don Pedro de Prat y Soutzo Marchiz de Prat de Nantouillet etc. etc. etc. which certifies the fact that A.C. Cuza is authorized to wear the commemorative medals "Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936" and "Victoria 1º Abril 1939", Bucharest 1940 (cat. 14)

Adresă trimisă de Don Pedro de Prat y Soutzo Marchiz de Prat de Nantouillet etc. etc. prin care se certifică faptul că A.C. Cuza este autorizat a purta Medalia Comemorativă "Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936" și "Victoria 1º Abril 1939", București, 1940 (cat. 14)

EL MINISTRO DE ESPAÑA

PARTICULAR

No. 76/37

București, 6 Aprilie 1940.-

Excelența, iubite și prea stimate prieten,

Probabil ca a-ți fost împiedicat de a asista la recepția din 1 Aprilie, privându-ne de onoarea și deosebita plăcere de a va remite personal Medalia Comemorativa a Mișcării noastre Naționale și Creștine și a Victoriei, la care aveți drept ca Membru simpatizant al Falangei Spaniole. De aceea va trimit aci alăturat aceasta distincție cu certificatul respectiv, rugându-va s'o acceptați în amintirea luptei împotriva dușmanului comun, în care a-ți stat alături de mine cu tot prestigiul și autoritatea Dvs.

În curând voi părăsi România pentru o nouă Misiune care mi-a fost încredințată de Caudillo și va rog să știți că voi păstra întotdeauna în inima mea alăncă admirație și caldă simpatie pentru Dvs. și tot ceiace a-ți însemnat și însemnați pentru idealurile noastre de Națiune și Credință.

Al Dvs.

Pedro de Prat y Soutzo
Marchiz de Prat de Nantouillet

Excelenței Sale
Domnului Consilier Regal
Alexandru C. Cuza
Loco

213
62

15. Personal letter sent to the Plenipotentiary Minister of Spain in/at Bucharest, Don Pedro de Prat y Soutzo Marchiz de Prat de Nantouillet etc. etc. etc. to his friend A.C. Cuza, reminding, among other things, about the receiving of the commemorative medals "Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936" și "Victoria 1° Abril 1939", 1940 (cat. 15)

Adresă personală trimisă de Ministrul Plenipotențiar al Spaniei la București, Don Pedro de Prat y Soutzo Marchiz de Prat de Nantouillet etc. etc. etc. prietenului său A.C. Cuza, amintind, printre altele, primirea Medaliei Comemorative "Glorioso Alzamiento Nacional 18 Julio 1936" și "Victoria 1° Abril 1939", 1940 (cat. 15)

16. Medal awarded to A. C. Cuza by the Christian Democratic Party to honor the 70th anniversary and 40 years of work, 1939, obverse and reverse (cat. 16).
Medalie conferită lui A. C. Cuza de Partidul Creștin Democrat la împlinirea a 70 ani de viață și 40 de muncă, 1939, avers și revers (cat. 16)

ASPECTE PRIVIND ORGANIZAREA ARMATEI ROMÂNE ÎN ANII 1862-1866

ASPECTS REGARDING THE ORGANIZATION OF THE ROMANIAN ARMY DURING 1862-1866

Șerban Constantinescu*

Abstract

The King Alexandru Ioan Cuza showed a constant care for the reinforcement of national defense. This was a major line of his politics.

The military measures took by the Alexandru Ioan Cuza during 1862-1866 contributed to a better organization of the Romanian army, increased the power and the prestige of it. The results of his actions will be successfully proofed on the battle field, in the South of Danube, during the Independence War of Romania (1877-1878).

Key-words: Alexandru Ioan Cuza, Romanian army, military school, Military Manufacture

După realizarea Unirii, preocuparea domnitorului Alexandru Ioan Cuza pentru problemele întăririi apărării naționale a rămas constantă, aceasta constituind o latură fundamentală a politicii sale. Anii 1862-1866, au corespuns pe plan politic perioadei de consolidare a statului național român și s-au caracterizat prin adoptarea unor prevederi ce urmăreau să creeze armatei unificate o bază solidă sub raportul efectivelor, instruirii și înzestrării sale.

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a acordat o atenție deosebită pentru creșterea efectivelor oștirii, în care scop au avut loc o serie de completări sau reorganizări ale unităților existente. În anul 1862, la Compania de meseriași din București, denumită și compania uvrierilor de administrație, a fost atașată compania similară din Iași¹. Fuzionarea lor era determinată atât de definitivă centralizare a serviciilor administrative la București, cât și de nevoia de a mări efectivul atelierelor din Capitală, care, lucrând sub supravegherea directă a Ministerului de Război, trebuie să execute un număr crescând de comenzi. Trupele din Moldova și Muntenia, administrate până atunci ca două escadroane deosebite,

* Șef secție Patrimoniu, M.N.I.R.

¹ I. Popovici, *Organizarea armatei române*, partea a II-a, Roman, 1902, pp. 194-195.

au fost întrunite la 1 aprilie 1863 într-un singur corp². Tot în anul 1863 s-a adăugat fiecărui regiment de lăncieri câte un escadron de depozit, pe lângă plutoanele care se înființaseră încă din anul 1862³.

Acest sistem al sporirii efectivelor prin crearea de noi subunități în cadrul regimentelor care ființau deja sau mărirea numărului component al acestor unități și subunități, era o metodă mai grea de sesizat pentru puterea suzerană, ca de altfel și pentru toți cei care s-ar fi opus întăririi militare a țării. Artileria, de pildă, s-a dezvoltat prin înființarea de noi baterii pedestre, regimentul compunându-se acum din șase baterii, dintre care două călărețe. Anul următor, prin adăugarea a încă două baterii de câmp, regimentul a căpătat tăria a 8 baterii.

Paralel cu acțiunile privitoare la armata permanentă au fost luate măsuri pentru întărirea trupelor de dorobanți și grăniceri. Unificarea organizării lor a fost una dintre cele mai importante măsuri. Astfel, în iulie 1864, s-a decretat înființarea dorobanților și în Moldova, „organizați și administrați întocmai ca cei de dincoace de Milcov”⁴. Dorobanții din întreaga Românie erau grupați cu acest prilej în *trei inspectorii*, cu reședințele la București, Iași și Craiova. Concomitent a fost dat decretul prin care se înființau în Moldova unitățile de grăniceri, procedându-se în organizarea și administrarea lor tot după modelul celor din Țara Românească. Grănicerii de pe teritoriul țării erau împărțiți în *patru inspectorii* cu sediile la Giurgiu, Iași, Piatra și Pitești⁵.

În această perioadă s-au luat măsuri și pentru întărirea marinei. Astfel, la 2 august 1864, la Giurgiu, se „boteza” cu denumirea „România”, prima navă militară a țării. Bastimentul fusese construit cu șase ani mai înainte, în 1858, la Viena. Inițial s-a numit „Prințul Vogoride”, fiind destinat să remorcheze șlepuri cu vase pe Siret. Statul l-a preluat de la fostul lui proprietar - negustorul bucureștean Ciocan - și l-a afectat Flotei militare de pe Dunăre. Acestui remorcher i s-a construit un cazan nou, care i-a mărit propulsia la 240 cp, caracteristicile acestei prime nave militare românești fiind următoarele: lungime - 33 m, lățime - 4,75 m, pescaj - 0,95 m, deplasament - 130 t, viteză - 10 noduri. Modernizată și înarmată cu două tunuri, nava a fost transformată ca aspect și funcționare în așa fel încât putea fi socotită nouă. Anul 1865 este marcat de noi acțiuni în scopul completării și înzestrării marinei militare, cu un vapor și patru șlepuri. În luna iulie, Ministerul de Război era autorizat a contracta de la fabricantul londonez Greig, un vapor pentru armată cu suma de 1.198.750 lei, iar de la fabricantul Maier din Austria, patru șlepuri în valoare de 421.000 lei. În cele din urmă, atât vaporul cât și cele patru șlepuri au fost comandate în Austria⁶.

² „Monitorul Oastei”, nr. 27 din 8 mai 1863, p. 461.

³ I. Popovici, *op.cit.*, p. 176.

⁴ „Monitorul Oastei”, nr. 18 din 27 iulie 1864, p. 351.

⁵ *Ibidem*, p. 353.

⁶ *Ibidem*, nr. 2 din 29 ianuarie 1865, p. 23.

Comanda supremă a armatei a fost păstrată de domnitor și în anii 1862-1866, el având în subordine trei mari comandamente militare cu centrele la București, Iași și Craiova⁷.

Un mijloc folosit pentru a desăvârși pregătirea militară l-a constituit concentrarea trupelor în tabere de instrucție, procedeu folosit de Alexandru Ioan Cuza de la începutul domniei. În tabăra de la Cotroceni în afara exercițiilor militare s-a desfășurat și una dintre solemnitățile cele mai emoționante din acel timp, respectiv distribuirea de noi drapele unităților armatei române unificate. Aceste drapele, identice pentru trupele din Moldova și Țara Românească constituite acum într-o singură armată, aveau pânza dreptunghiulară confecționată din mătase dublă tricoloră, culorile fiind dispuse orizontal, cu roșu în partea superioară, galben la mijloc și albastru în partea inferioară. Pe centrul pânzei era pictată o acvilă, pe pieptul căreia se afla stema Principatelor Unite - acvila și capul de bour întrunite pe un scut timbrat cu o coroană princiară -, iar sub acesta o panglică roșie cu inscripția „Honor et Patria”. În cele două colțuri libere ale pânzei se află monograma „A” a domnitorului Alexandru Ioan Cuza; hampa din lemn se termină în vârf cu o acvilă cruciată, așezată pe un cartel, care are pe ambele fețe inscripția „Honor et Patria”. De menționat că în patrimoniul muzeului nostru se păstrează drapelul Regimentului 7 infanterie de linie, model 1863, acesta fiind unul dintre puținele exemplare care mai există.

Solemnitatea distribuirii acestor drapele s-a desfășurat la 1 septembrie 1863, pe platoul de la Cotroceni, unde, în afara domnitorului, a miniștrilor, a înaltului cler, a unor demnitari civili și a unităților militare, se mai afla adunată o mulțime impresionantă. După sfințirea lor, drapelele au fost încredințate comandanților corpurilor respective de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza, care a rostit cu acest prilej o emoționantă cuvântare, primită cu mare entuziasm de către trupe și de populație. Solicitând militarilor să jure că vor păstra cu onoare și fără pată drapelele acordate, meritând astfel încrederea și speranța ce țara întregă și-a pus în oaste, domnitorul sublinia și valoarea de simbol a drapelului, că acesta este totodată trecutul, prezentul și viitorul Țării, întreaga istorie a României⁸.

O preocupare centrală și permanentă a constituit-o asigurarea pregătirii cadrelor, scop în care s-au înființat noi școli sau au fost lărgite cele existente. Astfel, Școala militară din București, al cărui regulament din anul 1862 stabilea numărul de 70 de elevi, ajungea să aibă în 1864 un număr de 150 de elevi⁹, deci mai mult decât dublu. Pentru a înlesni intrarea în școală a unor elevi meritoși, însă lipsiți de posibilități materiale, în anul 1862 a fost creat un sistem de burse și

⁷ B.A.R., Arhiva domnitorului Alexandru I. Cuza, mapa IX, mss. Rom. 4865, f. 19.

⁸ Elena Pălănceanu, *Steagurile din colecția Muzeului de istorie al RSR în „Muzeul Național”*, vol. I, București, 1974, pp. 147-148.

⁹ „Monitorul Oastei”, nr. 14 din 26 februarie 1862, p. 210 și nr. 18 din 27 iulie 1864, pp. 348-349.

semiburse, acordate celor care reușeau la concursul de admitere, dar care nu puteau plăti taxele de întreținere.

În 1863 a fost înființată la Iași, Școala copiilor de trupă, cu o instrucție „mai elementară” decât cea a școlii de ofițeri, menită să formeze sergenți și furieri¹⁰. Necesitatea acestora s-a făcut simțită mai ales după introducerea noului sistem de administrație și contabilitate, care reclama cunoștințe mai temeinice pentru întocmirea lucrărilor. La cursurile acestei școli urmau să fie înscriși toți copiii de trupă ai regimentelor ajunși la vârsta pentru a fi încorporați. La Iași a mai luat ființă și Școala normală de scrimă, gimnastică, tragere la țintă și instrucția copiilor de trupă¹¹.

Tot pe linia perfecționării cadrelor se înscriu și plecările la studii în străinătate, cheltuielile fiind suportate de stat, iar uneori chiar de cei ce mergeau să studieze și cărora li se acordau, la cerere, concediile necesare. Cele mai frecventate au fost școlile din Franța, și anume, Școala militară specială de la Saint Cyr, Școala de aplicație pentru artilerie și geniu de la Metz, Școala de cavalerie de la Saumur, Școala navală de la Brest și Facultatea de medicină din Paris. În Italia tinerii români au mers să-și completeze studiile la Facultatea de medicină din Torino, cât și la școala de artilerie din aceeași localitate. Absolvenții acestor școli se întorceau imediat în patrie sau serveau un timp în diferite unități pentru o mai completă inițiere. Alții erau trimiși numai pentru perfecționare în domeniul în care activau, acest lucru făcându-se atât în Franța, Italia și în Austria¹².

Concomitent a avut loc participarea unor ofițeri români la diferite manevre sau operații militare care se desfășurau peste hotare. În Franța, de pildă, au asistat în 1860 și 1863 la exercițiile și manevrele din tabăra de la Chalon¹³.

De însemnătate cu totul deosebită pentru întărirea forței militare a țării a fost Legea pentru organizarea puterii armate în România, dată la București la 27 noiembrie 1864¹⁴. Menționând cele două elemente componente ale puterii militare - armata permanentă cu rezerva ei și milițiile, alcătuită din grăniceri și dorobanți cu rezerva lor - legea stabilea modul în care toți românii și împământeniții români între 20-50 de ani erau chemați a lua armele. Recrutarea avea loc prin tragerea la sorți de către toți tinerii ce împlineau vârsta de 20 de ani. Se asigura pentru început contingentul anual pentru armata permanentă, apoi cel pentru dorobanți.

Comunele mărginașe nu participau la recrutare, ele servind la formarea corpului grănicerilor. Stagiul militar era de 6 ani pentru toate categoriile, dar proporțiile dintre anii de serviciu activ și cei în rezervă erau diferiți. Ostașii armatei permanente făceau serviciu activ 4 ani, iar 2 ani erau în rezervă, pe când dorobanții

¹⁰ *Ibidem*, nr. 35 din 19 octombrie 1863, pp. 606-607.

¹¹ *Ibidem*, nr. 24 din 22 octombrie 1864, p. 426.

¹² *Ibidem*, nr. 3 din 14 ianuarie 1864, pp. 33-40.

¹³ B.A.R., Arhiva domnitorului Alexandru Ioan Cuza, mapa X, mss. rom. 4865, f. 121.

¹⁴ „Monitorul Oastei” nr. 27 din 19 decembrie 1864, pp. 456-464.

erau 2 ani în serviciul activ și 4 ani în rezervă. Regulamente speciale hotărau chemarea rezervelor pentru exerciții și instrucție, după cum legea recrutării determina cazurile de scutiri. În afara tinerilor între 20-26 ani care își satisfăceau stagiul militar, mai puteau fi chemați sub arme, în cazuri excepționale și oamenii de alte vârste, împărțiți în funcție de aceasta în trei categorii sau „clase”. Chemarea lor nu se putea face decât treptat și începând cu prima clasă. În caz de concentrare, regimentele formate din miliții și „clasele” adunate formau brigăzi cu regimentele din armata permanentă. Efectivul armatei permanente putea fi „în complet” sau „restrâns”, trecerea de la prima stare la cea de a doua făcându-se prin concedierea celor ce serviseră 4 ani în serviciul activ. Acești „concediați” constituiau rezerva.

Conform legii din anul 1864, comanda supremă a armatei române o avea domnitorul, iar ministrul de război era intermediarul acestuia. Statul major general era format din generali de divizie și de brigadă, care comandau corpurile de armată, diviziile și brigăzile; corpurile de stat major erau constituite din ofițeri de la gradul de colonel până la cel de căpitan inclusiv.

Presa militară, al cărui început îl găsim încă în prima parte a domniei lui Alexandru I. Cuza, a continuat să se dezvolte. În afara „Monitorului Oastei”, editat inițial ca ziar al Țării Românești și devenit chiar în cursul anului 1860, anul apariției, ziarul întregii armate, au văzut lumina tiparului noi publicații. În anul 1864 a apărut revista teoretică „România Militară”, care își propunea: „A aduce și cerceta instituțiile vechi militare ale Patriei, instituții ce au făcut atâtea veacuri gloria României și ne-au asigurat existența... A întreține pe ostașul român cu cunoștința evenimentelor militare ce se petrec în lume”¹⁵. Aceste publicații militare au constituit atât tribune de dezbatere a celor mai actuale probleme de ordin teoretic și strategic ale științei și artei militare, cât și un mijloc din cele mai eficiente de educare o ostașilor în spiritul dragostei față de patrie și a virtuților militare străbune.

O problemă de mare însemnătate pentru întărirea forțelor armate ale țării și care a stat permanent în atenția domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a conducerii oștirii, a fost dotarea trupelor cu armament corespunzător și în cantități suficiente. Astfel, în anul 1862 au fost comandate în Belgia 4 baterii de tun de câmp ghintuite, de calibrul 4. Țevile acestor tunuri din bronz s-au turnat la Liège, iar afetele și chesoanele s-au fabricat la uzinele Godillot din Paris. Toate acest comenzi au fost expediate în țară până în toamna anului 1863¹⁶.

În anul 1864, căpitanul E. Arion și locotenentul N. Dabija, au fost trimiși în misiune în Franța, unde au dat o comandă de 36 de tunuri de bronz ghintuite, de calibrul 4 cm și 12 tunuri de același fel, de calibrul 12 cm, împreună cu proiectilele necesare. În aprilie 1865 tunurile de câmp de calibrul 4 cm erau aproape terminate,

¹⁵ „România militară”, ianuarie 1864, vol. I, p. 3.

¹⁶ P.V. Năsturel, *Istoricul Pyrotehniei*, în „Revista Artileriei”, din octombrie 1893, p. 496.

iar fabricarea celor de calibru 12 se afla în faza de finisare, astfel că la sfârșitul lunii mai a fost expedit în țară ultimul transport¹⁷.

Preocuparea pentru înzestrarea armatei a îmbrăcat și un alt important aspect, concretizat în înființarea și dezvoltarea întreprinderilor industriale menite să deservescă nevoile acesteia. Trebuia să se creeze astfel posibilitatea ca materialele necesare armatei - armament, muniții, echipament - să poată fi procurate oricând în țară, fără a mai fi nevoie să se recurgă la importul din alte state.

Deoarece întreprinderile existente în anul 1862 nu puteau să satisfacă trebuințele tot mai mari ale armatei române, s-a decis crearea unui complex, cu ateliere și utilaje perfecționate, în care rolul principal să revină manufacturii de arme. În vederea realizării acestui obiectiv, în octombrie 1862, ministrul de război din acea perioadă, Ion Ghica, l-a trimis pe maiorul E. Herckt în Belgia, cu misiunea de a se pune la curent cu fabricarea armelor portative, a proiectilelor de artilerie și a pulberăriei de război, studiind lucrările manufacturii regale de la Liege. Totodată, maiorul Herckt a fost însărcinat cu întocmirea proiectului-deviz pentru înzestrarea noilor ateliere, care a și fost aprobat la începutul anului 1863 de către ministrul de război de atunci, generalul I. Em. Florescu¹⁸. Mașinile și utilajele necesare au fost comandate tot în Belgia, iar până în toamna anului 1863 întreaga comandă a fost executată și expedită în țară.

Simultan cu acțiunile întreprinse de maiorul Herckt în Belgia, în vederea utilării manufacturii de arme cu tot ceea ce era necesar, în București avea loc, sub conducerea căpitanului E. Arion, construcția atelierelor „arsenalului”, cum va fi denumit ulterior, cu toate dependențele, pe un teren de la Curtea Arsă, între pirotehnia instalată acolo și vechea cazarmă din Dealul Spirii. La 8 iulie 1863, în cadrul unei solemnități impunătoare la care a participat și Alexandru Ioan Cuza, a fost pusă piatra de temelie a primei manufacturi de arme a României¹⁹. Instalarea noilor ateliere a fost terminată în întregime la sfârșitul lunii mai 1864, când a început funcționarea lor normală. Vechile ateliere din Iași și București au fost desființate, iar personalul de maiștri și lucrători încorporați la noua întreprindere din Dealul Spirii, avea următoarele secții: manufactura de arme, topitoria, atelierul mecanic, atelierul de fierărie și lemnărie, atelierul de armurărie și reparație, la care se adăugau magaziiile de conservare a materialelor și sala model unde erau expuse diverse lucrări²⁰.

Cu toate greutățile inerente începutului, rezultatele obținute au fost satisfăcătoare încă din primele luni. Astfel, manufactura de arme fabrica piese de schimb pentru armele portative în serviciu putea efectua și toate reparațiile armamentului

¹⁷ P.V. Năsturel, *Contribuțiuni la istoria artileriei române*, București, 1907, pp. 155-156.

¹⁸ P.V. Năsturel, *Istoricul Pyrotehniei*, în „Revista artileriei”, din octombrie 1893, p. 495.

¹⁹ „Monitorul Oastei”, nr. 40 din 26 iulie 1863, p. 666.

²⁰ *Ibidem*, nr. 6 din 25 februarie 1865, pp. 92-95.

din dotare; în același timp aici se executa transformarea vechilor arme cu cremene în arme cu percuție și ghintuirea puștilor primite în anul 1859 din Franța²¹.

În iunie 1865, primele arme produse ca modele de fabricație în manufactura de arme din România au fost dăruite domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în semn de adâncă prețuire pentru grija acordată dotării armatei. Prin Înaltul ordin de zi nr. 908 din 25 iunie 1865, domnitorul mulțumea celor ce-l sprijiniseră în realizarea acestor înfăptuiri și aprecia calitățile exemplarelor de arme primite. Tot în anul 1865, manufactura de arme a executat o pușcă pentru fiecare din cei 18 deputați reprezentanți ai districtelor, care, cu prilejul vizitei făcute la începutul anului, își exprimaseră dorința de a avea câte o armă lucrată în atelierele manufacturii. La 19 iunie 1865, ministrul de război le-a oferit deputaților respectivi armele dorite, având înscrise pe ele numele fiecăruia²². Din ordinul domnitorului au mai fost fabricate un muscheton și un revolver sistem La fauchaux, calibrul 12 mm, care au fost remise prințului Mihai Obrenovici al Serbiei în luna iulie 1865 de locotenentul colonel E. Herckt, trimis în misiune la Belgrad. Printre exemplarele deosebite executate de manufactura de arme din București se numără și o carabină de precizie, montată în lemn de abanos și două revolve sistem Le fauchaux. Acestea erau destinate sultanului, dar misiunea colonelului Haralambie și a locotenent colonelului Herckt la Constantinopol, cu prilejul căruia trebuiau ca armele să-i fie înmânate, nu a mai avut loc, așa că armele au rămas în păstrarea domnitorului²³.

Justețea politicii promovată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza pe tărâm militar a fost confirmată de evidenta dezvoltare pe care armata română a căpătat-o în cei 7 ani ai domniei sale, concretizată în construirea unor forțe puternice, atât ca efective, cât și ca dotare. Fenomenul este ilustrat elocvent și de creșterea substanțială a efectivelor care, cu unele mici variații, au avut o curbă ascendentă. De la efectivele de 13000-14000 de ostași existente în Principatele Unite în anul 1859 se ajunsese în 1861 la un număr de 31755 de oameni, iar după Unirea deplină, numărul militarilor a continuat să crească, atingând în 1864 cifra maximă de 44672 ostași²⁴.

Ansamblul măsurilor și realizărilor de ordin militar care au caracterizat perioada anului 1862-1866 au contribuit la creșterea puterii și prestigiului armatei române și la o bună organizare a acesteia. Temeinica pregătire a oștirii, tăria sa morală aveau să fie verificate cu succes un deceniu mai târziu, pe câmpul de luptă din sudul Dunării, în timpul războiului din anii 1877-1878 pentru cucerirea independenței de stat a României.

²¹ P.V. Năsturel, *op.cit.*, p. 500.

²² „Monitorul Oastei”, nr. 20 din 30 iunie 1865, pp. 295-296.

²³ Generalul Herckt, *Istoricul primelor stabilimente de artilerie de la înființarea lor până la finele anului 1867* în „Revista Armatei” nr. 5 din mai 1907, p. 321.

²⁴ „Monitorul Oastei”, nr. 19 din 5 august 1864, p. 400.

**DOCUMENTE NOI PRIVIND FAMILIA MARELUI LOGOFĂȚ ȘI
CAVALER ANASTASIE BAȘOTĂ**
**NOUVEAUX DOCUMENTS SUR LA FAMILLE DU LOGOTHÈTE
ANASTASIE BACHOTA**

Cătălina Opaschi*

Abstract

In the Archives of Bucharest National Library we found several letters which unveil us information about Mathilda Cantacouzin, granddaughter of Moldavia's logothète (something similar to Minister of Justice), Anastasie Bashota.

Mathilda was the daughter of Helene - the only child of Bashota - and prince of Basarabia, George Cantacouzin. Their marriage was a disastrous one because the prince, a passionate gambler, lost almost the entire family's fortune.

Mathilda's letters written from a private boarding school in Dresda, his uncle's letters, the prince Rudolph Cantacouzin, and the letters of Miss Edlinger, the boarding school headmaster reveals us the desperate situation of the young girl. In the last nine years she was forced to change schools because her mother couldn't afford to pay the taxes. Besides all this she had no news from home.

These letters brings us information about the famous will of Anastasie Bashota which kept the law reports and society's attention in the middle of XIX-th century.

Key words: Mathilda Cantacouzin, logothète Anastasie Bashota, the will of Anastasie Bashota, George Cantacouzin

În istoria celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, numele marelui logofăt și cavalier Anastasie Bașotă (1798-1869) a reținut atenția societății moldovene ani în șir, din varii motive. Fiul fostului consilier colegial și mareșal al nobilimii din Basarabia, Ioan Bașotă (1762-1846), a preferat slujbelor oficiale și strălucirii saloanelor, traiul modest și sporirea averii lăsate de înaintași. Se stabilise la Pomârla, moșia părintească, pe care o administra cu mână forte încă de la vârsta de 17 ani. Deși îi erau recunoscute cinstea și punctualitatea exemplare în afaceri, în aceeași măsură era vestit pentru avariția și spiritul despotic, ca și pentru, paradoxal, aplecarea spre acte de binefacere dezinteresate, sub semnul pioșeniei creștinești.

* Muzeograf, Secția Numismatică - Tezaur, M.N.I.R.

Deși nu era un om instruit, având doar o educație minimă, munca neobosită, tranzacțiile inspirate, chibzuința și talentul în afaceri i-au sporit substanțial averea, ajungând unul dintre cei mai bogați boieri din Moldova.

Dacă în plan material Anastasie Bașotă se putea considera un om deplin împlinit, nu putem spune același lucru despre viața lui de familie. El se căsătorise, prin anul 1826-1827 cu Ruxandra, fiica lui Grigore Balș și a Anei Mavrocordat, primind o frumoasă zestre în pământ, bani și bijuterii. Gh. Ghibănescu bănuia că această căsătorie îi adusese mirelui destule avantaje, fiind „înlesnit la rădicarea grabnică a treptelor boierilor”¹. Este adevărat că, după căsătorie, în 1828, caimacanul Ștefan Vogoride îi acordase rangul de hatman dar „[...] hatman rămase Anastasie Bașotă vreme de peste treizeci de ani, departe de curtea dușmănitului de ruși Ion Sandu Sturza, care nici el nu vedea cu ochi buni pe fiul cinovnicului și mareșalului Bașotă de la Chișinău, și departe, mai apoi, de curtea lui Mihail Sturza”². Titlul de mare logofăt l-a primit abia în timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghica (1849-1853; 1854-1856).

În ciuda bogăției sale și a faptului că soția sa, descendentă a uneia din cele mai mari familii ale Moldovei, adusese o zestre îndestulată, logofătul o constrângea la o existență meschină, rezervându-i o sumă necorespunzătoare rangului pentru cheltuielile obișnuite, neinformând-o în nici un fel despre modul în care îi administra averea. Dincolo de aceste neajunsuri și de faptul că era ignorată de soțul ei, cele două fetițe născute în 1827 - Elena³ și în 1835 - Sofia, îi fuseseră luate de soț, la numai câteva zile după naștere și duse să fie crescute de părinții săi, fără a fi consultată, în conacul-citadelă de la Pomârla. Într-un timp relativ scurt, relațiile dintre soți s-au deteriorat, agravate de atitudinea despotică a hatmanului Anastasie. În această situație, Ruxandra Balș nu vedea altă rezolvare decât despărțirea de soțul ei.

La sfatul rudei sale, postelnicul Iorgu Ghica, și a unchiului ei, hatmanul Costache Balș, Ruxandra și-a amanetat bijuteriile și a împrumutat o mie de galbeni, fără a-și anunța soțul. Apoi, în 3 octombrie 1836, a adresat o jalbă mitropolitului Moldovei Veniamin, în care cerea despărțirea. În sprijinul cererii sale aducea argumente serioase: „Acum alerg cu mâinile întinse și ceiu agiutoriu și scăpare din valurile ci mă îngrozăsc și cu pierzarea sufletească și cu prăpădirea materialnică. Deși s-au strădănit suitorii miei a-m lăsa o stare încredințată pentru înlesnirea pitrecirii vieții mele, au fost în zadar [...] Locuința mé [...] de nouă ani trecuți este ca acé a paserilor viețuitoare în întuneric [...] strâmtorată în două odăi în care o slugă ceva mai de frunte n-ar putea lăcui. Casa mea de îndelungată vremi nu cunoaște îndestularea hrăni, încât ca o nenorocită mă văzu cu rușâne stăruitoare la

¹ Gh. Ghibănescu, *Bașoteștii și Pomârla. Studiu genealogic și istoric*, Iași, 1929, p. 33.

² M. D. Sturza (coordonator), *Marele logofăt și cavaler Anastasie Bașotă*, în *Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică genealogică și biografică*, București, 2004, p. 384.

³ ASI, *Stare civilă Iași. Morți*, nr. 1716/1883 - certificatul ei de deces arăta vârsta de 56 ani, apud M-R. Ungureanu, *Însemnări de taină pentru câteva genealogii moldovenești*, AG, II (VII), 1995, p. 34.

mesăli altora, lipsită de toate acele îndămânări, întru care și rangul neamului, și împregiurările stării ar fi de cuviință a mă vidé. Martură-i privirea obștei pentru toate acestea. [...] O dișanțată îndărăpnicie a sa l-au rătăcit întru pidosnică hotărâre. De cinci ani trecuți, sângur de la sâni s-au osăbit de culcușul meu. Nu socotesc de trebuință a vă încrețalui auzul cu povestirea pricinii ce l-au îndemnat la o asămine și nelegiuită, și puțân cunoscută pravililor bunii cuviinți faptă. [...] eu astăzi nu mă cunosc decât [...] un lucru de negoți, adică că duml. hatmanul Anastasachi Bașotă păzăști numile de soțul meu pentru ca să tragă numai folosurile averii mele. [...] nevăzând [...] nici o vinovățare din partea mea [...] ci [...] doi ani trecuți fiind de când însuți mă sâlnicește a mă disface prin jărtvire de o parte din averea mea, precum sânt de față hârtii și marturi vrednici de credință, îndestulă iarăși dovadă că duml. esti râvnitori stării meli, iar nu buneî împreună viețuiri”⁴.

Aflând de amanetarea bijuteriilor și, desigur, de jalba Ruxandrei, în 20 februarie 1837, Anastasie Bașotă trimite și el o jalbă Mitropolitului, în care cere despărțirea, invocând „îndărăpnicia” soției. Din cele scrise de hatman deducem că relațiile dintre soți erau de multă vreme compromise și mitropolitul mai intervenise pentru împăcarea lor: „[...] șăpti luni au trecut din șasă [...] și văzându însă că, după anaforoa Sfinții Voastre, nici la mănăstire nu s-au trimis, nici cu pocăință s-au arătat, ci mai vârtos prăvindu că dumei. după douăsprezăci mii lei ci-i dau pi tot anul pentru mărunta sa cheltuială, au cercat acum în urmă a să împrumuta cu una mie galbini, puindu amanet însuș giuvaerurili zăstreî sali, precum să cuprindi în zăpisul ce gătisă pentru încredințarea cu iscăliturili dumsali boierilor postc. Iorgu Ghica și a moșului său hatm. Costachi Balș, supt cuvânt că sî nevoești a-i întrebuiința spre dislegarea căsătoriei noastre, cari înscrișu din întâmplari au agiuns în mânăli meli, să-l păstreș ca unu document netăgădui a rălilor dumsali cătră mini plecări. [...] să binivroiși a slobozi cartea noastră de despărțanii și să depozitarisășu și zăstre ei, undi să va gășî de cuviință, căci la mijlocu sânt și copii, mai ales parti femeiască și necuviințat va fi a să prăpădi starea dumei. cu desfrânata viață ce păstrează [...] Viețuirea ei cu mini este cu neputință, îndărăpnicia ei tot sporești și Sfânta Biserică, încredințându-să de vinovățâli și nesupunerea ei [...] mă rogu [...] ca să mă izbăvească de această mucenicii, ce în toate zîlili le tragu, dispărțindu-mă bisăricești spre împăcarea altor mai mari neîncuviințări și spre sufleteasca mântuiri a amânduroru părțilo”⁵.

Din jalba hatmanului nu reiese decât că soția sa era îndărăpnică și nesupusă tiranicelor sale apucături, cel mai mare păcat fiind că nu se mulțumea cu „leafa” de soție umilă pe care i-o rezervase, ca nu-ți „jărtvea” o parte din averea de zestre și mai ales că îndrăznise să-și amaneteze propriile bijuterii pentru a face rost de bani pentru despărțire. Mai înțelegem că, în urma altor plângeri ale sale la mitropolit, hatmanul ceruse - ca un stăpân medieval - să fie trimisă la canon într-o mănăstire,

⁴ *Ibidem*, pp. 30-31.

⁵ *Ibidem* pp. 28-29.

unde probabil ar fi trebuit să se pocăiască și să mediteze, în post și rugăciune, la supuțenia smerită pe care i-o datora. Anafora din 1836, amintită de hatman în jalba sa, fusese probabil sugerată de el Dicasteriei, Ruxandra urmând a fi trimisă la mănăstirea Văratice „nu pentru canonisire, ci doar ca s-o îngrozească” pentru „răceala din dragoste”⁶. Nu e de mirare că nefericita se „îndărăpnică” a să „dezghina” de o asemenea pricopseală!

În orice caz, preotul care cercetase cazul a decis despărțirea, în 17 martie 1837, iar zestrea Ruxandrei urma să fie pusă sub o epitropie și folosită pentru întreținerea ei și a celor două fiice. După cum arătam mai sus, fiicele îi fuseseră luate de mici, de către hatman, pentru a fi crescute de părinții lui, apoi au fost trimise în pensionul doamnei Domaizel, la Cernăuți. Aici au rămas până în 1840, când Elena este trimisă în Germania. În anul 1849, mezina, Sofia, a murit înecându-se la Pomârla și Elena va rămâne unica moștenitoare a bogatului hatman.

Relația lui Anastasie Bașotă cu fiica sa Elena - care a dat naștere mai târziu la multe discuții și la un proces care a durat peste un sfert de veac - a fost inițial firească, cea dintre un copil și un părinte. Relațiile lor s-au deteriorat serios după căsătoria Elenei cu cneazul Gheorghe Cantacuzino, în aprilie 1846.

Deși s-a afirmat că Elena se căsătorise fără binecuvântarea tatălui ei, hatmanul aprobase căsătoria. Dovadă că nașii au fost bunicii Elenei, Ioan și Elena Bașotă, iar zestrea dată de hatman s-a ridicat la peste 33.666 de galbeni și moșii în Basarabia, unde locuia mirele. Gheorghe Cantacuzino („Jorj”) era al treilea fiu al colonelului rus Gheorghe Cantacuzino și al Elenei Gorceakov, fiica prințului Mihail Gorceakov⁷, familie care dăduse un domnitor Moldovei și doi domnitori Valahiei, care se revendica din spița împăraților bizantini, stirpe care nu putea să nu flateze orgoliul hatmanului. Soțul Elenei fusese mareșalul nobilimii din Basarabia și guvernator civil. Așa că nunta s-a făcut la Botoșani în biserica Uspeniei, oficiată de protoiereul ținutului⁸.

Din nefericire nimeni nu putea bănui înrâurirea nefastă pe care proaspătul ginere urma să o aibe în viitor asupra deteriorării, până la rupere, a relațiilor hatmanului Bașotă cu fiica sa. Obișnuit cu un *train de vie* în stil rusesc, cneazul s-a dovedit a fi un neobosit risipitor al averii sale și al zestrei Elenei. Situația era de neacceptat pentru avarul socru, care-și vedea spulberate iluziile, prevăzând sumbre perspective pentru averea pe care urma să o moștenească Elena și copiii ei, ce trebuiau educați și înzestrați: trei băieți - Arthur, Anastasie-Miltiade și Alexandru și o fiică - Mathilda.

În numai opt ani „Jorj” își adusese soția la disperare - deși se pare că-i fusese foarte atașată. După ce-și tocuse propria avere, cneazul, mare iubitor al

⁶ *Ibidem*, p. 32.

⁷ A.N.I.C., fond *Cantacuzino*, dosar 1061: Ion V. Cantacuzino, *La généalogie et l'histoire de la famille des Cantacuzènes*, 1926, în manuscris, p. 39, nr. 158.

⁸ ASI, fond *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B 40/1854, f. 15, apud M-R. Ungureanu, *op.cit.*, p. 33.

meselor verzi, a început să risipească averea Elenei în voiajurile prin Europa, ajungând în scurt timp să-i ipotecheze veniturile zestrei pe cinci ani înainte, după ipotecarea lucrurilor de valoare pe care le posedau, adunând datorii și teancuri de polițe. Sperând la o redresare cu ajutorul tatălui, Elena se reîntoarce la Iași în 1854 și, adresându-se direct domnitorului Gr. Ghica îi cere protecție pentru a împiedica „dărăpănarea” totală a situației sale. Rămas la Viena, cneazul a făcut alte împrumuturi încât, la revenirea soției, a determinat-o să preia asupra ei toate datoriile și apoi, făgăduind să rezolve situația, a plecat spre Iași, unde la puțin timp de la sosire a dispărut. La Viena, Elena era asaltată de creditori și fără mijloace de întreținere pentru ea și copii, fiind amenințată cu închisoarea datornicilor. Într-una din rarele epistole trimise soției, cneazul o anunța că a plecat la Silistra, apoi la Odesa unde a intrat în armată și-i declara cu nonșalanță că va rămâne departe de ea și de copii. Anunțul abandonării familiei îl face în septembrie 1854, printr-o altă persoană, care a înștiințat-o pe Elena că „Jorj” a luat drumul spre Sankt Petersburg⁹ plecând cu ariergarda rusă.

În noiembrie 1854, Elena înfățișează Mitropoliei Moldovei dosarul prin care cere desfacerea căsătoriei, prezentând dovezile risipirii averii sale de către cneaz, refuzul lui de a-și întreține familia și, ca ultimă lovitură, abandonarea ei și a copiilor. În condițiile în care Consulatul rus refuza să dea orice informație asupra averii cneazului, hatmanul Bașotă ia în mână afacerea și în șase luni reușește să achite datoriile care grevau asupra Elenei și să mulțumească creditorii vienezi. Astfel, în ciuda neprezentării soțului la cercetarea Mitropoliei (era, de altfel, angajat cu armata rusă în războiul Crimeii), divorțul este pronunțat la 7 decembrie 1854 și Elena se mută în casa mamei ei de la Iași¹⁰.

Peste doi ani, în 1856, Elena încearcă să se recăsătorească cu contele Hadri de Mefi, dar Dicasteria din Iași poruncește preoților să nu officieze căsătoria, motivând refuzul prin lipsa consimțământului părintesc și confesiunea catolică a pretendentului. Conflictul dintre tată și fiică izbucnește fățiș. În plus, avertizat de intențiile Elenei, cneazul Cantacuzino sosește la Iași și o sechestrează pe Elena sub paza soldaților, pretinzând că el nu a fost de acord cu divorțul. Scandalul s-a întezit când cneazul a declarat că Elena a fost constrânsă de tatăl ei să divorțeze, dar nu s-a prezentat la Dicasterie spre a-și susține afirmațiile.

În aceste condiții Elena s-a întors la soț care, întrevăzând o nouă sursă de venituri, a început o subtilă operațiune de captare a bunăvoinței soacrei lui, Ruxandra Balș. În 1867, hătmăneasa a murit, având proasta inspirație de a încredința administrarea moșiilor Albești și Holboca testate fiilor Elenei, risipitorului ei soț, dându-i prin testament libertatea de a dispune de venituri cum dorea. Așa cum era de așteptat, cneazul nu a așteptat majoratul copiilor, ci a început să risipească și

⁹ *Ibidem*, p. 35.

¹⁰ M. D. Sturdza, *op.cit.*, p. 393.

moștenirea lor, părăsindu-și definitiv soția, fără a se interesa de întreținerea ei și a copiilor lor.

După zece ani, când Elena a cerut o copie după certificatul de divorț, Dicasteria a primit de la Consulatul rus o înștiințare, potrivit căreia Elena declarase în prezența unor martori, că se împacă cu cneazul și că reintrase sub protecția lui¹¹. Ca urmare, relațiile dintre Anastasie Bașotă și fiica sa se rup definitiv.

Amărât de necazurile fiicei și de comportarea ginerelui, hatmanul Bașotă s-a îmbolnăvit grav. Bolile care-l măcinau din tinerețe s-au accentuat și pe lângă tuberculoza care-l rodea de mai multă vreme, reumatismul și hidropizia l-au doborât. Trăind izolat la Pomârla, intrase sub influența unei slujnice care i-a devenit amantă și care reușise să creeze în jurul lui un zid de izolare, menit să-l păstreze sub dependența ei completă. Cura de ape făcută în Franța în 1854 îi ameliorase starea, temporar, dar scandalul creat în jurul Elenei îl doborâse, rănindu-i nu numai simțămintele părintești, ci și în orgoliul. În timpul domniei lui Grigore Ghica fusese numit ministru al Lucrărilor Publice și i se acordase titlul de mare logofăt, fiind și decorat cu Ordinele rusești Sfânta Ana, Sfântul Stanislas și cu un ordin turcesc (probabil Nisan cu diamante¹²). Vanitatea lui era satisfăcută, dar situația în care îl pusese fiica sa îl făcuse să se izoleze complet.

Sub influența amantei sale, Catinca Vasiliu, logofătul hotărăște să-și dezmoștenească fiica și nepoții, nesuportând gândul că după moartea sa fiica și mai ales ginerele îi vor risipi moștenirea. Moștenirea devenise de-a dreptul fabuloasă, în 1865, ca urmare a acordării de către stat a unei sume de două milioane de lei aur, drept despăgubire pentru țigani dezrobiți și pământul expropriat după reforma lui Cuza. Convoiul cu sacii plini cu aur, apărat de jandarmi înarmați a luat drumul Pomârlei spre jubilara amantei, care s-a grăbit să dosească comoara într-un loc știut numai de ea și de tot mai bolnavul logofăt.

Cum starea sănătății se agravase, la insistențele prietenului său, Manolache Costache Epureanu, Anastasie Bașotă și-a alcătuit testamentul, hotărând să nu lase întreaga avere Elenei, ci numai jumătate, restul fiind dedicat înființării „Academiei Anastasie Bașotă”, institut care trebuia să funcționeze în conacul de la Pomârla, acordând burse copiilor săraci născuți pe moșiile lui, până la studii de perfecționare în străinătate. Evident, Catinca Vasiliu nu fusese uitată. Deși proiectul institutului fusese alcătuit în amănunt, hotărând modul de organizare și funcționare al școlii, episcopii etc., logofătul nu a semnat testamentul.

La aflarea veștii, Elena s-a hotărât să apeleze la justiție declarându-și tatăl iresponsabil și sub influența nefastă a amantei. Când Catinca Vasiliu i-a adus la cunoștință intențiile fiicei, logofătul Bașotă a avut un atac de apoplexie. După ce

¹¹ M-R. Ungureanu, *op.cit.*, p. 38.

¹² După moartea logofătului, Elena a găsit în casa de la Pomârla crucea Ordinului Sf. Stanislas și „o decorație turcească împodobită cu șapte pietre mari de briliant bătute în jur cu peruzele”, apud M. D. Sturdza, *op.cit.*, p. 398.

și-a revenit, Epureanu l-a convins să schimbe testamentul în favoarea Elenei. Ea urma să se bucure de moștenire până la majoratul fiului cel mare, Arthur - care trebuia să ia și numele de Bașotă - urmând apoi să le asigure pensii substanțiale mamei și celorlalți frați și să susțină institutul proiectat de bunicul lui. Nici acest testament nu a fost însă semnat de logofăt, el cerând ca fiica să se mute la Pomârla să-l îngrijească. Elena a fost de acord, cu condiția ca amanta să părăsească moșia, ceea ce, evident, nu s-a întâmplat. Pentru a nu pierde avantajele obținute prin testament (fosta casă a generalului Iorgu Ghica și creanțe valorând 8.000 de galbeni¹³), Catinca Vasiliu a pretextat un consult și a plecat cu logofătul în străinătate, având-o pe urmele sale pe Elena Cantacuzino. În ciuda tuturor insistențelor ea nu a reușit să treacă de „cerberul” care-l păzea cu strășnicie pe aproape muribundul logofăt, de orice întâlnire dezavantajoasă ei.

După întoarcerea în Moldova, logofătul a fost efectiv sechestrat, la el nemaiputând intra nici prietenii apropiați. Cum se aflase de donațiile făcute amantei, Epureanu împreună cu Elena au sosit pe neașteptate la Pomârla dar Catinca s-a închis în camera logofătului refuzând să deschidă. În urma unei certe violente, Epureanu și-a dat seama că testamentul în favoarea Elenei fusese sustras de amantă. Elena, deși a fost văzută de tatăl ei, nu a fost primită lângă patul lui de suferință.

Epureanu a înaintat o plângere Prefecturii arătând situația și cerând să se facă un inventar al bunurilor de la Pomârla, avertizând că în conac sunt ascunse sume importante care se aflau la cheremul unor persoane necinstite. Ministrul de Justiție a ordonat o anchetă dar, când autoritățile s-au prezentat, n-au primit decât cel de-al doilea testament, pe care logofătul îl semnase cu ultimele puteri, la îndemnul amantei. Speriată de amploarea scandalului, Catinca, pentru a nu fi acuzată de moartea stăpânului, l-a transportat la Iași pe muribund, în convoiul trăsurilor aflându-se și sacii cu cele două milioane. Dar la casa logofătului din Iași aceștia n-au mai ajuns... Când la 31 decembrie 1869 nefericitul logofăt Bașotă și-a dat obștescul sfârșit, în casa din Iași și în cea de la moșie nu s-au mai găsit decât sume neimportante în raport cu averea știută a celui mort.

A urmat apoi un lung proces care a durat și după moartea Elenei, care se împotriva creării institutului proiectat de tatăl ei și pretindea toată moștenirea. În 1878 institutul a început să funcționeze, susținut de veniturile produse de cele 3.385 ha de pământ și 3.784 ha de pădure. Din cauza nesfârșitului proces care trebuia susținut cu cheltuieli importante, urmașii Elenei Bașotă-Cantacuzino au murit anonimi și săraci. Singura care a profitat a fost Catinca Vasiliu care beneficia de legate substanțiale și de aurul sustras, cumpărându-și ulterior alte două moșii. Institutul „Anastasia Bașotă” de la Pomârla a fost însă o adevărată providență pentru un mare număr de copii săraci care și-au schimbat destinul. Învățând în această școală au devenit specialiști bine pregătiți, au beneficiat de burse în străinătate, mulți dintre ei distingându-se strălucit în domeniul lor de activitate.

¹³ *Ibidem*, p. 396.

Această lungă expunere a necazurilor logofătului Anastasie Bașotă, deși cunoscute din studiile amănunțite ale unor istorici renumiți, are menirea de a ne face să înțelegem documentele prezentate în continuare, legate direct de protagoniștii povestirii și care vin să completeze informațiile pe marginea moștenirii Bașotă. Ele se referă la fiica Elenei și a lui Gheorghe Cantacuzino, Mathilde. Datele despre ea sunt puține. Se știe că suferea de o boală nervoasă și că s-a căsătorit cu mai vârstnicul și prezentabilul colonel Ceaur-Aslan, bănuit a fi un vânător de zestre¹⁴, de care s-a despărțit curând. Ce rol i se rezervase ei în complicatele intrigi din jurul testamentelor Bașotă și unde se găsea în ultimul an de viață al încercatului ei bunic, vom afla datorită câtorva scrisori din anul 1869 și începutul anului 1870.

Din această corespondență (în limba franceză) aflăm că tânăra Mathilde Cantacuzino, în vârstă de 19 ani în 1869, era internă în pensionul domnișoarelor Anna și Camille Edlinger din Dresda. În 29 august/10 septembrie 1869, George Voinescu, probabil avocat din Iași (avea casă și în Botoșani), scria d-rei Camille Edlinger informând-o că aflase de la tutorele averii bunicii Mathildei (care din anul 1867, la moartea bunicii Balș, era chiar tatăl ei), despre convocarea unui consiliu de familie care să aprobe un împrumut de 1.000 de ducați pentru a plăti pensiunea fetei și adaugă: „Am aflat prin fiica mea [internă și ea la același pension] și prin tutore că aveți intenția s-o trimiteți pe Mathilde la bunicul ei; nu știu dacă o s-o primească, mă tem să nu fiți prea grăbită [...] fiți sigură că nu vă puteți pierde banii, cel mai târziu spre sfârșitul lunii octombrie veți fi plătită”¹⁵. În 4 septembrie Voinescu expedia o telegramă sfătuind-o pe d-ra Edlinger să n-o trimită pe Mathilde, în acel moment fiind imposibil, din cauza bolii bunicului Bașotă¹⁶.

Mai multe informații aflăm din scrisoarea din 16/28 septembrie 1869: „Acum 6 zile am fost la d-l Bașotă, cu care am avut o lungă discuție în legătură cu d-ra Mathilde [...] L-am găsit pe d-l Bașotă bolnav, în pat, dar i-am vorbit și l-am rugat îndelung în problema care mă adusese la el; rezultatul discuției noastre este că o va ocroti pe d-ra Mathilde, dar nu înainte de a primi declarațiile ale căror copii vi le trimit alăturat. Dorința d-lui Bașotă este ca aceste declarații să fie făcute din partea d-rei Mathilde, a dv. și din partea d-lui Rudolf Cantacuzino, ca rudă a ei; **pretenția d-lui Bașotă este ca să nu figureze nimic în aceste declarații despre înrudirea cu Mathilde, pentru că nu vrea nici măcar să audă pronunțându-se numele Cantacuzino, de aceea, declarațiile [...] din partea d-rei Mathilde să pară ca venind din partea unei persoane cu totul străine; să nu se schimbe nimic în acest sens, căci altfel tot ce am făcut va fi nul. D-l Bașotă mi-a mărturisit anumite lucruri, petrecute în diferite ocazii, care-i dau dreptate și motivează pretențiile lui [...].** Aceste declarații constituie singurul mijloc pentru ca dv. să fiți plătită imediat, ca d-ra Mathilde să fie luată de bunicul ei, d-l Bașotă

¹⁴ *Ibidem*, p. 395.

¹⁵ B.N.R., *Kogălniceanu*, d. 899, f. 615.

¹⁶ *Ibidem*, f. 617.

și ca viitorul ei să fie asigurat. Nu m-am așteptat la un rezultat atât de bun, după informațiile pe care le luasem de la mai multe persoane și după plângerile d-lui Bașotă contra familiei sale. Vă înștiințasem [...] că un consiliu de familie va fi convocat pentru a autoriza un împrumut pentru plata pensionului d-rei Mathilde, dar după câte mi-a spus d-l Bașotă nu este nici o speranță de reușită dinspre această parte. D-l Bașotă este decis să nu facă nici cel mai mic demers pentru Mathilde înainte de a primi declarațiile alăturate, confirmate [autentificate] de autoritățile de la dv. [...], de asta v-am telegrafiat să n-o trimiteți încă pe Mathilde la bunicul ei, căci nu va fi primită și ați anula tot ce s-a făcut deja iar situația este atât de delicată încât, dacă d-ra ar merge în altă casă decât cea a bunicului ei, indiferent care ar fi ea, poate deveni cea mai nenorocită ființă. [...] D-ră, de dv. depinde acum, nu numai să va luați banii care vă sunt datorăți [...] dar dacă va fi luată sub protecția bunicului ei, îi deschideți un viitor strălucit [...] părerea mea este s-o țineți pe d-ra Mathilde până la ieșirea din această afacere [...]”¹⁷. (s.n.)

Alte două scrisori expediate la aceeași dată sunt adresate cneazului Rudolf Cantacuzino¹⁸ și Mathildei. Din scrisoarea adresată cneazului deducem că el a fost acela care-l rugase pe G. Voinescu să facă demersurile în favoarea Mathildei: „[...] Domnule, ca om de cuvânt eu mi-am făcut datoria, nu fără destule greutate, acum e rândul dv. să faceți ceea ce vi se cere, pentru a deschide un viitor nepoatei dv, Mathilde”¹⁹.

În scrisoarea adresată Mathildei, după ce-i explică modul în care trebuie completată declarația cerută de bunicul ei o asigură că la zece zile după primirea hârtiilor „[...] puteți fi în țara dv. fericită, sub protecția d-lui Bașotă. Datoria dv. va fi, după asta, de a respecta și de a vă supune dorințelor acestei persoane, atât de dragă dv., nu mă îndoiesc. [...] Dacă nu profitați de ocazia prezentă, comiteți o mare greșală, care va fi ireparabilă pentru totdeauna [...] nimic nu poate fi mai avantajos pentru viitorul dumneavoastră, pentru că nimeni nu vă poate oferi un viitor strălucit și fericit, ci numai protecția d-lui Bașotă și faptul că vă veți afla în casa sa. Cât despre lista pe care mi-ați dat-o privind veniturile averii, în realitate este o mare diferență. **Veniturile mamei dv. Elena Cantacuzino sunt arvunite pentru mai mulți ani, adică n-are un ban; cele [provenind din moștenirea de la**

¹⁷ *Ibidem*, ff. 618-618.

¹⁸ Cf. genealogiei lui Ion V. Cantacuzino (vezi n. 7), Rudolf Cantacuzino (p. 38, nr. 142) era fiul lui Nicolae (p. 36, nr. 120) - care emigrase în Rusia și fusese hatman al cazacilor de la Bug, apoi hatman general - din el se trage ramura Cantacuzinilor Mărgineni din Rusia. Mama lui era Elenei Ghenadi. Rudolf era general-maior în armata rusă; în 1865 lui și fraților lui li se recunoscuse titlul de cneaz prin ukaz imperial; este autorul celei de a doua genealogii a Cantacuzinilor; era căsătorit cu Maria Frolof-Bogarev, a cărei mamă era fiica contelui Speranski, astfel că fiul lui Rudolf, Mihail (p. 40, nr. 170) a primit numele de Cantacuzino-Speranski. Rudolf a murit la Dresda, unde locuia mai multe luni pe an, în 1880. Deși în scrisorile lui se recomandă ca văr primar al tatălui Mathildei el era doar văr îndepărtat însă nu cunoaștem în ce împrejurări se implicase în rezolvarea situației nepoatei.

¹⁹ B.N.R., *Kogălniceanu*, d. 899, f. 620.

Ruxandra Bals] ale bunicii dv. se ridică la 1.300 de ducați pe an, din care 900 se plătesc pentru dobânzile unei datorii de 4.000 de ducați, pe care le are această avere, impozitele către guvern, salariul tutorelui, rămân deci 400 de ducați care se împart în patru părți, din care una vă aparține. Iată starea actuală a acestei averi, dacă doriți să știți²⁰. (s.n.) Atât se alesese din moștenirea fostei soții a logofătului Bașotă, care avusese nechibzuința de a-l lăsa pe ginerele ei administrator al averii testate nepoților. Ba, pentru asta, primea și „salariu de tutore!”.

În scrisoarea Mathildei adresată bunicului ei, fata expune situația incredibilă în care se găsea, nefăcând nici o aluzie la gradul lor de rudenie, așa cum ceruse logofătul, din motive doar de el știute. Poate se temea ca scrisoarea să nu reprezinte un document care să-i dea fetei dreptul la moștenire, când el intenționa s-o dezmoștenească și pe fiica lui și pe copiii ei? Se temea oare să nu bârfească lumea că nu și-a ajutat nepoata aflată într-o situație disperată, pentru care n-avea nici o vină? Sau, într-adevăr, nu suferea să i se amintească, în nici un fel, de nedemnul ginere și neascultătoarea fiică? Iată ce scria Mathilda în aceeași zi de 16 septembrie 1869:

„Domnule, Prin mai multe persoane de încredere am avut prilejul să aflu că, nu numai că aparțineți uneia din cele mai de frunte familii ale Moldovei, dar și că sunteți una din cele mai distinse și caritabile persoane din țara dimneavoastră căci, în orice împrejurare, mi s-a spus, veniți în ajutorul nenorociților și celor fără noroc, fără apărare, dintre care fac și eu parte.

De nouă ani mă găsesc în străinătate, la Dresda, în pension, unde am fost adusă, sau mai bine zis, **abandonată**, de mama mea, Elena Cantacuzino. Mai întâi m-a așezat în pensionul D-nei Joung, de unde am fost retrasă de unchiul meu, generalul-maior Rudolf Cantacuzino și plasată de el în pensionul D-rei Elise Hebenstreit, care a fost cedat acum câțiva ani, cu toate ale lui, D-relor Camille și Anne Edlinger, care azi sunt proprietarele acestui pension. Din această epocă n-am mai avut plăcerea, precum colegele mele, de a corespunda nici cu mama mea, cu excepția a 3-4 scrisori pe care le-am primit, nici măcar cu alte persoane din familia mea. Numai bunica mea și-a făcut griji pentru mine și mi-a scris din vreme în vreme, până la moartea ei; am aflat chiar că mama mea a făcut o călătorie în străinătate, acum doi ani, dar eu n-am avut plăcerea de a o vedea.

Expunându-vă aceste fapte nu vreau să mă plâng de mama mea, nici de altcineva, mai degrabă învinuiesc destinul meu și mă gândesc că trebuie să existe o înlănțuire de împrejurări grave, care-mi sunt necunoscute, ce motivează, poate, uitarea și abandonul în care mă aflu. Mai mult, **datorez câteva sute de taleri D-rei Joung, pentru pensiunea mea, mai mult de 1.000 tl. D-rei Hebenstreit, cât despre D-rele Edlinger, ele n-au primit o para de trei ani și jumătate, de când**

²⁰ *Ibidem*, f. 622.

mă aflu la ele; pensiunea mea se ridică la mai mult de 2.000 tl., în fine, suma datorată în total se ridică la 4.000 tl. În afară de aceasta nu mă pot plânge că n-am găsit, la D-rele Edlinger, grija și sufletul unor adevărate mame. Dacă aș fi fost îndepărtată și de la afecțiunea și simpatia lor, disperarea mea ar fi ajuns la cel mai înalt grad.

Domnule, am atins vârsta de 19 ani trecuți, dorința de a-mi revedea patria și de a-mi cunoaște familia îmi provoacă cea mai adâncă tristețe, aș putea zice chiar disperare, dacă nu mi-ar rămâne încă o licărire de speranță, pentru a-mi întări curajul: este providența și apoi protecția voastră pe care o împlor și o cer.

Acum, Domnule, că v-am făcut cunoscută existența mea și situația în care mă aflu, vă rog în genunchi și cu lacrimi în ochi, să-mi întindeți brațele voastre protectoare și să susțineți o fata născută din părinți români, compatrioții Dumneavoastră. Trimiteți o persoană de încredere să mă ia de aici și să plătească toate datoriile pentru pensiunea mea, D-rei Joung, D-rei Hebenstreit și D-relor Edlinger, primiți-mă în casa Dv. din Moldova, apărați-mă, ocupați-vă de viitorul meu și eu, în schimb, vă voi fi supusă și ascultătoare, la toate poruncile voastre, veți avea asupra mea toată autoritatea unui părinte și mă voi chema fiica Dv., dacă-mi veți da voie; nu cred că ați refuza să faceți această operă de caritate în favoarea unei biete fete de naționalitatea Dv. Binevoiiți, vă rog, să-mi faceți cunoscută hotărârea pe care o veți lua pentru mine, favorabilă, sunt sigură. Vă rog, cu umilință, Domnule, considerându-vă deja protectorul meu, să-mi permiteți să vă ofer respectul și afecțiunea unui biet copil care, nu are pentru a se prezenta în fața Dv. decât nenorocul lui și pentru a vă mulțumi, decât devotamentul, care va fi acela al unei adevărate și bune fiice. [...]”²¹. (s.n.)

Mai jos, generalul Rudolf Cantacuzino și domnișoarele Edlinger confirmau cele scrise de Mathilde. În plus, directoarele pensionului adaugă că Mathilde începuse să „sufere moral” și n-o mai puteu ține în pension, din cauza dorinței de a se întoarce în țara ei. Toți insistau să fie luată în casa logofătului. În 4 octombrie, cneazul Rudolf trimetea cele trei scrisori, din Odesa, mulțumindu-i lui George Voinescu pentru demersurile loiale și dezinteresate în favoarea Mathildei²².

În 8 octombrie 1869, domnișoarele Edlinger, confirmându-i trimiterea documentelor cerute de logofătul Bașotă, își arată îngrijorarea privind o acțiune neprevăzută a Elenei Cantacuzino. Auzind probabil de demersurile făcute de G. Voinescu, pentru a nu mai crește lista reproșurilor tatălui ei, Elena se hotărâse să plece, în sfârșit, la Dresda, pentru a-și lua fiica - așa cum erau anunțate cele două domnișoare, de avocatul lor din Iași. Pentru a nu periclita acțiunea lui Voinescu pe lângă logofăt, ele acționează hotărât: „[...] Pentru a evita ca ea să-și întâlnească fiica, de care nu i-a păsat timp de 8 ani, am trimis-o pe Mathilde la țară, pentru un timp, cu o persoană de încredere. De aici trebuie să plece când o va căuta bunicul

²¹ *Ibidem*, f. 624-625.

²² *Ibidem*, f. 636-636.

ei.[...] sperăm ca intrigile mamei ei, care trebuie să fi aflat de demersurile dv. și de succesul pe lângă d-l Bașota, să fie înlăturate. Pentru a ne asigura dacă ea are drepturi asupra fetei, după tot ce s-a petrecut în trecut, am așteptat vizita prefectului de poliție. Acest domn a fost la noi și ne-a asigurat că, această doamnă, care este cunoscută de poliția din Dresda, **nu are nici o putere** asupra fiicei ei. Așa încât suntem decise să-i refuzăm și banii pe care ni i-ar aduce, și fiica. Numai în speranța că proiectele dv. pe lângă bunic se vor realiza în curând”²³. (s.a.) Lăudabilă acțiune, în favoarea Mathildei, dacă renunțau să fie plătite, după atâta așteptare, numai pentru a-i asigura tinerei un viitor în casa bunicului ei. Curioasă este precizarea că mama ei era cunoscută poliției din Dresda. Probabil era vorba de datorii mai vechi neonorate și reclamate la poliție de păgubiți...

Nu este de mirare că tânăra suferea moral. Nu se mai cunosc, la noi, alte cazuri de abandon al unui copil într-un pension în străinătate. Mathilde era de fapt captivă din cauza indiferenței mamei ei, fiind obligată să se mute din pension în pension, precedată, desigur, de faima de a fi „rău platnică” și ne putem imagina la ce umilințe și presiuni psihice fusese supusă în adolescență, indiferent de bunăvoința și amabilitatea naturală sau forțată a educatoarelor și a colegelor. Vârsta la care ea implora mila bunicului, era considerată, în epocă vârstă de „fată bătrână” și sensibilitatea ei era probabil rănită știindu-și colegile, chiar mai tinere, căsătorite, cu copii și o situație stabilă, susținute de atenția familiilor lor.

Din păcate, soarta îi era potrivnică. Era tocmai perioada în care, în Moldova, se „juca” ultimul act al vieții logofătului Bașotă, când acesta, în loc să-ți aștepte senin și împăcat sfârșitul, era tras din două părți, mutat, trambalat pe drumuri și forțat să-și redacteze testamentul sub presiune.

În 7 noiembrie, domnișoarele Edlinger îi scriau lui George Voinescu, îngrijorate și agasate de întârzierea rezolvării situației „[...] care ne torturează deja de ani întregi [...] În plus, **frământarea continuă căreia îi este pradă această tânără i-a slăbit și mai mult sănătatea, încât atacurile nervoase au devenit mai frecvente decât înainte [...]**”²⁴ (s.n.). Ele îl implorau pe Voinescu să le răspundă printr-o telegramă și să facă tot ce se putea pentru întoarcerea fetei în Moldova.

Răspunsul vine în 10 noiembrie, când George Voinescu o anunța pe una din d-rele Edlinger de primirea scrisorilor autentificate, dar le avertizează că situația s-a schimbat fundamental, din cauza agravării bolii logofătului. Doctorul lui îl anunțase că fusese chemat pentru o consultație lărgită a lui Anastasie Bașotă, a cărui boală ajunsese într-o stare critică, medicii pronosticând că putea muri de pe o zi, pe alta. Chiar dacă i-ar fi dat hârtiile, Voinescu se îndoia că logofătul ar mai fi fost capabil să se ocupe de rezolvarea situației nepoatei. Pe de altă parte, în cazul morții lui, ele ar fi ajuns în mâna Elenei Cantacuzino care, scrie Voinescu, „[...] **nu este rezonabilă** și, în loc să-i fac bine acestei biete copile, i-aș putea face rău,

²³ *Ibidem*, f. 628-629.

²⁴ *Ibidem*, f. 632-633.

întrucât zisele declarații nu sunt în favoarea mamei sale [...] trebuie să vă mai spun, domnișoară, că **d-l Bașotă, care nici nu putea să audă pronunțându-se numele fiicei sale, mama Mathildei, de când este bolnav a trimis s-o caute, a iertat-o și-i lasă prin testament jumătate din averea lui, mai mult de trei sute de mii de ducați; acum ea se află lângă tatăl ei,** asta m-ar împiedica să vorbesc cu el în această problemă și să-i înmânez hârtiile. [...] **Cum afacerile acestei familii sunt acum foarte complicate, pentru moment nu puteți decât să aveți de-a face cu mama Mathildei, dacă nu azi, sigur mâine, așa încât, pentru interesul dv. scrieți-i des și foarte deslușit: „D-nă, veniți să vă luați fiica și să ne plătiți, pentru că este prea mare și prea suferindă ca s-o mai putem ține în pensionul nostru”;** și dacă vreți, puteți să-mi trimiteți mie scrisorile, ca să i le dau eu și să o pot executa pentru a plăti tot ce vă datorează, până la ultimul bănuț; **nu dați fata, pentru că, în ciuda averii colosale pe care o să o moștenească de la tatăl ei, în doi-trei ani n-o să mai aibe nici un ban, ca și acum, din cauza unei persoane foarte periculoase de care s-a apropiat, căreia i-a încredințat toate interesele ei; îi voi scrie și d-lui Rudolf Cantacuzino despre asta [...]**²⁵ (s.n.). Promisiune pe care George Voinescu a îndeplinit-o, rugându-l pe cneaz să-i scrie și el Elenei, obligându-se să-i transmită personal scrisorile²⁶.

Răspunzându-i în 2 decembrie 1869, domnișoarele Edlinger îi mulțumesc pentru eforturile făcute, anunțându-l că „[...] Biata copilă este la fel, foarte slăbită, în ciuda eforturilor noastre continui, a medicamentelor pe care le ia și a aerului de țară de care s-a bucurat cât de mult s-a putut [...]²⁷, aluzie transparentă la noile cheltuieli făcute pentru Mathilda. Îl mai înștiințau pe Voinescu despre faptul că l-au rugat pe avocatul lor din Iași, Titu Maiorescu, să nu întreprindă nimic în „afacerea Cantacuzino”, fiind convinse că singurul care putea lua decizia potrivită era numai el. Îi trimeteau și o scrisoare pentru mama Mathildei, așa cum le sugerase.

La rândul lui, Rudolf Cantacuzino îi scria Elenei, tot prin intermediul lui Voinescu (pentru a fi sigur de remiterea scrisorii), la 29 noiembrie 1869, cerându-i să-și retragă fiica din pension și să-și plătească datoriile față de d-rele Edlinger. Îi atrăgea atenția că Mathilde încă se mai afla în pension, la vârsta ei și cu o sănătate ruinată, în ciuda îngrijirilor atente. Cu eleganță, dar cu fermitate, flatând-o în același timp, cneazul o somează să se ocupe ca o mamă de soarta și de viitorul fiicei ei de la care nu va avea decât supunere și recunoștință²⁸.

Lucrurile s-au precipitat însă și Voinescu primește de la cele două surori o telegramă anunțându-l că au fost înștiințate de nepotul lui Bașotă (probabil Arthur, fratele mai mare al Mathildei), despre moartea logofătului. Ele își dau asentimentul

²⁵ *Ibidem*, f. 630-631.

²⁶ *Ibidem*, f. 638-639.

²⁷ *Ibidem*, f. 640-641.

²⁸ *Ibidem*, f. 653.

pentru ca el să acționeze și, dacă nu-i era posibil, îl rugau să lase problema în mâinile lui T. Maiorescu²⁹.

Ciorna unei telegrame a lui Voinescu promitea domnișoarelor Edlinger informații detaliate și le îndemna să nu acționeze în nici un fel până la primirea scrisorii lui³⁰.

În scrisoarea lui din 14 ianuarie 1870, George Voinescu arăta că se dusese să-l vadă pe muribundul logofăt, la Pomârla: „[...] L-am găsit foarte bolnav dar i-am vorbit de Mathilde, mi-a răspuns cu atâta entuziasm încât m-am temut să nu moară vorbindu-mi, îmi era milă de el și regretam că i-am vorbit atunci despre acest subiect; în fine, mi-a spus: «D-le, situația în care mă găsesc nu îmi permite să mă ocup de acest interes, nici măcar să vă primesc declarațiile pe care mi le aduceți și asta, mai degrabă, mă omoară mai mult decât boala.» Acum totul s-a sfârșit pentru că l-au adus la Iași unde, după 8 zile a murit și l-au readus la țară, unde a dorit să fie înmormântat. Scrisoarea pe care mi-ați trimis-o ca s-o dau mamei d-rei Mathilde este încă la mine, n-am reușit, deși am urmărit-o prin mai multe orașe, pe când revenea de la tatăl ei; și la Iași am căutat-o, fără a putea vreodată să o găsesc; pentru moment este plecată la moșia tatălui ei, unde asistă la inventarul averii acestuia și va fi absentă cel puțin douăzeci de zile [...] Această femeie, a moștenit de la tatăl ei o mare avere, așa că acum trebuie să-și ia fiica de la dv. neapărat, plătindu-vă [...] când se va întoarce la Iași trebuie s-o văd, neapărat, să-i dau scrisoarea dv., la care-i voi cere un răspuns categoric, apoi vă voi scrie și vă veți hotărî asupra căii pe care va trebui s-o urmați pentru a ajunge la rezultatul dorit»³¹.

În 7 februarie 1870, într-o mișcătoare scrisoare, Mathilde îi mulțumea lui George Voinescu pentru eforturile făcute pentru ea. Îl anunța că îi scrisese personal mamei ei cerându-i să vină să o ia de la Dresda. „[...] Am aflat cu mare tristețe despre moartea bunicului meu; totuși, în ciuda tuturor rugămintelor dv. nu mi-a lăsat nimic. Ei bine, o să am din nou răbdare și voi aștepta deznodământul. Bunele d-re Edlinger au mai mult de suferit decât mine și sunt încă răbdătoare, așa că voi urma exemplul lor și voi aștepta răbdătoare și eu [...] ele fac tot posibilul să fiu fericită dar degeaba, totul a rămas ca înainte [...] Am fost foarte bolnavă înainte, dar acum, cu ajutorul Domnului, mă simt de minune»³².

La rândul său, cneazul Cantacuzino, aflat din nou la Dresda în februarie 1870, își exprima și el speranța ca, în urma primirii moștenirii, Elena își va onora datoriile față de pension și o va lua, în sfârșit, pe fiica sa acasă, în Moldova. În caz contrar, nu vedea altă soluție decât să se adreseze Principelui Carol, căruia să-i expună întreaga situație³³, solicitându-i protecția pentru nepoata sa. Încheia

²⁹ *Ibidem*, f. 642.

³⁰ *Ibidem*, f. 642.

³¹ *Ibidem*, f. 643-644.

³² *Ibidem*, f. 645, 645.

³³ *Ibidem*, f. 654-655.

transmițându-i recunoștința și admirația lui, fiicei lui George Voinescu, Aglae, pentru că intervenise cu atâta suflet în favoarea colegei ei de pension.

Mulțumiri primește, la sfârșitul lunii februarie, și de la cele două domnișoare Edlinger, pentru modul cum acționase, dezinteresat și constant, pentru a rezolva situația Mathildei și implicit a lor, comportându-se ca un adevărat părinte. Îl mai anunțau că, în sfârșit, „[...] Prințesa Cantacuzino, tocmai ne-a trimis prin bancherul ei 1.200 de taleri, ceea ce dovedește, cel puțin, dorința de a se debarasa de datoria ei față de noi. Să sperăm că scrisorile noastre și cele ale fiicei ei au mișcat-o și au făcut-o să ia buna hotărâre de a se ocupa de biata copilă și de a o face să se întoarcă în țara ei [...]”³⁴.

Din cele două scrisori de răspuns ale lui George Voinescu, trimise fiecareia din domnișoarele Edlinger, în 3 februarie 1870, aflăm cum reușise să obțină acest rezultat, deși parțial. Mathilde arăta în scrisoarea adresată bunicului ei, că datoria se ridica la 4.000 de taleri, trebuind plătită și pensiune dinainte de mutarea ei la cel două domnișoare. Era însă un bun început. Voinescu își respectase promisiunea de a înmâna personal scrisoarea Elenei Cantacuzino: „[...] Am vorbit cu ea mai multe ore, pentru d-ra Mathilde, am speriat-o tare și, în fine, mi-a promis să vă trimită o parte din banii pe care vi-i datorează și restul, cât de curând; m-a rugat să vă scriu și să vă spun că în primăvară o s-o ia pe fiica sa, deoarece acum nu-și poate părăsi interesele, ca să vină s-o ia, nici măcar nu are unde s-o adăpostească, având în vedere că nu are decât două camere la dispoziție, în casa tatălui ei, din cauză că sunt puse sigilii pe toate celelalte camere ale casei. Dar această nebună m-a pus rău cu avocatul ei, dar asta nu mă deranjează de fel”³⁵. La sfârșit își cere scuze că nu trimisese nici el banii datorăți pentru fiica sa Aglae, dar le promite că-i va trimite imediat și cu dobândă pentru întârziere. După cum ne amintim, chiar Elena, sfătuită de Em. Costache-Epureanu, ceruse sigilarea celor două locuințe, pentru a se face un inventar al bunurilor aflate în cele două reședințe ale tatălui ei.

Aceste scrisori ne revelează o altă trăsătură de caracter a Elenei Cantacuzino, dezinteresul total față de copiii ei. Situația Mathildei era disperată, justificând, în ultimă instanță, boala psihică de care a suferit. Probabil că dacă nu ar fi fost total ruinată - G. Voinescu sublinia în scrisorile lui că n-avea un ban - ar fi adus-o pe fiica ei acasă, măcar din jenă, dacă nu din dragoste părintească. Supărarea logofătului față de comportarea fiicei lui era justificată, Elena dovedindu-se incapabilă să-și asume responsabilitatea unei familii, să reziste la „fanteziile” risipitoare ale soțului, sau să-și gestioneze puținul care-i rămăsese după ce a fost părăsită de cneazul Gh. Cantacuzino. În ciuda bolii grave cu care se lupta, i-a mai aruncat tatălui ei în brațe încă o situație neplăcută, provocată de datoriile ei neonorate și de neglijarea nepoatei, aducându-i o suferință mai mult, deși era pe patul de moarte. În plus, după cum reiese din scrisorile lui George Voinescu, în

³⁴ *Ibidem*, f. 647, 647v.

³⁵ *Ibidem*, f. 649.

acea perioadă când fiica sa bolnavă o implora s-o aducă acasă, Elena avea din nou lângă ea „o persoană foarte periculoasă”, căreia îi încredințase interesele ei, ceea ce îl face s-o considere de-a dreptul nebună.

După întoarcerea în țară Mathilda s-a căsătorit foarte repede, cu tomnatecul colonel Constantin Ceaur-Aslan, nu știm dacă nu cumva, împinsă de mama sa, pentru a scăpa de o „povară”. În vara anului 1877, presată de lipsuri și - se pare - părăsită de soțul Mathilda a scos la mezat mobilele, tablourile de familie, oglinzile, candelabrele și tot mobilierul ce se mai afla în casa logofătului din Iași, care s-au vândut în curte, în bățile tobei, spre stupefacția protipendadei. Mathilda motiva această acțiune prin lipsa mijloacelor de a se întreține, arătând că fratele ei (care administra moștenirea bunicii, probabil) nu-i dăduse nimic din drepturile care i se cuveneau, iar mama ei bănuim că nu se sinchisea, altfel n-ar fi fost obligată să locuiască prin case străine, unde nu reușise nici să plătească chiria. Ea cerea înaltei Curți să se continue licitația averii mobile a bunicului: „[...] vă rog să ordonați a se sechestra și altă avere pe moșiile maicii mele, până la acoperirea întregii sume ce am a lua prin decizia înaltei Curți”³⁶, moștenire legală ce-i revenea din testamentul bunicului ei. Cum știm că ceea ce rămăsese după „curățenia” făcută de Catinca Vasiliu, era departe de așteptările moștenitorilor, nu este de mirare că nepoții bogatului logofăt Anastasie Bașotă au murit săraci.

Scrisorile prezentate mai sus completează informațiile privind împrejurările în care s-a alcătuit faimosul testament Bașotă, care a ținut ani de zile cronica judiciară și mondenă a Moldovei dar care a adus și lumina unei școli pentru copiii săraci, ajutându-i să-și schimbe destinul.

³⁶ M. D. Sturdza, *op.cit.*, p. 399.

**PRIMELE SOCIETĂȚI COMERCIALE PE ACȚIUNI DIN
VECHIUL REGAT**

**THE BEGINNING OF STOCK CORPORATIONS IN THE OLD
REALM**

Carmen Reneti*

Abstract

This study proposes a statistical presentation of the first stock corporations in the Old Realm from the moment of their appearance till the beginning of the XIXth century. The analysis presents a synthesis of the dates offered by the Ministry of Industry and Commerce in the Statistical Yearbook of Romania and in the Statistic of the stock corporations from Romania.

We can mention few important steps in the appearance of the commercial societies: the Commercial Code issued in 1887, "Dacia" being the first insurance society founded in Bucharest in 1871, "Economy Bank from Focșani" (1874) and "The Discount Bank and Money barrowing (1876).

The years 1900-1914 marked a general progress of the industry and a flourishing of the system of stock corporations: a lot of solid banks appeared, commercial and estate agencies consolidated their activities and a lot of small enterprises constituted under the form of stock corporations.

Only after the First World War the number of stock corporations grew constantly and represented an important impulse for the general development of the economic plan.

Key words: stock corporations, Statistic, insurance society, Bank, Discount Bank, estate agencies, small enterprises.

Studiul de față își propune o prezentare statistică a primelor societăți pe acțiuni din Vechiul Regat din momentul apariției acestora până în primul sfert al secolului al XX-lea. Analiza prezintă o sinteză a datelor oferite de Ministerul Industriei și Comerțului în Anuarul Statistic al României și în Statistica societăților pe acțiuni din România.

* Bibliotecară la Institutul Goethe (Institutul Cultural German).

1. Societate comercială versus societate pe acțiuni

În terminologia actuală, prin societate comercială se înțelege asocierea a două sau mai multe persoane fizice, pe baza unor investiții de capital, în vederea desfășurării de activități economice și obținerii unor beneficii comune. La nivel european, nu există o distincție lingvistică sau legislativă clară între o societate comercială și o întreprindere (companie). În general, societatea este văzută ca o întreprindere de dimensiuni mai mici sau ca echivalent al companiei¹.

Societatea pe acțiuni este una din formele de societate comercială cu o largă reglementare și implementare pe plan internațional. Asociații răspund pentru pierderile societății doar în limita acțiunilor depuse, adică ei nu pot pierde mai mult decât au investit².

2. Scurt istoric al evoluției societăților comerciale din Europa

Franța este cea dintâi țară care legifera *societatea în comandită* prin Marea Ordonanță Terestră din 1683. Acest tip de societate nu trebuia să își însușească un nume propriu, dar avea obligația de a publica extrasul actului de societate și numele comanditarilor, dacă aceștia erau comercianți (art. 2-6)³.

Băncile reprezintă și ele prototipuri de societăți pe acțiuni și încep să apară tot în secolul al XVII-lea, în Italia (Banca di San Giorgio, Banca San Ambrogio din Milano), asociații lor deținând titluri transmisibile.

Pe fondurile marilor colonizări, devine necesară înființarea marilor *companii* pentru exploatarea noilor ținuturi colonizate. Colbert este creatorul celei mai cunoscute companii din epocă, și anume Compania Indiilor Orientale (1664), la care au subscris acțiuni regele Franței de atunci, Ludovic al XIV-lea, Curtea, marii comercianți și magistrații.

Astfel de companii au fost fondate prin ordin regal, ceea ce le-a conferit personalitate juridică⁴. Doctrina modernă a evidențiat câteva principii comune tuturor acestor companii, cum ar fi:

- aportul bănesc al fiecărui asociat este reprezentat, pentru prima oară, de *acțiuni*;
- riscurile afacerii sunt suportate până la concurența capitalului investit;
- compania beneficiază de un organ de conducere, adunarea generală a acționarilor;

¹ Din definițiile date pe [www.wikipedia.ro](http://ro.wikipedia.org/wiki/Societate_comercial%C4%83). http://ro.wikipedia.org/wiki/Societate_comercial%C4%83. Societate comercială.

² Din definițiile date pe [www.wikipedia.ro](http://ro.wikipedia.org/wiki/Societate_pe_ac%C5%A3iuni). http://ro.wikipedia.org/wiki/Societate_pe_ac%C5%A3iuni. Societate pe acțiuni.

³ I. L. Georgescu, *Drept comercial român*, vol. II, București, 2002.

⁴ St. D. Cârpenaru, *Drept comercial român*, ed. a 5-a, București, 2004, p. 130-140.

- compania se bucură de o administrație proprie încredințată marilor acționari desemnați de adunarea generală⁵.

Principiile enunțate ne conduc la concluzia că aceste companii s-au constituit în societăți comerciale pe acțiuni, având toate trăsăturile specifice ale societății pe acțiuni moderne:

- un capital social propriu divizat în acțiuni;
- un obiect de activitate pentru care cooperează mai mulți acționari;
- organe proprii de conducere și de administrare;
- realizarea de beneficii de către societatea comercială;
- distribuirea de beneficii către acționari, în raport de numărul și valoarea acțiunilor deținute⁶.

Tot Franța reușește adoptarea primului Cod comercial (15 septembrie 1807), care este pus în aplicare începând cu 1 ianuarie 1808. Codul valorifica cele mai importante reglementări conținute de dreptul statutar și cel consuetudinar, inclusiv lucrările celor mai valoroși juriști ai timpului. Activitatea societăților pe acțiuni va fi, însă, pe deplin reglementată abia prin legea din 24 iulie 1867 prin care se acorda libertatea constituirii de *sociétés anonymes*⁷. Deși este de mai multe ori modificată, legea rămâne în vigoare ca principii de bază, timp de un secol, până la abrogarea sa prin Legea din 24 iulie 1966.

3. Societățile comerciale din Moldova și Țara Românească în epoca medievală și modernă

În privința Principatelor Române, până la sfârșitul perioadei feudale, nu a existat o legislație comercială scrisă, separată de cea civilă. „Obiceiul era lege⁸”, aceasta cel puțin până la întocmirea primelor izvoare scrise care fac referire la asocieri de persoane în vederea exploataării unui fond comun. Este vorba despre: „Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești” (1646) în Moldova, respective „Pravila cea mare” sau „Îndreptarea legii” (1652) în Țara Românească⁹.

Pentru secolul al XIX-lea, legiuirea Caragea (1818), adoptată în Țara Românească, conținea și o parte comercială integrată reglementării de drept civil. Se recunoștea dreptul persoanelor juridice de a se constitui în societăți care se puteau forma între bresle sau orice obști. Statul avea drept de supraveghere și control asupra statutelor (așezărilor) acestor societăți.

Codul recunoștea persoanele juridice sub denumirea de societăți, care se împărțeau în mari și mici. Astfel de societăți se puteau forma între bresle sau orice

⁵ I. L. Goergescu, *op.cit.*, p. 10.

⁶ M. N. Costin, C.A. Jeflea, *Societăți comerciale de persoane* 1999, p. 14-24.

⁷ M. Cozian, A. Vandier, *Droit des sociétés*, 5ème édition, Edit. Litec Paris, 1991, p. 30-36.

⁸ V. Pătulea, C. Turianu, *Instituții de drept economic și comercial, Practica jurisdicțională*, București, 1994, p. 310.

⁹ Opinii sintetizate de I. L. Georgescu, St. D. Cârpenaru.

obști, însă, cu încuviințarea autorității statului, care avea drept de supraveghere și control asupra statutelor (așezărilor) lor. Legiuirea Caragea definea contractul de societate (tovărășia) „un fel de obștire ... când doi inși sau mai mulți tocmindu-se vor pune toți câte atât, cu care se neguțătoresc împreună, având de obște și câștigul și paguba (III, 14, 1)”¹⁰. Modalitățile de asociere erau astfel prevăzute:

- cu aport în bani sau în natură;
- cu participarea egală sau inegală la câștig.
- cu termen și fără termen;
- cu egalitate de aport sau fără¹¹;

O distribuție asemănătoare a tovarășiilor negustorești face și Codul Calimach, conform căruia „participanții la tovarășie vor pune la mijloc...câte un lucru sau sume de bani sau un întreg soi de lucruri, adecă toate mărfurile, toate rodurile, toate lucrurile nemișcătoare sau în sfârșit întregile lor averi”(XXX, par. 1564)¹².

Epoca modernă impune novarea reglementărilor existente în Principatele Române, ceea ce se realizează prin Regulamentele Organice din Țara Românească (1831) și din Moldova (1832). Acestea introduc un regim de drept organizat și creează pentru prima dată instituții de drept comercial, după cum urmează:

- societățile comerciale (așezământurile) dintre bancheri, neguțători și negustorași
- instanțele comerciale specializate (Judecătoriile București și Craiova, respectiv Tribunalul Galați).

Tot Regulamentele Organice pun baza codificării comerciale, prevăzându-se prin art. 241 al Regulamentului din Țara Românească că, în principatul Valahiei pricinile de comerț „se vor judeca după condica de comerț a Franței, care se va traduce în limba românească, luându-se dintr-înșă toate câte se vor potrivi cu starea țării”¹³. Tradus în românește, Codul comercial francez, cu modificările lui din 1838, devine, la 1840, cel dintâi cod comercial din Muntenia, fiind extins apoi la 10 decembrie 1863 și în Moldova. Deosebit de importante sunt reglementările acestui cod, întrucât definește *expressis legis* categoriile de societăți comerciale, iar printre acestea și pe aceea pe acțiuni: „Pravila cunoaște trei feluri de tovarășii negustorești, adică: tovarășia în nume cuprinzător, tovarășia în comandită și tovarășia anonimă” (art. 18). „Tovarășia anonimă (fără nume) nu este sub nume tovarășesc, adică nu se arată prin numele nici unuia din tovarăși” (art. 28). După unirea celor două țări românești (1859), această traducere a Codului comercial francez devine „Condica de comerț a Principatelor Unite”¹⁴.

¹⁰ E. Antonescu, *Codul comercial adnotat*, vol. II, București, 1928, p. 10-15.

¹¹ *Ibidem*, p. 14.

¹² *Ibidem*, p. 17.

¹³ Istoricul și reglementarea societății comerciale pe acțiuni în

<http://www.hamangiu.ro/upload/files/constituirea%20sc%20pe%20actiuni%20-%20bratis-extras.pdf>.

¹⁴ *Ibidem*.

Dezvoltarea continuă a activității economice românești, progresul operațiunilor comerciale au necesitat adaptarea reglementării comerciale la noile raporturi de drept comercial. Astfel, după o muncă în colectiv, între anii 1883 și 1887, a fost conceput și realizat primul Cod comercial român, adoptat prin Decretul din 10 aprilie 1887 și pus în aplicare pe data de 1 septembrie 1887. Acest cod a fost luat aproape în întregime din Codul comercial italian din 1882¹⁵, preluând, astfel, formele de societăți comerciale reglementate de acest cod, și anume: societatea în nume colectiv, societatea în comandită simplă, societatea anonimă (pe acțiuni) și societatea în comandită pe acțiuni (Cartea I, Titlul 8, art. 77-269).

Constituirea societății pe acțiuni a fost reglementată amănunțit sub forma a două variante: constituirea simultană și constituirea prin apel la subscripția publică. Actul constitutiv era supus controlului judecătoresc (tribunalul comercial), care verifica îndeplinirea formalităților de constituire și a condițiilor de fond referitoare la acționari și acțiuni, denumirea societății, obiectul de activitate, capitalul social, organizarea și conducerea societății etc.¹⁶.

Conducerea societății a fost încredințată adunării generale a acționarilor, care lua decizii pe baza principiului majoritar, cu sacrificarea celor absenți sau care manifestau o opinie diferită de aceea a majorității.

Gestiunea societății a fost încredințată administratorilor, care, atunci când erau mai mulți, formau un consiliu. Un astfel de consiliu lua hotărâri tot pe baza principiului majoritar. Controlul asupra gestiunii societății era asigurat de cenzori, care formau o comisie, luând decizii pe baza aceluiași principiu al majorității. Controlul putea fi provocat însă și de acționarii minoritari, fie prin convocarea adunării generale, fie prin autorizarea tribunalului¹⁷.

Dacă din punct de vedere legal, constituirea societăților comerciale este un proces istoric care, în raport cu Europa, are loc cu întârziere în Principatele Române, se poate considera că „Dacia” reprezintă un prototip de societate pe acțiune, fiind fondată la București în 1871. Era, de fapt, o societate de asigurări care servea și drept casă de economii, având un capital de 3.000.000 lei. Din 1870, economistul P. S. Aurelian împreună cu alți 20 de învățați din țară, fondaseră asociația „Economia”, constituită cu un capital de 5.000 lei și având ca scop diminuarea tendinței populației de a împrumuta de la cămătari, pe fondul lipsei instituțiilor bancare și de creditare. În discursul ținut cu ocazia constituirii „Economiei”, P.S. Aurelian declara că: „Prin aceasta se remediază creșterea excesivă a cămătăriei din țara noastră. Până acum, am fost constrânși să împrumutăm bani pe dobânzi mari, am fost exploatați de oameni din afara legii care ne constrâneau să plătim cu 100 și 200 de procente mai mult”¹⁸.

¹⁵ V. Pătulea, C. Turianu, *op.cit.*, p. 350.

¹⁶ *Ibidem*, p. 351.

¹⁷ *Ibidem*, p. 352.

¹⁸ P. S. Aurelian, *Terra Nostra, Schițe economice asupra României*, București, 1875, p. 118-121.

Nu toate casele de economii și-au păstrat caracterul, ci s-au transformat în bănci pe acțiuni de-a lungul timpului. În acest fel, au apărut, primele bănci pe acțiuni, respectiv „Banca Economia din Focșani”(1874), cu un capital de 1 milion de lei și „Casa de Scont și împrumut” (1876) din Iași cu un capital de 500.000 lei¹⁹.

Desfășurarea războiului de independență din 1877/1878 aduce o victorie miliară a țării noastre, dar zguduie situația economică și așa destul de fragilă a Principatelor. La finele deceniului opt al secolului al XIX-lea finanțele statului sunt aproape epuizate, operațiunile de creditare sunt întrerupte, iar micile întreprinderi private duc o existență mizeră. Dar, obținerea independenței a deschis posibilitatea încheierii de convenții comerciale, ceea ce ar fi încurajat și ideea adoptării unui cod vamal. Aceasta și pentru că, prevederile capitulațiilor în privința vămuirii, erau destul de vechi. În 1875, Principatele încheie un acord vamal cu Austro-Ungaria, contrar protestelor Porții. Deși nu există istorici români²⁰ care să nu fi criticat acest acord vamal pentru dezavantajele aduse economiei românești, se remarcă o impulsivitate a sistemului de creditare al țării, și ca urmare a intensificării legăturilor cu monarhia habsburgică. Astfel, se înființează „Creditul Funciar Rural” (1873) urmat de „Creditul Funciar Urban” (1875).

În vederea promovării industriei, se constituia Banca Comercială Română în anul 1880, sub forma unei societăți pe acțiuni cu un capital de bază de 12 milioane lei. Dar, despre o adevărată industrie nu putea fi vorba în România la finele secolului al XIX-lea: încercarea de constituire, de independență a industriei române determină războiul vamal cu Austro-Ungaria, și ca urmare a acordului vamal din 1875. Dar, cele mai mari dificultăți pentru dezvoltarea industriei se datorau lipsei de capital și credit. În aceste condiții aveau șanse de a prospera doar acele întreprinderi care nu depindeau de mari dobânzi bancare. De aceea, pătrunderea societăților pe acțiuni din România este un proces greoi în această perioadă: între 1880 și 1900 se constituie doar 48 de societăți pe acțiuni, din care 24 în sistemul bancar, 17 în industrie, 3 în domeniul de asigurări și 4 în comerț²¹. Avântul acestor societăți primește o lovitură în 1898, an în care o secetă devastatoare afectează grav recolta. Domeniul funciar este cel mai afectat, o serie de mici societăți comerciale se declară falite, iar depresia se extinde asupra întregii vieți economice. Din fericire, anul următor situația economică se redresa, pentru prima dată exportul depășind importul cu 62 de milioane de lei, ceea ce însemna 10% din totalul exportului ajuns la cifra de 646.222.637 lei²².

Pentru începutul secolului al XX-lea, progresul industrial apare ca strâns legat de existența capitalului, singurul în măsură să aducă câștig producției. Putem

¹⁹ V. Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859-1947*. Monedă-Credit-Comerț-Finanțe Publice, București, 2000, p. 203.

²⁰ G. D. Iscriu, *Istoria modernă a României*, vol. II, București, 1998, p. 134.

²¹ *Statistica societăților pe acțiuni din întreaga țară la finele anului 1913*, Ministerul Comerțului și Turismului, București, 1914, p. 18.

²² *Anuarul Statistic al României pe anul 1926*, Ministerul Comerțului și Turismului, București, 1927, p. 14.

considera că anii 1900-1914 sunt prima perioadă de înflorire a sistemului pe acțiuni din Vechiul Regat: apar o serie de bănci, societăți comerciale și imobiliare, diverse alte întreprinderi sub forma societăților pe acțiuni:

	1900-1910		1911-1914	
	Număr	%	Număr	%
Bănci	67	41,4	106	48,2
Întreprinderi industriale	80	49,3	71	82,3
Întreprinderi de comerț	10	6,2	89	17,7
Societăți de asigurări	2	1,2	2	0,9
Societăți imobiliare	3	1,9	2	0,9
	162		220	

Din tabelul de mai sus²³, remarcăm că există o mare creștere a numărului societăților pe acțiuni, în total 162. Dintre aceste societăți, 50% se constituie în domeniul industriei, 41,5% în sistemul bancar, în timp ce comerțul, asigurările și imobiliarele rămân mult în urmă. Atât capitalul autohton, cât și cel străin este investit în aceste societăți pe acțiuni. Dacă în anii 1880-1910 se constituiau numai 210 societăți pe acțiuni, din 1911 până în 1914, adică numai în trei ani, apar 220 societăți pe acțiuni, din care cele mai multe sunt legate de comerț.

Nu este posibil să indicăm cât de mare este capitalul pe acțiuni pentru fiecare societate. Per total, se constată că până în 1914, capitalul românesc nu este considerabil, ci cunoaște o fluctuație de la 10.000 lei la 5 milioane lei. Din cele 430 societăți comerciale constituite până în 1913, capitalul acțiunilor totaliza 804.830.149 lei, din care 722.104.864 erau alocați băncilor. În medie, o societate pe acțiuni poate ajunge la 2 milioane lei²⁴.

În timpul Primului Război Mondial, activitatea societăților pe acțiuni cunoaște un declin: în primii ani de neutralitate se înființau doar 29 de astfel de societăți²⁵, din care 2 intră în lichidare, în timp ce în anii 1916-1918 nu se înregistrează fondarea niciunei societăți.

Tipul societății pe acțiuni	Nr. societăților pe	Acțiuni existente	Diferența	
			+	-
	1914	1916		
Bănci	197	216	19	-
Industrie	168	172	4	-

²³ *Statistica societăților pe acțiuni din întreaga țară la finele anului 1916*, Ministerul Comerțului și Turismului, București, 1917, p. 26.

²⁴ *Statistica societăților pe acțiuni din întreaga țară la finele anului 1913*, p. 24.

²⁵ *Statistica societăților pe acțiuni din întreaga țară la finele anului 1916*, p. 27-28.

Comerț	58	54	1	-
Asigurări	7	6	-	1
Imobile	5	4	-	1
Diverse	-	5	5	-
	-	5	+29	-2

Odată cu sfârșitul Primului Război Mondial, istoricul societăților pe acțiuni din țara noastră intră în al treilea stadiu. Deși suferise pierderi materiale și umane destul de grave, România câștiga ceea ce dorise cel mai mult: Transilvania, Basarabia și Bucovina. De la o suprafață de 137.903 km² și o populație de 7.897.311 locuitori, România Mare ajunge la o suprafață de 157.004 km² și un număr de locuitori de 9.255.611.

În întreaga țară se constituie societăți pe acțiuni, în domeniul industrial, bancar, imobiliar și comercial. Motivele obiective pentru creșterea continuă a societăților pe acțiuni sunt următoarele:

1. Oamenii de afaceri încep să investească în societăți pe acțiuni pentru a evita inflația de pe piață cu bancnote și devalorizarea continuă a valutei. Iată valorile leului raportat la dolar²⁶:

1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
24	72	140	172	228	234	224	288

2. Înrautățirea rezervei valutare determină o mai mare nevoie de bani lichizi decât înainte de război. Micile întreprinderi pierduseră lichiditățile și posedau, mai mult, mijloace fixe. Pentru a avea capital, era mai ușoară o transformare a întreprinderilor în societăți pe acțiuni, deoarece în acest fel ar fi putut obține mai ușor bani lichizi.

3. Oamenii de afaceri din țările câștigătoare ale Primului Război Mondial erau tentați să investească o parte a capitalului lor în România pentru a plăti impozite mai puține.

4. Importantă a fost și reforma agrară din 1918, a cărei urmare imediată a fost exproprierea, a determinat apariția unor noi societăți pe acțiuni. Atât țărani care posedau mai mult pământ, cât și proprietarii cu proprietăți mai puțin extinse, trebuiau să se gândească la o gospodărire intensivă, pentru care ar fi avut nevoie de mașini agricole și de credit. Din 1920 vor începe să apară primele societăți agricole pe acțiuni a căror existență era de neconceput înainte de Primul Război Mondial, deoarece nu era nevoie de ele.

Anuarul statistic al României²⁷ indică următoarea situație a societăților agricole pe acțiuni:

²⁶ Anuarul Statistic al României pe anul 1927, Ministerul Comerțului și Turismului, București, 1928, p. 11.

Anul	Numărul de societăți comerciale
1920	9
1921	29
1922	15

O a doua urmare a reformei agrare a fost crearea unei noi clase a burgheziei care dorește să investească în societăți pe acțiuni din industrie și comerț.

5. O cauză particulară pentru constituirea de societăți pe acțiuni a fost și dorința consecventă a statului român de a naționaliza întreprinderile cu capital străin. În perioada interbelică, „românizarea” acestor întreprinderi s-a făcut, în special, prin transformarea lor în societăți pe acțiuni.

Pe lângă aceste cauze obiective, putem aminti și anumite cauze subiective:

1. Dezvoltarea economică a țării fusese frânată timp de patru ani, dar noile nevoi ale țării și populației crescuseră, de aceea exista și o nevoie de progres, de avânt economic, de impuls la constituirea de societăți pe acțiuni.

2. Multe straturi ale populației, chiar și cele cu mijloace financiare modeste, încep să participe la constituirea de societăți pe acțiuni, aceasta și pe fondul reclamelor din ziare pe această temă.

3. Partidele politice caută să-și mărească influența și în plan economic prin participarea la constituirea de societăți pe acțiuni.

4. Dorința de câștig, de îmbogățire rapidă.

Aceste motive obiective și subiective oferă o explicație plauzibilă asupra creșterii fondării de societăți pe acțiuni după 1918, așa cum indică tabelul de mai jos²⁸:

An	Bănci		Industrie		Diverse	
	Nr.	Capital social	Nr.	Capital social	Nr.	Capital social
1919	21	102.143.450	49	204.150.000	9	7.520.000
1920	32	278.891.500	143	1.446.515.000	13	19.000.000
1921	41	186.955.000	124	899.669.800	5	24.900.000
1922	48	151.475.000	104	549.888.000	8	43.600.000
1923	46	125.300.000	85	898.950.000	5	7.500.000
1924	46	107.450.000	78	737.400.000	4	24.600.000
1925	97	186.284.500	72	721.920.000	5	8.300.000
1926	81	360.958.000	86	911.697.500	9	42.350.000

²⁷ *Anuarul Statistic al României pe anul 1923*, Ministerul Comerțului și Turismului, București, 1924, p. 22.

²⁸ *Anuarul Statistic al României pe anul 1927*, p. 14-17.

* Capitalul social este exprimat în lei.

Sumă totală

An	Nr.	Capital social
1919	108	840.505.450
1920	208	1.784.834.270
1921	217	1.694.699.300
1922	192	843.477.100
1923	177	679.360.000
1924	160	989.720.000
1925	204	982.804.500
1926	201	1.459.520.500

Într-un singur an, din 1918 până în 1919, numărul de societăți pe acțiuni crește cu 100, de la 108 la 208. Mărimea medie a capitalului de bază era de 8,5 milioane lei în 1920 și de 7,8 milioane lei în 1921. Aceasta înseamnă că s-au constituit societăți cu un capital de bază de 20, 30, 60, 100 și chiar 200 milioane lei. Durata scurtă de viață a acestor societăți arată că acestea se constituiau ușor, dar erau dificil de administrat. Capitalul mediu de bază scade, brusc, de la 7,8 milioane în anul 1921 la 4,3 milioane în 1922 și își continuă scăderea la 3,8 milioane în 1923. Ulterior, deși capitalul de bază crește la 7,2 milioane lei, tot nu ajunge la valorile anului 1920/ 1921. Acest fenomen are loc și pe fondul depresiei din anii 1923-1925, când datorită lipsei de bani lichizi și de credit, societățile pe acțiuni nou-constituite nu trebuie privite ca noi întreprinderi, ci ca firme individuale în transformare, societăți de comerț și deschise sau societăți afiliate. Prin această convertire se spera salvarea de la faliment.

A ROYAL WEDDING AT SIGMARINGEN O NUNTĂ REGALĂ LA SIGMARINGEN

Diana Mandache*

Abstract

During the wedding ceremonies, the religious question imposed that some compromises were necessary from the British Royal Court and also from the Romanian party together with the of Hohenzollern-Sigmaringen family. The religious matter was also delicate for the Vatican, the Catholic Church being against the Orthodox christening for future children of the royal couple. In the event, marriage between a Roman Catholic and a Protestant produced strained relations between Prince Ferdinand and Rome.

Key words: Princess Marie of Edinburgh, Prince Ferdinand of Romania, King Carol I, Hohenzollern-Sigmaringen, Queen Elizabeth of Romania.

Initially, Queen Victoria did not approve the marriage of her granddaughter Marie, Princess of Edinburgh to the Romanian Crown Prince. That brought back memories when the venerable British queen also raised objections to her son and Marie's father, Alfred Duke of Edinburgh, marriage to the Russian Grand Duchess Marie Alexandrovna¹. Queen Victoria raised religious objections, and also there was the British royal tradition for court weddings to take place in St. George's Chapel at Windsor Castle. The Queen did not want to break that tradition with Marie's wedding. This desire applied to almost all her grandchildren.

Another wedding that did not follow the traditions of the British Royal Court was that of her granddaughter Alix who married the future Tsar of Russia, Nicholas II. With regard to this marriage, Queen Victoria had doubts about the country, Russia, and not about Nicholas. "I do not want any of you to marry in this

* Main researcher, National History Museum of Romania.

¹ The wedding of Marie's parents, Alfred Duke of Edinburgh and Grand Duchess Marie Alexandrovna, took place in St. Petersburg at the Winter Palace. The religious ceremony was performed according to the Christian Orthodox rite in the Imperial Chapel of the Palace followed by one in the Protestant rite in the Alexander Hall in the Palace by the Reverend Dr. Stanley, the Dean of Westminster. ILN 7 Feb. 1874, p. 138; see also *Queen Victoria in Her Letters and Journals*, ed. Christopher Hibbert, Sutton, 2000, pp. 232-237.

country and I do not think that your mother would have wanted to hear about such marriages”, Queen Victoria wrote to her daughter Victoria, in 1882².

The grandmother-Queen Victoria now again expressed the same doubts, ten years later, at the occasion of Marie of Edinburgh’s engagement. This time, doubts were expressed in less categorical terms, her reticence being mainly focused on the early age of the princess.

Religions discrimination was overridden when Ella, Elisabeth of Hesse, converted to Christian Orthodoxy (she was married to Serge Romanov). She wrote to her sister Alix about the similitude, from her point of view, between Anglicanism and Christian Orthodoxy³. Another marriage between a Protestant and an Orthodox was the one of Sophia, granddaughter of Queen Victoria, daughter of the Empress Frederick (Victoria) and Emperor Frederick III of Germany, with the future King of Greece, Constantine. In October 1889, when the wedding was celebrated, six months after her father’s death, some query came from her family, namely her brother the Emperor of Germany, Wilhelm II and his wife, Augusta (Dona), who threatened to forbade her return to Germany if she gave up Protestantism. At the other end of the religious spectrum, Queen Olga of Greece was also against a marriage of her son to a princess who was not Orthodox. In the end these problems were settled by a compromise: the organisation of two religious ceremonies, a Christian Orthodox and a Protestant one.

A proposal of marriage between a Protestant and a Roman Catholic was made in 1890, between Albert Christian Edward (Eddy), Duke of Clarence, son of Prince of Wales, and Princess Helene, daughter of the pretender to the Crown of France - Louis, Count of Paris. The British royal family could not ignore the religious conundrum occurring from the prospect of this marriage. Helene was Catholic, and the Duke of Clarence, according to the Act of Settlement (1701), did not have the right to marry a person of that religion, unless he gave up the crown or his future wife changed her religion. Negotiations were unfruitful and the marriage plan was abandoned.

Unlike other weddings or suggestions of marriages, Marie of Edinburgh married a Roman Catholic. This fact led, as one might expect, to some difficulties in performing the ceremony of this marriage. The engagement surprised her grandmother, Queen Victoria, and also Marie’s father, the Duke of Edinburgh, who would have wanted to see her betrothed to her cousin Prince George. However, Duchess Marie of Edinburgh and Charlotte (Charly), princess of Saxe-Meiningen planned in advance this marriage. Kaiser Wilhelm II and King Carol I had encouraged Charly in these plans, but Duchess Maria Alexandrovna, Marie’s mother, had more personal reasons. First, she did not want her daughter to marry an English pretender. Secondly, she rejected the prospect of a marriage between

² Greg King, *Last Empress. Story of Decade and Czerevna Alexandra Feodorovna*, Vivaldi, Bucharest, 1999, p. 109.

³ *Ibidem*, p. 115.

first cousins, a fact forbidden by the Russian Orthodox Church (in fact, this prohibition was not observed in the case of the marriage of her other daughter Victoria Melita to Ernst of Hesse, her first cousin on the paternal side, who also had her second marriage with a first cousin of her Russian Orthodox mother's line). Another possible reason to proceed with the marriage was a political one, namely to have settled through this sort of state alliance the territorial dispute between Russia, where her brother Alexander III was Emperor, and Romania over the province of Bessarabia⁴.

Obviously, this matrimonial relationship could provide the basis of a good understanding between Russia and Romania. Nevertheless, it was certain that Duchess of Edinburgh Maria Alexandrovna disliked England, her adoptive country, trying to separate her children from any British education, choosing an Anglophobic German nanny. On the other hand the engagement disappointed the Duke of Edinburgh, the Prince and Princess of Wales and other members of the British royal family. Despite all this, the British royal house still hoped to get at least the ceremony organised in Britain, in Balmoral, Osborne or Windsor. To no avail, in the end because of the religious disputes Germany was picked for the ceremonies, first at Potsdam for a Protestant one, and then Sigmaringen for the Catholic rites. The betrothal took place on 2nd June 1892 at the New Palace in Potsdam "in front of the approving eyes of Kaiser Wilhelm and the somehow artificial smile of Augusta Victoria"⁵. On the engagement evening, the Kaiser organised a party on the Peacock Isles, located on one of the lakes around Potsdam. The speech of the Kaiser announcing the wedding was made with great royal and military pomp. "From that moment - Marie recalls - I felt the bad taste of taking apart, of breaking off some very beloved relations; a door to a completely unknown future was opening, to my country, secret and undiscovered"⁶. To put the things into the perspective about the unusual circumstances of this marriage: Marie never met in her life before a single of her future Romanian subjects. In that evening in Potsdam she finally encountered the first one, namely Colonel Coanda, ADC of Prince Ferdinand. "He stated that the Romanians were very happy that their young Crown Prince is marrying in accordance to the country's wish. It seems that a granddaughter of Queen Victoria, a Princess having uncles and cousins ruling many countries, embodied exactly what all the Romanian people desired; this marriage was what used to be called "*un beau manage*".

The Duke of Edinburgh did not participate at the ceremonies, perhaps because he has not been consulted about this marriage. Documents of that period (those preserved in the Royal Archives at Windsor Castle) confirm the discontent

⁴ Bessarabia was under the Tsarist rule from 1812; it was a Romanian county situated in Northern Romania between the Prut and Nistru rivers.

⁵ Marie, Queen of Romania, *Povestea vieții mele*, Moldova, Iași, 1990, p. 217.

⁶ *Ibidem*, p. 218.

caused by that to the British Royal House. Marie admitted that the engagement displeased her father Alfred: “I presumed, almost I knew my pa had had other dreams. And then, there was my grandmother-queen who should have been taken under account; she also had to register her approval. We had to go to Windsor, to pass an inspection, the fearful trying moment; but more terrible than everything was to meet ‘Uncle Karl’, King of Romania”⁷.

In Sigmaringen, King Carol I was about to consent to the choice of his nephew. At that time, the Prince of Hohenzollern, Leopold, and his wife Antonia of Braganza, gathered, together with their son Ferdinand, Crown Prince of Romania, King Carol I and Queen Elizabeth, Princess Josephina of Baden, grandmother of Ferdinand, beside the family of the Kaiser. Her mother Duchess Marie of Edinburgh, as representative of Marie, had brought with her all of her children at the event. The young Princess of Edinburgh recalled that moment: “thus, I was moving into a world of imagination, where older persons around us solved intricate problems and prepared our future with the wisdom of those who do not any more have eyes covered by dreams”⁸.

After Sigmaringen, the procedure for approving the engagement shifted to Great Britain, to Windsor Castle in the presence of Queen Victoria. That visit raised contradictory feelings in Marie: “I have always had the sad feeling that my father would be deceived and maybe others too. My fiancé was completely foreign and ... so far away from the life that used to be mine once, distant to the beloved atmosphere in Malta, to everything that represented my origin. I felt somehow a traitor and that is why the fervent love of Nando and all the smiles and encouragement of my mother did not succeed in making me feel completely happy... I hid my inner desolation, mobilising myself for each new meeting: with my father, grandmother, all my uncles, aunts and cousins and George ... my very beloved friend during the beautiful days in Malta”⁹.

Fortunately the presentation visit of Prince Ferdinand to Windsor took place on good terms, Queen Victoria herself making all possible for a relaxed atmosphere. She talked to him in German and showed a portrait of his mother Princess Antonia, who was a Coburg by birth. Another portrait of her was also in one the foyers of Windsor Castle. On that occasion, King Carol I of Romania was awarded the Order of the Garter (29th June 1892 at Windsor Castle), an event dealt with at length in Princess Marie’s memoirs.

After the traditional custom of presenting the fiancés to their families, Marie Princess of Edinburgh spent her summer and autumn at Clarence House, Coburg, Rosenau and Sigmaringen, where the Crown Prince of Romania often

⁷ *Ibidem*, p. 219.

⁸ *Ibidem*, p. 232.

⁹ *Ibidem*.

visited her. There was also another visit to Queen Elisabeth of Romania, who was in Germany at Neuwied Castle during that period, 15th August 1892.

Another visit, obedient to tradition, was made beginning on the 10th December 1892 in England, where the Crown Prince of Romania went to present his greetings to Queen Victoria, an even before the wedding, in the presence of the British Royal House, and the Duke of and Duchess of Edinburgh. The ceremony took place at Windsor Castle, and on this occasion Queen Victoria granted the Grand Cross of the Order of the Bath to the young Prince. Both fiancés received presents from the old Queen. Prior to the marriage there was a repeat visit to Queen Elisabeth of Romania, on 2nd January 1893 at Neuwied. The Queen gave the princess a books calligraphed and illuminated by her own hand.

During these traditional ceremonies, the religious question imposed that some compromises were necessary from the British Royal Court and also from the Romanian party together with the of Hohenzollern-Sigmaringen family. The religious matter was also delicate for the Vatican, the Catholic Church being against the Orthodox christening for future children of the royal couple. In the event, marriage between a Roman Catholic and a Protestant produced strained relations between Prince Ferdinand and Rome. Despite the arrangement made, the Vatican later reacted adversely to the Orthodox christening of the second child, Princess Elisabetha¹⁰. As a result Ferdinand was excommunicated. Only during his last days of life, after difficult negotiations, permission was given to cancel this punishment and allow the last Eucharist to be administered.

The treaty of the marriage between His Highness Prince Ferdinand of Romania to Her Highness Princess Marie of Great Britain, Duchess of Saxony was concluded and signed in Bucharest on 15 December 1892. The agreement had been concluded between Carol I King of Romania and Queen Victoria of Great Britain, through their envoys: Romanian party, Al. Lahovary Ministry Secretary of State in the Foreign Affairs Department; British party, the Honourable Charles Hardinge, charged with the affairs of Her Majesty in Bucharest. This treaty stipulated the agreement about this marriage:

“HM King of Romania, on the one hand, and HM the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Empress of India, on the other hand, being already connected by ties of friendship, have judged it proper that an alliance should be contracted between their respective Royal Houses by a Marriage agreed to on both sides. The Sovereign parties contracting this marriage, and also HRH Prince Leopold of Hohenzollern and his wife HRH Princess Antonia having declared their consent to this marriage”.

Sovereigns of Romania and United Kingdom agreed about four items, as follows:

¹⁰ see the *Romanian Constitution* (1866), Chapter II art. 82, section 2.

- Marriage of HRH Ferdinand Victor Albert Meinrad Royal Prince of Romania, second son of HRH Leopold Prince of Hohenzollern, Burgarf of Nuremberg, Earl of Sigmaringen and Weringen (etc), and of HRH Antonia of Portugal, Duchess of Saxony, to HRH Princess Marie Alexandra Victoria, the eldest daughter of HRH Prince Alfred Ernest Duke of Edinburgh, Earl of Kent and Ulster, Duke of Saxony, Prince of Saxe-Coburg-Gotha (etc) and HIH Maria Alexandrovna, Grand Duchess of Russia, shall be solemnised in person, at Sigmaringen once the circumstances allow. Immediately after the celebration of the marriage a formally authenticated act of the same shall be delivered by the competent authority in good and due form.

- Matrimonial conventions to be concluded about the aforementioned marriage between HRH Prince Ferdinand Victor Albert Meinrad and HRH Princess Marie Alexandra Victoria will be agreed upon and expressed in a separate Marriage Contract.

- The High Contracting Parties take note of the fact that by Her Marriage with HRH Prince Ferdinand Victor Albert Meinrad, who professes to the Roman Catholic Faith, HRH the Princess Marie Alexandra Victoria, according to the due tenor of the law of England, forfeits forever all hereditary rights of Succession to the Crown and Government of Great Britain and Ireland and the Dominions thereunto belonging or any part of the same.

- The present Treaty should be ratified and the Ratifications shall be exchanged at Bucharest as soon as possible.

This treaty was issued in duplicate at Bucharest on 3/15 of December 1892. The ratifications of the treaty were made on 14/26 of December 1892, being published at the same date in the "Official Gazette". Through the thicket of the many official state documents, occasioned by her marriage, Marie, a perfect romanticist, recalled: "Born an English princess, I would have enjoyed marrying in the country where I was born, under the wing of the old dear Queen Victoria; I would have stepped even more happily into my new life"¹¹.

When she turned seventeen (29th of October 1892), the date of the marriage was settled for 10th of January 1893 at Sigmaringen. At 15.30 hours, His Excellency of Wied, Minister of the Prussian Royal House, discharged the role of registrar of princely family of Hohenzollern. The document of the civil wedding was also signed by King Carol I of Romania, by Their Royal Highnesses Prince and Princesses Leopold Hohenzollern and by His Royal Highness the Duchess of Edinburgh. At 16.30 hours the Dean Lauchert celebrated the religious wedding in the Roman Catholic rite in the Church of the Court. At this ceremony, beside the couple, participated the Emperor Wilhelm II of Germany, King Carol I of Romania, the Duke and Duchess of Edinburgh, Princess Josephine of Hohenzollern,

¹¹ Marie, Queen of Romania, *op.cit.*, p. 235.

Prince and Princess Leopold of Hohenzollern, the Duke and Duchess of Connaught as representatives of Queen Victoria, the Great Duke Alexei of Russia, Princesses Victoria and Alexandra of Great Britain and Ireland, Prince Alfred of Great Britain, the Earl of Flanders and Prince Albert of Belgium and his son, the Crown Prince of Saxe-Meiningen with the Princess, Prince and Princess Wilhelm of Hohenzollern, Prince and Princess Frederick of Hohenzollern, Prince Carol of Hohenzollern, Earl Schuwalov the Russian Ambassador in Berlin, Sir Malet the English Ambassador in Berlin, Sir John Cowell, Major-General and Marshal of Queen Victoria's Court, Major-General Arthur Ellis Marshal of the Prince of Wales's Court, General Major Schrabisch messenger of the Duke of Coburg, Wedel Minister of Prussian Royal House, Chamberlain Edgar of Wedel, and on the part of Romania - he Prime Minister Lascar Catargiu, the Minister of Foreign Affairs Al. Lahovary, the president of law assemblies G. Gr. Cantacuzino and General G. Manu, former ministers Dimitrie A. Sturdza and General I. Em. Florescu and I. Kalinderu. After the service, the Anglican vicar Mr. Lloyd, sent by Queen Victoria, celebrated the religious wedding in the Anglican rite in the Red Hall of the Sigmaringen Castle¹².

This marriage had strong political overtones, mainly supported by the King of Romania Carol I of Hohenzollern, as is proved by his words uttered on the occasion of the engagement and wedding: On the 7th of June 1892, the King replied to the congratulations of the Diplomatic Corp for the Prince of Romania's engagement: "This happy event, which is also welcome in Europe with vivid sympathy, will strongly contribute to the consolidation of the Romanian state and will ensure its future, answering to a highly known interest".

In November 1892, King Carol I said at the opening of the debates of the Legislative Corps:

"The wedding to be of My beloved Nephew, Crown Prince Is a happy event, from which the country expects to ensure its future. The bond, which this engagement builds, between My House and the brilliant House of Great Britain and Ireland, will strengthen and develop the friendly relations, useful for everybody, which have existed for a long time between both nations, England and Romania, and which no conflict of interest has ever disturbed. The young Princess, who will come among us soon, feels love and devotion for her new country, linked to the beautiful mission waiting for her on the land of Romania. Our relationship with the foreign Powers is most friendly. Romania, through its correctness, its unshakable wish to keep the invaluable blessings of peace in Europe, in the limits of its strengths, has become a respected member in the European ensemble. The brilliant and kindly welcome which I got in this year's travel to the Courts in London and Vienna is a living proof of the value of our friendship and of good

¹² 30 de ani de Domnie. Cuvântări și documente, vol. II, 1881-1896, București, 1897, pp. 344-45.

position is a living proof of the value of our friendship and of the good position of the Romanian State”.

- 16th of December 1892 King Carol, answering a Romanian Senate address, stated that the wedding is going to strengthen the country’s alliances: “will be a better support through the relations built with the most powerful Ruling House of Europe”.

- 10th of January 1893 at the wedding at Sigmaringen King Carol I proposed a toast to the young Princely Couple: “With a heart full of joy I greet the union which has been committed and blessed as an assurance for the future of Romania. My country looks on proudly at this.

- 11th of January 1893, Sigmaringen, HRH Alfred of Edinburgh thanked Mr. P. Carp for the congratulations sending a telegram to the Ministerial Council:

We are deeply aware of the peculiar proof of affection showed by the Romanian Government occasioned by our daughter’s marriage. Deeply moved, we ask you to be the messenger of our most sincerely thanks to the Romanian people for its feelings for the young Princely Couple. We warmly wish Romania happiness and prosperity.

Alfred

After the honeymoon spent at the Krauchenweis Castle, the princely couple came to Bucharest on 4th of February 1893. They were welcomed by King Carol I and high Romanian dignitaries. “The respects of the whole Bucharest society were not only for protocol; when the young people entered the elegant little tower built for this occasion in front of the station and in the flowers which were showered on them was also the expression of a great devotion which was not withdrawn”, said Nicolae Iorga. The ceremony from the Metropolitan Romanian Orthodox Church “hallowed a blessed union ... exceeding the related ceremony for the Royal couple”. After the Holy Mass, the President of the ministerial council read a memorial document for the marriage of Ferdinand and Marie that solemnly mentioned the event which took place in the 27th year of King Carol’s reign, crowning the work “for the reinforcement of the Dynasty and for the thriving of Romanian people”.

Next day, 5th of February 1893, the marriage of 31 couples of peasants was celebrated at different churches in Bucharest, with a 32nd peasant couple, as part of the festivities, sponsored by the Crown princely at St. Spiridon Church. “In chariots pulled by six white oxen after the ancient tradition the new couple crowned with laurels went for celebration to the Romanian Athenaeum, which represented culture”.

Congratulations from different authorities and corporations were received at the Palace. At the conclusion of those celebrations, Prince Ferdinand and Princess Marie addressed a letter¹³ to the President of the Council:

Our hearts are full of gratitude for the beautiful and warm welcome that the country made us. Wishing the poor people to share our and everybody's joy, we ask you to be willing to receive new lei 15.000, to share out to the poorest families in the capital city, in Iasi and counties. Bringing you our vivid thanks for everything that you will do to carry out urgently these wishes, we kindly ask you, Mr. President of the Council, to accept the high esteem that we feel for you.

Bucharest, 25th January/ 6th February 1893

Ferdinand, Prince of Romania / Marie, Princess of Romania

The same generosity was displayed before the marriage when Marie was given a present from the Prime Minister's wife, Eufrosina Catargiu, for which she thanked in a letter

Clarence House, St. James, S.W. 8th November 1892

Madam,

The time of my coming in Romania is not far away. With great joy and vivid impatience I wait for the day when I will be in that beautiful country, from which I have already got so many proofs of sympathy, to which I will answer from all my power and from the bottom of my heart. I was informed of the kind intention to grant me a present; I could not be more pleased if it could be made useful to the country, whose needs would be the most beautiful souvenir that could be made for me.

Receive, Madam, expression of my most refined feeling.

Marie, Princess of Great Britain and Ireland

Later, a charity organisation was established, named "Society Princess Marie", which would be to support and promote the folk art, resurrecting the ancient Romanian traditions.

However all of this glittering atmosphere and apparent show of good will was not all what is seemed and Marie, an intelligent person who had a propensity to cut her own way in life, years later recounted the days of her marriage in a very different tone. At the beginning of 1902 she had a difficult moment because of hard words connected to her private life. At that time she called the Prime Minister Dimitrie A. Sturdza and told him, regarding the marriage concluded ten years ago:

"I am alone against so many, foreign in a foreign country, without defenses, in the hands of a country where I have come trustingly. But I fell in the trap; all that you wanted from me were to give royal children to the country; you do not care at all about feelings and grief; both about my mutiny or my loneliness and about my endless sorrow to be always misunderstood. You were proud to import a princess of a great family; you liked to have a beautiful crown princess; you

¹³ *30 de ani de Domnie. Cuvântări și documente*, vol. II, 1881-1896, București, 1897, pp. 344-345.

wished me to be healthy and that my countless relatives ruled the most important countries in Europe”¹⁴.

During the first years Marie was impulsive, ignorant of many worldly aspects of life and the peculiarities of her adoptive country, as she said, but later became more patient and no doubt maturity brought her the wisdom of age. In a letter entitled “For my Country and My People”, the Queen changed completely the opinion about her role: “I was 17 years old when I came to you, I was young and ignorant, but proud of my native Country; I am still proud to be born English, but as I adopted a new nationality I tried to become a good Romanian...” Marie reiterated the words written in the memoirs: “It was not easy in the beginning, I was foreign in a foreign country, alone among unknown people... I became one of yours through joy and pain”.

Then the Queen confessed that Romania was: “the country of my joy and grief, the beautiful Country that lived in my heart... the wonderful Country that I saw bowed, whose dream of centuries I have also dreamt, and I was allowed to see it carried out”¹⁵. During the first years spent in Romania, the Crown Princess Marie observed that her marriage had not created the opportunities for alliances. She noticed consciously:

“After the Government, the Diplomatic Corps played an important role in the uncle’s life. Berlin and Vienna were in the first row, the behaviour relating to France was courteous, and Russia, although it does not inspire trust, was treated by the most detailed consideration and politeness, but it was due more to worry than goodwill. Far away, England had no close bond with Romania; the two countries had few common interests”¹⁶.

But later on, the matrimonial relations of Queen Marie were to be useful for Romania during the First World War. The Romanian politicians used those family alliances, but also Queen Marie’s charisma, so that in time the press called her *an irresistible ambassador* for her adoptive country.

¹⁴ D.V. Barnoschi, *Recenzie la cartea scrisă de Maria, Regina României - Povestea vieții mele*, Cultura Românească S.A., 1936, p. 51.

¹⁵ Romanian National Archives, Queen Marie, V/ 5764/ 1933.

¹⁶ 30 de ani de domnie. *Cuvântări și documente*, vol. II, 1881-1896, București, 1897, pp. 344-345.

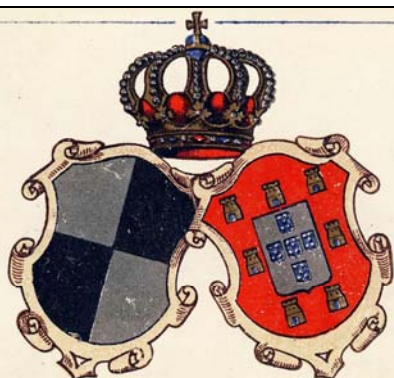
Princess Marie of Edinburgh and Prince Ferdinand of Romania,
the engagement photograph (Diana Mandache collection).
Principesa Maria de Edinburgh și Principele Ferdinand al României,
fotografia de logodnă (colecția Diana Mandache)

The wedding ceremonial at Sigmaringen, 10 January 1893
(Diana Mandache collection).
Ceremonialul căsătoriei de la Sigmaringen, 10 ianuarie 1893
(colecția Diana Mandache)

The Banquet at Sigmarinen Castle, 10 January 1893
(Diana Mandache collection).
Banchetul de la Castelul Sigmaringen, 10 ianuarie 1893
(colecția Diana Mandache).

Sigmaringen, den 9. Jan. 1893.

Botage Windsor

Tartelettes à la chasseur

~~Fuzbet d'Osiede, se Hollandaise~~

Selle de veau à la Siémontaise

Sauté de foie gras aux truffes

Salade Bagration

Pintades roties, Salade, Compôte

Artichauts en quartier à l'Italienne

Soufflés glacés au chocolat

Glace Nesselrode

Bailletes

Fruits, Dessert.

A Royal Menu, 9 January 1893, Sigmaringen
Meniu regal, 9 ianuarie, Sigmaringen

**CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE D'UN MONUMENT DE LA
DOBROUDJA DÉDIÉ A MIRCEA L'ANCIEN**
**CONTRIBUTIONS AT THE HISTORY OF A MONUMENT FROM
DOBROGEA, DEDICATE'S TO MIRCEA CEL BĂTRÂN**

Maria Ioniță*

Abstract

Analyzing original documents and published studies, the author presents historical moments of a sculpture dedicate to Mircea Cel Bătrân. In 1900-1901 this historical building was erected with the financial help of the inhabitants of the city of Tulcea.

Key words: Monument, Mircea Cel Bătrân, Tulcea, 1900-1901

Pendant toute l'époque moderne, dominée par les idéaux d'unité et d'indépendance nationale tant chères aux roumains, la figure d'un des plus vaillants princes que la Valachie l'a eu, Mircea l'Ancien, brave a la guerre, bon diplomate en temps de paix, bon organisateur du pays, a eu la force d'un symbole.

D'après ce que l'on sait, pendant le règne de Mircea que le poète Démètre Bolintineano le ressemblait avec un "roché contre le quel se sont écrasé les éclairs du tyran Bayazid", la Valachie a atteint sa plus grande extension de tous les temps. Le fait ressort de même du bien connu et l'imposant titre que portai et dont il était fier le prince: "Io Mircea, grand voivode et prince, possédant et régnant au-dessus de la Ungrovalachie et des parties d'au delà des montagnes, encore au-dessus des parties des tartares, et de l'Amlaş et du Făgăraș hertzeg et du Banat du Severin prince et des deux cotés d'au delà de tout le Danube jusqu'à la Grande Mer et de la cité de Dârstor possesseur".

De plus, dans deux documents écrits en latins en 1390 et 1391, Mircea l'Ancien s'intitule même "terrarum Dobrodicii despotus".

En même temps, ainsi comme faisait la remarque l'historien Alexandre D. Xenopol, "Mircea, pendant tout le temps de son règne, frémissait d'une seule pensée, un seul bute il en avait pendant toute son activité, l'obtient de la souverainiste". Comme témoin sont ses grandes victoires contre les ottomans, malgré le fait que le rapport des forces était inégal, sa longue résistance jusque vers

* Principal Chercheur, Musée National d'Histoire de la Roumanie.

la fin de son règne contre l'expansion ottomane et surtout l'important résultat de cette résistance - le sauf gardage de l'existence de l'état valaque.

Après la réintégration de l'ancien territoire de la Dobroudja dans la composition de la Roumanie, ayant comme soutien autant la loi écrite que surtout celle non écrite, comme suite de la guerre d'indépendance de notre état des années 1877-1878, se sont multiplié et accentué les préoccupations concernant l'édification d'un monument dédié à la mémoire de Mircea l'Ancien justement aux Bouches du Danube, là où il avait été "possesseur". Parmi ses essors, dignes d'être mentionné s'inscrit aussi celui des édiles de la ville de Tulcea, datant des dernières années du XIXe siècle et du commencement du XXe. L'initiative appartient au préfet du département de Tulcea de ces années, Jean Nenițesco, celui qui édifie en même temps aussi le monument commémoratif concernant "la ré-annexion de la Dobroudja" comme suite de la guerre d'indépendance. Les travaux des deux projets se déroulent en parallèle, ce qui fait que les deux monuments sont prêts la même année, 1901.

Les habitants de Tulcea, de même que ceux de tout le département, ainsi que plusieurs personnalités politiques et culturelles de toute la Roumanie sont devenue les adeptes avec enthousiasme de cette idée, en là soutenant du point de vue matériel tout le temps. Parce que l'édification du monument de Mircea nécessitait aussi d'autres travaux éditaires, concernant l'aménagement de la place qui portera le nom du grand voïévode¹, la somme nécessaire a dépassé celle sollicitée par le sculpteur Constantin Bălăcesco, de 30.000 lei. De cette façon, à part les listes de souscription inertielles, Jean Nenițesco est obligé le printemps de 1900 a solliciter une demande au Ministère des Intérieures concernant la constitution d'un nombre limité de listes de souscription pour le paiement en totalité du coût des travaux et pour "faire sa inauguration avec toute la pompe et la solennité dû"².

Dans les collections de manuscrits de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine se trouve la Liste de souscription no. 11, du 27 mai 1900 envers Démettre A. Sturdza. En s'adressant au bien connu homme politique ainsi comme il l'avait fait pour tous "les bons roumains, a souscrire a l'édification du monument [...] a la mémoire du grand voïévode Mircea Basarab l'Ancien, le possesseur de jadis de la Dobroudja"³, le préfet Jean Nenițesco lui envoi ci jointe la liste de souscription quelle devait la compléter avec une somme d'argent, liste qui, a gauche en haut, en avait reproduite l'image du projet du monument en cours d'exécution.

Mais, jusqu'au recours de cette modalité officielle pour ramasser la somme nécessaire, le comité créé pour ramasser les fonds destinés au monument, avait

¹ "Istrul", journal politique, financier, scientifique et littéraire, IIIe année, no. 177 du 30 mars 1900, p. 1.

² Bibliothèque de l'Académie Roumaine, Cabinet des manuscrits, Archives Sturdza, XVII, Varia 408-425, doc. 411.

³ *Ibidem*

initié une série d'autres actions. D'un des journaux locaux, "Istrul", nous apprenons que le 19 février 1900 auront lieu dans les salons de la Mairie de Tulcea "le bal pour l'augmentation du fond nécessaire pour l'édification du monument du grand Voïévode Mircea l'Ancien"⁴. Il paraît que les résultats ont été satisfaisants et que le bal "a été une réussite", la somme obtenue de la tombola étant de 700 lei, en temps que celle de la vente des billets beaucoup plus grande⁵. Une autre manifestation ayant le même bute a été "la soirée dansante" du 4 mars 1900 de la sale du Théâtre "Carmen Sylva" de Sulina⁶.

Le même journal "Istrul" annonçait, le 21 mai 1900, l'initiative d'un artiste de Tulcea, Théodore I. Nicolov, qui "donnera bien tôt une représentation de prestidigitation, magie, expériences chimiques, fantasmagorie et théâtre au bénéfice du <Monument de Mircea l'Ancien>"⁷. Des pareilles initiatives, nous sommes surs, quoique les données manquent, n'ont pas étaient singulières.

La réalisation du monument dédié à la mémoire du vaillant voïévode valaque a été confiée, au commencement, par la municipalité de la ville de Tulcea et du comité constitué pour cela, a un jeune et plein de talent sculpteur, Georges Vasilescu (1863-1893)⁸. Mais malheureusement, sa mort prématuré, a fait que le problème a trainé un temps. A peine une foi avec la venu de Jean Nenițesco comme préfet du département de Tulcea, le problème concernant l'édification du monument de Mircea revient a l'ordre du jour et celui désigné a continuer et finaliser le projet est le sculpteur Constantin Bălăcescu.

Le monument devait être élevé au "croisement des rue Carol et Basarabilor"⁹ de Tulcea et où suivait s'ouvrir une grande place ayant le nom du voïévode, travail qui comportait un changement de la topographie du lieu comme suite de la démolition du bâtiment du Commandement du port, l'ouverture ou le largement de certaines rues et la construction d'une ellipse autour du monument, pour la circulation des voitures.

Dès la fin du mois de janvier 1900 le sculpteur Constantin Bălăcescu réalise, en plâtre, la statue de Mircea l'Ancien qui devait avoir une hauteur de trois mètres et il envoi a Tulcea, pour être vue par les autorités locales et les citoyens intéressés, les photos de celle-ci¹⁰. Le socle de la statue était projeté d'être fait d'une agglomération de pierres qui reproduisaient un roché. En ce qui concerne la statue, au mois de février 1900, Constantin Bălăcescu part à Milan¹¹ pour la couler en bronze. L'inauguration du monument est fixée pour le mois de mai, le désir des

⁴ "Istrul", IIIe année, no. 172 du 10 février 1900, p. 3.

⁵ *Idem*, no. 174 du 24 février 1900, p. 2.

⁶ *Idem*, no. 175 du 2 mars 1900, p. 3.

⁷ *Idem*, no. 181 du 21 mai 1900, p. 3.

⁸ G. Oprescu, *Sculptura românească*, IIe édition revue, Bucarest, 1965, p. 74.

⁹ "Istrul", IIIe année, no. 169 du 27 janvier 1900, p. 3.

¹⁰ *Idem*, no. 170 du 30 janvier 1900, p. 3.

¹¹ *Idem*, no. 174 du 24 février 1900, p. 2.

autorités locales étant celui a transformer l'événement dans une vrai fête nationale dédiée a la mémoire de Mircea l'Ancien, a Tulcea suivant être présent, pour cette occasion, le roi Charles Ier en personne.

Le 1 mars 1900 a lieu la mise de la pierre de fondement¹², étant présentes les autorités locales, un grand public et comme invités spéciales beaucoup d'hommes de cultures, entre quelles le professeur Constantin Moisil. On a tenu des discours enflammés qui louaient le vainqueur de Rovine et le possesseur de la Dobroudja, mais aussi les faits d'armes des descendants des combattants de Mircea, les braves héros de Plevna, Rahova et Smârdan, qui, plain de gloire, on conquit l'indépendance de la Roumanie et ont rapporté la terre d'entre le Danube et la Mer Noire dans les frontières de la Patrie Mère. A la fin, après la lecture du document mis a la base du futur monument "dédié au grand et puissant voïévode Mircea l'Ancien et le Sage, qui pendant les années 1386 et 1418 a régné sur cette province, la Dobroudja, depuis toujours roumaine et par nos ancêtres les romains, encore avant la conquête de la Dacie possédée"¹³, la musique du régiment a entonné "Réveille-toi Roumain!". Les journaux de tout le paya, en comprenant par cela les feuilles de prestige comme "Timpul", "Constiționalul" ou "La Roumanie", étaient d'accord que "cette cérémonie a été une vrai fête et elle a eu un caractère plein de grandeur"¹⁴.

Mais si l'édification du roché sur le quel on devait mettre la statue de Mircea se faisait avec rapidité, on ne pouvait pas dire la même chose pour les autres travaux édilitaires et surtout en ce qui concernait l'ellipse d'autour le monument. Ainsi, l'inauguration établie au commencement pour le mois de mai a dut être ajournée pour le mois de septembre. De plus retarde aussi l'approbation de la part du Ministère de la Guerre, en liaison avec la démolition de 'immeuble où se trouvait le Commandement du port, comme d'ailleurs aussi l'insuffisance de fonds financiers donnés par l'état pour la réalisation de la place, qui devra "être pour le moment pavée avec de la pierre brute, les trottoirs se faisant au mosaïque, travaux qui se feront avec une petite somme et avec des gens du service technique de la commune"¹⁵.

De même la réalisation et le transport d'Italie en Roumanie de la statue de Mircea dépasse les dates fixées. A peine le 12 octobre la statue arrive en Roumanie "avec le bateau de la société Lloyd"¹⁶. Le même jour, sus la surveillance du sculpteur et dans la présence d'un grand nombre de citoyens de ville de Tulcea, la statue est élevé sur le roche spécialement édifié, "avec le visage tourné vers le

¹² *Idem*, no. 175 du 2 mars 1900, p. 1.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Idem*, no. 176 du 19 mars 1900, p. 2.

¹⁵ *Idem*, no. 182 du 15 juin 1900, p. 2.

¹⁶ "România Tânără", IIe année, no. 21, IIe série du 12 octobre 1900, p. 2.

Danube dont les deux bords ont été jadis sous la possession du grand voïévode"¹⁷. Mircea, avec la couronne sur sa tête, est représenté debout, tenant par le tranchant le sabre hors du fourreau. A droite, le roché en avait un espace où restait un lion trônant sur les enseignes de lutte - étendards, canons, lances etc - et, au-dessus, les armes du Roi Charles Ier, et a gauche, en bas, une plaque sur la quelle était gravée la date de la réintégration de la Dobroudja dans le territoire de la Roumanie - "14 novembre 1878".

L'approche des fêtes d'hiver, mais de même la crise politique intervenu dans la département - en quelques mois seulement, automne 1900 - printemps 1901 a la préfecture de Tulcea après Jean Nenițescu a eu lieu une succession de Sébastian Mourouzi, Nicolas Rosetti-Bălănesco, J. Andronesco, col. Magheru et J. Bastachi¹⁸ - ont fait, fort probablement, que l'inauguration du monument soit ajourné pour le commencement de 1901¹⁹ et en suite qu'elle sort tout a fait des préoccupations des autorités locales. Et ainsi, le monument de Mircea l'Ancien n'a jamais était officiellement inauguré.

À l'époque il a été apprécié d'une manière positive, autant comme idée qu'aussi du point de vue artistique, malgré le fait qu'il y avaient aussi des critiques, surtout issues de la politique, en fonction de la succession des partis et des gouvernements qui conduisaient le pays ou le département, ou même en fonction des rapports personnels avec le sculpteur Constantin Bălăcesco²⁰.

Pendant la Première guerre mondiale, après l'occupation du sud du pays par les armées allemandes et l'administration de la Dobroudja par les alliés de ceux-ci, les bulgares, avec grandes douleurs les habitants de Tulcea ont été témoins de la démolition, parmi d'autres symboles locaux, et du monument de Mircea. La statue a été prise comme trophée de guerre et le socle dynamité²¹. Témoin sans pouvoir a ces faits reportables, le colonel Ionesco-Dobrogeano mentionnait : "Le grand monument de la ré-annexion de la Dobroudja, ainsi que le statue de Mircea des environs du jardin public, ont été pris comme trophées et les fondements cassés avec la dynamite. Avec grandes fureurs les bulgares se sont jeté contre le buste de Nenițescu et l'on jeté dans le Danube"²².

Mais maintenant, les habitants de Tulcea, peut-être les descendants de ceux qui sans regrets ont donné leur obole pour l'édification du beau monument dédié au grand voïévode valaque, peuvent admirer une nouvelle statue de Mircea l'Ancien, symbole de l'indépendance d'aujourd'hui et de toujours des roumains, œuvre de Ion Jalea d'année '60 de dernier siècle, XX-ème.

¹⁷ "Istrul", IIIe année, no. 194 du 23 novembre 1900, p. 2.

¹⁸ "Dobrogea", IIe année, no. 7, 13, 17, 40 de 1901

¹⁹ "Istrul", IIIe année, no. 195 du 21 décembre 1900, p. 3.

²⁰ "România Tânără" IIe année, no. 21, IIe série, du 30 octobre 1900, p. 1.

²¹ Col. Ionescu Dobrogeanu, "Invazia barbară din 1916-1918 în județul Tulcea", dans "Arhiva Dobrogei", II, 1919, 3, p. 186.

²² *Ibidem*.

Monumentul lui Mircea cel Bătrân, înainte de război
Le monument du Mircea le Vieux, avant la guerre

**PROIECTE DE SISTEMATIZARE A ORAȘULUI BUCUREȘTI
DIN ANUL 1906**
SYSTEMATIZATION PROJECTS OF BUCHAREST CITY, 1906

Maria Ioniță*

Abstract

The author presents three systematization projects of the city of Bucharest, all made in the year 1906. These development proposals were efforts in order to modernize the city, and to make it comparable to other European metropolises.

Key words: projects, systematization, Bucharest, 1906

Ultima bătălie electorală din iunie 2008 pentru alegerea edilului șef al Capitalei și a consilierilor săi, promisiunile făcute atunci, vizând atât modernizarea și curățenia orașului, cât și îmbunătățirea vieții locuitorilor Capitalei aproape blocată de numărul, în continuă creștere, al mașinilor și sugrumată de poluare atmosferică și fonică, mi-au readus în memorie o lucrare pe care am descoperit-o cu câțiva ani în urmă la Biblioteca Academiei. Este vorba de un *Proiect pentru sistematizarea planului Orașului București. Memoriu justificativ*¹ datând din anul 1906, întocmit de inginerul Marin I. Stroescu, din care, citindu-l și recitindu-l, am constatat că multe din problemele care-l frământau pe autor la acel început de secol XX, legate de sistematizarea Bucureștilor, de respectarea unor planuri de urbanism, de fluidizarea și modernizarea transportului de călători, dar și de mărfuri, de mărirea suprafeței de spațiu verde pe cap de locuitor ș.a. nu au fost rezolvate decât în parte sau deloc, deci „nimic nou sub soare”!

Din păcate, cercetările întreprinse până în prezent, legate de identitatea și activitatea acestui inimos și, aș spune chiar vizionar inginer, nu au dat rezultatele așteptate. Proiectul pentru sistematizarea planului orașului București, pe a cărui foaie de titlu numele autorului este adăugat ulterior, nu a fost descoperit sau poate nu a fost luat în seamă, până când, documentându-ne asupra expoziției jubiliară din 1906, l-am găsit și studiat. În ceea ce privește activitatea lui Marin I. Stroescu, am mai aflat doar că a elaborat și un plan de sistematizare a localității Movila-Techirghiol, care, deși donat Bibliotecii Academiei, nu apare în fișierul publicațiilor aflate în posesia instituției, iar în 1912, revenind în discuție problema ridicării unei

* Cercetător, Secția Istorie, M.N.I.R.

¹ Marin I. Stroescu, *Proiect pentru sistematizarea planului orașului București. Memoriu justificativ*, București, 1906.

Catedrale a Neamului în București, reedita propunerea sa privind locul de amplasare al acesteia, anume Piața Universității (pe atunci, în extrema sa stângă, Piața Carol), cu vedere spre Calea Victoriei, prin strada Academiei.

Bucureștii anului jubiliar 1906, an în care, în atunci recent amenajatul Parc Carol, printr-o grandioasă expoziție națională se sărbătoreau cei 40 de ani de domnie glorioasă ai Regelui Carol I, dar și 1800 de ani de la cucerirea Daciei de către împăratul Traian și stabilirea aici a primilor coloniști romani, ca și împlinirea a 25 de ani de la proclamarea Regatului României, ofereau o imagine mai de grabă patriarhală, decât aceea de adevărată capitală europeană.

Astfel, francezul André Bellesort vorbește în 1905 de un București vesel, înecat în verdețură, în care „coliba se sprijină de zidul vilei, spectrul cocioabei de iluzia palatului”². Acest aspect al său „pitoresc și până la un punct caracteristic” ce făcea să se poată vedea „chiar în centru, clădiri înconjurată de curți și grădini mari”³ era datorat în primul rând, așa cum însuși Marin Stroescu apreciază, densității extrem de scăzute a populației față de întinderea localității. Iar datele statistice cunoscute nu fac decât să-i confirme teoria căci, la suprafața estimată a Capitalei de 5.600 ha, din care numai 3.300 ha erau locuite⁴, se raportau 300.000 de locuitori, ceea ce însemna o densitate de 110 mp de locuitor, în timp ce Parisul dispunea de numai 35 mp de locuitor, iar Pesta de 65 mp de locuitor⁵.

În același timp, așa cum se preciza în ghidul expoziției din 1906, o altă notă distinctă a Bucureștilor de la acea dată o reprezenta „amestecul de occidentalism cu orientalism: clădiri mari alături de case - din ce în ce mai rare - cari ne transportă cu gândul în vremurile de altă dată”⁶. Frédéric Damé afirma că, în 1906, Bucureștii dispuneau de 1026 străzi și bulevarde⁷, dar rețeaua stradală suferea de același amestec de vechi și nou, de desuet și modern. Într-adevăr, cu excepția deschiderii de bulevarde începută în timpul primariatului unor edili întreprinzători și harnici, precum Em. Pache-Protopopescu sau Nicolae Filipescu, rețeaua stradală a orașului rămăsese ca în urmă cu 50 de ani. Nu trebuie ignorat faptul că, gândindu-se probabil și la numărul mare de oaspeți din țară și de peste hotare care aveau să sosească în București pentru a vizita expoziția jubiliară, Primăria Bucureștilor începe în 1906 o amplă acțiune de „asfaltare atât a părții caruțabile și a trotuarelor”⁸ care urma să se deruleze pe parcursul a mai bine de un an, încheindu-se la 1 noiembrie 1907, valoarea totală a lucrărilor ridicându-se la suma de 1.500.000 lei. Străzile care urmau a fi asfaltate erau indicate, așa cum

² Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1979, p. 144.

³ *București. Călăuza Capitalei și a Expoziției*, București, 1906, p. 1.

⁴ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 3.

⁵ *București. Călăuza Capitalei [...]*, p. 1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, București, 1907, p. 1.

⁸ *Primăria orașului București. Caiet de sarcini pentru pavagii și trotuare de asfalt turnat*, București, 1906, p. 3.

prevedea „Caietul de sarcini pentru pavagii și trotuare de asfalt turnat”, de Primărie „treptat cu înaintarea lucrărilor”, iar recepția provizorie ca și cea definitivă a acestora se făcea de „o comisiune numită în acest scop de către dl. Primar”⁹, în prezența delegatului întreprinderii care executa asfaltarea. În același timp, trebuie făcută mențiunea că, odată lucrarea terminată, „întreprinzătorul se obligă a întreține în mod cu totul gratuit lucrările de pavagii pe partea carușabilă 2 ani, iar cele de pe trotuare 4 ani de la data recepțiunii lor provizorie”¹⁰.

În ceea ce privește intenția de sistematizare a Capitalei, posibil ca ea să fi aparținut tot Primăriei orașului, care se poate presupune că a inițiat un fel de concurs în acest sens. În sprijinul acestei afirmații vine existența, tot în fondurile de carte ale Bibliotecii Academiei, a încă două proiecte de sistematizare a Bucureștilor, datând din același an 1906, ca și cel deja menționat al inginerului Marin I. Stroescu, tipărite, dar fără a avea specificat vreun autor pe ele. Deși, în mare, ele propun, cu mici deosebiri, cam aceleași îmbunătățiri și restructurări sau modificări ale planului general al localității, pe parcursul prezentării lucrării cu autor cunoscut, vom face referiri, când subiectul o va impune, și la *Proiect de sistematizare al orașului București. Memoriu*¹¹ și *Memoriul sistematisării orașului București*¹², cum sunt ele intitulate.

În ceea ce-l privește pe inginerul Marin I. Stroescu, preocupat, în egală măsură de problemele care-i frământau pe ediii și autoritățile administrative ale Capitalei, în proiectul de sistematizare a planului orașului pe care-l avansează în 1906, vedește o foarte bună cunoaștere a realităților în domeniu dintr-o serie de capitale și mari orașe din Europa, cu precădere de sorginte germană, folosindu-le ca sursă de inspirație și măsură de comparație. Spre regretul nostru, planurile grafice care însoțeau cu siguranță textul și la care autorul face dese trimiteri s-au răstăcit sau au fost înstrăinate, așa încât va trebui să ne mulțumim cu precizările și indicațiile date de inginerul Marin Stroescu în text, fără a putea să le verificăm grafic. În același timp, urmărind cu atenție expozeul său, putem afirma cu certitudine că, deși lucrarea a fost publicată în anul 1906, ea a fost concepută cam cu un an înainte (de pildă, în text nu se fac referiri la Parcul Carol, amenajarea acestuia nefiind terminată, ci la Grădina Filaret - n.n.).

Inginerul Marin I. Stroescu consideră că prima problemă care se pune prin programul conceput de el pentru sistematizarea planului Capitalei este „mărginirea pe cât posibil a extensiunii disproporționate pe care a luat-o față de numărul locuitorilor ei”¹³, estimând că de la 87 de locuitori/kmp, cât aveau Bucureștii, ar fi de dorit să se ajungă măcar la 174 locuitori/kmp, dacă nu la media europeană de

⁹ *Ibidem*, p. 19.

¹⁰ *Ibidem*, p. 20.

¹¹ *Proiect de sistematizare al orașului București. Memoriu*, București, 1906.

¹² *Memoriul sistematisării orașului București*, București, 1906.

¹³ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 3.

198 locuitori/ha. Oricum, previziunea făcută de el conform căreia populația Bucureștilor urma să se dubleze în următorii 40 de ani, ajungând la 605.000 locuitori¹⁴ (în 1946, deci - n.n.), mai ales „prin imigrațiuni din provincie sau de afară” a fost depășită de realitate. Mai realistă pare prognoza autorului celui de-al doilea memoriu care, propunând și el oprirea pentru o perioadă de timp a extensiunii zonei clădibile a orașului pentru a ușura eforturile financiare ale „comunei” în vederea asigurării utilităților și confortului populației, folosindu-se de o rată de creștere a populației de 0,02/an, estimează creșterea acesteia în următoarea sută de ani la 2.000.005 locuitori¹⁵ (în 2006, deci - n.n.).

Argumentele inginerului Stroescu pentru **oprirea extinderii orașului și creșterea densității populației** sunt chiar consecințele acestei extinderi: deprecierea terenurilor de clădit, construirea de case mici, inestetice, care au curți mari unde se acumulează murdăria, încărcarea finanțelor Primăriei cu cheltuieli mari pentru distribuția apei, amenajarea canalizării, a iluminatului, pavarea străzilor, greutăți în asigurarea pazei polițienești. El susține că „o desime mai mare de populațiune nu implică o rea stare sanitară a orașului”, dacă se fac lucrări de asanare, se face o bună aprovizionare cu apă potabilă, se organizează bine serviciul salubrității, se realizează parcuri și plantații de arbori. Marin Stroescu propune două căi prin care să se limiteze extinderea nejustificată a suprafeței populate a Capitalei. În primul rând printr-o serie de măsuri legislative: oprirea construirii de case pe străzile care nu sunt pavate, iluminate, nu au apă și canalizare, stabilirea unor reguli clare în privința felului construcțiilor, a înălțimii lor, a deschiderii către stradă, a amplasării lor față de stradă și vecinătăți, dar și supravegherea pe cale administrativă a întregii activități de construcție prin organizarea unui „serviciu special de control al întregii activități constructive particulare din oraș care să nu se mărginească numai a verifica din birou [...], dar să supravegheze și să controleze dacă se execută conform condițiilor autorizațiunii și să oprească orice lucrare fără autorizațiune”¹⁶. Dar calea care i se pare cea mai sigură pentru oprirea extinderii disproporționate a orașului este crearea de „obstacole naturale, care constau din râuri și lacuri mari, parcuri și linii ferate”¹⁷. Comparând Bucureștii cu New York-ul, de această dată, Marin Stroescu precizează că în timp ce în capitala noastră existau atunci doar 81 ha de parcuri, ceea ce făcea să revină pentru un locuitor doar 2,7 m.p., cea a Statelor Unite avea parcuri însumând 2.735 ha, fiecărui locuitor revenindu-i 7,6 mp de parc. Prevederea din proiectul inginerului român potrivit căreia, pe viitor, Bucureștii trebuiau să dispună de minimum 300-400 ha de parcuri, ceea ce ar fi însemnat ca fiecărui locuitor să-i revină 4 mp de parc, este, din păcate, una foarte aproape de realitatea zilelor noastre când, unui bucureștean îi revin cam 6 mp de

¹⁴ *Ibidem*, p. 4.

¹⁵ *Proiect de sistematizare al orașului [...]*, p. 9.

¹⁶ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 6-7.

¹⁷ *Ibidem*, p. 7.

spațiu verde, în timp ce normele Uniunii Europene stabilesc suprafața respectivă la 23-24 mp/cap de locuitor. În sensul celor de mai sus, Marin Stroescu propunea, de pildă, realizarea unui parc în partea de nord și nord-est a orașului prin lichidarea gropilor Corneasca, Tonola, Pleșoianu¹⁸ (abia în 1962, pe locul gropii Tonola era amenajat „Parcul Circului” - n.n.), precum și „o împădurire cu brad”, așa cum în estul Bucureștilor se gândea la practicarea unei alei „de 70 m lărgime și de ambele părți plantațiuni și grădini, precum este Ringstrasse la Frankfurt pe Main, Ringpromenade la Brema, Posen, Königsberg [...], Aachen etc.”, care să se întindă până la linia ferată de centură și cartierele industriale proiectate de el. După părerea sa, în partea de sud-est și sud, extinderea necontrolată și nedorită a orașului ar fi putut fi oprită de „instalațiunile abatorului și linia ferată de centură”, așa cum în sud-vest și vest același rol era jucat de „cazarme și întinsele lor locuri de exerciții”, precum și de „Grădina Botanică, Pirotechnia Armatei și Pepiniera Grozăvești”¹⁹. În orice caz, într-un regulament care ar fi urmat să se elaboreze în vederea realizării dezideratului său, inginerul Stroescu aprecia că ar trebui precizat faptul că, dincolo de limitele naturale stabilite în proiectul său, nu va fi permisă ridicarea de construcții, „dându-se autorizațiuni speciale de construcțiuni numai pe stradele radiale, în cartierele industriale. Pe terenurile unde s-au proiectat piețe și strade, nu se va permite nici o construcțiune”²⁰. Astăzi, când, dacă luăm doar un singur exemplu și anume Șoseaua București-Ploiești care, în loc să despartă cele două localități, aproape că le-a contopit într-una singură, proiectul inginerului Marin Stroescu privind limitarea extinderii orașului, ni se pare desuet și ușor idilic. Dimpotrivă, autorul celui de-al doilea proiect propunea „întocmirea de planuri reguletoare, pentru comunele învecinate” Capitalei, considerând că pe viitor se va putea produce o „alipire treptată de comune limitrofe”²¹. În sfârșit, *Memoriul sistematizării orașului București* considera că suprafața „clădibilă” ar trebui limitată la nord de Șoseaua Ștefan cel Mare, Șoseaua Bonaparte (în perioada comunistă Ilie Pintilie, astăzi Iancu de Hunedoara - n.n.), Piața Victoriei și Șoseaua Basarabilor (astăzi Bulevardul Nicolae Titulescu - n.n.), la vest de rambleul căii ferate până la strada Veseliei (în cartierul Ferentari - n.n.) continuându-se cu o zonă plantată până în strada Șerban Vodă, apoi la sud de „Șoseaua Șerban Vodă, Cuza Vodă, Bulevardul Lănării și un bulevard nou deschis până în strada Laboratorului”, iar la est limita ar fi format-o „strada Brândușilor, un bulevard nou până la bariera Vergului, Șoseaua Mihai Bravu (actualul bulevard al Unirii deschis conform proiectului avizat de Nicolae Ceaușescu - n.n.) și un bulevard nou deschis până la Șoseaua Pantelimon”²².

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 8.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Proiect de sistematizare al orașului [...]*, p. 8.

²² *Memoriul sistematizării orașului [...]*, p. 10.

Un al doilea capitol al proiectului inginerului Stroescu de sistematizare a Bucureștilor, inspirat tot din realitățile marilor orașe ale Europei de la acea dată, dar reprezentând o noutate absolută în domeniu pentru România începutului de secol XX, este cel al **restructurării rețelei stradale a Capitalei**, căreia autorul îi găsește un defect esențial: lipsa arterelor largi, mai ales că, cerința esențială a tuturor orașelor mari o consideră a fi „necesitatea de a avea centrul geografic, comercial, administrativ și estetic al orașului străbătut de căi îndestulătoare”²³. Cum partea centrală a orașului (conform aprecierii sale centrul geografic al Bucureștilor era la Palatul Poștelor, în prezent sediul Muzeului Național de Istorie a României - n.n.) era formată din străzi strâmte și întortochiate, dar exproprierea ar fi fost extrem de costisitoare, Marin Stroescu s-a gândit la păstrarea, în forma existentă atunci a celor două artere principale - artera est-vest, Bulevardul Cotroceni-Obor și artera nord-sud, Calea Victoriei -, propunând doar „multe largiri locale, piețe și [...] prelungirile în interior pe cât posibil ale arterelor radiale”, arterele de mare circulație, în această categorie el incluzând „Calea Moșilor, Călărașilor, Văcărești, Dudești, Șerban-Vodă și toate noile strade proiectate [...] cari pleacă de la centru către periferie ca radiale de al 2-lea ordin”²⁴. Venind parcă în completarea celor de mai sus, cel de-al doilea proiect, cu autor necunoscut însă, propunea ca arterele radiale noi create „să dubleze cea mai mare parte a căilor de penetrație actuale”²⁵, astfel încât Calea Victoriei să fie dublată, pentru a fi descongestionată, de Bulevardul Colței (astăzi Bulevardul Ion C. Brătianu - n.n.), Calea Rahovei de Bulevardul Maria (s-a numit mult timp George Coșbuc, iar după 1990 și-a reluat numele de Regina Maria - n.n.), Calea Moșilor de Bulevardele Carol și Ferdinand, urmând a se face o dublare și a Căilor Văcărești și Plevnei. Același proiect susținea necesitatea altor două tipuri de artere: diagonale, care să ușureze circulația și inelare, care urmau să răspundă „necesității de comunicație între părțile similare ale orașului și necesității de separațiune între părțile diferite”²⁶ fiind cvasiperpendiculare pe arterele radiale. Cel de-al treilea proiect de sistematizare a Capitalei, de asemenea cu autor necunoscut, propunea, în privința sistematizării stradale, deschiderea unor noi artere principale (bulevarde) între care și „Bulevardul Central” care urma „să plece dintr-un punct al Splaiului Dâmboviței, se dezvoltă în formă poligonală și se unește cu Bulevardul Schitu Măgureanu ajungând iar la Dâmbovița, la Podul Mihai Vodă”²⁷. În același timp el face și propuneri pentru ameliorarea aliniamentului Căii Victoriei prin exproprieri, îndreptarea arterei, dărâmarea unor clădiri, amenajarea în locul acestora a unor piațete cu monumente, zone verzi ș. a.

²³ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 9.

²⁴ *Ibidem*, p. 11.

²⁵ *Proiect de sistematizare [...]*, p.14.

²⁶ *Ibidem*, p. 15.

²⁷ *Memoriul sistematisării [...]*, p. 12-13.

În concepția inventivului inginer Stroescu, Bucureștii ar fi urmat să beneficieze de trei inele stradale. Primul dintre ele, **inelul central**, care era menit să descongese străduțele din partea centrală a orașului aglomerate și aproape sufocate de circulația intensă a vehiculelor și pietonilor „fiind astăzi comune pentru prea multe direcțiuni”, se prevedea să fie format din străzi largi de 20 m, din care partea carosabilă trebuia să măsoare 14 m pe ea „putând fi astfel accesibile la două linii de tramvai”. În același timp, de la acest inel, pe arterele radiale „se pot așeza linii de tramvai în toate direcțiunile, treptat cu dezvoltarea și importanța ce va căpăta fiecare parte excentrică a orașului”²⁸.

Un al doilea inel, **inelul median**, era situat la jumătatea distanței dintre inelul central și Șoseaua Ștefan cel Mare, cu o lățime de minimum 34 m. El „va servi a întrerupe uniformitatea arterelor radiale cu a căror intersecțiune formează piețe, iar prin modul variat cum sunt repartizate plantațiunile de aliniament, aleele plantate și promenadele [...] va contribui mult la ridicarea cartierelor ce străbate și la înfrumusețarea întregului oraș”²⁹, deservit fiind de o linie dublă de tramvai, inginerul Stroescu comparându-l cu „Ringul Vienei” sau cu bulevardele „cari formează al doilea inel al Parisului”.

În sfârșit, **cel de-al treilea inel stradal** prevăzut în planul său de sistematizare al Bucureștilor, era cel format din deja existentele șosele exterioare - Bonaparte, Ștefan cel Mare, Mihai Bravu, Basarabilor, Pandurilor și Viilor. În sistemul general de artere stradale erau incluse și „cele două alee mari exterioare proiectate, de est și sud cari au de scop a stabili o legătură între marile parcuri ale orașului”³⁰. Pe profilul transversal al marilor artere, Marin Stroescu prevăzuse ca, pe lângă o parte carosabilă lată de 15 m sau două părți carosabile a câte 7,50 m fiecare, să se amenajeze trotuare, alee de pietoni, bicicliști, de călăreți și peluze de verdeață. O situație privilegiată urma să aibă „șoseaua parc exterioară de est” a cărei lățime de 70 m urma să cuprindă „2 părți șoseluite de ambele laturi între ele și patru rânduri de arbori, între cari sunt aleele de bicicliști, de călăreți și în mijloc o peluză de verdeață sau grădini cu mici ronturi și alee în stilul englezesc”³¹ și care, în felul acesta ar fi fost o replică a deja existentei șosele din nordul Capitalei. Din păcate, această șosea, așa cum o gândea inginerul Stroescu, nu s-a realizat niciodată, căci ea ar fi trebuit, probabil, să transforme estul orașului într-un loc de agrement, iar cartierul Pantelimon de astăzi nu oferă chiar o asemenea imagine.

Între arterele principale proiectul prevedea o întregă rețea de străzi secundare cu o lățime medie de 12 m, puține având altă dimensiune, respectiv 14, 16 sau maxim 18 m, tocmai pentru a limita cantitatea de aer viciat pe care „higieniștii” considerau că o produc străzile prea largi. Totuși, pentru a da posibilitatea,

²⁸ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, pp. 12-13.

²⁹ *Ibidem*, p. 13.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

pe viitor, dacă intensificarea circulației pe străzile respective ar fi cerut-o, de lărgire a acestora, s-au prevăzut „grădini de fațadă” la case, grădini ce puteau fi expropriate la nevoie, deși, după părerea autorului proiectului, lățimea de 12 m „pentru unele strade se poate considera chiar prea mare, avându-se în vedere că în București modul de clădire cel mai răspândit sunt casele cu un etagiu, pentru o singură familie”³². Oare cum s-ar simți astăzi Marin Stroescu văzând blockhausurile construite după 1930 sau, și mai rău, clădiri, precum cea ridicată în plin centru istoric al orașului, eclipsând cu mărimea și aspectul său tern splendidul monument de arhitectură de sfârșit de secol XIX, care este Palatul C.E.C.-ului?

Interesantă este concepția pe care Marin Stroescu și-o expune în proiect în privința **cartierelor care compun Capitala**, propunând o mai clară delimitare a lor în trei categorii distincte: **industriale**, situate la periferie, **comerciale**, în partea centrală a orașului, în piețele exterioare și pe străzile radiale și **cartierele de locuit** „mai aproape de centru pentru cei cu dare de mână, mai la periferie pentru populațiunea săracă”³³. De altfel, pentru prima categorie, cea a privilegiaților, „lângă Șosea s-a proiectat o colonie de vile cu strade plantate”, proiect care s-a și realizat, casele respective fiind cele care au făcut primele, obiectul legii naționalizării comuniste de după 1948. Cel de-al doilea proiect la care ne-am referit vedea Capitala împărțită nu în cartiere, ci în zone: **zona centrală** a afacerilor de comerț imediat, de administrație generală; **zona locuințelor private și a comerțului mic local** (concentrică cu prima zonă); **zona fabricilor și locuințelor de lucrători**, a târgurilor angrosiste etc.; **zona vilelor de agrement și a parcurilor exterioare**³⁴.

Abordând problema **grădinilor, parcurilor și plantațiunilor de aliniament** pe care ar fi trebuit să le aibă orașul în viitor, Marin Stroescu propune ca de la 81 de ha de parcuri și grădini cât aveau atunci Bucureștii, ceea ce însemna ca fiecărui locuitor să-i revină 2,7 mp de zonă verde, să se ajungă la 300-400 ha de parcuri, deci aproximativ 3-4 mp de zonă verde pentru un locuitor, mai ales că se preconiza creșterea populației la un milion de capete. În proiect era prevăzut ca cea mai mare suprafață de parcuri să fie amenajată spre nord și nord est „în direcțiunea vântului dominant, pentru ca pe de o parte să se evite crearea de instalațiuni industriale, dela cari ar veni fum spre oraș, iar pe de altă parte pentru a adăposti întru câțva orașul de vântul rece de Nord est”³⁵, idee care la data aceea nu părea atât de nerealistă, pe cât ni se pare nouă astăzi. Inginerul Stroescu mai prevedea realizarea unui parc în suprafață de 12 ha la Ciurel unde, folosindu-se apa subterană, ca și la Filaret, se putea face și un lac (în deceniile 7-8 ale secolului al XX-lea, aici a fost amenajat Lacul Morii și ștrandul Ciurel - n.n.), precum și amenajarea unui parc, pe o suprafață de 17 ha pe Dealul Spirei „aceste cartiere, în parte insalubre, fiind lipsite

³² *Ibidem*, p. 15.

³³ *Ibidem*, p. 24.

³⁴ *Proiect de sistematizare [...]*, p. 6.

³⁵ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 26.

de plantațiuni”³⁶ (Parcul Izvor de astăzi ocupă aproape toată această suprafață - n.n.). Este surprinzătoare concepția de sistematizare a orașului avansată de Marin Stroescu și aproape că te întrebi dacă nu cumva, Nicolae Ceaușescu sau apropiații săi au avut cunoștință, din întâmplare sau nu, de proiectul acestuia din 1905-1906.

În privința amenajării de noi parcuri, sisteme de parcuri, pe lângă amenajarea de grădinițe, scuaruri, „promenade”, plantarea de păduri, autorul, necunoscut, al celui de-al doilea proiect propunea extinderea parcului Kisselef până la Băneasa și Herăstrău, extinderea parcului Tei pe Colentina spre Herăstrău (extinderea a fost realizată ulterior - n.n.), crearea unor parcuri la Cioplea, Dealul Piscului, Cotroceni, Grozăvești, proprietatea Grant, ca și crearea unui parc la Fundeni, pe malul Colentinei și lacului Fundeni (a existat o încercare, nereușită însă, în acest sens - n.n.), considerând că „aranjată cu chibzuință, această prețioasă vale a Colentinei ar putea deveni cu timpul un fel de regiune eliseană (de la parizianul Champs Elysée - n.n.) a Bucureștilor foarte gustată de public [...], cu timpul regiunea de preumblare preferată a bucureștenilor”³⁷.

Un capitol aparte, conținând prevederi surprinzătoare, excepționale pentru începutul secolului al XX-lea, dar mai ales pentru țara noastră privind spre trecut din perspectiva României de astăzi și a problemelor de trafic cu care se confruntă Capitala mai ales, este cel al **mijloacelor de transport în comun**, atât în traficul intern al orașului, cât și în traficul său extern. Trecând peste ceea ce propune inginerul Marin Stroescu pentru îmbunătățirea circulației tramvaielor și sporirea traseelor și a numărului lor, situație depășită demult de realitate, ne surprinde de-a dreptul concepția sa absolut revoluționară privind necesitatea existenței unei căi „independentă de circulațiunea de pe străzi”, aceea a „**metropolitanelor electrice cu cale dublă**”³⁸, precizând că, întrucât relieful terenului Bucureștilor implică o diferență de nivel între cota minimă, 66 m și cota maximă, 87 m, de 21 m, „atât metropolitanul cât și linia de centură [...] nu pot fi concepute decât aeriene, în tranșee, sau subteran, în nici un caz la suprafață”³⁹. În ceea ce privește traseul „metropolitanului”, prin care evident înțelegem metrourul de astăzi, Marin Stroescu este de părere că „traseul cel mai avantajos este acel al Dâmboviței: care trece prin mijlocul orașului, are direcțiunea Est-Vest legând cele două rețele de linii ferate ale direcțiunilor respective; aprovizionează Hala Ghica și piața Bibescu Vodă (complexul Piața Unirii, dispărut în urma sistematizării - se poate citi distrugerii - zonei, înfăptuită la ordinele lui Nicolae Ceaușescu - n.n.) și trece prin punctele sau prin apropierea punctelor unde concură majoritatea arterelor principale ale orașului”⁴⁰. Pentru realizarea acestui îndrăzneț proiect, inginerul

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Proiect de sistematizare [...]*, p. 9.

³⁸ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 17.

³⁹ *Ibidem*, p. 18.

⁴⁰ *Ibidem*.

român propunea ca fiind absolut necesară acoperirea Dâmboviței, măcar în partea ei centrală, atât pe considerente estetice, cât mai ales din punct de vedere sanitar întrucât râul devenise în acel moment, doar „un canal de descărcare al plinurilor rețelei de canale a orașului”. Mai mult, autorul proiectului, dădea și o soluție dublu folositoare pentru acest lucru și anume, realizarea a două planșee - unul superior pentru liniile pe care să circule „metropolitanul”, iar al doilea aproape de nivelul străzilor - , spațiul rămas între cele două platforme, după modelul berlinez „dându-se în locațiune ca magazine, în partea centrală și ca localuri de depozite, în părțile mărginașe”⁴¹. Concluzionând, Marin Stroescu arăta că linia „metropolitanului electric”, ale cărui trenuri vor trebui să circule „la intervale de 5 minute”, va putea fi completată în viitor simțindu-se necesitatea „unui diametru Nord-Sud pe sub Calea Victoriei care să facă naveta Filaret-Șosea”. Neîndoielnic, și în acest caz, inginerul Marin Stroescu ne apare ca un vizionar, dar ne punem întrebarea, ca și în cazul parcului de pe Dealul Spirii, de ce nu, parțial, parcul Casei Poporului, dacă Ceaușescu sau apropiații săi, oameni de specialitate, arhitecți, ingineri, au cunoscut proiectul acestuia din 1906.

Asemănătoare, la fel de îndrăzneță, și am putea spune chiar mai completă este propunerea pe care o face pentru „traseul metropolitanului”, autorul, necunoscut, al celui de-al doilea „proiect de sistematizare al orașului București” și anume „o linie dealungul cheiului Dâmboviței de la Grozăvești la Abator; alta urmând bulevardul Ferdinand, Carol, Elisabeta până în dreptul Eforiei, de unde traversând printre Hotel Bulevard și Palatul Eforiei ar ajunge linia cheiului în dreptul podului Mihai Vodă și de-acolo s-ar dirija spre Dealul Spirei dealungul Cazarmii Alexandria și ar ajunge la Antrepozitele din gara Rahovei”⁴².

Interesant este că în toate cele trei proiecte se ajunge la un numitor comun în ceea ce privește necesitatea unei linii ferate de centură, a despărțirii gărilor de călători și mărfuri mici de gările pentru „mărfuri în pachete mari și pentru mărfuri curgătoare” (cârbuni, spre exemplu) care ar trebui scoase afară din oraș. În ceea ce privește gările mari de pasageri, după părerea autorului celui de-al doilea proiect, ar trebui evitată plasarea lor în interiorul orașului (ideia este din nou de actualitate în privința Gării de Nord opinându-se pentru mutarea ei în afara orașului și transformarea actualei construcții în muzeu - n.n.)

O grijă deosebită o manifestă autorii planurilor de sistematizare în discuție, pentru crearea unui aspect cât mai plăcut și cât se poate de occidental al Capitalei, fie că este vorba de grădinile și parcurile despre care deja am amintit sau de **piețele orașului**, al căror număr urma să crească și care ar fi trebuit să îndeplinească cel puțin două condiții, ne spune Marin I. Stroescu: amplasarea lor să fie făcută astfel încât să ajute la înlesnirea circulației, iar dimensionarea și aranjamentul lor interior să conducă la obținerea unui efect estetic. Tot el consideră că sunt de preferat

⁴¹ *Ibidem*, p. 19.

⁴² *Proiect de sistematizare [...]*, p. 24.

piețele mai mici, dar „în număr mai mare și mai uniform distribuite pe suprafața orașului, decât piețe prea mari, singuratice, la mari depărtări unele de altele”⁴³, pe care le vede așezate la intersecția șoselelor, la intersecția mai multor străzi, pe lângă gări, în cartierele de lucrători de la periferie, pe lângă hale și piețe alimentare. Autorul celui de-al doilea proiect este adeptul aceluiași piețe mici, dar plasate pe vechile artere ale Bucureștilor, unde prevede mici rectificări de aliniere, și acolo unde se produc modificări datorate deschiderii arterelor noi. Pe parcursul Căii Victoriei de pildă, propune amenajarea a nu mai puțin de opt piețe sau „lărgiri”⁴⁴, cum le spune el: la intersecția cu Dâmbovița, în fața Palatului Poștelor, în locul Bisericii Zlătari (ciudat, căci aceasta abia fusese reconstruită, în 1903 - n.n.), pe locul caselor Paapa și Vanicu (cu aproximație înaintea intersecției Căii Victoriei cu strada Doamnei - n.n.), în fața Bisericii Albe, în fața Palatului Știrbei, pe locul clădirii în care funcționa Academia Română (această instituție funcționa, ca și astăzi, într-o clădire particulară, improprie ca suprafață, casele Slătineanu-Filipescu-Vulpe-Cesianu; înainte de al doilea război mondial se proiecta ridicarea unui sediu propriu, mai mare și modern, dar nu s-a realizat acest lucru decât pentru Biblioteca Academiei. Putem spune totuși că, în parte, Academia are un nou sediu, dacă ne gândim că ea funcționează și în clădirea construită din inițiativa Elenei Ceaușescu în apropierea Casei Poporului, astăzi Palatul Parlamentului - n.n.), ca și pe locul Bisericii Sf. Vasile, vis-à-vis de Palatul Cantacuzino-Enescu.

Memoriul sistematisării orașului București, mai precis autorul său necunoscut nouă, dă o soluție ușor diferită, dar oarecum complementară celei găsită de inginerul Stroescu clasificând piețele în „piețe de comerț, pe bulevardele de centură [...], piețe de circulațiune, la intersecția străzilor principale între ele și în puncte unde se încrucișează mai multe străzi, piețe grădini, cele mai multe în jurul bisericilor, piețe monumentale, în jurul **clădirilor**”⁴⁵ **de interes public**, unde vede plasate fântâni publice cu caracter monumental, monumente onorifice etc. El este extrem de nemulțumit de lipsa unor sedii proprii pentru o serie de instituții importante pentru care fuseseră destinate anume terenuri, deturnate în favoarea a cu totul altor instituții, este adevărat, tot de folos public. Dă exemplul terenului destinat clădirii Camerei Deputaților al cărei proiect fusese premiat și pe care se construia atunci Ministerul Lucrărilor Publice (astăzi sediul Primăriei Capitalei - n.n.), apoi terenul care se știa destinat ridicării sediului Senatului pentru proiectul cărui se organizase și concurs și pe care se construise deja Palatul Poștei și telegrafului (după datele pe care le deținem, ulterior s-a început ridicarea clădirii ce urma să adăpostească Senatul, pe latura extremă, opusă Căii Victoriei, a actualei Pieței a Națiunilor Unite care un timp a și purtat numele de Piața Senatului, dar construcția a rămas la stadiul de fundație, folosită ca atare pentru ridicarea blocului

⁴³ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 23.

⁴⁴ *Proiect de sistematizare [...]*, pp. 25-26.

⁴⁵ *Memoriul sistematisării [...]*, p. 19.

turn din numita piață - n.n.). Propune ca celor două camere ale Parlamentului, a Deputaților și Senatului, să li se construiască edificii proprii „la extremitățile a două brațe de bulevarde, care pleacă simetric din Piața Rosetti”⁴⁶. Își pune mari speranțe în viitorul proiect al Palatului și pieții „ospelului comunal” (primăria Capitalei - n.n.) pentru care era destinat terenul central de la întâlnirea bulevardelor Carol și Colței, astăzi Brătianu⁴⁷ (acolo unde acum se află Hotelul Intercontinental și Teatrul Național - n.n.), dar care, din păcate nu s-a finalizat niciodată, Primăria Bucureștilor neavând nici astăzi un sediu propriu (în 1912, primul concurs organizat pentru proiectul palatului Primăriei pe terenul menționat este câștigat de arhitectul Petre Antonescu în detrimentul proiectului prezentat de Ion Mincu, dar din cauza războiului nu este materializat; în 1926 se reia ideea organizându-se un alt concurs, câștigat de arhitectul Cristofi Cerchez, dar nici acesta nu este pus în aplicare; un al treilea concurs se organizează în 1935, provocând protestul lui Petre Antonescu care-și considera drepturile încălcate; problema trenează pentru ca doi ani mai târziu, în 1937, să fie abandonată definitiv, dat fiind și iminenta apropiere a războiului al doilea mondial - n.n.). În ceea ce privește proiectata și mult dorita Catedrală a Neamului, autorul acestui al treilea proiect de sistematizare a Bucureștilor nu o vede ridicată decât pe colina Dealului Mitropoliei, „loc de care sunt legate atâtea amintiri scumpe ale trecutului nostru, cari interesează nu numai istoria orașului București, dar chiar istoria Regatului întreg, încât ar fi un sacrilegiu a părăsi acel loc pentru oricare altul”⁴⁸.

Nu de aceeași părere este inginerul Marin Stroescu. Așa cum am spus-o deja, locul ideal pentru ridicarea Catedralei Neamului ar fi fost, după părerea sa, actuala Piață a Universității, în așa fel încât monumentală construcție să poată fi văzută atât din piața Regele Carol I, cât și din Calea Victoriei, din dreptul Bisericii Crețulescu⁴⁹ (nu trebuie să judecăm după actuala înfățișare a zonei, atunci nefiind trasat Bulevardul Magheru cu clădirile lui înalte, blockhausurile epocii Carol II - n.n.). Este și el de acord că amplasamentul ales pentru viitoarea clădire a „ospelului comunal” este ideal „pentru a se obține un bun efect de perspectivă”⁵⁰. În ceea ce privește localul parlamentului știe că i s-a destinat Dealul Mitropoliei „care a devenit un loc istoric în dezvoltarea statului român”⁵¹, în timp ce clădirea Ministerului de Război era prevăzută atunci a se ridica pe un loc ce-i aparținea, nu departe de Ministerul de Domenii, adică Ministerul Agriculturii de astăzi, proiect nerealizat, ministerul respectiv primind o altă locație (Piața Valter Mărăcineanu de astăzi - n.n.). În proiectul său, Marin Stroescu mai vorbește și de întregirea clădirii Universității „într-un careu complet, construindu-se a doua fațadă dinspre strada

⁴⁶ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 22.

⁴⁹ Marin I. Stroescu, *op.cit.*, p. 26.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

Enei”⁵², precum și despre construirea unor sedii proprii pentru Ministerul de Interne, Ministerul de Justiție, Ministerul de Instrucție lucru ce se va realiza după primul război mondial, dar nerespectându-se amplasamentele desemnate de inginer.

Toate cele trei proiecte de sistematizare a Bucureștilor datând din anul jubiliar 1906 reprezintă dovezi certe ale grijii și dorinței concertată a autorităților administrative și a oamenilor cu solidă pregătire în domeniu, atât pentru modernizarea și înfrumusețarea Capitalei pentru a o pune în acord cu normele și cerințele continentului european din care România era recunoscută ca făcând parte, dar și pentru viitorul celui mai mare și important oraș al țării. Dar tot așa de adevărat este și faptul că ele sunt dovezi de netăgăduit ale dragostei pe care locuitorii de acum un secol ai Bucureștilor, indiferent de locul pe care-l ocupau în ierarhia socială, o nutreau pentru orașul de pe Dâmbovița, atât de iubit pe cât era de hulit, pentru bunele și relele sale.

⁵² *Ibidem*, p. 27.

**LE COMTE PAUL (PAVEL) KELLER - FRAGMENTS DE LA VIE
ET DES PRÉOCCUPATIONS D'UN HOMME DE L'EUROPE DE
L'EST DU XX-ÈME SIÈCLE. PAGES DE SA CORRESPONDANCE**
**CONTELE PAUL (PAVEL) KELLER - FRAGMENTE DIN VIAȚA ȘI DIN
PREOCUPĂRILE UNUI OM DIN EUROPA DE EST A SECOLULUI AL
XX-LEA CONFORM CORESPONDENȚEI SALE**

George Trohani*

Abstract

The count Paul Keller was born in 1883 and had a very unpredictably life. He was the captain of the first Russian submarine and fought in the Russo-Japanese war in 1904-1905. in the First World War he took refuge in Romania.

In this article we present his correspondence with his friend Nicolae Trohani, who shared with him the time in the soviet Gulag.

Key-word: Count Keller, Gulag, correspondence

Au XVIII-ème siècle l'Empire russe commence ce qui aujourd'hui se nomme „l'import de cerveaux”. Des nombreux nouveaux venus en Russie sont en grande partie d'origine allemande. L'une des causes en a comme fondement le fait que l'impératrice de la Russie, la fameuse Catherine la II-ème, était une princesse allemande de la maison d'Anhalt. Parmi les allemands qui ont passé au service de l'empire russe était aussi Dorotheus Ludwig Christoph comte von Keller (1757-1827). Il était le ministre plénipotentiaire de Frédéric le Grand à la cour de la tsarine Catherine la II-ème et il s'est marié, en 1790, avec Amalie zu Sayn-Wittgenstein (1779-1853), la fille du général majeur Christian zu Sayn-Wittgenstein (1725-1797) et la sœur du feld-maréchal russe Ludwig Adolf Peter Sayn-Wittgenstein-Berlebourg (1769-1843), tous d'origine allemande.

Ses descendants sont devenus des militaires et diplomates russes, pendant les années ils ont contracté des mariages avec des femmes russes, mais surtout avec des descendantes des familles nobles baltiques, d'origine allemande. Ainsi, le fils de Dorotheus, Théodore Ludwig Guillaume (Wilhelm) (1791-1860), est entré, suite du désir de la tsarine et avec l'assentiment de son père, au service de la Russie "dès

* Principal Chercheur, Musée National d'Histoire de la Roumanie.

sa naissance". Le sixième enfant de Théodore, Arthur (1827-1915), a été général majeur et il s'est marié avec Nathalie von Baulin, avec la quelle il a eu six enfants.

En 1883 venait au monde, en Russie, dans cette famille, Pavel (Paul) Keller. Son père était le futur général russe de chevalerie Théodore-Alexandre, né en 1857 et assassiné par les petliuristes à Kiev, en 1918, le second fils d'Arthur von Keller. Sa mère était une baronne Rönne. Dans un deuxième mariage le père s'est remarié avec une princesse Mourouzi, de la branche russe de la famille¹.

Du premier mariage de Théodore-Alexandre est née aussi, en 1885, une fille, Elisabeth, qui se marie avec Arved von zur Mühlen, du deuxième mariage deux garçons - Alexandre (né en 1887 et marié avec Marie Lövis de Menar) et Boris (né en 1898 et assassiné comme lieutenant de l'armée russe en 1918).

Le jeune Pavel (Paul) Keller a commencé sa carrière militaire comme officier de marine et il a été le premier officier qui a apporté en Russie les sous-marins commandés à la base navale de Kiel (Allemagne). Comme officier de marine il a prit part à la fameuse défense de Port Arthur pendant la guerre avec les japonais de 1905. En suite il a été le commandant du sous-marin "Cambula" (la barbue) de la Base Navale de Sébastopol, sous-marin qui, pendant son absence, a submergé, comme suite des fautes manœuvres faites par le croiseur "Rostislav", donnant comme proie à la mer la vie de plusieurs dizaines d'hommes. A la mémoire des disparus a été élevé un monument funéraire dans le Cimetière de Sébastopol sur le quel était mise la tourelle du sous-marin et un Ange gardien, ange détruit plus tard par les communistes athées. Pendant les années 1911-1914 Paul Keller a fonctionné comme attaché naval russe auprès de l'Ambassade Russe de Stockholm.

On doit mentionner le fait que l'épouse de Paul Keller, Marusia (Marie-Madeleine) comtesse Rehbinder, était originaire de l'Estonie et s'apparentait avec des branches portant le même nom de Suède. Victime d'un accident provoqué par un motocycliste elle a souffert une fracture qui l'a immobilisée au lit, mourant au mois de décembre 1971, à Sibiu (en Roumanie).

En ce qui concerne l'activité de Paul Keller pendant la première guerre mondiale nous reproduisons quelques fragments de divers ouvrages. Ainsi, dans une conférence tenue à Vălenii de Munte en 1938, L. H. Grondijs disait: "Quand, au mois de mars (1917), aucun politicien ne demandait au GRG d'envoyer quelques régiments sûrs pour mâter la révolution, pas un commandant d'armée n'a osé prendre l'initiative d'un envoi de troupes, par exemple du corps de cavalerie du comte Keller, ou de celui du khan de Manichéenne (Nahichévan), pour rétablir l'ordre"². Et Alexandre Averesco notait le 25 décembre 1916: "...mi s-a pus la dispoziție corpul Keller. Divizia I-a Don a ajuns la destinație; brigada I-a din Divizia 7-a este în apropiere; sper să astup spărtura făcută de retragerea Sturdza"³.

¹ Elle n'est pas mentionnée chez Fl. Marinescu, *Etude généalogique sur la famille Mourouzi*, Athènes, 1987.

² L. H. Grondijs, *La révolution russe de mars 1917*, București, 1938, p. 12.

³ Al. Averescu, *Notițe zilnice din războiu (1916-1918)*, Bucarest, p. 118.

Après le commencement de la guerre civile de Russie, de 1917, par la Crimée, Paul Keller, ensemble avec son épouse, il s'est enfouillé en Roumanie, où il a été soutenu par la Reine Marie et par quelques apparentés qui se trouvaient ici.

On sait, ainsi, que le bien connu Jean Ghica (1817-1897) a été marié avec Alexandra, une des filles du général russe, d'origine grecque, Nicolas Mavros (1782-1868). Une autre fille de Mavros, Pauline, a été mariée avec Ernest Kotzebue, ascendant de madame Keller.

Les enfants des époux Keller ont obtenu la citoyenneté roumaine et entrant à l'école de chevalerie ils sont devenus officiers dans cette arme. Pendant la deuxième guerre mondiale le fils le plus jeune, Alexandre, né en 1915, est mort à Stalingrad, en 1943, refusant de quitter son post, malgré le fait qu'un général lui avait envoyé un avion pour l'évacuer. Il a refusé en disant qu'il ne peut pas quitter sa troupe, étant le seul officier (lieutenant du 12e Régiment Călărași) resté en vie. En échange, rassemblant tous ses 28 hommes, qui étaient restés en vie, il a tiré au sort et il a envoyé avec le même avion un soldat, qui a relaté ces choses, et lui, avec les autres 27 soldats, est mort luttant contre les chars russes - il a été décoré par le Décret Royal No. 517 du 9 mars 1944 „post mortem” avec l'Ordre Militaire "Mihai Viteazul", IIIe classe "*pentru bravura deosebită și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă pe câmpul de luptă*"⁴.

L'autre fils, Paul, né le 26 juillet 1912 et décédé le 23 novembre 2008, a été officier-instructeur (capitaine) au centre d'instruction militaire, et après la guerre, étant renvoyé de l'armée, a enseigné comme professeur l'allemand et le russe à Sibiu. Il s'est marié à la fille du colonel Barbarino, officier provenant de l'ancienne armée autricho-hongroise, passant après 1918 dans l'armée roumaine et ayant le grade de lieutenant-colonel il a commandé le régiment de pontonniers de Brăila. Sa femme était chimiste et elle est morte avant 1970 comme suite d'une explosion dans un laboratoire (possible suicide). Quelques années après, le jeune Keller s'est remarié avec une cousine germaine, Dina, venue d'Allemagne pour revoir, après tant d'années d'absence, les membres de sa famille. Les deux nouveaux mariés se sont établis d'abord à Heidelberg et en suite à Bensheim, où lui a enseigné le russe.

Les parents P. Keller ont eu encore un fils, Théodore (1913-1914), mort petit enfant.

*

Suite de certaines lettres des années 1957-1975, ayant comme destinataire l'ami Nicolas Trohani (1912-2003), nous essayerons faire une esquisse concernant des moments de la vie et de la généalogie du comte Paul (Pavel) Keller, une vie pleine d'imprévu en ce qui concerne le jour du lendemain.

⁴ Colonel E. Ichim, *Ordinul Militar de război "Mihai Viteazul"*, Bucarest, 2000, p. 176.

Tout d'abord nous devons faire mention du fait que N. Tr. a connu Paul Keller pour la première fois, avant la Deuxième Guerre Mondiale, chez le belge Herman Vermeulen (1873-1940), frère de la mère de l'épouse de N. Tr., établi en Roumanie avant la première guerre mondiale. En suite ils ont été invités, plusieurs fois, avec leurs épouses, chez Mercedes (1899-1971), la fille d'Herman Vermeulen, mariée avec Ionel Pilidi (1884-1950), beau-frère de l'ingénieur Constantin Orghidan. Pendant la guerre, entre les deux - Paul Keller et Nicolas Trohani, les liaisons d'amitié sont devenues de plus en plus étroites, les deux faisant partie du Service Spécial d'Informations.

Pour son apport, Paul Keller a obtenu l'ordre "Coroana României" avec des épées et Ruban de "Virtutea Militară", en grade d'Officier, l'Ordre "Steaua României" avec des épées, en grade de Chevalier, ainsi que "L'Aigle Allemand" avec des épées, en grade de Commandeur. D'après ceux qui l'ont connu il ressort qu'il a apporté un esprit de justice et d'humanité dans toutes les actions imposées par la situation de guerre. En Crimée, où il est resté 18 mois pendant la guerre, il a réussi d'accomplir des nombreuses œuvres sociales et philanthropiques. Esprit religieux il a aidé la remise en fonction de l'église de Ialta et du Monastère Sainte Parascève de Topli.

Reconnaissant ses mérites en ce qui concerne l'organisation de l'entraide de tout proche, la Croix Rouge de Genève lui a sollicité et lui a offert le post de représentant en Roumanie pour toutes les questions relatives aux réfugiés "Nansen", nomination acceptée par le Gouvernement roumain.

Les deux se sont revus en URSS vers la fin de leur "période de goulag" (1948-1955), comme suite de la complicité des autorités soviétiques avec celles roumaines, en 1955.

Concernant cette période, de prisonnier d'après-guerre en URSS, nous reproduisons les mots d'un autre "bénéficiaire" du goulag soviétique, le prêtre Vasile Țepordei - "Colonelul Paul Keller, fost comandor de marină, făcea parte dintre rușii albi stabiliți la noi după cel de al doilea (sic! de fapt după primul) război mondial. Fusesse condamnat pentru înaltă trădare, deși era cetățean român și trăise la noi în țară peste douăzeci de ani. Era un om de o delicatețe și finețe rară. Nu știa cum să se comporte ca să nu supere pe nimeni. Rămăsese în sufletul lui monarhist rus. Când discuta cu ofițerii politici le spunea deschis că el nu se poate împăca cu concepțiile comuniste. Revenit în țară. A fost repatriat în Germania Federală unde avea un fiu. Fiind bătrân, acum câțiva ani a încetat din viață. A lăsat însă un nume bun și o amintire plăcută"⁵.

Après leur retour en Roumanie les deux ont eu un échange de lettres, la famille Keller s'établissant à Sibiu.

⁵ V. Țepordei, *Amintiri din gulag*, București, 1992, p. 116.

Ainsi, dans une première lettre, du 5 novembre 1957, P. K. justifie son retard en ce qui concerne la réponse, a une lettre antérieure de N. Tr., par deux motifs: 1) la paresse d'écrire et 2) sa lutte contre les colibacilles qui représente sa sixième campagne qui en est „mult mai dârzã decãt celelalte cincî”⁶ mais „cu concursul esculapilor va veni ziua când voi sãrbãtori victoria”.

La vie s'écoule sans des grands changements et sans des agitations „*contrar cum s-a întãmplat în viața mea precedentã*”. Il demande le destinataire s'il a trouvé a travailler⁷, et en suite il répond a divers questions missent dans la lettre de celui-ci:

1) le général Nicolas Mavros (1782-1868), ajudant du général P. F. Kisseleff et un des principaux donateurs du Musée National des Antiquités de București, a été marié avec Sevasta Soutzou et il a eu, avec elle, comme filles: 1) Pauline (Praskovia) qui s'est mariée avec Ernest Kotzebue; 2) Alexandra mariée avec Jean Ghica Ghergani; 3) Marie mariée avec Jean Cantacuzène, le père du professeur Jean Cantacuzène.

2) Tous les Kotzebue sont des descendants d'Auguste Kotzebue (1761-1819), écrivain et dramaturge, qui en a eu un esprit sarcastique et était contre Goethe et le romantisme allemand. Il a été tué à Mannheim, en 1819, par l'étudiant Sand parce qu'il était contre le mouvement patriotique de la jeunesse allemande. Il a eu 18 enfants, des quels: 1) Otto - le comandant du vaisseau "Rurik", explorateur géographique dans le Pacifique et l'Amérique du nord-ouest; 2) Paul - général et participant aux guerres des Balkans, Crimée et Caucase, gouverneur général de Novorossisk - la zone Odessa-Kherson - de la Bessarabie et en suite de la Pologne. Il était l'arrière-grand-père et le parrain de l'expéditeur de la lettre; 3) Carl - diplomate, l'arrière-grand-père de la femme de l'expéditeur de la lettre et du lieutenant de génie Rostislav Kotzebue, qui habité alors à Bucarest, rue Hârșova no. 14. Le petit-fils de ce Carl était le général Paul Kotzebue qui dans un deuxième mariage a épousé Lydia Suhanov, connue dans le monde artistique roumain sous le nom de sculpteure Lidia Kotzebue, une des auteurs du Monument des Aviateurs de Bucarest; 4) Wilhelm (Guillaume) (1813-1887) - écrivain, marié avec Aspasia Cantacuzène (la sœur plus grande des "cneji" de Hangu), membre d'honneur de l'Académie Roumaine. Un temps il a été consul de la Russie à Iași (pendant le règne du prince Michel Sturdza), et en suite ministre résident de la Russie à Karlsruhe, Dresde et Berne⁸; 5) Alexandre - renommé peintre de batailles, tableaux qui se trouvent au Palais d'Hiver de Sant Petersburg.

⁶ Allusion aux campagnes militaires des années 1904-1905 du temps de la guerre russo-japonaise, 1914-1917 de temps de la première guerre mondiale, de 1917-1918 du temps de la révolution russe, 1940-1944 de la deuxième guerre mondiale et 1948-1955 quand il a été prisonnier en URSS.

⁷ Après sa récente mise en liberté, le 5 juillet 1957, dès prisons communistes soviétiques et roumaines.

⁸ Des œuvres de Wilhelm de Kotzebue nous faisons mention: *Rumänische Volkspoesie*, Berlin, 1857; *Aus der Moldau. Bilder und Skizzen*, Leipzig, 1860 (traduite en roumain en 1884 et imprimé à Bucarest);

Cette insistance sur la famille Kotzebue en est la suite du fait que la mère de Marusia P. Keller, qui portait de même le nom de Marie-Madeleine, était née Kotzebue. Mariée Rehbindler elle était la fille d'Ernest Kotzebue (le fils du diplomate Carl) - au début officier de marine (attaché naval à Constantinople) et plus tard diplomate (ministre de la Russie à Washington) - et de la femme de celui-ci Pauline Mavros (fille du général Nicolas Mavros).

D'autre part, Marie-Madeleine Kotzebue-Rehbindler était la sœur du général Paul Kotzebue, celui marié avec la sculpteure Lidia Suhanov-Kotzebue, père du lieutenant Rostislav, mentionné plus haut.

En vue d'accentuer le rôle joué par les membres de cette famille dans la vie sociale et politique de la Russie nous désirons reproduire un passage d'un livre de la comtesse Marie Kleinmichel (née Keller), *Souvenirs d'un monde englouti*, II-e édition, Paris, 1927, où à la page 174 elle écrit: "Le premier commandant de Tsarskoïé était un M. de Kotzebue, colonel au régiment des lanciers de l'Impératrice. Goutchkoff, quand il devint ministre de la guerre après la révolution, l'avait pris comme aide de camp ... il fit tout son possible pour adoucir la captivité de nos souverains. Très vite il devint suspect. Kerenski le remplaça par un autre officier, et quelques jours plus tard, le pauvre Kotzebue fut arrêté et paya d'une longue captivité le crime d'humanité dont il s'était rendu coupable".

La lettre suivante date du 24 janvier 1958, quand il transmet des félicitations pour l'obtention d'un service⁹. Il mène une vie monotone, sans événements. Il regrette qu'il n'ait pas l'adresse du prof. Daklonski, qui devrait être sorti du „sanatorium”¹⁰ où il tenait des leçons sur le bouddhisme.

Après leur dernière entrevue en U.R.S.S., P.K. a connu un monsieur très agréable, qui en avait été général dans la justice militaire de l'armée Impériale Russe, parlant plusieurs langues. Parmi d'autres choses, celui-ci racontait que pendant la guerre de 1904-1905, étant lieutenant d'artillerie, il était souvent appelé à l'état majeur pour tenir compagnie aux attachés militaires étrangers. Une fois, après une ribote avec un camarade, ils lisent dans un journal qu'Alice Roosevelt, la fille du président des Etats Unis Theodore Roosevelt, se louait d'avoir 300 prétendants. Comme suite, les deux jeunes militaires russes lui écrivent une lettre demandant d'être inscrits sur les places 301 et 302 de la dite liste ... Peu de temps après, le raconteur est appelé à l'état majeur et reçu avec les mots „*iată-l pe însurățelul nostru*”, ce qui signifiait que la censure militaire avait arrêté la lettre... Aujourd'hui, cet ancien général juriste, après sa sortie du “sanatorium”, il s'est

Laskar Vioresku, Leipzig, 1863 (traduite de même par Anne Maioresco en 1892, sous le nom de *Lascăr Viorescu. O icoană a Moldovei din 1851*). Titu Maiorescu s'occupe de lui dans l'article *Literatura română și străinătatea* de „Convorbiri Literare”, 1 janvier 1882.

⁹ Comptable à la Direction de la Diffusion des Filmes, ayant comme lieu de travail un siège dans le village Ștefănești, banlieue de Bucarest.

¹⁰ Par sanatorium on sous-entend le goulag de l'U.R.S.S.

installé dans une maison asile d'invalides de la même région, où il est voisin avec mademoiselle Nabokoff¹¹, les deux attendant la permission a revoir des membres de leur famille à l'étranger ...

Dans la même lettre il donne des détails concernant la baronne Uxküll et sa famille. Il s'agit de la baronne Marcelle Uxküll, née Stambolopoulos et qui était cousine avec Julia Ghica. Elle s'est mariée en 1919 avec un cousin de P.K., Alexis d'Uxküll-Gueldenband. La famille descend d'un chevalier J. de Bardewish qui en 1257 en avait reçu en possession la propriété Uxküll, actuellement une ville sur la Dvina, près de Riga. Les descendants du chevalier Bardewish-Uxküll ont renoncé avec le temps au nom de Bardewish, restant seulement avec celui d'Uxküll. Et celle mentionnée plus haut, Marcelle Uxküll, pendant la conquête de la Grèce par les allemands au temps de la deuxième guerre mondiale, elle a amené son fils Charles (Carol) en Roumanie, chez ses parents. En échange, son mari, Alexis Uxküll, est resté à Athènes ... et il mort de faim. Charles Uxküll s'est marié avec une des filles du général Georges Mano¹², formant la branche roumaine de la famille Uxküll. Il est le deuxième Uxküll qui s'est marié a une roumaine - en 1828, pendant la guerre d'entre les russes et les turques, Alexandre Uxküll, officier des hussards russes, s'est marié avec une mademoiselle A. Văcăresco. En ce qui concerne cet Al. Uxküll le colonel Lăcusteano, dans ses mémoires, raconte une intrigue amoureuse avec une des belle-sœurs du prince Alexandre Ghica¹³.

Intéressante est de même l'observation faite par P.K. pour les affirmations de N. Tr. dans une lettre antérieure - „Ce que Vous dites des changements à

¹¹ Il est possible que cette mademoiselle Nabokov soit une descendante de l'ancien Ministre de la Justice Dimitri Nabokov (1826-1904) qui a eu 9 enfants. L'un de ces enfants, Serge (1868-1940), a eu a son tour 4 enfants: Marie (1900-1972); Serguei (Serge 1902-?) - cousin avec Pierre Sayn-Wittgenstein - fut correspondant à Bruxelles du "Daily Telegraph" et du "Sunday Telegraph", premier vice-président de l'Union de la Presse Etrangère et Président du bureau généalogique de l'Union de la Noblesse Russe, à Paris (1982); Ekaterina (Katja) (1903-1975), née à Batovo prêt de St. Petersburg et morte en France. C'est possible qu'elle soit la *mademoiselle Nabokov* mentionnée par Paul Keller; Nicolas, né en 1906 a Batovo et mort en 1923 a Athènes.

¹² Ce général George Mano, n. 1876 ou 1877 et décédé en 1953, a été marié avec Helene Mavrodi et il était le fils du général Georges Mano (1833-1911) avec Alexandrine Cantacuzène (1835-1916).

¹³ R. Crutzescu, *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, București, 1935, p. 74-76: Catinca (Catherine Faca <1792-1850>, la femme du grand ban Mihalache Ghica (le frère aîné du prince Alexandre Ghica), après une première aventure avec le général P.F. Kisseleff, s'est amouraché du baron Uxküll, capitaine des hussards dans l'armée russe et marié avec la fille du ban Furtună <= Theodore Văcăresco, 1775-1851>. L'amour entre les deux a continué aussi après la retraite des armées russes. La baronne Uxküll apprenant des infidélités de son mari, mettant la main sur les billets d'amour entre les deux, pendant une soirée quand le Prince était au théâtre de la salle Slătineano, elle vient travesti en habits d'homme, de courrier russe, et il lès lui donne dans une enveloppe, au théâtre. Les billets se répandent par terre et le monde en apprend. Les deux frères Ghica discutent en suite entre eux l'événement, le ban frappe bien son épouse et l'envoi, en exil, à Giurgiu, étant attentivement surveillée par Grégoire Lăcusteano.

l'intérieur de nous est très vrai : le long séjour dans un milieu spécial, la nécessité de plonger profondément dans une couche humaine qu'on ne connaissait que de vol d'oiseau et la vie avec les <homo sapiens> en déshabillé, réuni à une pénétration forcément profonde dans son propre intérieur et une révision de toute notre vie antérieure a du laisser des traces profondes et nous a ouvert une autre et nouvelle compréhension des hommes et des événements".

Une troisième lettre date du 14 mai 1958. Il envoie des salutations à Tedy Negroponte, à C. U. et à Tudor Alionte, collègues de souffrance dans les goulags de l'URSS, pendant les années 1948-1955. Au dernier il envoie aussi des félicitations, sûrement pour son récent mariage. En ce qui concerne C. U. il demande s'il est resté en correspondance avec sa Dulcinée de la région Mordvine? Récemment il a eu la visite d'Alexandra Ghica-Cantacuzène avec sa fille et son gendre Danielopol.

De même il donne des renseignements concernant la famille Wittgenstein¹⁴. Ainsi, Pierre, prince de Sayn-Wittgenstein (1902-1980), s'est marié, en 1938, avec Marie-Despina Mavrocordato, la fille du colonel d'artillerie Dimitrie Mavrocordato et de son épouse Emmanuela née Grădișteanu. Pierre était le descendant direct du général major russe Cristian Ludwig Casimir comte de Sayn-Wittgenstein (1725-1797) marié avec Anna Petrovna princesse Dolgorouki (1742-1789) et de Ludwig Adolf Peter prince de Sayn-Wittgenstein-Ludwigsburg (1769-1843) général Feld-maréchal qui en 1812 a commandé le 1er corps russe qui a pris part à la reconquête de Moscou, recouvrant la direction de Saint-Petersbourg contre les armées de Napoléon, par sa victoire de Polotsk contre les Maréchaux St. Cyr et Victor, et en 1813 il a commandé les armées alliées russes et prussiennes.

La sœur du dernier a été mariée avec le grand-père du grand-père de P. K., qui était, comme nous l'avons déjà dit, ministre à Saint-Petersbourg.

Marie-Despina Mavrocordato-Wittgenstein (née en 1917) a reçu divers ordres comme suite de son activité sur le champ de guerre, dans la Croix Rouge, pendant la deuxième guerre mondiale - Le Mérite sanitaire I-ère classe, L'Ordre La Reine Marie II-e classe et L'Ordre La Couronne de Roumanie V-e classe avec ruban de Vertu Militaire. Poli-sportive, elle a été multiple championne de Roumanie en divers sports - volley, basket, athlétisme, ping-pong, cyclisme, skiff, hockey sur glace.

Dans une autre lettre, du 16 août 1958, il parle des familles Lackman et Chrissoveloni. Il dit, de même, qu'en 1929 on a publié deux grands et gros tomes dans lesquels ont fait mention de toutes les familles nobles d'Estonie ... dont les descendants sont en grande partie à Vancouver ... et en quelques années ont disparu des familles anciennes de quelques siècles ... contrairement aux sorts de celles de la Finlande.

Dans une lettre du 27 septembre 1958 il mentionne Alexandre Sturdza (1791-1854), diplomate au service de la Russie et publiciste, qui beaucoup d'années a été

¹⁴ Informations corrigées par nous comme suite des discussions avec Madame Margareta Wittgenstein-Varlam, pour lesquelles nous lui remercions vivement.

en correspondance avec Kapo d'Istria, tué en 1831 par Mavromichali. Il mentionne encore Georges Floresco marié avec Magda Cantacuzène, un monsieur Noth originaire de la Bavière et qui fort probablement est mort étant gravement malade, Alexandre Danielopol, le fils du docteur, qui se préparait pour la diplomatie mais surement qu'il a du faire tout autre chose dans les conditions d'après la deuxième guerre mondiale ...

Le 31 décembre 1959 il écrit une nouvelle missive dans la quelle il fait la remarque que personne ne loue l'année qui a passé ... et les bonnes années ne reviennent plus. Il rappelle les prévisions et les conséquences de l'assassinat de François Ferdinand en 1914. Ses démarches pour obtenir une pension sont dans une impasse. La lenteur de la poste d'aujourd'hui en rapport avec celle antérieure. Ceux de la région Mordvine n'ont pas encore reçu la permission a revoir leurs proches ...

Après une année, le 24 décembre 1960 il mentionne une intoxication et une hernie qui lui ont produit des souffrances. Il espère partir à Nice. Avec sa pension il n'a rien fait parce qu'il n'y a pas des accords avec l'U.R.S.S. en ce qui concerne son stage dans la marine russe (tsariste). En échange, son fils a été remis dans ses droits, malgré le fait que longtemps il a été nommé comme officier allemand?! quand en réalité il a lutté dans les rangs de l'armée roumaine.

Les membres de sa famille qui se trouvent à l'étranger "*aleargă*" a travers le monde entier. Et en fin, mademoiselle Nabokoff de la région Mordvine est arrivé, en fin, a voir son frère, à Bruxelles.

Suit une pause épistolaire, mais entre temps ont eu lieu quelques entrevues, parmi lesquelles une au mois d'avril 1972, à Bucarest, quand P.K. se préparait a partir à Paris pour revoir une nièce - Alla Bossy, la fille de Nicolas Ghica (un des fils de Jean Ghica), et sœur de l'aviateur Yonel Ghica (mort avant la guerre) et avec l'aviateur amateur Mathieu Ghica-Cantacuzène (qui s'est enfuie deux fois de Roumanie en avion - la première fois sous Antonesco, pendant l'été 1944, en accompagnant l'industriel Max Auschnitt, de l'aérodrome de Ianca, partant de la résidence de son ancienne épouse Ioana Perticari-Davilla, remariée avec Constantin Soutzo, avec la quelle il avait eu deux filles).

Le 24 mai 1972 N. Tr transmet a P. K. son regret qu'ils ne se sont plus vu avant le départ de P.K. à Sibiu. Il le renseigne sur quelques connaissances de Bucarest - Văleano, Chirilov (collègues de détention en URSS) et Marişa Cerchez-Guran.

Le 5 juin 1972 P.K. répond qu'il est appelé le 20 juin a la Milice - probablement pour obtenir le passeport. Ses enfants suivent a retourner en Allemagne après le 23 août, lui désirant a partir ensemble avec eux, bien sûr s'il recevra le passeport.

Et le 6 février 1973 il envoie une lettre racontant son voyage à l'étranger. Son fils a déménagé de Heidelberg à Bensheim, à environ 40 km plus au nord, où il est professeur de russe. Il a été à Trier (Trèves) et à Paris - où au Club des anciens officiers de la marine russe il s'est rencontrés avec des anciens subalternes d'avant 1918, donc d'environ de plus 55 ans. Il s'est promené avec sa cousine Alexandra Ghica. Il a connu un prince Obolenski, dont il avait connu son père en 1922 à Dresde et qui est mort dans un camp de concentration du temps d'Hitler. Près de Frankfort se trouve la résidence de Pierre et Marie-Despina zu Sayn-Wittgenstein. Le 21 novembre il est revenu à Sibiu.

Comme suite, le 13 février 1973 N. Tr. lui répond, disant entre autres que „ce prince Obolenski que vous avez connu et dont le père est mort dans un camp de Hitler est-ce le même avec le prince Obolenski qui vers les années 1949-1950 se trouvait parmi le personnel de l'Ambassade des Etats Unis de Paris ? J'étais dans la prison (Perisilka) de Dnepropetrovsk (il y avait deux l'une portait le nom de Baranov, l'autre de Bogdanov, c'était selon le nom des administrateurs) et on nous faisait la lecture des journaux afin d'être politiquement informés. Ça se passait au mois de mars de l'année 1949. Truman avait proposé à Staline de venir en visite officielle aux Etats Unis, vu que Roosevelt avait été à Yalta. Staline refuse l'invitation et les journaux soviétiques invoquaient des motifs pour excuser le refus du généralissime. Entre autres arguments il y avait aussi celui que l'officialité américaine maintenait des contacts avec l'émigration russe, considéré hostile au régime soviétique et comme exemple on citait le nom de ce prince Obolenski faisant partie des cadres de l'ambassade des Etats Unis à Paris. On parlait aussi de l'attitude de Zénaïde Tolstoï - fille de Lew Nicolaevici - qui menait aux Etats Unis campagne contre l'U.R.S.S.”.

Parmi des événements de famille - les noces du fils et la naissance d'une seconde petite-fille - N. Tr. raconte son voyage, en intérêt de service à Leipzig, à l'occasion de la foire, où il a visité aussi l'église russe de cette ville.

Dans une nouvelle lettre du 12 mai 1973 P. K. dit qu'il a essayé trouver N. Tr. à sa maison ... mais seulement le chien a répondu. A Sibiu il a vendu sa maison, mais pour le moment on ne permet pas les départs définitifs du pays.

Mais le 1 décembre 1974 P.K. envoie une lettre dans laquelle il écrit que le 1 juin il est parti directement de Bucarest en Allemagne. Il est tombé et il est resté trois semaines en hôpital. Il constate le mal et l'injustice de tout le monde, indifférent de régime social. Il s'intéresse de la signification des décorations reçues pendant le temps.

Après un mois, le 6 janvier 1975, il écrit qu'il a visité la famille Wittgenstein. Il en parle du grand duc Alexandre et il est d'avis que la grande duchesse Anastasia a échappé de l'exécution des bolcheviques en 1918.

La dernière lettre date du 31 janvier 1975 - il transmet des condoléances pour le décès de la Mère de N.Tr. Il donne des données concernant Margaret

Wittgenstein¹⁵ mariée avec Toma Varlam¹⁶, ayant deux filles et logeant tout près de Frankfort.

Des environ 100 collègues qui ont constitué la série 1901 des officiers de marine il est resté le seul ... Il cessera de vivre au mois de juillet 1980, ayant 97 années en Allemagne, la patrie de ses ancêtres ... conformément à la devise de la famille des comtes von Keller "vaillant et veillant".

¹⁵ La fille de Pierre et Marie-Despina zu Sayn-Wittgenstein, ancienne championne de natation de la Roumanie, pendant les années 1955-1962, dans les épreuves de libre

¹⁶ Petit-fils du général Radu R. Rosetti, ancien joueur de water polo dans l'équipe Știința Bucarest

Fig. 1. La famille Paul von Keller.
Familia contelui Pavel (Paul) Keller.

Fig. 2. Le sceau des comtes Keller.
Sigiliul conților Keller.

**ASPECTE ALE RELAȚIILOR ROMÂNNO-AMERICANE ÎN
PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1916-1918)**
**ASPECTS OF ROMANIAN-AMERICAN RELATIONS DURING
THE FIRST WORLD WAR (1916 - 1918)**

Florentina-Manuela Tăbăcilă*

Abstract

The desire to achieve an independent and unitary state led Romania into taking part in the First World War, our country closing the political alliance with Triple Alliance - England, France and Russia.

The Alliance signed a Treaty with Romania on 4th of August 1916, to which was also added a military agreement. Closing this treaty can be considered as a success of our diplomacy.

During 1917-1918 Romanian American relations thieved. The victories obtained by the Romanian army conduced to Americans changing their opinion about our country.

USA's participation in the war on Triple Alliance's side had a real impact on Romanian population settled in that country: 5000 Romanian emigrants enrolled in the American army and went to the France battlefield.

On 6th of November 1918, The United States' Government issued a declaration in which it promised Romania support at the Peace Conference, support to acquire political and territorial rights.

Key words: State, pact, Antanta, war, diplomacy, conference

La începutul secolului al XX-lea, lupta de eliberare națională a românilor din teritoriile aflate sub dominația străină (Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina și Basarabia) a dobândit o forță tot mai mare. Comemorarea a 300 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul la București, în anul 1901, serbările de la Putna din anul 1904 când s-au comemorat 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, Expoziția Generală Română organizată la București în anul 1906 cu prilejul împlinirii a 40 de ani de domnie a Regelui Carol I la care au participat și români din Bucovina, Basarabia și Transilvania, precum și serbările ocazionate de a 50-a aniversare a Societății „Astra” la Sibiu, în anul 1911, au constituit tot atâtea

* Referent Secția Patrimoniu, M.N.I.R.

prilejuri de manifestare a spiritului de solidaritate românească, a tendințelor de finalizare a unității naționale, care se va realiza în cursul anului 1918.

Primul război mondial a izbucnit în vara anului 1914, fiind rezultatul accentuării contradicțiilor, cu precădere economice, dintre cele două grupări militare din Europa - Antanta (Anglia, Franța și Rusia) și Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria) - care urmăreau acapararea de noi surse de materii prime, stăpânirea de noi teritorii și bogății. Războiul a fost o luptă pentru întemeierea unei lumi noi, fiind precedat de organizarea de către marile puteri a unor armate și flote enorme. Confruntarea militară la care au participat 33 de state de pe cinci continente, pe parcursul a 52 de luni a fost fără precedent în istoria omenirii ca amploare, arie de desfășurare și durată.

Caracteristic pentru situația politică a României era faptul că procesul de făurire a statului național unitar nu era încheiat. Unirea provinciilor românești aflate sub stăpânire străină cu Țara Mamă constituia o sarcină națională, necesară și obiectivă. Menționăm că Basarabia - partea de est a Moldovei, se afla sub ocupația Rusiei, iar Ardealul și Bucovina erau incluse în imperiul Austro-Ungariei. Toate aceste trei provincii locuite de români, care reprezentau majoritatea populației, erau supuse unei severe politici de deznaționalizare promovate sistematic de Rusia și respectiv Austro-Ungaria.

În întreaga țară, în perioada anilor 1914-1916, au avut loc mari manifestări la care majoritatea populației solicita intrarea în război alături de Antanta, cu scopul eliberării teritoriilor românești aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei. Edificator pentru starea de spirit care domina în țară este și discursul ținut în orașul Ploiești, la 3 mai 1915 de către Nicolae Titulescu, care arăta: „România nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața... Ardealul nu e numai inima României politice; priviți harta: Ardealul e inima României geografice! Din culmile ei izvorăsc apele care au scăldat românismul în istorie...”¹.

În perioada celor doi ani de neutralitate - 1914-1916 - guvernul României condus de Ion I.C. Brătianu a dat dovadă de mult tact politic și de o deosebită abilitate, păstrând tăcere asupra acțiunilor pe care urma să le întreprindă țara noastră. Politica promovată constituie expresia unei atitudini de mare responsabilitate pentru viitorul țării și neamului, în condițiile în care statul nu beneficia de garanții ferme din partea Antantei, orice intervenție armată putând să-i pericliteze independența și chiar existența. Cu toată situația dificilă în care se afla, premierul român a probat fermitate și dibăcie politico-diplomatică, perseverând pentru încheierea unei convenții politice și a unei convenții militare cu Antanta, care să stipuleze cu claritate condițiile în care România putea intra în război, obiectivele urmărite și modalitățile colaborării.

¹ Ziarul „Adevărul” din 5 mai 1915.

După multe demersuri diplomatice și tatonări politice, la 4 august 1916 s-a semnat la București Convenția politică și Convenția militară dintre România și Puterile Antantei - Franța, Anglia, Rusia și Italia². „Era în dimineața zilei de 4 august 1916, la ora 11, pe o căldură tropicală. Ca să nu se poată afla nimic, semnarea nu s-a petrecut la Brătianu acasă, unde se obișnuia să primească pe toți diplomații, ci în casele lui Vintilă Brătianu din str. Țăranilor. Cuvântul de ordine a fost ca toți să venim pe căi deosebite și pe jos ...”³.

Acest tratat (Convenție politică) stipula: garantarea integrității teritoriale a României în frontierele existente la data respectivă; România se angaja să declare război și să atace Austro-Ungaria; cele patru puteri europene «Franța, Anglia, Rusia, Italia» recunosc României „dreptul de a anexa teritoriile monarhiei austro-ungare” stipulate și determinate de art. 4, adică ținuturile locuite de români - Transilvania, Banatul și Bucovina⁴.

La acest tratat s-a anexat și o Convenție militară care prevedea: România se obliga să declare război Austro-Ungariei cel mai târziu la 15 august 1916; Rusia se angaja să atace pe tot frontul austro-ungar cu scopul de a ușura operațiile militare ale armatei române și totodată la data mobilizării armatei române, să trimită în Dobrogea trei divizii pentru a coopera cu trupele române în cazul unui atac al Bulgariei, iar armata franceză și britanică se angaja să declanșeze ofensiva pe frontul de la Salonic.

Încheierea Tratatului de alianță a României cu Antanta poate fi apreciat ca un succes al diplomației noastre, deși nu constituia o certitudine că dezideratul de unitate națională se va împlini.

Participarea României la primul război mondial a fost determinată de dorința de realizare a statului unitar. Unanimitatea de acțiune și voință a întregului neam românesc pentru a realiza un stat unitar și independent pe un teritoriu care a constituit vatra sa strămoșească au imprimat acțiunii din anii 1916-1918, un caracter just și eliberator; desfășurarea evenimentelor cu toate implicațiile de ordin militar, economic, politic și moral, demonstrând caracterul popular al acestei participări, ea fiind cunoscută și sub numele de „Participarea României la războiul pentru întregirea neamului (1916-1918)”.

Relațiile româno-americane în perioada 1917-1918 au cunoscut o intensă, ascendentă și diversificată dezvoltare.

² Italia semnase cu România, la 10/23 septembrie 1915, un acord prin care cele două țări (care se declaraseră neutre), în cazul intrării în război, erau obligate să se anunțe una pe cealaltă cu cel puțin șase săptămâni înainte, pentru a acționa de comun acord, în vederea apărării intereselor proprii.

³ I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, *Neutralitatea*, partea a II-a (1915-1916), Ediție și indice adnotate de Stelian Neagoe, Timișoara, 1993, p. 143.

⁴ Mircea N. Popa, *Primul război mondial 1914-1918*, București, 1979, p. 243.

Datorită numărului mare de transilvăneni stabiliți în SUA (peste 180.000) existând mai multe zone cu concentrare de populație românească la Philadelphia, Chicago, New York, Detroit etc. era firesc ca atenția guvernului României să se îndrepte asupra lor în scopul de a-i mobiliza în vederea participării lor la realizarea în comun a unității naționale.

În aceste condiții, în mai 1917 s-a deplasat în SUA o misiune formată din preoții Vasile Lucaciu, Ion Moța și locotenentul Vasile Stoica, toți refugiați politici din Transilvania⁵. Caracterul acestei misiuni nu era oficial, element ce reiese atât din memoriile lui Vasile Stoica, cât și din relatările făcute pe marginea misiunii de istoricul american V. Momatey. Vasile Stoica definește obiectivul urmărit ca fiind „propaganda pentru cauza Transilvaniei și, întrucât ar fi fost cu putință, organizarea unei unități de voluntari români transilvăneni pentru frontul francez, această unitate având să facă parte din armata franceză sau americană, dar păstrându-și caracterul său românesc”⁶. Deci, scopul misiunii era de a efectua o propagandă în scopul ideii unirii Transilvaniei cu România și de a se organiza o unitate de voluntari transilvăneni.

Misiunea română ajunge la Washington la 29 iunie 1917, și, la recomandarea ambasadorului Franței, delegația este primită de secretarul Departamentului de Stat, Robert Lansing. În convorbirea avută cu Lansing, Vasile Lucaciu a prezentat pe scurt obiectivele misiunii și a pledat pentru sprijinirea de către SUA a realizării unității naționale a românilor, iar Secretarul de Stat american a promis că va acorda tot sprijinul României pentru continuarea luptei sale⁷.

Pentru examinarea în detaliu a problemei înființării unei unități de voluntari români, misiunea românilor transilvăneni a purtat convorbiri la 6 și 7 iulie 1917 cu ministrul american de război, Newton Baker. Delegația română a prezentat un plan care cuprindea mai multe puncte, din care menționăm: alcătuirea unei unități de români ardeleni și bănățeni voluntari, care nu erau cetățeni americani și încadrarea acestora în armata americană purtând însă numele de „batalionul românesc”; ofițerii vor fi americani sau se va solicita guvernului român un număr de ofițeri transilvăneni; limba de comandă va fi cea engleză, întrebându-se și cea română în caz de nevoie etc. În final, mai multe dificultăți și obstacole au condus la imposibilitatea creării unei unități de voluntari români, membrii misiunii trebuind să desfășoare o propagandă în sensul de a-i îndemna pe români să se înroleze în armata americană.

După eșecul misiunii delegației ardeleni în încercarea sa de a constitui o unitate militară transilvăneană, aceasta își va direcționa activitatea spre propagarea cauzei românești în rândul ardelenilor din SUA și al opiniei publice americane.

⁵ Boris Ranghet, *Relațiile Româno-Americane în perioada primului război mondial (1916-1920)*, Cluj-Napoca, 1975, p. 30.

⁶ *Ibidem*, p. 31.

⁷ Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 7.

Remarcăm că intrarea noastră în război, în anul 1916, presa americană nu avea informații reale asupra României, mai mult, uneori acestea erau deformatе, datorită convingerii înrădăcinate că Austro-Ungaria era un element pozitiv, indispensabil în balanța forțelor politice din Europa⁸. Treptat, publicul american începe să-și formeze o idee mai aproape de realitatea și justetea luptei României, reorientarea aceasta producându-se chiar înainte de sosirea misiunii române în SUA. Cauza o constituie faptul că, o serie de delegații și misiuni americane care au venit în România în timpul desfășurării războiului, cu precădere în anul 1917, au fost profund impresionate de vitejia militarilor noștri la Mărășești, ca și de eroica rezistență a populației civile, care se confruntă cu numeroase lipsuri⁹. Aflarea acestor impresii de către presa americană, ca și activitatea delegației românilor conduse de Vasile Lucaciu, au contribuit la apariția unor orientări obiective, reale, a publicațiilor și opiniei publice americane asupra luptei României.

În vara anului 1917, misiunea transilvăneană a participat la mari întruniri publice în orașe ca Youngstown, Trenton, Cleveland, Detroit, unde erau concentrați emigranți din Transilvania. În orașul Cleveland a fost editată publicația „Libertatea”, care a trezit un mare entuziasm în rândul emigranților români, după cum relatează Vasile Stoica¹⁰.

O importantă activitate pentru sprijinirea mișcării naționale a românilor și pentru cultivarea în rândurile ei a idealului național, au desfășurat-o organizațiile culturale și ziarele românești din SUA. Amintim dintre organizațiile culturale ale românilor din SUA, următoarele: „Uniunea societăților de ajutor și cultură”, care îngloba 70 de societăți („Dacia Traiană”, „Horia, Cloșca și Crișan”, „România nouă” etc.)¹¹. Publicații ca „Românul”, „America”, „Tribuna”, „Transilvania”, „România” și altele, contribuiau la coordonarea eforturilor în scopul realizării dezideratului vital al românilor - unirea într-un singur stat¹².

Intrarea SUA în primul război mondial (aprilie 1917) de partea Antantei a produs un mare entuziasm în rândurile populației românești din această țară. În câteva zile peste 5000 de români emigranți din provinciile aflate sub dominație austro-ungară s-au înrolat în armata americană și au plecat pe frontul din Franța să lupte și pentru cauza națiunii române. Către sfârșitul anului 1917, încă 17.000 de români s-au prezentat voluntari, solicitând să fie trimiși pe front¹³. Extrem de activă a fost și contribuția materială a românilor din SUA pentru sprijinirea

⁸ Boris Rangheț, *op.cit.*, p. 37.

⁹ Constantin Kirițescu, *op.cit.*, vol. III, p. 294.

¹⁰ Boris Rangheț, *op.cit.*, p. 39.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și A. Deac, București, 1970, p. 634.

¹³ *1918 Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, 1978, p. 569.

frontului. În anul 1917, prin intermediul unor ziare ca „America” și „România”, au fost trimise pentru frontul românesc haine și alte efective în valoare de peste 100.000 de dolari; românii au contribuit totodată la împrumutul de război american cu suma de 50.000 de dolari¹⁴.

Relațiile diplomatice dintre România și SUA, după intrarea acesteia în război, cunosc o nouă fază de dezvoltare. Este concludent în acest sens referatul șefului guvernului României, Ion I.C. Brătianu, din 6 august 1917, către Consiliul de Miniștri în care menționează: „Împrejurările actuale necesitând strângerea și mai mult a relațiilor politice și economice între România și Statele Unite . . . , am onoarea de a propune înființarea unei Legațiuni la Washington”¹⁵. În aceeași zi, la 6 august 1917 s-a hotărât înființarea primei Legații a României în SUA, legăție care avea să fie condusă de dr. Constantin Angelescu, ministru plenipotențiar și compusă din N.H. Lahovary, secretar, Al. Rubin, atașat cu misiune specială și maiorul Livius Teiușanu, atașat militar, cărora li se va adăuga în ianuarie 1918 și Vasile Stoica¹⁶.

Condițiile dificile din perioada respectivă au făcut ca reprezentanții Legației române să ajungă târziu, abia la 1 ianuarie 1918 în capitala Statelor Unite.

Misiunea principală a celei dintâi Legații a României la Washington, a constat în efortul ca opinia publică din Statele Unite să cunoască realitatea privind lupta justă a românilor pentru realizarea statului național unitar. Această activitate de propagandă a avut ecoul scontat, marile cotidiene americane „New York Tribune”, „National Review”, „Boston Transcript”, „Boston Herold” și altele au publicat articole în sprijinul cauzei românești¹⁷. După întemeierea primei Legații a României în SUA (august 1917) și după sosirea celui dintâi ministru plenipotențiar al țării noastre la Washington (ianuarie 1918), dr. Constantin Angelescu, se organizează și un serviciu consular. Ca urmare a organizării acestui serviciu, au luat ființă consulate la New York, Chicago și Washington¹⁸.

După plecarea ministrului plenipotențiar al legației României din SUA la Paris, în martie 1918, conducerea acesteia a fost preluată de însărcinatul cu afaceri N.H. Lahovary.

Un aspect important al luptei populației românești pentru realizarea unirii îl constituie și crearea unei Episcopii românești în SUA și subordonarea ei Mitropoliei române din București. La 24 februarie 1918 un sinod bisericesc al românilor desfășurat în orașul Youngstown Ohio, reprezentând peste 150.000 de

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, 1859-1917, București, 1967, p. 391.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 392.

români, a hotărât dezlipirea lor de Mitropolia ortodoxă din Ungaria și Transilvania și unirea la Mitropolia din București¹⁹.

În rezoluția adoptată cu acest prilej, se menționa printre altele: „Noi, mai jos iscăliți preoți și mireni, pătrunși de simțământul dreptății și al dragostei de neam... socotind că din fața prigonirilor stăpânirii ungurești adevărații noștri luminători și înainte-mergători au fost siliți să-și caute scăpare în binecuvântatul regat românesc, iar noi, poporul muncitor, sărac și necăjit, să revenim peste mări și țări în acest dulce pământ al libertății... gândurile ni se îndreaptă cu adâncă dragoste și neclintită nădejde spre liberul regat al României, de unde așteptăm cu toții dezrobirea neamului nostru sub oblăduiri străine și dușmane ... hotărâm ca nimeni dintre noi de astăzi înainte să nu mai fie supus și nici să mai aibă nici un soi de legătură cu Mitropolia româno-ortodoxă din Ungaria și Transilvania; legăturile să fie statornicite iarăși când Transilvania și ținuturile românești din Ungaria vor fi dezrobite, făcând parte din regatul liber al României”²⁰.

După impunerea de către Puterile Centrale, în mai 1918, a unei păci înrobitoare României, emigranți români din Statele Unite au desfășurat o și mai susținută activitate, exprimând protestul lor general. În scopul coordonării acțiunilor s-a creat la Washington la 5 iulie 1918 „Liga națională română” sub conducerea lui Vasile Stoica, care a menținut o strânsă legătură cu Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina din Paris²¹. La inițiativa lui Vasile Stoica și L. Mrazec, s-au tipărit cărți, hărți etnografice, statistici, cu scopul de a informa opinia publică americană asupra realităților popoarelor din Austro-Ungaria, cu precădere a populației românești din cadrul acestui imperiu. Liga Națională și-a format un birou politic și unul militar, având legături strânse cu Cleveland, San-Francisco, Chicago, New York. Liga a organizat mai multe întruniri publice, expresie a voinței populației românești din SUA de a susține lupta pentru unire a neamului românesc. În cursul lunii septembrie 1918, a avut loc o impunătoare întrunire publică, la care au participat delegați din toate zonele locuite de români, ca și reprezentanți a peste 150 de organizații culturale, politice și de ajutor din SUA, acțiune care a avut un însemnat ecou în rândurile opiniei publice²².

La 20 septembrie 1918 se organizează o acțiune comună de către reprezentanții cehoslovacilor, sârbilor, polonezilor și românilor care, la Casa Albă, încredințează președintelui Wilson o moțiune prin care se solicită dezrobirea popoarelor din monarhia austro-ungară prin dezmembrarea ei. Cu acest prilej, președintele SUA și-a exprimat acordul față de dezideratele națiunilor, declarând că Austro-Ungaria nu mai poate fi menținută.

¹⁹ 1918 *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 570.

²⁰ *Ibidem*, p. 570-571.

²¹ *Ibidem*, p. 572.

²² *Ibidem*.

Problema atitudinii SUA față de România a fost dezbătută în cadrul ședinței Cabinetului american în dimineața zilei de 4 noiembrie 1918; în după amiaza acestei zile, Vasile Stoica este convocat la Departamentul de Stat și este informat că s-a hotărât de către guvernul american luarea unei decizii de a face o declarație favorabilă unității României²³.

Textul declarației guvernului american referitoare la România a fost dat publicității de Associated Press la 6 noiembrie 1918 și prevedea: „Guvernul Statelor Unite a promis astăzi că prin influența sa va da României tot sprijinul, ca această țară, la conferința păcii generale, să-și câștige justele sale drepturi politice și teritoriale. Asigurarea de simpatie și ajutor din partea Statelor Unite s-a dat astăzi într-un mesaj al ministerului de externe către legațiunea americană din Iași, trimis într-o cablogramă, spre a fi transmis guvernului român”²⁴. Acest mesaj al guvernului american, semnat de Robert Lansing - Secretarul Departamentului de Stat, a fost expediat și la Paris, Comitetului Național al Unității Române, constituit în septembrie 1918 sub președinția lui Take Ionescu. Consiliul Național al Unității Române de la Paris a primit cu entuziasm mesajul guvernului american și în răspunsul adresat președintelui SUA, Woodrow Wilson, declara: „Mesajul adresat de dumneavoastră națiunii române de pretutindeni ne umple inimile de bucurie... Națiunea română unită într-un stat complet democratic, bazat pe dreptate pentru toți cere onoarea de a fi întotdeauna în relații de cea mai sinceră prietenie cu marea democrație a lumii noi”²⁵.

Caracterul intens și eficient al eforturilor desfășurate de reprezentanții României, atât pe canalele diplomatice cât și, în mod deosebit, prin demersurile întreprinse de diferite organizații ale românilor aflați în străinătate, un loc deosebit revenind activității patriotice a transilvănenilor din America, toate concentrate în direcția lămuririi și a liderilor și a opiniei publice americane asupra justeții luptei țării noastre, au constituit contribuții însemnate pentru realizarea în cursului anului 1918 a unirii tuturor românilor în granițele unui singur stat.

²³ Boris Rangheț, *op.cit.*, p. 146.

²⁴ *Ibidem*, p. 147.

²⁵ *Ibidem*, p. 100.

REGINA MARIA. CUGETĂRI DESPRE VIAȚĂ QUEEN MARIE – THOUGHTS ABOUT LIFE

Dorina Tomescu*, Raluca Velicu**

Abstract

Queen Marie's literary and journalistic activity embraced many types of prose, from stories and fairy tales to the psychological novel. Once her autobiography "*The story of my life*" was published, the Romanian sovereign found her vocation and became an important and well-known writer. Queen Marie's life thoughts revealed in this article unveiled us feelings and emotions regarding her relationships with people which marked her life from the first time she arrived in Romania till the moment she had to leave this world.

Key words: Queen Marie, thoughts, biography, fairytales, memories.

Activitatea literară și publicistică a Reginei Maria s-a desfășurat pe un sfert de veac și a îmbrățișat cele mai felurite expresii ale prozei literare, de la povești și basme până la romanul complex de observație psihologică. Din 1912, sub semnătura Mariei apar lucrări care au marcat o frumoasă carieră literară. Carmen Sylva, ea însăși scriitoare, a încurajat-o și i-a prefațat cel dintâi volum *Crinul vieții*, apărut în limba română în 1913, o povestire cu iz de legendă. După această poveste, dansatoarea Loie Fuller, prietena Reginei, a pus în scenă o pantomimă-balet, la Paris, în 1920 și la New York, în 1926, apoi un film a cărui premieră a avut loc în septembrie 1921, de asemenea în capitala Franței. Apar, apoi, la scurte răstimpuri, romanele fantastice *Visătorul de vise* (1914), fantezie, carte dedicată Ilenei și *Ilderim* (1915), poveste în umbră și lumină dedicată lui Carol. În același an vedeau lumina tiparului *Copilul Soarelui*, *Patru anotimpuri din viața unui om*, *Gânduri despre viață și lume* și *Povestea unei inimi*. Multe din articolele publicate de regină în diverse reviste au fost plătite. O recunoaștere a acestei situații ne-o dezvăluie chiar Maria în scrisoarea către copiii ei, anexă la testamentul din 1933. Ea îi explică lui Carol al II-lea că i-a lăsat moștenire Balcicul, locul inimii sale, pe care l-a clădit cu banii ei: „fiecare părticică din el a fost câștigat din penița mea”.

* Muzeograf Secția Istorie, M.N.I.R.

** Muzeograf Secția Istorie, M.N.I.R.

Despre cum a început să scrie Regina Maria, mărturisea chiar ea în memoriile sale: „...din copilărie eram înzestrată cu o vie imaginație, și îmi plăcea să spun povești surorilor mele, seara când eram fiecare în pătuțul nostru una lângă alta. Mai târziu începeam să spun povești copiilor mei...”¹.

Într-o zi, Prințesa Elisabeta i-a sugerat să scrie toate basmele povestite și astfel a început să scrie. Întrebată de Emanoil Bucuța cum scria, suverana mărturisea cu sinceritate: „Întâiu văd o figură sau o întâmplare. În jurul acestei vederi se așează povestirea. Când mă apuc să scriu nu știu mai mult și mă las dusă. Cum sunt însă o fire filozofică, ideea vine. Scriu mai departe și iată, morala a intrat în povestire. Subiectul rămâne cu înfățișarea de poveste minunată, pe care o avea în întâia zi și la întâia încheiere, dar dedesubt își trăiește viața pe alt plan, acest oaspe necunoscut atunci, din care sunt făcute luminile stelelor și menirea magilor. În orice carte a Mea trebuie căutate aceste lumi”².

În literatura Reginei Maria a fost prezentă întotdeauna o dublă preocupare pentru două lumi: lumea visului și lumea reală. Dacă începuturile sale literare mergeau mai mult către lumea visului, unde cu meșteșug trezea viziuni de frumusețe și mari emoții, mai târziu a aderat la lumea cea de toate zilele: „...într-o zi - spune Regina - descoperii că pot să descriu, să zugrăvesc un peisaj, un sat, un apus de soare, un drum prăfuit și că puteam ușor trezi viziunea oricărui loc precum și a oamenilor obișnuiți și a oricărui lucru pitoresc ori ademenitor”³.

După ce publică *Regina cea rea*, în anii primului război mondial, pe lângă anevoioasele îndeletniciri zilnice legate de spitale, orfelinat și răniți, Regina scrie articole pentru ziarul soldaților și pentru ziarul „Neamul românesc” al lui Nicolae Iorga, precum și o carte în care descria România. Așa apare *Țara mea*, scrisă în 1917 și tipărită la Iași. Este tradusă din limba engleză de Nicolae Iorga și cuprinde admirabile pagini cu peisajul țării, descris cu acea căldură a înțelegerii frumosului și cu puterea de a-l comunica altora. În 1918, văzând că Prințesa Ileana nu mai are cărți de citit a început să scrie pentru ea un basm cu zâne și aceasta a fost ca o mângâiere în puținele ceasuri de răgaz pe care le avea⁴.

Tot în timpul războiului apare scrierea *De la inima mea la inima lor*, care mărturisește dragostea Reginei pentru români. Apoi, în 1919 apare *Gânduri și icoane din vreme războiului*. În perioada 1919-1938 se tipăresc peste 40 de lucrări, unele în România, altele în străinătate. În 1924 revista „Time” a publicat pe prima pagină un articol despre Regina Maria cu ocazia apariției noii sale cărți *Vocea de pe munte*. Cartea a fost considerată drept „efuziunile unei școlărițe excesiv de sentimentale”. Scrierile ei nu erau totuși nici atât de cizelate cum își imagina Regina, dar nici atât de proaste cum susținea „Time”, ci destul de bune pentru a fi

¹ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, 1991, București, p. 387.

² Perpessicius, *Cărțile Reginei Maria*, în ziarul „România”, 20 iulie 1938, p. 4.

³ Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 389.

⁴ *Ibidem*, vol. III, Iași, 1991, p. 293.

primite în „Sindicatul Alianța Presei Nord-Americane”, într-o serie de 16 articole publicate în 1925 în Anglia și America sub titlul general „O regină privește viața”. Titluri precum: „Poate o femeie să devină frumoasă”, „Conceptii în schimbare despre căsătorie”, sau „Experiența mea în privința bărbaților” promiteau publicului frânturi din viața și gândirea Mariei. Tema principală era nevoia de egalitate între sexe. Când a scris că soții nu trebuie să-și exercite drepturile tradiționale asupra soțiilor și că ispita era aceeași pentru ambele sexe, cercurile regale au fost consternate. Ultimul articol „A face căsătoria durabilă” era periculos de asemănător cu o pledoarie pentru căsătoria deschisă: „Când dragostea s-a stins în ambele inimi de ce să nu existe iertare și toleranță ca între doi buni prieteni?”. În final Regina ajunge la concluzia că articolele respective planau ca o pată neagră asupra ei: „sinceritatea poate fi numită indiscreție” mărturisea ea. Probabil că nici subiectele mistice și nici stilul pompos din lucrările ei timpurii nu îl mai emoționau pe cititorul modern.

Abia odată cu publicarea autobiografiei sale, Regina Maria și-a găsit vocația și a devenit o scriitoare importantă. *Povestea vieții mele*, apărută între 1934-1938, în 3 volume și tradusă în limbile engleză, franceză, germană, polonă, cehă, maghiară, italiană, suedeză și română, reprezintă încununarea unei frumoase cariere literare. Documentar în care sinceritatea nu cruță nici un adevăr, cartea prezintă o epocă întregă în care s-a desfășurat patetica viață a autoarei. Sunt prezentate observații, gânduri și judecăți despre locurile străbătute și oamenii întâlniți. În luna mai a anului 1935, Regina Maria a fost invitată în Anglia pentru a prezida cel de-al XV-lea banchet anual al Fondului Literar Regal, devenind prima femeie căreia îi revenea o astfel de onoare.

Memoriile Reginei Maria au figurat ani la rând, în timpul regimului comunist, pe listele publicațiilor interzise și este posibil ca multe din cărțile sau articolele scrise de regină să nu se mai fi păstrat prin biblioteci. Din fericire există numeroase manuscrise ale Mariei în Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.)

Dintre acestea am selectat: despre „virtuțile perseverenței”, despre „fidelitate”, despre „a fi Tu însăși”, despre „bătrânețe” și despre „ce m-a învățat viața”. Sunt doar o parte din cugetările Reginei Maria a României, cugetări ce ne dau posibilitatea de a pătrunde și cunoaște sufletul Omului, Femeii, Soției, Mamei și Reginei care a stat în fruntea României, acea „dragă Românie, țară a bucuriei mele, a durerilor mele, frumoasă țară care ai trăit în inima mea”.

La 17 ani, încă o copilă, Maria Alexandra Victoria, prințesă a Marii Britanii și Irlandei avea să accepte dorința mamei sale de a deveni soția lui Ferdinand de Hohenzollern, prinț de România. Această alegere îi va schimba definitiv viața și percepția despre viață.

„Am venit în această țară la vârsta de 17 ani. M-am măritat la aceea ridicolă vârstă. Mama credea că mariajul la o vârstă ca aceasta este potrivit unei prințese. (...) Așa că iată-mă măritată la 17 ani, cu un om despre care știam destul

de puține și trimisă într-o țară despre care nu știam absolut nimic. Pot să vă spun că acesta nu era un lucru câtuși de puțin comod, căci, atunci când ești prințesă sau regină, lumea uită că ești om și se așteaptă ca tu să știi absolut totul, să nu faci gafe sau să te comporți tot timpul ca și când n-ai avea inimă, judecată, personalitate, simpatii sau antipatii ca toți ceilalți”⁵.

„Ce m-a învățat viața?” se întreabă Regina. „O întrebare dificilă căci privind înapoi viața pare un drum atât de lung, în care fiecare anotimp își are lecția lui. (...) Mi-am dat seama că era alcătuită dintr-un șir de lecții, care adunate la un loc alcătuiau un întreg plin de sens. Ca într-un trecut îndepărtat, aproape de nerecunoscut mă văd pe mine, o micuță timidă și ignorantă pornită spre marea călătorie cu speranța în suflet și cu un cântec pe buze”.

Această călătorie avea să înceapă „im wunderschönen Monat Mai” (în minunata lună mai), când „dragoste plutea în văzduh”, iar acel „da” rostit „așa de repede, prea repede”, avea să-i pecetluiască viața⁶.

Maria va schimba imaginea de până atunci a unei regine, imagine inspirată de bunica ei, Regina Victoria. Deși avea o atitudine de respect, dar și de teamă față de Carol I, viitoarea regină era sufocată de atmosfera austeră, de regulile stricte impuse de acesta la Curte. Cu tinerețea, vigoarea și pofta de viață, cu naturalețea, cu puterea de a fi ea însăși, va reuși să aducă încetul cu încetul, un nou suflu la curtea regală. Despre toate acestea Regina avea să mărturisească:

„Foarte curând Regele Carol a văzut că mica prințesă de 17 ani dorea să nu fie constrânsă, să fie ea însăși. Bătrânul Rege ținea la ideea demodată cum, că, o femeie trebuie să știe care-i este locul”⁷. (...) Distracție, amuzament, bucurie de a trăi, erau cuvinte ce nu existau în viața de zi cu zi. Aveam să învăț, încă de la început cât de severă era îndatorirea de a fi prințesă într-o țară necunoscută mie, o viitoare regină, mamă a viitori regi și regine. (...) Oh, aveam nevoie de curaj, tărie de caracter pentru a nu deveni un biet obiect. Și slavă Domnului n-am devenit. Deasupra tuturor lucrurilor am rămas eu însămi (...) incoruptibilă, îndărătnică, de neclintit. (...) Înainte de a muri Regele am avut satisfacția de a ști că el recunoscuse faptul că în mine zăcea ceva real, ceva ce merita atenție, ceva imposibil de înfrânt. (...) Dar înainte ca timpul petrecut împreună să se sfârșească, acel bătrân om de fier cu un simț înnăscut al datoriei și acea mică prințesă engleză pe care încercase s-o înfrângă au stat față în față ca egali. (...) Și asta pentru că întotdeauna am fost eu însămi”⁸.

Încercările pe care viața i le-a dat aveau să-i schimbe Mariei „falsa concepție a lucrurilor” arătându-i că acestea nu erau nicidecum așa cum păreau. „Mai întâi de toate am învățat că fericirea nu este un lucru concret, un lucru pe

⁵ *Be yourself!*, în A.N.I.C., fond *Casa Regală - Regina Maria*, dosar III/8/1925, f. 36.

⁶ *What Life Has Taught Me*, în *ibidem*, dosar III/10/1927, f. 1.

⁷ *Be yourself!*, 37.

⁸ *Ibidem*, f. 39.

care-l putem ține în mâinile noastre, nu are o culoare specifică, o greutate, un nume sau un anotimp. Fericirea este un lucru abstract, care rezidă mai mult din modul în care percepem lucrurile în viață”⁹. (...) Speranțe, bucurii, ambiții, țeluri, ne sunt aruncate în față, astfel că nu putem sta nicicând liniștiți. Viața nu admite odihnă, stagnări, ezitări. Datorită inevitabilei legi a evoluției suntem forțați să avansăm. (...) Natura are nevoie de copilăria noastră, de tinerețea noastră, de bătrânețea și bolile noastre, trebuie să corespundem eternei legi a progresului și transformărilor naturii”¹⁰.

Pe parcursul a nici doi ani, între 1899 și 1901 va pierde trei ființe dragi: pe fratele ei, Alfred, pe tatăl ei, ducele de Coburg și pe bunica ei, Regina Victoria. Cu regret își dă seama că astfel pierdea o mare parte din legătura ei cu țara natală.

„Au existat momente câteodată pline de bucurie, dar de multe ori tragice sau dureroase care au transformat valoarea lucrurilor, cum ar fi: momentul în care am devenit regină, sau războiul, sau moartea ultimului meu născut, sau dezertarea fiului meu cel mare, dar, în general, lecțiile vieții au venit la mine încet-încet, gradat odată cu evoluția normală a anotimpurilor, odată cu trecerea anilor. Ceea ce am învățat a fost următorul lucru: că am devenit mult mai fericită de când dorințele mele nu mai sunt atât de egoiste, de personale. Și am mai învățat ceva: forța de a face față evenimentelor, de a depăși, dificultățile, de a fi mai puternică”¹¹. Această tărie a ajutat-o să ne salveze țara în momente critice. Deși au ezitat la început să o întâlnească, mai-marii lumii au fost fascinați de curajul și tenacitatea acestei femei.

„Există, apoi - mărturisește în continuare Regina - acel licăr de speranță, care după mine este cel mai sigur semn că Dumnezeu există, că ceva, ce niciodată nu ne lasă pradă disperării, ne face să ne ridicăm din nou atunci când suntem la pământ, să construim din nou, ceea ce s-a dărâmat, fapt care ne îndeamnă să credem că oricât de întunecată ne este ziua, lumina va răsări din nou”.

Vorbind „despre fidelitate”, Maria încearcă să definească și să explice acest cuvânt din perspectiva unui monarh.

„Obişnuim să spunem „credincios ca un câine”. Aceasta oare, pentru că un câine în comparație cu un om întrunește mai bine această nobilă calitate? Noi, capetele încoronate privim acest lucru cu totul altfel decât omul obișnuit. Când te afli pe un vârf de munte și privești în jos spre valea de sub tine, vezi că totul se întinde înaintea ta ca o hartă, ca un plan. Poate că diferențele de nivel nu le poți observa cu ușurință, dar ai o vedere amplă, nici un detaliu, copac, casă sau un zid nu îți împiedică vederea. Totul se întinde la picioarele tale, o imagine fără trepidație, un orizont larg imposibil de perceput dacă nu te afli la înălțime”¹².

⁹ *What Life Has Taught Me*, f. 3.

¹⁰ *Ibidem*, f. 4.

¹¹ *Ibidem*, f. 14, 15.

¹² *About Fidelity*, în A.N.I.C., fond *Casa Regală - Regina Maria*, dosar III/18, f. 1.

De multe ori vrem să credem că viața unui rege, sau a unei regine se aseamănă cu cea din povești, unde aceștia știu să ia cele mai înțelepte decizii și totul merge bine sfârșind cu acel: „și au trăit fericiți până la adânci bătrâneți”. Dar, știm cu toții că acele decizii înțelepte, sau mai puțin, depind de cele mai multe ori de persoana pe care suveranul, sau suverana o consideră potrivită ca sfetnic. Cum și în viața noastră, a oamenilor obișnuiți este dificil în a găsi loialitate în persoanele din jur, pentru cei încoronați acest lucru are o însemnătate mult mai mare. Legat de fidelitate, Regina Maria aduce un exemplu admirabil:

„Prima voastră Regină (Regina Elisabeta) era o idealistă, ea vedea frumusețe în toate lucrurile și bunătate în toți cei ce o înconjurau. Era o creatoare, dar firea ei poetică o făcea să nu sesizeze pericolul dinaintea ei, lăsând-o fără apărare în fața falșilor profeți. Cea mai mare dorință a sa era aceea de a dăru: inima ei, simpatia ei, înțelegerea ei, timpul, banii și credința ei. Era prezentă în ea o încredere copilărească în oameni, de cele mai multe ori trădată sau rănită. Oameni cu sufletul uscat deseori o luau în derâdere neînțelegându-i generozitatea, astfel că toată viața a avut parte mai mult de dezamăgiri decât de recompense. Mulți au profitat de entuziasmul și bunătatea ei în scopuri personale, iar pentru aceea ce o iubeau cu adevărat era un imens calvar să vadă cum era amăgită doar pentru că inima ei era incapabilă să înțeleagă minciuna și înșelătoria. Dar a existat cineva, care fără să vrea ceva pentru sine i-a stat întotdeauna alături, cu credință, cu devoțiune. Fără îndoială că nu a fost singura persoană de acest fel, dar despre ea vreau să vorbesc astăzi, nu doar fiindcă și-a servit Regina în timpul vieții, dar i-a păstrat sfântă memoria și a dus mai departe în numele acesteia, visul vieții ei. (n.n. este vorba de centrul de nevăzători din Vatra Luminoasă). Marie Poenar a împlinit idealul stăpânei sale. ... Ca urmașă a lui Carmen Sylva, eu, ca nimeni altcineva știu să apreciez valoarea fidelității Mariei Poenaru, (căci) am învățat care sunt lucrurile vanitoase, cum arată zâmbetele false, și ce înseamnă vorbele în vânt. Îți mulțumesc dragă Maria pentru căldura dragostei ce o porți în suflet, pentru entuziasmul pe care n-ai lăsat să-ți fie distrus, pentru visul pe care l-ai păstrat cu sfințenie în memoria celei căreia i-ai închinat întregul devotament”¹³.

Deși nu i-a fost sortit să guste din acest anotimp al vieții, Regina Maria vorbește „despre bătrânețe”, acceptând-o cu seninătate. Probabil că boala se instalase de ceva timp, ori poate că supărările pricinuite de Carol al II-lea au făcut-o să privească cu cinism acest aspect. Iată ce mărturisește cu privire la acest lucru:

„Nu sunt încă bătrână, dar mă aflu mai mult pe partea înclinată a dealului, sunt în coborâre. Așa că mă aflu față în față cu inevitabilul, ca toată lumea și depinde de mine cum pot face ca acest proces să fie mai tolerabil. Cu siguranță că împingem bătrânețea cât mai departe de noi și considerăm că suntem absolut motivați să facem acest lucru, atâta timp cât ne putem menține înfățișarea plăcută,

¹³ *Ibidem*, f. 6-12.

agilitatea, bucuria de a trăi și de a iubi. (...) Dacă viața trăită nu a fost irosită, dacă am experimentat o seamă de bucurii și dureri, dacă greutatea, supărările, conflictele întâlnite pe parcurs au fost depășite, dacă bucuriile și plăcerile au fost trăite din plin se cuvine atunci ca bătrânețea să aducă cu sine pace, calm și odihnă. (...) Bătrânețea însăși este ca o cameră de alabastru ... totul este alb, curat și calm. Iar ușa care se deschide în afară se deschide spre Lumină”¹⁴.

La 18 iulie 1938 Regina Maria, suverana care și-a lăsat inima pe vecie acestei țări avea să deschidă ușa camerei de alabastru și să se îndrepte spre Lumină.

¹⁴ *Old Age*, în A.N.I.C., fond *Casa Regală - Regina Maria*, dosar III/8/1925, filele 1,5,6.

**QUEEN MARIE OF ROMANIA AND THE CANADIANS:
A MEETING OF IDENTITIES**

**REGINA MARIA A ROMÂNIEI ȘI CANADIENII: O ÎNTÂLNIRE
A IDENTITĂȚILOR**

Diana Mandache*, Valentin Mandache**

Abstract

Queen Marie of Romania and Colonel Boyle were at the same time developing identities pertaining to that their own young nations, Marie as a part of the Romanian people's struggle in the Great War for the national unity, against immensely more powerful enemies; Boyle as a Canadian who was part of the great effort and sacrifices made by the Canadian soldiers fighting on Europe's bloody battlefields. Those developing national identities although separated by geography and historical experience, had nevertheless common features brought about by the epic struggles in the First World War and made possible that meeting of identities between Queen Marie as a representative of the Romanian people and the Canadians.

Key words: Queen Marie of Romania, Colonel Joseph Boyle, Queen Victoria, Arthur Duke of Connaught, First World War.

The lecture was delivered at the Residence of the Ambassador of Canada in Romania on 5 May 2009

Formal bilateral relations between countries are in many aspects the concluding official recognition that those nations share common values and ideals, which first started at the level of individuals and progressed in time and magnitude to that between states.

Romania and Canada are celebrating 90 years of bilateral relations initiated in the aftermath of the Great War by the excellent rapport between Queen Marie and many Canadian soldiers, officials and ordinary persons that so selflessly contributed in diverse ways to the relief of the Romanian people at that very difficult moment in their history.

That rapport and its far reaching practical results were overseen and facilitated by the outstanding work of Colonel Joseph Boyle and had at its basis the

* Main researcher, National History Museum of Romania.

** London School of Economics and Political Science.

great understanding and collaboration between him and Queen Marie, two complex and remarkable personalities.

There is a multitude of views and written analyses exploring this relationship, emphasizing the diverse aspects of their personality, mutual respect or friendship. However, these accounts almost always overlook as something minor or self-explanatory the essential feature of their shared values as individuals formed and educated in the Victorian era, sharing an identity forged within the confines of the British polity and its dominions, of which Canada and Newfoundland were then integral parts.

In my view the shared identity and values of Marie and Boyle are the true background of their fruitful collaboration, embodied in Queen Marie's excellent relations with the Canadians in the war relief effort. It is a meeting and overlap of identities that made their joint effort efficient and productive at a time of great need for Romania.

I was born in Victorian days and have been part of the transition to what we call Modernism' is how Queen Marie of Romania in her own words encapsulates the spiritual milieu of her eventful life¹.

In her autobiography "The Story of My Life" we can get glimpses of this identity when she describes the predicaments and dealings with everyday problems during her first years in her adoptive country, pointing out that: 'I am an Anglo - Saxon, [...]. I am fundamentally a believer; I believe in good, in God, in Justice, in Love and Pity. [...] I came to Romania like a young and joyous warrior ready to enter your ranks, to salute your colours, to march bravely in your lines, a song on my lips, glad of any adventure, any effort, daring, perhaps unconventional, but yours, heart and soul²'. That is precisely the typical doer attitude cultivated by the Victorians in their quest for new opportunities and enterprise in the then globalised world of the British polity.

Colonel Boyle was also a true product of that great epoch, of men of action, path openers and independent adventurers that can be traced back since the Elizabethan age that put the basis of the British overseas settlements and states. I found a fitting parallel with Boyle in a similar early example from the 16th century's Captain John Smith, the founder of Virginia who had part of his early military career in what is now the Romanian provinces of Transylvania and Wallachia and fought for the Prince Michael the Brave, the first Romanian ruler to achieve the unification of lands inhabited by Romanians, circumstances that happened again over three centuries later in the midst of the Great War under King Ferdinand and Queen Marie for whom Colonel Boyle did his outstanding faithful service and contribution.

¹ Diana Mandache, *Marie of Romania. Images of a Queen*, Introduction, p. 3, Rosvall Royal Books, 2007.

² Queen Marie of Romania, *The Story of My Life*, London: Cassell, Vol. II, 1935, pp. 156-157.

Boyle's universe and mentality were well understood by Marie who aptly says about him that 'made all wailing seem paltry, almost cowardly... In times of depression he was an extraordinarily refreshing and invigorating companion, and an unexpected touch of early Victorian Puritanism added much to his quaintness³'.

There is also another less obvious and more convoluted aspect of these two personalities' shared identity, namely that both were at the same time developing identities pertaining to that their own young nations, Marie as a part of the Romanian people's struggle in the Great War for the national unity, against immensely more powerful enemies; Boyle as a Canadian who was part of the great effort and sacrifices made by the Canadian soldiers fighting on Europe's bloody battlefields such as Vimy Ridge or Passchendaele, forging the modern identity of Canada. Those developing national identities although separated by geography and historical experience, had nevertheless common features brought about by the epic struggles in the First World War and made possible that meeting of identities between Queen Marie as a representative of the Romanian people and the Canadians.

Case in point is Marie's description in her last memoirs of her unofficial, but crucial participation at the Paris Peace Conference, noticing from the position of a person with multiple identities how the small nations such as Romania were treated and regarded by the Western powers 'Having myself been born in a 'Great Country', I could only too well comprehend their mentality, but through long years and uneasy learning, I had also come to understand the mentality of the 'small' ones, and was today even the defender of one of those. The situation was not without humour, as I smiled inwardly, while retaining the attitude expected of me⁴'.

She continues in another passage: "I had an uncomfortably clear perception of how indifferent they really were to the anxious hopes of 'those Balkan' countries, which is certainly the name they gave us when we were not in the room⁵".

Marie became fully identified with her own people, as can be seen from the notes of the sharp royal scene observer Hector Bolitho after a visit to Romania, during which he made caustic observations about what he saw. The Queen wrote back to him pleading to 'Always write kindly of my adopted country. Come often and try to understand it⁶'.

There is also a third dimension of this auspicious meeting of identities between Marie, Boyle and countless other Canadians that I would like to highlight, namely the powerful attachment to the symbols and values represented by the sovereigns of the British polity of that time. Queen Victoria and her descendants

³ Hannah Pakula, *The Last Romantic*, Phoenix, 1996, p. 245.

⁴ Diana Mandache, *Later Chapters of My Life, The Lost Memoir of Queen Marie of Romania*, Sutton, 2004, pp. 38-39.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Hector Bolitho, *A Biographer's Notebook*, London: Longmans, Green & Co, 1950, pp. 16-17.

have been the focus of that frame of mind that glued together the immense and diverse polity of which Canada was a part.

Canadians were well aware that Marie was a direct descendant of Queen Victoria who as the consort of King Ferdinand steadfastly cultivated and upheld the values and alliance with her mother country and its dominions.

A glimpse of that mindset was recorded by Constance Lilly Morris when she accompanied Marie on a visit to Canada in 1926 at a Toronto Town Hall reception: '[The Queen]' told them about her childhood's dream to come to Canada, since the early days when she had listened to stories of their great county from her grand-mother Queen Victoria. That name was all that was necessary among these loyal subjects. The icy crust of things was broken. [...] the audience seemed genuinely affected by her address⁷.

The familiarity with the country was also underlined by the role of Marie's close relatives in Canada's affairs, when she wrote in her diary about a visit during the same 1926 tour, in Ottawa at the Governor House: 'It is an old but comfortable house which Aunt Louise and later also Uncle Arthur and family inhabited when he was governor. It was all very nice and I felt delightfully at home ...'⁸.

The high position in which fate put her was not always an enviable circumstance, as was chronicled by Hector Bolitho in an interview with Marie: 'we talked [...] of the history of the monarchy and of the evolution of divine right. Queen Marie said: 'It is something bred into us and we feel it, but it makes a barrier between us and other people. The most terrible price we have to pay is that we can seldom show gratitude. Our relationships remain impersonal, and we must treat people according to their value to the State'⁹.

That barrier was often successfully and graciously breached by Marie in many circumstances of her encounters with ordinary people, sharing their pain during the great conflagration or visiting wounded soldiers close to the frontline. Her work and friendship with Colonel Boyle and rapport with the Canadian servicemen and officials are a supreme example in that regard. I found mentioned in her last memoir "The Later Chapters of My Life" a telling sample of that human empathising, when in 1919 Marie visited London, saying that: 'Among the several receptions given in my honour was a tremendous tea party offered by the Canadians at the Ritz. From the first, under the enthusiastic leadership of my faithful friend Colonel Boyle, the Canadians had been eager to help Romania through her Queen. Boyle had been able to paint a vivid picture of our country's distress and my efforts to help my people. This had fired their imagination and they

⁷ Constance Lily Morris, *On Tour with Queen Marie*, New York: Robert McBride & Co, 1927, pp. 82-83.

⁸ Romanian National Archives, Queen Marie's diary, Microfilm 479.

⁹ Hector Bolitho, *A Biographer's Notebook*, London: Longmans, Green & Co, 1950, pp. 16-17.

came forward in more ways than one, among others offering me enormous provisions out of their Red Cross depots¹⁰.

The connection between Queen Marie and Colonel Boyle was thus in many aspects the first articulation point of Romanian - Canadian relations, a fortunate meeting of multiple identities that spanned Victorian values, national identities and homage for monarchy, which gave the initial impetus of our bilateral relations.

¹⁰ Diana Mandache, *Later Chapters of My Life. The Lost Memoir of Queen Marie of Romania*, Sutton, 2004, p. 58.

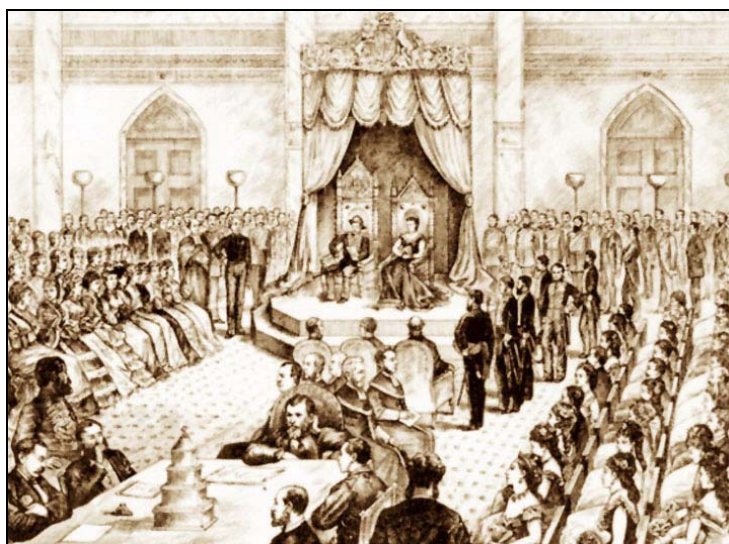
Queen Victoria, Queen Marie's grandmother.
Regina Victoria, bunica Reginei Maria

Louise Marchioness of Lorne (Marie's aunt), who was married with the Marquess of Lorne, Governor of Canada (1878-1883).
Louise, Marchiză de Lorne (mătușa Mariei), care a fost căsătorită cu Marchizul de Lorne, Guvernator al Canadei (1878-1883)

Princess Louise and her husband Marquess of Lorne,
the Governor of Canada (1878-1883).
Prințesa Louise și soțul său Marchizul de Lorne,
Guvernator al Canadei (1878-1883)

The Opening of the Canadian Parliament, 1879 - the Governor, Marquess of Lorne
is reading the speech of the Throne.
Deschiderea Parlamentului canadian, 1879 - Guvernatorul, Marchizul de Lorne
citește mesajul din partea Tronului

Arthur Duke of Connaught, the Governor of Canada (1911-1916),
Queen Marie's uncle.

Arthur Ducele de Connaught, Guvernator al Canadei (1911-1916),
unchiul Reginei Maria.

Colonel Joe Boyle.
Colonelul Joe Boyle

Queen Marie of Romania.
Regina Maria a Romaniei

The Marquess of Willingdon, the Governor of Canada (1926-1931).
Marchizul de Willingdon, Guvernatorul Canadei (1926-1931)

Queen Marie with Marquess Willingdon, the Governor of Canada, 1926.
Regina Maria împreună cu Marchizul de Willingdon, Guvernatorul Canadei în timpul vizitei din 1926.

O ANALIZĂ POLITICĂ DE RAOUL ȘORBAN
A POLITICAL ANALYSIS BY RAOUL ȘORBAN

Ioan Opreș*

Abstarct

Art historian and critic, painter, diplomat and professor, Raoul Șorban (4.IX.1912-19.VII.2006) marked the time on which he lived by outstanding contributions. He was a fascinating personality, who by his origin belonged to the Transylvanian aristocracy, while by his cultural and artistic approach he was part of the Romanian elites. During the WWII, undertook a series of diplomatic missions by remaining after August 30, 1944 in the city of Cluj, occupied by the troops of Horthy's regime. From here, as an attentive observer of the political realities, he informed the Romanian Ministry of Foreign Affairs, providing a useful insight on a series of situations and thus offering a proper orientation to the chancellery from Bucharest. Being passionately dedicated to the humanitarian causes and being convinced by the pertinence of his opinions, he supported the democratic forces, especially through the assistance provided to the Transylvanian Jews.

As political observer, he provided the Romanian authorities precise assessments regarding the political, economical and social situation in Hungary, during those years. Such a material is presented by this article, namely a document describing the evolution of the political parties during the Horthy regime in Hungary, noticing their role, scope and approaches. The report is a very keen one, showing a remarkable clarity, resulted from the analytic and realistic spirit of the author, thus depicting a veridical and objective image for the leaders of the Romanian diplomacy at that time. One can consider that by assuming such a risky approach, Raoul Șorban proved to be a remarkable character, the study of his report outlining, once again, the profile of a fine Romanian intellectual, a person who knew very well the situation of his country's neighbours and who was the adept of the peaceful living together, on the same time a man strongly motivated by a fervent patriotism, as well as by a profound humanist education.

Key words: Raoul Șorban, diplomacy, humanitarian causes, political observer, political parties in Hungary (interwar period), diplomatic report

* Cercetător, Centrul Național pentru Cercetare și Documentare în domeniul Muzeologiei "Radu Florescu", M.N.I.R.

Istoric deopotrivă și artist, profesor, estetician și critic de artă, diplomat și analist politic, iată - succint - principalele fațete ale unei personalități care a lăsat importante „urme”, marcând pozitiv cultura celei de-a doua jumătăți a veacului al XX-lea.

Personaj fascinant prin vocația discursului, dotat cu o retorică ce nu putea trece neremarcată, Raoul Șorban aparține aristocrației transilvănene. El este produsul unei educații superioare, rafinate, în cadrul căreia muzica și pictura, dar și lecturile istorice, literare și juridice au ocupat un loc esențial. Prin demersul său artistic ar putea fi încadrat în rândul avangardei, de ale cărei vârfuri a fost de altfel legat. Prin opțiunile sale politice îl regăsim între cei care au militat prin presă și rosturi administrative, pentru idealuri umaniste, fiind apreciat de cercurile intelectuale de stânga¹. Încercând mereu să identifice solidarități și sprijinindu-i pe cei prizonieri, Raoul Șorban s-a iluzionat asupra superiorității ideilor comuniste, ajungând „soldat” în rândurile partidului. Și-a plătit adeziunea fiind pedepsit de cei care nu i-au iertat „educația burgheză”, iar unii dintre liderii comuniști - foști „tovarăși” - nici demersul său democratic în cazul evreilor și nici pe cel de intelectual român. Peste toate însă, cu o mare putere de supraviețuire, a învins, reușind să treacă prin vremuri potrivnice, chiar cu rosturi importante în viața academică și culturală².

Un episod din 1940 - cel mai probabil în lunile octombrie-noiembrie - face obiectul celor de mai jos. Este vorba despre analiza politică pe care, în calitate de observator³ (însărcinat ca atare de guvernul de la București) în Clujul ocupat de autoritățile hortyste, o face la adresa vieții politice din Ungaria.

Materialul discutat a fost sigur înaintat⁴ - desigur și solicitat - la Ministerul Afacerilor Străine, unde Vasile Stoica avea deja misiunea încredințată de Ion Antonescu de a pregăti documentațiile necesare în vederea viitoarelor negocieri de pace.

Analiza în cauză este operată asupra acelor aspecte „care preocupă opinia publică maghiară”, acolo unde părerile ies în evidență, adică la partidele politice⁵. Aprecierile, evaluările și opiniile autorului ne dezvăluie un spirit atent al acestuia în evoluția sa începând de după Primul Război Mondial. Șorban considera corect că ponderea celor șase partide politice (MEP - Partidul Vieții Maghiare, Partidul Independent al Micilor Fermieri, Coaliția Democrată, Partidul Social-Democrat,

¹ Vezi la Ioan Opriș, *Raoul Șorban - între chemarea artei și opțiunea politică*, în *Istoricii și Securitatea*, II, București, 2006, p. 453-456.

² *Ibidem*, p. 457-465.

³ Despre mandatul său neoficial, explicat prin dificultățile de context politic, vezi în lucrarea noastră, *Vasile Stoica în serviciul României*, București, 2008, p. 335.

⁴ Acesta se regăsește de altfel în A.N.I.C., fond *Vasile Stoica*, dosar I/251, f. 4-19. A fost redactat în limba maghiară, iar traducerea după care vom cita, comentând-o, aparține doamnei dr. Antonia Kelemen, drept care îi aducem, și aici, mulțumiri.

⁵ Cf. materialul citat, *idem*, f. 4.

Partidul cu săgeată și cruce și Partidul Înnoirii Maghiare) era, pe de-o parte redusă datorită condițiilor impuse de legile războiului, iar pe de alta, din acțiunea lor politică lipseau „acele puteri care apără interesele generale ale poporului maghiar din întreaga viață publică maghiară”⁶.

Analizând situația Partidului Vieții Maghiare, autorul sintezei a considerat că politica acestuia, deopotrivă internă cât și externă, „a fost stabilită de interesele economice”⁷, fiind în fapt determinată de dependența economică față de Germania și Italia. Lecturând aprecierile lui Șorban, față de acest partid al marilor latifundiași și capitaliști maghiari, regăsim ca susținători ai acestuia pe Bethlem Istvan și aliatul său, Szegfu Gyula - animatorul revistei de larg impact „Magyar Szembe” -, omul politic care a dominat scena publică ungară până în 1931. Cele petrecute sub guvernele Karolyi Gyula și Gombos Gyula, dezbaterile publice care-au generat Frontul Spiritual și Planul celor 95 de puncte, apoi Frontul din martie (1939) și platforma sa politică formulată în 12 puncte, avatarurile grupărilor politice și convulsiile vieții publice sub guvernarea Imredy, toate sunt puse sub analiza lui Șorban. O suită de măsuri politice, scăderile clasei politice, cedările în fața presiunilor germane, orientarea Ungariei spre Germania, rezultă cu evidență din evaluările sale.

Al doilea partid analizat - cel Independent al Micilor Fermieri -, datorat lui June Gaston, este prezentat ca unul al intereselor majorităților, și ca rezultat al conflictelor din timpul crizei economice. Partid fără rol prea însemnat, chiar secundar, acesta nu pare să conteze - în opinia autorului - pentru viața publică maghiară. Nici Coaliția democratică nu ocupă o poziție mai bună, ba chiar având un rol „neînsemnat în contextul realităților de azi”⁸.

Studiind Partidul „Nylaskeresztes” (săgeata în cruce), Șorban l-a prezentat ca derivat direct al mișcării fasciste, fiind o creație de tipul Partidului, numit de el, al svasticii din Germania. L-a văzut - citindu-l pe Szabo Dezso - ca pe „un grup infantil trădător de țară în spatele unei frazeologii prostești”⁹.

Despre Partidul Social-Democrat, unul vechi și cu tradiție în Ungaria, judecățile lui Șorban îl plasează între instrumentele docile politicilor oficiale („o mică slujbă a lui Bethlen”)¹⁰, aflat în derivă și în descreștere ca importanță. Și din rândurile acestuia s-au găsit căi de sprijin pentru organizațiile fasciste din Ungaria. Caracterizat ca „un fel de leu fără dinți”, PSDU s-a manifestat contradictoriu: „a renunțat la naționalism dar a rămas membru al Internaționalei II”, iar politica dusă de lideri rămâne tributară ideilor sindicalismului britanic¹¹.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 5.

⁸ *Ibidem*, f. 13.

⁹ *Ibidem*, f. 15.

¹⁰ *Ibidem*, f. 16.

¹¹ *Ibidem*, f. 19.

Consistent în aprecieri, realist în a formula judecăți pe seama acestor actori politici, raportul este în fapt o lucidă evaluare asupra scenei politice maghiare. El reprezintă, de asemenea, continuarea unui alt material informativ trimis înainte la București, cu scopul de a informa asupra unor realități care priveau direct spațiul transilvănean aflat sub dominația hortystă. Referirea la Jordáky Ludovic, lider clujean al PSD, confirmă întru totul această supoziție.

Organizând expoziția cu pictorii transilvăneni, Raoul Șorban s-a expus foarte mult în fața autorităților horthyste. Pentru a se proteja s-a hotărât să solicite repatrierea, fiind în joc situația sa, altfel amenințându-l direct cu încorporarea. Pentru a grăbi soluționarea situației, a solicitat - prin consulul general Paul Negulescu - aprobarea de repatriere, implorându-l pe Vasile Stoica să-l ajute¹². În sprijinul cererii sale a invocat referințele pe care le puteau da asupra activității sale prof. univ. dr. Coriolan Tătaru, Vasile Stoica și Alexandru Bădăuță. Atunci nu s-a decis retragerea sa, căci prezența lui la Cluj era deosebit de importantă pentru autoritățile de la București.

Că acestea l-au considerat în serviciul lor, ne-o arată decizia de la 15 decembrie 1944, când Raoul Șorban era reprimat la Ministerul Afacerilor Străine, el dorind să nu fie trecut la propagandă sau la Președinție, cum se va intenționa în vara anului viitor. De 7 luni nu primise însă salariile, ci doar o infimă sumă de 50.000 lei, ceea ce a determinat o insistență rugămintă față de Vasile Stoica. Vorbitor a cinci limbi străine, posesor al licențelor în drept și istorie, Șorban a fost supus - în tot acel timp - unui tratament de presiune din partea lui Teofil Vescan. Poliția l-a arestat și l-a reținut sub alt nume câteva săptămâni. A încercat să se apere, apelând la Tudor Bugnariu și - prin acesta - la Dr. Petru Groza, primul ministru dispunând astfel eliberarea și anchetarea sa¹³.

Cele ce au urmat sunt acum în bună măsură cunoscute, ilustrând frământările și dificultățile politice dintr-o epocă de mare încercare pentru acele generații. Aici noi doar semnalăm un episod din biografia fascinantă a unui intelectual român, ce și-a asumat riscuri și pericole reale, servind idealuri pe care nu le-a dezmințit¹⁴.

Convenit de comun acord cu Vasile Stoica, rolul asumat de Raoul Șorban în Clujul ocupat de autoritățile horthyste a fost de natură să ofere Cabinetului Externelor informații care să-l orienteze în politica față de un ocupant ajuns aliat. În baza raportului pe care l-am comentat (anexat în copie), la București se puteau evalua și decide anumite măsuri diplomatice.

¹² Cf. scrisoare R. Șorban către V. Stoica, Cluj, 7.IV.1942, *idem, loc.cit.*, II/74.

¹³ Pentru detalii vezi în scrisoarea lui R. Șorban către V. Stoica, Cluj, 17.VII.1945, *idem*, II/74, f. 45-46.

¹⁴ Pentru rolul lui Raoul Șorban în Transilvania ocupată de autoritățile horthyste (1940-1944), vezi în lucrarea sa, *Invazie de stafii*, București, 2003, în special pag. 145-153, 168-177, 185-190. De altfel, întreaga lucrare aduce prețioase mărturii pe seama contribuției autorului la cunoașterea unei perioade extrem de tulburi și controversate, rod negativ al negocierilor libertății oamenilor.

ANEXĂ

Dacă dorim să obținem o scurtă privire de ansamblu despre acele aspecte care preocupă opinia publică maghiară, să începem acolo unde părerile ies în evidență, adică la partidele politice. Partidele politice deschise din Ungaria:

1. P - Partidul Vieții Maghiare
2. Partidul Independent al Micilor Fermieri
3. Coaliția Democrată
4. Partidul Social-democrat
5. Partidul cu săgeată și cruce
6. Partidul Înnoirii Maghiare.

Dacă ar fi să analizăm partidele și ponderea lor - reiese un singur lucru, și anume că din ele lipsesc acele puteri care apără interesele generale ale poporului maghiar din întreaga viață publică maghiară. Despre aceasta ne putem face o imagine clara și să înțelegem foarte clar situația dacă aruncăm o privire mai exactă asupra structurii economice a vieții.

52% din populația maghiară se ocupă de agricultură, deci Ungaria este un stat agrar. Societatea agricolă este structurată după cum urmează (cf datelor din 1938 la dispoziția noastră):

- Proprietăți de peste 1.000 holde - 1232
Totalitatea fabricilor/ uzinelor agricole - 0,1%; ponderea întregii suprafețe - 30%
În medie 3.947,1 holde
 - Proprietăți cu sub 5 holde (1.142.294) - 71,5%, respectiv ponderea de 11%
În medie 1,5 holde
- Agricultori fără proprietate sunt în total 2,000,000.

De pe pământul propriu poate să trăiască proprietarul cu peste 5 holde, astfel numărul proletarilor agrari este în jur de 3.000.000, deci se compune din 4,5 milioane de locuitori agrari, 3,7 proletari agrari, adică 83% din locuitorii agrari, 43/ din întregul număr de locuitori ai societății, care câștigă în medie 200-400 P anual.

Dacă mai adăugăm 2.2 milioane de muncitori de la orașe, în total vor fi 6.000.000, adică 2/3 din țară sunt proletari (cf. datelor lui Kovacs Imre).

Pe baza datelor contelui social-democrat Bethlen Istvan din 1922, social-democrații au renunțat la organizarea țăranilor, după care mai târziu acțiunea întărită le-a interzis acest lucru, jandarmii ordinii publice au izolat satul de restul lumii, astfel încât mare parte a locuitorilor agrari nu sunt organizați nici până în ziua de azi și nici un intră în atribuțiile partidului.

La cealaltă parte a locuitorilor există un alt factor foarte interesant care determină poziția de păreri. Exodul ungarilor din ținuturile pierdute s-au pensionat aici și corespunzător ponderii populației Ungaria are cei mai mulți pensionari. Dacă adăugăm și populația ocupată din sistemul administrativ și pe cei din sistemul

de gospodăriile locale orășenești, putem stabili că fiecare al patrulea locuitor se află în dependență față de stat. Dacă ne-am clarificat cu acestea să trecem la componența partidelor.

I. Partidul Vieții Maghiare

Contrarevoluția, în definirea lui Szabo Dezso, domină de 20 de ani viața comunității. De atunci s-a modificat doar formal, dar privit în esență nu sunt modificări. A schimbat denumirea de mai multe ori dar în componență a rămas aceeași. Este partidul deținătorilor de domenii mari și de capital mare. Conducătorul „accentuat” al celor cu domenii mari este Grof Karolyi Gyula și al celor cu capital mare - până recent - Stranyiowsky Sandor. Este un acord perfect din partea ambilor reprezentanți - asupra faptului că sunt accentuat împotriva reformelor. De altfel, sunt despărțiți de o contradicție destul de ascuțită. Cei cu domenii mari sunt în preponderență - ca o consecință a modului de implicare a Austriei, care nu a dat o importanță destul de mare industriei. Ungaria de după război a beneficiat de un sistem propriu de vămuire și cu ajutorul acestuia odată cu sprijinirea cauzelor politicilor naționale industria Ungariei s-a dezvoltat vertiginos. Câteva date ilustrative:

Fabrici	Producția
1918: 1600	P 336 000 000
1926: 3287	P 1 929 000 000 (6 ori)
1930: 3491	P 2 491 000 000
1937: 3902	P 2 952 000 000

(la granița critică, foarte încet, dar în continuă dezvoltare).

Este o istorie separată a dezvoltării industriei Ungariei și totodată caracteristică pentru relațiile sociale faptul că până în:

1929	la 274.140 muncitori	sunt salarii plătite de 459.415.000 P
1937	la 336.884 muncitori	sunt salarii plătite de 443.711.000 P

Adică la un procent cu 24% mai mare de muncitori, s-au plătit salarii cu 4% mai puțin, în industria construcțiilor de mașini în pofida creșterii nivelului de prețuri.

Venitul anual al unui orășean variază între 1.000-1.200 P. În această dezvoltare industrială, în parte marii proprietari iau parte la investiții în sistemul bancar.

Relația conflictuală dintre marile capitaluri și marea industrie a ajuns în conflict ca urmare a crizei din 1929. În Ungaria criza a împovărat mai ales agricultura și a avut ca urmare despărțirea prea mare a „foarfecii agrare”. Agricultorii au vrut ca această mare diferență de preț să dispară prin demolarea sistemului de protecție vamală care era singura posibilitate de supraviețuire a industriei maghiare. Odată cu permanenta amenințare din partea agricultorilor s-a reușit în mare măsură translatarea poverii lor pe umărul industriei. Politica externă a Partidului Vieții Maghiare și a membrilor săi a fost stabilită de interesele economice.

În 1937 - 10% adică 322.938.000 P export din 2.952.431.000 P - produs industrial (datele exacte din 1938 lipsesc).

În recentul an al păcii, în Ungaria exportul a fost de 521.935.000 P. Din aceasta 239 milioane P a fost direcționat către Germania, 44 milioane P către Italia. Cea din urmă, adică de 72% produs agricol, respectiv 238 milioane, a fost direcționată către țările cu valută slabă.

Din cauza rămânerii în urmă a culturii agricole Ungaria nu este competitivă pe piața mondială, față de marile state producătoare cu tehnologie avansată și producție mare.

Preluarea produselor agricole peste prețul mediu mondial s-a realizat doar de către Germania și Italia dar și ei condiționând ca pentru produsele agricole să plătească cu produse industriale. O astfel de dependență economică poartă cu sine și dependența politică. 100% din producția de cereale și mai mult de 50 % din produsele animaliere sunt exportate de deținătorii de domenii mari. Proprietarii mici produc doar pentru nevoile lor personale iar cei mijlocii își plasează produsele doar pe piețele orașelor apropiate. Vrând să reducă relația de dependență față de Germania, Grof Bethlen Istvan - care reprezenta și marea industrie și-a construit mai puternic relația cu Anglia. Dar după căderea sa - la care ne vom mai referi - industria țării a devenit dependentă integral de Germania. Pe planul reformelor ambele direcții sunt de acord să arate câte un mic rezultat în povara celuilalt. Acest lucru este mai evident în cazul industriei mari care a fost împinsă la spate, cu atât mai mult cu cât situația lucrătorilor pământului din cauza neorganizării era fără perspectivă. Categoria de 3 milioane de muncitori agricoli nu erau nici pe departe o categorie de consumatori dar ar putea fi o categorie de consumatori în urma unei reorganizări a țării. Dar pe baza principiului „o mână spală pe alta” și „eu nu-ți fac rău, nici tu să nu-mi faci rău” am câștigat toate strădaniile de realizare a reformelor. O dovadă se regăsește în literatura sociografică de început care avansează revoluționar. Scriitorii nu se așteptau la un astfel de ecou mare ca după aceea să fie cuprinși de tăcerea adâncă a trădării. Dar să ținem o evidență cronologică, astfel încât la guvernare a fost timp de zece ani Grof Bethlen Istvan, după ce din 1921 preluase conducerea de la Grof Teleky Pal. El a luat dreptul la o alegere cinstită a țării și cu diferite compromisuri a reușit să consolideze puterea sa. În 1922 a încheiat un acord cu social-democrații, conform căruia aceștia să renunțe la orice fel de organizare în cadrul țăranilor. Bethlen a fost un politician cu vederi largi și a încercat să-și organizeze o bază ideologică. Pentru aceasta l-a câștigat de partea sa pe Szegfu Gyula cu care împreună editează „*Magyar Szemle*”. Importanța lui Szegfu este de o mare însemnătate în munca și influența sa. Omul de știință care aparent trăiește departe de viața politică constituie forma de gândire „conservativ avansată” ale cărei urme se regăsesc în învățăturile reformatorilor catolici și protestanți din Ungaria, Ardeal, Ucraina și Bacșka. Dar aceeași ideologică se regăsește și în prerogativele guvernelor ulterioare. Regăsim influența

ideologiei neo-catolice sau a „vigiliei” la crezul din Ardeal și până la cercurile lui „Prohaszka” din Ucraina. Generația tânără învață și predă conform învățăturilor sale. Rezultatele sunt privite prin optica și metoda concepțiilor de la 1900 până în zilele noastre. Tineretul prin sociologii, istorici ai literaturii și artei sunt concentrați în jurul „*Magyar Szemle*” și nu a exceptat nici un membru specializat din această tabără. Szekfu Gyula - unul dintre marii istorici de după Szabo Ervin - este singurul la care realismul, cât și punctele de vedere ale claselor sociale sunt evidente. Datele sale sunt exacte, convingătoare și etalarea lor într-o lumină favorabilă este punct forte al său. Acest aspect este completat de un idealism conștient care așează opera sa în slujba ideologiilor claselor conducătoare.

Cea mai frapantă operă a sa este intitulată „Trei generații” (*Harom nemzedek*), în care pe lângă judecarea socialismului și liberalismului apare un antisemitism ascuns. Szekfu Gyula nu este un antisemit, nu-i atacă pe puținii evrei lipiți de sufletul național, dar cu atât mai mult luptă împotriva influenței politice, economice și spirituale ale evreilor, pentru că - crede el - spiritul internațional există mulțumită existenței acestei influențe concretizată în defăimarea socialismului și liberalismului.

El definește marxismul astfel: (pag. 365) - „lupta de clasă este expresia egoismului și urii economice și politice care formează marxismul și împiedică prin aceasta orice fel de muncă creativă”.

În capitolul „Statul și națiunea” îl evidențiază pe Bethlen Istvan spunând că în cuvintele sale cititorul poate recunoaște spiritul lui Szechenyi, caracteristic națiunii maghiare.

Oricine care a putut să depășească conservatismul evoluționist al lui Szekfu - l-a acuzat de promovarea internaționalismului liberal evreiesc. Aceasta este bula de sticlă, pe care, cu ocazia discuțiilor avute cu tineretul maghiar de la Praga, conform lui Moricz Zsigmond - i-a așezat - o în cap generației scriitorilor maghiari. Astfel se instaurează „o liniște temporară” care nu se poate compara cu nici un stat european. Dar Bethlen încearcă să se eschiveze din fața reformelor și prin alte mijloace. Strădaniile politicii externe revizioniste maghiare vor fi frânela nemulțumirilor sociale. „Posibilitățile vieții tineretului maghiar de azi trebuie căutate în afara granițelor actuale ale Ungariei” - a afirmat cu ocazia unei ședințe revizioniste Herczy Ferencz. O turnură neașteptată asupra acestei asuprii interne este adusă de lumea din afară. Criza mondială izbucnită în 1929 pune complet la pământ agricultura maghiară, șomajul crește neașteptat de mult și în industrie, multe întreprinderi se prăbușesc, produsele agricole nu se pot vinde. Țara este cuprinsă de o atmosferă revoluționară, manifestațiile antiguvernamentale urmează neîncetat. Până la urmă Bethlen nu mai poate ține cârma și în 1931 demisionează. Odată cu aceasta ia sfârșit o epocă plină de panorame care au influențat toate domeniile, despre care Szabo Dezso, acest scriitor neconformist de satire scrie burgheziei sale: „Plecarea lui Bethlen a fost urmată de un doliu național neobișnuit de mare. Cei

zece ani ai săi de domnie au însemnat nu numai învățăminte politice dar și rezultate adânc științifice. Subiectul fizicii conform căruia materia nu se pierde ci se transformă a început să facă o vâlvă tot mai mare în rândul oamenilor de știință în ultimele decenii. Politica genială a contelui Bethlen a pus capăt bâlbâielilor sugestive ale științei cu un rezultat hotărât. Guvernarea sa a risipit mai multe sute de milioane de pengo astfel încât nici D-zeu nu va mai putea organiza un congres pacific despre știința atomilor”.

Ajunge la guvernare Grof Karolyi Gyula care este înspăimântat de repetarea revoluției și de aceea proclamă *statarium*. La capătul a doi ani de guvernare teroristă este acuzat în special de ordinul de execuție semnat pentru Sallai și Furst. Numai că execuția lor prin spânzurare nu a putut rezolva greutățile sociale. Nemulțumirea s-a întetit și după doi ani de stat într-un loc a trebuie să predea locul lui Gombos Gyula, conducătorul politic al generației revoluționare.

Care au fost cauzele necesare înființării - formării generației revoluționare?

Avântul de atac al puterilor sociale crescânde a tras după ele necesitatea bătăilor sociale și a conflictelor și au motivat în fața cetățenilor - restructurarea și reorganizarea ordinii sociale. Noul populism a însemnat acea viziune asupra lumii care cu contradicția menținută artificial dintre oraș-sat a dorit să incinereze morala păcătoasă a orașului. Această mișcare nu-și are originea la sate, chiar dacă printre promotorii săi găsim și urmași ai țăranilor. Noul populism care a încercat să câștige bătălia pentru „țăran” a fost un val politic dirijat de sus care a vrut să-l tragă pe țăran după el și nu să-l incite. Era nevoie de propagandiști al acestui nou populism, de scriitori, de acest asalt de agitație. Cel ce a acceptat acest rol a fost Zilahy Lajos, să-i așeze pe scriitorii populiști în slujba noilor strădăni reformiste. I-a invitat la cină pe Moricz Zsigmond, Illyes Gyula, Kodolanyi Janos, Szano Lorincz, Sarkovi Gyorgy, Nagy Ljos, Fuja Geza, Pap Karoly și Nemeth Laszlo. La cină și-a făcut apariția și Gombos Gyula și i-a încurajat pe toți să urmeze strădaniile și liniile reformiste. Astfel a luat ființă un nou Front Spiritual. În pofida faptului că toți acești scriitori erau convinși de cererile lor reformiste, deja de la formare erau sortiți unei pieiri înainte de vreme, pentru că nu s-ai bazat pe cerințele poporului ci pe programele guvernului.

Pentru marea schimbare din Ungaria era necesar un mare plan. Astfel a luat naștere acel plan de muncă constând din 95 de puncte, care a oferit cetățeanului simplu noi speranțe, o nouă însuflețire, ca mai târziu acest program de 95 de puncte să fie numit „carte de vise”. Și astfel cele 95 de puncte și-au încheiat chemarea. Momentan a însemnat o bază pentru mulțime din partea sistemului de guvernare, care s-a și folosit de acel moment să-și întărească organizația și odată cu aceasta să-și consolideze structurile chiar și fără baza mulțimii. Odată ce s-a efectuat consolidarea puterii unei structuri, nu mai e nevoie de dimensiunile atât de exagerate ale campaniei de popularizare. Sloganele care își găsesc locul obligatoriu într-un program guvernamental, devin neplăcute și împovărătoare imediat ce ele se regăsesc

în ecoul opiniei publice. Când guvernul s-a simțit destul de puternic, a retras Frontului Spiritual dreptul la publicarea revistei „*Magyarország*”, astfel că și noul Front Spiritul s-a destrămat. Și Gombos nu a rezolvat nimic. Nici nu putea să rezolve nimic din moment ce s-a bazat pe niște puteri care nu renunțau la absolut nimic din favoarea lor.

Și-a pierdut și cheful, a tras concluziile și până la moartea sa a predat puterea ministrului agriculturii, lui Daranyi. Acesta a continuat și mai înverșunat politica lui Gombos care se baza pe Germania. Atât din punct de vedere al politicii externe cât și al celei interne. Acum bătălia împotriva trădătorilor de la sate era deja în toi, scriitorii ruși din frontul Spiritual caută căi. Cărțile despre sărăcia țăranilor văd lumina tiparului una după alta. Ecoul îi sperie însă tocmai pe acești scriitori. Industria împinsă în spate și cala de mijloc văd unica soluție salvatoare în reforma proprietății pământului. Această mulțime însuflețită îi încurajează în continuare pe scriitori, care mai apoi se grupează în „*Frontul din martie*”. Atunci când sunt rostite cele 12 puncte ale Frontului se trezește reacția maghiară la realitate văzând ce mișcare a pornit.

Iată cele 12 puncte:

Ridicăm din nou primul patrimoniu spiritual al lui martie care ne-a fost furat și revendicăm:

1. Reformarea democratică a țării.
2. Libertatea gândului, a sediștelor, a cuvântului și a presei.
3. Dreptul egal, fără nici o îngrădire, la alegeri.
4. O stabilire exactă a incompatibilității deputaților parlamentului.
5. Confiscarea proprietăților care depășesc 500 holde.
6. Încetarea domniei băncilor și monopolurilor străine în Ungaria.
7. Introducerea progresivă a unui sistem de impozite.
8. Muncă pentru fiecare ungar care vrea să muncească, introducerea săptămânii de lucru de 40 de ore și încetarea veniturilor mamut.
9. Stabilirea venitului minim peste minimul biologic de existență
10. Garantarea libertății de organizare economică a muncitorilor.
11. Introducerea unei taxe școlare progresive pentru straturile sociale defavorizate.
12. Aducerea la îndeplinire a concepțiilor referitoare la confederație și autonomie dunăreană față de strădaniile pan-slave și pan-germane imperialiste.

„*Frontul din martie*” nu a dorit să ducă bătălii între partidele politice, ei dorind să convingă straturile dominante. Cauzele înfrângerii lor au fost însă dacă nu explicit tot acelea ca ai Frontului Spiritual. Frontul din martie nu a acceptat interferența directă cu populația, împărțirea implicită a greutăților cu aceasta în vederea îmbunătățirii ei. Ei au vrut să influențeze opinia și înțelegerea clasei dominante. Iar această clasă a dat dovadă de conștientă. Astfel a pornit avalanșa proceselor împotriva scriitorilor. Kovacs Imre a fost exclus de la facultate și nu și-a

putut finaliza studiile. Grof Teleki Pal, pe atunci încă ministru al educației, i-a atacat în cadrul ședinței în plen și le-a pus în vedere să se oprească. Feja a fost închis. Ca urmare a acestui „foc mistuitor” Frontul s-a destrămat. Au fost câțiva care și-au făcut „mea culpa” în mod public și s-au întors ca miei blânzi în rândurile redacției. Alții au vrut să caute să continue lupta în rândurile Partidului cu săgeată și cruce (Matolcsi, Kerek, Nemeth). Iar alții au încercat să se ridice singuri, împotmolindu-se în proprii pași (Kovacs Imre) și foarte mulți au ajuns în poziții de extremă stângă.

Dar piatra aruncată nu se oprește. Opinia publică este în fierbere. Un puci din partea partidului cu săgeată și cruce era de așteptat. Se auzea că ambasadorul german Machusen a distribuit arme și de aceea trebuia să părăsească țara. Astfel mulțimile înșelate, umilite se adună de partea acestui partid, ca după aceea să plece și de acolo nemulțumiți. Darabyu nu mai poate face față cerințelor. Astfel că întregul partid de guvernământ predă puterea specialistului renumit Imredy.

Imredy se apucă de treabă cu mare zel. Este un specialist și nu un politician. Nu se gândește ca pentru îndeplinirea planurilor sale trebuie să câștige simpatia diferitelor grupări. Când vrea se demareze planul referitor la proprietăți, marii proprietari îl resping fără să poată obține vreun sprijin oarecare. Astfel i se întâmplă și cu industria mare și când rămâne singur și fără parlament vrea să-și atingă scopurile marginalizând constituția. Atunci întregul parlament de la extrema stângă la extrema de dreapta se întorc împotriva sa. Are aceeași soartă ca Gombos Gyula, dar aceasta măcar a tras concluziile și s-a retras. Imredy devine un maniac al puterii la care nu vrea să renunțe. Pentru aceasta s-ar asocia și cu diavolul dacă ar putea. Complicațiile politicii externe îl ajută însă. Germania își cere drepturile. Mișcarea *Drang nach Osten* caută piețe de desfacere. În calea sa de expansiune către est găsește piețe care nu prea au nevoie de produse industriale sau în foarte mică măsură. Scopul nemților era să nimicească industria acestor țări mici și să-i împingă spre a devenii colonii furnizoare de cereale pentru ei. Se apropie München. Nemții revendică deschis introducerea unui curs radical de protecție a speciei. Scopul era de a nimici industria maghiară, pentru că toată această situație ar influența viața economică în care nemții și-ar putea duce la îndeplinire voința. Scopul politic era ca odată cu introducerea cursului antisemit să treacă la sistemul totalitar devenind astfel o slugă exclusivă a axei Roma-Berlin. Imredy, pentru a-și menține puterea era gata pentru orice. Firește că în toate domeniile vieții publice maghiare domina o puternică rezistență. Urmează atacul împotriva sinagogii din Str. Dohany, iar firele duc toate la Imredy. Astfel a dorit să arate că dacă nu este lăsat să acționeze pe acest plan, nici poporul nu va putea fi împiedicat de la acțiune. Imredy devine insuportabil pentru majoritatea MEP (Partidul Vieții Maghiare). Ei descoperă în el procentul de 2/5 sânge evreu și astfel îl pun să demisioneze. Postul de prim-ministru este preluat de Teleki Pal. Toate aspectele ungurimii sunt reduse din cauza și sub scuza războiului și pentru sustragerea

atenției problema antisemită trece pe primul plan. Acest aspect predomină astfel că se ajunge la ziua de 31 august 1940, ziua Deciziei de la Viena.

II. Partidul Independent al Micilor Fermieri

Acest partid a luat ființă în timpul crizei mondiale din 1929. June Gaston: Scopul înființării acestui partid a fost concentrarea întreprinzătorilor mici și mijlocii în jurul său. Întreprinzătorii mijlocii au avut numeroase conflicte de interese începând din 1928, pentru că marile proprietăți și industria mare au format o coaliție. Din moment ce nu exista alt partid care accepte să inițieze lupta pentru interesele micilor agricultori și pentru lipsurile generale din agricultură, majoritatea interesată s-a adunat în jurul acestui partid. La fondare și-a proclamat următoarele puncte-țintă: Confiscarea domeniilor mai mari de 1000 holde pentru majorarea proprietăților micilor proprietari, stoparea foarfecii agrare, reducerea taxelor vamale de protecție, introducerea dreptului la vot secret. Este un program ponderat dar pentru viața publică maghiară este un progres imens și asigură o deschidere mare pentru posibilitățile partidului. După moartea lui June Gaston, președinte al partidului este numit Eckhardt Tibor. Rolul său este de a păstra vechea teorie de conservare a speciei și a direcției ponderate pentru mersul sigur al partidului. Pornirea se face cu mari posibilități spre îndeplinirea scopurilor, cu planuri electorale mărețe dar în pofida voturilor secrete obțin 71 deputați în parlament. Nu inițiază însă acțiuni populare de anvergură deschise și cu trecerea timpului reiese că în cadrul partidului e greu să corelezi interesele proprietarilor de pământuri de peste 5000 holde cu cele ale micilor proprietari și cei săraci.

Odată cu apariția generației de reformă programul ponderat al partidului pare deja depășit, și pentru popularizarea cărui program nu fac prea multe oricum. Aceasta a dus cu timpul la reducerea mandatului partidului la jumătate. Pentru întărirea partidului se atașează după o vreme Partidul Radical Național al lui Bajcsy Zsilinszky Endre, cu toate acestea nu mai poate prinde rădăcini adânci. Din cauza concepțiilor extremist radicale Bajcsy joacă un rol pur subordonat în cadrul partidului, astfel ca mulțimile radicale se aliază sub steagul Partidului cu săgeată. Odată cu scăderea influenței, acest partid a putut obține doar o zecime din pozițiile pentru deputați în parlament.

La izbucnirea războiului Eckhardt Tibor, din cauza prieteniei englezești se retrage din vârful partidului și pornește într-o călătorie în America. Locul lui a fost ocupat de deputatul preot Tildy Zoltan. În lipsa evidenței unui program și din cauza personalităților șterse și comune a conducătorilor, partidul și-a pierdut importanța și a scăzut simțitor. Acest partid poate fi considerat anti-german până la un anumit grad, ceea ce reiese și din cuvântarea lui Eckhardt din 1938. El a protestat împotriva formei de atunci a legii antisemite, a luptat pentru facilitarea acestei legi cerând contra-propuneri în acest scop, „împotriva ponderii economice extreme a unor națiuni și influența lor pe cale pașnică cât și împotriva manevrelor de dezmembrare a națiunii maghiare”.

III. Coaliția Democrată

Conducător și președinte este Rassay Karoly. În prezent are cinci membri în parlament. Nu a jucat un rol mai important niciodată, programa sa fiind foarte slabă, reprezintă interesele păturii de mijloc. Dacă luăm în considerare propaganda statelor totalitare în vederea trădării democrației, acest adjectiv depășit se potrivește acestor partide. Ei înțeleg democrația prin reinstaurarea comerțului și permisiunea ca pătura mijlocie să câștige pe spatele unei a patra pături sociale. De aceea este în special partidul comercianților, a evreilor care sunt în expectativa liberalismului trecut. Bineînțeles că sunt printre ei și anti-germani și pro-englezi. La început Rassay s-a impus vehement împotriva reluării legăturilor diplomatice cu Uniunea Sovietică, iar atunci când Uniunea Sovietică le-a întrerupt a dat glas nemulțumirii sale. Îi părea foarte rău pentru eventualele afaceri bune, și atunci încă nu era evident contractul încheiat între Uniunea Sovietică și Germania.

În orice caz pentru democrația păturii de mijloc, Rassay constituie o garanție și protejează mișcarea de așa-ziși extremiști. În acest sens menține și azi legături active cu cealaltă rezervă, Eckhardt Tibor. Rolul lor este foarte neînsemnat în contextul realităților de azi.

IV. Partidul „Nyilaskeresztes” (săgeată în cruce)

După cum a reieșit și din raportul nostru anterior, în Ungaria este la putere un guvern de dreapta. Am amintit și faptul că nu au existat puteri democratice serioase în Ungaria. Astfel o bună perioadă nu s-a arătat necesitatea unui echilibru între marii capitaliști și proprietarii de mari domenii - care să sprijine un partid sau să creeze o astfel de grupare care să vestească sloganuri radicale.

Pentru partea adversă doar izbucnirea crizei a făcut necesară copierea fascismului în totalitate. Un bun exemplu pentru aceasta l-a dat socialismul național din Germania care ajunsese deja la putere. Gombos Gyula a fost acela care în urma numirii sale ca prim-ministru a vrut să imite modele din Germania sau Italia. De aici se trage orientarea lui Gombos Gyula. După ce a preluat puterea, a zburat imediat la Berlin la Hitler unde au stabilit modalitățile de cooperare. Atunci a greșit printr-o singură faptă rămasă cunoscută și anume le-a făcut cunoștință lui Hitler cu Mussolini prin care a luat ființă axa Berlin Roma. După cum am menționat înainte Gombos nu a putut duce la îndeplinire străduințele fasciste pentru că opoziția niciodată nu a fost de acord să îngăduie o astfel de mișcare, care era necesară pentru o popularitate de văzul lumii. Astfel pilda germană a dus la alcătuirea Partidului Horogkeresztes (Svastica) al cărui conducător era Mesko Zoltan, cu acordul tacit al partidului de guvernământ. Acest partid avea rolul ca cu sloganul său radical să deverseze ideologia de dreapta. Tot acest rol îl avea cu altă modalitate decât cu care social-democrații se implică spre stânga. Dar acea grupare nu era serioasă pentru că Mesko Zoltan era colovnul Camerei Deputaților din Ungaria. La orice luare de cuvânt a sa reacția atât de stânga cât și de dreapta era

primită de cu cea mai voioasă manifestare. Partidul lor a fost fondat cu ajutorul Partidului Svasticii din Germania. Erau vremuri când două partide diferite dominau ideologia sa. Gombos Gyula văzând că strădaniile sale fasciste nu dau rezultate a intrat și el printre membri fondatori. Cu ocazia diferitelor asocieri ale partidelor Gombos îl expediază pe Szallasy cu următoarele indicații: „Cereți 100% și atunci poate că eu voi putea obține 50%”. După o aparentă interdicție partidul a fost recreat sub numele de Partidul „Nyilaskeresztes” (Partidul cu săgeată în cruce).

Szallasy, care era de origine armeană, face la apel la Partidul Social Democrat încă din 1932, să-i accepte propunerile în vederea ajungerii la putere a partidului și să-i dea acordul pentru a îndeplini acest deziderat. Partidul Social Democrat a respins această cerere. Szallasy se apucă înainte de toate de unificarea tuturor formelor de „cruciați”. Îi sunt de ajutor și agitatorii care au fost formați în acest sens la Viena. În spatele legăturilor sale iese în evidență și sprijinul din partea puterii. Cu excepția lui Mesko a reușit să-și concentreze în jur fiecare fracție politică. Materialul de propagandă folosit a fost imens și a fost introdus în viața publică - documente, a căror origine - cf. Social-democraților, a fost Viena.

Partidul „Nyilaskeresztes” nou format cucerește teren mai întâi în regiunile locuite de nemți. Aici reprezentanții ideologiilor Marii Germanii îl sprijină activ, cu drept pentru că legăturile partidului cu Germania sunt deja binecunoscute.

Reușesc să atragă de partea lor cu destul de mare efort însă și pe țărani fără proprietăți. Acești țărani, datorită vieții lor fără de speranță și cuprinși de dezamăgire s-au alăturat în diferite secte. Acum aceste hârtii ajung și la ei, în care se promet distribuții de pământuri și un stat unde puterea va fi ținută de țărani. Nu reușesc însă să organizeze întreaga țărănie, fapt care se datorează faptului că ei nu cred într-o astfel de formă de distribuție a pământului care este promisă de proprietarul a 40.000 holde de pământ, contele de Festetich. Și după cum reiese mai târziu aveau dreptate. Țărăniea aceasta a fost de atât de multe ori înșelată cu simple slogane încât ei nu puteau crede decât în fapte. Mulți dintre ei știau cu precizie de unde ar putea origina aceste fapte.

Având în vedere situația total nemulțumitoare a țării și sprijinul extern influent, acest partid ar putea ajunge la guvernare foarte repede, dacă în meandrele sale ar exista câțiva oameni inteligenți. Dar deja fiecare politician care se respectă sau un teoretician mai educat își găsise vreo poziție de lingău în cadrul partidului de guvernământ sau erau foarte strict anti-germani. Și partidul era foarte mare prieten cu nemții. Iar mulțimea conștientă împiedica oriunde putea afirmarea partidului și a posibilităților sale. Astfel degeaba curgea marca germană, pentru că acest partid nu putea ajunge aproape de poziția de guvernare. Ca ultimă speranță degeaba le distribuia ambasadorul Macheusen arme, pentru că poliția ajutată peste tot de turnători le-a confiscat și în concluzie Macheusen a capitulat. (A fost numit ambasador la Roma - cf. informației lui Bethlen).

Culmea dezvoltării Partidului „Nyilaskereszt” coincide cu dizolvarea Frontului Martie. Câțiva teoreticieni ai acestui front li se alătură, astfel fiind siguri de câteva elemente de bază. Dar nu pentru mult timp. Cruciații fac greșeală după greșeală, adică Germania este prea avidă și acei unguri care nu acceptă în totalitate urmările trădării de țară sunt excluși din partid. De atunci dizolvarea este un proces continuu. Ca urmare a propunerii Hubaj-Vago fiecare element mai valoros le alunecă din mâini. Ei nu au dorit nimic altceva de fapt, decât o recunoaștere a unei mișcări separatiste germane.

Până și sloganul proprietății de pământ a dispărut. Este publicată cartea teoreticianului partidului (Eosy?) despre necesitatea reformei pământului. Nemții de fapt nu doresc reforma pământului pentru că micul proprietar produce doar pentru nevoile sale personale. Odată cu aceasta ar putea lua sfârșit sărăcia groaznică a țăranimii maghiare dar în același timp s-ar opri și exportul marilor proprietari către Germania. Deci Partidul „Nyilas” proclamă faptul că marile proprietăți vor fi păstrate în vederea producerii și țăranilor care muncesc pe ele trebuie să li se asigure un trai decent. Cu aceasta și-a pierdut și baza ideologică pentru că cu antisemitismul se pot trezi sentimente și pasiuni populare dar nu este de ajuns pentru asigurarea unei baze de mulțimi.

Nu mai puțin a contribuit la căderea partidului însuși Szallasy prin declarația sa prostească. Astfel fiecare ungur cu puțină minte care vede cât de cât legăturile dintre lucruri, se îndepărtează. Pentru că cea din urmă proclamație de crez despre marea patrie Dunăre-Carpați și a adevărului ei dovedit prin sânge este o trădare de țară evidentă, dacă nu stătea în spatele lor o mare putere, erau demult condamnați la spânzurătoare. Cu drept scrie despre ei Szabo Dezso: „un grup infantil trădător de țară ascuns în spatele unei frazeologii prostești”.

Putem afirma liniștiți că în așa-numita țară-mamă, făcând abstracție de regiunile nemțești, timpul demagogiei „Nyilas” a apus. Nu avem cunoștință despre ultimele planuri de puci, cum nu mai știm nici despre ultimele lor gafe.

În final atât doar că degeaba și-a prins pe steag reforma pământului acest partid, care azi este unul în definitivă cădere pierzând tot mai mult teren și membri ai păturii de mijloc.

V. Partidul Social-Democrat

Ca rezumat foarte concentrat s-ar putea spune că ar fi partidul păturii de mijloc și al aristocraților muncitori.

În timpul zilelor Comunei încă acest partid nu a vrut să adopte poziția revoluționară, contând pe faptul că țara va rămâne împreună în totalitate și poporul va reuși să-l conducă în mod democrat.

Unul dintre conducătorii săi, Werther Jakab, povestea că era la cafenea când primise vestea izbucnirii revoluției. Atunci a început să scrie articole editoriale în gazeta „Nepszava” (Cuvântul poporului), despre revoluția în desfășurare. Cel mai

semnificativ aspect era tocmai lipsa legăturii dintre ei și marea masă a populației și că nu au recunoscut necesitatea conformării partidului lor în mișcarea de revoluție.

Nu avem timp suficient aici să ne ocupăm cu faptul cât de mult au sabotat dictatura proletară. În guvernul contrarevoluționar Huszar de după perioada dictaturii proletare, din partea Partidului Social-Democrat au făcut parte Reyer (?) și Miskits (?). Ei au acceptat colaborarea cu guvernul contrarevoluționar și toate acțiunile acestuia ca mai apoi teroarea exagerată să se întoarcă împotriva lor. Atunci prima și a doua garnitură (linie) a partidului este nevoită să emigreze și rămâne în această poziție cu excepția lui Welther și Buchinger. Această a treia garnitură preia puterea, și nu mai renunță la ea deloc.

După ce Bethlen ajunge la guvernare, recunoaște utilitatea serviciilor Partidului Social-Democrat, de aceea caută să încheie un acord cu ei. Acordul se și încheie și pentru câteva mandate. Partidul Social Democrat renunță la organizarea țărănimii. Când acest pact este dizolvat în 1926, deja atunci Partidul Social Democrat nu mai are putere asupra țărănimii. Opoziția întărită îi pune pe jandarmi să-i gonească pe țărani la țară.

Acțiunile social-democraților împotriva lui Bethlen se concretizează doar în lupta pentru dreptul de vot. Ei se țin departe de la orice fel de mișcări ale maselor largi, desființează grevele sau inițiativele greviștilor și îi trădează. Devine astfel încet o mică slugă a lui Bethlen, deși partidul mai are puterea care se hrănește din revoluția nu de mult trecută. Muncitorii din industrie se concentrează în sindicate, prin care partidul mai poate avea influență asupra lor. Este specific aici faptul că la 1 sept 1939 - ei pot mișca o mulțime de 150.000 oameni, care ar fi trebuit să forțeze în mod pașnic obținerea muncilor comunitare. Această grevă a fost transformată de elemente puternice într-un fel de revoluție. Ca urmare a acțiunii au fost și morți. De atunci partidul a pierdut continuu din membri și din prestigiu.

Muncitorii în lupta lor nu au fost sprijiniți de acest partid ci au devenit un mijloc în mâna lor. Numărul membrilor săi a scăzut într-atât încât Partidul poate fi menținut până azi doar din subvențiile sindicatelor. Conducătorii partidului sunt aceiași de 20 de ani, având aceleași preocupări și se țin tare pe aceste poziții. Sindicatele fiind un ajutor material pentru ei –au și dreptul să influențeze mersul intern al partidului, iar la conducerea acestor sindicate stau oameni limitați, putând fi numiți chiar huligani.

Funcția de secretar general al partidului a fost ocupat până la apariția Legii evreilor de către Monus Illes. El era în același timp și secretarul fracției politice în parlament, deși nu a fost deputat, fiind proaspăt cetățean maghiar.

Monus a făcut cunoscut tactica partidului: „Vremurile nu favorizează mișcările de masă, de aceea trebuie să ne dezvoltăm în interior. Trebuie să perfecționăm puterile noastre din interior ca la un moment istoric dat să putem da un impuls hotărâtor mișcării maselor”. Tactica lui Monus este evidentă. Cadrul partidului nu trebuie lărgit pentru că dacă se transformă în mișcare de masă,

partidul va trebuie să adopte o atitudine radicală din cauza impactului maselor. Acest lucru n-ar fi fost plăcut din două motive: 1. fruntașii (?) s-au transformat în slugile lui Bethlen și 2. mai târziu în timpul întăririi fascismului ar fi putut deveni oportuniști. În timpul perioadei fasciste, se temeau tot timpul de îngrădiri, sau chiar de oprirea activității lor, și erau capabili să facă totul pentru a o evita și a pierde baza materială de sub ei.

Degeaba a protestat împotriva lor „Nepszava”, literatura cetățenească se referă la 2 nume Marai și Ignatius, care în două articole de bază își exprimă opiniile. Ei au stabilit faptul că dacă această democrație socială nu ar exista, ea ar trebuie să fie înființată de către marele capital. Ei ar fi chemați să tempereze avântul revoluționar al maselor la o luptă pentru dreptul de vot, ei fiind cei care în locul experiențelor sociale încăpățănate distrag atenția maselor spre lupta pentru obținerea zilei de lucru de 8 ore. Astfel devin factorii ce reglementează societatea, între sistemul exagerat al marelui capital și avântul revoluționar exagerat al maselor.

Dar vremurile se schimbă și odată cu ele și partidul era nevoit să aducă schimbări. Organizațiile fasciste își măresc cadrele prin sprijinirea guvernului. Tabăra lor se formează din elemente educate în sânul păturii mijlocii sau din cei care sunt decepționați în acestea, care până acum ocupau locurile în rândurile Partidului Social-Democrat. Pentru ca rândurile de până acum ale partidului să nu se mai subțieze și pentru ca în locul lor să vină alții, iarăși pentru a diminua atacurile prea puternice - ei încep să-i lase pe tineri să se afirme. Și acești tineri sunt foarte ambițioși. Reușesc în foarte scurt timp să inițieze mișcări de masă, ajungându-se astfel la ceea ce s-au temut dintotdeauna. Tineretul a radicalizat masele. Ei s-au apucat de treabă cu un uriaș avânt vrând să răstoarne întreaga birocrație a partidului. Au realizat o unitate de acțiune cu fiecare nivel al partidului și la congres și-au permis chiar încercarea de a modifica un paragraf din Constituție, referitor la ... (*n.a.* cuvânt indescriabil). Acest lucru era deja prea mult și mișcarea tineretului au fost înăbușită în urmă cu doi ani. Dar și astăzi mai fac parte din câteva comisii sectoriale tineri pe care i-au împins ei atunci.

Pe atunci, în timpul imitării lui De Mar..., Monus a declarat că se lucrează la planul de muncă socialist. Acest mare plan de muncă nu se finaliza nicicum, în sfârșit a fost anulat cu motivația că nici în Belgia nu s-a dovedit eficient dorind să fie folosit doar în lupta împotriva fascismului.

În trecutul apropiat s-a schimbat din nou situația în Ungaria. La putere a ajuns Teleki Pal iar guvernul lui stă sub semnul luptei împotriva „cruciaților”. El trebuie să-și concentreze toate puterile în acest scop, de care aparține leul fără dinți, adică Partidul Social-Democrat. Acest leu fără dinți s-a transformat și el într-un miel blând, acceptând punctul de vedere revizionist al Ungariei și pentru această poziție este admonestat de către Internaționala II. Ca urmare se leapădă de cuvântul de ordine „Magyarország” pentru a se justifica astfel. A renunțat la naționalism dar a rămas membru al Internaționalei II. Astfel scapă de interdicție și drept mulțumire

își direcționează toate tunurile către „cruciați”. Pentru „Nepszava” în Ungaria nici nu mai există vreo altă problemă. Se ajunge atât de departe încât „Nepszava” devine singurul ziar care este lăudat de cenzură. În „Nepszava” există cele mai puține afirmații de cenzurat.

Legea evreilor a produs câteva modificări în rândurile partidului. Monus este nevoit să renunțe la funcția de prim-secretar în favoarea lui Szakasits Arpad. Demult există o luptă pentru acest scaun de prim-secretar între Monus, Buchler și Szakasits. Pe baza legii evreilor, funcția de prim-secretar al partidului i-a fost atribuită lui Szakasits. Dar pentru această victorie bătălia continuă și azi. Monus a ajuns la conducerea acțiunilor „de agitație”, vrând să-și mențină în continuare influența. Szakasits este promotorul tineretului invitându-i la discuții în cadrul unor mese de cină, alteori Monus îi invită într-o cafenea devenindu-i oaspeți.

În urmă cu 2 ani a existat și un mic intermezzo. Tânărul Horthy, în calitate de director executiv al uzinelor Csepel, a considerat că până și acest procent redus de agitație și organizare împiedică bunul mers al producției și fiind sprijinit de câțiva reprezentanți ai marii industrii îi propune tatălui său să oprească Partidul Social-Democrat. Reacția a fost de o agitație completă. Este chemat în ajutor Henderson din Anglia, tatăl căruia îl cunoscuse bine pe Horthy. Henderson cere o audiență care durează 2 ore și jumătate și îl convinge pe guvernator că acesta este un partid cinstit al cetățenilor și i-a atras atenția ca nu cumva elemente extremistă să ajungă în rândurile lor. Guvernatorul acceptă și bate palma cu el, promițând că va avea grijă ca partidul să nu fie dizolvat. De atunci ascultă neconținut știrile de radio în limba engleză, în calitate de marinar și ca admirator al unității de marinari englezi și ca unul pe care Henderson l-a convins foarte bine. (cf. social-democraților)

Este deosebit de interesant de amintit măsura în care sindicatul domină conducerea partidului. Oamenii partidului l-au marginalizat total pe Buchinger, acesta reprezentând în cadrul partidului aripa stângă, de care nu mai este nevoie. Despre organizația de partid de la Cluj ei cred că Jordaky are o coloratură foarte bolșevică iar adevărații social-democrați sunt Palffy, Bruder, Mandel, A. Lucian și Salamon Laszlo.

Spre ce direcție se îndreaptă deci politica externă a partidului? Spre falsa democrație engleză. Fac din nou referire la Peyer Karoly, *factum totum*-ul partidului, care a povestit că în urma numirii lui Bevin (?) - președintele consiliului sindicatului englez - în funcția de ministru al transporturilor aeriene, i-a trimis o telegramă de felicitare în numele partidului. Bevin a trimis o scrisoare mai lungă drept răspuns la telegramă, în care a arătat că Partidul Laburist este sigur de victoria Angliei și i-a îndemnat pe cei din jurul lui Peyer la consecvență, ca după terminarea victorioasă a războiului mondial să poată ajuta la reîmpărțirea dreaptă a lumii și la continuarea construcției socialismului. Peyer a arătat această scrisoare și prim-ministrului Teleky Pal, care, după cum spune el, a fost foarte impresionat. În sediul partidului această scrisoare a devenit un fel de fetiș.

**ÎNVĂȚĂMÂNTUL DE PARTID, INSTRUMENT DE
ÎNDOCTRINARE IDEOLOGICĂ**
**COMMUNIST PARTY EDUCATION AS INSTRUMENT OF
IDEOLOGICAL INDOCTRINATION**

Oana Ilie*

MOTTO: „Sarcina Școlilor superioare și medii de partid este de a pregăti cadre de organizatori capabile să organizeze și să conducă organizațiile de partid, cadre de propagandiști și agitatori capabili să conducă cu succes lupta partidului nostru pe frontul ideologic, cadre capabile pentru aparatul de stat”¹.

Abstract:

The Communist Party schools had double function even from the beginning: propagandist and indoctrination. Any citizen who wanted a management job in the stat structure, no matter how small it was, any journalist etc needed to follow the party schools, whose purpose was not a good education in different domains but a good preparation to be a communist member, able to claim the political hierarchy.

We still do not know how much the Party propaganda cost at least at the beginning, but we can only presume that all this system used a lot of financial funds: salaries for the teachers, for the workers sent to studies, money for food, accommodation, travelling, books, brochures etc.

Key-words: propaganda, education, ideological indoctrination

Învățământul de partid a fost creat din nevoia regimul comunist de a controla masele. În cadru organizat (școli, cursuri, lectorate etc.), „elevul” era supus unui asalt propagandistic și unui bombardament informațional bine direcționat. Se dorea ca după absolvirea școlilor de partid, elevii să fie capabili să ducă mai departe linia oficială a partidului și să propovăduiască binefacerile regimului comunist. Materiile studiate, programele de curs, materialele auxiliare folosite aveau ca scop inocularea tezelor partidului, dezinformarea și pervertirea morală a cursanților. Elevul nu era lăsat să discernă, ci i se ofereau doar acele informații favorabile partidului și regimului de la București. „Scopul real al învățământului de

* Cercetător, Secția Istorie M.N.I.R.

¹A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 80/1950, f. 5-6.

partid din România era condiționarea și manipularea cunoștințelor, drogarea metodică a maselor, îndepărtarea oricăror tentații de analiză intelectuală independentă”².

Purtând nume pompoase, dispunând fiecare de materiale auxiliare și de cadre didactice, mai mult sau mai puțin pregătite, școlile de cadre n-au reprezentat altceva decât o irosire de timp și fonduri. La sfârșitul studiilor, absolventul de învățământul de partid nu era nici mai inteligent, nici mai cult, ci îndoctrinat cu o serie de ficțiuni care mistificau realitatea și posesor al unui limbaj de lemn.

Indiferent de forma de învățământ de partid, cursurile se repetau sub titulaturi diferite, spunându-se la infinit aceleași lucruri. „Alături de Securitate, învățământul de partid asigură acele elemente terorizante, în cazul de față terorizante prin monotonie și demagogie care conferă continuitate și chiar stabilitate dictaturii comuniste (...)”³.

Școlile de partid au jucat încă de la început un dublu rol: focar de propagandă și centru de îndoctrinare. Orice cetățean care dorea un post de răspundere, orice șefuleț, cât de mic, oamenii din presă, activiștii etc., avea nevoie să urmeze școlile de cadre. Finalitatea acestor școli nu era însă acumularea de cunoștințe, ci ascensiunea pe scară ierarhică.

Mimetismul regimului de la București față de modelul sovietic este vizibil și în cazul învățământul de partid. Chiar dacă puținii comuniști din 1945 nu înțelegeau exact ce presupune această sintagmă, raportau, plini de elan, existența unei Universități Muncitorești la Lugoj, în ianuarie 1945, cu mențiunea că este prima din țară⁴. La rândul ei, Constanța Crăciun, într-un raport de activitatea privind evoluția propagandei, spunea că „90-95% dintre membrii de partid (din zona Brașov, n.n.) au făcut o școală de cadre rapidă”⁵, omițând cu bună știință să ofere o informație mult mai importantă: câți membri de partid existau în ianuarie 1945 în zona Brașovului? Atâta vreme cât în Regiunea Tutova existau 2 membri de partid⁶, numărul celor din Brașov nu putea fi cu mult mai mare. Absurditatea nu rezidă însă din numărul mic de oameni înscriși în partid la începutul anului 1945, ci din faptul că se raporta existența școlilor de cadre și a cercurilor de studii.

În ianuarie 1945, la București a avut loc o conferință națională a propagandiștilor. Este fascinant de urmărit rapoartele responsabililor cu propaganda din teritoriu care vorbeau despre propagandă, agitație, școli de cadre, școli de partid și alte forme ale învățământul de partid fără măcar să înțeleagă termenii. Erau raportate cifre și realizări care mai de care mai fanteziste, care nu au nici o legătură cu realitatea (ne aflăm la patru luni de la 23 august, guvernul Petru Groza nu fusese încă instalat, Transilvania se afla sub administrație sovietică, armata rusă abuza populația, efectele războiului se resimțeau la tot pasul). Cu toate acestea, Regionala Iași

² Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, 1998, p. 126.

³ *Ibidem*, p. 130.

⁴ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 4/1945, f. 20.

⁵ *Ibidem*, f. 23.

⁶ *Ibidem*, f. 40.

raportează o școală de cadre cu 25 de cursanți (14 muncitori, 6 țărani și 5 intelectuali) și o școală de cadre a Uniunii Patrioților⁷, iar Regionala Oltenia școală pentru activiști, școală de leninism și materialism dialectic”⁸ etc.

Pentru că cei prezenți la consfătuirea având ca temă propaganda înțelegeau fiecare în felul lui conceptul de propagandă, concluziile reuniunii au fost: „Reorganizarea școlii de partid pe baza planurilor stabilite la conferință” urmându-se directivele: a) cursuri asupra problemelor elementare cu activul de jos, pe lângă comitetele județene; b) cursuri de studiere a istorie a Istoriei P.C. (b) al U.R.S.S. legate de problemele țării, pe lângă regionale; c) organizarea de Universități la București; d) obișnuirea membrilor de partid cu studierea individuală a istoriei P.C. (b) al Uniunii Sovietice și a documentelor partidului⁹.

Tot în cursul anului 1945 avea loc o nouă întrevedere a responsabililor cu propaganda din teritoriu. Nici în această fază nu se poate afirma că cei prezenți înțeleg fenomenul, dar se continuă cu raportarea existenței a nenumărate forme de învățământ de partid, care nu și-au atins scopul pentru care au fost create (mulți o și recunosc). Spre exemplu, în Regionala Ardealul de Nord școala de cadre a avut în prima fază 300 de cursanți, dar din cauza „scăderilor calitative” numărul lor s-a redus la 30¹⁰, iar cei de la Alba Iulia, care creaseră 9 școli de cadre, cu aproximativ 200 de cursanți, s-au izbit de o problemă mult mai gravă, pe care inițial nu o luaseră în calcul - analfabetismul, 30% dintre membri de partid neștiind să scrie și să citească¹¹.

Programa de învățământ a școlii de cadre din București, pentru anul 1945, cuprindea următoarele teme: *Clasele* (B. Zaharescu), *Ivirea claselor și a partidelor în România* (L. Pătrășcanu), *Lupta Partidului Comunist împotriva fascismului și a războiului de cotropire* (E. Bodnăraș), *Despre rolul Armatei Roșii și a poporului sovietic în războiul de apărare a Patriei Sovietice și de eliberare a națiunilor cotropite* (Iosif Chișinevschi), *Guvernul de concentrare democratică și sarcinile lui* (Teohari Georgescu), *Linia politică a Partidului Comunist, F.U.M. și F.N.D.* (Gheorghe Gheorghiu-Dej), *Problema țărănească, reforma agrară din 1920 și 1945 și deosebirea între ele* (Ștefan Voicu), *Problema națională, situația naționalităților din România și sarcina Partidului nostru* (Vasile Luca), *Problemele organizațiilor de masă: Sindicatele, Frontul Plugarilor, U.T.C., Tineretul Progresist, F.A., Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților, A.R.L.U.S., Cooperarea* (Vasile Luca), *Principiile organizatorice ale Partidului și metodele de muncă (cum trebuie să lucreze celula, propaganda, agitația)* (Iosif Ranghetz), *Despre victorie și sarcinile actuale* (Ana Pauker), *Despre U.R.S.S., Constituția Stalinistă* (Ana Pauker)¹².

⁷ *Ibidem*, f. 48.

⁸ *Ibidem*, f. 71.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ A.N.I.C., fond C.C. - Cancelarie, dosar 61/1945, f. 6.

¹¹ *Ibidem*, dosar 4/1945, f. 16.

¹² A.N.I.C., fond C.C. - Secția de Propagandă și Agitație, dosar 79/1945, f. 1.

O zi a unui elev de la școala de cadre începea la ora 6³⁰ și se încheia după 20⁰⁰.

6³⁰ - deșteptarea

6⁴⁵ - 7⁰⁰ - educație fizică

7⁰⁰ - 8⁰⁰ - spălatul și masa de dimineață

8⁰⁰ - 9⁰⁰ - lectura ziarului

9⁰⁰ - 12⁰⁰ - lecția

12⁰⁰ - 12¹⁵ - repaus

12¹⁵ - 13⁰⁰ - prima citire a lecției

13⁰⁰ - 15⁰⁰ - masa

15⁰⁰ - 20⁰⁰ - pregătirea lecției (cu o pauză de 10 minute după fiecare oră)

20⁰⁰ - masa de seară

După 20⁰⁰ - lecturi¹³.

În zilele de seminar, diferențele de program nu erau semnificative, prima citire a lecției fiind înlocuită cu consultări, iar lecția propriu-zisă cu seminarul.

Din păcate, pentru cei ce vor să studieze fenomenul intitulat învățământul de partid, misiunea este destul de anevoioasă, informațiile fiind, cel puțin pentru partea de început, extrem de puține și risipite printre rânduri în cadrul altor probleme.

O primă cifră de școlarizare apare în raportul de la ședința Secțiunii Centrale de Educație Politică desfășurată la 23 mai 1946, unde era vehiculat numărul de 10.000 de absolvenți trecuți prin școli de cadre, din care însă doar „2000 bine pregătiți”¹⁴. Următoarele informații privind învățământul de partid apar abia în 1948 și se referă la cele 3 componente ale învățământul de partid: școli de partid permanente, școli serale și studiul individual (conform procesului verbal al ședinței Biroului Direcției de Propagandă și Agitație a C.C. din 15 mai 1948)¹⁵, și la mărirea numărului de îndrumători la 100.000 din cadrul partidului și 150.000 de la organizațiile de masă (60.000 de la C.G.M., 40.000 de la Frontul Plugarilor, 25.000 de la U.T.M. și 25.000 de la U.F.D.R.)¹⁶. Interesant de remarcat este că raportul menționează existența Universității de Partid „Ștefan Gheorghiu”, viitoarea Academie, fără a oferi și alte detalii despre înființarea și rolul acesteia.

În anul 1948 funcționau 34 școli medii de partid în 21 de județe (11 numai în București și 2 la ministere) cu 314 absolvenți (15% femei; 69% muncitori, 17% țărani, 14% mic-burghezi) și 642 lectori (sic!)¹⁷.

Rezultatele învățământul de partid erau însă mult sub așteptările pentru care a fost creat. Cauzele erau numeroase, mergând de la slabul nivel ideologic al cursanților, până la cel al „profesorilor”, de la lipsa de prestigiu a profesorilor, la

¹³ *Ibidem*, f. 8.

¹⁴ A.N.I.C., fond C.C. - *Secția de Propagandă și Agitație*, dosar 26/1946, f. 2.

¹⁵ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 9/ 1948, f. 2.

¹⁶ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 21/1948, f. 4.

¹⁷ A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 7/1948, f. 29.

organizarea deficitară. Pentru a se remedia aceste minusuri, Comitetul Central al P.M.R. propunea o serie de măsuri: numirea lui N. Popescu Doreanu ca director la universitățile serale de partid pentru a le oferi prestigiu, îmbunătățirea nivelului ideologic, o mai riguroasă selecție, atât a cursanților, cât și a cadrelor didactice. Rezultatele nu au fost însă cele așteptate, atâta timp cât și în anii următori problema eficientizării învățământului de partid a fost luată mereu în discuție în cadrul ședințelor Biroului Politic sau Secretariatului C.C.

Chiar dacă se fereau să o spună cu glas tare, și guvernării de la București recunoșteau problemele învățământului de partid. Rapoartele de activitate erau cea mai facilă metodă de a aduce în discuție minusurile sistemului de învățământ importat de la răsărit. Era mai ușor de digerat pentru forurile conducătoare ale României o înșiruire de lipsuri căreia i se adăugau, în contrapartidă, angajamentele pentru remedierea deficiențelor apărute. Dintr-un astfel de raport, discutat în ședința Biroului Organizatoric al C.C al P.M.R. din 29 iunie 1950, pot fi extrase astăzi numeroase informații privind rezultatele învățământului de partid. În urma discuțiilor generate de prezentarea raportului de activitate se impun o serie de concluzii care reîntregesc imaginea învățământului de partid.

Vârsta propice pentru școlarizare era de 24-35 de ani, deoarece tinerii erau singurele „elemente nepătate” (fără trecut alături de partidele istorice). Absolvenții se izbeau însă la reîntoarcerea în producție de reticența celor mai în vârstă. Vasile Luca chiar le reproșa că: „Acești tineri n-au experiență și apoi vin la posturi de răspundere, unde n-au autoritate în fața muncitorilor”¹⁸.

O altă problemă, mult mai gravă decât lipsa de autoritate, era însă ineficiența acestor școli de cadre. Din dorința de a raporta cifre cât mai mari de școlarizare, erau admiși în cadrul învățământului de partid numeroși cetățeni care nu erau fideli regimului. Din această cauză, la finalizarea studiilor, nu puteau fi folosiți pentru a transmite mai departe informațiile acumulate, ba chiar mai mult, ajungeau și mai înverșunați contestatarii ai regimului, putând sa-l combată cu una din armele lui cele mai puternice: propaganda. Lipsa selecției la înscrierea la cursuri a făcut ca promoția 1948/'49 să fie aproape inutilizabilă (Leonte Răutu preciza că aproape 80% erau elemente nemuncitorești în funcțiile de lectori, asistenți, directori)¹⁹.

Poate cel mai bun cuvânt pentru descrierea situației învățământului de partid, în perioada lui de început (1945-1949) este Haosul. Nici până 1949 nu fusese făcută o statistică a compoziției sociale a conducătorilor învățământului de partid, nici o evidență a numărului de femei cursante, cu toate că se observase că rezultatele la învățătură ale acestora erau mai bune decât cele ale bărbaților. Datele erau umflate, mai ales în ceea ce privește frecvența, pentru că nu existau suficienți oameni pentru a le controla. Birocrația și lipsa de organizare caracterizau situația

¹⁸ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 49/1950, f. 5.

¹⁹ *Ibidem*, f. 4.

din școlile de cadre. Mulți dintre profesori nu-și însușiseră tezele partidului, iar cei care o făcuseră predau într-un limbaj greu digerabil pentru cursanți.

Sugestiile propuse pentru remedierea situației erau dintre cele mai diverse. Gh. Florescu cerea urmărirea absolvenților pentru a fi trimiși în posturi unde pot valorifica (în folosul partidului) cunoștințele acumulate²⁰, în timp ce Liuba Chișinevschi susținea că ar trebui să se țină cont la recrutare de următorii factori: influența în rândul muncitorilor, munca în producție, calificarea lor²¹, iar Miron Constantinescu ducea ideea și mai departe cerând ca baza cursanților să fie din acele sectoare vitale: petrolifer, minier, metalurgic, siderurgic și agricol²², unde se găseau cei mai mulți dintre fideliile partidului.

Tot pentru ridicarea nivelului politic și ideologic al cadrelor de bază din aparatul de partid, al cadrelor de conducere din aparatul de stat, al vârfurilor administrație din întreprinderi și al cadrelor de conducere județene ale organizațiilor de masă, în anul 1949 Comitetul Central a decis ca în centrele universitare București, Cluj, Iași, Timișoara, Târgu Mureș să fie organizate, pe lângă Comitetele Județene de Partid, Universități serale de marxism-leninism, iar pe lângă Comitetele Județene de Partid Prahova, Covurlui, Dolj, Brașov, Oradea, Arad, școli serale de marxism-leninism²³.

Noi informații sunt aduse de hotărârea C.C. al P.M.R. asupra rezultatelor anului școlar 1949/'50 și pregătirea anului școlar 1950/'51 în învățământul de partid. Preambulul acestui document face o mică recapitulare a formelor de manifestare în învățământul de partid. Sunt menționate ca forme de învățământ existente în 1950: Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”²⁴, Universitățile serale de marxism-leninism, Școlile de 6 luni, Seminarile pentru activiștii de partid, Cercurile de politică curentă²⁵, în ajutorul cărora au fost tipărite (ca material auxiliar) 70 titluri în tiraj 12.000.000²⁶ exemplare. Totodată au fost atrași în munca de propagandă numeroși muncitori, iar compoziția socială a fost îmbunătățită ajungându-se la 249.125 membri de partid în 1949/50 față de 100.146 în anul școlar anterior²⁷.

²⁰ *Ibidem*, f. 7.

²¹ *Ibidem*, f. 9.

²² *Ibidem*, f. 11.

²³ A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 64/1950, f. 19.

²⁴ În 1950 a fost numiți în funcțiile de conducere: director de studii - Gr. Cotovschi (fost adjunct de sector la Secția de Propagandă și Agitație a C.C. a P.M.R.), director adjunct de studii - G. Lupșa (fost instructor la Secția de Propagandă și Agitație a C.C. a P.M.R.), director adjunct de studii S. Cruțeru (fost instructor la Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”), în A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 95/1950, f. 23.

²⁵ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 80/1950, f. 1.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

Cu toate acestea mai existau lipsuri: calitatea învățământului era încă scăzută; pregătirea lectorilor, asistenților și propagandiștilor nesatisfăcătoare; selecționarea cadrelor conducătoare a școlilor de partid lăsa de dorit; o parte din materialele tipărite pentru aceste școli erau scrise într-un stil pe care membri de partid nu-l înțelegeau²⁸. Mult mai grave se dovedeau a fi însă confuziile și greșelile apărute chiar în materialele auxiliare tipărite în folosul învățământului de partid, frecvența scăzută, slaba selecție a cursanților și neîncurajarea studiului individual²⁹. Cu lichidarea acestor lipsuri au fost însărcinate Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R., Secția Organizațiilor Conducătoare de Partid, sindicatele și U.T.M.-ul.

În ceea ce privește noul an școlar din învățământul de partid, se hotăra ca deschiderea lui să aibă loc la 15 septembrie, toate eforturile urmând a fi conjugate pentru creșterea numărului de școli, a calității cursurilor, dar și a numărului de elevi³⁰.

Era propusă o cifră de 370.500 elevi (o creștere de 48%) din care³¹:

Forma de învățământ	Număr elevi
Școli Superioare și medii de partid (cu scoatere din producție)	6.500
Universități și școli serale de marxism-leninism	4.000
Cercurile de studiu al Istoriei PC(b) al U.R.S.S.	40.000
Cursuri cu activul de la sate (cu scoatere din producție)	20.000
Cursuri serale de partid	100.000
Cercuri de politică curentă	200.000

Cu recrutarea „elevilor” erau însărcinate comitetele organizațiilor de partid, iar data limită de finalizare a listelor cu propuneri era 1 septembrie. Se cerea însă ca accentul să fie pus pe muncitorii din întreprinderile mari (80-85% să fie muncitori), să se dea dovadă de o mai mare vigilență (să fie alese „elemente de prestigiu în ochii maselor, cu experiența muncii de partid, cu trecut bine verificat, cu perspective de creștere”)³² și să fie sporit procentului de femei. În ceea ce-i privește pe „profesori”, până la 1 august urma să fie realizată și selecția propagandiștilor pentru cursurile și cercurile de partid și de studiu a istoriei P.C.U.S., mai ales că se solicitase creșterea numărului de propagandiști din cadrul muncitorilor. „Munca de propagandist trebuie încredințată unor tovarăși verificați,

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem*, f. 2.

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem*, f. 3.

cu nivel politic ridicat și cu aptitudini propagandistice corespunzătoare”³³. În ajutorul a 16.000 dintre aceștia urmau a fi organizate, în luna august, seminarii, cu scoatere din producție (5-15 zile), dar și înființate cabinete de partid în marile întreprinderi. Până la începerea anului școlar se dorea verificarea cadrelor pedagogice (directori, lectori, profesori, asistenți) pentru a fi înlăturați profesorii nepotriviți și a fi îmbunătățită compoziția socială, și organizarea la București, de către Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R., sindicate, U.T.M. și Secția Organelor Conducătoare de Partid, a unui seminar de 10 zile pentru calificarea personalului pedagogic din Școlile medii și Cursurile de 3 luni³⁴.

Alte măsuri propuse pentru o mai mare eficiență în învățământul de partid erau: organizarea, în luna august, unui seminar cu cadrele din Școlile Superioare de Partid, revizuirea și îmbunătățirea programelor (până la 15 septembrie) pentru a include problemele curente ale luptei de clasă, ale construirii socialismului, ale luptei pentru pace etc., elaborarea de teze pentru fiecare temă din programul școlilor superioare și medii de către Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R. și editarea operelor clasicilor marxism-leninismului și a unor broșuri (reeditate cele din anul școlar 1949/50 și corectate unde este cazul)³⁵.

Extinderea învățământul de partid la nivelul întregii țări era un alt deziderat al programului pentru anul școlar 1950/51. Se dorea ca în toate organizațiile de bază mai importante, precum și la sate, să existe cercuri de politică curentă, ca numărul școlilor medii de 6 luni să crească, ajungându-se ca din anul 1951/52 să funcționeze în reședințele tuturor unităților administrative rezultate din raionare, iar cercurile de studiere a operei lui Stalin și a Cursului Scurt de Istorie a P.C.(b) al U.R.S.S. să cuprindă întreg teritoriul³⁶.

Raportul atingea și problema învățământul de partid în limbile minorităților („naționalități conlocuitoare” cum erau numite în epocă). Învățământul de partid în limbile sârbă și germană urma a fi permanentizat, iar pentru ruso-ucraineni să fie creată o școală specială.

Documentul care oferă cea mai amplă imagine asupra învățământului de partid este însă raportul asupra rezultatelor anului școlar 1949/50. Din analiza acestuia se desprind o serie de informații extrem de prețioase pentru înțelegerea fenomenului. Chiar dacă sub diverse forme, școlile de partid au existat încă din 1945, abia în 1949 a apărut hotărârea C.C. prin care era introdus anul școlar în învățământul de partid (pentru un mai bun control al randamentului acestuia).

Alături de cifre și date, apar o serie de definiții utile pentru a înțelege ceea ce numeau comuniștii învățământ de partid și scopul pentru care fusese instituționalizat. Nu se oferă o cifră exactă a numărului de școli, dar se menționează că numai în

³³ *Ibidem*, f. 4.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, f. 5.

³⁶ *Ibidem*, f. 6.

1949 au fost create, ca noi tipuri ale învățământul de partid: 7 școli serale de marxism-leninism, cercuri de politică curentă, înființate 12 cabinete de partid și 5 puncte de consultanță³⁷.

Forme ale învățământul de partid³⁸:

Tipul	Subtipul	Durata
Elementar	Cercuri de politică curentă ³⁹	permanente
	Cercurile de partid serale	5 luni
	Cursuri serale de la sate	1/săptămână
	Cursuri pentru activul de la sate ⁴⁰	lunile de iarnă
Învățământul de partid mijlociu	Cercurile de studiere a Istoriei P.C. (b) al U.R.S.S. ⁴¹	2 ani
	Cursurile de partid de 3 luni ⁴²	3 luni
	Școlile medii de partid	6 luni
Învățământul superior de partid	Universitățile și școlile serale de marxism-leninism	
	Universitatea de Partid „Ștefan Gheorghiu” ⁴³	1 an
	Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” ⁴⁴	2 ani

³⁷ *Ibidem*, f. 9.

³⁸ *Ibidem*, f. 11-17.

³⁹ Cercurile de politică curentă reprezentau cea mai răspândită formă a învățământul de partid. Erau create pe lângă organizațiile de bază al partidului și aveau ca scop dezbateră (sub conducerea unui propagandist) a problemelor de politică internă și externă. Temele erau aceleași, pentru întreaga țară și recomandate prin intermediul „Scânteii”, sau tipărite în broșuri (cele mai importante). La sate, din cauza lipsei de propagandiști, aceste cercuri erau înlocuite cu cercurile de lectură unde puteau participa și nemembri de partid. (A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 80/1950, f. 11).

⁴⁰ Cursurile pentru activul de la sate erau organizate în lunile de iarnă pentru pregătirea cadrelor pentru organizațiile de partid sătești și pentru aparatul de stat de la sate. Erau ținute în reședințele de județ (pentru județele mari și în centrele de plasă mai importante) și se desfășurau în serii, durata lor fiind de 3 săptămâni, timp în care erau dezbătute 20 de lecții. (A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 80/1950, f. 11).

⁴¹ Cercurile de studiere a Istoriei P.C. (b) al U.R.S.S. se desfășurau bilunar, timp de 2 ani, sub conducerea unui propagandist, îmbinând studiul individual cu cel colectiv. Puteau fi urmate și de cei care n-au trecut prin învățământul de partid elementar, dacă aveau „o oarecare pregătire politică” (A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 80/1950, f. 13).

⁴² Cursurile de partid de 3 luni erau considerate în epocă un „rezervor de cadre medii”.

⁴³ Scopul Universității de partid „Ștefan Gheorghiu” era „pregătirea de cadre de răspundere pentru partid, organizații de masă și aparatul de stat”. (A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 80/1950, f. 13).

Variante nepermanente	Cursuri de calificare a gazetarilor	
	Școli de 3 luni în limbile sârbă și maghiară	
	Seminarii organizate de Secția Organelor de Conducere ale Partidului	
	Consfătuiri cu responsabilii secțiilor de propagandă și agitație ale comitetelor județene	
	Consfătuiri cu directorii cursurilor de 3 luni	
	Curs pregătitor organizat de Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R., cu durata de 30 de zile pentru directorii cursurilor activului de partid de la țară	
	Cabinete de partid create pentru calificarea propagandiștilor	
	Puncte de consultație	
	Curs pentru propagandiști pe lângă Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”	
	Deplasări în teritoriu ale activiștilor de la propagandă	

Toate aceste școli aveau programe unice însoțite de repere bibliografice.

Evoluția învățământul (permanent) de partid în anul școlar 1949/50

Forma învățământul de partid	Număr „școli”	Număr elevi
Cercuri de politică curentă	4069	73.308
Cercurile de partid serale	2180	49.749
Cursuri serale de la sate	3.014	66.553
Cursuri pentru activul de la sate	–	17.146
Cercurile de studiere a Istoriei P.C. (b) al U.R.S.S	3.021	34.278
Cursurile de partid de 3 luni	28 x 4 serii	3.686
Școlile medii de partid	11	523
Universitățile și școlile serale	12	3.105

⁴⁴ Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” avea ca scop pregătirea cadrelor superioare pentru munca ideologică (conducători ai învățământul de partid și alte sectoare ale propagandei, redactori de ziare, profesori și conferențieri de științe sociale).

de marxism-leninism		
Universitatea de Partid „Ștefan Gheorghiu”	1	144
Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”	2	143

Pentru că „una din cele mai importante sarcini ale muncii de propagandă și agitație este pregătirea și calificarea de cadre pedagogice pentru școlile de partid și propagandiști pentru cursurile și cercurile de partid”⁴⁵, temele abordate în cadrul învățământului de partid se subsumau următoarelor arii: bazele marxism-leninismului, problemele vieții de partid și ale construirii socialismului în România, istoria U.R.S.S., politica mondială, la care se adăugau, în cazul învățământului superior: economia politică, materialismul dialectic și istoric, limba rusă, studiul documentelor de partid.

Dincolo de aceste informații privind formele învățământului de partid, numărul de unități, numărul de elevi etc., raportul aduce în prim-plan și numeroase lipsuri (aceleași ca și în anii anteriori). Numărul școlilor era destul de mare, dar calitatea învățământului era scăzută. „Însăși noțiunea de propagandist era în anul de învățământ 1948/’49 neclară pentru multe organizații de partid”⁴⁶. Nivelul celor implicați în propagandă (de la lectori și asistenți, la conducătorii școlilor de partid) era slab pentru că, pe lângă faptul că nu existase o bază de selecție, de multe ori erau recrutați nemembri de partid, sau persoane cu un trecut „dubios” din punctul de vedere al partidului, care nu puteau fi utilizați după absolvirea școlii. Nici materialele auxiliare nu se ridicau la nivelul cerințelor, existând încă numeroase greșeli ideologice în broșurile tipărite în epocă. În plus, stilul greoi în care multe dintre ele erau scrise le făcea inaccesibile „masei de membri de partid”⁴⁷. Multe din temele arzătoare pentru partid au fost prea puțin, sau chiar deloc, atinse în cadrul învățământului de partid, cele mai mari lipsuri înregistrându-se la sate. „Purtăm fără îndoială o parte din vină pentru că un număr însemnat de membri de partid de la sate nu este lămurit asupra politicii de partid în domeniul colectivizării”⁴⁸.

Alături de modul greoi în care propagandiștii încearcă să se apropie de oameni, pentru a le insufla valorile regimului pe care-l reprezintă, învățământul de partid se confruntă cu o frecvență redusă a cursanților și cu un control insuficient. Din aceste cauze se ajunge la situația aberantă ca într-o unitate în care există 1430 membri de partid să fie înscriși la școlile de partid 1525 persoane, sau ca formele medii și superioare ale învățământului de partid să fie frecventate de oameni fără

⁴⁵ A.N.I.C., fond C.C. - Cancelarie, dosar 80/1950, f. 17.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 24.

⁴⁸ *Ibidem*.

perspectivă de creștere (fabricile nu acceptă să scoată din producție oamenii buni pentru a-i trimite la școală, ci pe cei slabi).

Pentru perioada 1950-1953 există din păcate un hiat informațional în ceea ce privește învățământul de partid, singurele menționări notabile fiind pentru anul 1951: cinci noi filiale ale Universităților serale de marxism-leninism pentru cadrele didactice din învățământul public, noi școli serale de partid cu durata de 1 an pentru cadrele de partid, crearea a 71 cabinete de partid⁴⁹, dar și o serie de statistici cu cei cuprinși în învățământul de partid⁵⁰.

Plan de școlarizare pentru activul sindical pentru anul 1952/53:

	Tip școală	Număr cursanți
Scoși din producție	Școala superioară de 2 ani „I.C. Frimu”	100
	Școala superioară de 1 an „I.C. Frimu”	190
	Școli de 6 luni	400
	Școli de 3 luni	3.500
	Cursuri speciale cu durata de 1-3 luni	2920
	Cursuri de propagandiști	2100

Total: 9210

	Tip școală	Număr cursanți
Nescoși din producție	Școala serală superioară	300
	Școala serală C.S.R.	1.800
	Cursuri de instruire pe probleme	292.000

Total: 297.100

Reușita acestui plan era însă condiționată de respectarea unei condiții esențiale: evitarea paralelismului, a școlarizării aceleiași persoane și pe linie de partid și pe linie sindicală⁵¹.

Nici în 1954 nu fuseseră remediate lipsurile și neregulile din învățământul de partid, atâta timp cât, în ședința Secretariatului C.C. din 29 mai 1954 se menționează că „nu au fost încă înlăturate metodele formalist-birocratice în

⁴⁹ Existau la acea dată 25 cabinete de partid regionale, 76 cabinete raionale și 7 cabinete de întreprindere. (A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 37/1951, f. 76)

⁵⁰ Numărul membrilor de partid implicați în învățământul de partid a crescut cu 175.000, numărul propagandiștilor cu 5.300, iar a celor care studiază Cursul de Istorie scurtă a P.C. (b) și Scurta biografie a lui Stalin cu 46.700. totodată, 18.000 de propagandiști au absolvit cursuri de vară de 15 zile. (A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 37/1951, f. 76)

⁵¹ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 172/1952, f. 5.

organizarea învățământul de partid”, că încă mai sunt înscriși la cursuri membri de partid fără a se ține cont de nivelul lor ideologic sau de preferințe (unii repetă aceleași lucruri sub altă titulatură), că programa este supraîncărcată⁵². Au fost discutate și o serie de probleme care până în acest moment nu fuseseră luate în calcul: condițiile de desfășurare, distanțele mari dintre casele cursanților și locul unde se țin cursurile.

Golul informațional existent în arhive a fost însă surmontat prin intermediul regulamentelor de funcționare și programelor de învățământ tipărite la Editura P.M.R. în anul 1952.

Cursurile serale de partid de la sate se desfășurau bilunar (din octombrie până în mai), cu excepția lunilor decembrie-februarie când întrunirile erau săptămânale. Fiecare ședință dura 2-3 ore, timp în care avea loc un seminar asupra lecției predate anterior și expunerea de către propagandist a lecției următoare. Cum scopul acestor cursuri era de a îndoctrina participanții cu „marile adevăruri” propovăduite de partid, baza discuțiilor o constituiau temele despre istoria U.R.S.S., rolul și politica P.M.R.⁵³.

Școlile serale de partid aveau ca scop ajutarea activiștilor din aparatul de stat și economic „să studieze Istoria P.C. (b) al U.R.S.S și de a înarma cu cunoaștere temeinică a rezoluțiilor și hotărârilor partidului și guvernului” și erau organizate pe lângă comitetele regionale și raionale de partid⁵⁴. Pentru a fi înscris cursantul trebuia să facă dovada absolvirii anterioare a școlilor de 3 sau 6 luni, a cercurilor de studiere a Cursului scurt de Istorie a P.C. (b) al U.R.S.S., sau să dețină o derogare din partea comitetelor regionale. Pe parcursul unui an de zile erau „aprofundate” următoarele materii: Istoria P.C. (b) al U.R.S.S, Politica statului în problemele fundamentale ale construirii socialismului, Munca politică de masă și munca organizațiilor de partid în domeniul economic, Limba rusă.

Conform *Regulamentului de funcționare a Universităților serale de marxism-leninism*, rolul acestora era de „a înarma cadrele de partid, din aparatul de stat și economic, pe oamenii de artă, știință și literatură care sunt devotați partidului, cu teoria marxist-leninistă și cu cunoașterea temeinică a rezoluțiilor și hotărârilor Partidului și Guvernului”⁵⁵. Puteau să se înscrie doar cei care au absolvit școlile de 6 luni, cercurile de studiere a Cursului scurt de Istorie a P.C. (b) al U.R.S.S., sau cursuri de scurtă durată ale școlilor superioare de partid, dar exista o porțiță - „aprobarea specială a biroului regional de partid” -, și pentru cei care n-au trecut prin aceste cursuri. Apartenența la P.M.R. nu era obligatorie, dar nemembrii erau primiți doar cu condiția „să fie apropiați partidului”⁵⁶.

⁵² A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 58/1954, f. 4.

⁵³ Vezi și *Program de învățământ pentru cursurile serale de partid de la sate, anul școlar 1952-53*, f.a.

⁵⁴ *Regulamentului de funcționare a școlilor serale de partid*, București, 1952, p. 3.

⁵⁵ *Regulamentul de funcționare a Universităților serale de marxism-leninism*, București, 1952, p. 3.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 4.

Universitățile serale de marxism-leninism erau organizate pe lângă comitetele regionale de partid și funcționau pe baza programului de învățământ de 2 ani. Se studiau: istoria P.C. (b) al U.R.S.S., Economia politică, Materialismul dialectic și istoric, Istoria R.P.R., Construcția socialismului și Limba rusă. Universitățile care dispuneau de filiale mai aveau în programă și disciplinele: Estetica marxistă și Pedagogia.

Responsabili de organizarea și funcționarea universităților serale erau Birourile Comitetele regionale de partid și secretarii pentru probleme de propagandă și agitație, conducerea fiind asigurată de un director ce făcea parte din nomenclatura C.C.

Cu toate școlile și cursurile, în 1954 încă mai existau propagandiști necorespunzători din punct de vedere al pregătirii lor marxist-leniniste și al culturii generale, motiv pentru care s-a hotărât ca la cursurile serale de partid să fie acceptați doar cei ce au cunoștințe de marxism-leninism la nivelul celor ce se studiază în cercurile de istorie a P.C.U.S., și o cultură generală „cel puțin la nivelul celor ce au absolvit școala elementară de 7 ani”, în timp ce pentru cercurile de Istorie a P.C.U.S. erau corespunzători doar cei ce aveau cunoștințe de marxism-leninism la nivelul celor ce au absolvit școala de 6 luni, și o cultură generală la nivelul celor ce au absolvit școli medii de stat⁵⁷.

Concluzia firească în urma lecturării necesarului de „competențe” ale propagandiștilor este că prea multă școală strică, și că oricum, oricât de multe clase ai absolvit, tot cunoștințele de marxism-leninism primează. În plus, în ajutorul propagandiștilor urma a fi editată de către Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R. revista „Propagandistul”, care să ofere informații gata digerate, numai bune de însușit și reprodus.

Patru luni mai târziu, în septembrie 1954, într-o ședință a Biroului Politic a fost prezentată o dare de seamă⁵⁸ asupra rezultatelor în învățământul de partid, anul școlar 1953/'54. Arhivele nu păstrează textul raportului, ci doar discuțiile purtate pe marginea lui, dar problemele luate în colimator sunt extrem de grave și ridică multe semne de întrebare mai ales asupra „talentului” raportorului care, din exces de zel, când vorbește la superlativ, când demască greșeli grave. Concluzia ședinței a fost că raportul trebuie refăcut pentru că „aici prea ne lăudăm și dincolo prea ne tragem de păr. Dacă ne tragem de păr, s-o facem cum se cade, să punem degetul pe cele mai importante neajunsuri din activitatea noastră de agitație, propagandă, de învățământ. Lucrurile sunt prezentate cam țipător și declarativ, exact în felul

⁵⁷ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 58/1954, f. 16.

⁵⁸ În urma analizei documentelor partidului comunist se impune o concluzie privind forma acestora. Indiferent că se numește raport sau plan de activitate, toate respectă un tipar: preambul despre situația existentă, cu conturarea realizărilor și lipsurilor, autocritica pentru deficiențe și în final ceea ce se dorește în continuare.

criticat”⁵⁹. Printre afirmațiile din raport care au produs nemulțumire este și cea referitoare la liberul consimțământ la încadrarea în școli, care contrazice Statutul partidului, unde se vorbește despre obligația membrilor de partid de a studia.

La 19 iulie 1955, în ședința Biroului Politic, a fost prezentat referatul despre organizarea învățământul de partid în anul școlar 1955/’56. Conform „rețetei de succes”, documentul debutează cu prezentarea anului școlar anterior, din care aflăm că au fost înscriși în învățământul de partid 409.000 oameni (cu 70.258 mai mulți decât în anul 1953/’54) din care 234.980 membri de partid, 25.540 candidați de partid și 140.339 nemembri de partid⁶⁰. Din analizarea acestor cifre se impun două concluzii: mai bine de o treime dintre cursanți nu sunt membri de partid, deci, inutilizabili la finalizarea cursurilor, iar în ceea ce privește numărul total al elevilor cu greu se poate vorbi de creștere.

Cifrele și procentele au fost de la început obsesia regimului comunist. Când erau în defavoarea lor se eludau prin expresii gen: un numeros public, un grup mare de membri etc., însă când se considera că exprimă creșteri erau înșirate fără rezerve. Pentru a oferi un tablou cât mai complet privind evoluția învățământul de partid în perioada 1949-1956 am optat pentru centralizarea datelor oferite de documentele vremii, într-un tabel care să ajute la o mai bună analizare a acestora. Se poate observa astfel că: pe de o parte discontinuitatea informațională dintre anii 1952-1954 este însoțită și de o scădere (cu 8,5 %) a numărului de elevi din învățământul de partid, iar de cealaltă parte că rata anuală de creștere este mult mai mică după 1954.

An școlar	Număr elevi	Variația (în procente) față de anul anterior
1949/’50	250338	–
1950/’51	370.500	creștere de 48 %
1951/’52		
1952/’53	–	–
1953/’53		
1954/’55	338.742	–
1955/’56	409.000	creștere de 17,2%

Pentru anul 1955/’56 se propuneau: o cifră de școlarizare mai mare, cercuri de politică curentă pe lângă organizațiile de bază (o dată pe lună; propagandistul va citi materialul, urmând discuții), noi manuale pentru învățământul seral, o nouă ediție a *În ajutorul celor ce studiază în cursurile serale de partid*, cursuri de studiere a istoriei PCUS doar unde există nivel cultural și politic al propagandistului, cursuri de alfabetizare pentru membri de partid în organizațiile de bază,

⁵⁹ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 111/1954, f. 28.

⁶⁰ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 59/1955, f. 7.

selecționarea și calificarea propagandiștilor (înlocuirea celor necorespunzători), îmbunătățirea compoziției sociale a propagandiștilor, cursuri pentru propagandiști⁶¹. Totodată erau puse la dispoziție fonduri pentru seminarii de vară a câte 20 de zile pentru 10.000 de propagandiști.

Programa cursurilor de calificare a propagandiștilor era cel puțin indigestă. Se studiau lecții despre: industria grea „temelia dezvoltării economiei naționale”, productivitatea muncii și prețul de cost în economia socialistă, planul cooperatist al lui Lenin și aplicarea lui, politica partidului în vederea creșterii producției agricole și animale. La aceste teme având ca subiect economia se adăugau cele referitoare la activitatea partidului: statul nostru democratic-popular, rezolvarea problemelor naționale în R.P.R., întărirea continuă a partidului (reglementarea compoziției sociale), normele vieții interne de partid, marea forță a lagărului socialist, lupta popoarelor pentru apărarea păcii, dar și un ciclu de lecții intitulat pompos „știință și religie”. Activitatea de seminar nu era cu mult mai plăcută, atâta timp cât teme dezbătute erau: industrializarea, transformarea socialistă a agriculturii, statul nostru democrat popular și întărirea continuă a rândurilor partidului⁶². Chiar dacă tema cursurilor era „calificarea” propagandiștilor, partea metodică, cea care se referă exclusiv la metodele de propagandă era expediată la diverse sub titlul pompos de „referate și discuții”, unde urmau a se dezbate: cuvântul introductiv al propagandistului, pregătirea și desfășurarea convorbirilor în cercurile și cursurile de partid, ajutorul propagandistului în munca individuală cu cartea a celor din cercurile și cursurile de partid, folosirea beletristicii și a materialului vizual în procesul de învățare și cum trebuie tratate documentele de partid în învățământul de partid⁶³.

Materiile studiate erau cam aceleași, indiferent de forma învățământului de partid frecventată, fiind „aprofundate”, cu fiecare treaptă urcată. La Școlile de partid de 1 an se studiau următoarele materii: Curs scurt de Istorie a P.C.U.S., Curs scurt de istorie a R.P.R., Curs scurt de economie politică, Curs scurt de materialismul dialectic și materialism istoric, Construcția de partid, Politica economică a partidului și statului democratic-popular, Politica externă a U.R.S.S., R.P.R., a celorlalte țări de democrație populară și relațiile internaționale contemporane, Geografia economică și politică, Limba română, Limba rusă, Conferințe de cultură generală. În total erau 910 ore (cursuri, seminarii și aplicații practice), examenele susținându-se doar la Istoria P.C.U.S. și Construcția de partid⁶⁴.

Conferințele de cultură generală, pe lângă faptul că promovau doar știința sovietică, aveau și ținte clare în care să lovească: religia, credința în general și tradițiile. Printre temele abordate de aceste cursuri, amintim: „Noțiuni elementare cu privire la structura materiei”, „Noțiuni sumare de radioactivitate naturală. Descoperirile

⁶¹ *Ibidem*, f. 9-11.

⁶² *Ibidem*, f. 14.

⁶³ *Ibidem*, f. 15.

⁶⁴ A.N.I.C., fond C.C. - Cancelarie, dosar 12/1955, f. 85.

fizicienilor sovietici în domeniul energiei nucleare”, „Originea pământului, a sistemului solar și formarea stelelor”, „Apariția vieții pe pământ”, „Principiile fundamentale ale microbiologiei”, „Principii fundamentale ale învățării lui Pavlov”⁶⁵. Și chiar și în aceste condiții, din anul școlar 1955/’56 ciclul de lecții de cultură generală a fost scos, urmând ca atenția elevilor să fie focalizată exclusiv pe acele materii care propagă ideologia partidului.

Alături de cursurile pentru propagandiști, Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” începe din 1955 să organizeze un curs de 1 an având ca scop „calificarea” (mai bine zis îndobâzirea) ziariștilor. Studiul, cu durata de 7 luni, era axat pe aprofundarea bazelor marxism-leninismului, economiei politice, problemelor de politică economică, problemelor muncii în presă, istoriei R.P.R. și limbii și literaturii române. Partea practică dura 3 luni și se desfășura la „Scânteia” și „România liberă”. Se puteau înscrie la acest curs: membri de partid, candidații de partid și utemiști pe baza propunerilor făcute de redacție (pentru presa centrală) sau pe baza propunerilor venite de la comitetele regionale de partid (pentru presa locală)⁶⁶. Alături de materiale teoretice despre propagandă, cursanții studiau politică internă și externă, economie, științe, literatură.

Proiect de programă pentru cursurile de calificare a propagandiștilor⁶⁷:

Cursuri	Ciclu de lecții
Economie	Industria grea - temelia dezvoltării economiei naționale Productivitatea muncii și prețul de cost în economia socialistă Planul cooperatist al lui Lenin și aplicarea lui Politica partidului în vederea creșterii producției agricole și animale
Politică	Statul nostru democratic-popular Rezolvarea problemelor naționale în R.P.R. Întărirea continuă a partidului (reglementarea compoziției sociale). Munca cu activul de partid Normele vieții interne de partid
Politică externă	Marea forță a lagărului socialist Lupta popoarelor pentru apărarea păcii
Știință	Știință și religie
Seminarii	Industrializarea Transformarea socialistă a agriculturii

⁶⁵ *Ibidem*, f. 122.

⁶⁶ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 92/ 1955, f. 124.

⁶⁷ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 59/ 1955, f. 14-15.

	Statul nostru democratic popular Întărirea continuă a rândurilor partidului
Referate și discuții	Cuvântul introductiv al propagandistului Pregătirea și desfășurarea convorbirilor în cercurile și cursurile de partid Ajutorul propagandistului în munca individuală cu cartea a celor din cercurile și cursurile de partid Folosirea beletristicii și a materialului vizual în procesul de învățare Cum trebuie tratate documentele de partid în învățământul de partid

Chiar dacă învățământul de partid beneficia de programe, cursuri, broșuri și alte tipărituri relativ bine controlate și cenzurate, lipsurile nu fuseseră pe deplin înlăturate nici în 1956. Într-un referat al C.C. al P.M.R., Secția Organelor de Partid, din 6 ianuarie, erau făcute o serie de noi propuneri pentru înlăturarea lipsurilor în munca școlilor de 1 an și a cursurilor de 3 luni. Se solicita ca directorii acestor școli să fie absolvenți ai Școlii Superioare de Partid „Ștefan Gheorghiu” sau ai Școlii Superioare de Științe Sociale „A.A. Jdanov”, iar la catedrele de marxism-leninism la școlile de 1 an să predea licențiați în filozofie (membri de partid sau candidați). Totodată, anual, directorii și șefii catedrelor de științe sociale de la școlile de 1 an urmau să participe la instructajele metodicodidactice organizate la Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”, iar asistenții cursurilor de la școala de 3 luni să facă prin rotație un stagiu practic de 2 săptămâni la catedrele „Construcția de partid” și „Știința economică” ale școlii de partid de 1 an din regiunea cea mai apropiată⁶⁸.

Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”

Dacă Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” fusese creată pentru pregătirea viitorilor propagandiști, rolul Școlii Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” era de a oferi o bază de selecție pentru viitori activiști și nomenclaturiști.

Inaugurată la 10 februarie 1946, în prezența lui Chivu Stoica, Iosif Chișinevschi, Gheorghe Apostol, Iosif Rangheț, Liuba Chișinevschi ș.a., sub titulatura de Universitate de partid și avându-l ca rector pe Barbu Lăzăreanu, Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” va deveni în scurt timp principalul focar de activiști.

Primul curs nu a fost terminat din cauza campaniei electorale. Cel de-al doilea, inaugurat în mai 1947, cu o durată de 7 luni s-a dovedit și „mai puțin reușit” decât cel din 1946, jumătate dintre cursanți fiind așa slabi ca nivel politic și

⁶⁸ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 2/1956, f. 27.

ideologic, încât școala s-a văzut nevoită ca pe 30 dintre ei să-i elimine⁶⁹. Printre cauzele eșecului s-au numărat: numărul mare de lecții (aproape 50 de teme în 6 luni), modul prea teoretic de expunere a problemelor, dar și nivelul politic, ideologic și nu în ultimul rând intelectual al cursanților.

Pentru primii anii de existență ai Universității „Ștefan Gheorghiu”, arhivele nu oferă multe informații. Un prim proiect de împărțire a disciplinelor datează din 1947, materiile fiind structurate în: Istoria României, Problemele politice și organizatorice ale Partidului, Problemele refacerii și dezvoltării economiei românești, Statul Român Democrat, Istoria P.C.(b) U.S., Marxism-leninism, Economie politică, Harta lumii, Limba și literatura română, lecțiile de istorie fiind predate de M. Roller, Eugen Rodan, Pavel Chirtoacă, Barbu Lăzărescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Aronovici, Nicolae Muraru, Leonte Răutu, Mircea Bălănescu și Valter Roman⁷⁰.

Dintr-un un proiect de programă pentru anul școlar 1948-'49, aflăm mai multe amănunte despre disciplinele studiate: istoria României⁷¹ (20 lecții), problemele actuale ale politicii de partid (24 lecții), viața de partid (13 lecții), politica mondială (15 lecții), istoria Partidului Comunist bolșevic al Uniunii Sovietice (20 lecții), materialism dialectic și istoric (20 lecții), economie politică (23 lecții) și limba rusă (70 lecții)⁷².

⁶⁹ A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 9/1948, f. 68.

⁷⁰ A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 25/1947, f. 8.

⁷¹ La cursul de istoria României se studia: 1) Însemnătatea cunoașterii istoriei României. Periodizare. Societatea primitivă și orânduirea sclavagistă; 2) Migrațiile. Formarea poporului român și contribuția slavilor. Întemeierea Principatelor. Orânduirea socială în Principate; 3) Muntenia, Moldova, Transilvania în secolul al XV-lea; 4) Principatele Române și Transilvania în secolele XVI-XVII; 5) Țara Românească, Moldova și Transilvania în secolul al XVIII-lea. Începutul dezvoltării capitalismului. Domniile fanariote. Răscoala țăranilor sub Horea Cloșca și Crișan; 6) Răscoala poporului român sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Regulamentul Organic și rolul lui pentru dezvoltarea socială și economică a Principatelor; 7) Revoluția de la 1848 în Principate și în Transilvania. Însemnătatea ei pentru dezvoltarea ulterioară a statului român; 8) Unirea Principatelor. Formarea statului român național; 9) Războiul pentru independență. Contribuția Rusiei la cucerirea independenței; 10) Dezvoltarea economică, politică și culturală a României în ultimul sfert al veacului al XIX-lea. Nașterea și dezvoltarea mișcării muncitorești; 11) Situația economică, politică și culturală la începutul veacului al XX-lea. Răscoala de la 1907; 12) războiul balcanic și poziția României. Primul război mondial și participarea României; 13) Avântul revoluționar din România după primul război mondial. Greva generală. Crearea P.C.R.; 14) Români între anii 1923-'29. Perioada stabilizării relative a capitalismului; 15) Criza economică mondială din 1929-'33. Criza economică în România. Luptele revoluționare din acea perioadă; 16) Luptele petroliștilor și ceferiștilor din 1933; 17) Întărirea fascismului în România. Instaurarea dictaturii regale din 1938. lupta poporului român sub conducerea P.C.R. pentru pace și democrație; 18) Războiul nedrept dus de România alături de Germania hitleristă împotriva U.R.S.S. Lupta P.C.R. în mobilizarea forțelor democratice împotriva fascismului pentru scoaterea României din războiul corupt. Eliberarea României de către Armata Sovietică; 19) P.C.R. mobilizatorul și conducătorul maselor populare în lupta pentru făurirea și consolidarea regimului de democrație populară. Cucerirea puterii de stat de către oamenii muncii în frunte cu clasa muncitoare; 20) Înfăptuirea P.M.R.; în A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 36/1948, f. 2-3.

⁷² A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 36/1948, f. 1.

Arhivele mai păstrează cifrele de școlarizare pentru anul 1953-'54 - 150 cursanți⁷³, pentru anul 1954/'55 - 150 elevi cu frecvență și 100 la fără frecvență⁷⁴ -, și un referat al lui Leonte Răutu referitor la organizarea de examene de diferențe la „Ștefan Gheorghiu” și Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” pentru obținerea examenului de stat. Dacă cifrele nu au o mare relevanță, informația din referatul șefului propagandei românești este mult mai interesantă. Aflăm astfel că un absolvent de „Ștefan Gheorghiu” (forma de 2 ani) era asimilat absolvenților de studii superioare dacă își susținea diferențe la următoarele materii: istorie universală, istoria P.M.R., geografie economică și politică, limba și literatura română și limba rusă⁷⁵. Aberația apare abia în momentul în care aflăm ce „studiau” cursanții la „Ștefan Gheorghiu”.

Proiect de programă pentru Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”⁷⁶.

Materia	Ore curs	Ore seminarii	Ore practică
Istoria P.C.U.S.	178	72	-
Economie politică	128	54	6
Materialism dialectic și materialism istoric	126	54	-
Politica economică a partidului și a statului democratic popular	200	18	82
Construcția de partid	114	36	-
Bazele dreptului și construcția de stat a R.P.R.	86	8	-
Istoria R.P.R.	70	-	20
Istorie universală	149	14	20
Politica externă a U.R.S.S., R.P.R. și a democrațiilor populare și relațiile internaționale contemporane	70	-	-
Geografie economică și politică	37	-	92
Limba și literatura română	75	-	225

⁷³ Primirea lor făcută de o comisie a C.C. alcătuită dintr-un șef adjunct al Secției Organelor Conducătoare de Partid, Sindicale și U.T.M., un șef al Secției de Propagandă și Agitație a C.C., directorul adjunct al Școlii Superioare de Partid „Ștefan Gheorghiu”, directorul adjunct al Școlii Superioare de Științe Sociale „A.A. Jdanov” și directorul cursului fără frecvență de pe lângă Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”, pe baza recomandărilor făcute de comitetele regionale de partid. Examenul era susținut la limba română, geografie, Constituția R.P.R., bazele marxism-leninismului și cursul scurt de istorie a P.C.U.S.; în A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 9/1953, f. 5.

⁷⁴ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 58/1954, f. 17.

⁷⁵ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 127/1954, f.155.

⁷⁶ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 12/1955, f. 12.

Limba rusă	2	-	378
Noțiuni de logică	10	-	-
Noțiuni de științele naturii	52	-	-
Ziaristica (numai la secția de ziaristică)	56	24	-

Materiile studiate erau structurate, pe durata școlarizării, astfel⁷⁷:

Anul I	Istoria RPR Istorie universală Materialismul dialectic și materialism istoric (istoria filozofiei) Geografie economică și politică Limba română Limba rusă Noțiuni de logică Noțiuni de științele naturii
Anul II	Istoria P.C.U.S. (până la 1917) Economia politică a capitalismului Materialismul dialectic și materialism istoric Bazele dreptului și construcția de stat în RPR Limba rusă Noțiuni de logică
Anul III	Istoria P.C.U.S. (după la 1917) Economia politică a socialismului Politica economică a partidului și statului democratic popular Construcția de partid Limba rusă Ziaristica

Se observă, cu mici excepții, că baza este dată de materii care propagă ideologie și nu știință. „Oricine a trecut printr-o asemenea instituție de <învățământ ideologic> nu poate să nu-și fi dat seama de autenticul ei scop, învăluirea adevărului despre realitățile românești, desfigurarea conștiințelor, uniformizarea opiniilor și ideilor, încurajarea pornirilor oportuniste și conformiste din individ”⁷⁸.

Chiar dacă unele materii sună pompos, cunoștințele pe care cursanții le acumulează sunt la nivelul de înțelegere al unui copil de generală, atâta timp cât la limba română, în cadrul „Universității” se studiau: substantivul, articolul, adjectivul - 6 ore; pronumele - 6 ore; numeralul - 1 oră; verbul - 6 ore; cuvinte neflexibile - 2 ore; sintaxă propoziție - 5 ore; sintaxă frază - 5 ore; dictări, rezumate și compuneri

⁷⁷ *Ibidem*, f. 16-17.

⁷⁸ Vladimir Tismăneanu, *op.cit.*, p. 132.

- 17 ore⁷⁹. Este cel puțin jenant, ca să nu folosim un cuvânt mai dur, că absolenții unei astfel de forme de învățământ puteau fi asimilați cu cei care făceau facultatea, când ei erau la stadiul de „dictare” în anul II la Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”.

Ingerința politicului și a ideologiei este vizibilă și în cadrul materiilor care pot fi clasificate ca fiind de cultură generală. Astfel, la literatură se studiau: literatura clasică rusă; literatura sovietică (etapele de dezvoltare); folclorul în România; literatură veche românească (sec. XV-XVIII); literatura în primul sfert al secolului XIX; literatura română la 1848; literatura în deceniile 6 și 7 al secolului XIX; literatura în deceniile 8 și 9 al secolului XIX; Eminescu, Creangă, Caragiale; literatura la sfârșitul secolului XIX și începutul XX; Coșbuc, D. Th. Neculuță; Influența Marii Revoluții din Octombrie asupra literaturii române; literatura română interbelică (Sadoveanu, A. Toma, Al. Sahia); literatura română după 23 august; Problemele dezvoltării artei plastice în R.P.R.; Problemele dezvoltării muzicii în R.P.R.⁸⁰, la care se adăugau dezbateri pe baza Congresului al II-lea al scriitorilor din România; unele probleme ale dezvoltării literaturii române pe drumul realismului socialist; analiza romanului „Tânăra gardă” (A.A. Fadeev); recenzia romanului „Un om între oameni” de Camil Petrescu; simpozion la romanul „Bărăganul” (I.V. Galan)⁸¹.

Din întreaga literatură universală, plină de comori ale spiritualității, învățământul de partid oferea cursanților doar producția Mamei Rusia, și chiar și în acest caz erau aleși doar acei scriitori agreeți de Moscova, iar în ceea ce privește literatura autohtonă, în locul marilor scriitori din interbelic erau promovate non-valorii, gen A. Toma.

Anul școlar la Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” debuta la 1 septembrie și se încheia la 15 iulie pentru anii I și II și începea la 15 septembrie și era finalizat la 15 iulie de „studentii” din anul III. Între cele două semestre erau intercalate: o vacanță (18-31 ianuarie), o perioadă de muncă practică și o nouă vacanță (1-14 februarie). Chiar dacă planurile de învățământ menționează data de 15 iulie ca ultima zi de școală, activitatea cursanților nu se oprea aici, ci continua cu practică (16-30 iulie, pentru anul I) sau convocare pentru instrucție (15 iulie-25 august, pentru anul II).

Responsabilii cu desfășurarea învățământului de partid nu au fost însă mulțumiți cu structurarea anului școlar și cu materiile studiate, atâta timp cât au propus ca din 1955/’56 cursurile pentru primii doi ani să fie prelungite de la 15 iulie până la 1 august; să nu se mai țină sesiunea de examene din ianuarie, ci să se dea examen după terminarea fiecărei materii; să fie redus numărul de ore la 160 pentru anul I și la 180 pentru anul II; să nu se mai predea ciclul de conferințe

⁷⁹ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 12/ 1955, f. 73.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 74.

⁸¹ *Ibidem*, f. 76.

despre literatură; logica și științele naturii să fie predate în anul II; cei de la fără frecvență să beneficieze de o singură sesiune de examene (în iunie-iulie), restanțele urmând a se desfășura în octombrie⁸².

Singurul obstacol între un elev care dorea să urmeze Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” (pentru că absolvirea unei școli de partid era un criteriu de promovare socială) și finalizarea cursurilor ei era de departe dosarul. Spre exemplu, din analiza datelor privind promoțiile 1955/’58 frecvență și 1955/’60 fără frecvență, rezultă că 38,52% dintre studenți au fost respinși la dosar din cauza trecutului necorespunzător, a lipsei de experiență în munca de partid și a insuficienței pregătiri politice și ideologice (din cele 244 de propuneri făcute, 94 respinse)⁸³. În urma examenului, 14 au fost respinși din cauza nepromovării, materiile de examen fiind: Istoria P.C.U.S., Constituția R.P.R., Geografie, Limba Română⁸⁴. În conformitate cu Hotărârea C.C. al P.M.R. nr. 580 din 29 iulie 1955 a avut loc o nouă verificare și alți 10 sunt respinși, iar 8 sunt cercetați la Secția Cadre a CC.

La cei rămași se adaugă 6 elevi de la fără frecvență (din anii anteriori) ajungându-se la o cifră de școlarizare de 114 persoane, dintre care 99 bărbați și 15 femei. 29 dintre ei aveau vârsta până-n 30 de ani, 82 erau între 30 și 40 ani, doar 3 depășind 40 de ani. Din punct de vedere profesional, baza o forma muncitorimea: 61 muncitori calificați în industrie grea, 31 muncitori calificați în industria ușoară, 3 muncitori necalificați, 5 muncitori agricoli, la care se adăugau: 5 ingineri și tehnicieni, 7 funcționari. Dintre cei 114 doar 4 aveau studii superioare finalizate, 8 aveau școli medii terminate, 10 aveau școli medii neterminate, iar 45 erau absolvenți de școli profesionale (3-4 clase profesionale) și 47 de școli elementare. 92 dintre ei erau români, 13 maghiari, 5 evrei, 2 slavi, 2 greci. Toți erau membri de partid, din diverse etape: 2 ilegaliști, 1 membru de partid din 1944, 29 membri de partid din 1945, 42 membri de partid din 1946, 29 membri de partid din 1947, 4 membri de partid din 1948, 7 membri de partid din 1954. Din cei 114 admiși doar 11 nu trecuseră anterior printr-o altă formă a învățământul de partid; 17 erau absolvenți ai școlilor de partid de 3 luni; 33 absolvenți de școli de partid de 6 luni; 9 absolvenți de școli de partid de 1 an; 2 absolvenți de Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” de 1 an; 3 absolvenți de Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” de 1-2 ani la fără frecvență; 15 absolvenți ai universităților serale de marxism-leninism; 13 absolvenți de școli centrale ale organizațiilor de masă; 8 absolvenți de curs de perfecționare la Școala Superioară de Partid “Ștefan Gheorghiu” sau Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”; 3 cu alte cursuri⁸⁵.

⁸² *Ibidem*, f. 9.

⁸³ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 67/1955, f. 32.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 43.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 34.

Dincolo de înșiruirea acestor date importante pentru a crea o imagine cât mai corectă a învățământului de partid, ceea ce interesează peste timp sunt rezultatele palpabile. Se poate vorbi de eficiența Școlii Superioare de Partid doar urmărind modul în care absolvenții ei s-au încadrat, la finalizarea studiilor, în structurile conducerii de partid și de stat.

Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” avea să cunoască o nouă etapă de dezvoltare în 1958, prin unificarea ei cu Institutului de Științe Sociale de pe lângă C.C. al P.M.R., sub denumirea Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.M.R. Scopul declarat, conform referatului privind unificarea, adoptat în ședința Secretariatului C.C. al P.M.R. din 14 august 1958, era de „întărirea educației patriotice și a pregătirii teoretice a cadrelor de partid în școlile superioare de partid”, iar formele de învățământ ale noii școli erau: școala superioară de partid (3 ani), aspirantura de partid (4 ani), secția de fără frecvență a școlii superioare de partid (5 ani), cursul de ziaristică (2 ani), cursul de perfecționare pentru cadrele didactice de la catedrele de științe sociale din învățământul superior de stat (1 an) și cursul de calificare a cadrelor propagandistice (1 an)⁸⁶.

Conducerea noii unități a învățământului de partid urma să fie asigurată de 1 rector și 4 rectori adjuncți, printre care Zina Brâncu⁸⁷, Ervin Hutira și N. Fotache (ultimii doi rectori adjuncți la fosta Școală Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”).

Pentru funcția de rector a fost propus (de către Leonte Răutu) Ștefan Cruceanu. Noua școală începea sub auspicii cum nu se poate mai bune atâta timp cât singura calitate a rectorului era apartenența la P.M.R. De profesie lăcătuș, Cruceanu s-a înscris în P.M.R. încă din 1945. În 1948 devine activist de partid, cu funcții în domeniul propagandei: 1949/1953 - asistent conferențiar, apoi director de studii la Institutul de Științe Sociale „A.A. Jdanov”, secretar de partid al Comitetului Orășenesc București pe probleme de propagandă.

Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”

Școala Superioară de lectori, care și-a început activitatea ca o școală de partid cu durata de 6 luni, a primit numele de Jdanov, în memoria lui Andrei Alexandrovici Jdanov, ideolog de seamă a partidului comunist din U.R.S.S.⁸⁸. Informația este reîntregită în dosarul 156/1949, unde se menționează că Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” a fost creată în octombrie 1948, sub numele de Școala Centrală de lectori, în urma deciziei Comitetului Central al P.M.R., cu scopul de a pregăti cadrele partidului din punct de vedere ideologic. Prin transformarea ei în Școala Superioară de Științe Sociale, durata cursurilor a fost extinsă de la 6 luni la 2 ani (iar din 1951 la 3 ani⁸⁹), absolvenții ei fiind egalați

⁸⁶ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 22/1958, f. 19.

⁸⁷ Specializată în economie politică, a făcut parte din emigrația politică din U.R.S.S.

⁸⁸ A.N.I.C., fond C.C. - *Cancelarie*, dosar 26/1948, f. 4.

⁸⁹ A.N.I.C., fond C.C. - *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 37/1951, f. 75.

în drepturi cu licențiații școlilor superioare de stat. Noua formă de învățământ de partid avea 2 secții: propagandă și presă, elevii fiind selecționați dintre activiștii de partid și absolvenții școlilor de partid⁹⁰.

În anul școlar 1948-'49, la Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” se studiau următoarele discipline: Istoria României; Viața de Partid și problemele politicii de partid; Istoria P.C.(b) al Uniunii Sovietice; Economie politică; Materialism dialectic și istoric; Politica mondială; Limba rusă, grupate în 166 lecții, 13 studii și 69 referate⁹¹. Programul cursului de istorie a României cuprindea: Metodele de studiu și izvoarele istoriei. Rânduieli sociale pe teritoriul României până la întemeierea Principatelor (11 ore); Lupta poporului român împotriva jugului otoman (11 ore), cu referatul *Relațiile principatelor cu Rusia împotriva jugului otoman*; Lupta poporului român împotriva asupririi boierești. Răscoalele țărănești (10,3 ore); Începutul capitalismului în Principate și Transilvania și luptele politico-sociale din acea perioadă. Răscoala lui Tudor Vladimirescu (11 ore); Anul revoluționar 1848. Rolul lui Bălcescu în evenimentele din Principate și Transilvania (12 ore); Dezvoltarea economică, socială, politică și culturală a României de la unirea Principatelor până la începutul secolului al XX-lea (10 ore), cu referatele: *Reformele lui Al. I. Cuza și Războiul de Independență*; Nașterea și dezvoltarea mișcării muncitorești în România (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea) (15 ore), cu referatele: *Activitatea lui Gherea în mișcarea muncitorească din România și grevele lui și Răscoala din 1907*; Politica imperialistă a regimului burghezo-moșieresc în perioada războaielor balcanice și a primului război mondial. Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din România (11 ore), cu referatele: *Intervenția contrarevoluționară a României în Țara sovietelor și Ungaria și Greva generală din 1920*; Perioada dintre cele două războaie mondiale. Urmările dezastruoase ale guvernării partidelor istorice (18 ore), cu referatele: *Luptele muncitorilor din perioada crizei. 1929-1933 și Politica antisovietică și antinațională a regimurilor „istorice” fasciste*; România în cel de-al doilea război mondial până la instaurarea regimului democrat de la 6 martie 1945 (11 ore), cu referatele *Actul de la 23 august și Lupta maselor împotriva guvernelor cu majoritate reacționară*; Înfăptuirea regimului democrat din România. Dezvoltarea democrației populare spre socialism (10,3 ore); Despre bogățiile solului și subsolului (6 ore)⁹².

În anul 1951, alături de creșterea duratei de studii, au fost introduse și cursurile fără frecvență, cu 711 studenți⁹³. La 15 martie 1953 a fost creat un curs permanent de propagandiști⁹⁴ pe lângă Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” pentru școlirea șefilor sectoarelor de propagandă de la comitetele

⁹⁰ A.N.I.C., fond C.C. - Cămară, dosar 156/1949, f.1.

⁹¹ A.N.I.C., fond C.C. - Secția Propagandă și Agitație, dosar 36/1948, f. 15.

⁹² *Ibidem*, f. 16-17.

⁹³ A.N.I.C., fond C.C. - Cămară, dosar 37/1951, f. 75.

⁹⁴ Prima serie cu o durată de 6 luni, iar începând cu a doua serie (anul școlar 1953-'54) durata era fixată de 9 luni.

regionale, raionale și orășenești, a activiștilor din teritoriu, a directorilor școlilor serale de partid, a directorilor cabinetelor de partid, a directorilor seminarilor permanente ale propagandiștilor, a consultanților și propagandiștilor⁹⁵.

Totodată, începând cu anul școlar 1953-'54, cursul de gazetari de pe lângă Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov” era permanentizat iar durata mărită de la 6 la 9 luni.

La 22 februarie 1956, Florica Mezincescu a fost eliberată din funcția de locțiitor al ministrului învățământului și numită rector adjunct la „A.A. Jdanov”⁹⁶.

Școlile de cadre de pe lângă organizațiile de masă

La rândul lor, și organizațiile de masă dețineau școli pentru pregătirea cadrele, programele fiind elaborate cu ajutorul Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R.⁹⁷.

Organizația de masă	Școlile patronate
C.G.M.	1 școală centrală cu durata de 1 an 5 școli medii cu durata de 3 luni
U.T.M.	1 școală centrală cu durata de 1 an („Filimon Sârbu”) 1 școală medie cu durata de 6 luni 1 școală centrală în limba maghiară 15 școli medii
U.F.D.R.	1 școală centrală cu durata de 6 luni 2 școli cu durata de 3 luni 2 cursuri pentru îndrumători

S.R.S.C. patrona Universitățile Populare, create în 1954 cu scopul propagării cunoștințelor politice și științifice. Universitatea Populară era definită în documentele vremii ca „o unitate cultural-educativă care își desfășoară cursurile pe perioada unui an școlar pe baza unei programe analitice”⁹⁸. Prima Universitatea Populară a fost deschisă în București în 1954⁹⁹, ajungându-se în 1960 la 260 de astfel de unități. Creșterea a fost impresionantă, dacă ținem cont că în 1956 erau raportate doar 15 universități¹⁰⁰, după alte surse 28¹⁰¹. Și această formă de învățământ avea aceleași carențe ca și școlile de cadre: calitatea expunerii, organizarea deficitară, munca slabă la sate. Cele 4 tipuri de universități: Muncitorească (organizată în colaborare cu sindicatele și U.T.M.), pentru tineret (organizată în

⁹⁵ A.N.I.C., fond C.C.- Secția Propagandă și Agitație, dosar 9/1953, f. 1.

⁹⁶ A.N.I.C., fond C.C.- Secția Propagandă și Agitație, dosar 18/1956, f. 11.

⁹⁷ A.N.I.C., fond C.C. - Cancelarie, dosar 80/1950, f. 22.

⁹⁸ A.N.I.C., fond S.R.S.C., dosar 4/1958, f. 275.

⁹⁹ A.N.I.C., fond S.R.S.C., dosar 1/1956, f. 143.

¹⁰⁰ A.N.I.C., fond S.R.S.C., dosar 2/1960, f. 5.

¹⁰¹ A.N.I.C., fond S.R.S.C., dosar 4/1957.

colaborare cu U.T.M.) - recomandabilă mai ales pentru șantierele tineretului, Publică (organizată în colaborare cu sfaturile populare, U.T.M., organizațiile de femei) și Sătească, (aflată în fază experimentală în 1958)¹⁰². își desfășurau activitatea pe parcursul a 8 luni (1 octombrie - 1 iunie), excepție făcând cea sătească cu 4 luni (1 nov - 1 mart). Materiile obligatorii erau: socialism științific, științele naturii și agricultura (pentru cele sătești), în timp ce în categoria facultative se înscriau: limba. română, literatura, istoria, geografia, filozofia, psihologia, pedagogia, economia politică, economia, geologia, fizica, chimia, matematica și limbile străine (engleză, franceză, germană).

Cursanții erau obligați să-și aleagă minim două discipline din categoria facultative, iar examinarea consta în discuții recapitulative, pe discipline¹⁰³. Spre deosebire de școlile de cadre, la universitățile populare cursanții se înscriau benevol plătind o taxă de înscriere, în două rate (acești bani fiind singura sursă de venit a universităților populare). Banii erau folosiți pentru plata conferențiarilor.

Chiar dacă regimul de funcționare a acestor unități de învățământ pare mai lejer, universitățile populare fiind gândite ca locuri unde predarea era sistematică, didactică, de la simplu la complex, într-o formă accesibilă cursanților, iar paleta de opțiuni pentru disciplinele facultative era variată, scopul lor real era tot popularizarea și lămurirea ideilor marxism-leninismului și a politicii partidului și guvernului¹⁰⁴.

Costul învățământului de partid

Efortul financiar pentru susținerea propagandei partidului reprezintă și în prezent o mare necunoscută, cel puțin pentru primii ani de la instaurarea regimului comunist. Învățământul de partid a fost încă de la început un devorator de fonduri datorită salariilor mari, cheltuielilor de școlarizare (plata salariului pentru cei scoși din producție, în paralel cu asigurarea cazării, hranei, rechizitelor, transportului), editări de cursuri, broșuri și alte materiale auxiliare etc.

Până și banalele cursuri regionale de agitație cu durata de 15 zile de pe lângă comitetele regionale de partid pentru agitatorii din sectorul socialist al agriculturii, desfășurate în primăvara anului 1953 au fost mari consumatoare de fonduri.

Salariile personalului administrativ¹⁰⁵:

Funcția	Salariu
1 bucătar	666
1 ajutor bucătar	465
4 muncitori la cantină	4 x 315

¹⁰² A.N.I.C., fond S.R.S.C., dosar 4/1958, f. 285.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 287.

¹⁰⁴ A.N.I.C., fond S.R.S.C., dosar 4/1957, f. 98.

¹⁰⁵ A.N.I.C., fond C.C. - Secția Propagandă și Agitație, dosar 96/1953, f. 7.

4 îngrijitoare	4 x 290
2 spălătorese	2 x 365
1 intendent	666

Total: 4907 lei

4.907 lei x 18 regiuni = 88.326 lei/ lună + 44.163 (cheltuielile pe 15 zile) = 132.489 lei

La acești bani se adăugau:

Hrană elevi: 2300 elevi x 5 lei x 15 zile x 3 serii = 517.000 lei

Întreținere elevi: 2300 elevi x 10 lei x 15 zile x 3 serii = 69.000 lei

Întreținere școli: 36 sedii și dormitoare x 1000 lei x 3 serii = 108.000 lei

Salarii elevi: 2300 elevi x 90 lei (salariul/ 15 zile) x 3 serii = 621.000 lei

Rechizite: 2000 lei x 18 cursuri x 3 serii = 108.000 lei

Transport elevi: 2300 elevi x 30 lei x 3 serii = 207.000 lei

Cărți/ biblioteci: 2000 lei x 18 cursuri = 36.000 lei

Total: 1.798.989 lei

Salarizarea în învățământul de partid, în 1956 era următoarea¹⁰⁶

Tipul de școală	Funcția	Salariul	
		Minim	Maxim
Cursul de partid de 6 luni	Director	1.625	1.700
	Șef catedră	1.200	1.300
	Asistent	1.050	1.200
Școlile de partid de 1 an	Director	1.750	1.850
	Director adjunct	1.625	1.700
	Șef catedră	1.300	1.475
	Profesor de limba română	1.200	1.300
	Lector	1.200	1.300
	Asistent	1.050	1.200
Școlile de partid de 2 ani	Director	1.900	2000
	Director adjunct	1.750	1.850
	Șef catedră	1.625	1.700
	Lector	1.300	1.475
	Profesor	1.200	1.475
	Asistent	1.200	1.300

¹⁰⁶ A.N.I.C., Fond C.C. - Cancelarie, dosar 115/ 1956, f. 10-11.

La banii cheltuiți pentru salarii se adaugă o sumă la fel de mare rezultată din drepturile financiare ale elevilor din învățământul de partid. Un elev care a fost anterior salariat beneficia lunar de media câștigului pe ultimele 3 luni, dar nu mai puțin de 1.200 lei. Colectiviștii primeau lunar media câștigului din ultimele 12 luni, în timp ce cei care nu proveneau din câmpul muncii primeau pe durata cursurilor o indemnizație de 220 lei/lună. Salariații (dintre elevi) își păstrau compensația de cartelă. Cazarea, hrana și rechizitele erau gratuite, iar celor din provincie li se oferea transport gratuit la începerea și finalizarea cursului. Totodată, pe perioada practicii, cei de la școlile de 2 ani primeau în bani alocație pentru hrană. Dacă participau la diverse acțiuni, în timpul cât se află la cursuri, li se oferea diurnă și transport gratuit din bugetul comitetului regional unde erau repartizați. Pe lângă indemnizație, „elevii” puteau beneficia și de burse și de ajutor pentru copil, dacă aveau urmași. Banii, necesari întreținerii elevilor erau alocați de la „rezerva bugetară a partidului”¹⁰⁷.

Conform bugetului P.M.R. pentru anul 1957, școlile și cursurile de partid beneficiau de 105.363,9 mii lei, suma fiind împărțită între: școlile superioare de partid (21.312,7 mii lei), școlile de 2 ani (11.698,4 mii lei), școlile de 1 an (26.026,6 mii lei), cursuri de 6 luni (21.910 mii lei), cursuri de scurtă durată (8.259,6 mii lei), cursuri de scurtă durată și seminarii permanente cu propagandiștii (11.283 mii lei), cursuri cu agitatori (1.410,5 mii lei), cursuri speciale cu femei (3.463,1 mii lei)¹⁰⁸.

Din cauza sumelor exorbitante cheltuite cu școlile de cadre, în 1957 au avut loc unele încercări de reducere a efortului bugetar pentru întreținerea învățământul de partid. Printre măsurile de propuse erau și: reducerea numărului propagandiștilor seminarizați la 10.000 (curs cu durata de 15 zile), reducerea schemelor de încadrare la Școlile Superioare de Partid cu 44 de funcții (18 la Școala Superioară de Partid “Ștefan Gheorghiu” și 26 la Institutul de Științe Sociale „A.A. Jdanov”), micșorarea bursei pentru studenți și aspiranți și reglementarea sistemul de salarizare al profesorilor¹⁰⁹.

Dacă în 1954 grila de salarizare în învățământul de partid era¹¹⁰:

Funcția	Salariul (lei)	
	Maxim	Minim
Director curs de 3 luni	1172	1053,62
Șef catedră la Universitatea Serală de marxism-leninism	1291,67	1172,62

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 13.

¹⁰⁸ A.N.I.C., fond C.C.- *Cancelarie*, dosar 18/ 1957, f. 137.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 128.

¹¹⁰ A.N.I.C., fond C.C.- *Cancelarie*, dosar 47/ 1954, f. 50.

Director la Universitatea Serală de marxism-leninism	1619,06	1470,24
Director la Universitatea Serală de marxism-leninism (pentru forma de învățământ de 2 ani)	1738,10	1619,06

În 1957, se propunea o reducere a numărului de angajați, în paralel cu creșterea salariilor celor rămași. Șefii de catedră primesc 10% la salariu, iar adjuncții lor 5%¹¹¹.

Funcția	Salariul		
	minim	mediu	maxim
Asistent II	1.300	1.475	1.625
Asistent I	1.625	1.750	1.825
Lector	1.825	1.950	2.000
Decan, Conferențiar	2.000	2.125	2.250
Profesor	2.450	2.600	2.700
Rector	-	5.000	-
Prim rector adjunct	3.300	3.700	-
Rector adjunct	2.900	3.200	-
Secretar comitet de partid	1.950	2.125	-
Director administrativ	1.950	-	-
Șef cabinet științe sociale	1.375	1.475	1.625
Șef secretariat	1.175	1.275	1.375
Responsabil Secția cabinet	1.050	1.175	1.300

Și în ceea ce privește bursele, care ajunseseră la 2.000 lei în 1957 (o sumă aproape egală cu salariul unui conferențiar) au loc unele modificări. Nemulțumirea nu rezidă atât din suma mare pe care o primea un muncitor trimis la cursuri, cât din faptul că bursele erau unice, fapt considerat injust. De aceea, se propune ca unic criteriu de diversificare a bursele, situația familială¹¹².

Situație familială	Sumă bursă
Necăsătorit; căsătorit fără copii	1.500
Căsătorit, cu 1 copil	1.600
Căsătorit, cu 2 copii	1.800
Căsătorit, cu 3 sau mai mult de 3 copii	2.000

¹¹¹ A.N.I.C., fond C.C.- Cămară, dosar 18/ 1957, f. 132.

¹¹² *Ibidem*, f. 133.

Pentru școlile de partid de 2 ani, până în acest moment bursa fusese calculată în funcție de salariul fiecărui cursant (media salariului pe ultimele 3 luni până la intrarea în învățământul de partid). Prin proiectul de lege votat în 1957, și pentru ei se impun sume fixe, în funcție de situația familială, variind de la 950 la 1.600 lei.

Cu toate aceste reduceri, sumele cheltuite pentru susținerea învățământul de partid erau în 1958 de 104.758,6 mii lei, școlile de cadre fiind a doua „gaură neagră” din bugetul partidului, după întreținerea organelor și aparatului de stat. Din această cauză, pentru anul următor se încearcă o reducere a sumelor alocate cheltuielilor P.M.R.

În anul 1959, bugetul P.M.R. era estimat la 643.000.000 din care 533.000.000 reprezentau subvenție din partea statului¹¹³.

Repartizarea fondurilor P.M.R. conform proiectului de buget pentru anul 1959¹¹⁴.

Planul de cheltuieli	1958 (mii lei)	1959 (mii lei)
I. Întreținerea organelor și aparatului de stat (C.C., comitete regionale, raionale și orășenești)	298.189,6	286.579,7
II. Pregătirea și perfecționarea cadrelor (școli de partid seminare și cursuri cu propagandiști și agitatori)	104.758,6	110.215,9
III. Propagandă și agitație de partid	27.687,5	19.688,6
IV. Investiții și reparații capitale	9.500	93.000
V. Asigurări sociale	18.800	5.360
VI. Instituții și organizații subvenționate de partid	106.080	115.420
VII Rezerva bugetară	13.984,3	12.735,6

¹¹³ A.N.I.C., fond C.C.- Cancelarie, dosar 31/1958, f. 1.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 7-8.

MANIFESTE ANTIGUVERNAMENTALE ÎN ANUL 1946 MANIFESTS AGAINST THE GOVERNMENT FROM 1946

Mihai Lancuzov*

MOTTO: „Noi am dat un ordin:
unde găsesc un element care atacă Uniunea
Sovietică, regimul, pe evrei, luați-l”¹

Teohari Georgescu

Abstract

This articles the most important categories of manifest against the government which were speed by the democratic opposition in 1946. We are presenting complex manifest which accused Petru Groza's government and also small ones to convince the people to fight against the institution of communism.

Key words: manifest, opposition against the government, repression, communism, public opinion.

Guvernul Petru Groza instaurat cu forța de Armata Roșie la 6 martie 1945, a continuat și în anii următori aplicarea planului trasat de Stalin care prevedea transformarea României într-un stat de tip sovietic.

În cadrul acestui proces, anul 1946 a avut o semnificație deosebită mai ales datorită alegerilor parlamentare care s-au desfășurat în luna noiembrie. Aflat în continuă ascensiune, Partidul Comunist din România a folosit toate metodele pentru a acapara cât mai repede întreaga putere în stat.

În acest scop, Ministerul de Interne condus de Teohari Georgescu a dezlănțuit o amplă campanie de arestări din motive politice, de persecutare a partidelor democratice și de suprimare a libertăților cetățenești.

La 1 februarie, Ministrul de Justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, a anunțat continuarea epurării aparatului de stat și reluarea activității Tribunalului Poporului.

În spatele acestor miniștri s-a aflat Gheorghe Gheorghiu-Dej conducătorul Partidului Comunist care a executat cu sfințenie ordinele primite direct din partea lui Stalin sau a lui Vișinski, trimisul acestuia la București.

* Muzeograf, Secția Istorie, M.N.I.R.

¹ A.N.I.C., fond C.C.- Cămară, dosar 42/1946, f 12.

Deși guvernul a hotărât încă din 8 ianuarie 1946 organizarea alegerilor generale parlamentare în cel mai scurt timp posibil, acestea au fost amânate cu premeditare până în luna noiembrie pentru a da răgazul necesar comuniștilor să controleze rezultatul lor². S-a întocmit și un plan de acțiuni diversioniste menite a dezmembra cele două mari partide democratice aflate în opoziție: Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal³.

La 5 martie 1946, Ministerul Propagandei se reorganizează și sub pretextul schimbării denumirii, se instituie un control direct al puterii asupra radioului public, cinematografeiei, editurilor, presei scrise și a vieții culturale⁴.

În acest timp, situația economică a României era deosebit de grea datorită distrugerilor provocate de război, a datoriilor care trebuiau plătite Uniunii Sovietice, a incapacității guvernului de a gestiona resursele, a secetei prelungite și a unei teribile inflații.

În plan extern, după ce au recunoscut guvernul Groza, Statele Unite și Marea Britanie au trimis câteva note de protest în legătură cu încălcarea gravă a drepturilor și libertăților cetățenești, care au rămas însă fără urmări.

În condițiile în care partidele democratice și opinia publică au ajuns să nu mai aibă aproape nici o posibilitate de exprimare, metoda răspândirii de manifeste cu conținut antiguvernamental a căpătat o mare extindere pe tot parcursul anului 1946. În anii următori datorită înăsprii terorii și sporirii capacității poliției de a descoperi și anihila centrele de multiplicare, aceste acțiuni s-au redus drastic.

În vederea elaborării prezentului studiu am identificat și cercetat aproape 100 de manifeste antiguvernamentale și implicit anticomuniste în diferite dosare aflate la Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Cele mai multe din ele au fost răspândite în locuri publice, altele au fost aruncate din avion sau din mersul trenului, sau chiar trimise prin poștă unor persoane influente.

O parte din acestea au fost elaborate de o serie de organizații, altele au fost redactate și semnate de diferiți cetățeni, ponderea cea mai însemnată o reprezintă însă cele nesemnate.

Un loc aparte îl ocupă manifestele electorale ale celor trei partide istorice care se pregăteau pentru alegerile din luna noiembrie 1946. Sub aspectul conținutului, aceste materiale aveau un text redus cuprinzând numai câteva fraze în care erau expuse o serie de idei privind condamnarea sistemului impus de sovietici precum și blamarea cozilor de topor instalate la conducerea țării. Cele mai importante manifeste răspândite în întreaga țară încă de la începutul anului au aparținut organizației „Haiducii lui Avram Iancu, Divizia Sumanelor Negre” condusă de Gavrilă Olteanu.

² Dinu C. Giurescu (coordonator), *Istoria României în date*, București, 2003, p. 475.

³ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, București, 2003, p. 128.

⁴ *Istoria României în date*, p. 474.

Chiar la 1 ianuarie 1946 este difuzat un amplu material intitulat „Manifest” în care se făcea o minuțioasă analiză a situației economice și politice a României din acel moment⁵. În introducere se afirma că în decursul istoriei sale, poporul român a avut parte de puține bucurii, necazurile fiind caracteristica dominantă. Vorbind de represiunea la care erau supuși cei care se opuneau sub orice formă regimului comunist în curs de instaurare, în manifest se arăta că în închisori se aflau 82.724 de deținuți politici⁶. Regimul de exterminare la care erau supuși aceștia făcea ca media zilnică a deceselor să fie de 12 persoane⁷. În continuare, se spunea că în timp ce românii sunt arestați „...străinii sunt ocrotiți prin legi speciale”⁸. În sistemul educațional se practica epurarea politică a cadrelor din universități și licee, locul profesorilor valoroși fiind luat de elemente mediocre. De asemenea, se căuta anihilarea sentimentelor naționale ale tineretului prin introducerea în manuale a unor fraze stereotipe lipsite de orice conținut real.

Unul din capitolele cele mai importante ale acestui text era intitulat „Ce am plătit U.R.S.S.-ului până acum”, în care se enumerau toate bunurile achitate de bună voie sau forțat de România în contul despăgubirilor de război⁹. Sursa acestor informații confidențiale provenea chiar din cabinetul lui Petru Groza¹⁰. Condițiile stipulate în Armistițiul din 12 septembrie 1944 prevedeau plata a 1132 miliarde de lei¹¹. Centralizând valoarea diferitelor produse, materialul prezenta sumele achitate pe categorii. Astfel, 240 de miliarde de lei însumau cerealele și vitele. La această sumă trebuiau adăugate, conform datelor furnizate de prefecturi, jafurile Armatei Roșii în valoare de 562 miliarde lei¹². Rechizițiile erau contabilizate astfel: valoarea aviației 69 miliarde lei, a flotei fluviale și a celei maritime 76 miliarde lei, cele 3112 vagoane de cale ferată costau 61 miliarde lei, iar cele 510 locomotive 337 miliarde lei. Autoturismele și autocamioanele confiscate valorau 35 miliarde lei. La acestea se mai adăugau 35 miliarde lei reprezentând diferite alte produse. Adunând toate aceste sume se arăta că de fapt țara noastră a plătit deja cu mult peste valoarea stabilită inițial¹³.

În continuarea acestui important material se prezentau opiniei publice scurte biografii ale principalilor demnitari. Astfel, despre Petru Groza se spunea că a făcut în mod suspect o mare avere în timpul lui Ion Antonescu¹⁴. Teohari Georgescu este un fost chelner arestat de două ori pentru escrocherie. Acum, în

⁵ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 1/1946, f. 54.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, f. 55.

¹¹ *Ibidem*, f. 54.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 55.

calitate de ministru s-a remarcat prin teroare și angajarea a sute de evrei în poliție¹⁵. Se mai sublinia faptul că miniștrii ascultă de Ana Pauker care este cetățean sovietic. Ea este cea care a contribuit esențial la înființarea diviziei de panduri Tudor Vladimirescu. Un alt străin, Laszlo Luka (Vasile Luca) a fost cel care a organizat schingiuirile contra românilor din Ardeal. Cetățenii erau îndemnați ca, în pofida suferințelor îndurate în cursul anului 1945, să nu se „...lase copleșiți de armata rusă devenind fricoși și lași”¹⁶. În încheiere, se făcea un vibrant îndemn pentru salvarea „...frumoasei cauze a neamului românesc”¹⁷. Același manifest era semnalat la sfârșitul lunii la Craiova, iar în februarie la Ploiești¹⁸. Cu un conținut ușor modificat, el a fost identificat de Siguranță în cursul verii și în numeroase alte localități din întreaga țară.

Un alt material al aceleiași organizații este cel intitulat „Frați români”¹⁹. Încă de la început se spunea că datorită străinilor cocoțați în diferite posturi paharul suferințelor populației s-a umplut și „...nu mai putem răbda”²⁰. Conducerea țării constituită din trădători privește cu încredere viitoarele alegeri generale sperând să se repete și la noi situațiile din Bulgaria și Yugoslavia unde partidele de opoziție au fost anihilate și „Fronturile” conduse de comuniști și-au atribuit majorități zdrobitoare. Pentru a preîntâmpina o astfel de situație, cetățenii erau îndemnați să nu se prezinte la vot dacă P.N.Ț. și P.N.L. nu vor fi lăsate să participe.

Toți cei care se simt patrioți nu trebuie să rămână impasibili așteptând o „...minune Dumnezeiască”, ci să se organizeze pentru „...a răsturna pe acești nemernici de la putere”²¹. Comunismul folosindu-se de toți trădătorii din toate statele dă un ultim asalt asupra lumii întregi și spuneau că „...până nu va curge sânge, nu vom avea liniște”²². În încheiere, se făcea apel la popoarele prietene din Statele Unite și Marea Britanie să țină cont de faptul că cea mai fierbinte dorință a românilor este „...lupta contra iudeo - bolșevismului distrugător”²³.

Cel de-al treilea manifest al „Haiducilor lui Avram Iancu, Divizia Sumanelor Negre”, intitulat ca și cel anterior „Frați creștini” avea un conținut mult mai redus, anunțând încă de la început că ziua răzbunării naționale contra dușmanului din afară și a trădătorilor din interior se apropie²⁴. Urmau apoi câteva versuri preluate din George Coșbuc în care se spunea:

„Tot una e dac-ai murit

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 1/1946, f. 55.

¹⁷ *Ibidem*, f. 56.

¹⁸ *Ibidem*, f. 12, 50.

¹⁹ *Ibidem*, f. 52.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, f. 53.

Flăcău sau moș îngârbovit
Dar nu-i tot una leu să mori
Sau câine 'nlănțuit'²⁵.

Cu ocazia zilei de 1 Mai, Partidul Național Țărănesc, a răspândit în întreaga țară numeroase manifeste cu un puternic conținut antiguvernamental. Un astfel de material difuzat la Sfântul Gheorghe milita pentru „...scoaterea comuniștilor din țară și trimiterea lor în Siberia sau la Budapesta”²⁶.

Același partid afișează în zona gării din Predeal mai multe manifeste intitulate „Atențiune” care conțineau câteva versuri elocvente pentru starea de spirit a populației din primăvara aceluia an:

„Vrem faină și mălai
Și pe Groza sub tramvai
Să-l transporte S.T.B.
Să-l îngroape C.F.R.”²⁷.

Tot de 1 Mai, „Gruparea românilor independenți” a răspândit în București mai multe apeluri de format mic care se adresau muncitorilor și care conțineau urarea „Trăiască independența românească”²⁸.

„Mișcarea de apărare națională”, care activa la Constanța, își tipărea programul de acțiune pe foi volante pe care le introducea apoi în paginile ziarului țărănist „Dreptatea”. Din rapoartele Siguranței reiese că acestea aveau „un vădit caracter antiguvernamental și rasist”²⁹.

La Râmnicu Vâlcea, materialele anticomuniste a difuzat în această perioadă organizația „Luptătorii pentru refacerea României”³⁰.

Pe valea Jiului a acționat gruparea intitulată sugestiv „România Firească”³¹. Constituită la Petroșani în toamna anului 1944, aceasta a reușit să coaguleze o serie de patrioți din zonă. În anul 1946, cu ajutorul unui șapirograf, aceștia au redactat și răspândit numeroase exemplare ale unui „Manifest - Program”³². Principalul obiectiv enunțat se referea la necesitatea constituirii unei serioase rezistențe anticomuniste în eventualitatea că se va ajunge la un conflict militar între U.R.S.S. și Națiunile Unite.

În Ardeal activa „Tinerimea creștină română” care în materialele difuzate milita pentru dreptul românilor de a ajunge din nou stăpâni în țara lor³³. Autorii

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Idem*, dosar 3/1946, f. 15.

²⁷ *Ibidem*, f. 163.

²⁸ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 3/1946 f. 12.

²⁹ *Idem*, dosar 4/1946, f. 89.

³⁰ *Idem*, dosar 3/1946, f. 414.

³¹ *Idem*, dosar 8/1946, f. 102.

³² *Ibidem*, f. 103.

³³ *Idem*, dosar 4/1946, f. 20.

afirmau că la 6 martie 1945 străinii au adus la conducerea țării guvernul Petru Groza care deși se autointitulează de „largă concentrare”, numai nemernicii spun că a fost adus de popor. Imediat ce a pus mâna pe putere Groza și echipa sa au numit în toate posturile de conducere oameni lipsiți de calificare și mai ales de moralitate care au devenit astfel „...agenți ai lui Iuda, fără credință, fără Dumnezeu și fără țară”³⁴. În continuare se cerea „o democrație cinstită care să ne încadreze în mijlocul dreptății și libertății poporului român”³⁵. În această grea încercare, națiunea trebuia să se bazeze pe Iuliu Maniu și pe C.I.C. Brătianu care erau adevărații apărători ai dreptății și libertății³⁶.

Un prim manifest din categoria celor redactate de cetățeni este cel semnat cu pseudonimul Stan Păpușă răspândit în Sibiu la începutul lunii februarie³⁷. Textul era scurt și atrăgea atenția că majoritatea românilor îi susține pe țărăniști și pe liberali și nu pe „hoții de comuniști” care constituiau guvernul Groza³⁸.

La Bacău, sub semnătura „Buni români”, au apărut o serie de manifeste care depășind cadrul unor solicitări economice aveau un pronunțat caracter politic.:

„Nu vrem pâine nici mălai
Vrem pe Regele Mihai
România până la Nistru
Și pe Maniu prim ministru”³⁹.

După alegerile generale din 19 noiembrie, la Cluj și în alte câteva orașe mari a fost difuzat un material semnat „Ștefan” în care era demascată fraudă comisă de comuniști⁴⁰. Încă de la început, se afirma că nu se mai poate vorbi în România de respectarea legii, deoarece „...guvernul este format din cei mai abjecți tâlhari”. Modul în care s-a desfășurat procesul electoral era descris în felul următor: „...au spart, au ars urnele, au rănit și au omorât oameni. Au luat voturile lui Maniu, lui Brătianu și lui Titel Petrescu și au dat Blocului de imbecili, iar restul și-au însușit borfașii. Au luat voturile lui Maniu și le-au dat ungurilor, iar voturile acestora au fost trecute drept ale lui Maniu”⁴¹. În fața acestor nedreptăți, românii sunt îndemnați să nu se lase călcați în picioare și să înceapă lupta de răsturnare a guvernului. Un prim pas în această acțiune îl constituie participarea în număr cât mai mare la mitingul de protest care urma să aibă loc în Piața Palatului Regal la 15 decembrie 1946.

„Veniți cât mai mulți mari și mici

³⁴ *Ibidem*, f. 18.

³⁵ *Ibidem*, f. 20.

³⁶ *Ibidem*, f. 21.

³⁷ *Idem*, dosar 1/1946, f. 12.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Idem*, dosar 3/1946, f. 18.

⁴⁰ *Idem*, dosar 15/1946, f. 252.

⁴¹ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 15/1946, f. 252.

Trăiască România Mare
Trăiască Regele Mihai
Trăiască Iuliu Maniu, Dinu Brătianu și Titel Petrescu
Dumnezeu să ne ajute”⁴².

În categoria manifestelor anonime, cele mai numeroase au un pronunțat caracter politic numai câteva abordând probleme economice sau legate de aniversarea zilei de 1 Mai.

În apelul intitulat „Frați băcăuani” se sublinia necesitatea răspândirii concepțiilor democratice în rândul țăranilor și muncitorilor, deoarece numai cu ajutorul lor se va putea reface țara în urma dezastrului cauzat de război⁴³. Pentru ca acest lucru să se înlăptuiască este necesară întărirea instituției monarhice, Regele Mihai fiind singurul în măsură să asigure unitatea națiunii. În același timp, toți cei care se consideră patrioți trebuie să se împotrivescă unui guvern care manevrat de comuniști a făcut în mai puțin de un an „...din Sfântul Amvon o tribună politică”⁴⁴.

În ziua de 21 mai, când pe străzile din centrul orașului Deva era multă lume, un avion trimotor a aruncat sute de manifeste care conțineau o parodie după „Epigoni” de Mihai Eminescu⁴⁵. În cele nouă strofe ale acestei poezii scrise cu mult talent, erau luați în derâdere atât principalii membri ai guvernului cât și realizările lamentabile ale acestuia.

În text se spunea că dictatura comunistă va înlocui viața frumoasă pe care o poate avea țara aducând „un viitor acoperit de fum”.

Conducătorul Partidului Comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, este prezentat ca un ceferist care se învârte fără rost între șine, iar când își termină treaba trece la lipitul fundurilor de oale. Acest personaj care abia acum învață alfabetul este cuprins de o puternică neliniște și plănuiește schimbarea cât mai rapidă a destinului României⁴⁶.

Ministrul de interne Teohari Georgescu elaborează legi și decrete de inspirație sovietică fapt ce „A dezlănțuit în țară numai jale, plâns și jaf”

Comuniștii au pus la Justiție un fost deținut care și-a numit colegii de pușcărie în funcții înalte la diferite tribunale.

„Nu mai e ca altă dată, nu mai face pe golanul,
E un om cu mare vază, e Lucrețiu Pătrășcanu”.

Un alt personaj, Ștefan Voitec, care într-o lună își va susține chiar bacalaureatul, a primit cum era și firesc într-o astfel de adunătură „Un mic minister acolo Educația Națională”.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Idem*, dosar 3/1946, f. 38.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 272.

⁴⁶ *Ibidem*.

După ce a muls o viață întreagă numai vaca, „magnificul ministru Zăroni Romulus” e pus să mulgă țara „vai de capul ei săraca”.

Apoteoza acestei prezentări o constituie persoana primului ministru:

„Peste această parodie de miniștri și guvern
Care a transformat viața într-un haos și infern
Prezidează prim-ministru Petru Groza, idiotul
Care cu rubla la spate face azi pe matelotul”⁴⁷.

Asupra studentului Bălan Grațian din Cluj, a fost găsit un manifest intitulat „Crezul” care conținea critici caustice la adresa guvernului⁴⁸. Arestat, el este dus la o secție de poliție, dar ofițerul care îl anchetează îl pune în libertate. Ca urmare a acestei răsturnări de situație nemaiîntâlnită în acea perioadă, ofițerul „vinovat” este aspru sancționat, iar studentul este dat în urmărire generală⁴⁹. Pamfletul având la bază o serie de formulări religioase conținea critici la adresa unor politicieni de vază precum: „...Petru Groza tatăl Frontului Plugarilor, întemeietorul F.N.D. și sprijinitorul P.C.R. văzutelor și nevăzutelor și tovarășul Romulus Zăroni, fiul Dracului”⁵⁰.

După ce sunt enumerate câteva din „realizările” celor doi, se arată că după alegeri F.N.D.-ul va fi înlăturat de la conducerea României în vecii vecilor.

„O ce veste minunată
De la București s-arată
Maniu venea și Groza pleca ,
Pe linia moartă”⁵¹.

Materiale antiguvernamentale erau răspândite nu numai în orașe ci și în mici localități precum satul Pozmos din județul Mureș⁵². Aici a circulat „Urarea de Anul Nou” care avea un pronunțat caracter antiguvernamental și antisovietic. Textul conținea acuze grave la adresa dușmanilor atât de peste hotare cât și din țară care au furat tot avutul sârmanului țăran român, rămas numai cu „...ce străinul s-a îndurat”. Lucrurile ar trebui îndreptate, deoarece peste tot în țară „...nu auzi decât dăvai”⁵³. Vinovați sunt mai ales Groza, Dej, Răcoasa, Teohari, dar mai ales Ana Pauker considerată adevărata stăpână a țării.

Mai sunt luați peste picior ministrul Cultelor „...Anticristos Burducea c-a dat mâna cu străinul”, “Petru Groza, câine rău”, Zăroni și Sadoveanu⁵⁴. Manifestul se încheie cu îndemnul:

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 5/1946, f. 53.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, f. 54.

⁵² *Ibidem*, f. 303.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

„Să ne rugăm Celui de Sus
Să ne scape de rus”⁵⁵.

Alături de aceste materiale cu un conținut amplu, am identificat și o serie de mici manifeste cu un text de numai câteva rânduri, dar care reușeau să transmită un puternic mesaj în rândul publicului larg.

În județul Sălaj au circulat câteva versuri în care se expuneau opțiunile politice ale mării majorități a populației:

„Sus cu Groza, Pătrășcanu la spânzurătoare
Jos Maniu și Brătianu trag la sfoară”⁵⁶.

În Piața Nouă din Craiova au fost lipite pe zidurile unor case câteva manifeste cu referire la foamea care domnea atunci în țară și căreia guvernul nu era în stare să-i găsească rezolvarea.

„Jos Groza cu cartela.
Sus Maniu cu fronzela”⁵⁷.

În alte materialele difuzate la Pitești, se afirma că „...actele de teroare ale bandiților comuniști arată neputința lor” de a governa și a obține sprijinul poporului⁵⁸.

Regele Mihai era personalitatea spre care se îndreptau în acea vreme cele mai multe din speranțele românilor. Multe din manifeste aveau un conținut foarte scurt și concis: „Trăiască M.S. Regele și Rezistența”, „Români nu uitați Regele țării și pământul” sau „Trăiască Regele Armata și Maniu”⁵⁹.

Alegerile parlamentare care s-au desfășurat la 19 noiembrie 1946 au determinat partidele democratice a căror activitate era practic blocată de guvernul comunist să încerce să transmită cât mai mult din mesajul lor politic prin intermediul unor manifeste. Acestea aveau în același timp un caracter electoral dar și antiguvernamental.

La Deva au fost difuzate apeluri scrise la mașină în care locuitorii erau îndemnați să lupte contra dictaturii și să contribuie la propășirea neamului românesc votând Partidul Național Țărănesc⁶⁰. Se mai afirma că presiunea, intimidarea, abuzul și teroarea nu aparțin democrației, iar guvernul care le practică este totalitar și fascist⁶¹. În acțiunea de răspândire și chiar de concepere a acestor materiale s-au implicat încă din primul moment și numeroși tineri.

Astfel, trei elevi de la Liceul Nicolae Bălcescu din Constanța au fost exmatriculați deoarece au difuzat o serie de manifeste scrise de mână cu următorul conținut:

Jos Groza călăul țării

⁵⁵ *Ibidem*, f. 304.

⁵⁶ *Idem*, dosar 1/1946, f. 37.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 250.

⁵⁸ *Idem*, dosar 7/1946, f. 168.

⁵⁹ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 3/1946, f. 454, dosar 10/1946, f. 117, dosar 3/1946, f. 81.

⁶⁰ *Idem*, dosar 3/1946 f. 332.

⁶¹ *Ibidem*.

Jos comuniștii
Sus dreapta țărănistă
Jos teroarea comunistă
Votați P.N.Ț.”⁶².

Apelul intitulat „Români” răspândit în luna iunie în Timișoara, transmitea îndemnul lui Iuliu Maniu de a vota cu țărăniștii care erau singurii în măsură de „...a salva țara din ghearele grozăviei și terorii”⁶³.

Tot în acest oraș, poliția a recuperat de pe străzi 105 manifeste de format mic scrise cu cerneală în care se spunea că moartea țărăniștilor nu va rămâne nerăzbutată și că numai nebunii votează cu Groza⁶⁴.

Chiar și în județul Hunedoara, care era fief electoral al lui Petru Groza, circulau texte șapirografiate în care populația era îndemnată să nu voteze cu cei care au vândut țara Moscovei. În aceste documente se spunea: „Votați semnul O cu Național Țărănismul, așa vă puteți salva de la pieire țara, neamul și credința”, „Afară cu comunismul din țară”, „Jos Petru Groza”, „Trăiască Iuliu Maniu”⁶⁵.

Tineretul universitar național țărănist era chemat să participe la alegeri care constituiau cea mai însemnată confruntare electorală din istoria țării, deoarece lupta urma să se dea între două concepții diametral opuse⁶⁶. Subliniind că „... Viitorul nostru și al urmașilor noștri ne stă în mână” toți studenții trebuiau să răspundă prezent la marele apel al Patriei⁶⁷. Pe zidurile unor case din orașul Sebeș au apărut în luna mai o serie de manifeste scrise cu cerneală, al căror mesaj, comentat aprobator de populație, a pus în alertă organele polițienești:

„Votați cu roata
Jos cu Groza, sub tramvai
Noi vrem pită nu mălai
Trăiască Regele Mihai”⁶⁸.

Mesaje electorale cu conținutul „Cine are sânge viu să voteze cu Maniu” au fost lipite și pe vitrinele unor magazine din centrul orașului Gheorghieni⁶⁹.

O altă modalitate folosită de partidele istorice în răspândirea propagandei electorale consta în lipirea de mici texte pe cutiile de chibrituri care erau distribuite populației. Siguranța raporta că acestea erau bine primite de locuitorii satelor care sufereau de lipsa acestui produs⁷⁰. Adaptându-se condițiilor grele în care își

⁶² *Ibidem*, f. 431.

⁶³ *Idem*, dosar 4/1946, f. 119.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 158.

⁶⁵ *Idem*, dosar 3/1946, f. 333.

⁶⁶ *Idem*, dosar 5/1946, f. 387.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Idem*, dosar 3/1946 f. 283.

⁶⁹ A.N.I.C., fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 3/1946 f. 80.

⁷⁰ *Idem*, dosar 12/1946, f. 260.

desfășura activitatea, opoziția a folosit bancnotele de 100 de lei drept vehicul electoral, tipărind pe aversul acestora textul „Trăiască Regele Mihai”, “Trăiască monarhia”, iar pe revers „Jos F.N.D.” „Jos guvernul Groza”⁷¹.

În încercarea de a împiedica răspândirea propagandei antiguvernamentale poliția a efectuat numeroase percheziții domiciliare precum și controale pe străzi, în gări și în trenuri. Persoanele asupra cărora s-au găsit astfel de materiale au fost arestate și ulterior condamnate. Studenții au fost cei care s-au implicat cel mai mult în această activitate deosebit de curajoasă. Astfel la Cluj a fost arestat studentul la arhitectură Epaminonda Zisim care adusese de la București mii de manifeste liberale⁷². În județul Muscel studentul Nicolae Chirițescu a avut aceeași soartă deoarece difuzase materiale de propagandă țărăniste⁷³. De asemenea numeroși studenți lipeau sau răspândeau manifeste în timpul unor mitinguri organizate de comuniști⁷⁴.

Organizația P.N.Ț. Prahova a tipărit și răspândit peste 10.000 de manifeste în care tinerii erau sfătuiți să nu se teamă de amenințările comuniștilor și „...să vină sub steagul dreptății, egalității și proprietății”⁷⁵. Guvernarea lui Petru Groza instaurată prin silnicie este trecătoare și de aceea poporul român trebuie să pună pe primul plan activitatea de refacere a economiei naționale, ridicarea nivelului de trai al celor nevoiași și mai ales ridicarea prestigiului bisericii⁷⁶.

Multe din manifestele țărăniste conțineau fotografiile lui Iuliu Maniu și Ion Mihalache dar și ale altor lideri care candidau în alegeri. Textele electorale conțineau și aprecieri la adresa primului ministru care era numit „...călăul poporului”⁷⁷.

Deși Partidul Național Liberal a desfășurat o campanie electorală mai redusă în intensitate, manifestele acestuia au fost distribuite pe întregul teritoriu al țării. Astfel la Sibiu în cursul luni august au circulat o serie de materiale cu fotografia lui Constantin. I.C. Brătianu. Având conținut electoral dar și antiguvernamental în aceste texte se argumenta că „...e lege ca Dreptatea și Adevărul să triumfe asupra puterii brutale și a minciunii”⁷⁸.

Studierea diferitelor categorii de manifeste antiguvernamentale care au fost difuzate în cursul anului 1946, contribuie la o mai bună cunoaștere a evenimentelor dramatice din primii ani ai instaurării dictaturii comuniste în România. În același timp, se poate observa starea de spirit a populației, care în condițiile înăsprii cenzurii și a reprimării brutale a oricărei forme de opoziție a folosit manifestul ca mod de împotrivire față de guvernul Petru Groza.

⁷¹ *Idem*, dosar 11/1946, f. 61.

⁷² *Idem*, dosar 7/1946, f. 461.

⁷³ *Idem*, dosar 5/1946, f. 351.

⁷⁴ *Idem*, dosar 21/1946, f. 29.

⁷⁵ *Idem*, dosar 9/1946, f. 42.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Idem*, dosar 8/1946, f. 203.

⁷⁸ *Idem*, dosar 10/1946, f. 21.

**ASPECTE PRIVIND EPURĂRILE POLITICE ÎN ADMINISTRAȚIA
PUBLICĂ LOCALĂ ÎN ROMÂNIA ANULUI 1948**

**ASPECTS REGARDING THE POLITICAL PURGES IN THE
LOCAL PUBLIC ADMINISTRATION IN THE 1948 ROMANIA**

Florin Georgescu*

Abstract

The process of political purge of the local public administration in the 1948 Romania was based on three components: social, wealth status and political. These three components represented the essential elements in the process of personnel clearance during 1948 and in the subsequent dismissing of those considered inappropriate to the doctrinaire principles and to the specific ideology of the totalitarian left extreme.

At not even 2 years from the November 1946 „elections”, the Communist Party from Romania, instrument of the Soviet Union, was obtaining the total control over the Romanian society. The Constitution, entered into force on the 13 of April 1948, based on the model of the soviet Constitution of 1936, was the one that attested whatever had been institutionalised by the Communist Party, between 6 of March and 24 of February 1948, with the aim of imposing, with the political and military support of the Soviet Union, the “popular democracy” regime, a regime that negatively marked, for half of the century, the evolution of an European nation by tradition, the Romanian nation.

The new political formation emerging from the “fusion” of the Romanian Communist Party and the Social-Democrat Party, that integrally assumed the extreme left totalitarian ideology, required that, within the local public administration structures, there was no active form of opposition at all, the co-operativisation of the agriculture representing the sole aim of the communists, in reality a poverty rising up to the disappearance of the wealthy peasants, catalogued in the official documents and discourses as being “chiaburi”, as illustrated by the archive documents of 1948.

Key words: political purge, 1948, process of personnel clearance, “popular democracy”

* Muzeograf, Secția Istorie, M.N.I.R.

Trecând pragul anului 1948 și intrând într-o Românie total diferită de ceea ce încă mai era această țară măcar în primele luni de după momentul 23 August 1944, vom aborda și analiza problematica epurării politice a administrației publice, cu accent pe mediul local, anul 1948 reprezentând reperul cronologic al constituirii partidului unic, Partidul Muncitoresc Român, al naționalizării industriei și al inaugurării acțiunii de cooperativizare a agriculturii, finalizată în 1962.

La nici 2 ani de la „alegerile” din noiembrie 1946, Partidul Comunist din România, instrument al Uniunii Sovietice, obținea controlul total asupra societății românești. Constituția, intrată în vigoare pe 13 aprilie 1948¹ și având la bază modelul Constituției sovietice din 1936, a fost cea care a consfințit tot ceea ce fusese instituționalizat de către Partidul Comunist între 6 martie 1945 și 24 februarie 1948, cu scopul de a impune, cu sprijinul politico-militar al Uniunii Sovietice, regimul de „democrație populară” în România, regim care a marcat în mod negativ pentru o jumătate de secol evoluția unui popor european prin tradiție, poporul român.

Noua formațiune politică rezultată din „fuziunea” dintre Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat, dar care a preluat integral ideologia totalitară de extremă stângă, avea nevoie ca în structurile administrației publice locale să nu mai activeze nici o formă de opoziție, cooperativizarea agriculturii reprezentând principalul scop al comuniștilor, în realitate o sărăcire mergând până la dispariția categoriei țăranilor înstăriți, catalogați în discursurile și documentele oficiale ale autorităților comuniste ca fiind „chiaburi”, așa cum vor ilustra documentele de arhivă la care vom face referire.

Pentru autoritățile comuniste era necesar ca în administrația publică locală, în principal de la sate, să fie numiți funcționari, începând cu primarii, care să „beneficieze” de un nivel educațional redus pentru a fi supuși facil procesului îndoctrinării ideologice comuniste.

Acești noi funcționari administrativi trebuiau de asemenea să dispună de resurse economice extrem de limitate, iar în ceea ce privește originea socială, să fie în concordanță cu cerințele necesare înscrierii în Partidul Muncitoresc Român, autoconsiderat în primii ani ai existenței sale sub această titulatură, partid al muncitorilor și țăranilor, mai exact al acelor categorii sociale lipsite de proprietăți funciare decente sau de altă natură.

Includerea în structurile administrației publice, în special locale, începând cu anul 1948, a unor funcționari cu un nivel de educație redus, fără posibilități materiale și cu o origine socială proletară, după chipul și asemănarea liderilor comuniști, a reprezentat factorul determinant în obținerea controlului total de către comuniști asupra structurilor administrației publice. O serie de documente de arhivă care vor fi prezentate și analizate în rândurile care urmează ilustrează tocmai

¹ Ioan Murariu & Gheorghe Iancu, *Constituțiile române*, București, 1995, pag. 130.

această subordonarea a structurilor menționate intereselor politice ale formațiunii politice coordonate de Uniunea Sovietică.

În cadrul acestor documente de arhivă se regăsesc și capitole care evocă problemele administrative existente la nivelul județelor, cu precădere referitoare la modul cum s-au încadrat funcționarii administrativi pe coordonatele și principiile politice ale Partidului Comunist, exemplele care urmează fiind elocvente pentru ansamblul situației existente în structurile teritorial-administrative ale țării din punctul de vedere al subordonării politice a administrației publice locale.

Un prim document care ilustrează aspectul anterior evocat este raportul nr. 104 din 8 ianuarie 1948 al Prefecturii județului Severin, trimis Ministerului Afacerilor Interne.

În cadrul secțiunii dedicate aspectelor administrative existente la nivelul județului Severin, se consemnează, referitor la activitatea funcționarilor administrativi, că aceștia „sunt încadrați pe linia democratică și în inspecțiile ce se fac asupra activității comunelor căutăm a-i urmări îndeaproape și asupra activității lor politice și luării de contact cu masele populare”².

Din cele enunțate anterior se observă, în ceea ce privește aparatul funcționarilor publici locali, că aceștia erau „încadrați pe linia democratică”, fiind urmăriți „îndeaproape și asupra activității lor politice”, aceste din urmă aspecte putând induce o stare de teamă în rândul acelor funcționari de a nu-și pierde locul de muncă în cazul când se manifestau împotriva ideologiei comuniste.

Totodată consemnările autorului raportului, prefectul județului, pot exprima și dorința acestuia de a prezenta într-o lumină cât mai favorabilă în ochii autorităților politice și a celor publice centrale situația administrației publice locale, a integrării funcționarilor din subordinea sa pe linia politică comunistă, scopul raportului fiind și acela al menținerii sale în funcția de prefect.

Un alt document care evidențiază aspectul subordonării aparatului funcționăresc administrativ local în anul 1948 este raportul trimis forului tutelar al administrației publice, Ministerul Afacerilor Interne, de către Prefectura județului Turda, referitor la situația acestei unități teritorial-administrative din punct de vedere administrativ, economic și politic.

Raportul cu nr. 107 din 8 ianuarie 1948 prezintă, ca și raportul Prefecturii județului Severin, subordonarea politică a funcționarilor administrației publice locale, consemnându-se că aceștia „s-au încadrat cu toții în organizațiile politice democratice și activează fiecare în sectorul său de muncă pe linia democratică”³.

Ca un ultim exemplu care ilustrează aspectul controlului total exercitat de către comuniști asupra aparatului administrației publice locale, vom face referire la

² A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 8/1948, f. 130.

³ *Idem*, f. 227.

un document al Prefecturii județului Teleorman, respectiv o „Dare de seamă asupra situației economice, administrative și politice în județul Teleorman”, acest raport cu numărul 281 din 9 ianuarie 1948, fiind trimis aceluiași Minister al Afacerilor Interne.

În ceea ce privește aspectul luat în discuție, raportul consemnează că „Tot personalul administrativ pendinte de Ministerul Afacerilor Interne precum și funcționarii județeni și comunali au depus jurământ de credință față de Republica Populară”⁴.

Menținându-ne în luna ianuarie a anului 1948, documentele de arhivă consemnează situația existentă la nivelul primăriilor comunelor din mediul rural și urban din punctul de vedere al controlului politic exercitat de către Partidul Comunist asupra administrației publice locale, exemplele prezentate fiind semnificative în ceea ce privește subordonarea politică a edililor din mediul rural și urban la nivel național la sfârșitul anului 1947 și începutul anului 1948.

Pentru a ilustra în mod concret evoluția administrației publice locale în ultima lună a anului 1947, vom face referire la raportul nr. 142 din 8 ianuarie 1948, trimis Ministerului Afacerilor Interne de către Prefectura județului Târnava Mică.

În ceea ce privește situația existentă în plan administrativ la nivelul județului amintit din punctul de vedere al activității primarilor, documentul menționat consemnează: „În urma verificării activității depuse de primarii din comunele rurale și urbane nereședință ale județului, constatându-se că un număr însemnat dintre ei nu corespund cerințelor actuale, în luna decembrie 1947 au fost înlocuiți un număr de 37 primari rurali. Selecționarea primarilor nou numiți s-a făcut pe bază de criterii obiective cu avizul Consiliului Politic al județului”⁵.

Același raport face referire și la situația funcționarilor din cadrul structurilor administrației publice locale, aceștia luând contact cu prevederile legii nr. 217 din 30 martie 1945, privind purificarea administrațiilor publice, documentul consemnând următoarele: „Aparatul administrativ de Stat, județean și comunal, a fost curățat de elementele necorespunzătoare și antidemocratice în cursul anului expirat.

Cele câteva cazuri de epurări ce mai trebuiesc făcute în sânul acestui aparat administrativ din județ, sunt în studiul organelor politice și care se vor pronunța în proxima ședință a Consiliului Politic județean”⁶.

Un alt document de arhivă care ilustrează elocvent subordonarea politică a administrației publice la nivel local îl reprezintă raportul datat 11 ianuarie 1948 și trimis Ministerului Afacerilor Interne de către Prefectura județului Rădăuți, acesta referindu-se la situația acestui județ din punct de vedere administrativ, economic și politic.

În ceea ce privește aspectul controlului politic exercitat asupra administrației publice locale de către Partidul Comunist, raportul respectiv consemnează: „În fruntea comunelor rurale funcționează câte un primar desemnat dintre gospodarii

⁴ *Idem*, f. 187.

⁵ *Idem*, f. 159.

⁶ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 8/1948, f. 160.

cei mai cinstiți și activi, cu autoritate și simpatie în rândurile populației, fiind membri ai partidelor componente din Bloc, bine verificați de către Consiliul Politic Județean, activitatea lor fiind îndeaproape și permanent urmărită și îndrumată atât de prim-pretorii plășilor respective, cât și de noi personal. [...]

Ne permitem a afirma că, în general, administrația județului nostru este pusă la punct în mod satisfăcător, iar organele ce o conduc, corespund vremurilor, toate cerințele și doleanțele populației fiind satisfăcute în timp și cu bunăvoință în limita posibilităților⁷.

Dincolo de aspectul înlocuirii primarilor la sfârșitul anului 1947 și începutul anului 1948, semnificativ a fi evidențiată este modalitatea de selectare și numire a noilor edili.

Astfel, Partidul Comunist Român a constituit la nivelul fiecărei unități administrativ-teritoriale un Consiliu Politic care era responsabil cu supravegherea celor care deveneau primari, a altor categorii de funcționari județeni, aceștia trebuind să răspundă noilor cerințe și principii politico-ideologice specifice extremei stângi totalitare, să corespundă „vremurilor”, conform exprimării cuprinse în raportul trimis forului tutelar amintit de către Prefectura județului Rădăuți la jumătatea lunii ianuarie a anului 1948.

Îndreptându-ne atenția în continuare spre modul cum a evoluat subordonarea politică a administrației publice, mai cu seamă locală, începând cu trimestrul al doilea al anului 1948, vom beneficia de sprijinul unor elocvente documente de arhivă care evocă starea de spirit a funcționarilor publici din cadrul structurilor administrației publice.

Un prim document prezentat și care reflectă starea de spirit existentă în rândul funcționarilor din administrația publică locală îl reprezintă Raportul informativ pe luna aprilie 1948, având nr. 1540 din 7 mai 1948 și care a fost trimis de către Circumscripția a X-a Sibiu, Ministerului Afacerilor Interne.

Dincolo de caracterul oficial al documentului care prezintă o situație în conformitate cu ceea ce se dorea la nivel central, raportul respectiv evidențiază starea de spirit a aparatului administrativ local: „Starea de spirit a funcționarilor publici este bună. Ei văd în regimul actual al democrației populare singurul regim care se îngrijește efectiv de buna stare a salariaților, de aceea în imensa lor majoritate caută să se încadreze sincer în ritmul democrației populare”⁸.

Această stare de spirit, consemnată în raport, este posibil să fie cea reală deoarece acei funcționari chiar se integraseră în „ritmul democrației populare”, teama de a nu fi înlăturați din serviciu așa cum se întâmplase în special după 6

⁷ *Idem*, f. 82 - 83.

⁸ *Idem*, dosar 17/1948, vol. II, f. 300.

martie 1945 cu alți colegi, reprezentând principalul motiv al acceptării înscrierii în structurile politice totalitare reprezentate de Partidul Muncitoresc Român.

Rămânând în județul Sibiu, vom evidenția un buletin informativ corespunzător lunii mai a anului 1948, aparținând Prefecturii județului amintit.

Având nr. 3889 din 5 iunie 1948, acest document reflectă aceeași stare de spirit ca și precedentul, demonstrând integrarea din același motiv menționat anterior, a funcționarilor publici în structurile politico-ideologice ale partidului-stat: „Încadrați pe linia democrată, funcționarii publici continuă să ducă aceeași muncă de lămurire în cadrul instituției respective, iau parte la toate adunările și meetingurile organizate, participă cu toată dragostea la munca voluntară; tot timpul liber și-l consacră reconstrucției și consolidării tinerei noastre Republici Populare”⁹.

Un alt document existent în fondurile de arhivă, referitor la problematica analizată, îl reprezintă raportul nr. 4552 din 28 iunie 1948, trimis de Prefectura județului Turda, Ministerului Afacerilor Interne și care aduce în atenție situația respectivului județ din punct de vedere administrativ, economic și evident politic în luna iunie a anului respectiv.

În ceea ce privește situația politică existentă la jumătatea anului 1948 la nivelul unității administrativ-teritoriale amintite, raportul consemnează: „Funcționarii depinzând de Ministerul Afacerilor Interne sunt toți încadrați în organizațiile politice ale F.D.P. și colaborează armonios și cu folos cu acestea”¹⁰.

Îndreptând-ne atenția spre un județ vecin cu Sibiul, respectiv Făgăraș, un raport corespunzător tot lunii iunie a anului 1948, având nr. 3485 din 29 iunie 1948 și trimis forului tutelar de către Prefectura județului Făgăraș, consemnează atât activitatea socială cât și politică a funcționarilor administrației județene, cele două segmente întrepătrundându-se și completându-se reciproc: „Și metodele de muncă au început a se îmbunătăți. În ultimul timp se observă din ce în ce tot mai puține cazuri de folosire a forței sau a autorității personale la executarea lucrărilor de folos obștesc, muncile voluntare făcându-se aproape în unanimitate de către cetățeni conștienți.

La această situație a contribuit în mare măsură și ridicarea nivelului politic a aparatului administrativ prin încadrarea funcționarilor din administrațiile locale în P.M.R., unde în ședințele de partid li se face o educație politică superioară”¹¹.

Un ultim exemplu care constituie un argument cu privire la subordonarea politică totală a administrației publice îl constituie un document de la sfârșitul lunii iunie a anului 1948, mai exact „SINTEZA asupra rapoartelor prezentate de domnii prefecți de județe cu ocazia Conferinței Administrative din ziua de 30 iunie 1948”¹².

⁹ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 9/1948, f. 143.

¹⁰ *Idem*, dosar 10/1948, vol. II, f. 212.

¹¹ *Idem*, fila 15.

¹² A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 6/1948, f. 16.

Acest document aduce în atenție în mod sintetic situația administrativă existentă la nivelul județelor din țară, activitatea desfășurată în plan profesional și politic în prima jumătate a anului 1948 de către funcționarii publici.

Această activitate s-a caracterizat și prin organizarea unor cursuri intitulate administrative desfășurate și în a doua jumătate a anului menționat și a căror tematică, așa cum va fi evocat în continuare, demonstra caracterul politic al respectivelor întruniri, în realitate acestea reprezentând manifestări de îndoctrinare ideologică și propagandă politică, specifice întregii perioade de dominație totalitară a Partidului Comunist Român.

Pentru a exemplifica vom consemna din cadrul documentului semnalat, situația administrativă existentă la nivelul județului Muscel, și aici fiind organizate activități de educație politică a aparatului administrației publice: „Cursurile administrative au contribuit mult la ridicarea nivelului profesional și politic al cursanților.

Aparatul administrativ s-a identificat cu noua structură de democrație populară”¹³.

Scopul acestor cursuri era și acela al verificării și descoperirii în ce măsură mai erau prezenți în structurile administrației publice funcționari care încă nu erau integrați în canoanele politico-ideologice impuse de Partidul Muncitoresc Român.

Astfel, pentru a rămâne în sfera verificării exercitate de autorități asupra funcționarilor publici, vom avea în vedere în continuare acea eficiență politică de cadre inițiată de formațiunea politică devenită partid-stat, politică bazată pe două componente.

Prima componentă la care vom face referire în continuare a fost aceea a inițierii în cursul anului 1948 de către Partidul Muncitoresc Român a unei politici de descoperire a acelor funcționari înscriși în special în această formațiune politică sau în Frontul Plugarilor pentru a nu fi licențiați din serviciu, având o familie de întreținut și punând astfel mai presus mediul familial decât apartenența sau neînregimentarea lor politică. Această politică, specifică comuniștilor, a contribuit la excluderea cu precădere din structurile administrației publice locale a acelor funcționari care prin trecutul lor, prin originea lor socială reflectată în consistente dosare de evidență biografică, prezente în fonduri de arhivă și evocate în articol, precum și prin activitatea desfășurată în cursul anului 1948 erau considerați „dușmani ai regimului“ (comunist - n.n.) și partizani ai celor care se opuneau măsurilor totalitare inițiate de autoritățile comuniste.

Un prim astfel de document care evidențiază dinamica licențierilor din serviciu în a doua parte a anului 1948, mai exact perioada 1 septembrie - 26 noiembrie 1948, este cel realizat de către Direcția Administrației de Stat din Ministerul Afacerilor Interne.

¹³ *Idem*, f. 31.

Acest document, reprezentat grafic, oferă date statistice concrete cu privire la înlăturarea din funcțiile administrației publice locale a subprefecților, pretorilor și secretarilor de pretură în intervalul cronologic menționat anterior.

Astfel, din totalul celor 80 de funcționari publici din administrația locală, ponderea cea mai importantă este deținută, așa cum reflectă graficul de mai jos, de prim-pretori (36%), urmați de secretarii de pretură (33%) și de pretori (30%).

Este de remarcat că între cei 80 de funcționari publici locali îndepărtați din serviciu, este prezent și un subprefect, cel al județului Iași, demnitar numit de către autoritatea centrală, respectiv guvernul.

În ceea ce privește motivația excluderii din structurile de conducere ale administrației publice a județului Iași, documentul analizat specifică că Vasile Ciubotaru a fost „Exclus din Județeană P.M.R. pentru atitudine nedemnă și dușmănoasă regimului. Hotărârea de excludere din serviciu este a C.C. P.M.R.”¹⁴.

Interesant de consemnat este aspectul referitor la adoptarea deciziei de excludere, această atribuție revenind, așa cum se observă, Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

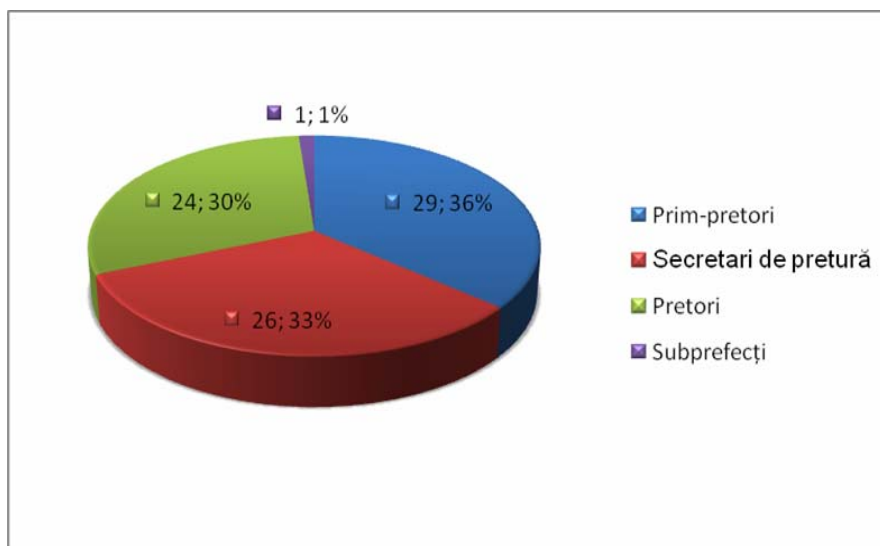
Amestecul partidului unic în administrația publică constituie o dovadă a transformării respectivei formațiuni într-un partid-stat care lua decizii și în privința menținerii sau îndepărtării din serviciu a oricărui funcționar public, indiferent de rangul acestuia.

Deciziile referitoare la aspectul analizat, așa cum se observă din motivația prezentată, aparțineau în prima fază Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, ulterior fiind supuse aprobării și nu dezbaterii problematicei respective în guvern.

Revenind la numărul prim-pretorilor, secretarilor de pretură și pretorilor înlăturați din funcții, se poate consemna că procentele evidențiate grafic în cele ce urmează demonstrează că Partidul Muncitoresc Român nu controla în totalitate structurile administrației publice locale în a doua parte a anului 1948, fiind prezente în respectivele structuri elemente care nu se încadrau în principiile politice ale ideologiei proletare, impunându-se îndepărtarea rapidă a acestora, fără invocarea, ca în perioada 1944-1947, unui temei legal, respectiv a legii privind purificarea administrațiilor publice.

Astfel, respectiva formațiune politică a acționat pentru intensificarea îndepărtării acestor categorii de funcționari publici, motivațiile de natură socio-economică ale licențierilor din serviciu fiind comune și aparatului funcționăresc al notarilor comunale, așa cum va fi exemplificat în rândurile care urmează.

¹⁴ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 251/1948, f. 44.

Statistică privind îndepărtările din serviciu a subprefecților, pretorilor și secretarilor de pretură (1 septembrie - 26 noiembrie 1948).

Sursă: A.N.I.C. - fond *Ministerul Afacerilor Interne*.

Direcția Administrației de Stat, dosar 251/1948, f. 41 - 48.

Îndreptându-ne atenția spre categoria notarilor comunali, supusă verificării de către reprezentanții teritorialii ai partidului-stat în a doua jumătate a anului 1948, vom reflecta situația respectivilor funcționari publici din administrația locală cu sprijinul unei importante mărturii de arhivă care demonstrează rezultatele verificării corpului notarilor din cadrul administrației publice locale, respectiv îndepărtarea din serviciu a celor care nu corespundeau din punctul de vedere al originii sociale și al resurselor funciare încă avute în proprietate, conform documentului de arhivă evocat.

Referitor la acest al doilea document, este de menționat lipsa datării. În corelație însă cu alte documente de arhivă datate și care vor fi evidențiate în cele ce urmează, este posibilă o încadrare cronologică a documentului în toamna anului 1948 datorită prezenței între cei 732 de funcționari publici locali îndepărtați din funcție a unor notari cărora li se întocmiseră adevărate dosare de cadre, datate în luna noiembrie a anului 1948 și existente în fondurile de arhivă.

Pentru a reflecta modalitatea de verificare a notarilor din administrația publică locală ne-am îndreptat atenția asupra a 2 dintre cei 732 de notari comunali (Grecescu M. Marin și Zorilă Al. Ion), dosarele de cadre ale acestora, analizate în această parte articolului, fiind datate, așa cum s-a menționat, în luna noiembrie a anului 1948.

Revenind asupra dosarului care cuprinde un număr de 732 de notari și nu 681 cum sunt menționați pe coperta acestuia, documentul este semnificativ, ca și mărturia arhivistică evocată anterior, referitoare la îndepărtările din serviciu a subprefecților, pretorilor și secretarilor de pretură, prin motivațiile îndepărtării din serviciu a acestor categorii de funcționari publici.

Dincolo de aspectul statistic, importante a fi luate în considerare în cazul celor 2 documente aduse în discuție, sunt motivațiile îndepărtării funcționarilor amintiți.

Analizând cauzele purificării corpului funcționarilor din cadrul administrației publice locale în anul 1948, se observă existența unor motivații ale excluderii din serviciu pe baza originii sociale și a resurselor economice ale celor îndepărtați din serviciu, acestea fiind completate cu cele de natură politică.

Pentru a argumenta, vom enumera câteva exemple de astfel de motivații.

O astfel de acuzație, semnificativă și care poate fi luată în considerare este aceea referitoare la un pretor din județul Ciuc (Anghi Ștefan) despre care se consemna: „Deși caută să îndeplinească funcția, sunt indicii că nu se încadrează din convingere în acțiunile politice. Numitul nu are avere, însă tatăl său a fost deputat în perioada 1940 - 1944, posedă 43 ha. teren în comuna Lazărea. Aparține păturii de chiaburi”¹⁵.

O altă acuzație cu caracter atât economic cât și politic, pe baza căreia s-a procedat la îndepărtarea din administrația locală a unui prim-pretor din județul Fălciu (Harnagea I. Ion - „Deși are posibilitatea să cuprindă munca profesională, totuși nu are dorința să o facă. Nu este atașat regimului, având și o situație materială bună. Nivelul politic scăzut. Venit din P.S.D. - ne putem dispensa de el”¹⁶), este semnificativă, în special datorită menționării faptului că respectivul funcționar era „venit din P.S.D - ne putem dispensa de el.” Existența unei astfel de motivații demonstrează faptul că în procesul de verificare a membrilor noului Partid Muncitoresc Român, rezultat ca urmare a „fuziunii” din februarie 1948 dintre Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat, apartenența inițială la P.S.D. reprezenta o motivație importantă în procesul îndepărtării din serviciu în toamna anului 1948, mai cu seamă când venea în completarea acelor acuzații evocate în rândurile de față.

Un alt exemplu care vine în sprijinul celor consemnate cu privire la motivațiile îndepărtării din funcție a personalului administrației publice locale în toamna anului 1948 este acela al unui notar din județul Ciuc (Bajko Ștefan) a cărui excludere din serviciu se datorează următoarei motivații: „Provine dintr-o familie de chiaburi, având personal 33 ha. teren, iar tatăl său de asemenea posedă 3 ha.”¹⁷. Caracterizarea evocată reflectă ideologia politică și economico-socială a conducerii comuniste, deținătorii unor astfel de suprafețe agricole și care le asigurau o situație

¹⁵ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 251/1948, f. 42.

¹⁶ *Idem*, f. 44.

¹⁷ *Idem*, f. 2.

materială relativ bună urmând să fie îndepărtați din funcțiile de răspundere deținute, cazul notarului respectiv din județul Ciuc fiind edificator.

Asemenea motivații cu specific acuzator se regăsesc și în cazul altor notari comunali, câteva exemple evidențiind înlăturarea din administrația publică locală a acelor notari deținători de suprafețe agricole de circa 10 hectare și care erau considerați „chiaburi” de către susținătorii proletariatului:

- „Chiabur, posedă 30 ha. pământ;
- Bogat;
- Posedă 16 ha. pământ;
- Posedă peste 10 ha. pământ;
- Proprietar a 32 ha. teren;
- Proprietar a 57 ha. teren, inventar agricol complet;”¹⁸.

Acești „chiaburi” reprezentau de fapt țărani înstăriți a căror avuție fusese realizată prin propriul lor efort sau al înaintașilor, acum fiind nevoiți să accepte înscrierea în cooperativele agricole de producție, entități economice având ca model colhozurile de inspirație sovietică.

Politica de reverificare a notarilor comunali a condus la descoperirea prin metode „specifice” a unor astfel de funcționari înscriși în Partidul Muncitoresc Român și în Frontul Plugarilor, motivațiile cuprinse în tabelul celor 732 de notari fiind edificatoare în ceea ce privește excluderea din administrația publică chiar și a acelor care, din diverse motive, s-au înscris în formațiunea politică reprezentantă a extremei stângi totalitare, câteva exemple fiind evidențiate în cele ce urmează:

- **„Înscris în PMR, însă nu este atașat regimului de democrație populară. Mic burghez.** Nu are o bună capacitate profesională. Orientarea pe teren și perspectiva în muncă foarte slabă. Nu are perspective de ridicare din punct de vedere profesional și politic;

- **Membru în PMR, neatașat**, comportare rea și **chiabur**;

- **Înscris în Fr. Plugarilor, față de care nu are atașament.** Capacitate profesională, orientarea pe teren și perspectiva în muncă, insuficiente. **Nu este un element bun și nu corespunde timpului, având situație materială bună**”¹⁹. (s.n.)

În procesul purificării administrației publice în anul 1948, desfășurat la o scară mult diminuată comparativ cu anul 1945, semnificative sunt și motivațiile de natură politică:

- „Nivel politic scăzut. Neatașat regimului;
- Fost legionar - inadaptabil;
- Antidemocratic;

¹⁸ *Idem*, f. 1 - 48.

¹⁹ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 251/1948, f. 1-48.

- Atitudine antidemocratică;
- Ostil regimului;
- Lipsă de colaborare cu organele politice. Nu prezintă încredere din punct de vedere politic;

- Inadaptabil din punct de vedere politic și fără posibilități de dezvoltare. Chiabur.

- Reacționar;
- Manist²⁰.

Aceste acuzații nedefinite concret și specifice discursurilor reprezentanților partidului-stat (Partidul Muncitoresc Român), reflectă dorința conducătorilor de a reprimă orice formă de opoziție în rândurile funcționarilor publici. Aceștia erau catalogați ca „antidemocratici”, „ostili regimului” sau că nu colaborează „cu organele politice” (în realitate o subordonare totală față de Partidul Muncitoresc Român) și că „Nu prezintă încredere din punct de vedere politic”, mai exact că nu se aliniau principiilor politico-ideologice ale totalitarismului de extremă stângă.

Îndreptându-ne atenția spre cazurile particulare ale unor notari comunali îndepărtați din serviciu în a doua parte a anului 1948, vom consemna și analiza, așa cum s-a menționat anterior, situația a 2 astfel de funcționari din cadrul administrației publice locale, respectiv Grecescu M. Marin și Zorilă Al. Ion din județul Mehedinți.

Având ca punct de pornire dosarele de cadre ale acestora, vom analiza conținutul unor astfel de documente de arhivă pentru a ilustra o etapă importantă a procesului purificării administrației publice în anul 1948, considerentele motivaționale de ordin socio-economic deținând o pondere semnificativă comparativ cu cele de ordin politic, specifice intervalului 1944-1947.

Un prim astfel de dosar reprezentativ pentru problematica studiată, este cel al notarului Grecescu M. Marin din comuna Secu, județul Mehedinți.

Datată noiembrie 1948, dosarul respectiv, ca și cel analizat ulterior, cuprinde 4 tipuri de documente:

1. Caracterizarea întocmită de prefectul județului Mehedinți;
2. Anexa la Ștutul personal, semnată de respectivul notar comunal, mai exact un chestionar elaborat de autorități la care funcționarii publici erau chemați să răspundă;
3. Fișa anexă la Ștutul personal al notarului Marian Grecescu de la comuna Secu, județul Mehedinți, elaborată de pretorul structurii administrative respective;
4. Fișa anexă la Ștutul personal al lui Grecescu M. Marian, notar de la comuna Secu, județul Mehedinți, întocmită de prefectul județului.

În ceea ce privește **caracterizarea făcută de prefectul județului Mehedinți**, aceasta consemnează următoarele: „Element bun. Este caracterizat bine de șefii săi. Are 20 ha. pământ arabil. Situație materială destul de frumoasă în comuna Grecești.

²⁰ *Ibidem.*

Privește regimul cu dușmănie. Are un frate anume Ion Grecescu în Ministerul de Finanțe, fost legionar notoriu²¹. De menționat că aceeași caracterizare este prezentă și în rubrica „Motivul îndepărtării din serviciu” din „Dosarul de notarii din țară, îndepărtați din serviciu”²², mai precis al celor 732 de notari.

Considerat inițial ca un funcționar apreciat de superiorii săi, caracterizarea respectivă consemnează posibilitățile economice ale acestui notar comunal (20 ha. teren arabil), particularitate esențială și care cântărea greu în procesul comprimării administrației publice locale în cursul anului 1948.

Nu este neglijat nici aspectul motivațiilor politice, însă acestea se află în plan secund, consemnându-se că notarul Marian Grecescu „privește regimul cu dușmănie”, apreciere generală, nedefinită explicit, specifică discursului reprezentanților de seamă ai partidului-stat, preluată evident și de eșaloanele politico-administrative ierarhice inferioare. Finalul caracterizării prefectului consemna că notarul comunei Secu „are un frate anume Ion Grecescu în Ministerul de Finanțe, fost legionar notoriu”, legătura de rudenie cu un astfel de funcționar al administrației centrale de această dată, constituind o culpă în concepția guvernărilor, principiu general caracteristic întregii perioade de dictatură comunistă din țara noastră.

În ceea ce privește documentul secund al dosarului, acesta reprezintă o **autobiografie - chestionar a notarului comunei Secu**, câteva elemente fiind semnificative a fi consemnate, acestea reprezentând ulterior motive folosite de autorități pentru îndepărtarea din funcție.

Un prim aspect este acela al originii sociale și al situației materiale, notarul Marian Grecescu subliniind că este „țăran agricultor”²³, cu o bună situație materială, moștenind de la părinți de 20 hectare teren arabil.

Chestionarul la care erau chemați să răspundă funcționarii publici cuprindea o rubrică, la punctul 10, care solicita să se specifice dacă cel în cauză a fost pe front și unde, dacă a fost decorat și cu ce decorații și evident ce grad a avut.

În cazul notarului comunei Secu, acesta consemna că a participat la luptele desfășurate pe „frontul din apus în Ungaria”²⁴, eventuala participare pe frontul de răsărit, în Uniunea Sovietică reprezentând cu siguranță o culpă în concepția autorităților.

Punctul următor al chestionarului autobiografic solicită informații cu privire la rebeliunea legionară din ianuarie 1941, mai exact unde se afla actualul notar în acel moment, acesta specificând că era elev la Liceul Comercial din Turnu-Severin. Participarea la acel moment tragic constituia, ca și în cazul eventualei înrolări pe frontul de răsărit, un element acuzator și care putea constitui un motiv pentru îndepărtarea din serviciu.

²¹ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 258/1948, f. 96.

²² *Idem*, dosar 251/1948, f. 16.

²³ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 258/1948, f. 96.

²⁴ *Idem*, f. 97.

Apartenența și activitatea politică reprezentau repere importante pentru autorități, notarul mehedințean consemnând la punctul 13 că este membru al organizației locale a Frontului Plugarilor, că în „alegerile” din 19 noiembrie 1946 a deținut funcția de secretar de pretură, fiind responsabil cu organizarea în bune condiții a scrutinului, aceeași preocupare manifestând-o și în timpul „alegerilor” pentru Marea Adunarea Națională din 28 martie 1948.

Același punct 13 solicită informații referitoare la activitatea desfășurată în timpul stabilizării din anul 1947, respectivul funcționar comunal subliniind că s-a preocupat de această acțiune în calitatea sa de notar comunal.

În ceea ce privește naționalizarea industriei (11 iunie 1948), acesta a consemnat că „în timpul naționalizării am fost la cursurile organizate”²⁵.

Un ultim aspect care se impune a fi luat în considerare din cadrul chestionarului autobiografic este acela al activității sindicale, pentru Partidul Muncitoresc Român apartenența la unica grupare sindicală permisă și subordonată politic formațiunii conducătoare în stat, respectiv Confederația Generală a Muncii, precum și activitatea desfășurată în cadrul acesteia constituind elemente esențiale în menținerea sau îndepărtarea din funcție a unui funcționar public.

Astfel, în cazul notarului comunei mehedințene Secu, se consemnează că acesta și-a plătit cotizațiile, a participat la conferințele sindicale comunale și de plasă, având responsabilități economice la nivelul plasei respective, fiind însărcinat cu colectările de produse agricole și însămânțările.

Al treilea document al dosarului analizat, acea Fișă anexă la Ștutul personal al notarului Marian Grecescu de la comuna Secu, județul Mehedinți, elaborată de pretorul structurii administrative respective, caracterizează activitatea notarului Grecescu într-o manieră pozitivă, apreciind că acel funcționar este bine pregătit profesional, depune o activitate sârguincioasă și își îndeplinește atribuțiile în timp util.

Dosarul de cadre se încheie cu Fișă anexă la Ștutul personal al lui Grecescu M. Marian, notar de la comuna Secu, județul Mehedinți, întocmită de prefectul județului, acest ultim document, consemnând informații cu totul diferite de cele evidențiate de pretorul unității administrative mehedințene, notarul fiind apreciat ca un element lipsit de pregătire profesională, fără inițiativă și având o „purtare necorespunzătoare pentru un funcționar”²⁶.

Pentru a întări cele evidențiate în rândurile de față, vom mai apela, cu valoare exemplificativă și totodată ca argument științific referitor la evoluția procesului îndepărtării din serviciu în cursul anului 1948, la încă un dosar de cadre, existent în fondurile de arhivă, mai exact al notarului Zorilă Al. Ion din comuna Fântânele Negre, județul Mehedinți, îndepărtat de asemenea din funcție în noiembrie 1948.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, f. 99.

În ceea ce privește situația respectivului funcționar comunal, pentru a nu repeta, dosarul său de cadre cuprinzând în mare parte aceleași informații ca și cel al notarului Grecescu din comuna Secu, ne vom îndrepta atenția asupra originii sociale și a situației materiale a acestuia, asupra prezenței sale pe frontul celui de al doilea război mondial și asupra apartenenței politice.

Referitor la caracterizarea făcută de prefectul județului Mehedinți, cuprinsă în dosarul notarului Ion Al. Zorilă, aceasta este identică cu aceea din „Dosarul de notarii din țară, îndepărtați din serviciu”²⁷, consemnându-se următoarele: „Slab pregătit profesional, frecvență slabă în serviciu, nesânguincios. Rău caracterizat de șefii săi și organele politice, are avere personală 9,50 ha. pământ arabil, ceea ce îl preocupă mai mult decât serviciul. - Este un reacționar notoriu și dușmănos regimului”²⁸.

După cum se observă, notarul comunei Fântânele Negre deținea o suprafață de 9,50 ha. teren arabil, acest fapt fiind considerat inacceptabil de către conducerea partidului-stat care, așa cum a mai fost evocat, acționa pentru eliminarea din structurile publice locale a acelor funcționari cu o situație materială onorabilă, aceștia fiind înlocuiți cu elemente proletare sărace și cu un nivel educațional limitat.

Din punctul de vedere al originii sociale, chestionarul la care era obligat să răspundă, consemna ca fiind „copil de țăran agricultor”²⁹.

În ceea ce privește participarea acestui notar la operațiunile militare din timpul războiului mondial, chestionarul autobiografic consemnează: „Am fost în Moldova timp de 9 luni, nu am fost decorat, grad de Fr. T.T.R. (Fruntaș Tânăr cu Termen redus, n.n.)”³⁰. Nu rezultă din cele consemnate dacă cele 9 luni de zile petrecute pe frontul din Moldova au fost înainte de 23 August 1944 sau după revenirea țării în tabăra Națiunilor Unite.

Aspectul apartenenței politice, evidențiat în chestionarul amintit, reflectă integrarea notarului în Partidul Muncitoresc Român, ca simplu membru de partid, anterior acesta susținând că nu a făcut parte din vreo altă organizație politică.

Semnificativă a fi adusă în atenție este aprecierea cu privire la atitudinea politică a notarului, consemnată de prim-pretorul căruia i se subordona notarul: „Neclară. Nefolositor democratizării maselor”³¹.

Astfel, luând ca exemplu cei 2 notari, s-a dorit să se ilustreze preocuparea autorităților cu privire la îndepărtarea din administrația publică locală a persoanelor considerate ca necorespunzătoare ideologiei comuniste, precum și pentru a reflecta

²⁷ *Idem*, dosar 251/1948, f. 17.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Idem*, dosar 258/1948, f. 57.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ A.N.I.C., fond *Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Administrației de Stat*, dosar 258/1948, f. 58.

considerentele pe baza cărora se acționa în procesul purificării administrației publice, subliniind:

1. componenta originii sociale:
 - a. „țăran agricultor”;
 - b. „copil de țăran agricultor”;
2. componenta stării materiale:
 - a. 20 ha.;
 - b. 9,50 ha.;
3. componenta acuzațiilor politice:
 - a. „Privește regimul cu dușmănie. Are un frate anume Ion Grecescu în Ministerul de Finanțe, fost legionar notoriu”;
 - b. „Este un reacționar notoriu, dușmănos regimului”.

Concluzionând, cele trei componente (socială, a stării materiale și cea politică) au reprezentat elementele de bază în procesul verificării cadrelor administrației publice în cursul anului 1948 și a îndepărtării ulterioare a celor considerați necorespunzători principiilor doctrine și ideologiei specifice extremei stângi totalitare, așa cum evidențiază datele cuprinse în documentele de arhivă și analizate în acest segment al articolului.

**PARTIDUL-STAT. COMPONENTA NUMERICĂ ȘI SOCIALĂ A
PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN. 1948-1950**
**THE STATE-PARTY. SOCIAL AND NUMERICAL COMPOSITION
OF THE ROMANIAN WORKING PARTY. 1948-1965**

Mihaela Cristina Verzea*

Abstract

The year 1948 represents the starting of the purges process which affected the inner part of The Romanian Working Party. This process was not unique in the space of the communist states. Provoked by an external event, the soviet-Yugoslavian conflict, and also inspired by the soviet experience, the big 'purification processes eliminated 200.000 members of The Romanian Working Party. To have a real strong Party was a necessity for the Romanian communists, because the State had to be controlled through trustful men. Many of the members which came into the Party in the 1944-1947 periods, including the social-democrats, were unsecure elements which had to be excluded. The proletarianization of the State-Party was the most important objective aimed by the communists, after the verification campaign.

Key words: the State-Party, verification, purification, proletarianization.

În analiza evoluției regimului Partidului-Stat, din punct de vedere al structurilor politice, o direcție de cercetare semnificativă constă în evidențierea modificărilor care au survenit în interiorul partidului unic în perioada 1948-1965, sub raport organizatoric, al propriilor structuri, dar și în privința componenței sociale și a numărului de membri. Numărul și calitatea socială a membrilor Partidului Muncitoresc Român a reprezentat o problemă reală pentru conducerea comunistă începând cu anul 1948. După anihilarea opozanților politici, organismul nou creat, omniprezent și omnipotent în viața de stat, trebuia să dispună de oameni de încredere, plasați în puncte cheie, cu ajutorul cărora să-și asigure controlul întregii societăți românești¹.

* Muzeograf, Secția Istorie, M.N.I.R.

¹ Implicarea directă a U.R.S.S.-ului în acțiunea de verificare a activului P.M.R. este o realitate; fenomenul epurărilor din P.M.R. în propriile rânduri nu a fost singular în spațiul comunizat, toate celelalte democrații populare, fiind inspirate de practica sovietică (campania de verificare a P.C.U.S. din 1933 și din timpul Marii Terori - 1936-1938); factorul declanșator al acțiunilor de epurare a partidelor comuniste din spațiul est-european a constat în conflictul sovieto-iugoslav. După excluderea Iugoslaviei din Kominform, toate partidele comuniste intrând într-o perioadă în care s-au suspendat recrutările, s-au revizuit carnetele de membru, generalizându-se autocritica;

Evoluția Partidului Muncitoresc Român din această perspectivă a cunoscut patru etape distincte în perioada 1948-1965. Într-o primă fază, comuniștii au simțit nevoia reorganizării propriului partid, în ideea consolidării autorității noului regim de „democrație populară”. Această reorganizare a presupus curățirea rândurilor formațiunii politice care de la circa 1000 de membri în anul 1944, în decembrie 1947 a atins cifra de aproximativ 800.000 de membri². Creșterea numerică a Partidului Comunist nu s-a oprit aici, deoarece un nou val de membri a intrat în partid în urma Congresului de unificare a P.C.R. cu Partidul Social Democrat în 21-23 februarie 1948. S-a ajuns la aproximativ 1 milion de membri, această creștere dezechilibrând nou formatul Partid Muncitoresc Român. Creșterea numerică a Partidului Comunist în anii 1944-1947 s-a datorat nu popularității sale, ci unei recrutări în masă a membrilor, făcută fără a se ține cont de criterii de ideologie, proveniență socială sau de trecutul politic al celor asimilați. Verificarea era o operațiune absolut necesară. Până atunci, caracterul clandestin din perioada interbelică al partidului comunist, controlarea acestuia de către Moscova, i-au conferit postura unei formațiuni ilegiteime, neconvingătoare și lipsită de reprezentativitate în rândurile populației românești³. Din punct de vedere al componenței numerice Partidul Comunist Român a cunoscut, în comparație cu celelalte partide comuniste din lagărul socialist, o creștere spectaculoasă. Tabelul pe care îl vom reproduce mai jos constituie astfel și o dovadă care atestă statutul de partid periferic deținut de partidul comunist în viața politică românească⁴:

Țara	Înainte de război	În 1947	În 1950
Cehoslovacia	80.000	1.300.000	2.300.000
Iugoslavia	15.000	400.000	-
Polonia	20.000	800.000	1.360.000
România	1.000	710.000	1.000.000
Ungaria	30.000	750.000	950.000
Bulgaria	8.000	-	460.000

vezi pe larg volumul *Politica de cadre a Partidului Muncitoresc Român. 1948-1955*, ediție elaborată de Alina Tudor Pavelescu, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, p. I-XII.

² În documentele de arhivă există o indicare clară a numărului de membri ai P.C.R. existent în august 1944, respectiv 900 de membri, deși la Conferința Generală din octombrie 1945 a P.C.R. cifra vehiculată a fost de 800.000 de membri; în ședința Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din 29 mai 1946, Miron Constantinescu preciza că la 1 ianuarie 1946 partidul comunist înregistra un număr de 325.000 membri (A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R.-Cancelarie, dosar nr. 37/1946, f 3).

³ Partidul Comunist Român s-a caracterizat prin lipsa unei baze sociale din care își putea recruta oamenii după preluarea puterii politice, impopularitatea sa datorându-se antisovietismului societății românești, dar și dependenței excesive de centrul moscovit; vezi în acest sens Alina Tudor Pavelescu, *op.cit.*, p. V.

⁴ *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud Est*, Coordonator Ioan Scurtu. vol. 1. București, 2003, f. 207.

Din momentul instaurării regimului de „democrație-populară” s-a impus necesitatea instituționalizării partidului unic și implicit crearea unei baze sociale corespunzătoare statutului de partid de „avangardă a clasei muncitoare”.

Tactica abordată a fost cea a stopării admiterii de noi membri, verificarea tuturor membrilor P.M.R., acțiuni urmate de un amplu proces de epurare a celor considerați nesiguri. Campania de verificare a membrilor Partidului Muncitoresc Român a debutat în 1948, încheindu-se în iulie 1950, prin excluderea a aproximativ 200.000 de persoane, reușindu-se astfel o oarecare *igienizare a partidului*, nu însă și o îmbunătățire a componenței sociale, segmentul proletar menținându-se la un nivel scăzut. A urmat o a doua perioadă, 1950-1952, în care excluderile au continuat fără însă a se primi alți membri de partid. Hotărârea Comitetului Central al P.M.R. din 18 martie 1952 marchează începutul celei de-a treia etape, 1952-1962, perioadă în care criteriul numeric va fi neglijat în favoarea celui de ordin social. Altfel spus, calitatea și nu cantitatea membrilor de partid va conta cel mai mult. Plenara C.C. al P.M.R. din aprilie 1962 face trecerea la cea de a patra etapă, perioadă care pare o reluare a tipului de campanie utilizat de comuniști pentru recrutarea de membri în perioada august 1944-1947. Criteriile de clasă au fost abandonate aproape complet, numărul cât mai mare al membrilor de partid recrutați fiind acum principalul obiectiv. Simplificarea accesului în partidul unic își găsește explicații în nevoia resimțită de conducerea comunistă de a avea din partea populației românești un sprijin real în condițiile îndepărtării de Uniunea Sovietică⁵. Interesante se vor dovedi și raporturile fluctuante ale partidului unic cu diversele categorii sociale ale societății românești. Partidul Muncitoresc Român a manifestat o grijă deosebită pentru categoria muncitorilor, a țăranilor (de preferință săraci, într-o primă etapă, iar apoi colectivști), a funcționarilor (până la un moment dat când numărul lor a devenit prea mare), în timp ce categoria intelectualilor va avea parte de un tratament special (se făcea diferența între intelectualitatea tehnică și cea umanistă).

Congresul din februarie 1948 constituie momentul în care sunt inițiate modificările care vor surveni în privința componenței numerice și sociale a Partidului Muncitoresc Român. După unificarea P.C.R. și a P.S.D., operațiunea de recrutare s-a oprit, partidul confruntându-se cu „problema coordonării în libertate

⁵ Diferendul dintre conducerea românească și Uniunea Sovietică a intervenit la nivel economic, pentru ca apoi să se extindă și în plan politic și cultural; partea română refuzând să recunoască Consiliului de ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.) statutul de organism supranațional cu drepturi de dirijare a politicilor economice naționale; a fost declanșat un proces evident de desovietizare care a culminat cu declarația din aprilie 1964, procesul având ca implicații culturale eliminarea obligativității limbii ruse, începând cu anul școlar 1963-1964, desființarea unor instituții precum Muzeul Româno-Rus, Institutul de Studii Româno-Sovietice, Institutul „Maxim Gorki”; după cum vom arăta însăși componența socială a P.M.R. va fi influențată de aceste măsuri menite a câștiga opinia publică.

și legalitate a unei mase de partid mult mai numeroasă și eterogenă”, în interiorul căreia puteau activa „elemente străine de doctrina comunistă”⁶.

În raportul prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej la acest Congres, legat de statutul nou înființatului P.M.R., liderul partidului unic preciza că formațiunea „trebuie să fie alcătuită din cele mai hotărâte, cele mai gata de sacrificiu și cele mai luminate elemente ale clasei muncitoare, elemente devotate cu trup și suflet cauzei noastre”⁷. Erau anunțate unele măsuri care exprimau noua atitudine a P.M.R. față de primirea de noi membri. Ca primă măsură restrictivă se introducea un stagiul de candidat de 6 luni⁸. Secretarul general al P.M.R. anunța inițierea campaniei de verificare: „Trebuie verificată situația fiecăruia, trecutul lui, activitatea și devotamentul lui. Elementele străine de clasa muncitoare, strecurate în rândurile noastre, elemente care au activat în mișcarea legionară, diverșii afaceriști și carieriști, oameni cu o atitudine necorespunzătoare moralei proletare, nu au ce căuta în partid. Curățirea rândurilor partidului de elemente dușmănoase, străine, necinstite, nu poate decât să-i întărească prestigiul în ochii întregului popor și să-i cimenteze și mai mult rândurile”⁹.

Potrivit statutului Partidului Muncitoresc Român publicat cu ocazia primului Congres al P.M.R., accesul noilor membri în partid se făcea doar după îndeplinirea stagiului de candidat, numai individual (art. 9). Candidatul care solicita calitatea de membru al P.M.R. trebuia să prezinte o cerere de înscriere cu recomandări din partea a doi membri cu o vechime în partid de cel puțin doi ani și care să-l cunoască pe cel recomandat în cadrul unei acțiuni comune de cel puțin 6 ani (art. 10). Ulterior, urmărindu-se îmbunătățirea compoziției sociale stagiile de candidat vor fi stabilite pe baza criteriilor de clasă”¹⁰.

Excluderea unui membru din P.M.R. se hotăra de către adunarea generală a organizației de bază din care făcea parte, ratificarea excluderii revenind Comitetului Central al partidului, „care singur poate să dispună publicarea hotărârii de excludere cu arătarea motivelor, atât în presa locală de Partid cât și în organele centrale ale Partidului” (art. 13,16).

„Dispozițiile Tranzitorii” din statut stabileau că: „Membrii proveniți din Partidul Comunist Român și din Partidul Social Democrat devin membri al Partidului Muncitoresc Român. Eliberarea cărților de membru se va face după o

⁶ Almira Enuță, *Restructurarea Partidului Muncitoresc Român (1948)*, în „Analele Sighet” 6, *Anul 1948 - Instituționalizarea Comunismului*, editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, 1998, pp. 101-114.

⁷ *Congresul Partidului Muncitoresc Român, 21-23 februarie 1948*, București, p. 91.

⁸ *Ibidem*, p. 92.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ În baza Rezoluției plenarei C.C. al P.M.R. din iulie 1950, stagiile se vor stabili în funcție de categoria socială; dacă muncitorilor din industria grea le era suficient un stagiul de 6 luni, intelectualii vor fi supuși celei mai lungi stagiaturi de 1,5 ani.

prealabilă verificare. Normele de verificare vor fi fixate printr-o instrucțiune a C.C. al P.M.R.”¹¹.

Partidul Muncitoresc Român nu dispunea din punct de vedere structural de un organism omogen, reprezentativ, care să-i permită legitimarea în raport cu societatea românească, o formațiune politică a cărei titulatură era aceea de partid muncitoresc neputând fi credibilă în condițiile în care din punct de vedere al componenței sociale, „elementul neproletar” era dominant. Un alt motiv, mult mai acut resimțit pentru noua instalație la putere, era însă pericolul ca acest partid unic să eșueze în a-și asigura controlul întregii societăți. Deși foarte mare în privința componenței numerice, el suferea din punctul de vedere al calității membrilor de partid. Distrugerea elitei politice tradiționale, reușita acțiunii de precomunizare a României, schimbarea formei de guvernământ, din monarhie constituțional-parlamentară în republică populară, crearea organismului care să-i permită păstrarea puterii și înfrângerea opozițiilor, toate acestea realizate cu sprijinul superputerii de la răsărit, trebuiau continuate pentru o reală consolidare a autorității sale. „Marile transformări economice și sociale” de-abia acum urmau: socializarea economiei prin naționalizare, industrializare, colectivizarea agriculturii românești, remodelarea, în fapt sovietizarea, fondului cultural românesc, eradicarea valorilor religioase. Membrii de partid trebuiau astfel să reprezinte un garant al reușitei acestor „reformă”, și totodată să asigure împlinirea lor.

La începutul anului 1948, Partidul Muncitoresc Român avea în componența sa trei categorii principale de membri. Primul segment era reprezentat de muncitorii recrutați în 1944-1945, neatașați altor partide politice, membrii tineri ai Gărzii de Fier, lor alăturându-li-se și țărani săraci. A doua categorie era formată din trupele diviziei Tudor Vladimirescu; un al treilea val de membri a apărut după crearea P.M.R., în februarie 1948, constând în aripa stângă a social-democraților și membrii unor organizații politice mai mici anihilate de comuniști. Verificarea acestora era așadar o necesitate stringentă.

În ședința plenară a C.C. al P.M.R. din 10-11 iunie 1948, privind verificarea membrilor de partid și a cadrelor din aparatul politic, Constantin Pârvulescu, comentând alegerile pentru Marea Adunare Națională din martie 1948, afirma: „Cred că este timpul să trecem la realizarea acelor hotărâri ale Congresului în legătură cu verificarea membrilor de partid. Cred că este bine să începem verificarea membrilor de conducere, mai ales unde s-au strecurat elemente care împiedică activitatea. Dar cred, că în același timp, trebuie să pregătim serios verificarea membrilor de partid, pentru că elementele acestea mic burgheze, străine de interesele clasei muncitoare contribuie zilnic la tocirea vigilenței și slăbire luptei de clasă”¹². Liderii comuniști optau pentru un profil socio-psihologic

¹¹ *Congresul Partidului Muncitoresc Român, 21-23 februarie 1948*, p. 230.

¹² *Stenogramele Ședințelor Biroului Politic al C.C. al P.M.R.*, vol. I, 1948, București, 2002, pp. 17-18.

foarte riguros al elitelor de partid: „o elită de politrucii, formată în școlile politice ale P.M.R., la care accentul se punea în primul rând pe loialitatea față de linia ideologică trasată de conducerea partidului”¹³.

La data de 28 iulie 1948 are loc ședința de constituire a Comisiei Centrale de Verificare prezidată de Alexandru Moghioroș. În componența Comisiei intrau: Constantin Pârvulescu, din partea Comisie de Control a C.C., în calitate de președinte, Leonte Răutu din partea Direcției Propagandă și Agitație, Alexandru Moghioroș din partea Direcției Organizatorice, Iosif Rangheț din partea Direcției Cadre, comembri fiind cooptați Vasile Vaida și Ion Vințe. Înlocuitori erau Ghizela Vass, Nicolae Ceaușescu, Rogijinski și Petrescu.

Nevoia creării unui partid cu adevărat puternic, care să-și subordoneze în totalitate atribuțiile statului și să transfere realitatea puterii de la organele de stat la organele de partid, a contat în fapt în declanșarea campaniei de verificare a membrilor de partid. Oficial, campania a debutat prin publicarea la 21 noiembrie 1948 a Hotărârii cu privire la verificare a Biroului Politic al C.C. al P.M.R., instanța supremă în stat.

Consecințele campaniei de verificare vor fi vizibile și în privința componenței numerice și sociale a P.M.R., drept pentru care vom detalia acest moment propriu partidului unic. Anterior declanșării efective a verificărilor, organele superioare ale partidului au adoptat o serie de măsuri cu rol organizatoric, creându-se cadrul instituțional pentru desfășurarea campaniei.

Ședința Biroului Politic al C.C. al P.M.R. nr. 10 din 20 septembrie 1948 avea trecute pe ordinea de zi următoarele subiecte: 1. „Regulamentul de funcționare a Comisiilor de Verificare a membrilor P.M.R.” și 2. „Instrucțiuni pentru aplicarea directivelor C.C. al P.M.R. privitoare la verificarea membrilor de partid”¹⁴.

Regulamentul de funcționare a Comisiilor de Verificare a membrilor P.M.R..

Primele trei paragrafe ale documentului evidențiază scopul acțiunii de verificare:

- „Potrivit hotărârii Congresului P.M.R. din februarie 1948 și prevederilor statutului P.M.R. se procedează la verificarea tuturor membrilor partidului. Operațiunea de verificare a membrilor, se face potrivit rezoluției plenarei din iunie și directivelor date de Comitetul Central al P.M.R.

- Acțiunea de verificare a membrilor de partid trebuie să ducă la o serioasă îmbunătățire a compoziției sociale a partidului, la ridicarea nivelului său ideologic, ducând la înlăturarea elementelor străine de clasa muncitoare și de concepția partidului nostru.

- Verificare se va face individual, într-un înalt spirit de principialitate și cu toată obiectivitatea revoluționară, iar hotărârea să fie luată pe bază de fapte concrete, bine justificate”¹⁵.

¹³ Alina Tudor Pavelescu, *op.cit.*, p. VII.

¹⁴ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R.-Cancelarie, dosar nr. 31/1948, f. 7-20.

¹⁵ *Idem*, dosar nr. 31/1948, f.7.

Odată justificată campania de verificare, regulamentul oferă date cu privire la componența și atribuțiile Comisiei Centrale de Verificare:

- Era compusă dintr-un președinte și patru membri, având și cinci membri supleanți, desemnați de Biroul Politic al P.M.R., for care o coordona direct (dovadă a importanței problemei pentru Partidul Unic).

- Organiza și controla activitatea Comisiilor de Verificare din țară, propunând pentru numire pe președinții Comisiilor Județene de Verificare.

- Urma să formeze una sau mai multe comisii pentru verificarea activului de partid al C.C. al P.M.R., a membrilor de partid din posturile de răspundere ale aparatului de stat, din ministere (de la director în sus la ministru) și a membrilor de partid din conducerile centrale ale organizațiilor de masă.

- Constituia trei subcomisii centrale: a) pentru problemele de organizare; b) pentru pregătirea materialului propagandistic; c) pentru examinarea apelurilor; aceste subcomisii erau conduse de către un membru desemnat de Comisia Centrală de Verificare din interiorul ei.

- Propunea revocarea președinților și membrilor Comisiilor de Verificare, în caz de disfuncționalități raportând permanent Biroului Politic al C.C. al P.M.R. date despre activitatea sa.

- Întocmea tabele speciale pentru a strânge date statistice cu privire la numărul membrilor de partid, compoziția socială, meseria, gradul de pregătire politică și numărul organizațiilor de partid¹⁶.

În continuare regulamentul precizează atribuțiile Comisiilor Județene de Verificare și pe cele ale subcomisiilor. Deoarece legat de primul aspect, „Instrucțiunile pentru aplicarea directivelor C.C. al P.M.R., privitoare la verificarea membrilor de partid” conțin o prezentare mai detaliată a acestora, document pe care îl vom analiza ulterior, ne oprim la prerogativele subcomisiilor de verificare:

- Subcomisiile de verificare, subordonate Comisiilor Județene de Verificare se constituiau în diferite județe în funcție de numărul indicat de Biroul Politic al C.C. al P.M.R., fiind compuse din trei membri, cu un stagiul de partid de cel puțin trei ani; ei trebuiau confirmați de Comisia Centrală de Verificare¹⁷.

În conformitate cu dispozițiile generale cuprinse în acest regulament:

- Verificarea trebuia să pornească de sus în jos, fără deosebire de persoane, sau funcții în partid, începând cu activul Comitetului Central al P.M.R. și terminând cu ultima organizație de bază de la sate, cu ultimul membru de partid.

- Cei care nu se prezentau la prima chemare, erau convocați și a doua oară, de-abia după cel de-al doilea termen se proceda la verificare lor în lipsă.

¹⁶ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R.-Cancelarie, dosar nr. 31/1948, f. 7-9.

¹⁷ *Ibidem*, f. 10-11.

• Membrii de partid excluși în urma verificării puteau depune contestație în termen de 15 zile¹⁸.

Din aceste dispoziții reiese amploarea campaniei pe care urmau să o declanșeze liderii comuniști peste două luni, verificarea intervenind la toate nivelurile ierarhiei de partid.

Instrucțiunile pentru aplicarea directivelor C.C. al P.M.R. privitoare la verificarea membrilor de partid

Acestea stabileau în primul rând componența și atribuțiile Comisiilor Județene de Verificare:

- Erau compuse dintr-un președinte și 4 membri.
- Se constituiau de către delegatul Comisiei Centrale de Verificare, acesta fiind și președintele Comisiei Județene, la data fixată de C.C. al P.M.R..
- La prima ședință se alegea un secretar.
- Aveau câte un secretariat tehnic compus dintr-un secretar tehnic ajutat de încă „doi tovarăși și o dactilografă. Aceștia vor fi recrutați dintre tovarășii care urmează în aparatul de partid. Acest număr va putea fi lărgit în raport cu mărimea județului”; cei din Secretariatul tehnic urmau să fie verificați de Comisia Județeană înainte de a li se acorda aceste funcții.

În linii mari, Comisia Județeană de Verificare avea următoarele prerogative:

- Verifica Comitetul județean al P.M.R., activității Comitetului județean (instructorii, membrii secțiilor), membrii de partid din Comitetele județene ale organizațiilor de masă, verifica pe toți conducătorii instituțiilor de stat județene, membrii de partid (prefecți, subprefecți, primarul și sub-primarul reședinței de județ și primarii orașelor din raza județului, sectorului, șeful securității, directorul agricol și silvic, inspectorul regional, administrativ, CFR, agricol, silvic, învățământ etc., acolo unde aceștia își au reședința), comitetele de sectoare, comitetele de plăși și membrii de partid din conducerea de plasă a organizațiilor de masă, comitetele organizațiilor de partid din întreprinderile importante¹⁹.

Instrucțiunile cuprindeau și date referitoare la modul de funcționare a Comisiilor Județene:

- În prima ședință, Comisia Județeană de Verificare prelucra directivele C.C. al P.M.R., regulamentul și instrucțiunile Comisiei Centrale de verificare, pentru a se documenta; hotărârile valabile se luau în cazul întrunirii majorității voturilor; părerile contrare deciziei unanime erau consemnate în procesul verbal.
- Examina dosarul fiecărui membru de partid a cărui verificare intra în atribuția sa; în caz de necesitate pentru completarea dosarului putea cere referințe din alte localități prin Comisia Centrală de Verificare.

¹⁸ *Ibidem*, f. 11-12.

¹⁹ *Ibidem*, f. 13-14.

- Completarea chestionarului se făcea de către fiecare membru de partid; în cazul în care nu știau să scrie, un delegat al comisiei completa formularul.

- Comisia Județeană trebuia să discute individual cu fiecare membru de partid, anterior convocării.

- Verificarea Comitetului Județean nu se făcea în adunare publică, la ședință participând doar membrii acestuia, nefiind admise absențe.

- Activiștii de partid din Comitetele județene erau verificați în fața întregului personal salariat al județenei și a unor membri ai Comitetului județean verificat.

- Verificarea tuturor membrilor de partid, conducători ai Instituțiilor de stat județene se făcea în cadrul unei adunări la care participau membrii Comitetului județean de partid și un număr de membri de partid convocați nominal din organizațiile de bază ale instituțiilor din care fac parte cei supuși verificării.

- În cazul verificării comitetelor organizațiilor de partid din întreprinderile mari aceasta se făcea în adunări publice la care erau invitați nominal un număr de muncitori, nemembri de partid, elemente care s-au evidențiat în producție, în munca sindicală, de femei și de tineret²⁰.

În cazul tuturor acestor adunări de verificare, procedura avea ca principale etape:

- Adunarea era prezidată de președintele Comisie Județene de Verificare, la deschidere arătându-se pe scurt semnificația și scopul verificării, invitând la exprimarea unor păreri sincere către cei prezenți.

- Secretarul Comisiei citea lista celor supuși verificării.

- Prezenta apoi pe fiecare persoană în parte indicându-se unele date personale, legate de: nume și prenume, vârstă, profesiunea de bază și întreprinderea unde a lucrat sau lucra la acel moment, vechimea în partid, munca pe care o desfășura în partid la acea dată.

- Persoana verificată își expunea autobiografia, urmând discuțiile dintre cei din sală și examinat.

- Adunarea se încheia de către președinte, care anunța data la care era convocată o nouă adunare pentru comunicarea rezultatului verificării²¹.

După verificare se încheia un proces verbal în două exemplare, unul fiind trimis Comisiei Centrale de Verificare, al doilea rămânând Comisiei Județene. Chestionarul de verificare individuală se încheia într-un singur exemplar, care rămânea la dosarul celui verificat. Apelurile urmau să fie soluționate de Comisia Centrală de Verificare în termen de 2 luni de la primirea lor. Hotărârile acesteia puteau fi modificate doar de Comitetul Central al P.M.R.

²⁰ *Ibidem*, f. 15-16.

²¹ *Ibidem*, f. 17.

În partea finală, aceste „Instrucțiuni” stabileau categoriile care urmau să fie excluse în urma campaniei de verificare:

1. „elementele capitaliste de la orașe (foști și actuali fabricanți, bancheri, comercianți, mari proprietari de imobile, mari acționari la bănci și întreprinderi, patroni);
2. elementele exploatatoare de la sate (foști și actuali moșieri, chiaburi, foști administratori de moșii, foști logofeți de moșii, cămătarii satelor, cărciumarii și negustorii);
3. elementele active în mișcările fasciste;
4. cei care au luat parte la acțiuni represive împotriva mișcării muncitorești și democratice;
5. cei care în timpul războiului împotriva U.S. au luat parte la jafuri, asupriri și crime împotriva populației din teritoriile invadate;
6. maniștii și brătieniștii care după 23 august 1944 au continuat să sprijine politica antinațională a lui Maniu și Brătianu;
7. elementele social - democratice de dreapta, care la 10 martie 1948 s-au manifestat ca spărgători ai unității clasei muncitoare;
8. cei care în perioada secetei au speculat lipsurile, jefuind țăranimea săracă;
9. provocatorii și informatorii aparatului de stat burghezo-moșieresc;
10. cei care fiind la închisoare s-au pus în slujba administrației;
11. cei care mint Partidul ascunzând cu rea voință apartenența lor politică din trecut;
12. cei care au legături cu dușmanul de clasă sau cu uneltele lui;
13. elementele șovine antisovietice, care fiind în partid fac agitație șovină, naționalistă;
14. elementele care fac parte din organizațiile burghezo-naționaliste;
15. cei care se solidarizează cu dușmanii de clasă în acțiunile lor împotriva Partidului și regimului;
16. cei care întrebuintează metode teroriste, fasciste pentru a compromite Partidul;
17. cei care au o viață imorală;
18. cei care puși în posturi de conducere în aparatul de stat, duc o politică conștientă de creare de nemulțumiri cu scopul de a ridica masele împotriva Partidului și a regimului;
19. elementele afaceriste, carieriste, corupte, care folosesc poziția lor pentru avantaje personale, cei care iau mită;

20. cei care cu rea voință lipsesc de la lucru, neglijează munca lor, strică materialele, păgubind în mod intenționat întreprinderea și împiedicând intenționat procesul normal de producție”²².

În baza instrucțiunilor, persoanele excluse din P.M.R. rămâneau în câmpul muncii, însă puteau fi decăzute din funcții și scoase din posturile de răspundere, posturi în care comuniștii aveau nevoie de oameni de încredere. Doar cazurile irecuperabile erau îndepărtate și de la locul de muncă. Enumerarea tuturor acestor categorii evidențiază modul haotic în care s-au făcut recrutările de membri în perioada 1944-1947, atunci când pentru a deveni un partid mare (sub raport numeric a și reușit), Partidul Comunist nu era deloc interesat de calitatea recruților. Consecința a resimțit-o la alegerile din martie 1948, când s-a confruntat cu probleme grave. Forurile decizionale au resimțit acut lipsa oamenilor de încredere implantați în structurile locale. După distrugerea elitelor politice rivale venise momentul unei represiuni, unei „îgienizări” în interiorul Partidului Comunist.

Un document care conține date interesante cu privire la campania de verificare a membrilor P.M.R. se dovedește a fi stenograma ședinței Secretariatului C.C. al P.M.R. nr. 14 din 4 octombrie 1948. După cum vom vedea, numărul foarte mare de legionari din P.M.R. constituia o problemă majoră, care urma să fie soluționată în urma verificărilor. Modificarea componenței numerice a partidului era inevitabilă. La ședință au participat Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Lothar Rădăceanu, Iosif Chișinevschi și Alexandru Moghioroș (cel care răspundea direct de acțiunea de verificare). Gh. Gheorghiu-Dej a arătat că Biroul Politic a acceptat ca fiind o realitate faptul că în partid au intrat foarte multe elemente legionare, „care au lucrat activ și au ajuns până în C.C., că dușmanul a trimis elementele sale în partid...”²³. S-a decis astfel să se facă o instrucție specială referitoare la legionari, deoarece dacă s-ar fi exclus toți foștii legionari „am rămâne fără membri de partid, iar dușmanul ar putea să-i manevreze”. Legionarii au fost încadrați în trei categorii, în funcție de gradul de pericolozitate pe care îl reprezentau pentru partidul unic:

1. „masa celor care au fost luați de val, au fost amăgiți de demagogia Gărzii de Fier, nu au fost activi și nu am avut posibilitatea să-i verificăm în cei câțiva ani, cei care s-au alăturat luptei noastre înainte de 23 august, cei care au luptat cu arma în mână împotriva hitlerismului. Trebuie ținută evidența lor și mult timp nu pot face parte din organe de conducere.

2. cei care au avut rol de conducere, cadre mijlocii, care n-au luat parte la jafuri, s-au dezgustat de mișcarea legionară și s-au îndepărtat de ea, au făcut servicii mișcării, să fie cercetați de la caz la caz.

²² *Ibidem*, f. 18-20.

²³ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R.-Cancelarie, dosar nr. 38/1948, f. 3.

3. toți cei care au luat parte la jafuri, la omoruri, care au făcut crime în U.S., care au fost elemente polarizatoare, primari, prefecti, au făcut parte din poliția legionară, informatori la siguranță, nu pot rămâne în partid și trebuie excluși”²⁴.

Nu putem să nu facem următoarea remarcă. Acuzațiile aduse partidelor istorice, Partidului Național Liberal și Partidului Național Țărănesc, cu precădere în anul electoral 1946, cum că ar accepta ca membri legionari, se dovedesc cu totul deplasate, știută fiind realitatea²⁵. Într-un „Buletin informativ al Inspectoratului General al Jandarmeriei privind starea de spirit din țară”, din ianuarie 1946, la punctul VI, intitulat „Mișcarea fascistă” se afirmă următoarele: „În rândurile legionarilor se constată aceeași tendință de a se înscrie în partidele politice democratice. În acest sens se comentează defavorabil faptul că legionarilor li s-a dat posibilitatea să se infiltreze în partidele democratice, știut fiind faptul că pe sentimentele acestora nu se poate pune nici un temei”²⁶.

Revenind la ședința Secretariatului C.C. al P.M.R., permisivitatea liderului comunist față de foștii legionari provenea din faptul că aceștia dețineau în componența numerică a P.M.R. un procent prea ridicat, pentru a fi eliminați în totalitate. Deși sublinia încă o dată că: „Dacă am pune în mod rigid problema și am spune «afară cu legionarii, am rămâne fără membri de partid»”. În privința țărănilor mijlocași, acesta afișa o poziție „marxistă”: „În Partid nu poate intra nici întreaga clasă muncitoare, ci elementele cele mai bune și devotate. Cu atât mai puțin pot intra elementele mijlocașe și mic burgheze”²⁷.

Ceilalți lideri comuniști au emis opinii similare, dar și diferite de cele ale lui Dej. Vasile Luca adopta o poziție chiar mai puțin radicală, subliniind faptul că „excluderea nu trebuia să se facă pe baza unor categorii foarte precis stabilite. Date fiind condițiile istorice, s-ar fi făcut un serviciu dușmanului”, Luca opinând: „să nu mergem la excludere pe categorii, ci pe linia identificării lor și verificării lor, prin acțiunile lor politice ideologice”. Ministrul de Finanțe făcea referiri și la intelectualitate. Interesantă este evoluția relațiilor P.M.R. și această categorie socială sub raportul reprezentării acesteia din urmă în cadrul partidului unic în perioada 1948-1965.

La început coexistența regimului de factură totalitară cu intelectualii români autentici părea imposibilă. Aceștia semnificau “libertatea de gândire fără tabuuri de expresie, fără constrângeri de circulație, fără bariere”, în timp ce societatea comunistă descuraja, condamna și sancționa astfel de manifestări²⁸. Compromisurile făcute atât de o parte cât și de alta vor conduce la modificări destul de semnificative în componența P.M.R.-ului, din punct de vedere al

²⁴ *Ibidem*, f. 3-4.

²⁵ Era și aceasta o modalitate de a compromite partidele istorice, această tactică făcând parte din planul comunist de anihilare a forțelor politice concurente.

²⁶ *România. Viața politică în documente. 1946*, București, 1996, p. 104.

²⁷ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - *Cancelarie*, dosar nr. 39/1948, f. 4; tipul ideal al membrului de partid îngloba următoarele calități: „originea sănătoasă, muncitorească, și fidelitatea ideologică”.

²⁸ Mihai Botez, *Intelectualii din Europa de Est*, București, 1998, p. 43.

numărului de intelectuali, și al importanței care se acorda acestora. „În ceea ce privește pe intelectuali, spunea Vasile Luca, „nu putem să mergem la excluderea tuturor, pentru că din intelectualitatea românească sunt rari aceia care nu s-au compromis, ori prin legătura cu Germania, ori cu legionarii”²⁹.

Contrar părerii exprimate de antevorbitorul său, Vasile Luca opina: „Nu este just să excludem pe mijlocași, care pot și trebuie să rămână în Partid. Mijlocașii se transformă prin cooperatie și cea mai mare parte a lor merge spre țărâna săracă și nu spre chiaburime, pentru că dacă un mijlocaș are 5-6 copii, împarte pământul la toți, și aceștia devin țărani săraci”³⁰. Concluzionând, V. Luca insista pentru ca epurările să nu se facă strict în funcție de criteriile de clasă, sau în funcție de anumite categorii: „În condițiile noastre nu putem face un partid pur proletar: de aceea elementele cinstite să rămână în partid, dar să excludem pe cei care au intrat să profite. În Partid pot să rămână cei care sunt de altă proveniență”³¹.

Alexandru Moghioroș, cel care avea rolul de prim coordonator al acțiunii de verificare a membrilor de partid, a prezentat cu ocazia acestei ședințe compoziția socială a Partidului Muncitoresc Român, pe baza unei statistici din luna august 1948³²:

Nr. crt	Originea socială	Numărul	%
1.	Muncitorească	275.624	28,12
2.	Țărănească	600.669	61,29
3.	Mic-burgheză (orășenească)	103.826	10,59
4.	TOTAL	980.119	100

Partidul Muncitoresc Român nu devenise „avangarda clasei muncitoare”.

Ana Pauker, nu era de acord ca mijlocașii să fie “conducători ai clasei muncitorești” și nici ca foștii legionari, chiar muncitori, precum și cei care au mers contra Uniunii Sovietice să facă parte din „avangarda clasei muncitoare”. „Locul lor nu este în Partidul nostru din care trebuie să facem un partid de avangardă,

²⁹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - *Cancelarie*, dosar nr. 39/1948, f. 4.

³⁰ Diferențele de opinii dintre cei doi lideri comuniști ar putea fi explicate și prin prisma „zestrei politice” pe care o dețineau aceștia; Vasile Luca, fost component al „grupului moscovit” era mai familiarizat cu atitudinea adoptată cu 20 de ani în urmă în Uniunea Sovietică, față de țărani, care consta în sprijinirea regimului pe țărani săraci, în câștigarea țăranilor mijlocași și distrugerea kulacilor.

³¹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - *Cancelarie*, dosar nr. 39/1948, f. 4.

³² *Ibidem*, f.6.

conducător al întregului popor. Chestiunea nu se pune dacă îi primim sau nu ci că îi avem în partid, proveniți și din partidul comunist și din partidul social democrat. Problema este așadar ce facem în acest moment. Dacă excludem mecanic înseamnă să excludem dintr-o dată 180.000 oameni mijlocași, chiaburi, mici meseriași. Din cei 330.000 muncitori și 220.000 țărani săraci vor mai cădea afară cel puțin 100.000 foști legionari. Apoi dintre funcționari și intelectuali sunt foarte mulți foști legionari, așa că înseamnă să dăm afară cca. 400.000 de membri. Noi suntem în situația că avem de dus o luptă foarte grea cu chiaburii și aceasta o putem face mergând împreună cu țărănimea săracă și neutralizând mijlocașii”³³.

În privința legionarilor: „e clar că cei care au fost șefi de cuib, nu au ce să caute în Partid, pentru că sunt elemente înșelate, ei au avantajii. Pentru cei care rămân, nu se pune problema că dacă sunt capabili pot să fie în posturi de conducere. Dimpotrivă cu cei care sunt capabili, trebuie să fim și mai atenți, nu avem dreptul să-i pierdem din vedere”.

Și Ana Pauker opta pentru o excludere precaută: „Deocamdată să lăsăm anumite categorii, nu pentru că locul lor este în partid ci pentru că nu-i solidarizăm pe cei care s-au dovedit cinstiți cu elementele dușmănoase și să-i facem dușmani. Să mergem așadar pe criteriul faptelor. În ce privește pe legionarii activi și cei care au comis crime în Uniunea Sovietică să nu facem deosebire între muncitori și intelectuali”³⁴.

Instrucțiunile date de Comitetul Central al P.M.R. în privința verificării membrilor de partid, oricât de radical sunau nu puteau fi aplicate decât parțial. O curățire totală a P.M.R.-ului de “elementele nesănătoase”, nu era o soluție realizabilă. Numărul celor excluși ar fi fost prea mare și totodată exista riscul creării unei opoziții consistente împotriva partidului unic. Compoziția socială pur proletară se dovedea o utopie, cei trei lideri comuniști percepeau astfel efectul negativ al unei epurări complete.

Iosif Chișinevschi împărtășea aceeași poziție, însă cu unele rezerve. Întrucât problema recrutării membrilor de partid fusese lăsată „să meargă spontan”, recrutându-se în masă și călcându-se astfel în mod grosolan “linia Partidului”, în P.M.R. intraseră „elemente exploatare”, care teoretic, conform Statutului, trebuiau eliminate. Practic opina pentru periodizarea acțiunii de „igienizare”, și fixarea atenției asupra „elementului dușmănos”: „Principial, mijlocașul, micul meseriaș, micul negustor, nu pot fi membri de partid. Altceva este că sunt, că nu putem să-i aruncăm în brațele dușmanului, că trebuie să așteptăm un moment prielnic.

³³ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - *Cancelarie*, dosar nr. 38/1948, f. 6; cei 400.000 de posibili eliminați ar fi reprezentat peste 50% din totalul membrilor de partid: atitudinea ostilă a Anei Pauker față de chiaburi anunța represaliile care vor începe din martie 1949 împotriva aceste categorii sociale, definită de comuniști în funcție de folosirea muncii salariate și nu în funcție de suprafața de pământ deținută.

³⁴ *Ibidem*.

Elementul legionar, în imensa lui majoritate a rămas legionar. Pot fi și excepții, dar ele vor trebui examinate de la caz la caz”³⁵. În concluzie, Iosif Chișinevschi atrăgea atenția asupra pericolului de a compromite „operația”.

Intervenind pentru a doua oară în discuție, Alexandru Moghioroș atrăgea atenția asupra uneia dintre cele mai grave realități proprii Partidului Muncitoresc Român, la acea dată: „Compoziția socială a Partidului nu poate rămâne cea de acum, când elementele mic-burgheze predomină”, dar totuși și acesta se pronunța pentru adoptarea unei atitudini „elastice”, pentru „a nu da peste cap operația”³⁶. Toate afirmațiile de mai sus concurează la reformularea opiniei conform căreia această verificare demonstra compromisul la care Partidul Comunist era nevoit să recurgă pentru a câștiga suport social, dar și accentul foarte evident pus pe latura ideologică, pe imprimarea unui caracter predominant proletar al P.M.R.

Așa cum am mai menționat la 21 noiembrie 1948 se publica hotărârea Biroului Politic al C.C. al P.M.R. privind declanșarea acțiunii de verificare a activului de partid. La scurt timp Ana Pauker a ținut un discurs “mobilizator” asupra verificărilor, documentul conținând unele valențe noi³⁷. „În Partidul nostru, partid de tip nou, Partid leninist-stalinist, curățirea rândurilor partidului, verificarea membrilor lui este o lege legată de însăși existența lui ca Partid marxist.... Astăzi, problema curățirii rândurilor Partidului nostru de elemente străine care s-au strecurat înrânsul, de elemente decăzute, carieriste, se pune în cu totul alte împrejurări”.

Erau trecute în revistă aceste noi „împrejurări” care cereau imperios verificarea membrilor de partid: ieșirea din ilegalitate, instaurarea regimului de democrație-populară, și deci implicit a „luptei de clasă”. „Lupta aceasta nu este deloc ușoară, Partidul nostru o va putea duce doar **lichidând însăși chiaburimea ca clasă**. În această luptă trebuie să intrăm cu un Partid unit, cu un Partid omogen, turnat dintr-o bucată, cu un Partid puternic prin unitatea lui, puternic prin hotărârea lui...”.

Colectivizarea agriculturii, proces pe care comuniștii l-au urmărit chiar de la început (până în momentul preluării puterii au reușit să se eschiveze), era o acțiune mult prea importantă pentru P.M.R. pentru a-și permite să o rateze din cauza slăbiciunii structurale a partidului. Rezoluția Plenarei C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949 va marca începutul acțiunii de distrugere a satului tradițional românesc.

Revenind la discursul Anei Pauker, aceasta sesiza existența unor obstacole, care ar fi putut să împiedice reușita verificărilor, dată fiind cunoscută situația conform căreia la nivel de conducere, în comitetele județene, de plăși, de organizație, se aflau persoane compromise, care: „s-au birocratizat în muncă, s-au rupt de mase, nu mai știu ce se petrece în județul care se află sub conducerea lor, s-au lăsat conduși de interese mărunte, personale, făcându-și clică în jurul lor: erau

³⁵ *Ibidem*, f. 7.

³⁶ *Ibidem*, f. 8.

³⁷ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - Cancelarie, dosar 106/1948, f. 2-21.

elemente dușmănoase, trimise special în rândurile noastre de către dușmanul de clasă, care căutau să se evidențieze, să ajungă în conducere; unii au aplicat metoda de comandă, se prefac în plutonieri majori de tip vechi și devin în loc de conducători, satrapi ai masei”. Toate aceste persoane urmau a fi excluse din partid.

Un aspect nou pe care Ana Pauker îl aduce în discuție este necesitatea verificării membrilor de partid din aparatul de stat, a cărui subordonare era absolut necesară, într-un regim al Partidului-Stat: „trebuie dată o deosebită atenție verificării membrilor de partid din conducerea aparatului de stat. În aparatul de stat vom găsi elemente necinstite, elemente care umblă cu protecții, care se lasă corupți, și corup pe alții, oameni fără interes, fără dragoste pentru clasa muncitoare”. Scopul final al campaniei de verificare era acela de face din P.M.R. un partid „mai unit, mai puternic, cu un nivel politic și ideologic mai ridicat, o forță de luptă de neînving!” și un prim pas era acela al îmbunătățirii componenței sociale.

Parcurgând aceste materiale documentare ni se confirmă o dată în plus convingerea că un partid comunist atât de puțin reprezentativ pentru societatea românească, atât de haotic, nu ar fi putut accede la putere decât prin fals, teroare și mai ales beneficiind de sprijinul Uniunii Sovietice.

Dacă în cursul anului 1948 s-a teoretizat asupra campaniei de verificare, în anul 1949 s-a trecut la punerea în practică a regulamentelor și instrucțiunilor date de forurile decizionale al P.M.R.. În ședințele Secretariatului C.C. al P.M.R. din anul 1949 s-au discutat rapoartele întocmite de diverse județe pe tema verificărilor. Am selectat o serie de rapoarte, din care reiese multitudinea de probleme cu care se confruntau cei direct implicați în verificare.

Astfel, în ședința din 21 mai 1949 a fost ascultat „Raportul privitor la județeană Reșița”: „Munca în județeană Reșița este grea având în vedere că o bună parte a elementelor de acolo au în trecutul lor o activitate legionară, hitleristă, sectară etc.. Avem cazuri când nu se poate găsi un singur om la o întregă organizație, de exemplu organizația de bază a laboratorului fizic au 33 de membri, nici unul cu trecutul curat”³⁸.

În ședința din 23 mai 1949, Gheorghe Ancuța, raportorul comitetului județean Dolj evidențiază reticența cu care era privită verificarea în județul său: „În legătură cu verificarea, la început au fost diferite zvonuri. Că cei dați afară vor fi scoși și din câmpul muncii și că social-democrații vor fi dați afară. În urma muncii de lămurire, atitudinea s-a schimbat, dar verificarea mai este încă privită cu neîncredere, mai ales în rândul intelectualilor”³⁹.

În zilele de 1-2 septembrie 1949, la București s-a desfășurat ședința cu președinții Comisiilor Județene de Verificare, alături de aceștia aflându-se din

³⁸ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - *Cancelarie*, dosar nr. 51/1949, f. 21; această situație nu era singulară, multitudinea cazurilor reclamate de cei implicați în operațiunea de verificare a membrilor de partid fiind cauzată de recrutările din perioada 1944-1948.

³⁹ *Idem*, fond C.C. al P.C.R. - *Cancelarie*, dosar nr. 52/1949, f. 6.

nomenclatura P.M.R.: C. Pârvulescu, președintele Comisiei Centrale de Verificare, Al. Moghioroș, N. Ceaușescu, Al. Drăghici, C. Moraru. S-au raportat situații din toată țara.

Din aceste rapoarte se pot desprinde unele concluzii privind derularea campaniei de verificare inițiată de P.M.R.. Procedura stabilită de instrucțiunile C.C. al P.M.R. era în mare parte respectată. Compoziția socială constituia o reală problemă, recrutările în masă din anii 1944-1948 determinând printre altele și lipsa unei evidențe stricte a membrilor de partid (existau multe cazuri în care lipseau dosarele cadrelor, sau acestea se dovedeau „elemente necorespunzătoare”, cu trecut dubios. Partidul se confrunta și cu reticența și ostilitatea populației în unele regiuni (din cauza colectivizării în județul Vlașca s-au produs mai multe revolte ale populației rurale). Atmosfera de teroare în care se desfășurau verificările reiese și din cazurile mai sus menționate. Disciplinarea membrilor de partid anterior enunțată s-a produs cu certitudine și datorită aplicării unor măsuri coercitive. Partidul unic era contestat, nereușind să se legitimeze în fața unei populații predominant agrare. Problema cea mai acut resimțită era cea a componenței sociale, care îi obseda pe liderii comuniști.

Cu toate eforturile, la sfârșitul anului 1949, rezultatele campaniei de verificare nu erau suficient de mulțumitoare, drept pentru care discutând proiectul de raport în problemele organizatorice pentru plenara C.C. al P.M.R.. Gheorghe Gheorghiu-Dej opina pentru o explicație foarte clară a motivelor pentru care compoziția socială a P.M.R.-ului continua să fie necorespunzătoare. Făcând o comparație între declarațiile legate de acest subiect, existente până la 6 decembrie 1949, sesizăm că rândurile de mai jos conțin cea mai critică atitudine exprimată până la acea dată. Astfel, în ședința Secretariatului C.C. al P.M.R. din 6 decembrie 1949, Dej afirma: „Mi se pare că una din cele mai grosolane greșeli pe care le-am făcut este ... felul cum s-au recrutat membrii de partid. Nu este vorba de a nu deschide porțile Partidului. A fost just că s-au deschis porțile Partidului? Da. Dar cum? Cine a venit în Partid? Cum s-a procedat ca am ajuns la întrecere? Au fost înscrși oameni în Partid care s-au dus să se înscrie pentru mălai etc. ... Nu se poate ca dușmanul să nu se fi folosit de această atitudine destrăbălată în ce privește primirea membrilor de partid. Câtă mică burghezie a intrat în partid în perioada de descompunere a partidelor burgheze. Trebuie să mărturisesc că chiar după verificare prezența în rândurile partidului nostru a elementelor care au făcut parte din garda de fier au trecut printr-un proces de transformare, s-a muncit cu dânsii, au dat dovezi, dar cine poate să ne dea dovadă că nu pot servi ca și canal spre furișare în partidul nostru? ... O masă compactă de elemente mic-burgheze, intelectuale, elemente negustorești, țărănești au pătruns în partid, ceea ce arată că noi nu ne-am îngrijit suficient de compoziția socială a partidului. Se zice că [Partidul] este partea cea mai conștientă a clasei muncitoare? Că este detașamentul

cel mai organizat al clasei muncitoare? Prin această masă compactă de asemenea elemente mic-burgheze se caracterizează⁴⁰?”

În aceeași idee a urgentării îmbunătățirii componenței sociale a partidului unic, în expunerea făcută în fața activului de partid în ziua de 4 decembrie 1949, Dej declara: „Trebuie să țin curs hotărât spre îmbunătățirea compoziției sociale a partidului... vor trebui atrași în partid cele mai bune elemente din rândurile clasei muncitoare, elemente cinstite, devotate, legate de partid”⁴¹.

Hotărârea ședinței Plenare a C.C. al P.M.R. din 23-24 ianuarie 1950, despre sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice punctul 3, recunoștea recrutarea în masă „fără discernământ” a membrilor de partid. Astfel: „efectul compoziției sociale nejuste a fost resimțit prin manifestările anarhice, mic-burgheze ale unor membri de partid, prin abaterile de la linia partidului, prin introducerea de către elemente străine de partid a unor metode de muncă antipartinice, înăbușirea criticii și autocriticii, atitudini dictatoriale,... neexecutarea directivelor Comitetului Central”⁴².

În raportul prezentat de AI. Moghioroș la Plenara C.C. al P.M.R. din ianuarie 1950, acesta arăta că acțiunea de verificare a avut succes, la ea participând 72 de comisii și 874 de subcomisii, cu un număr total de 5000 de membri, care au verificat peste 800.000 de membri de partid. Totuși, sub raport numeric și al componenței sociale s-a produs o involuție⁴³:

Nr.crt	Anul	Numărul de muncitori din P.M.R. (%)
1	1947	42,21
2	1948	39,48
3	1949	38,5

Șase luni mai târziu, la 20 iulie 1950, se publica Rezoluția Plenarei C.C. al P.M.R. privind rezultatele verificării membrilor de partid și primirea noilor membri în partid, act care marca încheierea epurărilor lansate în noiembrie 1948⁴⁴.

Rezoluția Plenarei C.C. al P.M.R. din 20 iulie 1950

Activul de partid participant la campania de verificare a numărat 20.000 de „oameni ai muncii”. Rezultatele verificării erau enumerate în paragraful doi al Rezoluției:

- Principalul rezultat îl constituia descoperirea și eliminarea din Partidului Muncitoresc Român a circa 192.000 de „elemente exploatoare, dușmane și străine de clasă”, adică peste 205 din numărul total al membrilor pe care îi număra

⁴⁰ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - Cancelarie, dosar nr. 105/1949, f. 23-24.

⁴¹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - Cancelarie, dosar nr. 138/1949, f. 8.

⁴² Rezoluții și hotărâri ale C.C. al P.M.R., 1948-1950, București, pp. 154-155.

⁴³ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - Cancelarie, dosar nr. 7/1950, vol. II, f. 24-26.

⁴⁴ Rezoluții și hotărâri ale C.C. al P.M.R., 1948-1950, pp. 239-250.

partidul înainte de verificare; dintre aceștia aproape jumătate nu s-au prezentat la verificare, o parte pentru a evita răscolirea trecutului, iar ceilalți pentru că fuseseră înscriși în mod formal în partid⁴⁵.

- Compoziția socială se îmbunătățise, procentul de muncitori crescând cu 4%⁴⁶; mai semnificativă era creșterea procentului de muncitori în organele de conducere ale partidului de la 53% la 64%; cea mai consistentă evoluție o avea însă procentul de muncitori din aparatul de stat (numirea în posturile de conducere a celor cu origine socială sănătoasă" va influența negativ calitatea actelor decizionale).

- A crescut „vigilența revoluționară. Disciplina de partid s-a îmbunătățit. partidul ieșind întărit din punct de vedere politic și organizatoric”.

Compoziția socială necorespunzătoare constituia cea mai mare problemă a partidului unic. Conceptul leninist, conform căruia, singurul partid de guvernământ din lume care nu se îngrijește de mărirea numărului membrilor săi, ci de ridicarea calității lor, „de curățirea partidului de cei strecurați, este partidul nostru, partidul clasei muncitoare”, trebuia respectat de acum înainte. De altfel, în toate rapoartele ulterioare datei de 8 martie 1952, când a reînceput primirea de noi membri de partid, și până în aprilie 1962, primordială era calitatea și nu numărul lor.

Dominația segmentului neproletar (doar 42% erau de origine muncitorească) în Partidul Muncitoresc Român a condus la o serie de măsuri menite a schimba starea de fapt constatată în urma campaniei de verificare:

- În următorii 2-3 ani se preconiza creșterea procentului de muncitori de la 42% la 60%, prin primirea de „noi elemente muncitorești și prin descreșterea procentului de elemente nemuncitorești mic-burgheze”; acest deziderat nu se va realiza însă în intervalul 1950-1965.

- Primirea candidaților în partid urma să se facă „în cea mai strictă ordine individuală”.

- Recrutările se vor face pe categorii sociale în următoarea ordine:

- a).** Muncitorii din industria grea și industria mare, cu un stagiul mai îndelungat în producție (erau cei mai doriți membri de către conducerea P.M.R.);

- b).** Muncitorii de la celelalte întreprinderi, de la S.M. T., G.A.S., G.A.C., dintre muncitorii agricoli și țărani muncitori „care luptau împotriva chiaburimii”;

- c).** Tehnicienii, inginerii, oameni de știință, „care și-au pus cunoștințele și forțele de muncă în slujba construirii socialismului;

⁴⁵ Opiniile exprimate de liderii comuniști în sensul aplicării unei epurări mai puțin radicale fuseseră respectate; din cei 400.000 de membri de partid suspectați de Ana Pauker ca fiind „necorespunzători”, doar 192.000 au fost în cele din urmă eliminați.

⁴⁶ Datele statistice găsite în documentele de arhivă conțin unele diferențe; totodată se remarcă o neconcordanță între cifrele exprimate în ședințele forurilor decizionale ale P.M.R. și cele existente în documentele oficiale, oferite publicității, situație explicabilă prin nevoia resimțită de partidul unic de a-și cosmetiza imaginea, în vederea consolidării puterii sale.

d). Tinerii din U.T.M., ostași ai armatei R.P.R., „devotați cu trup și suflet Partidului”.

- Organizațiile de partid urmau să primească în partid în proporție de 80% elemente muncitorești și 20% elemente aparținând altor categorii sociale.

- Accesul în partid se restricționa în funcție de gradul de susceptibilitate caracteristic fiecărei categorii sociale în parte, candidații trebuind să se conformeze noilor regulamente:

Nr.crt	Categorie socială	Durata stagiului	Numărul de recomandări necesare	Calitatea celui care recomanda
1.	Muncitori din industria grea și industria mare	6 luni	Din partea a doi membri de partid	Vechimea în partid de cel puțin 3 ani
2.	Muncitorii de la SMT, GAS, GAC, muncitorii agricoli și țărani muncitori	1 an	3 membri de partid	Vechimea în partid de cel puțin 3 ani
3.	Funcționari, intelectuali, femeile casnice	1 an și jumătate	4 membri de partid	O vechime de cel puțin 4 ani

Conținutul acestui tabel reflectă o realitate proprie P.M.R-ului la acea dată, și anume existența unei suspiciuni față de intelectuali.

Revenind la Rezoluția Plenarei din 20 iulie 1950, se afirma clar că „în partid există un număr mare de elemente neproletare, mic-burgheze, elemente șovăielnice și lașe”, drept pentru care „vigilența revoluționară” nu trebuia abandonată, „dușmanii” fiind în orice moment gata să submineze activitatea P.M.R.-ului. După încheierea verificării în iulie 1950, recrutările se făceau „pe criterii prioritare ideologice și de clasă, cu reducerea intenționată a procentului de membri de partid proveniți din categoria funcționarilor, a intelectualilor, dar și - fenomen interesant în cazul P.M.R. - a țăranilor mijlocași”⁴⁷.

Deși încheiată cu un eșec, „remodelarea profilului socio-profesional al partidului” nerealizându-se, totuși, prin purificarea propriilor rânduri, Partidul Muncitoresc Român a reușit să devină o organizație de masă, mai bine articulată, care și-a impus membrii în toate posturile de conducere ale organelor de stat. Un alt punct de vedere exprimat în legătură cu scopul acțiunii de verificare constă în încercarea liderului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej de a-și consolida poziția de unic lider, și de a „polariza puterea spre aripa națională a partidului”, ipoteză

⁴⁷ Alina Tudor Pavelescu, *op.cit.*, p. VIII.

credibilă dacă ne gândim la ceea ce s-a petrecut la nivel de conducere în anul 1952 în P.M.R. (eliminarea „deviaționiștilor de dreapta”)⁴⁸.

Plenara din iulie 1950 a pus punct campaniei de verificare, dar a marcat începutul unei perioade în care recrutările pe criterii de clasă au devenit **pentru partidul unic o problemă de importanță vitală.**

⁴⁸ Almiră Enuță, *op.cit.*, p. 114; admiterea membrilor în P.M.R. în primul rând în funcție de criterii de clasă, îi va permite liderului comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej „să obțină un ascendent asupra Anei Pauker, prin impunerea în eșaloanele inferioare ale partidului, a unui tip ideal de lider comunist, mai apropiat propriul său profil - origine muncitorească și naționalitate română”, vezi în acest sens Alina Tudor Pavelescu, *op.cit.*, p. IX.

**DESPRE DOCUMENTELE EXPUSE LA MUZEUL DE ISTORIE AL
R.S.R. O DISCUȚIE ÎN CADRUL COMITETULUI EXECUTIV AL
C.C. AL P.C.R.**

**ABOUT DOCUMENTS EXHIBITED AT HISTORY MUSEUM OF
SOCIALIST REPUBLIC OF ROMANIA. A DISCUSSION IN
CENTRAL COMMITTEE OF ROMANIAN COMMUNIST PARTY**

Cornel - Constantin Ilie*

Abstract

The opening of History Museum of R.S.R was seen like a very important event by the Romanian Communist Party, who paid a lot of attention of all the organization details. An example of it is the meeting of the C.C. of P.C.R from 26 April 1972. Here the communists debated some documents that should have been exhibit in the museum. In the additional act was written "there are countries where our history is modified, where there are giving misinterpretations of some political acts from Romanian history, which are in contradiction with the historical facts and documents. That is why in the history museum must be exhibited only documents and maps that show our history just the way it was". The state blamed for changing the Romanian history was the Soviet Union. Soon we can see that the discussions will pass the border of a simple conversation about maps and documents, getting to the delicate problems of the Romanian- Russian political relations.

Key-words: Romanian National History Museum, Nicolae Ceaușescu, U.R.S.S., maps, documents

Deschiderea Muzeului de Istorie a Republicii Socialiste România a fost privită cu maximă atenție de conducerea de partid și de stat, care s-a implicat decisiv în toate etapele organizării celei mai importante instituții de profil din țară. Un exemplu în acest sens este discuția purtată în cadrul ședinței Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., din data de 26 aprilie 1972, când s-a discutat despre o serie de materiale documentare ce urmau a fi expuse în cadrul Muzeului. În „Nota” care însoțea documentul se arăta că „sînt țări în care istoria țării noastre este deformată, se dau interpretări unor acte politice legate de istoria României în contradicție cu documentele istorice, cu faptele. De aceea, apare necesitatea ca în

* Muzeograf, Secția Patrimoniu, M.N.I.R.

muzeul de istorie să fie expuse documente și hărți care să prezinte istoria țării noastre așa cum a fost ea”. După cum cititorul își va da repede seama, statul acuzat că „deformează” istoria este U.R.S.S.-ul, iar discuțiile vor trece dincolo de simpla analiză a unor documente și hărți, ajungând la probleme delicate ale relațiilor româno - sovietice.

Protocolul nr. 8 al ședinței Comitetului Executiv din ziua de 26 aprilie 1972.

Au participat tovarășii Nicolae Ceușescu, Manea Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Pană, Gheorghe Rădulescu, Virgil Trofin, Ilie Verdeț, Maxim Berghianu, Gheorghe Cioară, Florian Dănălache, Janos Fazekas, Petre Lupu, Dumitru Popescu, Leonte Răutu, Gheorghe Stoica, Ștefan Voitec, Iosif Banc, Petre Blajovici, Cornel Burtică, Miron Constantinescu, Miu Dobrescu, Mihai Gere, Ion Ioniță, Vasile Patilineț, Ion Pășan, Ion Stănescu.

Au fost invitați tovarășii Ion Dincă, Octavian Groza, Florea Dumitrescu, Mihail Florescu, Mihai Diamandopol, Mihai Martinescu, Gheorghe Oprea, Nicolae State. Ședința a început la orele 10.00 și s-a terminat la orele 13,15.

A prezidat tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Ordinea de zi:

I. Propuneri privind amenajarea în continuare a potențialului hidroenergetic al Dunării în aval și în amonte de Porțile de Fier.

II. Principalii indicatori tehnico - economici ai unor lucrări de investiții.

III. Cu privire la unele hărți și documente care urmează să fie expuse la Muzeul de Istorie al R.S. România.

IV. Alte probleme.

[...]

Trecem la punctul nr. 7: cu privire la unele hărți și documente ce prezintă aspecte politice deosebite și care urmează să fie expuse la Muzeul de Istorie a R.S. România.

În fond care pun probleme deosebite, tovarășe Miron?

Tov. Miron Constantinescu:

Tovarășe Ceaușescu, aici în nota pe care o aveți și dumneavoastră, referitoare la tratate o parte sînt expuse pînă la pagina 4, pînă la declarația Sfatului țării; în paginile 4 - 8 sînt: această declarație a Sfatului țării la Congresul general al Bucovinei care nu este expusă și nu este în sălile muzeului, apoi Rezoluția Marii Adunări Naționale de Alba Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918 la pagina 8 și celelalte documente din anii 1919 1920 care sînt expuse în sălile muzeului. Mai departe la pagina 14, 15, 16 sînt documente referitoare la schimburi de note între Uniunea Sovietică și România, notele din 1940 care nu sînt expuse.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Tratatul acela între Petru I și Dimitrie Cantemir în care garanta granițele Moldovei pînă la Nistru de ce nu este?

Tov. Miron Constantinescu:

Este un extras.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Nu este de loc. Să fie și acesta și apoi să fie din 1812.

Tov. Miron Constantinescu:

Tratatul ca atare nu este, dar este un fragment. F 32

Tov. Nicolae Ceaușescu

Tratatul prin care se recunoaște că Moldova este una singură și este a lui Dimitrie Cantemir și apoi a lui Ștefan cel Mare.

Tov. Manea Mănescu:

Cel din 1710 - 1711 semnat la Iași trebuie pus întreg.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Adică să dăm toate tratatele încheiate și cu turcii, și cu rușii și cu austrieii, istoria bazată pe documente.

Tov. Miron Constantinescu:

Este al lui Mircea cel Mare semnat cu turcii în care recunosc statul suveran și deplin independent al Munteniei pînă la Marea ce mare.

Tov. Petre Lupu:

Hărțile acestea ce probleme pun? (se uită pe hărți)

Tov. Niculescu - Mizil:

E harta geto-dacilor, unde erau răspîndiți că nu erau numai pe teritoriul țării noastre.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Ei s-au răspîndit pînă în Cehoslovacia.

Tov. Petre Lupu:

Și slavii nu s-au întins după aceea?

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Slavii au fost după aceea.

Tovarăși, să dăm toate documentele cu Mircea, cum a fost. Ei nu neagă nimic. Zice că s-au unit de bună voie și nesiliți de nimeni.

Tov. Petre Lupu:

Numai cu România.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Vor să scrie într-o revistă din București și spun că în 1940 de bună voie și în mod pașnic s-a realizat aceasta și că Bucovina a trecut datorită faptului că... Aceasta trebuie să o publicăm noi. Ce să-i spunem U.R.S.S.?! atunci puneți-le în negru pe acestea neapărat. F. 33

Tov. Gogu Rădulescu:

Acestea sînt hărțile din perioada respectivă (arată pe hartă).

Tov. Miron Constantinescu:

Da.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Aceasta este după pacea de la Paris. Eram vecini cu cehii și cu polonezii. Acestea nu pun problema mișcărilor țărănești de la sfîrșitul lui 1940, după tratatul de la Moscova și de la Viena. Deci sînt acestea cîteva. Și pentru a nu mai fi nici o discuție trebuie în 1940 să publice nota sovietică și fie să o publice așa cum este, și răspunsul român. Să punem și nota.

Tov. Miron Constantinescu:

Da. Schimbul de note o să-l punem.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Acestea ar fi problemele care se pun, pe bază de documente le putem da numai. Ei le discută în fiecare zi acum; le publicăm ca oamenii să le cunoască și acolo să spună clar că ia Bucovina ca despăgubire. Și atunci spunem să vadă și lumea cum se aplică marxism-leninismul în acțiune.

Este aici protocolul cu Titulescu, dar el a fost proiect.

Tov. Miron Constantinescu:

Dar n-a fost ratificat că nici Titulescu n-a putut.

Tov. Leonte Răutu:

Îl poate contesta.

Tov. Niculescu - Mizil:

Da, îl pot contesta în publicațiile lor istorice.

Tov. Gogu Rădulescu:

N-are valoare juridică.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Să punem decretul lui Lenin că ne va restitui tezaurul cînd va fi clasa muncitoare la putere. Și să spunem: „Cînd va fi clasa muncitoare la putere în România?” Trebuie să ne restituie 120 de tone de aur, nu fustele nu știu cui.

Tov. Niculescu-Mizil:

Au dat. F. 34

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Ce au dat? „Cloșca cu pui” - atît.

Din ceea ce au dat sînt și monedele. Fusta reginei n-are valoare, putea să și-o țină ei să o pună la muzeu.

Tov. Gogu Rădulescu:

Tovarășe Ceaușescu, dacă momentul e potrivit?

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Dacă n-o punem în muzeu acum...

Tov. Cornel Burtică:

... nu spunem adevărul.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

De aceea am spus să o discutăm, deoarece eu m-am dus, am văzut și m-am gândit să discutăm ca să nu spună nimeni că poate ar fi mai bine să o punem sau să nu o punem pînă ce nu punem și altele, că mai sînt și altele.

Tov. Niculescu - Mizil:

Cred că este bine să facem acest lucru.

În ce privește hărțile nu am nici o rezervă, cred că trebuie să vedem în principiu ca hărțile să fie cele de atunci, cînd vorbești de Mircea cel Bătrîn vorbești de Mircea să oglindească perioada lui și cred că și din punct de vedere științific și politic nu se pot ridica probleme.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Și se tratatele care au fost?

Tov. Niculescu-Mizil:

Cu tratatele sînt de acord, cu rezerva la momentul 1918, la declarația Sfatului țării și la documentele care confirmă acest lucru. Cu 1940 cred că este foarte bine să dăm notele cu sovieticii, dacă guvernul sovietic nu dorește, îl privește.

Tov. Petre Lupu:

Mi se pare că ei au publicat deja.

Tov. Niculescu-Mizil:

Da, dar în ultimele articole denaturează istoria că nu le convine să spună că statul sovietic a luat un teritoriu drept despăgubire de război, a anexat un teritoriu; este un act care contravine tezei leniniste privind războiul și pacea. F. 35

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Parcă Prusia nu este tot anexată.

Tov. Niculescu-Mizil:

Ca să discutăm de Prusia, să vorbească Prusacii.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Poate să-i convingă și pe germani că Prusia n-a fost nicio dată germană.

Tov. Niculescu-Mizil:

Afară de chestiunea cu protocolul, care este un document.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

L-a pus.

Tov. Leonte Răutu:

Putem cita din lucrări, ce dacă nu avem un act autentic.

Tov. Niculescu-Mizil:

Aici noi dăm trunchiat acest moment. Dacă dăm cu Franța - este recunoscut acest lucru - cu Basarabia, apoi să dăm și că U.R.S.S. n-a recunoscut, să dăm aici în mod părtinitor chestiunea aceasta. Iar în legătură că sfatul țării cred că ar trebui să punem pe cineva să se ocupe mai îndeaproape, să avem un studiu al nostru, că am avut studii mai vechi care au spus într-un fel, dar să avem un studiu al nostru, făcut cu mintea noastră. În afară de aceasta, vedeți ce aprigă polemică este cu Sfatul țării.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Vor să-i convingă pe slaviștii de la ei că nu a fost valabil.

Tov. Niculescu-Mizil:

Basarabia s-a unit cu România nu numai pe baza Sfatului țării ci și cu ocazia comuniștilor. Dacă dăm numai Sfatul țării nu este realist. Și deciziile care s-au luat în Sfatul țării s-au luat cu mare împărțire de voturi, au fost și alte organisme. Pun problema din punct de vedere al utilității politice. Noi pînă acuma n-am abordat sub nici o formă problema Sfatului țării. Abordarea acestei probleme va ridica o serie de chestiuni. Din al doilea considerent propun ca să facem un studiu, să avem un punct de vedere al nostru despre Sfatul țării.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Să strîngem toate documentele, mai trăiesc și oameni care au memorie încă, să-l luăm pe Ion Inculeț.

Tov. Leonte Răutu:

Nu știu dacă mai trăiește.

Tov. Gogu Rădulescu:

Pînă acum o lună era, trăia.

Tov. Manea Mănescu:

El a fost la început președinte.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Trebuie să clarificăm.

Tov. Miron Constantinescu:

Situația este, din punct de vedere istoric, următoarea: noi am studiat într-o perioadă din însărcinarea lui Gheorghiu-Dej în 1954. în studiul făcut atunci s-au constatat următoarele fapte documentare, că în perioada 1918 în Basarabia erau două autorități, exista Sfatul țării pe de o parte și exista Consiliul sovietelor de soldați, al sovietelor muncitorilor și țăranilor Rumcerot (front românesc); erau ostași din fosta armată rusă, care erau de diferite naționalități și care pe lîngă comandamentul militar aveau și un congres al sovietelor, dar acesta era mai mult de ostași decît de populație din Basarabia; era o dualitate, puterea Sfatului țării pe de o parte și congresul sovietelor de militari, muncitori și țărani de pe lîngă Rumcerot care avea centrul în Basarabia la Odesa, pe de altă parte. Lupta s-a dat

între aceste două puteri. S-a încheiat și o înțelegere între Averescu și Rumcerot, care a rămas în vigoare pînă în toamna anului 1918.

Tov. Niculescu-Mizil:

Nu numai în Basarabia ci și în alte părți existau două tipuri de organe. Sigur că eu spun că ar trebui studiat pentru că nu sîntem nici destul de documentați, că avem și rămășițe ale unor interpretări vechi și să vedem amănunțit.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Problemele se pun așa. Sigur că au existat acolo - din ce publică ei chiar acum - niște comitete comunale; acestea nu puteau să fie ca organisme care să fi hotărît în numele populației basarabene, pentru că totuși Sfatul țării a constituit un organism local. Dar, independent de aceasta, faptul că Basarabia a fost luată în 1812 pe nedrept, acesta este un lucru foarte clar; așa că nici nu este vorba să discutăm Sfatul țării că fost muncitoresc sau cum a fost. Sigur că nu a fost muncitoresc, dar lupta de eliberare națională a fost și este dusă și astăzi nu numai de muncitori. Aceasta este toată problema. Nu spune nimeni că Sfatul țării a fost un organism pentru comunism. Din acest punct de vedere avea dreptate, era un organism burghezo - democratic, de aceea nu este vorba să spunem că Sfatul țării a fost un organism revoluționar și voia să instaureze socialismul în Basarabia; nimeni nu poate să susțină acest lucru. Dar în ce privește problema alipirii sau revenirii Basarabiei, aceasta este altă problemă.

Tov. Leonte Răutu:

Așa este.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Ceea ce au spus sovieticii este adevărat că a fost burghez, dar în toată lumea mișcările de eliberare națională, în fond s-au desfășurat în cea mai mare parte și chiar și astăzi sub conducerea sau împreună cu burghezia; chiar în Africa și în alte părți, este o realitate, nu este ceva nou așa cum au arătat și Marx, Engels și Lenin. Deci nu e vorba ca să încercăm să spunem că Sfatul țării a fost revoluționar, marxist - leninist; era o organizație burgheză.

Tov. Miron Constantinescu:

Toate partidele atît cel conservator cît și altele burgheze erau în Sfatul țării.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Noi după poziția aceasta trebuie să analizăm, să vedem problema. Noi doar condamnăm și guvernul burghez din România și nu spunem că în România a fost un guvern muncitor, ci un regim burghezo - moșieresc de teroare pe care l-am condamnat și împotriva căruia am luptat. Aceasta este o problemă a orînduirii care a existat în Basarabia și în România, și alta este problema națională. Sînt două lucruri deosebite. Sigur că lupta împotriva burgheziei înseamnă și lupta pentru egalitate națională. Ei au rezolvat în Uniunea Sovietică problema burgheziei dar nu

au rezolvat problema națională în mod marxist - leninist. Dar aceasta este o altă problemă.

Tov. Niculescu-Mizil:

Eu n-am abordat problema de fond.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Și eu același lucru astăzi.

Tov. Gogu Rădulescu:

În ce privește perioada pînă la revoluția din 1917, pe baza documentelor, cred că în ce privește momentul 1812 pot fi puse chiar hărți rusești. Și eu am o singură chestiune. Rezerva mea este că dacă să introducem acum problema Sfatului țării, o să apară că are caracterul unei revendicări care se așează după revoluția rusă. Și mai am o rezervă și de aceea aș susține ce spune tov. Mizil, să discutăm întâi pentru noi. Totuși Sfatul țării a avut o alipire și un tratat. Ei au venit încoace și cu dorința burgheziei basarabene de ajutor. Numai în chestiunea în care se poate discuta din punct de vedere al marxism - leninismului mai ales că discutăm ca între state socialiste.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Astăzi discutăm două state socialiste și atunci discuția trebuie să se plaseze ca între tovarăși.

Tov. Gogu Rădulescu:

Ar putea spune că „ați fi vrut ca Basarabia să nu fie atunci un stat socialist cu un stat burghezo - moșieresc?”

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Și România trebuia să devină stat socialist și am luptat pentru aceasta.

Tov. Gogu Rădulescu:

Dar ar putea spune: „Noi am transformat-o mai înainte”.

Aici este o chestiune, dacă să intrăm în această chestiune pe cale aceasta a unei expoziții. Și chestiunea aceasta de la pagina 8: „Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre”.

Tov. Miron Constantinescu:

Pe panou, pasajul acesta a rămas în afară. Aici este documentarul pentru conducerea partidului.

Tov. Niculescu-Mizil:

Aici se spune că acesta va fi în muzeu.

Tov. Miron Constantinescu:

Nu, în sală nu este.

Tov. Niculescu-Mizil:

Să fie textul exact cum a fost pus la Alba Iulia.

Tov. Leonte Răutu:

Hărțile acestea să fie prezentate așa; acestea redau mult mai bine că Basarabia a fost un pământ al Moldovei.

În al doilea rînd 1812 trebuie prezentat. Eu înclin să prezentăm și documente din 1940, să redăm declarațiile sovietice să apară așa cum este în documentele lor. Dacă vor să revină asupra celor de acolo să facă ei treaba aceasta. În ceea ce privește momentul 1918 trebuie să găsim o formă de a reflecta; în acel moment Basarabia a intrat în componența statului român. Nu ne convine nouă că ei aceasta vor face, vor pune problema dacă Basarabia este pământ moldovenesc, cum era Sfatul țării? Burghez, neburghez, justificat, nejustificat să reiasă de acolo ideea că Basarabia a fost pământ moldovenesc.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Sînt de acord, „în conformitate cu hotărîrea mării majorități a poporului basarabean, Basarabia a trecut la România”.

Tov. Leonte Răutu:

Este mult mai bine așa.

Tov. Niculescu-Mizil:

Sigur că da, deoarece în Sfatul țării s-a votat cu 60 de voturi contra.

Tov. Leonte Răutu:

Se plasează pe o platformă de discuție care nu e bună; că va trece ca un fir roșu prin toate momentele acestea că a fost pământul Moldovei, că a fost o perioadă cînd acesta a fost luat, că trei județe s-au întors, că acestea apoi au fost luate etc.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Cel puțin acestea trei să fie.

Tov. Manea Mănescu:

Inclusiv de la Dimitrie Cantemir.

Tov. Leonte Răutu:

O chestiune mică care se referă la Tratatul de pace de la București prin care Cadrilaterul intra în componența statului român, la pagina 4. Sînt de acord, dar sînt niște cărți poștale, cred că nu este bine să publicăm actele acestea auxiliare ci să publicăm tratatul.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Da; și în alte cazuri tot așa să procedăm.

Tov. Gheorghe Stoica:

Din punct de vedere istoric lucrurile sînt foarte clare. Eu aș spune că mișcarea muncitorească din România întotdeauna a luat atitudine înaintea primului război; de exemplu actul de la 1913; a apărut în 1913 un număr special al ziarului „România Muncitoare” încadrată în negru.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Puneți-o.

Tov. Gheorghe Stoica:

Acest lucru este foarte clar și atitudinea mișcării muncitorești care a fost în timpul acestor evenimente.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Puneți pe Gherea.

Tov. Gheorghe Stoica:

În 1918 era Sfatul țării, dar în același timp era și partidul care a dus lupta în acel timp, a fost un partid. Și cadrele de atunci, și eu și tovarășul Pîrvulescu au luptat împotriva teroarei, a regimului de atunci. Problema este că are să o interpreteze ca revendicare teritorială; ei duc depe acum o acțiune, și duc o acțiune nu numai în ceea ce privește Sfatul țării ci și cu aceste sofisme. Problema este că, fără îndoială, va fi luată ca o revendicare teritorială.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Sfatul țării nu-l putem pune, n-are rost.

Tov. Gheorghe Stoica:

Și apoi cine iscălește?

Tov. Niculescu-Mizil:

N-are importanță.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Cine era atunci?

Tov. Leonte Răutu:

Țarul Alexandru I.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Aș propune să renunțăm la documentele cu Sfatul țării din muzeu, să facem o documentare bună pentru uz intern, consultând toate documentele și ale Sfatului țării și ale U.R.S.S. și ale diferitelor pături revoluționare, consultând și „România Muncitoare” etc.

Tov. Niculescu-Mizil:

Inclusiv pozițiile P.C.R. după 1921.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Aceasta este o problemă. Însă aici să nu punem Sfatul țării, să punem harta în care este trasat așa cum este și să ne referim la tratatul de la Adrianopol. Și apoi să punem momentul 1940. Între timp să punem o hartă cu luptele revoluționare și organizațiile Partidului Comunist în toată perioada aceasta 1920 – 1940, toate grevele inclusiv pe unde am fost și noi la conferințele cu partidul, cu U.T.C.-ul; eu am fost și în Cernăuți și în Chișinău. Acestea sînt evenimente de istorie și nu poate nimeni să le nege. Să punem apoi 1940, trecerea lor la Uniunea Sovietică și cele două note și răspunsuri care sînt documente oficiale. Aici dăm tratatul de pace și ce s-a făcut.

Tov. Miron Constantinescu:

Este foarte bine așa.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Ei, de fapt, prin tot ceea ce fac, în primul rând răspund la frământările de acolo, dar prin acuzația istoricilor naționaliști - burghezi vor să forțeze un răspuns, în care noi să spunem: „Domnule, e adevărat ce spuneți voi și aveți dreptate”. Ei nu vor polemică, vor un răspuns în care să-i aprobăm. Nu le convine polemica, că pierd.

Tov. Leonte Răutu:

Caracterul acestei serii este foarte provocator.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Îl punem pe tovarășul Marx să le vorbească. Ei nu vor polemică; știu că la noi sînt într-adevăr istorici burghezi, Sfatul țării așa și pe dincolo și o să spună: „condamnăm și noi Sfatul țării”.

Tov. Virgil Trofin:

Vor o bază care să le întărească poziția. Polemica le-ar dăuna.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Să nu ne amestecăm.

Tov. Virgil Trofin:

De acord cu poziția dv. Este mai bine așa.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Nu le putem răspunde: „În România istorici burghezi nu mai sînt, dacă există la voi, luptați-vă și convingeți-i”.

Tov. Miron Constantinescu:

Studiind documentele Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, la Congresul din 1919 am dat peste o polemică între Lenin și Buharin. Buharin spunea că lupta trebuie dusă de clasa muncitoare aliată cu țărănimea și cu alte pături; Lenin arăta că nicăieri în lume nu este așa, că frontul de eliberare națională cuprinde și burghezia și nu se poate nega realitatea istorică, iar în luptă participă burghezia, clasa muncitoare, țărănimea. Și în cele din urmă s-a dat dreptate lui Lenin.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Să procedăm așa, de acord tovarăși? (Toți tovarășii sînt de acord).

Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond C.C. al P.C.R. - Cămară,
dosar 43/1972.

**PALATUL POȘTELOR - O CLĂDIRE EMBLEMATICĂ A
BUCUREȘTILOR DE LA ÎNCEPUTUL DE VEAC XX**

**POST PALACE – A REMARCABLE BUILDING FROM
BUCHAREST IN THE BEGINING OF THE XXTH CENTURY**

Katia Moldoveanu *, Katiușa Pârvan **

Abstract

The aim of this study is to bring together all the information concerning the Post Palace building, from both the historical and architectural point of view. Together with this, other sources are investigated: medals, postage stamps, decorations and brevets.

Despite the fact that the Post Palace is one of the most representative buildings of Bucharest at the begininig of the 20th century, few things have been written about it so far. It has a long history, starting with the place where it stands, on the ruins of the old Constantin-Vodă Inn. The Post Palace was built between of 1894-1899 in the Eclectic style, in the context of Bucharest development into a modern city. During its history the palace had two main functions - that of the Post Palace and that of the History Museum from 1972 and the initial building knew several transformations due to the powerfull earthquakes and to its change of function. Nowadays the building is under restoration works which should bring it to its place as one of the most representative buildings of Bucharest.

Key words: Post Palace, architecture, post, medals, brevets, decorations, postage stamps.

Deși este și astăzi una din clădirile emblematice pentru București, Palatului Poștelor nu i-a fost consacrat un studiu amplu, care să-l privească din mai multe puncte de vedere. S-au folosit, în general, informații de ordin istoric, urmărindu-se mai ales povestea locului și genezei construcției, între altele destul de interesantă¹.

* Muzeograf, Secția Educație, Relații Publice, Marketing și Organizare Expoziții, M.N.I.R.

** Muzeograf, Secția Numismatică - Tezaur, M.N.I.R.

¹ Frédéric Damé, *Bucureștiul în 1906*, București, 2007, p. 435; C. Minescu, *Istoria Poștei române*, București, 1916, p. 185; Gr. Ionescu, *București-Ghid istoric și artistic*, 1938; A. Predescu, *Dâmboviță, apă dulce...*, 1970, pp. 189-191, C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1979, p. 144; G. Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, 1985, pp. 55-65; C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată, vol. I (1871-1877)*, 1987, pp. 54, 61-62; Gh. Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei*, 1987, pp. 63-70; Cezara Mucenic, *Aportul arhitecților români la definirea stilistică a arhitecturii*

Important ni se pare studiul istoric al Ruxandrei Nemțeanu², care urmărește transformările pe care le-a suferit clădirea în cele două etape ale existenței sale - ca Palat al Poștelor și Muzeu de Istorie. Mai recent, despre Palatul Poștelor a scris Angelo Barbu Popescu³, dar și el se ocupă aproape exclusiv de istoria locului și construcției, cu date pe care le cunoaștem din studiul Ruxandrei Nemțeanu. Intervenția noastră dorește să sintetizeze în primul rând informațiile cunoscute despre această clădire, din punct de vedere istoric și arhitectural, încercând totodată să identifice valorile de resursă culturală asociate acesteia. Totodată ni s-a părut binevenită sumara prezentare a unor medalii, mărci postale, brevete și decorații care au legătură cu poșta sau chiar cu clădirea la care ne referim.

Momentul care va declanșa istoricul acestei clădiri este moartea bruscă a lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești (1688). Aceasta se producea în momentul în care ginerele său, aga Constantin Bălăceanu, se afla în drum spre Viena, pentru a trata cu împăratul Leopold I o nouă orientare politică a Țării Românești. Văr prin alianță cu aga Bălăceanu, Constantin Brâncoveanu, susținut de o armată turcească și cu sprijinul unei importante părți a boierimii, a trecut munții și l-a așteptat pe Bălăceanu la Zărnești, unde l-a înfrânt, deși era sprijinit și de 4.000 de soldați imperiali⁴.

Aga Bălăceanu a fost ucis, capul i-a fost pus într-un par chiar în ziua de Sf. Maria Mare, pe locul caselor ce i-au fost dărâmate, averea confiscată și locul declarat „domnesc”. Cam după un an, Brâncoveanu a ridicat pe locul curților vărului său un han, al doilea ca mărime din București - „Hanul Constantin Vodă”, care a dăinuit până la focul cel mare din 1847, fiind dărâmat complet în 1862. Restul „locului domnesc”, a fost dăruit de Brâncoveanu credincioșilor săi.

Spațiul pe care se întindea hanul era destul de mare - la sud mergea până la Ulița cea mare ce ducea la poarta de sus a Curții domnești; la vest se afla o uliță ce

bucureștene în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, XI, 1992, pp. 118-119; *Idem, Străzi, piețe, case din Vechiul București*, București, 2004, p. 41; Ruxandra Nemțeanu, *Anexă la Actualizare. Raport de expertiză “Muzeul Național de Istorie a României”*, vol. I - Studiu istoric realizat de Institutul Național de Cercetare Dezvoltare în Construcții și Economia Construcțiilor, octombrie 1997; Dana Mihai, *Date preliminare despre cercetările preventive de la hanul Constantin Vodă din București (1996)*, CAB VI, 2005, p. 271-280; Mioara Ioniță, *Palatul Poștelor*, în „Bucarest Matin”, 2000; *Idem, Din istoria unui edificiu - Palatul Poștelor, sediul MNIR*, în „D’ale Bucureștilor”, an II, seria III, nr. 1 (9) din 3 iunie 1996, I. Zănescu, Angelo-Barbu Popescu, *Cursele poștale înaintea introducerii căilor ferate în România - 1869*, pp. 196-207, în „București-Materiale de istorie și muzeografie”, XVI, 2002; Manuela Tăbăcilă, *Clădirea Palatului Poștelor - monument istoric cu valențe europene*, în „Monumentul”, nr. 9, Iași.

² Ruxandra Nemțeanu, *art.cit.* Mulțumiri deosebite d-nei ing. Liliana Danielescu pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție acest studiu.

³ Angelo Barbu Popescu, *Palatul Poștelor*, în „Muzeul Municipiului București”, XVII, p. 36; Frédéric Damé, *op.cit.*, p. 9.

⁴ G. Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, 1985, pp. 55-56.

va deveni Podul Mogoșoaiei, la nord până la ulița strâmbă și îngustă ce-l despărțea de hanul Zlătari; la est era Biserica Sf. Dumitru (la acea dată din lemn, ridicată de Bălăceanu⁵), zidurile Curții domnești și Ulița Nemțească (azi strada Smârdan). Tot aici se învecina cu „Hanul Stavropoleos”, de care avea zidurile lipite, o intrare de-a sa părea că dă chiar în curtea hanului (conform Planului Borroczyń)⁶.

Hanul „Constantin Vodă” avea „curte mare pătrată, cu ziduri înalte și tari de jur împrejur, cu porți groase de stejar, căptușite cu fier, legate în piroane, cu clopotniță deasupra gangului, în mijlocul curții, biserica ocolită de case tari de zid”⁷. Construcția lui a durat aproape doi ani (1692-1694). Nu a ajuns totuși la importanța economică a „Hanului Șerban Vodă”, pe care Brâncoveanu dorea să-l concureze. Nu avea nici biserică (era unul din cele șapte hanuri bucureștene de acest fel) și de aceea a fost închinat Bisericii Sf. Gheorghe cel Nou⁸. Nu era nici la fel de trainic ca „Hanul Șerban Vodă”, poate și fiindcă a fost ridicat dintr-o ambiție de moment, poate pentru că nu s-au făcut reparații serioase de-a lungul vremii, iar cutremurele succesive și marele foc din 1847 l-au afectat serios, astfel că la începutul secolului al XIX-lea era ocolit de chiriași și negustori. După moartea violentă a lui Brâncoveanu în 1714, moment în care toate averile sale au fost confiscate de către turci, hanul a ajuns în administrarea egumenului mănăstirii Văcărești.

Conform planului Borroczyń, la 1848 existau la parter 35 prăvălii și 25 de camere la etaj. Sfatul orășenesc al Capitalei a hotărât la 31 iulie 1852 dărâmarea unor hanuri devenite primejdioase pentru cetățeni, din „Hanul lui Constantin Vodă” fiind dărâmat numai etajul. Anul următor (1853), pentru siguranța hanului, o comisie formată din C. Pencovici, A. Orăscu și X. Villacrosse a început cercetarea urgentă a stării în care se afla acesta și a concluzionat că „parte de clădire dinspre Ulița Franceză este în proastă și primejdioasă stare, și prin urmare trebuie dărâmată fără întârziere, în timp ce partea de clădire dinspre Ulița Stavropoleos este destul de solidă, însă ar fi bine ca bolțile etajului de sus să se desființeze”⁹. Pe la 1856 a început dărâmarea lui, dar zidurile din spate se mai vedeau până la construirea Palatului Poștelor¹⁰. O altă comisie (arhitecți Schater,

⁵ Frédéric Damé, *op.cit.*, p. 46. Rudolf Arthur baron von Borroczyń, ofițer rus de origine germană, s-a stabilit în Țara Românească după războiul ruso-turc din 1828-1829, cerând împământinirea în 1835. Avea funcția de inginer topograf în cadrul mliției pământene. Printre alte lucrări amintim *Planul hanului Constantin Vodă și Planul orașului București (1844-1846)*, unul din cele mai complete planuri ale orașului. Maria Dușu, *Un proiect inedit pentru construcții de șosele în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, pp. 137-138 și notele, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, XVII, 2004, pp. 137-142.

⁶ G. Potra, *op.cit.*, p. 57.

⁷ I. Ghica, *Convorbiri economice*, București, 1879, p. 567.

⁸ G. Potra, *op.cit.*, p. 61.

⁹ Apud G. Potra, *op.cit.*, pp. 62-63.

¹⁰ Gh. Crutcescu, *op.cit.*, p. 67

Tabai, Beneș, Cusnovschi, Al. Orăscu, președinte fiind Petrache Poenaru, directorul lucrărilor publice), în 1860, a întocmit un raport amănunțit unde, printre altele, se arăta că „aspectul acestui han atât spre stradă, cât și spre curtea interioară înfățișează a adevărată urâciune, la care adăugându-se și starea de dărăpănare ...subsemnații, în deplină convicție, propun grabnica lui desființare în totalitate și până jos, în fața pământului, și fără excepție”¹¹.

În 1861, când s-a deschis o expoziție națională agricolă a Principatelor Unite pe locul fostului han, acesta era deja dărâmat din temelii. Locul a fost transformat ulterior în piață publică („Piața Constantin Brâncoveanu”), existând doar o construcție cu două prăvălii și câteva odăi în care s-au instalat „comedii și distacții”, care au rezistat până la 1870. Într-una dintre aceste barăci s-a deschis teatrul popular „Alcazar”, în care au jucat Grigore Manolescu, Aristița Romanescu, Mihail Mateescu, Hagiescu, I.L. Caragiale, ș.a. Maidanul a găzduit și săli de circ pentru manifestații de tot felul. De pildă, în 1857, aici se afla „Sala Walhalla”, în care s-a deschis un cântec și în care au avut loc diverse întruniri, chiar electorale. Sala s-a închis ca urmare a intervenției Turciei, pentru că aici se prezentase satiric, într-un vodevil, parlamentul turc. Locul a fost ocupat apoi de „Cercul Soulié”, care a prezentat și spectacole cu puternică tentă națională (de exemplu, în 1861, de ziua principelui Al. I. Cuza, un spectacol cu tema „Unirea Principatelor”). În 1866 s-a ridicat pe acest loc o clădire de lemn (pentru ca spectacolele să se poată juca și iarna), în care s-a instalat ulterior „Cercul Suhr” (1873), apoi „Cercul Hütemann” (amintit de Caragiale în nuvela „Bonbon”). În martie 1875, din inițiativa lui beizadea Dimitrie (Mitica) Ghica, „Societatea ecvestră” a dat aici o serbare în scop de binefacere. Maidanul a fost folosit mai târziu de simigii, bragagii, sau de întruniri de tot felul¹².

După Unirea Principatelor Muntenia și Moldova, Al. I. Cuza a început un lung și intensiv proces de modernizare a tuturor instituțiilor statului, luându-le ca model pe cele occidentale. Modernizarea s-a răsfrânt și asupra „poștei” române. De exemplu, înainte existau doar stații de poștă, conduse de un căpitan de poștă și mai multe poștalioane scutite de impozite, iar administrația se făcea de la București de către doi funcționari. Corespondența domnului era dusă de curieri speciali - călărași pentru Constantinopol și lipscani pentru țară¹³. În 1865 exista o doar o Direcție generală cu patru birouri (pe Podul Mogoșoaiei, Podul de Pământ, Podul Caliței și Podul Târgului de Afară)¹⁴. Imediat după cucerirea independenței, România, ca stat suveran, a fost integrată sistemului european al poștelor. În 1878 a participat la congresul de la Paris al Uniunii Generale a Poștelor unde delegatul

¹¹ Apud G. Potra, *op.cit.*, pp. 63.

¹² *Ibidem*, pp. 67-70, Ctin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871-1877), 1987, pp. 54, 122.

¹³ Frédéric Damé, *op.cit.*, p. 419.

¹⁴ *Ibidem*, p. 420. (Au urmat noi direcții în 1878 și 1893).

României C. F. Robescu a primit o medalie premiu din argint, semnată de gravorul Oudiné, de 69,21 g, 51 mm (cat. 14)¹⁵.

La început Poșta se afla într-o clădire din str. Poșta Veche (în spatele Atheneului român, azi str. N. Golescu), apoi s-a mutat în Ulița Bărcănescului, în casa cea mare a boierului Bărcănescu (Str. Vestei, astăzi str. Doamnei). Avea o curte spațioasă, cu multe clădiri mai mici drept magazii și remize, pentru cabrioletele care aduceau corespondența de la gară și de la cutiile din restul orașului. Distribuirea scrisorilor se făcea prin "factorii-călări"¹⁶. Se simțea nevoia unei instituții mai mari, care să centralizeze toată această activitate.

În 1880, Mihail Șuțu, Directorul general al poștelor și telegrafului, se adresează ministrului de interne generalul G. Manu (de care aparținea atunci poșta), solicitând în scris construirea unui sediu nou pentru Poștă, „Locul pe care se va construi să fie același, cu exproprieri până la bulevard și strada Academiei. Direcția Poștelor va întocmi un program cu încăperi necesare și se va ține un concurs pentru facerea planurilor”. Deoarece pentru exproprierea clădirilor din jurul vechiului local era nevoie de aproape un milion de lei, s-a renunțat la această idee. Consiliului de Miniștri din 5 mai 1890 a aprobat un proiect de lege pentru deschiderea unui credit de 3.000.000 lei aur, pentru construirea unui Palat al Poștelor și Telegrafelor pe un loc ce se va hotărî ulterior; locul a fost ales pe vechiul amplasament al „Hanului Constantin-Vodă”, de pe Calea Victoriei. În 1890 a apărut un anunț în revista „Analele Arhitecturii și ale Artelor” (rubrica *Lucrări în vedere*), care anunța că „Ministerul de Interne va publica în curând concurs pentru clădirea poștelor și telegrafelor”¹⁷.

În 20 și 22 mai 1892 Senatul și Camera au votat Legea pentru construirea Palatului Poștelor:

„Art. I - Se autorizează Ministerul de Interne a construi în București un local pentru serviciul telegrafo-postal, pe un loc care se va hotărî de Consiliul de miniștri.

¹⁵ Katiușa Pârvan, *Câteva medalii și decorații străine primite de români*, în „Cercetări Numismatice”, XIV, în curs de publicare.

¹⁶ În 1904 Casa Bărcănescului a fost dărâmată și în locul ei s-a deschis Grădina Basilescu. În 1911, pe locul grădinii Basilescu (la colțul străzii Doamnei cu strada I. Ghica), a fost inaugurat Palatul Camerei de Comerț și Industrie (după planurile arhitectului Ștefan Burcuș), local în care astăzi se află Biblioteca Națională. Vezi Frédéric Damé, *op.cit.*, p. 421; Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, p. 365.

¹⁷ Ruxandra Nemțeanu, *art.cit.* Pentru anul 1893, același studiu menționează noi informații despre viitorul edificiu al Poștei: „Acest important monument ce va fi o podoabă pentru București, e opera domnului Al. Săvulescu, a cărui lucrare a fost examinată și aprobată de două somități arhitecturale ale Franței, domnii Guadet și Ginain. Lucrările vor începe anul acesta și se vor termina în anul 1895. Așa cum se prezintă prin proiect, Palatul Poștelor va fi un model de concepție fericită și de studiu amănunțit al tuturor lucrărilor”.

Art. II - Se deschide pe seama Ministerului de Interne un credit de 3.000.000 lei aur, care se va acoperi printr-o emisiune de renta sau prin orice alte mijloace ce va găsi guvernul mai nimerit.

Art. III - Acest credit va servi pentru plata terenurilor, pentru construcția localului, precum și pentru cheltuielile de supraveghere a construcției”¹⁸.

În proiectul inițial, pe actualul amplasament al Palatului Poștelor se dorea construirea Palatului Camerei Deputaților. În planurile inițiale sunt precizate funcțiunile doar pentru subsol și parter, apar spații largi fără compartimentări - acestea fiind făcute ulterior, precum și holuri beneficiind de lumină de la luminatoarele aflate la fiecare nivel, de la acoperiș până la etajul I. De asemenea, curtea interioară era liberă, ulterior fiind construită clădirea mesageriei (1939). Până la acea dată nu au fost făcute modificări majore cu excepția supraetajării cu un etaj peste cele două ganguri din strada Poștei¹⁹.

Contextul apariției Palatului Poștelor pe scena bucureșteană este reprezentat de transformarea orașului medieval dominat de case boierești, hanuri și biserici, în ceea ce se va numi „micul Paris”, cu clădiri monumentale pentru scara de până atunci a orașului, proiectate de arhitecți străini sau români educați în Franța. Astfel, începând de la mijlocul secolului al XIX-lea, sunt construite clădiri destinate noilor instituții - bănci, ministere etc. care reflectă noua modernizare.

Parcela pe care s-a construit clădirea Palatului Poștelor este delimitată de actualele străzi Calea Victoriei, Franceză și Stavropoleos, vechi artere bucureștene și mai noua stradă a Poștei, apărută odată cu Palatul Poștelor. Clădirea ocupă întreaga suprafață a parcelei menționate, în formă de trapez în plan, fiind cea mai întinsă clădire din zona centrului istoric (fig 1 avers și revers). Clădirea a fost construită între 1894-1899 pe baza planurilor arhitectului Al. Săvulescu (1847-1902)²⁰. Palatul ocupă 8000 mp și a costat 4.000.000 lei aur, fiind inspirat de Palatul poștelor federale din Geneva²¹.

În 26 iulie 1892, Consiliul de Miniștri a hotărât ca Palatul Poștelor să fie construit în locul Pieței „Constantin-Vodă”, în acest scop au fost trimiși un arhitect și un cunoscător al serviciului telegrafic pentru a vizita clădirile similare din străinătate și a întocmi apoi programul și proiectul de construcție, după cerințele administrației poștale. Aceștia au fost directorul poștelor, Ernest Sturza și arhitectul Al. Săvulescu, care au vizitat clădirile de poștă din Viena, München, Zürich, Geneva, Paris, Bruxelles, Torino, Milano, Veneția și Budapesta, alegând ca model clădirea Poștei din Geneva.

¹⁸ Leonard Pascanu, *Palatul Poștelor, o clădire centenară a capitalei României*, în „România Liberă” nr. 3632 din 2 martie 2002; Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, p. 367.

¹⁹ Ruxandra Nemțeanu, *art.cit.*

²⁰ G. Potra, *op.cit.*, p. 65; Ruxandra Nemțeanu, *art.cit.*, vol. I.

²¹ Gh Crutzescu, *op.cit.*, p. 70.

Dumitru Cesianu, directorul instituției (1892-1895), s-a ocupat de lucrările clădirii Palatului Poștei. Planurile întocmite de arhitectul român Al. Săvulescu, au fost supuse aprobării Consiliului tehnic superior din țară, apoi s-a cerut avizul arhitecților Gianin²² și Gaudet, profesori din Paris. Pe baza planurilor s-a făcut o licitație publică pentru darea în antrepriză a clădirii (1894) și licitația a fost câștigată de „Societatea Română de Construcții și Lucrări publice”, director Effingham Grant. Acesta era controlat de o comisie tehnică compusă din inspectorii generali ai Ministerului Lucrărilor Publice, C. Mironescu, P. Țărușanu, Gr. Cerchez²³.

Arhitectura Bucureștilor în secolul al XIX-lea se înscrie din punct de vedere stilistic în cadrul celor trei etape de evoluție a arhitecturii europene - neoclasicism, ecletism și școala națională. Atât arhitecți de origine străină, cât și arhitecți români educați la școlile de arhitectură, în special de la Paris, își vor da concursul în ceea ce privește înzestrarea Bucureștilor cu clădiri monumentale, sedii ale instituțiilor noului stat²⁴. MNIR deține două fotografii, una din ele înfățișând colectivul de arhitecți care au lucrat la construirea Palatului Poștelor - Alexandru Săvulescu (lângă butoi, stânga), Z. Koszynsky, Alois Pechs, B. Sontag (fig. 2) și cea de a doua, membrii Biroului de Construcții ai Palatului Poștelor - Sibler, Bănescu, Z. Koszynsky, I. Klein, V. Thodetzki (fig. 3).

Pentru soluționarea plasticii arhitecturale a noilor clădiri au fost preferate formele caracteristice ecletismului care domina arhitectura Europei aceluși timp. Clădirea Palatului Poștelor este deci încadrată, alături de alte clădiri reprezentative ale Bucureștilor, stilului eclect²⁵. Edificiul este impunător ca volum și forme arhitecturale. Elementele compoziționale ale fațadei sunt reprezentate de cele două monumentale pavilioane de colț, legate între ele de un portic format din coloane prinse la partea superioară într-un mezanin (fig. 4-7). Etajul de deasupra colonadei era animat de grupuri statuare dispuse în axele colonadei²⁶.

²² Paul Rene Leon Gianin (1825-1898) și Jean Charles Laisné (1819-1891), profesori la Școala de Arte Frumoase, au fost doi arhitecți francezi de renume în atelierile cărora a lucrat Louis Blanc, Belgian de origine, stabilit și căsătorit în România, cu urmași care trăiesc și azi la noi în țară, este considerat de unii că ar fi participat și el, chiar indirect, la construcția Palatului Poștelor. Au fost adepții stilului eclect istoricist (neoclastic cu elemente ale arhitecturii clasice grecești și Renașterii franceze), de la care cu siguranță au învățat și Louis Blanc și Al. Săvulescu. Apoi, proiectul realizat de Săvulescu pentru Palatul Poștelor, va fi examinat și aprobat de Gianin și Gaudet (profesorul lui I. Mincu, unul din creatorii stilului românesc în arhitectură). Mihai Sorin Rădulescu, *Între Elveția, Franța și România: arhitectul Louis Blanc*, pp. 462-464 și notele, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, XVII, 2004, pp. 461-472.

²³ Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, pp. 36, 369.

²⁴ Cezara Mucenic, *Aportul arhitecților români la definirea stilistică a arhitecturii bucureștene în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, XI, p. 118.

²⁵ Grigore Ionescu, *Istoria Arhitecturii în România*, București, 1965, vol. II, pp. 422-424.

²⁶ *Ibidem*, pp. 433-434.

Fațada Palatului Poștelor este monumentală, construită în stil neo-clasic, fiind precedată de un portic larg, format din 10 coloane de ordin doric colosal, angajate la pilaștri impresionanți și deschis pe jumătatea înălțimii coloanelor²⁷.

Clădirea Poștei are 4 nivele - subsol, parter și 2 etaje. Încă de la inaugurare s-au amplasat în exterior, deasupra intrării principale, 10 statui reprezentând diferite alegorii - două realizate de Carol Storck (1854-1926), „Drumul de fier” și „Electricitatea”²⁸. O parte dintre ele au căzut la cutremurul din 1940 și nu au mai fost refăcute, iar restul au fost dărâmate cu târnăcopul (Cezar Petrescu, într-un articol, protesta violent împotriva acestor distrugerii)²⁹. Aripa dinspre Calea Victoriei cuprindea o bibliotecă numai pentru instituție, birourile inspectorilor de gradul II și III, o sală de conferințe³⁰.

Arhitectul Al. Săvulescu a fost autorul unui proiect remarcabil pentru Palatul Poștelor, cel mai amplu program după cel pentru Universitate; un plan clar, servind funcțiunile pentru care a fost conceput, care introduce variația rezolvării fiecărei fațade, păstrând însă unitatea stilului. Sunt trei astfel de clădiri mai importante în București, ca funcțiune și realizare arhitecturală, „Hotel. Bulevard”, „Palatul Dacia” (Calea Mogoșoaiei colț cu str. Lipsani), „Universitatea”, toate exemple de bună adaptare a repertoriului și concepției neoclasice la funcțiile moderne³¹. Clădirea Palatului Poștelor a devenit astfel emblemă a Bucureștilor.

Construcția Palatului a început la 20 octombrie, ora 11 dimineața. M.S. Regele Carol I a fost întâmpinat de Lascăr Catargi, prim-ministru și ministru de Interne, de toți miniștrii, de președintele D. Ghica, președintele societății de construcții, de directorul Cesianu cu personalul superior al Administrației Poștelor și Telegrafelor, de prefectul Poliției Capitalei. Cu ocazia acestui important moment, directorul general al Poștei, D. Cesianu a afirmat, printre altele: „clădirea acestui palat, la care Majestatea Voastră pune azi prima piatră, se impune prin avântul ce, mai cu seamă în acești din urmă ani, a luat serviciul telegrafo-poștal. Acest edificiu va acoperi, va împodobi capitala și totodată se va putea număra între cele dintâi palate poștale din Europa”³². Discursul a continuat după un serviciu divin, Cesianu spunând: „...Majestatea Voastră pune azi prima piatră, se impunea prin avântul luat de serviciu telegrafo-poștal. Acest edificiu va acoperi o suprafață de 8.000 mp și va costa peste 3.000.000 lei aur, împodobind Capitala cu un monument care se va putea număra între cele dintâi palate poștale din Europa... La 1873, când s-a înființat prima statistică de către dl George Lahovari, fost director al

²⁷ Grigore Ionescu, *București-Ghid istoric și artistic*, 1938, pp. 19-20.

²⁸ Aceste statui azi dispărute sunt reproduse și imaginea lor se poate vedea la Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, p. 176, fig. nr. 8 și 9.

²⁹ Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, pp. 371, 373.

³⁰ Darea de seamă a poștelor, telegrafelor și telefoanelor 1905-1907, fig. 30-33, din Biblioteca MMB, unde sunt menționate și Muzeul poștal și telegrafic, Laboratorul., Planurile de compartimentare a clădirii.

³¹ Cezara Mucenic, *Străzi, piețe, case din Vechiul București*, pp. 42-43.

³² C. Minescu, *op.cit.*, p. 185; Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, pp. 367, 369.

poștelor și telegrafelor, corespondența poștală număra 2.000.000 de scrisori, iar la 1893 ea se ridica la 25.000.000; aceasta ne dă măsura dezvoltării culturale ce a luat România în acest interval; valorile ce s-au expediat prin serviciul de mesagerie al poștei au trecut de la 300 milioane, cât era în 1873, la 1 miliard în 1893”. În răspunsul său M.S. Regele Carol a spus: „Ridicarea acestui măreț palat pentru poștă și telegraf dovedește din nou cât de puternic este avântul pe care România l-a luat în toate ramurile publice. Sunt abia 30 de ani de când poșta internațională, care este un drept exclusiv al statului, era încă în mâinile puterilor vecine și organizarea acestui însemnat serviciu, încredințat unei misiuni străine. Astăzi poșta și telegraful, conduse prin noi înșine, au dovedit o administrație de frunte și au putut lua parte cu vrednicie la toate congresele internaționale, care au regulat într-un mod minunat relațiile cu lumea întreagă. Pun dar, cu vie mulțumire, temelii acestui palat, dorind ca dânsul să fie curând isprăvit, spre a asigura unei administrații care a luat o dezvoltare așa de mare un adăpost demn de importanța sa”. Actul de fondare împreună cu monede românești în circulație, au fost zidite în colțul clădirii dinspre Biserica Sf. Dumitru (str. Poștei) și str. Carol (str. Franceză)³³. Pentru contribuția sa la ridicarea Palatului Poștelor și abnegația de care a dat dovadă Dimitrie Cesianu s-a bucurat de o amintire de neuitat din partea subalternilor, manifestată și prin baterea unei medalii cu ocazia morții (din aur, argint și bronz). Este o piesă puțin frecventă, nepublicată cu descriere și fotografie până acum. Facem acest lucru pentru a întregi imaginea sa (cat. 16-17).

În urma retragerii lui Constantin Chiru (1895-1899) din funcția de director general al poștelor și telegrafului, cel care se acupase de amenajări, iluminat, mobilier etc, a fost numit locotenent-colonelul în rezervă Mihai Ghica (1889-1901). El s-a preocupat de terminarea construcției Palatului Poștelor și a instalațiilor necesare, pentru ca Administrația centrală și Oficiul central poștal, telegrafic și telefonic să se mute cât mai curând în noua clădire. În acest scop, a obținut în 1899, două credite - un credit extraordinar de 209.227,50 lei pentru instalarea luminii electrice și a ascensoarelor, iar un altul, de 1.191.227 lei, pentru lucrări de amenajare, instalații de lumină, pentru aparatele, instrumentele și lucrările necesare instalațiilor speciale de telegraf, telefon și poștă, precum și pentru mobilierul necesar. Astfel el a reușit ca în 1899 să mute divizia tehnică și a contabilității, în 1900 celelalte divizii și servicii ale Administrației centrale, iar în 1901, oficiul central telegrafic și telefonic. După moartea sa, sculptorul Romaneli a realizat busturile directorilor Cesianu și Ghica, plătite din subscripția publică în rândul funcționarilor superiori ai Administrației centrale. Busturile au fost așezate în 1906 de o parte și de alta a scării principale ce ducea la Administrația centrală a Palatului Poștelor³⁴.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, p. 369; Leonard Pascanu, *art.cit.*

Ca o dovadă a prețurii de care se bucura, în 1900, la marea Expoziție Universală de la Paris, Direcția Generală a Poștelor și Telegrafelor din România a primit o medalie de aur pentru aparatele de telegrafie și telefonie lucrate în atelierele CFR (la Grupul V: Electricitate, Clasa 26: Telegrafie și Telefonie), precum și o medalie de bronz (cat. 15). Tot medalie de aur au primit și colaboratorii Direcția Generală a Poștelor și Telegrafelor din România, Al. C. Cottescu și colonelul Ghica, iar medalie de argint au obținut Teirich & Co. pentru aparate telegrafice și telefonice, precum și colaboratorii I. Iacobescu și Brătescu³⁵.

Palatul a fost inaugurat în toamna lui 1901, fără fast, din cauza marilor economii făcute de primul ministru Dimitrie Sturza (guvernul liberal 1902-1904). Inaugurarea festivă s-a făcut în abia în 1903, sub interimatul lui Dimitrie Berlescu (1903-1904). Pentru aceasta se comandase la Paris o emisiune specială de timbre pentru 1900. Comanda s-a livrat în același an dar, nefăcându-se inaugurarea festivă, emisiunea s-a pus în circulație abia în 1903, când a fost găsită în Depozitul Direcțiunii generale de pe vremea subdirectoratului lui Dimitrie Berlescu (cat. 4-11). Această emisiune a adus un beneficiu de 453.000 lei, fără ca venitul timbrelor poștale (emisiunea SPIC de GRĂU fără filigran) să fi scăzut³⁶.

Clădirea Palatului poștelor și telegrafului a fost immortalizată și printr-o reușită medalie, din bronz (cat. 2). Piesa a fost executată de Constantin Dimitrescu; în afara medaliei oficiale se cunoaște un proiect neemis (cat. 1), unde sunt reprezentate și simbolurile poștei și telecomunicațiilor (trompeta de la care pornesc fulgere, roata înaripată care va deveni simbolul CFR). Portretul Regelui Carol I de pe avers este lucrat după modelul artistului vienez Anton Scharff³⁷, iar reversul cu imaginea edificiului, de gravorul Dimitrescu. În Anexa I descriem ambele piese, însoțindu-le de imaginea lor fotografică, pentru a remarca minuțiozitatea medalistului care a redat fațada clădirii cu elementele arhitecturale importante (coloanele, scara monumentală, statuile care astăzi nu mai sunt). Proba pentru această medalie neemisă nu s-a aprobat (cat. 1)³⁸, nu se cunoaște din ce motiv, după cum nu s-a

³⁵ Dimitrie C. Ollănescu, *Raport general asupra participării României la Expoziția Universală din Paris (1900)*, București, 1901, p. 430, nr. 2, 3-4, 1-3, Katiușa Pârvan, *La présence de la Roumanie aux Expositions Universelles de Paris - le témoignage des médailles*, în „Muzeul National”, XIX, 2007, pp. 117-140, p. 134 și nota 56, cat. 15.

³⁶ C-tin. Minescu, *op.cit.*, p. 575.

³⁷ Anton Scharff (1845-1903), medalist austriac, unul din cei mai mari medaliști clasici ai timpului său. A studiat cu David Boehm la Academia de Arte Decorative din Viena și Academia de Gravură a Monetăriei din același oraș, din 1867 fiind angajat ca gravor al Monetăriei. Din 1881 a devenit directorul Academiei de Gravură. A lucrat pentru numeroase state și pentru particulari – Austro-Ungaria, Bavaria, Serbia, Bulgaria, Toscana, SUA, România (și personal pentru regele Carol I și familia sa, multe medalii după natură). Constanța Știrbu, Ana Maria Velter, Katiușa Catrina, Simona Boicescu, Doina Ciobanu, *Evenimente și personalități românești în operele unor medaliști străini. Catalog de expoziție*, Cabinetul Numismatic al MNIR, București, 1993.

³⁸ După părerea noastră este mult mai expresivă proba neacceptată, prin plasarea simbolurilor amintite, care dau adâncime reliefului și accentuează momentul, „personalizând” edificiul. Este posibil să se fi

aprobat nici inaugurarea festivă a clădirii în 1901 (s-a realizat abia în 1903); se cunosc doar câteva probe pentru această medalie, fiind considerate rarități medalistice³⁹. Muzeul Național de Istorie a României (MNIR) deține și o plachetă unifacies nedată, cu imaginea clădirii surprinsă din partea stângă ($\frac{3}{4}$ spre dreapta), așa cum apare pe unele cărți poștale de epocă (cat. 3). Maniera stângace de redare presupune o piesă populară, posibil bătută cu prilejul inaugurării sau, cu ocazia altor comemorări de răsunet ale domniei Regelui Carol I (cum a fost cea din 1906).

Cu ocazia inaugurării edificiului s-au emis și mărci poștale - 15, 25, 40, 50 BANI, culorile, maron, albastru, verde; 1 LEU, 2, 5 LEI, culorile roșu, maro închis, roșu închis, maro roșcat (cat. 4-10)⁴⁰. Mărcile poștale reproduc imaginea de pe medaliile neemise, în trei registre - capul în profil stânga al suveranului și imaginea fațadei clădirii de pe proba cu simbolul CFR, dar și o trăsură de poștă, care va fi subiect pentru o altă emisiune filatelică - „Căiuții” (cat. 11). Mărcile poștale au fost lucrate de artistul Gabriel Popescu, trimis la studii la Paris prin grija și susținerea materială a Regelui Carol I⁴¹. Aceste mărci poștale au fost prima sa comandă primită și executată după întoarcerea de la studii. Mărcile poștale au fost puse în circulație doi ani mai târziu, în 1903⁴². Este cunoscută și coperta pliantului ce cuprindea mărcile poștale emise de Regatul României pentru inaugurarea Palatului Poștelor (cat 4-11)⁴³.

respins proba pentru că într-adevăr accentul cade pe simboluri, iar edificiul trece în plan secund; s-a ales varianta în care clădirea, construcția monumentală în stil arhitectural european, să adune toate privirile.

³⁹ *Catalogul medaliilor moldo-române cunoscute dela anul 1600 până la 1906*, pp. 5-145, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, 3, nr. 11-12, 1905-1906, pp. 117-118.

⁴⁰ Mulțumim domnului Cristian Scăiceanu, directorul Muzeului Național Filatelic, vicepreședintele Asociației Filatelice Române, pentru deosebita amabilitate cu care ne-a pus la dispoziție imaginile acestor mărci poștale și unele informații privind data lansării emisiunii.

⁴¹ Gabriel Popescu a urmat studii la Paris, specializându-se în tehnica de fabricare a timbrelor, susținut fiind de Direcția Generală a Telegrafului și Poștelor. Revenit în țară de la studii în 1900, prima sa comandă au constituit-o mărcile poștale pentru comemorarea inaugurării clădirii Palatului Poștelor; Ruxandra Beldiman, *Portretul regelui Carol I de Gabriel Popescu (1866-1937)*, p. 318 și nota 7, în „Valahica. Studii și cercetări de istorie și istoria culturii”, 19, Târgoviște, 2006, pp. 317-331. Gabriel Popescu a lucrat și medalii, la comanda Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor și a Casei Școalelor, întreținând în acest sens o corespondență cu ministrul Spiru Haret, care-l aprecia în mod deosebit. Medaliiile lucrate sunt *Comemorarea Liceului românesc din Bitolia* (1904); placheta *Restaurarea bisericii Mănăstirii Sinaia* (1903), contract semnat cu Eforia Spitalelor Civile; placheta *Inaugurarea Casei Școalelor* (1910, cu portretul ministrului Spiru Haret pe avers); o *medalie cu portretul Regelui Ferdinand pe avers* (1925-1926); *Idem*, pp. 319, 321 și nota 23.

⁴² Noi mulțumiri domnului Cristian Scăiceanu, directorul Muzeului Național Filatelic, pentru amabilitate cu care ne-a pus la dispoziție imaginile și informațiile despre mărcile poștale emise cu ocazia acestui eveniment. Tot prin amabilitatea dânsului cunoaștem că în 1903, odată cu mărcile poștale cu imaginea edificiului în discuție, s-au emis și mărcile poștale „Căiuții”, culorile, legate tot de acest eveniment care amintea importanța sistemului poștal și telegrafic român.

⁴³ Informație datorată tot dlui Cristian Scăiceanu, pentru care îi mulțumim.

În legătură cu mărcile poștale emise cu acest prilej, amintim câteva momente. Subdirectorul Dimitrie Berlescu a găsit în Depozitul Direcțiunii Generale un stoc de mărci poștale executate în 1900 la Paris, pentru a fi puse în circulație cu ocazia inaugurării palatului poștei (care n-a avut loc în acel an din diferite împrejurări)⁴⁴. A pus în circulație timbrele, care au fost cumpărate de filателиști în țară și străinătate, aducând un beneficiu suplimentar de 453.000 lei. În baza acestui beneficiu, Berlescu a obținut deschiderea a două credite; un credit extraordinar de 40.436 lei pentru îmbunătățirea și completarea grajdurilor Direcțiunii Poștelor, spre a corespunde mai bine transporturilor poștale multiplicare în ultimul timp și un credit de 338.661,90 lei pentru înlocuirea liniilor telefonice din centrul Capitalei, prin cabluri subterane așezate într-o canalizare specială⁴⁵. Și iată cum evenimentul ridicării acestui edificiu emblematic pentru București - și România în general, a adus și foloase bănești ce au permis noi modernizări, mai puțin știute de publicul larg, dar foarte utile.

Amintim cu acest prilej și câteva brevete pentru decorații și medalii primite de unii lucrători în domeniul poștal, pentru a sublinia prețuirea de care s-au bucurat cei ce au servit acest domeniu de activitate. Este vorba despre Ionescu Cristache, cap cantonier gr. I Telegrafo-poștal Tulcea, care a primit brevete pentru medaliile „Serviciu credincios” clasa I-a (1912), „Avântul Țării” ca participant la campania din 1913 și medalia jubiliară „Carol I” cu ocazia aniversării a 40 ani de domnie a regelui Carol I (1906) - cat. 20-22.

Celălalt funcționar este Dumitrescu Cristea (Cristache), ofițiant superior clasa III-a PTT București, apoi dirigintele și directorul Oficiului PTT din Oficiul Palatului Regal din București. În 1928, ca ofițiant superior clasa III-a PTT, a primit Crucea „Serviciu Credincios” clasa I, conferită în 28 septembrie. Brevetul este semnat de membrii Regenței (Principele Nicolae, Patriarhul Miron Cristea, Gh. V. Buzdugan); Ministrul al Afacerilor Străine fiind C. Argetoianu (cat. 23).

În anul următor, fiind diriginte al Oficiului PTT din Oficiul Palatului Regal, i se conferă Ordinul național „Coroana României” în grad de Cavaler, prin brevetul din 24 iunie 1929. Este semnat tot de membrii Regenței; Cancelar al Ordinilor era G. G. Mironescu, Director al Cancelariei Ordinilor Ministrul Plenipotențiar Al. Em. Lahovary. În anul 1937 dirigintele Oficiului PTT de la Palatul Regal primește Ordinul național „Steaua României” însemne civile în grad de Cavaler, Cancelar al Ordinilor fiind V. Antonescu (cat. 24).

Directorul Oficiului poștelor, telegrafului și telefoanelor din Palatul regal din București a primit și trei decorații străine - Ordinul cehoslovac „Leul Alb” clasa V-a, acordat la Praga, în anul 1938, Ordinul iugoslav „Sf. Sava” clasa V-a, conferit la Belgrad, 3 mai 1932 și „Coroana Jugoslavie” în 1937 (cat. 31-32, respective 26-27, 29-30).

⁴⁴ Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, p. 369

⁴⁵ C. Minescu, *op.cit.*, p. 575. Mulțumim din nou domnului Cristian Scăiceanu, pentru amabilitatea deosebită cu care ne-a oferit bibliografia de față.

Informații privind proprietatea imobilului apar în Fondul Carte Funciar, Arhivele Statului, unde se menționează că „imobilul aflat în calea Victoriei nr.12, str. Stavropoleus nr. 2 și str. Carol nr. 1, este așezat pe un teren în suprafață de 10221 mp, este construit din beton și cărămidă acoperită cu tablă având subsol, parter și două etaje. Se înscrie dreptul de proprietate în favoarea Statului român prin ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, Direcțiunea Generală a Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor, cu sediu în București, Calea Victorie nr.12”⁴⁶.

Costul total este apreciat cumva diferit la sursele cercetate. Frédéric Damé spune că lucrarea a costat de 4.221.907,22 lei aur (terenul fiind 2.076.450 lei aur, plus 1.849.320 pentru instalații⁴⁷. Darea de seamă a Poștei între 1905-1907, menționează suma de 7.787.679 lei aur, din care 4.221.907 lei aur construcția propriu zisă⁴⁸). Palatul era amplasat pe un teren de 10.710 mp și o suprafață desfășurată pe 4 nivele, de 8.064 mp⁴⁹. La începutul secolului al XX-lea, era una din cele mai impozante clădiri destinate administrației poștelor în Europa, impresionând prin măreție. Știind cât a costat, ministrul Mitiță Sturza își făcea cruce și în fața lui⁵⁰. În 1906 Poșta avea un personal superior de 111 salariați (81 bărbați și 30 femei) și 231 factori poștali numai în București (făceau câte patru curse pe zi)⁵¹.

Sistemul telegrafic folosit atunci era de două tipuri, Morse și Hughes. Avea ca personal superior 146 bărbați și 82 femei, iar distribuirea telegramelor în Capitală era făcută de 51 factori poștali și 55 curieri⁵².

Biroul central telefonic se afla în aripa dinspre Str. Stavropoleos, iar sistemul multiplex era la parter, sub sala telegrafelor. Multiplexul telefonic putea deservi 4000 abonați (în 1906 erau doar 1400), abonamentul fiind de 150 de franci pe an. Liniile directe erau deservite de o sală mai mică, aflată lângă sala multiplexului. Personalul superior al telefoanelor era de șapte bărbați și 53 femei⁵³.

Pentru pregătirea celor ce lucrau în domeniu exista o Școală profesională, creată în 188 și desființată în 1902 din motive financiare, reorganizată în 1905 de Gr. Cerchez, având director pe N. Vasilescu-Carpen. Școala avea 40 elevi. Existau ateliere pentru fabricarea și repararea utilajelor (situat pe latura care dădea spre Biserica Sf. Dumitru), care aveau 48 mecanici și elevi mecanici și 36 necalificați, conduse de A. Arsenescu. Pentru iluminatul electric al Palatului se foloseau două dinamuri, fiecare de 140 de cai putere, alimentate de patru generatoare de abur. Direcția avea grajduri pe Calea Plevnei, cu 20 cai mici pentru ridicarea

⁴⁶ Ruxandra Nemțeanu, *art.cit.*

⁴⁷ Frederic Dame, *op.cit.*, p. 422.

⁴⁸ C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ed. II, p. 144.

⁴⁹ Frederic Dame, *op.cit.*, p. 422.

⁵⁰ Angelo Barbu Popescu, *op.cit.*, p. 373.

⁵¹ Frederic Dame, *op.cit.*, p. 422.

⁵² *Ibidem*, p. 426.

⁵³ *Ibidem*, p. 427.

corespondenței și 49 cai mari pentru transportul dintre gară și biroul central și pentru distribuirea la domiciliu a coletelor. Personalul grajdurilor era de un intendent, un magazioner, 24 vizitii, nouă rânđași⁵⁴.

Totodată, acest edificiu a adăpostit și Muzeul Poștei, la etajul 2 al clădirii în aripa dinspre str. Franceză. Acest muzeu conținea colecții complete ale mărcilor poștale emise în România, documente vechi de istorie poștală, sigilii și ștampile utilizate de-a lungul timpului, tablouri și fotografii ale unor importante personalități din istoria instituției, machete reprezentând stațiile de schimbare a cailor din cursele poștale, vechi cutii de scrisori, precum și o imensă bibliotecă de specialitate.

În anul 1955 Palatul Poștei devine monument istoric, prin hotărârea Consiliului de miniștri a RPR.

În 1958 Oficiul Special Poșta Centrală (OSPC), printr-o adresă către Ministerul Construcțiilor - Direcția Monumente de Arhitectură, a cerut avizul Direcției Monumentelor Istorice (DMI) pentru reparații, având în vedere un anumit eveniment aniversar, „cu ocazia aniversării Centenarului Poștei Române, departamentul Poștelor și telecomunicațiilor a hotărât ca pe data de 15 noiembrie a.c., să deschidă în hall-ul palatului PTT, o expoziție care va avea un caracter internațional”. Cu această ocazie au fost înlocuite treptele de la intrarea principală, s-au revizuit profilele din fațadele căzute, s-a reparat și vopsit învelitoarea. Tot cu acest prilej s-au îngropat sub tencuială, în tub Bergman, instalațiile de telefonie și radioficare (până la aceea dată ele fuseseră aparente). S-au recondiționat și tencuielile din fațadă, iar în subsolul clădirii s-a amenajat un spațiu special pentru fabrica de timbre și un crematoriu pentru hârtie⁵⁵. Cu această ocazie, pe Calea Victoriei au alergat vechi olace de poștă trase de atelaje de cai, conduse de surugii. Au fost expuse diferite colecții filatelice, numeroase mărci poștale, scrisori francate cu celebrele Cap de Bour⁵⁶.

În 1970 s-a propus transformarea clădirii în muzeu național de istorie și au început proiectarea și execuția pentru amenajarea ei⁵⁷. Primele măsuri au fost de a desface compartimentele ce fragmentau marile camere, revenindu-se la spațiile inițiale, sau optându-se în unele cazuri pentru mărirea lor. Tot atunci s-au schimbat pardoselile de la etaje, majoritatea celor de mozaic în parchet, iar la parter s-a pus marmură. Mesageria din interiorul curții, ridicată în 1939, a fost demolată, în locul ei construindu-se o clădire nouă - Lapidarium, cu scopul de a găzdui copia Columnei lui Traian. La subsol, în locul zonei rezervată centralei tehnice, a fost amenajată expoziția permanentă „Tezaurul istoric”. O altă modificare a constituit-o amenajarea sălii de spectacole - Aula.

Lucrările efectuate au fost doar de reamenajare, fără nici o contribuție la îmbunătățirea comportării structurale. Propunerea de consolidare a unor planșee,

⁵⁴ *Ibidem*, p. 429.

⁵⁵ Ruxandra Nemțeanu, *art.cit.*

⁵⁶ Leonard Pașcanu, *art.cit.*

⁵⁷ Ruxandra Nemțeanu, *art.cit.*

pentru a suporta noile încărcări ale pardoselilor de marmură, nu a fost luată în vedere, motivul fiind termenul scurt avut la dispoziție. Noul muzeu s-a deschis oficial pe 9 mai 1972. Cu ocazia inaugurării Muzeului de Istorie în această clădire-monument istoric, a fost bătută și o medalie comemorativă din bronz, 59 mm, autor N. Culluri (cat. 12), La împlinirea a 25 ani de activitate muzeistică desfășurată în acest local, o altă medalie comemorează evenimentul (cat. 13). Devenită un simbol al României moderne, imaginea Palatului Poștelor a fost aleasă pentru diferite alte medalii sau plachete care s-au bătut cu diverse ocazii - cum au fost expozițiile filatelice dedicate unui anume eveniment notabil al istoriei noastre. Ca exemplu, amintim „Naționala '74”, care a emis o medalie și o plachetă (cat. 18 și 19). Placheta fotografiată este conferită Muzeului de Istorie al RSR, pe care îl găzduia și îl găzduiește încă și azi această clădire emblematică.

Clădirea a suferit avarii destul de grave ca urmare a cutremurelor din anii 1940, 1977, 1986 și 1990. Cu toate acestea nu au fost făcute decât intervenții simple, în special zugrăveli, pe zone limitate, ce au dus la mascarea unor fisuri și crăpături. Local au fost făcute unele intervenții, ce constau în principal din introducerea unor elemente suplimentare din beton armat. Intervenții majore, în etapa „Palatul Poștei”, s-au făcut în jurul anului 1940, înainte și după cutremur, atât datorită avariilor, cât și pentru îmbunătățirea funcționalității: construirea clădirii mesageriei în curtea interioară; înlăturarea statuiilor distruse de pe fațadă; modificarea luminatorului de deasupra sălii ghișeeilor, avariata de asemenea; modificarea scărilor de acces, care se întrerupeau la etajul I și continuau prin altele mai mici în formă de potcoavă, realizându-se un acces direct de la parter la etajul II; modificarea sălii de festivități prin împărțirea ei în două printr-un planșeu intermediar. Din 1940 până în 1970 s-au executat puține modificări, constând în îndesirea compartimentării marilor spații, prin introducerea de planșee în înălțimea camerelor și în modificarea instalațiilor.

Din 1970 a început amenajarea palatului ca muzeu. Graba de a se da în folosință cât mai curând (1972), a dus mai mult la reformularea spațiilor din punct de vedere arhitectural, decât structural. Lipsa consolidării în ansamblu a clădirii a dus la avarierea construcției la cutremurul din 1977, când ziduri portante de zeci de metri, nelegate, precum și alte cauze au dus la o serie de distrugerii. Lipsa de fonduri și graba de a acoperi distrugerile provocate, au dus la soluții minime de consolidare, astfel încât cutremurele din 1886 și 1990 au condus la slăbirea continuă a structurii de rezistență. Din motive financiare, s-au efectuat intervenții locale, precum consolidarea tamburilor cupolelor, consolidarea unor planșee și pereți portanți la sălile de pe laturile de sud și est. Expertiza din 1990 a atras atenția asupra necesității urgente de consolidare globală a clădirii.

În ceea ce privește restaurarea de arhitectură, refacerea decorațiilor avariate în 1940 nu este posibilă, pentru că s-au pierdut în mod misterios. În afara luminatoarelor de la etajul superior și a structurii masive de zidărie, clădirea nu mai

conține elemente originale. Interioarele și-au pierdut decorația originală. În perioada celui de-al doilea război mondial, subsolul dinspre str. Stavropoleos a fost amenajat de către trupele germane ca adăpost antiaerian.

În privința valorilor culturale⁵⁸ identificate în cadrul clădirii MNIR, cea mai importantă dintre acestea, autenticitatea, se reflectă la nivel actual, în planul materialelor de construcție, în zidăria originală din cărămidă, care pe parcurs a fost consolidată cu elemente din beton armat și mai puțin în ceea ce privește finisajele interioare și exterioare și compartimentarea, având în vedere și schimbarea funcțiunii din plan administrativ în plan cultural. Lucrările actuale de restaurare încearcă să păstreze și concepția inițială a clădirii, ca și tehnici de punere în operă și materiale de construcție de aceeași factură cu cele folosite în proiectul inițial. Totodată, prin tehnicile de restaurare, de exemplu prin curățirea pietrei de pe fațade de crusta de culoare închisă, s-a dorit obținerea aspectului inițial al pietrei și a tencuielii. Cât privește amplasamentul și valoarea de raritate și cea tehnico-artistică, clădirea MNIR se încadrează unei zone compacte din punct de vedere stilistic, cu numeroase clădiri de epocă în stil neoclasic, dar fiecare cu caracteristicile ei, care o deosebesc de restul. Valoarea de identitate culturală este bine reprezentată, prin vechimea clădirii și prin continuitatea de construire pe același loc, începând cu „Hanul Constantin Vodă” din secolul al XVII-lea și până la muzeul de istorie de astăzi, care se ridică peste ruinele fostului han.

Iată așadar istoria unei clădiri construită în pragul secolului XX în contextul avântului arhitecților străini și români de a racorda Bucureștiul la curentele arhitecturale europene. Evoluția sa din punct de vedere al funcțiunii a cunoscut două mari etape, cea a Palatului Poștelor începând cu 1900 și cea a clădirii MNIR din 1972. Clădirea a suferit mai multe intervenții, legate atât de schimbarea funcțiunii cât și de deteriorările produse de cutremurele prin care a trecut. Toate acestea au afectat substanța originală a clădirii, care a necesitat intervenții de consolidare și restaurare, aflate încă în curs de desfășurare.

ANEXA I

MEDALII ȘI MĂRCI POȘTALE EMISE CU OCAZIA INAUGURĂRII PALATULUI POȘTELOR TELEGRAFELOR ȘI TELEFOANELOR DIN ROMÂNIA

1. Probă pentru medalia comemorativă neemisă, *Inaugurarea Palatului Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor din București*, 1901, gravor Constantin Dimitrescu.

Av. Legendă semicirculară: **CAROL I REGE AL ROMÂNIEI**; central cap Carol I spre stânga, jos, pe margine **DIMITRESCU**.

⁵⁸ Rodica Crișan, *Analiza integrativă a valorii culturale și de utilizare a clădirilor existente*, București, 2004.

Rv. Legendă semicirculară pe două rânduri: **INAUGURAREA PALATULUI POȘTELOR/ TELEGRAFELOR SI TELEFOANELOR**; central fațada palatului; deasupra simbolul poștei (trompeta de la care pornesc fulgere electrice), jos, la baza clădirii, roata cu aripi întinse pe toată lungimea fațadei; în exergă ★ 1901 ★.

AE, 72 mm, inv. MNIR Pv. C. 1348 ex CNBAR.

BSNR 3, 105-106 pp. 117-118; MRRC 952⁵⁹; MN 13, p. 155, 76⁶⁰.

2. Medalie comemorativă oficială, *Inaugurarea Palatului Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor din București*, 1901, gravor Constantin Dimitrescu.

Av. Legendă semicirculară: **CAROL I REGE AL ROMANIEI**; central cap Carol I spre stânga, jos pe margine **DIMITRESCU**.

Rv. Legendă semicirculară pe trei rânduri: **INAUGURAREA PALATULUI POȘTELOR TELEGRAFELOR/SI/TELEFOANELOR**; central fațada palatului; în exergă ★ 1901 ★⁶¹.

MRRC 953; MN 13, p. 155, 75⁶².

AE, 71,5 mm, inv. MNIR Pv. 109/ Transfer ex CNBAR.

3. Plachetă unifacies, *Palatul Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor din București*, <1901-1903>.

Av. Clădirea Palatului Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor, imagine ¾ spre dreapta. Deasupra **București**.

AE, 82x54 mm, inv. MNIR Pv. 1346/BII , Transfer ex CNBAR, Col. BNR.

4. Marcă poștală, *Inaugurarea Palatului poștelor*, valoarea **15 BANI**, culoare maron, dantelată, anul emiterii 1903.

În partea de sus cap Carol I spre stânga și legenda semicirculară **CAROL I REGE AL ROMANIEI**, dedesubt imaginea clădirii Palatului poștelor (reproducere după reversul probei lui Dimitrescu), în exergă **ROMANIA** și cartuș cu simbolul transporturilor, pe margine valoarea **15 BANI**.

Muzeul Filatelic Român

5. C. m. s. dar valoarea **25 BANI**, culoarea albastru.

6. C. m. s. dar valoarea **40 BANI**, culoarea verde.

⁵⁹ Al. Ievreinov, O. Iliescu, cu colaborarea lui N. Curdov, Maria Duțu, *Medalii privitoare la istoria românilor. Repertoriu cronologic 1551-1998*, București, 1999.

⁶⁰ E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Carol I în medalistică*, în „Muzeul Național”, XIII, 2001, p. 170.

⁶¹ Medalia oficială emisă cu ocazia inaugurării Palatului, în 1903.

⁶² BSNR face doar o referire la medaliile „fără trompetă și roată” care au fost alese pentru baterea oficială.

7. C. m. s. dar valoarea **50 BANI**, culoarea roșu.

8. C. m. s. dar valoarea **1 LEU**, culoarea maro închis.

9. C. m. s. dar valoarea **2 LEI**, culoarea roșu închis.

10. C. m. s. dar valoarea **5 LEI**, culoarea maro roșcat.

11. Marcă poștală, seria „Căișorii”, valoarea **1, 3, 5, 10, 15, 25, 40, 50 BANI**, culori schimbate.

Trăsură de poștă trasă de patru cai, spre dreapta; În spate un colț din stația de poștă⁶³.

Muzeul Filatelic Român

4-11. Coperta pliantului „Mărci de Jubileu”, ce cuprindea setul de mărci poștale emise de Regatul României cu ocazia inaugurării Palatului Poștelor, 1/14 mai 1903.

Muzeul Filatelic Român

MEDALII COMEMORATIVE EMISE PENTRU COMEMORAREA MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

12. Medalie comemorativă, *Inaugurarea Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România cu ocazia semicentenarului Partidului Comunist Român*, 1971, gravor N. Culluri.

Av. Legendă semicirculară: **MUZEUL DE ISTORIE AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**. În câmp fațada clădirii muzeului (Palatul Poștelor), dedesubt anul **1971**, încadrat de două ramuri de laur. Sub clădire, în dreapta, **N. CULLURI**.

Rv. În cunună de laur pergament pe care este înscrisă legendă pe șapte rânduri: **INAUGURAT/CU PRILEJUL/SEMICENTENARULUI/PARTIDULUI/COMUNIST/ROMAN/1921–1971**. Dedesubt eșarfă pe care scrie **50**.

AE, 59 mm, inv. C. 3084.

13. Medalie comemorativă, *Muzeul Național de Istorie a României - 25 ani de activitate*, 1997.

Av. Legendă circulară între două c.l., **MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI**, central imaginea statuetei „Gânditorul” de la Hamangia.

Rv. Legendă circulară între două c.l., **XXV ANI DE ACTIVITATE MUZEISTICA * 1972-1997 ***, central imagine schematică a fațadei clădirii Muzeului, având dedesubt scutul României așezat peste două ramuri de tradafir.

AE, 65 mm

⁶³ Desenul se regăsește în partea de jos a mărcii poștale care redă fațada Palatului Poștelor.

Colecție particulară.

**MEDALII PREMIU CONFERITE POȘTEI ROMÂNE ȘI
PALATULUI POȘTELOR TELEGRAFELOR ȘI TELEFOANELOR DIN
ROMÂNIA (SAU UNOR REPREZNTANȚI)**

14. Medalie de participant Franța, *Congresul de la Paris al Uniunii
Generale a Poștelor, Lui C. F. Robescu delegatul României*, f. a., gravor Oudiné.

Av. Legendă stânga - dreapta **REPUBLIQUE - FRANÇAISE** ☉. Central
alergie Franța - cap tânără spre dreapta cu cunună de spice.

Rv. În c.p.e. legendă circulară x **UNION GÉNÉRALE DES POSTES x
CONGRÈS DE PARIS MAI 1878**. Central în c.l. legendă pe patru rânduri:
M^R/C. F. ROBESCO/DÉLÉGUÉ/DE LA ROUMANIE.

AR, 69,21 g, 51 mm, inv. MNIR Pv. 2520/BII 2750, Transfer ex CNBAR.
MRRC 481.

15. Medalie premiu Franța, *Expoziția Universală din Paris Direcției Generale
a Poștelor și Telegrafului București*, 1900.

Av. Legendă circulară întreruptă: **RÉPUBLIQUE - FRANÇAISE**. În stânga
copac, sub ramuri capul „Mariannei”. În față imaginea Parisului - poduri, catedrale.

Rv. Legendă semicirculară: **EXPOSITION·UNIVERSELLE·INTERNATIONALE**.
În cartuș **DIRECTION GÉNÉRALE/DES POSTES ET DES/TÉLÉGRAPHES,
BUCAREST**. În câmp scenă alegorică - Victorie ce ține ram de laur în dreapta,
duce pe umăr stânga Mercur cu torța stânga. Trece deasupra Parisului. În spatele
personajelor **1900**. În câmp dreapta **J. C. CHAPLAIN**.

AE, 62 mm, inv. MNIR 30542.
MRRC 941/1.

16-17. Medalie omagială cu toartă, emisă cu ocazia morții lui Dimitrie S.
Cesianu, Director general în anii 1889 și 1892, din partea corpului Telegrafului
Poștal, 1898.

Av. Legendă semicirculară, în partea de sus **DIMITRIE S. CESIANU**; jos
NĂS. 12 JANUARIE 1853 - DEC. 17 FEBR. 1898. Central bust $\frac{3}{4}$ dreapta
Dimitrie Cesianu.

Rv. Legendă circulară întreruptă, **CA OMAGIU ȘI VECINICĂ
AMINTIRE - ÎN ANII 1889 ȘI 1898**. Central legendă pe trei rânduri **DIN
PARTEA/CORP TELEGR. POSTAL/FOSTULUI DIRECTOR G^{RAL}**.

AE aurit și argintat, 27 mm, Inv. MNIR 30912 ș 170.491 (aurit) și 31020
(argintat)

Inedit. deși MRRC 868 citează BSNR 3, 1905-1906, pp. 99-100 unde sunt
amintite exemplare din AU, AR, AE și 869 unde este citat exemplarul din AR
800%, 8,4 g.

**MEDALII ȘI PLACHETE CU IMAGINEA PALATULUI POȘTELOR
TELEGRAFELOR ȘI TELEFOANELOR DIN ROMÂNIA**

18. Medalie comemorativă, *Expoziția filatelică „Națională '74”*, București, 1974.

Av. Legendă circulară întreruptă: **EXPOZITIA FILATELICA „NATIONALA '74” • BUCURESTI •**. Central fațada clădirii Palatului Poștelor; deasupra simbolul poștei (cap de bour cu stea între coarne așezat pe trompetă).

Rv. Legendă circulară întreruptă: **30 DE ANI DE LA ELIBERAREA ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ - 1944 - 1974**. Central două drapеле acolate.

AE, 59 mm, inv. MNIR C. 3079.

19. Plachetă comemorativă unifacies, *Expoziția filatelică „Națională '74”*, București, 15-24 noiembrie 1974, dedicată Muzeului Național.

Av. Fațada clădirii Palatului Poștelor (aceeași reprezentare ca pe medalia de mai sus). Sub clădire eșarfă cu legenda MUZEUL DE ISTORIE AL R.S.R.

AE, 60 x 80 mm, inv. MNIR C. 3080.

**BREVETE PENTRU DECORAȚII ACORDATE UNOR FUNCȚIONARI
DIN DOMENIUL POȘTAL (DUMITRESCU CRISTEA, IONESCU CRISTACHE)**

20. Brevet nr. 711 pentru Medalia jubiliară „Carol I” conferită lui Ionescu Cristache, Cap de cantonieri al Oficiului Tulcea, 1906.

Aplicată ștampila Oficiului telegrafo-poștal Tulcea. Brevetul încredințat dirigintelui Oficiului poștal Tulcea I. Mateescu.

Inv. MNIR 301648, conservare mediocră; donație Olga Ionescu

21. Brevet dat de Regele Carol I pentru Medalia „Serviciu Credincios” clasa I-a, acordată lui Ionescu (Cristache) cap cantonieri gr. I, Peleş 11 iunie 1912.

Ministru Afacerilor Străine Cancelar al Ordinilor Th. Rosetti.

Aplicat timbru sec.

Inv. 301647, 2 file, set îndoit în patru, conservare satisfăcătoare, donație Olga Ionescu

22. Brevet pentru Medalia „Avântul Țării” conferită lui Ionescu Cristache, Cap Cantonier Telegrafo-Postal, pentru că a luat parte la campania din 1913, București 2 ianuarie 1914.

Aplicată ștampila mică a Ministerului de Război.

Inv. MNIR 301649, deteriorată, îndoită în patru; donație Olga Ionescu.

23. Brevet emis de Mihai I pentru Crucea „Serviciu Credincios” clasa I, conferită lui Dumitrescu Cristea, oficiant superior clasa III-a PTT București, dat la București, 28 septembrie 1928

Semnat de membrii Regenței (Principele Nicolae, Patriarhul Miron Cristea, Gh. V. Buzdugan); Ministrul Afacerilor Străine C. Argetoianu.

Sigiliu în timbru sec.

Inv. MNIR 126433 b; uzat, rupt, lipit.

24. Brevet pentru Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler conferit lui Dumitrescu Cristache, dirigintele Of. PTT din Oficiul Palatului Regal, București, 24 iunie 1929.

Semnat de membrii Regenței (Principele Nicolae, Patriarhul Miron Cristea, Gh. V. Buzdugan); Cancelar al Ordinilor G. G. Mironescu, Director al Cancelariei Ordinilor Ministrul Plenipotențiar Al. Em. Lahovary

Sigiliu în timbru sec.

Inv. MNIR 126422 b; stare conservare foarte bună.

25. Decorație, Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler md. 1881, cu panglică.

AR 916‰, 16,20 g, 40 mm.

Inv. 126422 a, conservare foarte bună, Col. Catone/1978.

26. Brevet Jugoslavia pentru Ordinul „Sf. Sava” clasa V-a, conferit de Regele Alexandu I, lui Dumitrescu Ch., șeful Oficiului PTT din Palatul Regal din România, Belgrad, 3 mai 1932.

Sigiliu în timbru sec.

Inv. 126525 b; 2 file, conservare foarte bună.

27. Decorație Jugoslavia, Ordinul „Sf. Sava” clasa V-a, gravor **HUGUENIN**.

AR 916‰, 26,07 g, 70 x 41,5 mm.

Inv. 126524 a, Col. Catone.

28. Brevet dat de Regele Carol al II-lea pentru Ordinul „Steaua României” însemne civile în grad de Cavaler, conferit lui Dumitrescu Cristache, dirigintele Oficiului PTT de la Palatul Regal, București, 17 ianuarie 1937.

Ministrul Afacerilor Străine Cancelar al Ordinilor V. Antonescu.

Sigiliu în timbru sec.

Inv. MNIR 126415/b; stare de conservare foarte bună.

29. Brevet Jugoslavia emis de Regele Petru al II-lea pentru Ordinul regal „Coroana Jugoslaviei” clasa V-a, conferit d-lui Dumitrescu Cristache, directorul Oficiului poștelor, telegrafului și telefoanelor din Palatul Regal din București Belgrad, 26 mai 1937.

Pergament; Sigiliu în timbru sec.

Inv. 238185, conservare mediocră, îndoit.

30. Decorație Jugoslavia, Ordinul „Coroana Jugoslaviei” clasa V-a.

31. Brevet Cehoslovacia pentru Ordinul „Leul Alb” clasa V-a, acordat lui Cristache Dumitrescu, directorul Oficiului poștelor, telegrafului și telefoanelor din Palatul Regal din București, Praga, 1938

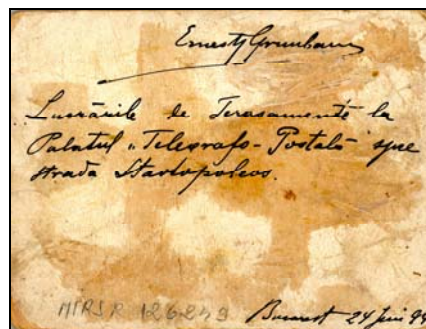
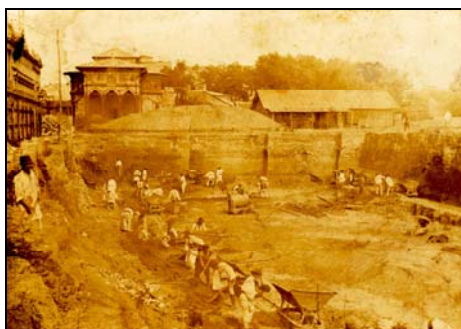
2 sigilii în timbru sec.

Inv. 126487/a; stare conservare foarte bună.

32. Decorație Cehoslovacia, Ordinul „Leul Alb” în grad de cavaler, pe revers **KARNET & KYSELY PRAGA.**

AR 875‰, AR aurit, email, 23,60 g, 65 x 45 mm.

Inv. 126488.

1. Imagine din timpul executării lucrărilor la Palatul Poștelor (1894) -
Fotografie din patrimoniul M.N.I.R.
Image during the excavations for the Post Palace (1894) -
Photography from the National History Museum of Romania heritage

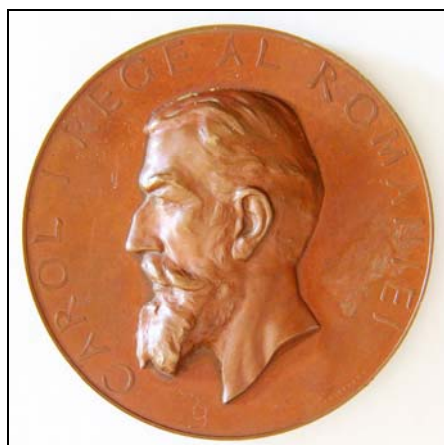
2. Colectivul de arhitecți care au lucrat la construirea Palatului Poștelor (Alexandru Săvulescu (lângă butoi, stânga), Z. Koszynsky, Alois Pechs, B. Sontag) - Fotografie din patrimoniul M.N.I.R.
The architects working for the building of the post Palace - Photography from the National History Museum of Romania heritage

3. Membrii Biroului de Construcții ai Palatului Poștelor (Sibler, Bănescu, Z. Koszynsky, I. Klein, V. Thodetzki) - Fotografie din patrimoniul M.N.I.R.
The members of the Building Bureau for the Post Palace - Photography from the National History Museum of Romania heritage

4-7. Palatul Poștelor - Fotografii din patrimoniul M.N.I.R.
The post Palace - Photography from the National History
Museum of Romania heritage

8. Probă pentru medalia *Inaugurarea Palatului Poștelor, Telegrafelor și
Telefoanelor din București*, neemisă, 1901, avers și revers (cat. 1)
Essay for the commemorative medal *The opening of the Post, Telegraph
and Telephones Palace*, unissued, 1901, obverse and reverse (cat. 1)

9. Medalie oficială, *Inaugurarea Palatului Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor din București*, 1901, avers și revers (cat. 2)
 Official commemorative medal *The opening of the Post, Telegraph and Telephones Palace from Bucharest*, 1901, obverse and reverse (cat. 2)

10. Plachetă, *Palatul Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor din București*, <1901-1903>, obverse (cat. 3)
 Plaque *The Post, Telegraph and Telephones Palace from Bucharest*, <1901-1903>, obverse (cat. 3)

11-13. Mărci poștale, *Inaugurarea Palatului poștelor*, valoarea 15, 25, 40 BANI, 1903 cat. (4-6)
 Postage stamps, *The opening of the Post Palace*, value 15, 25, 40 BANI, 1903 (cat. 4-6)

14-17. Mărci poștale, *Inaugurarea Palatului poștelor*, valoarea 50 BANI, 1, 2, 5 LEI, 1903 (cat. 7-10)
 Postage stamps, *The opening of the Post Palace*, value 50 BANI, 1, 2, 5 LEI, 1903 (fig 7-10)

18. Marcă poștală, seria „Căișorii”, valoarea 5 BANI, 1903 (cat. 11)
 Postage stamp, „Căișorii” series, value 5 BANI, 1903 (cat. 11)

19. Coperta pliantului „Mărci de Jubileu”, ce cuprindea setul de mărci poștale emise de Regatul României cu ocazia inaugurării Palatului Poștelor, 1903 (cat. 4-11).
 Cover of the “Jubilee stamps” pamphlet containing the stamps issued by the Romanian Kingdom at the inauguration the Palace of the Post, 1903 (cat. 4-11)

20. Medalie, *Inaugurarea Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România cu ocazia semicentenarului Partidului Comunist Român, 1971, avers și revers (cat. 12)*

Medal, The opening of the History Museum of the Socialist Republic of Romania with the occasion of the Romanian Communist Party 50th anniversary, 1971, obverse and reverse (cat. 12)

21. Medalie, *Comemorarea a 25 ani de la deschiderea Muzeului de Istorie a României în clădirea Palatului Poștelor, 1997, avers și revers (cat. 13)*

Medal, Commemoration of 25 years from the History Museum of Romania opening in the Post Palace building, 1997, obverse and reverse (cat. 13)

22. Medalie Franța, *Congresul de la Paris al Uniunii generale a Poștelor, Lui C. F. Robescu delegatul României, f. a., avers și revers (cat. 14)*
 Medal - France, *The United Posts Congress in Paris, to C. F. Robescu - Romania's delegate, obverse and reverse (cat. 14)*

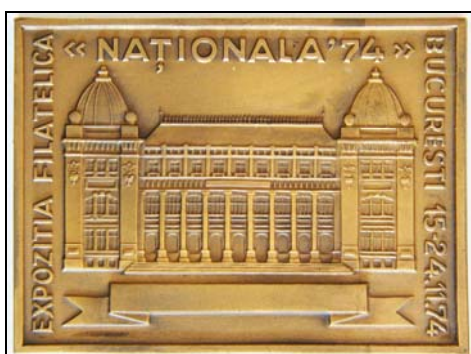
23. Medalie premiu Franța, *Expoziția Universală din Paris Direcției Generale a Poștelor și Telegrafului București, 1900, avers și revers (cat. 15)*
 Price medal - France, *The universal Exhibition in Paris to the General Direction of the Posts and Telegraph Bucharest, 1900, obverse and reverse (cat. 15)*

24. Medalie emisă cu ocazia morții lui Dimitrie Cesianu de funcționarii Telegrafului poștal, 1898, obverse and reverse (cat. 16-17).
Medal issued by the Postal Telegraph workers in the memory of Dimtrie Cesianu, 1898, obverse and reverse (cat. 16-17)

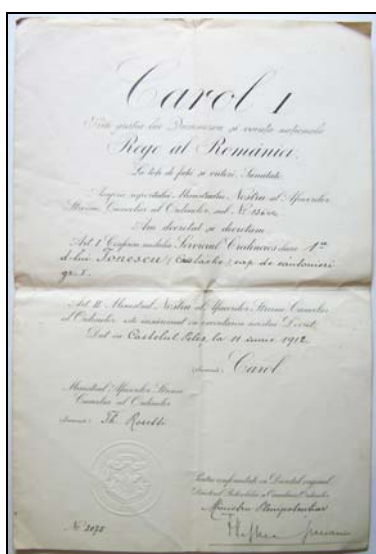
25. Medalie, *Expoziția filatelică „Națională '74”*, București, 1974, avers și revers (cat. 18)
Medal, “*Națională '74*” *Philatelic Exhibition*, Bucharet, 1974, obverse and reverse (cat. 18)

26. Plachetă, *Expoziția filatelică „Naționala '74”* dedicată MIRSR, București, 1974, avers (cat. 19)
 Plaque, “*Naționala '74*” *Philatelic Exhibition*, Bucharest offered to MIRSR, 1974, obverse (cat. 19)

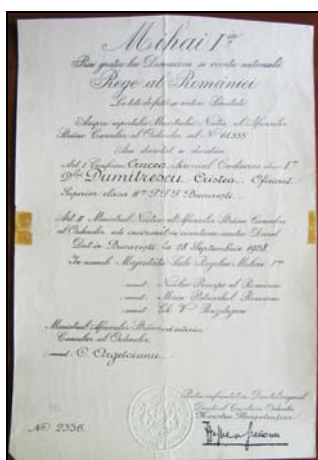
27. *Brevet pentru Medalia jubiliară „Carol I”* conferită lui Ionescu Cristache, 1906 (cat. 20).
 Brevet for Jubiliary Medal “*Carol I*” offered to Ionescu Cristache, 1906 (cat. 20)

28. *Brevet pentru Medalia „Serviciu Credincios”* clasa I-a acordată lui Ionescu Cristache, 1912 (cat. 21)
 Brevet for the “*Serviciu Credincios*” Medal offered to Ionescu Cristache, 1912 (cat. 21)

29. *Brevet pentru Medalia „Avântul Țării”* acordată lui Ionescu Cristache, 1914 (cat. 22)
 Brevet for the “*Avântul Țării*” Medal offered to Ionescu Cristache, 1914 (cat. 22)

30. Brevet pentru Crucea „Serviciu Credincios” clasa I conferită lui Dumitrescu Cristea, 1928 (cat. 23)
 Brevet for the “Serviciu Credincios” Cross 1st class offered to Dumitrescu Cristea, 1928 (cat. 23)

31. Brevet pentru Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler conferit lui Dumitrescu Cristache, 1929 (cat. 24)
 Brevet for the “Coroana României” Order Knight’s class offered to Dumitrescu Cristache, 1929 (cat. 24)

32. Decorație, Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler (cat. 25)
 Decoration, “Coroana României” Order Knight’s class (cat. 25)

33. Brevet Jugoslavia pentru Ordinul „Sfântul Sava” clasa V-a conferit lui Dumitrescu Ch., 1932 (cat. 26)
 Brevet for the “Sfântul Sava” Order 5th class offered to Dumitrescu Ch., 1932 (cat. 26)

34. Decorație Jugoslavia, *Ordinul „Sfântul Sava”* clasa V-a, (cat. 27)
 Decoration Jugoslavia, „Sfântul Sava” Order 5th class, (cat. 27)

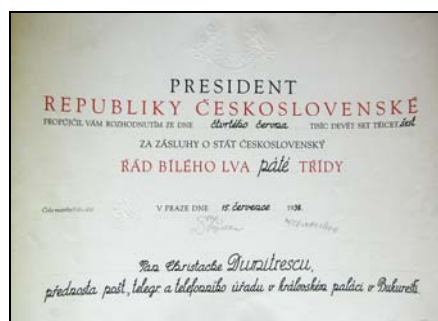
35. *Brevet pentru Ordinul „Steaua României”* însemne civile în grad de
 Cavaler conferit lui Dumitrescu
 Cristache, 1937 (cat. 28)
 Brevet for the “Steaua României”
 Order Knight’s class for civil offered
 to Dumitrescu Cristache, 1937 (cat. 28)

36. *Brevet Jugoslavia pentru Ordinul „Coroana Jugoslaviei”* clasa V-a
 conferit lui Dumitrescu Ch., 1937 (cat. 29)
 Brevet for “Coroana Jugoslaviei”
 Order 5th class offered to Dumitrescu
 Ch., 1937 (cat. 29)

37. Decorație Serbia, *Ordinul „Coroana Jugoslaviei”*
clasa V-a, (cat. 30)
Decoration - Serbia, “Coroana
Jugoslaviei” Order 5th class (cat. 30)

38. *Brevet Cehoslovacia pentru Ordinul „Leul Alb”* clasa V-a acordat
lui Cristache Dumitrescu,
1938 (cat. 31)
Brevet Czechoslovakia for “Leul Alb”
Order, 5th class, offered to Cristache
Dumitrescu, 1938 (cat. 31)

39. Decorație Cehoslovacia, *Ordinul „Leul Alb”* în grad de
cavaler, 1938 (cat. 32)
Czechoslovakian Decoration for “Leul Alb” Order Knight’s
class, 1938

FILATELIA ÎN MUZEE ȘI COLECȚII PUBLICE

THE PHILATELY IN THE PUBLIC COLLECTIONS AND THE MUSEUMS

Cristian Scăiceanu*

Abstract

The article presents the origin and evolution of philatelic collections which take's part of the public collections and museums in Romania. The main Romanian cultural institutions with philatelic patrimony during the years are: the Library of the Romanian Academy, the Alex. Gh. Cantacuzino Collections, the Saint-Georges Museums, the Post's Museum, the National Bank of Romania, the Stamps Factory, the Postal Conservator, the National Philatelic Museum, the Bucharest Municipality Museum, the National History of Romania Museum and the Prahova County Museum of History and Archaeology.

Key-words: philately, stamps, public collections, museum, patrimony.

Piese filatelice pot fi găsite în patrimoniul tuturor muzeelor și colecțiilor publice din România. Dintre acestea se detașează acele muzee sau colecții publice care au constituit colecții filatelice distincte, unele dintre ele deosebit de valoroase, atât pe plan documentar cât și material. Multe dintre aceste piese pot fi clasate în patrimoniul cultural național mobil, chiar în categoria tezaur. Vom analiza în cele ce urmează ele mai reprezentative colecții filatelice din muzeele și colecțiile publice românești.

Colecția filatelică a Academiei Române

În ședința din 19 iunie 1879 a Academiei Române s-a luat act de donația făcută acestei instituții de către Dimitrie C. Sturdza - Șcheianu sau de Dim. C. Sturdza (de la Șcheie) așa cum îi apare numele în procesul verbal al ședinței sus-amintite. Donația cuprindea un pocal de argint ce aparținuse domnitorului Vasile Lupu, o colecțiune de 137 hărți geografice și o colecțiune completă de timbre poștale și telegrafice românești, orânduită într-un album¹.

* Director adjunct Muzeul Național Filatelic.

¹ ***, *Procesul verbal nr. 23 al ședinței din 19 iunie*, în *Annalile Academiei Române*, seria II, tom I, sesiunea extraordinară a anului 1879, p. 89; vezi și *Lista obiectelor oferite Academiei Române de Dim. C. Sturdza (de la Șcheie)* în *loc.cit.*, p. 96; vezi și la Octavian Iliescu, *Cabinetul numismatic al*

Anul 1879 devine astfel o dată importantă pentru istoria mișcării filatelice românești deoarece el marchează, pe de o parte existența unei colecții complete a timbrelor poștale și telegrafice românești, fapt cu totul necunoscut până acum, iar pe de altă parte, donarea acestei colecții unei instituții publice a statului român. Mărturiile despre filatelia din acea perioadă sunt extrem de sărace și evocă în general preocupări izolate pentru colecționarea timbrelor. Pentru a ne da seama de importanța acestei datări despre existența unei colecții complete a mărcilor poștale donate Academiei trebuie să amintim că prima societate filatelică se va înființa în România abia peste mai bine de un deceniu, ocazie cu care încep să apară și mărturiile despre existența unor pasionați colecționari care dețineau importante colecții. Donația Dim. C. Sturdza - Șcheianu va avea o viață zbuciumată. Din această donație filatelică, inclusă în colecțiile cabinetului numismatic al Academiei, au fost furate în 1906 primele două pagini conținând celebrele mărci poștale Cap de Bour, chiar de către custodele de atunci².

În anii primului război mondial colecția a făcut parte din tezaurul național refugiat la Moscova și a revenit în țară în 1934. Din păcate nu s-a descoperit până acum un inventar detaliat al acestei donații și de aceea nu se cunoaște ce conținea concret donația. Oricum donația Dim. C. Sturdza - Șcheianu a stat la baza colecției filatelice a Academiei, care a fost completată mereu prin donații și achiziții.

Printre mărcile sosite de la Moscova în 1934 se numărau: 52 de mărci Cap de Bour, 45 de mărci Principatele Unite, 40 de mărci Cuza, 16 proiecte de mărci (probabil desene ale unor artiști, machete de mărci poștale - n.n.) Cuza și altele, 130 de mărci Carol I domnitor (probabil Carol I cu favoriți și Carol I cu barbă - n.n.) și multe altele³. Ipoteza furtului unor piese Cap de Bour se confirmă și din inventarul întocmit la o dată incertă în perioada interbelică de celebrul expert filatelic român Rudolf Zoscsak, care consemna că pe prima pagină a albumului inventariat de el, dedicată „mărcilor poștale care au circulat în Moldova” nu există nicio marcă⁴. Foarte interesant este faptul că inventarul conține și piese filatelice străine, nu numai românești, dintre care unele rare și despre care expertul Rudolf Zoscsak își exprima părerea că ar putea fi false. Este vorba despre piese filatelice

Bibliotecii Academiei R. P. Române în pragul celui de-al X-lea deceniu de la întemeierea colecțiilor sale, în *Studii și Cercetări de Bibliologie*, vol. V, Editura Academiei R. P. Române, București, 1963, p. 180.

² Conform mărturiei făcută la 26 octombrie 2008 autorului de către Octavian Iliescu, mulți ani custodele cabinetului numismatic al Academiei după 1950.

³ ***, *Listă cu mărcile poștale ce au fost primite de la Moscova la secția manuscriselor și au fost trecute de curând la secția numismatică*, semnată de șeful secției manuscriselor la 16 noiembrie 1937, dosar nenumărat în arhiva Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române (mai departe se va utiliza abrevierea B.A.R.).

⁴ ***, *Album românesc de Mărcile poștale și Timbrele fiscale 1888, București*, document manuscris aflat într-un dosar nenumărat în arhiva cabinetului numismatic al B.A.R.; documentul este nesemnat și nedatat, dar după scris i se poate atribui lui Rudolf Zoscsak.

vechi din Anglia, S.U.A., India, Rusia, Argentina, Finlanda, etc.⁵. Colecția inventariată de Rudolf Zoscsak mai cuprindea mărci Principatele Unite, Cuza, Carol I cu favoriți, Carol I cu barbă, toate cu descrierea detaliată a ștampilelor care existau pe mărcile obliterate, precum și mărci din emisiunile ulterioare, cărți poștale, timbre fiscale, mărci de ocupație din 1916-1918, mărci telegrafice, plicuri și fragmente de plic ale poștei austriece în Principatele Române etc.

Amploarea colecției filatelice a Academiei este pusă în evidență de inventarul întocmit de Rudolf Zoscsak în 1938⁶. Conform acestui inventar, existau în colecțiile Academiei multe mărci Cap de Bour pe care expertul le considera false: 3 bucăți de 54 de parale, un bloc de zece mărci din aceeași valoare nominală, 4 mărci de 81 de parale, 4 mărci de 108 parale, 3 bucăți de 5 parale din emisiunea a II-a 1858, 3 timbre de 40 de parale din aceeași emisiune și 3 mărci de 80 de parale⁷. La capitoul mărci autentice expertul găsisse o marcă de 27 de parale cu ștampila Jassy - Moldova 10, o marcă de 54 de parale cu ștampila Fokschani - Moldova 6/9 și alta cu aceeași valoare nominală cu ștampila Jassy - Moldova 10/14, o marcă de 108 parale neobliterată. Exemplarele declarate autentice din emisiunea a doua Cap de Bour 1858 sunt mult mai numeroase: 3 bucăți de 40 de parale tipărite pe hârtie azurată și 19 pe hârtie albă, 2 bucăți de 80 de parale pe hârtie azurată și 9 timbre cu aceeași valoare nominală pe hârtie albă, 2 mărci din valoarea nominală de 5 parale, tipărită special pentru francarea gazetelor⁸. În anul 1933 intră efectiv în posesia Academiei o donație mai veche a diplomatului Nicolae Docan, care constă într-o colecție filatelică cuprinzând 57 de poziții de inventar⁹.

O altă mare colecție filatelică a intrat în patrimoniul Academiei Române în 1951. Este vorba despre colecția filatelică Alexandru Cantacuzino, care a fost expusă publicului în perioada interbelică la Colecțiile Al. Cantacuzino pe care le vom analiza separat.

Colecția filatelică a Academiei nu este însă formată numai din cele descrise până acum. Au mai fost și alte donații și achiziții, care, chiar dacă au fost mai mici, au și ele însemnătatea lor. Vom aminti numai faptul că dr. V. Babeș a donat un album conținând 91 mărci poștale românești din perioada 1862-1888¹⁰.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Rudolf Zoscsak, *Academia Română - Katalogul colecției de mărci poștale vechi Moldovenești și Românești din epoca 1858-1872*, document manuscris aflat într-un dosar nenumărat în arhiva cabinetului numismatic al B.A.R.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Referitor la această colecție există în arhiva cabinetului numismatic al B.A.R. trei importante documente care dau dimensiunea și valoarea colecției: *Inventar de mărcile poștale rămase pe urma defunctului Niculaie Docan*, copie autenticată de Grefa Tribunalului Ilfov Secția IV-a C.C., 4 pagini dactilografiate, *Raport de expertiză cu privire la mărcile poștale rămase pe urma decedatului NICOLAE DOCAN*, 7 pagini dactilografiate, cu semnătura expertului indescifrabilă și *Colecția Docan*, inventar-evaluare întocmit de Rudolf Zoscsak la 28 iulie 1938, document manuscris de 14 pagini.

¹⁰ ***, *Inventarul Colecției Filatelice a Cabinetului Numismatic*, poziția de inventar 150, p. 23.

În anul 1948, controversatul filatelist J. Wertheimer-Ghika a făcut prin intermediul unui mare negustor filatelic bucureștean, Willy Nathansohn, o donație importantă Academiei Române constând într-o coală de 150 de timbre din emisiunea poștală cunoscută sub numele de Spic de Grâu, valoarea de 5 bani emisă în 1893, conținând celebra eroare de culoare. Din greșeală, în compunerea unei plăci de tipar pentru coala de 5 bani albastru s-a introdus clișeul unei mărci de 25 de bani care în mod normal trebuia să se imprime în culoarea violet. S-a ajuns astfel să se imprime coli ale mărcii de 5 bani conținând însă și o marcă de 25 de bani. Această spectaculoasă eroare filatelică este cunoscută în coli complete, așa cum este această donație, doar în câteva exemplare¹¹.

În ianuarie 1952 Academia Română a cumpărat de la avocatul Grigore Racoviceanu, un mare filatelist care a pus bazele studiului ștampilelor poștale în România, o colecție cuprinzând 117 anvelope ale unor scrisori oficiale, nefrancate, având diverse ștampile poștale, 5 recipise poștale și două plicuri, toate datând din perioada Principatelor Unite¹². Același Grigore Racoviceanu a mai vândut Academiei în 1953 un album legat în pânză roșie conținând 963 de mărci poștale emise în perioada 1880-1950¹³.

Academia Română a mai cumpărat în 1955 de la alți filателиști diverse mări poștale pentru colecțiile ei. Printre aceștia au fost Constantin Soare¹⁴ și Ionel Schiffer¹⁵.

O importantă intrare de piese filatelice are loc în aceeași perioadă de timp, când în colecția Academiei sunt înregistrate 27 de scrisori francate cu mărci Principatele Unite, 5 scrisori având francaturi mărci Cuza, emisiunea 1865, 19 scrisori francate cu mărcile clasice litografiate Carol I cu favoriți și barbă, 34 scrisori francate cu mărci poștale din emisiunile post-clasice și 3 cărți poștale din 1877¹⁶.

Trebuie subliniată și flexibilitatea care domnea la Academia Română în scopul dezvoltării colecțiilor sale. Astfel, directorul bibliotecii, Radu Rosetti, în urma inventarierii colecției filatelice din 1938, efectuată de Rudolf Zoscsak, așa cum am văzut mai înainte, solicită și obține acordul conducerii Academiei de a face schimburi filatelice cu piesele care sunt peste necesarul Academiei, evaluate la 15.510 franci francezi conform catalogului filatelic Yvert¹⁷. Schimbul s-a realizat la 2 octombrie 1939, cu celebrul negustor filatelic Onig Tulbendjan căruia i s-a cedat o marcă Cap de Bour de 54 de parale „uzată și stricată” și s-au primit în

registru început în 1938, încheiat în 1962, aflat în arhiva cabinetului numismatic al B.A.R.

¹¹ *Ibidem*, poziția 60, p. 8.

¹² *Ibidem*, poziția 125, p. 17.

¹³ *Ibidem*, poziția 131, p. 18.

¹⁴ *Ibidem*, poziția 133 și 134, p. 19.

¹⁵ *Ibidem*, poziția 135, p. 19.

¹⁶ *Ibidem*, poziția 137, p. 19.

¹⁷ ***, *Referat nr. 1090 din 18 martie 1939*, aflat în arhiva cabinetului numismatic al B.A.R.

schimb 13 mărci diferite în valoare de 2.065 franci francezi catalog Yvet ediția 1939¹⁸. Dincolo de schimbul efectuat trebuie să admirăm încrederea și respectul care domneau atunci în relațiile dintre custodele unei colecții și superiorii săi. Astăzi ar fi de neconceput ca cineva să înstrăineze o marcă Cap de Bour din 1858, fie cât de deteriorată și degradată, fără a trezi o mulțime de suspiciuni și poate nu numai atât. În acele timpuri schimburile erau prevăzute de regulamentele instituțiilor de cultură, neexistând suspiciunea că cineva ar face o tranzacție în defavoarea instituției la care lucra.

Colecțiile filatelice ale Academiei Române, deținute la Cabinetul Numismatic al B.A.R., chiar dacă nu sunt expuse în permanență, fac parte dintr-o colecție publică și sunt accesibile cercetătorilor. Mai mult decât atât, selecțiuni din aceste colecții au fost expuse publicului larg cu prilejul Expoziției Centenarului Mărcii Poștale Românești din 1958, Expoziției EFIRO 2004 și EFIRO 2008.

Referitor la donațiile și achizițiile filatelice ale Academiei Române de-a lungul timpului se impun câteva constatări. Coincidență sau nu, odată cu apariția comunismului ca formă de guvernământ în România dispar și marile donații făcute Academiei. Ultima donație filatelică semnificativă a fost făcută în 1948, când J. Wertheimer-Ghika a făcut donația amintită mai sus. Epoca generoaselor donații, precum cea a lui Dim. C. Sturdza-Șcheianu, Nicolae Docan sau Alexandru Cantacuzino s-a încheiat.

O parte din colecția filatelică a cabinetului Numismatic 1 Academiei Române a fost expusă în public în 1958 la expoziția Centenarului Mărcii Poștale Românești și la prima expoziție filatelică mondială organizată în România, EFIRO 2008. Au mai fost și alte invitații cărora nu li s-a dat curs. Astfel, Direcția Exploatare din Poșta Română, prin adresa nr. 560/11.649 din 26 iulie 1962 propunea Academiei să participe cu colecția filatelică la expoziția mondială de filatelie care avea loc între 18 august și 2 septembrie 1962 la Praga. Pe verso-ul acestui act există un referat de mână semnat de șeful cabinetului Numismatic, Octavian Iliescu, care refuza invitația deoarece „fondul nu este organizat”. În consecință, la 9 august 1962 prin adresa nr. 4955 se comunică Poștei că Academia nu poate participa la nicio expoziție peste hotare¹⁹.

Curios este faptul că marii filателиști români nu au sprijinit cu donații Academia Română, ca de altfel nici alte instituții culturale. Nu au făcut acest lucru nici înainte de 1948 și nici după. Mai mult decât atât, Academia Română a încercat să sprijine în perioada grea a anilor '50 pe unii filателиști, achiziționându-le unele colecții, care poate nu-i erau chiar foarte necesare. Explicația fenomenului poate rezida în faptul că alături de pasiune există și o importantă componentă mercantilă la filателиști, care-i împiedică să aibă generozitatea marilor spirite. De asemenea,

¹⁸ Lista completă a mărcilor primite de la Onig Tulbendjan poate fi văzută la poziția 18 p. 2 a inventarului menționat mai sus.

¹⁹ Document aflat în arhiva Cabinetului Numismatic al B.A.R.

marii filателиști români nu au știut să asigure continuitatea vieții colecției lor. Colecțiile marilor donatori ai Academiei Române dăinuiesc și astăzi, fiind expuse la marile expoziții filatelice, pe când cele ale marilor filателиști români s-au împrăștiat în cele patru colțuri ale lumii.

Colecțiile Al. G. Cantacuzino

Colecțiile erau constituite din cărți, stampe și ilustrații, medalii și monede, picturi și sculpturi, mărci poștale și telegrafice și alte obiecte vechi. Există un inventar detaliat al întregii colecții²⁰. Colecțiile au început să fie constituite în 1870 dar abia în 1915 au fost expuse publicului care le putea vizita, cel puțin în 1919, joia și duminică, între orele 10 și 13²¹. Clădirea care adăpostea colecțiile era situată *vis a vis* de Catedrala Sf. Iosif, pe strada General Budișteanu nr. 26. Totul era expus într-o singură sală. Conservatorul colecției era N.G. Dumitrescu²².

Colecția filatelică era montată pe 54 de panouri mari, prinse în 27 de rame metalice ce puteau fi rotite în jurul unui ax central, sistem inspirat după expunerea mărcilor la British Museum²³. Ea a fost donată de Al. Gh. Cantacuzino „Societății Generale a Funcționarilor Publici”²⁴. În 1951 colecția numismatică și cea filatelică ajung la Academia Română în forma de prezentare inițială, montată pe cele 27 de rame metalice ce adăposteau panourile²⁵. Colecția cuprindea 2 mărci Cap de Bour de 27 parale, 2 timbre de 54 parale și unul de 108 parale. Din emisiunea a II-a Cap de Bour existau 6 timbre de 5 parale, 18 de 40 parale și 16 de 80 parale. Apoi erau expuse toate timbrele poștale emise în România până în anul 1900, inclusiv erori și varietăți.

Se remarcă existența în colecția filatelică a cărților poștale și a formularelor poștale, precum și a ilustratelor emise cu ocazia Expoziției Cooperatorilor din 1894.

Alexandru Cantacuzino a fost o personalitate a vieții culturale românești, fiind printre pușinii oameni care în perioada interbelică au reușit să întrețină un muzeu particular. Din păcate despre viața și activitatea lui s-a scris puțin și astăzi colecțiile Al. Gh. Cantacuzino sunt pe nedrept uitate. Al. Cantacuzino a fost directorul Fabricii de Timbre dar și un numismat important, fiind vicepreședinte al Societății Numismatice Române și membru fondator²⁶. Uneori a fost confundat cu

²⁰ Xxx, *Catalog prescurtat al Colecțiilor Al. Gh. Cantacuzino*, Imprimeria Statului, București, 1919.

²¹ *Ibidem*; pe exemplarul aflat la B.A.R., sub cota II-54.424, există o dedicație a autorului către profesorul Bianu în care este precizată data începerii colecțiilor.

²² Grigore Ionescu, *București, ghid istoric și artistic*, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea, 1938, pp. 128-129.

²³ Pompiliu Voiculeț-Lemeny, *Primele expoziții și muzee filatelice*, în „Almanahul Filatelic” 1983, p. 51.

²⁴ Grigore Ionescu, *op.cit.*

²⁵ Pompiliu Voiculeț-Lemeny, *op.cit.*

²⁶ Alexandru Cantacuzino, *Amintiri de la înființarea Societății Numismatice Române*, în Buletinul Societății Numismatice Române, nr. 37, ianuarie-martie 1921, pp. 7-8; ***, *Cronică*, în „Buletinul Societății Numismatice Române, nr. 57-58, ianuarie-iunie 1926, p. 30.

Grigore Cantacuzino-Nababul²⁷, cu Cantacuzino-Râfoveanu²⁸, sau chiar cu Alexandru Saint-Georges²⁹. S-a făcut afirmația că la Expoziția Generală din 1906 Alexandru Cantacuzino a expus pentru ultima oară colecția în public, în nume propriu și că după această dată el a donat colecția Academiei Române³⁰. De fapt colecția filatelică a lui Alexandru Cantacuzino a fost expusă începând cu 1915 pe în localul din str. General Budișteanu și a fost donată „Societății Funcționarilor Publice”, ajungând la Academia Română în condiții încă neclarificate abia în 1951. Colecția a stat la cabinetul numismatic al B.A.R. până în 1984 când a fost dată în custodie Muzeului Național de Istorie al României³¹ de unde a revenit în 2005 la B.A.R. S-a emis și părerea că în anul 1979 colecția Cantacuzino a fost transferată Conservatorului Poștal³². Acest lucru nu s-a întâmplat însă niciodată în realitate, fiind vorba doar de o confuzie între Conservatorul Poștal și Muzeul Național de Istorie a României. Anii de viață ai lui Al. Gh. Cantacuzino au fost prezentați nesiguri, fie 1838-1922, fie 1842-1924³³. Un necrolog publicat în Buletinul Societății Numismatice Române lămurește și acest lucru: Al. G. Cantacuzino a trăit între 1842 și 1924³⁴. Numele lui apare sub mai multe forme: Al. Gh. Cantacuzino, Al. G. Cantacuzino sau Alex. Cantacuzino-Alca³⁵. Analizând două documente semnate de Alexandru Cantacuzino, se constată că semnătura acestuia pentru textele principale era formată din inițiala A urmată de numele întreg

²⁷ Leonard Pașcanu, *Colecția George Cantacuzino-Nababul*, în „Filatelia” nr. 10/1998; confuzia pe care o face autorul este totuși greu de explicat deoarece încă din 1983 Pompiliu Voiculeț-Lemeny publicase multe informații despre această colecție și mai ales despre inițiatorul ei (vezi la Pompiliu Voiculeț-Lemeny, *op.cit.*).

²⁸ *Idem*, *Alexandru Cantacuzino Râfoveanu* în „Filatelia” nr.12/2002; autorul articolului corectează greșeala inițială dar face și aici o confuzie, pentru că Alexandru Cantacuzino nu făcea parte din subramura Râfovenilor ci din cea a Corneștilor, numele celor două subramuri vin de la două sate prahovene, Cornu și Râfov (vezi pe larg la Sorin Rădulescu, *În căutarea unui muzeu dispărut: Colecția Al. G. Cantacuzino*, în „Muzeul Național Cotroceni, Colocviul Național de Istorie, Istoria Artei Decorative, Conservare-Restaurare și Relații Publice”, vol. 1, p. 151, București, 2009).

²⁹ Ing. Mihail Popovici, *Ecouri EFIRO 98*, în „Filatelia” nr. 10/1998, p. 4; în acest articol autorul face câteva aprecieri eronate, confuze și chiar fanteziste despre inițiatorul colecțiilor, care este prezentat ca fiind George Grigore Cantacuzino-Nababul, „fost ministru în mai multe rânduri în Guvernul Principatelor Unite” (!) și după moartea căruia, franțuzindu-i-se numele, a luat ființă muzeul „Saint-Georges”, care a adăpostit și colecția filatelică; afirmațiile sunt cel puțin surprinzătoare pentru că autorul menționează adresa de pe strada General Budișteanu nr. 26 unde a funcționat muzeul dar numele acestuia este în opinia autorului „Colecția G. Gh. Cantacuzino”.

³⁰ Leonard Pașcanu, *O variantă neaprobă a vignetei Expoziției Generale din 1906*, în „Filatelia” nr. 2/2009, p. 2.

³¹ Pompiliu Voiculeț-Lemeny, *op.cit.*

³² Silviu N. Dragomir, *Istoria Filateliei Românești*, vol.1, Istoricul mișcării și al asociațiilor filatelice românești, 2003, p. 87.

³³ Sorin Rădulescu, *op.cit.*; autorul preia informația din *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, vol. I (A-C), coordonator Gabriel Ștempel, 1984.

³⁴ Buletinul Societății Numismatice Române, nr. 51-52, iulie-decembrie 1924, p. 49.

³⁵ Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea*, București, 1999, p. 162.

Cantacuzino, dar în cazul P.S.-urilor folosea o formulă prescurtată când numele de familie numai apare întreg³⁶.

Muzeul Saint-Georges

Muzeul a fost întemeiat de Alexandru Saint-Georges în 1908 la Bârlad³⁷ și era deschis publicului două zile pe săptămână. Din 1915 se mută la Târgoviște (odată cu mutarea ofițerului Alexandru Saint-Georges în această garnizoană) unde suferă pierderi importante în timpul ocupației din 1916-1918. „Curtea de Despăgubiri de Război” recunoaște în 1921 evaluarea pagubelor suferite de patrimoniul muzeului în valoare de 1.350.000 lei (!). După război, Alexandru Saint-Georges demisionează din armată, se mută în București și reface muzeul pe care îl donează în 1932 „Fundațiilor Culturale Carol al II-lea”. Recunoașterea juridică a acestei donații vine abia în 1940. În 1945, din cauza lipsei de fonduri, „Filarmonica” și „Muzeul Saint-Georges” sunt transferate la Ministerul Artelor. În 1948, după 40 de ani de funcționare, muzeul se desființează prin decizia ministerului care dispune predarea colecțiilor către diverse muzee bucureștene.

Muzeul a funcționat la mai multe adrese din București. Inițial și-a desfășurat activitatea în casa Saint-Georges din Șoseau Cotroceni³⁸, apoi și-a avut sediul într-un mic apartament din str. Polonă nr. 24. În timpul războiului s-a refugiat în comuna Perșani din fostul județ Făgăraș. La întoarcerea din refugiu, colecțiile au fost depozitate într-un spațiu impropriu, pavilionul „Lunii Cărții” din piața Senatului de unde au fost duse la „Muzeul Satului”. Fostul ministru plenipotențiar C. Manu, donează Ministerului Artelor în martie 1948 colecțiile sale și imobilul din Calea Victoriei nr. 92, cu condiția ca el să locuiască în continuare într-un apartament al imobilului în care va funcționa un muzeu documentar (colecțiile proprii și „Muzeul Saint Georges”). Mulți colecționari au adoptat această tactică, încercând pe de o parte să-și salveze colecțiile dar și să-și asigure o bătrânețe liniștită. Nominalizarea explicită a „Muzeului Saint-Georges” în condițiile de donație a fost făcută, cu siguranță, ca urmare a unei înțelegeri între C. Manu și Alexandru Saint-Georges, din dorința acestuia de a găsi un local cât mai bun pentru muzeu. Nu a reușit acest lucru deoarece, în octombrie 1948, Ministerul Artelor cedează imobilul „Președinției Consiliului de Miniștri” care îl repartizează Ministerului Industriei. Acesta instalează în clădire un cămin de zi. În decembrie 1948 „Muzeul Saint-Georges” se desființează.

Este remarcabilă abnegația cu care a luptat Alexandru Saint-Georges pentru acest muzeu. El intuiește sprijinul pe care Carol al II-lea îl va acorda culturii

³⁶ Vezi nota 21 și 28.

³⁷ A.N.R. fond *Saint-Georges*, dosar nr. 19/1947-1950, f. 8. Informațiile privind evoluția muzeului sunt preluate din *Memoriu către Ministerul Artelor*.

³⁸ Gheorghe Parusi, *Cronologia Bucureștilor, zilele, faptele, oamenii Capitalei de-a lungul a 530 de ani*, 2007, p. 357.

în timpul domniei sale și donează patrimoniul muzeului „Fundațiilor Culturale Carol al II-lea”. Ideea se va dovedi excelentă pentru activitatea muzeului deoarece, chiar dacă fondurile de care a beneficiat muzeul nu au fost deosebit de mari, au fost suficiente pentru a asigura o funcționare normală. În schimb, apartenența sa la „Fundațiile Culturale Carol al II-lea” îi va conferi o autoritate morală pe care Alexandru Saint-Georges a știut să o gestioneze. A cerut și a obținut documente și obiecte de colecție de la alte muzee, de la autoritățile statului³⁹ sau de la colecționari particulari⁴⁰. Perioada de glorie a muzeului a fost în timpul domniei lui Carol al II-lea. Odată cu debutul războiului încep să apară problemele. În 1941 generalul Antonescu se opune aprobării bugetului muzeului⁴¹. În timpul războiului activitatea muzeului continuă. Alexandru Saint-Georges dă dovadă de o prezență de spirit și de o clarviziune deosebită. În 1940 solicită autorităților să predea muzeului sigiliile și alte însemne oficiale evacuate din teritoriile cedate în acel an. Numai de la „Direcția Generală P.T.T” primește peste 1.000 de bucăți⁴². Preia, cu acte în regulă, diverse piese din muzeele transnistrene, salvându-le poate de la distrugerea la care ar fi fost expuse în cursul operațiunilor militare care au avut loc în acea zonă în 1944, pe care le va restitui după război autorităților sovietice.

După război urmează o perioadă foarte grea. Cel care în anii interbelici obținea de la LARES facilități pentru călătoria cu avionul pe ruta București - Bazargic pentru identificarea și achiziționarea unor piese muzeale din Cadrilater, se vede nevoit să încerce obținerea unor alimente pentru angajații muzeului de la „Domeniile Coroanei” sau să cumpere pe cartelă, prin intermediul sindicatelor, lenjerie intimă⁴³. Muzeul își încetează de fapt activitatea în aprilie 1950, când se predau „Direcției Artelor Plastice din Ministerul Artelor și Informațiilor” ultimele lucruri aparținând muzeului, adică „17 penițe, 3 gume, 1 tub de pelicanol...”⁴⁴.

După ce a înființat muzeul la Bârlad în 1908, Alexandru Saint-Georges l-a condus cu multă pasiune timp de 42 de ani. Tot lui i-a fost dat să asiste la desființarea muzeului, în primăvara anului 1950. În 1949 personalul este transferat

³⁹ A.N.R. fond *Saint Georges*, dosar nr. 88/1948, f. 177; conform acestui document, Ministerul Artelor permite vizitarea Palatului Cotroceni în vederea identificării unor piese ce ar putea interesa muzeul, dar ulterior nu aprobă preluarea pieselor alese; *Idem*, dosar nr. 90/1946 f.11; Muzeul Saint-Georges solicită „Direcției Generale a Poștelor și Telegrafului” timbrele emise în anii 1945-1946; *Idem* dosar nr. 75/1935 f. 20; Muzeul solicită Primăriei Craiova diverse obiecte din colecțiile „Fundației Aman” și din arhiva Primăriei.

⁴⁰ *Idem*, dosar nr. 8/1941, f. 67 (donația Ioan Odor); *Ibidem*, f. 160 (donația Eugenia căp. Nic. Birmann); *Ibidem*, f. 32 (donația Lisette și Jean Soccec); *Ibidem*, f. 30 (donație „Societatea Mica”).

⁴¹ *Ibidem* dosar nr. 81/1941, f.115; pe memoriul trimis de „Uniunea Fundațiilor Culturale Regale” Secretariatului General al Guvernului pentru aprobarea bugetului „Muzeului Saint-Georges”, generalul Antonescu a pus următoarea rezoluție „Trebuie să funcționeze ca o secție la unul din Muzeele Statului. A fost o creație pentru persoane”.

⁴² *Ibidem*, dosar nr. 80/1940, f. 39.

⁴³ *Ibidem*, dosar 87/1947, f. 10.

⁴⁴ *Ibidem* dosar nr. 19/1947-1950. f. 146.

la alte muzee, iar Alexandru Saint-Georges, pus în retragere pentru limită de vârstă la 1 decembrie 1949, primește delegație pentru semnarea lucrărilor administrative și predarea colecțiilor⁴⁵.

Secțiunea filatelică muzeului apare de-a lungul timpului în organigramele de funcționare, fie subordonată „Cabinetului Numismatic”, fie de sine stătătoare. Într-un anunț publicat în presa vremii apare drept conducător al secției filatelice Emilian Costescu⁴⁶. Acesta era însă ofițer activ la acea dată, membru în „Comitetul de Conducere” al „Societății Filatelice Române” și conducerea secției filatelice de la Muzeul Saint-Georges trebuie privită ca o colaborare pe care o avea cu muzeul. Acest lucru rezultă și din scrisoarea pe care i-o adresează Alexandru Saint-Georges în 1938, când îi propune să conducă onorific secția filatelică⁴⁷. Din statele de plată ale salariaților, din statele de funcțiuni sau din documentele curente nu rezultă nicio persoană care să se fi ocupat cu conducerea sectorului filatelic. Mai mult decât atât, în 1939, adresându-se „Direcției Generale a Poștei și Telegrafului” solicitând diverse obiecte, uniforme, documente și mărci poștale, Alexandru Saint-Georges cere să i se pună la dispoziție un „*specialist în această direcție*”⁴⁸. Cum a putut muzeul să organizeze un așa de bogat, variat și important patrimoniu filatelic, fără să aibă niciodată angajat un specialist filatelic?! Legăturile lui Alexandru Saint-Georges cu lumea filatelică nu par să fi fost niciodată foarte strânse. Nu a fost găsit niciun document care să ateste apartenența lui Alexandru Saint-Georges la o societate filatelică, așa cum a făcut parte între 1943 și 1947 din conducerea Societății Numismatice Române. Doar Emilian Costescu scrie câteva articole în presa filatelică a vremii, care altfel trece sub tăcere existența muzeului⁴⁹. Printre donatorii muzeului rareori se întâlnesc nume consacrate de filатели iar donațiile nu sunt dintre cele mai importante. Muzeul Saint-Georges nu a beneficiat de prea mult sprijin din partea lumii filatelice românești⁵⁰.

Patrimoniul filatelic al muzeului a fost de-a dreptul impresionant! În primul rând era foarte bogat și bine organizat. Regulamentul de funcționare al muzeului întocmit după război dă și structura colecției filatelice care în principal este compusă din „timbre poștale românești, ale ocupațiilor străine în România, ale ocupațiilor românești peste graniță; valori poștale; formulare poștale; ștampile poștale din Principatele și din celelalte provincii românești Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia și Dobrogea; documente servind la istoria poștei în România;

⁴⁵ *Ibidem*, f. 227.

⁴⁶ „Revista Societății Filatelice Române”, an II, iunie-iulie 1938, nr. 6-7.

⁴⁷ A.N.R., fond *Muzeul Saint-Georges*, dosar nr. 27/1938, f. 7.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar nr. 79/1939, f. 18.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar nr. 88/1948, *Lista articolelor publicate despre Muzeul Saint-Georges*, f. 100.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar nr. 7/1940, *Donația Lucia și avocat Lascăr El. Șaraga*, f. 29; dosar nr. 8/1941, *Donația Ioan I. Odor*, f. 67; dosar nr. 90/1946, *Donația Revistei Filatelia*, 32; *Donația Gr. Racoviceanu*, f. 74; Dosar nr. 2/1935, *Donația Carol Schafhütl*, f. 29; dosar nr. 1/1934, *Donația Al. Dojan*, f. 185.

mărcile și valorile poștale vor fi îmbrăcate în hârtie subțire și păstrate în albume speciale, fiecare piesă va avea o fișă pe materii”⁵¹.

Dincolo de claritatea planului de colecționare surprinde ideea de a include în colecțiile muzeului piese de istorie poștală din Transilvania, Banat, Bucovina și Dobrogea, chiar dacă acolo funcționa poșta maghiară, austriacă sau turcă. Nici astăzi aceste teme nu sunt foarte răspândite printre colecționarii români care consideră că pe teritoriile respective au funcționat în acele timpuri poște străine și ele nu aparțin patrimoniului filatelic românesc. Dar spiritul novator al lui Alexandru Saint-Georges nu se va vedea numai aici. Într-un memoriu înaintat în 1949, secretarului general Bădeanu din Ministerul Artelor se menționează următoarele: „colecția filatelică este orânduită științific, timbrele fiind așezate în album după emisiuni, valoare, dințături și culori. Ștampilele poștei române, ruse și austriece din Țările Române, începând cu 1826 sunt așezate cronologic pe oficii poștale”⁵².

Actul de donație și acceptare, autentificat la 21 ianuarie 1940, menționa la poziția a 2-a a inventarului „piese în legătură cu istoria Poștelor în România” constând în 4378 de piese și 4 dosare⁵³. Patrimoniul filatelic crește constant: în 1943 erau 5373 de piese și 11 dosare⁵⁴ iar în 1945 existau în colecțiile muzeului 11.512 piese și 29 de dosare cu documente⁵⁵.

Colecțiile filatelice ale muzeului Saint-Georges impresionau nu numai prin volum ci și prin calitatea și raritatea pieselor. Într-unul din nenumăratele memorii adresate Ministerului Artelor, cu scopul de a sublinia importanța și bogăția patrimoniului, se specifică în 1946 că muzeul „posedă o colecție începând cu mărcile Cap de Bour și ștampilările din 1830”⁵⁶, iar Emilian Costescu evocă într-un articol publicat în 1939 cea mai rară marcă poștală din colecția muzeului „frumosul timbru Cap de Bou de 80 de parale”⁵⁷. Dintre documentele poștale se remarcă lucrarea „Condițiile Poștelor din Prințipatul Moldovei” tipărită la Iași în 1851⁵⁸ și „Condițiile Poștelor din Prințipatul Țării Românești 1851-1856” tipărită la București tot în 1851⁵⁹.

Alexandru Saint-Georges a fost preocupat în egală măsură de piesele vechi, rare și valoroase cât și de piesele filatelice contemporane, intuind valoare și importanța la care vor ajunge acestea peste ani. Există nenumărate intervenții la

⁵¹ A.N.R., fond Saint-Georges, dosar nr. XV/14, *Fundația Culturală Regală Regele Mihai I, Muzeul Alexandru Saint-Georges, Institut de Documentare, Regulament*. f. 36.

⁵² *Ibidem*, f. 117.

⁵³ *Ibidem*, f. 1.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 73 și următoarele.

⁵⁵ A.N.R., fond Muzeul Saint-Georges, dosar nr. 18/1939-1948, f. 34 - 35.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar nr. 86/1946, f. 119.

⁵⁷ Locot. Emilian Costescu, *Un colț de cultură românească - Muzeul Al. Saint-Georges al Fundațiilor Culturale Regale ale României*, în „Revista Societății Filatelice Române”, an III, martie 1939, nr. 3, pp. 58-59.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ A.N.R., fond Muzeul Saint-Georges, dosar nr. 3/1935, *Donația Marica Matei Caragiale*, f. 247.

„Direcția Generală a Poștelor și Telegrafului” prin care solicită mărcile emise în epocă de administrația poștală⁶⁰. Insistă mult ca aceste mărci să fie acordate gratuit muzeului, dar se asigură făcând totuși un abonament la seriile de timbre emise de Poștă⁶¹. Dar Alexandru Saint-Georges nu se mulțumește numai cu mărcile standard, solicită să i se pună la dispoziție varietăți de culoare, de dantelură, probe și eseuri, dovedind astfel înalte cunoștințe filatelice⁶².

În anii războiului a început să funcționeze poșta militară și să fie cenzurată corespondența civilă. Acordând importanța cuvenită acestor piese filatelice, care vor deveni foarte căutate peste ani, muzeul se adresează instituțiilor publice solicitând să-i fie predate plicurile corespondenței curente⁶³, reușind astfel să adune 1115 plicuri (cea mai mare colecție de astfel de piese care a existat vreodată în România)⁶⁴. Se adresează și Ministerului Apărării Naționale cerând corespondența circulantă cu ștampilele oficiilor poștale militare și solicitând ca după război să-i fie repartizate ștemplurile utilizate de aceste oficii⁶⁵. Având o intuiție deosebită, reușește să strângă 462 de plicuri cu diverse tipuri de ștampile „OPRIT A SE CENZURA”. Filateliștii români au început să discute despre acest tip de ștampile abia prin anii '80, iar o colecție așa de mare este azi foarte greu de realizat. Corespondența pe care se aplica acest tip de ștampile era destul de rară, fiind constituită din scrisorile adresate unor instituții deosebit de importante. Nici cenzura nu era îndreptățită să afle conținutul unor astfel de documente. A reușit să realizeze și o colecție de ștampile de cenzură sovietice aplicate pe teritoriul României⁶⁶. Marele merit al lui Alexandru Saint-Georges este că a reușit să formeze aceste colecții fără bani. Interesul lui Saint-Georges nu s-a limitat doar la piesele în sine, el a fost preocupat și de studierea acestor piese. După război a identificat o lucrare, de uz intern probabil, intitulată *Documentare asupra cenzurii în România* pe care o solicită Președinției Consiliului de Miniștri⁶⁷.

Soarta patrimoniului filatelic al Muzeului Saint-Georges a rămas neclară după desființarea muzeului. Încă din 1946, când se verifică inventarul muzeului de către Ministerul Artelor, patrimoniul filatelic este neglijat. Astfel, comisia numită de minister, formată din prof. Aurelian Sacerdoțeanu, Mircea Nădejde, prof. Bucur Mîtreă și Alexandru Saint-Georges, după ce constată inventarierea bunurilor muzeului își declină competența pentru bibliotecă (!!) și sectorul filatelic și

⁶⁰ *Ibidem*, dosar nr. 16/1949, f. 21; dosar nr. 75/1935 f. 45 și f. 51; dosar nr. 90/1946, f. 238.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 86/1946, f. 176.

⁶² *Ibidem*, dosar nr. 79/ 1939, f. 19.

⁶³ *Ibidem*, dosar nr. 82/1942, f. 26.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar nr. 18/1939-1948, f. 34.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar nr. 67/1942, f. 2.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar nr. 18/1939-1948, f. 34.

⁶⁷ *Ibidem*, dosar nr. 71/1947, f. 3.

propune ministerului cooptarea în comisie „a unui specialist pentru controlul bibliotecii și al pieselor filatelice”⁶⁸.

În 1948, când se pune problema mutării în casele C. Manu, se formează o comisie de triere a patrimoniului compusă din prof. C. Moisil pentru numismatică, Damian Bogdan de la Academie pentru documente, Mihail Șerban de la „Direcția Protecției Muncii Artistice” pentru bibliotecă, Inspector General George Nichita pentru artă plastică și Ion Panfil pentru filatelie și istoria poștei⁶⁹. Surprinde numirea în comisie a unui om al cărui nume este absolut necunoscut în lumea filatelică!

Ministerul Artelor trimite în 1948 o adresă Muzeului Saint-Georges prin care îi cere să predea colecțiile de etnografie, artă populară, artă veche românească, tablouri, sculpturi și miniaturi „Muzeului Național”; colecțiile de preistorie, arheologie și numismatică „Muzeului Național de Antichități”; colecțiile de mobilier „Muzeului Național” (din Palatul R.P.R.); cărțile la Biblioteca de pe lângă Palatul R.P.R. Pentru repartizarea celorlalte categorii de obiecte vor urma instrucțiuni ulterioare⁷⁰.

Alexandru Saint-Georges se conformează și, în perioada ianuarie-septembrie 1950, încheie procese verbale de predare a pieselor numismatice la „Muzeul Național de Antichități”⁷¹, a tablourilor și sculpturilor la „Pinacoteca Statului” de la Muzeul R.P.R.⁷², a cărților referitoare la artă la biblioteca Palatului R.P.R.⁷³, a obiectelor de artă populară la „Muzeul Național”⁷⁴.

Patrimoniul filatelic nu apare menționat nici în instrucțiunile Ministerului Artelor și nici printre procesele verbale de predare - primire încheiate cu alte muzee. Ce soartă a avut?! După 1950 au apărut sporadic informații privind existența în circuitul filatelic privat a unor piese filatelice care au făcut parte din patrimoniul muzeului⁷⁵. Numărul lor fiind insignifiant nu este relevant pentru soarta unui patrimoniu de peste 11.000 piese filatelice din care aproape 10.000 de plicuri și cărți poștale. Este imposibil ca cea mai mare colecție românească de istorie poștală să dispară fără urmă. Și totuși soarta acesteia rămâne un mister!

Muzeul Poștei

⁶⁸ A.N.R., fond *Saint-Georges*, dosar nr. XV/14, f. 13.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar nr. 19/1947-1950, f. 179.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 38.

⁷¹ *Ibidem*, f. 39.

⁷² *Ibidem*, f. 54.

⁷³ *Ibidem*, f.58.

⁷⁴ *Ibidem*, f.81.

⁷⁵ Grigore Racoviceanu, *Ștampilele poștale folosite în Țările Române până în anul 1881*, București, 1963, p. 28; autorul evocă o piesă filatelică veche din colecția muzeului care a ajuns în colecția particulară George Potra.

Poșta Română a înființat muzeul poștal în timpul directoratului colonelului Gorjan, în 1891⁷⁶. Colecțiile muzeului cuprindeau toate timbrele poștale, telegrafice și imprimabilele poștale emise de Poșta Română de la Unirea Principatelor până la zi, precum și uniforme poștale, inscripții și diverse obiecte care au fost folosite în activitatea poștală. Colonelul Gorjan anunța chiar și intenția de a expune timbrele străine sosite de la U.P.U. în cadrul muzeului⁷⁷. Un articol publicat în perioada interbelică descrie muzeul poștal care exista la acea dată la ultimul etaj al Palatului Poștelor de pe Calea Victoriei (devenit în 1971 sediul Muzeului Național de Istorie a României)⁷⁸.

Din prezentarea făcută de autorul articolului rezultă câteva aspecte interesante:

- Muzeul era amplasat într-o aripă a clădirii care nu era deschisă publicului (divizia de exploatare poștală), la etajul al doilea.

- La intrare lipsea inscripția care să ateste că în cele două încăperi funcționa un muzeu.

- Ușa de la intrare nu oferea o siguranță suficientă.

- Conducerea muzeului era asigurată de un funcționar poștal (diriginte), care organizase expunerea pieselor din muzeu.

- Lipsa unor criterii tematice sau cronologice de organizare a expoziției permanente (piesele erau prezentate de-a valma: alegorii istorice, portretele directorilor generali ai P.T.T.-ului alături de fotografiile uzinei de cabluri submarine de la Calais sau instalațiile telegrafice din Hamburg).

- Lipsa unei etalări științifice (lipsește textele explicative, lipsesc datele de proveniență sau perioada utilizării lor în circuitul poștal, pur și simplu piesele sunt expuse ca atare, fără niciun fel de indicații).

Se poate aprecia că nu erau îndeplinite în totalitate cerințele de funcționare a unui muzeu, în special cele privind accesul vizitatorilor și nici funcțiile științifice și educaționale. Patrimoniul era în schimb foarte bogat. Dotarea cu personal de specialitate, care să organizeze și să pună în valoare patrimoniul existent la acea dată ar fi așezat România printre primele țări ale Europei care aveau un muzeu poștal în adevăratul sens al cuvântului.

Marea majoritate a patrimoniului era formată din portretele foștilor directori generali P.T.T. și din diverse fotografii (delegații la congresele U.P.U. de la Berna și Lisabona, Corpul Telegrafic al Principatelor Unite 1864 etc.). La acestea se adaugă aparatura tehnică folosită în telefonie și telegrafie, uniforme

⁷⁶ ***, *Le Musée Postal de Bucarest*, în „Timbrofilul”, an II, nr. 12, octombrie 1891, pp. 1-2.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Leonard Pașcanu, *Va avea România un muzeu poștal?*, în „Filatelia” nr. 3/1998, pp. 9-11; autorul redă integral un articol scris de C.M. Georgescu, membru în colegiul de redacție al publicației „Revista Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor” și intitulat *O vizită la Muzeul și Biblioteca P.T.T.*, dar nu precizează unde a apărut respectivul articol.

poștale și accesoriile lor, diverse registre și documente poștale. Este descrisă o veche cutie de scrisori românească, de o construcție specială și sunt evocate vechi ștampile de poștă (ștempluri) fără a fi descrise deoarece lipsea identificarea lor. Surprinde într-o măsură lipsa menționării unor mărci poștale, care în mod sigur existau în patrimoniul poștei și chiar a obiectelor care fuseseră prezente la Expoziția Generală din 1906. Aceasta era prezentă în muzeu doar printr-o fotografie a Pavilionului Poștei, un vechi han de poștă.

Prezentarea muzeului poștal din respectivul articol era încheiată cu biblioteca. Existau 4549 de volume, din care 1745 științifice (625 în limba română), 1950 profesionale (643 în limba română), 836 literare (372 în limba română) și 18 artistice.

Patrimoniul filatelic al muzeului era destul de important, fapt ce a permis în 1940 să facă o donație importantă Muzeului Saint-Georges⁷⁹ dintre piesele pe care le avea în mai multe exemplare.

Se pare că Muzeul Poștei a fost doar o denumire care desemna o structură cuprinsă în organigrama Poștei Române, dar care nu exista în realitate. În afara muzeului, Poșta Română a mai avut o structură administrativă, „Conservatorul de Timbre”, care deținea mărci poștale românești și străine. Era de fapt colecția filatelică a Poștei Române. Au existat suspiciuni în diverse perioade că din această colecție au dispărut mărci valoroase. S-a făcut afirmația că în timpul ocupației din primul Război Mondial colecția ar fi ajuns la Berlin⁸⁰ sau că Regele Carol al II-lea și-a însușit cele mai valoroase timbre, atât din colecția Poștei, cât și din cea a Fabricii de Timbre⁸¹. Afirmațiile sunt greu de verificat, de aceea ne mărginim numai la a le consemna. Faptul că între colecția filatelică a Poștei și cea a muzeului era o diferență este susținut de câteva documente din perioada interbelică. Astfel, în „Procesul Verbal nr. 4 al ședinței Comisiei de Timbre din 16 martie 1933” se menționează printre altele primirea unei oferte de cumpărare a unor timbre austriece cu supratipar C.M.T.⁸². După dezbateri, Comisia de Timbre (precursoarea Comisiei Filatelice de astăzi) a concluzionat că nu poate da curs ofertei de cumpărare a acestor timbre deoarece în colecția P.T.T. nu există decât timbrele oficiale emise de administrația P.T.T., iar faptul că figurează în cataloage nu le conferă statutul de mărci oficiale⁸³. În altă ședință a „Comisiei de Timbre”, din

⁷⁹ A. N. R., fond *Muzeul Saint-Georges*, dosar 7/1940, *Donația nr. 12/11 ianuarie 1940*, f. 43-45.

⁸⁰ I. Bogdan, *Albumul cu timbre poștale al Direcțiunii G-le P.T.T.*, în „*Revista Societății Filatelice Române*”, nr. 8-9, august-septembrie 1938, pp. 4-5.

⁸¹ Teodor Cutlic, *Unde se găsesc mărcile noastre clasice?*, în „*Filatelica*” nr. 5, 1957.

⁸² În anul 1918, Armata a 8-a română care a intrat în Pocuția a supratipărit timbrele austriece și cărțile poștale găsite în stoc la oficiile poștale cu inscripția C.M.T. (Comandamentul Militar Teritorial). Supratiparul nu a fost nici inițiat și nici aprobat de autoritățile poștale românești și ca atare el nu a fost recunoscut oficial. Cu toate acestea, aceste mărci poștale sunt și astăzi trecute în cataloagele filatelice la capitolul „România”.

⁸³ A.N.R., fond *Casa Regală - Regele Carol al II-lea*, dosar nr. 159/ 1933, f. 247.

data de 18 martie 1933, se examinează colecția oficială a P.T.T. pentru a decide asupra formatului timbrelor ce urmează a fi tipărite în viitor și asupra modalităților de imprimare a acestora⁸⁴. Foarte concludent, privind statutul Muzeului Poștei, este conținutul „Procesului Verbal nr. 6 al Comisiei de Timbre, încheiat la 30 martie 1933 ora 19”. Membrii comisiei, declină oferta făcută de un oarecare domn Niculescu privind cumpărarea unor eseuri și erori românești pe motiv că acestea nu-și au locul într-o colecție oficială a P.T. T. și că ele ar fi binevenite în colecția unui muzeu, dar înființarea acestuia nu este de actualitate⁸⁵. Cu toate acestea, persoanele private cât și instituțiile statului continuau să folosească denumirea de *muzeu* pentru instituția ce funcționa în cadrul Poștei Române, contribuind astfel la crearea unei stări de confuzie care a persistat mult timp. În 1933 vestitul anticar Elias Șaraga face o ofertă Muzeului Poștei⁸⁶.

Administrația poștală românească a făcut eforturi de reface colecția după pierderile suferite în timpul ocupației străine din timpul primului război mondial. Colecțiile de obiecte poștale au fost completate și dezvoltate prin donații (dintre care se remarcă funcționarii și pensionarii P.T.T. care se considerau onorați să participe la crearea unui muzeu poștal) sau identificarea în patrimoniul unităților poștale din țară a unor vechi obiecte și documente susceptibile de a face parte dintr-un muzeu. Din păcate aceste eforturi au fost zadarnice deoarece după al doilea război mondial patrimoniul muzeului pur și simplu se evaporă! Se pare că în 1946 a avut loc o reorganizare a Muzeului Poștei⁸⁷ și de atunci nu mai apare nici o mențiune despre existența acestei instituții.

Chiar dacă nu a fost niciodată un muzeu în adevăratul sens al cuvântului, colecția P.T.T. a existat. Ea a fost formată din mărcile poștale românești emise chiar de această instituție și din mărcile poștale străine care veneau de la Berna în cadrul schimbului oficial cu U.P.U. Din fericire tot acest patrimoniu s-a păstrat în timp și se găsește astăzi în colecțiile Muzeului Național Filatelic. S-a pierdut din păcate patrimoniul format din obiectele, instrumentele, aparatele și uniformele P.T.T. precum și aproape tot fondul documentar (stampe, hărți, fotografii, tipărituri etc.) care ar fi fost astăzi foarte util pentru lămurirea numeroaselor aspecte neclare sau chiar necunoscute ale istoriei Poștei Române. Toate obiectele și documentele strânse cu grijă timp de aproape 70 de ani dispar fără urmă astfel încât la *Centenarul Mărcii Poștale Românești*, sărbătorit cu mult fast în 1958, nu mai exista nimic din patrimoniul muzeului înființat în 1891.

În 1958, când s-au împlinit 100 de ani de la apariția primelor mărci poștale românești, Consiliul de Miniștri a emis o hotărâre, H.C.M. nr. 833 din 18 iunie

⁸⁴ *Ibidem*, f. 249.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 250.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 272.

⁸⁷ *Idem*, fond *Muzeul Saint-Georges*, dosar 90/1946, f. 29. În acest document se solicita Poștei să se trimită Muzeului Saint-Georges dubletele existente în Muzeul Poștal, ca urmare a reorganizării acestuia.

1958, care stabilea sărbătorirea Centenarului. Una din prevederile actului privea înființarea unui muzeu poștal dar ea nu a fost pusă în aplicare. S-a încercat realizarea lui la Hanu-Roșu, lângă Vălenii de Munte, dar nu s-a materializat niciodată proiectul inițial. Incendiul care a distrus vechiul han de poștă după 1990 a pus capăt oricăror speranțe. A fost salvată replica poștalionului realizată în 1958 de către cooperativa Decorativa care a realizat, cu prilejul Centenarului Mărcii Poștale Românești, cursele la Mogoșoaia și care acum se găsește la casa memorială Nicolae Iorga din Vălenii de Munte.

Muzeul „Poșta în Bucureștii de altădată”

În 1951 Georgeta Wertheimer, nepoata pictorului Gh. Tattărăscu, donează Sfatului Popular al Capitalei colecția de „tablouri, schițe, desene, și lucrurile personale, precum și mobilierul care au aparținut pictorului Gh. Tăttărăscu”. Muzeul „Gh. Tăttărăscu” se înființează în casa în care a locuit pictorul din str. Domnița Anastasia nr. 7. În 1954 familia Tăttărăscu face o altă ofertă de donație privind unele documente privind trecutul poștei române, cu scopul de a se înființa o nouă unitate muzeistică intitulată „Poșta veche în Bucureștii de altă dată”. Printr-o decizie a „Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Capitalei” se hotărăște ca noul muzeu să funcționeze la parterul clădirii din str. Domnița Anastasia nr. 7, acolo unde funcționa și „Muzeul Gh. Tăttărăscu”. Decizia nu s-a pus în aplicare și un astfel de muzeu nu a funcționat niciodată⁸⁸.

Numele lui Jacques Wertheimer-Ghika este legat de un mare scandal izbucnit la începutul anilor 40 în lumea filatelică românească care s-a întins rapid și în afara granițelor. Wertheimer-Ghika, împreună cu Rudolf Zoscsak și baronul von Witzleben au prezentat public unele piese filatelice necunoscute până la acea dată (legate de circulația unor mărci poștale Principatele Unite). Autenticitatea pieselor a fost contestată vehement și de la articole pro și contra publicate în țară și străinătate s-a ajuns la expertize filatelice și chiar la acțiuni în instanțele judecătorești⁸⁹.

Wertheimer-Ghika a susținut piesele filatelice în cauză cu unele documente poștale vechi, aflate în arhiva sa, pe care le-a publicat în două cărți apărute în 1945⁹⁰. În general piesele filatelice în cauză au rămas considerate în lumea filatelică ca falsuri. Wertheimer-Ghika nu s-a împăcat niciodată cu acest verdict și în anii `70, la 30 de ani de la izbucnirea scandalului, reușește să publice o nouă carte, în regie proprie, cu noi argumente în sprijinul tezei sale, în străinătate, după ce fusese foarte aproape de tipărirea ei în țară⁹¹.

⁸⁸ Vezi pe larg la Ionel Ioniță, *Muzee bucureștene după al doilea război mondial*, în „Muzeul Municipiului București - Materiale de Istorie și Muzeografie”, vol. XVII, p. 319 și Ionel Ioniță, *Muzee memoriale și colecții bucureștene în perioada 1945-2000*, Editura Domini Serv, f.a. p. 121.

⁸⁹ Arhiva Muzeului Național Filatelic.

⁹⁰ Jacques Wertheimer-Ghika, *Documentele Poștei Române*, vol. I *Cartea Mărcilor Cap de Bou*, București, f.a. și vol. II, *Cartea Mărcilor Principatele Unite*, f.a. ediție bilingvă româno-franceză.

⁹¹ Jacques Wertheimer-Ghika, *Șarlatani în postură de experți ai vechilor mărci românești*, f.a.

Interesant este faptul că în 1976, Wertheimer-Ghica locuia în imobilul din strada Domnița Anastasia nr. 7 și probabil tot acolo erau și documentele poștale pe care le invoca în sprijinul afirmațiilor sale și pe care încercase să le doneze statului. Este posibil ca fondul documentar Wertheimer-Ghica să fi fost refuzat de autorități în 1954 tocmai datorită implicării lui în acest uriaș scandal.

Oricum, și de această dată s-a pierdut un important fond de documente referitoare la istoria poștei române.

Muzeul Național Filatelic

A fost inaugurat la 1 octombrie 2004, în timpul desfășurării la București al celui de-al 34-lea Congres al Uniunii Poștale Universale (U.P.U.). A fost primul Congres U.P.U. care a avut loc în România, după ce, în 1874, România fusese membră fondatoare a U.P.U., delegația țării noastre fiind condusă de Alexandru Lahovary.

Muzeul funcționează în clădirea care adăpostește Muzeul Național de Istorie al României, pe Calea Victoriei nr. 12, în aripa dreaptă a fostului Palat al Poștelor. Patrimoniul muzeului este constituit din mărci poștale, tipărituri cu caracter poștal, medalii obținute de colecția Poștei Române la diverse expoziții filatelice și diverse obiecte care au servit în serviciul poștal din România.

Până la înființarea muzeului, în anul 2004, în cadrul Poștei Române funcționa „Conservatorul Poștal”, într-un local din Calea Griviței nr. 64-66, unde erau depozitate colecțiile de mărci poștale, medalii, obiecte muzeale, cărți poștale, plicuri, formulare poștale, machetele și matrițele cu care au fost imprimate mărcile poștale românești etc.

Colecțiile de astăzi au fost realizate în timp din mai multe surse. Astfel, în anul 1963, „Banca Națională a României” (B.N.R.), pe atunci „Banca de Stat”, a predat Poștei Române colecția sa de timbre românești și străine precum și colecția de timbre românești a „Fabricii de Timbre”, numită în epocă „Imprimeria Băncii de Stat”, care era subordonată „Băncii Naționale a României”. Cele două colecții predate însumau 3.510.660 bucăți timbre românești cu o valoare de 18.247.425, 26 lei și 13.451 bucăți timbre străine cu o valoare de 13.103.554,32 lei. Nu se poate determina astăzi motivul pentru care Banca de Stat de atunci a dorit să scape de colecțiile filatelice pe care le deținea. Înainte a fi predate Poștei, au mai fost tentative de a le înstrăina. Astfel, prin adresa nr. 273 din 4 mai 1961, Imprimeria Băncii de Stat, din str. Fabrica de Chibrituri nr. 28 (actuala Fabrică de Timbre), trimite B.A.R. spre consultare inventarul mărcilor poștale românești cuprinzând 117 file, inventarul efectelor poștale românești și străine, 11 file și inventarul timbrelor fiscale și diverse, 105 file. Se cerea restituirea după consultare. Prin adresa 14.479, Banca de Stat comunica B.A.R. că inventarele muzeului Imprimeriei Băncii au fost trimise spre consultare și altor instituții, urmând ca după aceasta, colectivul de specialiști din care va face parte și un reprezentat al B.A.R.

să facă propuneri asupra destinației ce i se va da colecției. Imprimeria Băncii de Stat mai preciza B.A.R., prin adresa nr. 2383 din 7 aprilie 1961, că inventarele erau la acea dată trimise spre consultare Direcției Generale a Arhivelor Statului. Ca urmare a acestor propuneri, B.A.R., prin adresa nr. 2991 din 24 mai 1961, solicită Băncii de Stat, în urma studierii inventarelor colecțiilor filatelice trimise, să i se cedeze, dacă este posibil, câte două exemplare din toate mărcile poștale românești emise între 1858 și 1959⁹². În perioada 1985-1990 colecția de timbre a „Conservatorului Poștal” a fost în administrarea la B.N.R. Ca dovadă a importanței, valorii și prețurii care i s-a acordat, în această perioadă colecția a fost denumită în mod oficial „Tezaurul Filatelic Național”.

În afara celor două colecții ale B.N.R., colecția fostului „Conservator Poștal” cuprindea 3.417.779 timbre românești cu o valoare de 56.409.720,15 și 1.213.828 timbre străine în valoare de 136.396.000 lei⁹³. În colecțiile „Conservatorului Poștal” au fost înregistrate două donații semnificative ale unui celebru filatelist sibian, Ludovi Dengel, făcute în anul 1977. Una din colecții era dedicată mărcilor clasice românești, iar alta poștelor străine din România. Colecțiile au fost expuse ocazional la diferite expoziții filatelice din țară. Colecția „Fabricii de Timbre” este foarte valoroasă pentru că ea cuprinde machetele grafice ale unor emisiuni poștale românești, matrițele cu care s-au imprimat aceste timbre, dintre care se detașează matrițele originale cu care au fost imprimate cele două emisiuni Cap de Bour în anul 1858 și eseurile, de multe ori în coli complete, cu semnăturile de aprobare a imprimării seriilor respective. Este un tezaur fabulos, atât ca valoare documentară cât și materială.

Din păcate, din lipsa spațiului nu pot fi expuse publicului decât o parte din timbrele românești, restul, inclusiv timbrele străine sau formularele poștale, stau încă în depozite.

Muzeul are o expoziție permanentă organizată în trei săli cu o suprafață de 650 metri pătrați și periodic organizează expoziții temporare sau participă la expozițiile temporare organizate de alte muzee.

În sala centrală a muzeului sunt expuse matrițele cu care au fost imprimate mărcile poștale românești. Dintre acestea trebuie remarcate două pietre litografice care au fost folosite la imprimarea timbrilor clasice cunoscute sub denumirea de Carol I cu favoriți și Carol I cu barbă. Pot fi văzute și clișee individuale sau plăci de tipar începând cu emisiunile postclasice românești din 1872.

⁹² Toată această corespondență purtată între Banca de Stat sau Imprimeria Băncii de Stat și B.A.R. se află în arhiva Cabinetului Numismatic al B.A.R. și ne-a fost pusă la dispoziție, ca și alte documente din această arhivă de către actualul șef al cabinetului, dl Viorel Petac, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁹³ Xxx, *Protocol încheiat între B.N.R. și Direcția Generală a Poștelor și Telecomunicațiilor conform Decret 106/1990*, copie aflată în arhiva Muzeului Național Filatelic.

Mărcile poștale sunt expuse pe rame culisante în dulapuri metalice care le asigură o bună conservare inclusiv împotriva luminii. Au fost selecționate pentru expunere coli întregi, în general formate din 100 de timbre, care poartă semnăturile directorilor generali ai Poștei din diferite perioade alături de semnăturile directorilor „Fabricii de Timbre”. Aceste două semnături asigurau de fapt „bunul de tipar (B.T.) pentru imprimarea respectivei emisiuni poștale și de aceea valoarea lor documentară este deosebită, în cazul comparării pentru depistarea unor eventuale falsuri aceste coli sunt piese de importanță deosebită. Sunt expuse și eseurile de culoare din care a fost aleasă marca care urma să fie tipărită iar machetele grafice prezentate publicului, adevărate opere de artă miniaturală, poartă câteodată semnătura de aprobare a regelui Carol al II-lea.

Alte muzee și colecții publice care dețin în patrimoniu piese filatelice

Lista ar putea fi foarte lungă deoarece multe din instituțiile publice de cultură dețin în patrimoniul lor astfel de piese. Vom enumera doar câteva, în general pe cele care au expus piesele în expozițiile permanente: Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, care în cele trei săli dedicate poștei expune alături de costume de surugii și alte obiecte vechi poștale multe mărci poștale și scrisori, dintre care se remarcă și un timbru Cap de Bour din prima emisiune, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, care deține și ea o marcă Cap de Bour tot din prima emisiune, Muzeul Unirii din Iași care expune coli din emisiunea Principatele Unite, Muzeul Național de Istorie a României, care deține în depozite multe piese filatelice inclusiv scrisori vechi donate de cunoscutul filatelist Dem. Pașșalega din Craiova, Muzeul de Istorie Galați are un bogat patrimoniu filatelic în special perioada modernă, Muzeul de Istorie al Municipiului București, cu importante colecții filatelice printre care amintim colecția filatelică a lui Constantin Doncea, Arhivele Naționale ale României, inclusiv filialele județene, cu un bogat patrimoniu filatelic din perioada prefilatelică și clasică

Patrimoniul filatelic al muzeelor și colecțiilor publice din România este foarte bogat dar din păcate nu este încă valorificat suficient. Muzeografii au șansa să pună în valoare acest patrimoniu care este încă necercetat și care cu siguranță va oferi surprize din cele mai plăcute. Trebuie remarcat și faptul că marea majoritate a patrimoniului filatelic se află la instituții care nu sunt în subordinea Ministerului Culturii, Cultelor și Patrimoniului.

Macheta Ferdinand Centenarul armatei, 7,50 lei
Pattern, The army centenary, 7,50 lei

Matrițe Cap bour
Stencils, Urus head

Sala Lahovari
Lahovari Hall

Album românescii
de
Mărcile postale și Timbrele fiscale
1888. *București*

Conținut: 24 foi (fără fața cu titlu)
16 Pagini sunt desenate și conțin mărci
postale, căștile postale precum și tim-
bre telegrafice, Rebe, etc.
(Pagini 1, 15 și 16 nu conțin timbre)
Pagini 17-26 sunt goale.
Pagini 27-32 sunt destinate pentru
Timbre fiscale. (Pagini 29, 31 și 32
sunt goale, pagini 28 și 30 conțin
parțial timbre.)
Pagini 33-48 sunt goale.

Pag. 1. Mărcile postale care au circulat în
Moldova.
(Nu conține nici o marcă.)

Pag. 2. Principalele Unite.
Un Expl. 3 Bărăle galbene, obliterate cu stam-
pila neagră FRANCO ANATZ N°2
evaluat la Frs 1000 Lei 3000
Un Expl. 3 Bărăle orange, obliterate cu stam-
pila neagră rotundă BUCUREȘCI 19/9
evaluat la Frs 1000 Lei 3000
Un Expl. 6 Bărăle caramizii pe hârtie simplă
neobliterate, evaluat la Fr 100 200
Un Expl. 6 Bărăle, hârtie simplă, tipografice
neobliterate, ev. la Fr 7:50 10
Lei 6270

Inventar Biblioteca Academiei
Library inventory

În met. et. nat. lui și mult jolbat
torelui Domnului profesor Bănuș
dropt. sem. de o cîl. durată p.rie
lenie și o deosebită cour. darată.
Februar. 920 Al. Cantacuzino

Nb. acest catalog al Colect. elu
nule începută la 1870 și ar. p.ese
publ. cului abia la 1915 cere
Madri și cari în sensul celor aduse
Colect. elu. Al. Cantacuzino

Cantacuzino adnotare
Cantacuzino annotation

Catacuzino catalog
Cantacuzino catalog

Colectia Academiei Române.

Catologul

*mărcilor postale, timbrilor
fiscale etc. precum și cărților
și mandatelor postale etc.
românești
intocmit și evaluat de
R. Zoscsak.
1938.*

Catalog Zoscsak
Zoscsak catalog

**DESCENDENȚA „EUROPEANĂ” A ALEXANDRINEI
ALEXANDRU SUȚU**
**THE “EUROPEAN” FILIATIONS OF ALEXANDRINA
ALEXANDRU SUȚU**

Radu Negrescu-Suțu*

Abstract

Having a European filiations for more than a century, the Suțu family made, apart from the Romanian and Greek marriages, many occidental unions like the Broglie, d’Harcourt, de Prat, Schoch, von Strautz, Verbrugge van’s Gravendeel and Werbrouck, all tight connect with the original family.

One of the most interesting genealogies is the one who started with the marriage between Alexandrina Alexandru Suțu and Belgian baron, Edmond of Werbrouck, in 1874.

The Alexandrina Alexandru Suțu descendants wore the Werbrouck name and made a lot of alliances with the European gentility, having the economic power through the Bardon of Segonzac, Volpelières d’Escombreras, d’Huart, Knÿff, Marçay, Meurs, Nothomb or Beauchamp families.

Key words: Alexandrina Alexandru Suțu, filiations, occidental unions, family

„Europeană” cu mai bine de un veac înainte de termen, familia Suțu a contractat, prin femei, în afara căsătoriilor pământene sau grecești, alianțe occidentale, ai căror descendenți nu s-au mai numit Suțu, însă au păstrat o puternică legătură cu familia, precum familiile de Broglie, d’Harcourt, de Prat, Schoch, von Strautz, Verbrugge van’s Gravendeel ori de Werbrouck.

În cazul familiei spaniole „de Prat”, descendentă a familiei franceze „du Prat”, emigrată în Spania la Revoluția franceză, descendenții s-au numit, conform cutumei spaniole, “de Prat y Soutzo”, înrudindu-se la rândul lor cu familiile Looz-Corswarem, de Leusse, Quiñones de Leon, de Ouro-Preto, Sapieha, von Trauttenberg sau Zea-Bermudes.

Însă descendența care ne-a pasionat și care păstrează foarte vie și astăzi, după șase generații, amintirea Suțuleștilor, este cea descinsă din Alexandrina Alexandru Suțu, căsătorită în 1874 cu baronul belgian Edmond de Werbrouck.

* Scriitor și jurnalist, Franța.

Descendenții ei s-au numit, bineînțeles, de Werbrouck și s-au înrudit prin căsătorie cu mica nobilime europeană, având însă puterea economică, prin familiile de Bardon de Segonzac, Volpelières d'Escombreras, d'Huart, de Knÿff, de Marçay, de Meurs, Nothomb ori de Beauchamp.

Vom căuta, în cele ce urmează, să trasăm succint genealogia acestei ramuri „europene” descinse din familia Suțu.

NICOLAE SUȚU (n. Constantinopol, 1787 - + București, 21 august 1851), a fost fiul beizadelei Grigore Mihai Suțu (Foto 1) și al soției sale românce Safta Nicolae Dudescu, frate deci cu domnitorul Mihalache Suțu, eteristul. (Foto 2) Safta Dudescu era sora Marelui Logofăt Constantin Nicolae Dudescu, conte al Sfântului Imperiu, excentricul și imprudentul delapidator al imensei averi familiale cheltuite la Paris, Viena și Baden-Baden, care și-a sfârșit viața în cea mai cruntă mizerie. Căsătorit în 1814 cu **Alexandrina Nenciulescu**, fiica lui Alexandru Nenciulescu, caimacam al Craiovei, și a soției sale Ralù Conduratu, Nicolae Suțu a fost tatăl a opt copii, printre care Alexandru, a cărui descendență a devenit franceză după câteva generații. Marele Logofăt Nicolae Suțu este înmormântat în biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel din București, iar soția sa, decedată la 17 aprilie 1877, este înmormântată în cimitirul mănăstirii Pasărea.

ALEXANDRU SUȚU, (Foto 3) fiul lui Nicolae Grigore Suțu și al Alexandrinei Nenciulescu, născut în București, la 31 iulie 1830 și decedat timpuriu în Paris, la 20 aprilie 1877, la trei zile după decesul mamei sale, în casa ginereului său Edmond de Werbrouck din strada Taitbout, a fost un mare proprietar și membru influent al Franc-Masoneriei. Mormântul său se află în cimitirul parizian Père-Lachaise.

Se căsătorește în 1854, la București, cu **Maria Obedeanu**, fiică a Marelui Logofăt Grigore Nicolae Obedeanu și a Zoei Polizu. Maria Obedeanu era născută la București, în 1834, și decedată tragic la Vanves, lângă Paris, la 22 iulie 1905, retrasă din viața socială, deoarece își pierduse mințile. Este înmormântată în cavoul familiei din Paris, alături de soțul său și de fiica Eugenia. Lucru curios, însă destul de frecvent în actele de stare civilă, actul său de deces comportă o eroare, menționând că numele patronimic al mamei sale nu era Polizu, ci Facca.

Prin 1860, Alexandru Suțu și familia se instalează la Paris, într-o proprietate din sec. XVII, compusă din mai multe corpuri de clădiri în jurul unei vaste grădini, situată în rue Basse nr. 43, astăzi rue Raynouard, în cartierul Passy. Pentru a nu-i strica vederea ducesei de Aumont, care locuia peste drum, proprietatea a fost înconjurată cu un zid înalt, care o ascundea privirilor. Proprietatea mai avea o intrare prin spate, prin strada Berton, unde timpul s-a oprit în loc de pe vremea când Balzac, pe care Alexandru Suțu nu l-a putut cunoaște, Balzac decedând în 1850, locuia în casa de alături și fugea prin strada Berton pentru a scăpa de creditori. Din nefericire, am descoperit această casă după incendiul din 1996, când era deja în ruine. Actualmente, proprietatea a fost

cumpărată în 2002 de Muzeul Balzac, care o renovează, iar hotelul particular al ducese de Aumont nu mai există.

Cuplul a avut patru copii și anume: Alexandrina, Elisabeta, Grigore și Eugenia. Ne vom ocupa de fiecare în parte, însă în ordinea inversată, întrucât doar Alexandrina a avut o descendență, de care ne-am ocupat în studiul de față.

EUGENIA SUȚU, fiica lui Alexandru Nicolae Suțu și a Mariei Obedeau, era născută la 22 februarie 1861, în Paris, unde a și decedat la 4 februarie 1919, fiind înmormântată alături de genitorii săi, în cimitirul Père Lachaise. Eugenia s-a căsătorit la Paris, la 6 februarie 1882, cu **sir William Alexander Betzold**, fiul lui Adolph Bethold și a Jeannei Simon, născut în orașul german Dessau, la 11 noiembrie 1839, și devenit bancher englez. În 1919, când a decedat la domiciliul său parizian din rue de l'Assomption nr. 17, Eugenia Suțu era deja văduvă. Această adresă ne-a dat puțin de furcă întrucât în 1782 marchizul de la Tour du Pin-Gouvernet își construise în acest loc un castel înconjurat de un domeniu de 5 hectare, vândut în 1855 măicuțelor augustine ale ordinului Adormirii Maicii Domnului (în franceză, Assomption, de unde numele străzii), care au construit alături de castel o mănăstire în stil gotic, cu o pensiune pentru tinerele fete. Însă, în 1906, măicuțele au fost alungate, datorită unor legi privind congregațiile și nu au revenit decât în 1953, ceea ce dovedeste că Eugenia Suțu, care locuia acolo în 1919, nu se călugărise și nu se convertise. Castelul și mănăstirea au fost distruse în 1927, iar capela actuală nu datează decât din 1961.

GRIGORE SUȚU, fiul lui Alexandru Nicolae Suțu și al Mariei Obedeau, născut la București, în 1859 și decedat la 22 martie 1913, a fost rentier, devenind, după 1880, ofițer în armata elenă.

În tinerețe, Grigore Suțu s-a îndrăgostit de frumoasa și scilpitoarea artistă **Maria Bashkirtseff** (1858-1884), (Foto 4) pe care a cerut-o în căsătorie, în 1880, cu toata pasiunea celor douăzeci de ani ai săi, în timpul unui bal dat în beneficiul sinistraților din Murcia. Însă, toate galanteriile sale costisitoare și originale n-au avut alt rezultat decât indiferența acestei tinere fete pentru care Suțu, cu renta sa de prinț valah de 40.000 franci pe an, nu era destul de bogat pentru a se mărita cu el. Maria, fiica lui Constantin Bashkirtseff și a Mariei Babanin, s-a remarcat în Franța ca pictoriță, sculptoriță, memorialistă și scriitoare franceză. Bolnavă de tuberculoză, boală pe care a încercat în van să o vindece cu mijloacele epocii, și care a răpus-o în floarea vârstei, la numai 26 ani, Maria Bashkirtseff și-a construit o viziune sardonică a vieții, devenind egocentrică și provocatoare în convicțiunile și relațiile sociale, ceea ce nu a fost întotdeauna în avantajul ei. Până la urmă, Suțu decide să pună capăt acestei legături, părăsind Franța și devenind ofițer al armatei elene. A existat un portret al său, pictat de Maria Bashkirtseff, portret pe care aceasta l-a deteriorat într-un moment de furie, pictând un cap de căfel peste chipul tânărului Suțu.

ELISABETA sau **ELISA SUȚU**, fiica lui Alexandru Nicolae Suțu și a Mariei Obedeanu, era născută la București, în anul 1857 și decedată tot la București, în 1937. Deși copiii lui Alexandru Suțu au trăit de mici la Paris, unde părinții s-au instalat prin 1860, Elisa, asemeni fratelui său Grigore, s-a întors în România datorită unei decepții sentimentale. Elisa cunoaște la Paris pe scriitorul și dramaturgul **Alexandre Dumas fiul** (Foto 5) care, pe lângă faptul că era o celebritate, era și un mare cuceritor. Bineînțeles că Elisa, o tânără inexperimentată de 18 ani, crede în dragostea francezului de 51 ani. Extrem de flatat de a fi fost prima dragoste a tinerei fete, Dumas o asigură ca pentru el ea este ultima sa dragoste, lăsând-o să creadă că o va lua în căsătorie după decesul iminent al soției sale bolnave, Nadeja Knorring, văduva prințului Naryschkine. Legătura a durat 20 ani, din 1875 până în 1895, după care văduvul Dumas s-a căsătorit, bineînțeles, cu o altă persoană, Henriette, fiica actorului Régnier de La Brière. Nu departe de Paris, la Port-Marly, există și acum, salvat *in extremis* de la demolare, castelul Monte-Cristo, pe care tatăl scriitorului și-l construise în 1844, desenând singur planurile clădirii.

Elisa Suțu arse scrisorile iubitului infidel, interzise să i se mai pronunțe numele în preajma sa și pleacă definitiv înapoi acasă la București. Cât despre Dumas, acesta n-a mai apucat să se bucure de noul mariaj cu tânăra Henriette, murind chiar în primul an de căsătorie.

S-a păstrat un frumos portret monden al Elisei Suțu, executat de pictorul Mihály Munkacsy în anul 1889, când Elisa avea 32 ani, (Foto 6) aflat actualmente într-o colecție particulară din SUA, al cărui proprietar ține să rămână necunoscut.

ALEXANDRINA SUȚU, (Foto 7) numită și Alina sau Lina, fiica lui Alexandru Nicolae Suțu și a Mariei Obedeanu, era născută în București, la 9 februarie 1855 și decedată la Paris, în etate de 67 ani, la 3 iulie 1922, fiind înmormântată împreună cu soțul în cimitirul parizian din Passy. Frecventând aceeași lojă Franc-Masonică din Paris, *Amitié parfaite*, tatăl Alexandrinei l-a cunoscut pe Edmond de Werbrouck, cu numai cinci ani mai tânăr decât el, cu care și-a măritat fiica la 15 iulie 1874, în impozanta biserică Saint-Augustin din cartier, familia Suțu locuind în rue de la Pépinière nr. 7, iar sediul băncii Werbrouck fiind nu departe, în rue Saint-Georges nr. 5. După căsătorie, cuplul se mută în scuarul d'Orléans din strada Taitbout din apropiere, pentru ca Alexandrina să nu locuiască prea departe de familia sa rămasă în rue de la Pépinière.

Edmond Antoine Louis baron de Werbrouck, (Foto 8) bancher belgian și mare proprietar, era fiul lui Edmond Charles Louis Werbrouck, mare proprietar, și al Mariei Catherine de Geens. Fiind creat baron, își adaugă particula „de” în fața numelui patronimic, care până la el fusese doar Werbrouck. Născut în orașul Louvain (Leuven), în Brabantul belgian, la 1/14 mai 1835, Edmond de Werbrouck avea deja 39 ani în momentul căsătoriei, cu douăzeci mai mult decât tânăra sa soție și mai fusese o dată căsătorit, cu Aminthe Fanie Aimée Bourré, născută în Lille, la

1 octombrie 1833 și decedată la 26 octombrie 1883, fiica lui Jean-Baptiste Joseph Bourré, negustor, și a Hyacinthei Flore Massard, cu care Werbrouck se însurase în Lille, la 26 decembrie 1863, pentru a divorța doar peste câțiva ani, în 1867.

Werbrouck moare cu douăzeci de ani înaintea soției sale, respectând diferența de vârstă inițială, la 67 ani deci, la 11 septembrie 1902, în castelul său din Jambville și este înmormântat în cavoul din cimitirul parizian Passy.

Stră-strănepot al celebrului primar al orașului Anvers, Jan Steven Werbrouck, fondatorul băncii cu același nume, Edmond de Werbrouck era deja un om bogat și influent în momentul căsătoriei oficiate la primăria arondismentului VIII din Paris și celebrată la biserica Saint-Augustin din apropiere. Alexandru Suțu, care va deceda din păcate peste trei ani, și-a condus fiica la altar, însă mama fetei, Maria Obedeanu, deja retrasă la Vanves, nu a mai fost în stare să participe la căsătoria fiicei sale. Cât despre genitorii soțului, aceștia erau deja decedați la acea dată. Martorii, prieteni ai cuplului, prezenți la primărie și la biserică au fost: contele Victor de Tocqueville, baronul Gaston Philippe Martineau de Chenez, Emile de Girardin și contele Théophile Charles de l'Angle Beaumanoir.

Jean Etienne Augustin Joseph Werbrouck, primarul orașului Anvers, (Foto 9) era nepotul de fiu al fratelui episcopului Joseph Anselme François Werbrouck (1692-1747), episcop în Belgia și Olanda. Născut în 1750, Jean Etienne (Jan Steven) se căsătorește în 1770, la Anvers, cu Anna Legrelle, rămânând însă văduv în 1793. Doi ani mai târziu, în 1795, se recăsătorește cu Marie Hélène Bosso, instalându-se la Paris, după ce făcuse avere din comerțul cu țesături și postav și fondase banca Werbrouck & Cie, care-l avea client chiar pe împăratul Austriei. Membru influent al Franc-Masoneriei, înobilat de împărăteasa Maria Tereza în 1779, opozant al împăratului Iosif al II-lea, fiul Mariei Tereza, în timpul revoltei din 1789, fidel admirator al Revoluției franceze și devotat Franței, care anexase în 1795 Olanda austriacă, Werbrouck este numit primar al orașului Anvers de către Primul consul Bonaparte în 1801, care-l ridică chiar la demnitatea de Cavaler al Legiunii de onoare doi ani mai târziu, la 18 iulie 1803, când îl vizitează la Anvers, împreună cu Iosefina, copleșindu-l cu somptuoase cadouri. Anvers-ul reprezenta pentru Napoleon o poziție strategică cheie a dispozitivului său de atac contra Marii Britanii, intenționând chiar să construiască aici un mare șantier naval, un gigantesc arsenal și un important centru economic. Prețuire supremă, Napoleon îl invită chiar, în 1811, la botezul fiului său, regele Romei.

Aflat în culmea gloriei, Werbrouck cade însă în dizgrație în 1811, fiind destituit din cauza unor acuzații de luare de mită și delapidare, însă este achitat ulterior, la Bruxelles, neputându-se dovedi implicarea sa, ci doar a soției. Denunțătorii, nemulțumiți de verdict, se plâng împăratului Napoleon, pretinzând că jurații fuseseră cumpărați, drept pentru care Napoleon anulă verdictul tribunalului și Werbrouck fu din nou închis, murind înainte de sfârșitul procesului, în 1813, în închisoarea din Douai, epuizat fizic și moral.

În amintirea sa, Alexandrina Suțu oferi orașului Anvers, în 1903, la un an după decesul soțului său, un bust al primarului Werbrouck, decorat cu stema familiei și purtând următoarea inscripție: *Cavalerul Jean Etienne Werbrouck, primar al orașului Anvers, 1801-1811. În numele lui Edmond Antoine Louis de Werbrouck, stră-strănepotul său, prin grija Doamnei văduve Edmond de Werbrouck, născută principesă Suțu.* Instalată inițial în Sala primarilor, statuia este astăzi dacă nu dispărută, cel puțin de negăsit.

Înainte de a se muta în avenue Foch nr. 44, numită pe atunci avenue du Bois, artera șic a orașului, care ducea către Bois de Boulogne, loc monden de echitație, familia Werbrouck a locuit după căsătorie în scuarul d'Orleans. Se intra prin portalul de la nr. 80 al străzii Taitbout sau prin strada Saint-Lazare. Acest loc încântător și liniștit fusese creat în 1829 de arhitectul englez Edward Cressy, care a cumpărat locul pentru 500.000 franci, transformându-l într-un scuar londonez. Chopin, ajutat de Ecaterina Obreskoff-Suțu, binefăcătoarea sa, locuia la nr. 9, iar familia Werbrouck la nr. 6, în corpul de clădire cu coloane ionice din fața fântânii din mijlocul scuarului. Aici a decedat, la 20 aprilie 1877, Alexandru Suțu, tatăl Alexandrinei.

Prin 1890, Edmond de Werbrouck se instalează cu familia în castelul de la Jambville, din Yvelines, care aparținuse familiei de Maussion încă din sec. XVI. Castelul avea un vast parc englezesc, cu un templu grec în ruine, după moda romantică de atunci, un oratoriu, o peșteră etc., astăzi dispărute. Etienne de Maussion, ultimul proprietar, murise ghilotinat la Revoluție, la vârsta de 43 ani. Edmond de Werbrouck moare aici în 1902, dar nu este înmormântat în cimitirul castelului, al familiei de Maussion, ci la Paris. Fiul său Max se căsătorește în anul următor, după care familia este nevoită să vândă castelul.

Acum câțiva ani, am avut surpriza să găsim, la un anticar din Gand, o raritate: un nasture de livrea purtat de servitorii casei Werbrouck-Soutzo, cu scuturile celor două familii alipite. (Foto 10)

La Biblioteca Națională din Paris, am găsit trei cărți scrise de bancherul Edmond de Werbrouck și editate în Franța. Prima lucrare, scrisă în colaborare cu baronul Henri Arnous de Rivière, este *Mémoire ayant trait à la Société générale de crédit du Pacifique, aux mines d'argent de Caracollès, Chili-Bolivie, et à un prêt de 2.996.500 francs*, apărută la Ed. Dubuisson, în 1873. Următoarea este *La Banque Nationale de France*, apărută la Ed. Albert Savine, în 1891. Sunt lucrări de specialitate, scrise în calitatea sa de bancher. A treia lucrare însă, este diferită de precedentele, făcându-ne să descoperim „omul” Werbrouck, fervent catolic practicant, care caută să sensibilizeze opinia publică și societatea franceză înstărită a epocii la soarta copiilor defavorizați orbi din naștere, în scopul de a le asigura o pregătire profesională și un loc în societate, cu tot imensul lor handicap. Ceva în genul binecunoscutei asociații caritative *Les Orphelins apprentis d'Auteuil*, a

misionarului Daniel Brottier. Lucrarea, apărută la Ed. Flammarion, în 1898, se intitulează *Aimons les aveugles!*

Soții Werbrouck duceau însă și o viață mondenă, grație căreia ne-au rămas câteva tablouri comandate celebrului pictor maghiar Mihaly Munkacsy (1844-1900), care se instalase la Paris în 1872. Pe adevăratul său nume Michael Lieb, tânărul Munkacsy se căsătorește în 1874 cu bogata văduvă baronului de Marches, cunoscând succesul încă de la începutul carierei. Îi datorăm portretul Elisei Suțu, pe care l-am menționat mai înainte și alte două tablouri de familie. (Foto 11)

HENRI, ALEXANDRE, EDMOND baron de WERBROUCK, (Foto 12) fiul Alexandrinei Suțu și al soțului său Edmond de Werbrouck și moștenitorul titlului de baron, era născut în Paris, la 22 iulie 1875, botezat la biserica Notre-Dame-de-Lorrette din Paris și decedat în castelul din Morthemmer, departamentul Vienne, la 3 februarie 1940, în urma unui accident de mașină. Este înmormântat în cavoul părinților din cimitirul din Passy. Henri fusese industriaș și decorat cu Crucea de Război franceză în Primul Război mondial.

La 23 septembrie 1907, în castelul Sorel din Orvillers-Sorel, Ressons-sur-Matz, departamentul Oise, al familiei de Bardon de Segonzac, Henri se căsătorește cu **Anne Marie Mathilde Marguerite de Bardon de Segonzac**, fiica baronului Henri Marc de Bardon de Segonzac, Consilier general al departamentului Oise, și a soției sale Louise Renée Radegonde Marie de Beauchamp. Domnișoara de Bardon de Segonzac era născută în orașul Compiègne, departamentul Oise, la 12 iulie 1881 și decedată în castelul Morthemmer, la 25 mai 1964, fiind înmormântată în cimitirul din Morthemmer, urmând a fi transferată de urmași, în curând, alături de soțul său.

Fiica lor, **YOLANDE, HENRIETTE, MARIE, ROXANE DE WERBROUCK**, se naște în Paris, la 27 februarie 1909 și moare în orașul Poitiers, departamentul Vienne, la 13 noiembrie 1992. Yolanda se căsătorește la Londra, la 1 februarie 1937, cu englezul de origine franceză **Joseph Numa Philippe de Volpelières marchis d'Escombreras**, născut în Vacoas (Insulele Mauriciu), la 8 mai 1897 și decedat în castelul Morthemmer, la 31 iulie 1968. Cuplul divorțase însă cu doi ani înainte, la Poitiers, la 4 iulie 1966. Yolande de Werbrouck a avut doi copii, **Gualbert**, celibatar, și **Alexandra de Volpelières**, care a avut din căsătoria cu americanul **Endicott** doi fii: **Gregory** și **Alexander**, care trăiesc în SUA și care au la rândul lor copii, care sunt stră-stră-strănepoții Alexandrinei Suțu.

Originară din Périgord, familia de Bardon de Segonzac prezintă o filiațiune nobilă încă din 1450. În 1623, Marc de Bardon de Segonzac, căpitan în regimentul din Ribérac, în Dordogne, este creat baron, iar Louis-Joseph de Bardon de Segonzac (1784-1874), fiul amiralului Pierre-François, purta titlul de marchiz.

MAX, GEORGES, GASTON, ERNEST DE WERBROUCK, fiul Alexandrinei Suțu și al soțului său Edmond de Werbrouck, era născut în Paris, la 16 iunie 1876, botezat la biserica Notre-Dame-de-Lorette din Paris și decedat tot în

Paris, la 30 noiembrie 1918, fiind înmormântat în cavoul său din cimitirul Passy. De profesie inginer agronom, Max se căsătorește la Jambville, în castelul familiei, la data de 25 martie 1903, cu **Rose Augustine Bultel**, fiica lui Albert Frédéric Bultel, șef cultivator, și a Alexandrinei Elisabeth Poughon. Rose Bultel era născută la Montfort-l'Armaury, în Yvelines, nu departe de Jambville, la 17 septembrie 1874 și decedată cu câteva luni înaintea soțului său, la 24 iunie 1918, în sanatoriul din Cambo-les-Bains din departamentul Pyrénées-Atlantiques, unde a fost înmormântată și de unde este exhumată doi ani mai târziu, la 29 ianuarie 1920, pentru a fi transferată alături de soț, în cimitirul parizian din Passy.

Fiul lor, **PIERRE, GAËTAN, MAX, MARCEL de WERBROUCK**, născut în Paris, la 2 octombrie 1904 și decedat în sanatoriul din Enval, departamentul Puy-du-Dôme, la 21 septembrie 1925, fără descendenți, a fost ultimul „de Werbrouck”.

RENEE, MARIE, MARGUERITE, ELISABETH DE WERBROUCK, fiica Alexandrinei Suțu și a soțului său Edmond de Werbrouck, era născută în castelul Belleville din Gif-sur-Yvette, departamentul Essonne, la 30 octombrie 1878 și decedată în Paris, la 24 iulie 1902. La 4 aprilie 1899, se căsătorește în castelul din Jambville, cu **Edmond Charles Marius baron de Marçay**, fiul baronului Charles Edgard Omer de Marçay, Subprefect și Comisar al pacheboturilor transatlantice, și al Jeannei Maria Théodosia Elisabeth Texier, născut în orașul Le Havre, la 16 martie 1869 și decedat în Paris, la 24 februarie 1929. Mormântul soților se află în cimitirul parizian Père-Lachaise, în cavoul familiei de Marçay. Edmond de Marçay a fost inginer și industriaș, Cavaler al Legiunii de onoare.

În afara reședinței pariziene din rue de la Chaussée d'Antin nr. 49, în spatele Operei Garnier, soții de Marçay posedau o superbă vilă în Versailles, Villa „Les Tilleuls”, înconjurată de un vast parc, astăzi în parte dispărut. Nu departe de această vilă locuia mătușa Alexandrinei, Maria Alexandru Suțu, căsătorită cu căpitanul de fregată Ferdinand Barthe. Familia de Marçay, astăzi stinsă, mai posedă un frumos castel pe Valea Loarei, actualmente hotel-restaurant de lux, aflat în proprietatea altei familii.

Rămas văduv, baronul de Marçay se recăsătorește la Paris, cu trei săptămâni înainte de a deceda, la 4 februarie 1929, cu Jeanne Françoise Raffin, născută în Paris, la 26 noiembrie 1878 și decedată tot la Paris, în noaptea de 9/10 martie 1939, fiica lui Ferdinand Raffin, hotelier, și a Jeanettei Poulhès.

MARCELLE, EUGENIE, LEONTINE DE WERBROUCK, fiica Alexandrinei Suțu și a soțului său Edmond de Werbrouck, era născută în Paris, la 18 iunie 1881 și decedată tot în Paris, la 18 octombrie 1918, fiind înmormântată în cavoul părinților din cimitirul parizian din Passy. Marcelle de Werbrouck a luat parte la Războiul cel Mare ca infirmieră la Crucea Roșie.

La 2 martie 1903, în Paris, Marcelle de Werbrouck se căsătorește cu **Gaëtan Joseph Ferdinand Marie cavalier de Knÿff**, (Foto 13) industriaș, fiul cavalerului Oscar Antoine Georges Marie de Knÿff, avocat, și al soției acestuia, Eugénie Ferdinande Joséphine de Meurs, născut în orașul belgian Duffel, la data de 5 mai 1871 și decedat la Neuilly s/Seine, lângă Paris, la 2 aprilie 1933, fiind înmormântat în cavoul familiei de Knÿff din cimitirul Père-Lachaise.

Familia de Knÿff, originară din Utrecht, este cunoscută încă din anul 1108 și a dat mai mulți judecători, reprezentanți regali, primari și consilieri acestui oraș. În 1719, primarul orașului Anvers, Jacques Gérard Knÿff, a fost creat cavalier al Sfântului Imperiu și autorizat să se numească „de Knÿff”, dar în 1724, după decesul soției sale, Marie Agnès Verbiest, acesta se călugărește, devenind preotul catedralei din Anvers. Unul dintre cei 11 copii ai săi, Michel Jean Antoine de Knÿff, a fost stră-străbunicul cavalerului Gaëtan de Knÿff, soțul Marcellei de Werbrouck.

La 16 decembrie 1822, cavalerul Charles de Knÿff (1754-1826), înalt prelat în Anvers, străbunicul lui Gaëtan, figura pe prima listă oficială a nobililor din Anvers și obținuse recunoașterea nobleței și a titlului de cavalier, transmisibil întregii sale descendențe bărbățești.

Gaëtan de Knÿff și Marcelle de Werbrouck au avut trei fii (Foto 14) :

- **André**, industriaș, n. Paris 11.01.1904, = Neuilly s/Seine 1.09.1936 cu Colette Arnoux, + Le Coudray 20.10.1987
- **Gilbert**, expert de artă, n. Paris 26.06.1905, + Paris 13.01.1980, f.d.
- **Roland**, manager, n. Paris 12.02.1916, =1) Paris 16.09.1950 cu Maria de Bal (div.), =2) Paris 12.10.1961 cu Nicole Ridard

André de Knÿff a avut patru copii:

- **Alain**, industriaș, n. Vincennes 3.08.1937, = Neuilly s/Seine 19.05.1965 cu Marie Béra, + Paris 7.09.1986, el însuși tatăl a trei copii : **Laurent**, n. Neuilly s/Seine 23.07.1966, **Marion**, n. Neuilly s/Seine 21.11.1968 și **Virginie**, n. Issy-les-Moulineaux 5.12.1973, stră-strănepoții Alexandrinei Suțu, ei înșiși genitori

- **Bruno**, n. Caudéran 9.12.1939, = Neuilly s/Seine 28.03.1966 cu Marie de Wilde (div.), el însuși tatăl a doi fii : **Pascal**, n. Levallois-Perret 5.09.1966 și **Benoît**, n. Levallois-Perret 14.09.1967, stră-strănepoții Alexandrinei Suțu, cu siguranță genitori la rândul lor

- **Laurence**, n. Vincennes 4.01.1944
- **Véronique**, n. Vincennes 04.01.1946

Roland de Knÿff a avut trei copii :

- **Chantal** (1), n. Neuilly s/Seine 13.08.1952
- **Olivier** (2), director de firmă, n. Neuilly s/Seine 18.01.1960, + Ezy s/Eure 26.06.1985, care a avut o fiică cu Véronique Georgeon: **Lucie**, n. Paris 16.05.1981

- **Caroline** (2), n. Neuilly s/Seine 12.10.1965

MARGUERITE, NICOLE, ROXANE, MICHELLE DE WERBROUCK, (Foto 15) fiica Alexandrinei Suțu și a soțului său Edmond de Werbrouck, era născută în Paris, la 5 iunie 1886 și decedată la Boulogne s/Seine, lângă Paris, la 16 decembrie 1917, fiind înmormântată mai întâi în cimitirul Passy, în cavoul părinților, și apoi deshumată și transferată la 17 octombrie 1919, după terminarea războiului, în cimitirul din Longwy, din Meurthe-et-Moselle.

Marguerite se căsătorește la Paris, în biserica Saint-François-de-Salle, la 23 martie 1908, cu **Charles Pierre Eugène Marie baron d'Huart**, fiul baronului Hippolyte Alphonse Joseph d'Huart, industriaș, și al Mariei Alphonsine Wilhelmine Hélène Nothomb, născut la Longwy, în Lorena, la data de 12 mai 1880 și decedat în castelul Fresnois din Montmédy, departamentul Meuse, la 15 iulie 1952, unde a fost înmormântat. După 1990, este deshumat și transferat în cimitirul din Fresnois. Charles d'Huart a fost industriaș, Consilier general de Meurthe-et-Moselle, diplomat, decorat cu ordinul belgian Léopold II, ordinul luxemburghez al Coroanei de stejar, Crucea de Război franceză, ridicat la rangul de Cavaler al Legiunii de onoare.

După decesul timpuriu al soției, Charles d'Huart se recăsătorește în Paris, la 27 iunie 1921, cu Marie Charlotte Yvonne Beauvarlet de Moismont, născută în orașul Limoges, departamentul Haute-Vienne, la 28 iulie 1882 și decedată în Paris, la 7 iunie 1938, fiica lui Félix Antoine Lucien Beauvarlet de Moismont și a Clémensei Alexandrine Marie Chrestien de Lihus.

Originară din Luxemburg, familia d'Huart prezintă o filiațiune neîntreruptă din anul 1353. Creați Cavaleri ai Sfântului Imperiu la 13 septembrie 1613, membrii acestei familii sunt recunoscuți nobili în Franța în 1689. Gérard Mathias d'Huart, căpitan general al armatelor spaniole, a fost creat baron la 19 iulie 1707 de către regele Spaniei Filip V, nepotul regelui Franței Ludovic al XIV-lea, iar fiilor săi, Henri și Charles, fondatorii celor două ramuri ale familiei, luxemburgheză și franceză, le-a fost recunoscut, în 1816, de către regele Olandei Wilhelm I de Orania-Nassau, titlul transmisibil de baron.

MARIE-ANTOINETTE DE WERBROUCK, fiica Alexandrinei Suțu și a soțului său Edmond de Werbrouck, era născută în Paris, la 13 iunie 1877 și decedată zece zile mai târziu tot în Paris, la 23 iunie 1877, înmormântată întâi în cimitirul din Saint-Ouen, de lângă Paris, apoi deshumată și transferată, la 24 iulie 1880, în cimitirul din Passy, în cavoul părinților.

ANDREE, MARIE, EDMEE, ARMANDINE, PHELISE DE WERBROUCK, fiica Alexandrinei Suțu și a soțului său Edmond de Werbrouck, era născută în Paris la 25 februarie 1884 și decedată copil, în castelul familiei din Jambville, la 12 iulie 1899, fiind înmormântată în cavoul familiei din Passy.

Această succintă prezentare a descendenței franceze a Alexandrinei Alexandru Suțu nu este decât o un exemplu de integrare europeană a familiilor românești, considerând că, la acea epocă, familia fanariotă Suțu, cu excepția ramurilor întoarse în Grecia, se împământenise, devenind română. Din păcate însă, astăzi, în afara descendenței elene a lui Dimitrie Scarlat Suțu, primarul Atenei, deloc numeroasă, și a ramurii din Canada, a regretatului Constantin Grigore Suțu, și mai restrânsă, familia Suțu este, încet dar sigur, pe cale de dispariție, referindu-ne bineînțeles la filiațiunea bărbătească. Prin femei însă, așa cum am văzut, descendenții ei sunt europeni de mult.

1. Beizadeaua Grigore Mihai Suțu
Prince Grigore Mihai Suțu

2. Mihail Grigore Suțu vodă, eteristul
Prince Mihail Grigore Suțu

3. Alexandru Nicolae Suțu la New York
Alexandru Nicolae Suțu in New York

4. Autoportretul Mariei Bashkirtseff,
1880, Musée des Beaux-Arts, Nisa
Self-portrait of Maria Bashkirtseff,
1880, Musée des Beaux-Arts, Nisa

5. Alexandre Dumas fiul
Alexandre Dumas son

6. Portretul Elisei Suțu pictat de
Munkacsy în 1889, colecție
particulară în SUA
Elisa Suțu portrait painted by
Munkacsy in 1889, private collection,
U.S.A.

7. Alexandrina Alexandru Suțu
Alexandrina Alexandru Suțu

8. Edmond de Werbrouck
Edmond de Werbrouck

9. Portretul primarului Jan Steven Werbrouck
Major's Jan Steven Werbrouck portrait

10. Nasture de livrea al casei Werbrouck-Soutzo
Button of the family Werbrouck-Soutzo livery

11. „La visite d'une mère au berceau”, de Munkacsy, Paris, 1879. Elisa și Eugenia Suțu vizitând-o pe sora lor Alexandrina și pruncul Renée, Noua Pinacotecă din Munich
„La visite d'une mère au berceau”, by Munkacsy, Paris. Elisa and Eugenia Suțu in a visit to theirs sister named Alexandrina and Renée child. New picture gallery from Munich

12. Henri baron de Werbrouck
Henri baron de Werbrouck

13. Gaëtan de Knÿff
Gaëtan de Knÿff

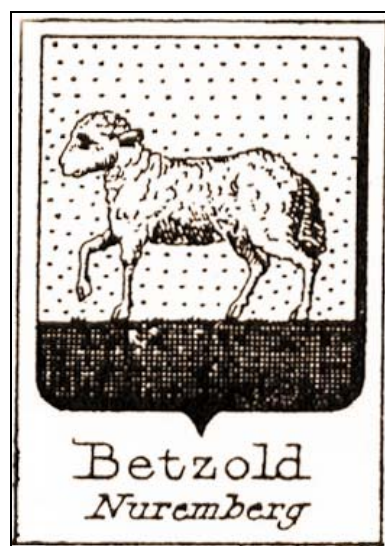
**14. Marcelle și Gaëtan de Knÿff, cu
copiii Gilbert și André și cuscii
Marcellei, 1909**
Marcelle and Gaëtan de Knÿff with
children André and Marcella's parents-
in law

15. Marguerite de Werbrouck
Marguerite de Werbrouck

16. Stema familiei de Bardon de Segonzac, Armorialul Rietstap, 1887
Bardon de Segonzac family coat of arms, from Rietstap, 1887

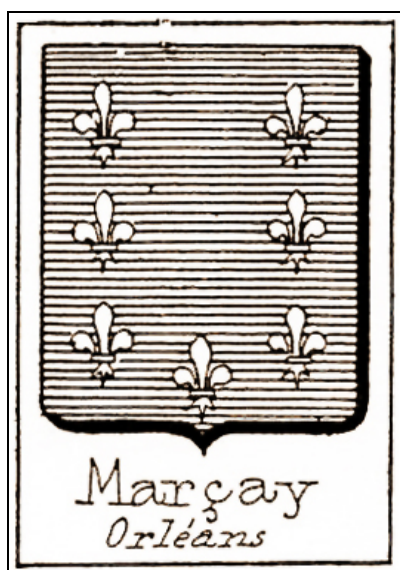
17. Stema familiei Betzold, Armorialul Rietstap, 1887
Family Betzold coat of arms, from Rietstap, 1887

18. Stema familiei d'Huart, Armorialul Rietstap, 1887
Family d'Huart coat of arms, from Rietstap, 1887

19. Stema familiei de Knÿff, colecția familiei de Knÿff
Family de Knÿff coat of arms

20. Stema familiei de Marçay,
 Armorialul Rietstap, 1887
 Marçay's coat of arms, from Rietstap,
 1887

21. Stema familiei Obedeau,
 Hagi-Moscu, Steme boerești din
 România, 1923
 Obedeau and Hagi-Moscu family
 coat of arms, România, 1923

22. Stema familiei Suțu,
 colecția autorului
 Suțu family coat of arms. Author's
 collection

23. Stema familiei de Werbrouck,
 Armorialul Rietstap, 1887
 Werbrouck family coat of arms, from
 Rietstap, 1887

CAPESTANG, MON AMOUR! CAPESTANG, DRAGOSTEA MEA!

Adrian Irvin Rozei*

Abstract

Capestang, a small city of Languedoc, carries the memory of a brilliant Middle-Age past as one of the residences belonging to the Archbishop of Narbonne. A painted ceiling from the XVth century shows an extremely well preserved collection of images representing the daily life in the medieval south of France. Fernand Pigot, appointed in 1926 as Honorary Consul of Rumania in Béziers, was a brilliant scholar, journalist and writer from Cape tang, member of the prestigious Société Archéologique, Scientifique et Littéraire. This article talks about the strange fate of this short lasting Consulate.

Key words: Cape tang, painted ceiling, consulate of Romania, Fernand Pigot, félibre, Société Archéologique, Beziers

Dans l'après-midi du 6 juin, plus de cent personnes étaient rassemblées dans la cour du château de la ville de Cape tang.

Capestang est une petite ville qui se trouve au cœur de la région du Languedoc, à égale distance des villes de Béziers et de Narbonne. Se trouvant au milieu de la plus étendue zone viticole du monde, mais à seulement 20 km de la mer, le bourg rappelle par son nom d'origine latine - Capus stagni - l'existence d'une étendue d'eau qui la reliait avec la Méditerranée. Cet étang salé a généré par le sel qu'il produisait pendant des siècles la richesse de la ville qui au Moyen Âge avait, à un certain moment, presque autant d'habitants que des localités qui sont devenues des chefs-lieux de département.

C'est ainsi qu'à Cape tang on a commencé dès le XIII-ème siècle, la construction d'une énorme église, la collégiale, qui se trouve sur la place centrale du village. Mais, après avoir construit un tiers de l'édifice projeté, les fonds ont été épuisés et la collégiale attend depuis quelques sept cents ans la fin des travaux.

Dans le voisinage immédiat de la cathédrale, un bâtiment d'apparence modeste, en quelque sorte un parallélépipède d'une forme difficile à définir, appuyé d'un côté sur une maison bourgeoise rappelant le style pratiqué au XIX

* Ingénieur des mines, Paris.

ème siècle, porte en langage local le nom de „château”¹. Il est vrai que le voyageur qui se donne la peine de contourner le bâtiment découvre une enceinte majestueuse dont ne survivent que deux tours cylindriques qui ont affronté avec vaillance les outrages du temps. Peut-être pas tellement les fléaux du temps que l’indifférence et la mentalité matérialiste des hommes à partir du jour où ceux qui les ont construites, les archevêques de Narbonne, ne possédaient plus la puissance économique d’autrefois.

Au Moyen Âge, l’archevêque de Narbonne contrôlait un territoire immense qui s’étendait, à un certain moment, depuis la vallée du Rhône jusqu’au nord de la ville de Toulouse et, en longeant la côte de la Méditerranée, depuis Barcelone jusqu’aux Cévennes. A cette époque, la fortune de l’église était considérable et provenait tout autant de l’exploitation des terrains agricoles que de la vente du sel ou des dîmes encaissées pour les transactions commerciales. Au XIVème siècle, la fortune de l’archevêché de Narbonne était considérée comme étant la troisième du royaume, après celles des églises de Rouen et d’Auch.

Mais Capestang n’était qu’une des dix-huit villes fortifiées qui contrôlaient le territoire de l’archevêché. Comme le haut personnage de l’église circulait en permanence à travers son territoire, il avait besoin d’innombrables résidences pour pouvoir y séjourner. En même temps, dans un château comme celui de Capestang, logeaient en permanence les autorités religieuses ou administratives de son entourage, ainsi que les membres de sa famille. En parallèle, la ville se développait sous la conduite d’un „consul” - en quelque sorte un gouverneur - qui avait lui aussi ses „obligés” se trouvant quelquefois en accord, d’autre fois en opposition avec les décisions de l’archevêque.

Malgré toute cette puissance accumulée, le sort de la ville n’a pas toujours été „un long fleuve tranquille”. En 1356, vers la fin de la guerre de Cent Ans, le fils du roi d’Angleterre, le terrifiant „Prince Noir”, a lancé une attaque contre la ville de Narbonne qui paraît-il n’a pu être arrêtée que sous les murs de défense de Capestang.

Quelques années plus tard, en 1380, Jean de Berry, l’oncle du roi de France Charles VI, a habité à Capestang, probablement au «château», l’endroit le plus sûr de la région. A cette époque, à cause de la révolte permanente des populations décimées par les guerres et la peste, aucune des villes voisines, Béziers ou Narbonne n’étaient de confiance.

Entre temps, siècle après siècle, le „château” était agrandi et fortifié. Mais, de toutes les constructions qui, à cette époque, couvraient plus de 1500 m², il ne reste plus que la salle de réception qui se trouve au premier étage d’un bâtiment d’une hauteur de quelques vingt mètres, soutenue par deux contreforts et à laquelle, jusque dans les années 1970, on pouvait accéder par un escalier monumental. Les autres bâtiments, la chapelle, une partie des tours et du mur de défense, l’édifice

¹ *Le Château de Capestang, demeure des archevêques de Narbonne. Guide de visite*, Office de Tourisme, Commune de Capestang . 2008.

d'habitation, ont été détruits tout au long des siècles XVIII, XIX et XX. Accolé à la salle de réception, a été bâtie au XIXème siècle une maison bourgeoise et il y a 110 ans un projet prévoyait la destruction de tout l'ensemble médiéval pour laisser la place à la Mairie et à une halle de type Baltard.

En 1977, quand l'escalier d'honneur venait d'être démolie et on parlait de nouveau de la destruction de la salle de réception qui a servi pendant des années au stockage du foin, un chercheur qui étudiait l'architecture de l'édifice a découvert un plafond peint à qui même les quelques habitants de la ville qui se souvenaient de son existence ne prêtaient aucune attention.

Les premières études ont conclu que les peintures qui décoraient les murs de la salle, qui mesure 20 mètres de longueur et 8,30 mètres de largeur, reproduisaient parmi d'autres images l'écusson de Bernard de Farges, l'archevêque de Narbonne, du 5 mai 1311 au 1er mai 1341. Mais le plafond en bois a été rajouté au milieu du XVème siècle, à la demande de l'archevêque Jean d'Harcourt (1436-1452) ou de son cousin Louis, qui lui a succédé dans cette fonction (1452-1460). On a trouvé, parmi les peintures du plafond, leurs écussons „de gueules à deux fasces d'argent” identiques à ceux qui décorent l'église de Narbonne. En dehors de cela, nous ne savons rien! Ni qui les a exécutées, ni en quelle année avec précision, ni les circonstances qui ont mené à la réalisation de cette œuvre aujourd'hui unique, représentative pour l'art des siècles XIV et XV.

Ce qui est le plus remarquable dans le cas de ce plafond peint, est la variété et l'authenticité des images représentées². Les thèmes de cette «bande dessinée» sont tout aussi nombreux que variés: images religieuses, personnages du théâtre (musiciens, danseurs, saltimbanques), vues de chasse, scènes grotesques, caricatures, représentations d'animaux réels ou fantastiques, des emblèmes nobiliaires ou religieux. On n'a pas négligé non plus les thèmes qui peignent la vie de tous les jours: des scènes où les personnages expriment l'amour ou le dédain pour ceux qui les entourent.

Parmi les 140 métopes peintes à l'origine, 28 ont disparu en totalité et 17 sont illisibles. Une des poutres qui soutient le plafond, incorporée dans le bâtiment attenant construit au XIXème siècle, n'a été dégagée qu'au début des années 1990. Les images, les motifs décoratifs, les couleurs protégées pendant un siècle des intempéries ou de la fiente des pigeons, qui avaient niché dans le plafond de la salle abandonnée, apparaissent maintenant d'une fraîcheur sans égal comme si elles avaient été exécutées récemment. Il a fallu qu'il s'écoule plus de trente ans, jusqu'à ce que les fonds nécessaires aient pu être trouvés, les spécialistes de cette époque convoqués et un espace d'exposition qui explique l'histoire, les techniques employées et l'art de l'endroit où nous nous trouvons puisse être aménagé.

C'est ainsi que le 6 juin 2008, a été ouvert au public de manière officielle „Le Château de Capestang - demeure des archevêques de Narbonne” qui abrite le

² *L'imagier et les poètes au château de Capestang*, Editions Loubatières 1991.

plus important et mieux conservé plafond peint des XIVème et XVème siècles, de la région „Méditerranée occidentale”. Bientôt verra le jour une association qui doit rassembler les villes de l’Europe méridionale possédant un plafond peint et dont le siège sera installé dans la localité.

* * *

La Société Archéologique Scientifique et Littéraire de Béziers³ est l’une des plus prestigieuses sociétés savantes de France. Créée en 1834, elle était l’héritière spirituelle de l’ancienne Académie Royale de Sciences et Belles-Lettres, fondée dans la même ville en 1723. A ses débuts, la Société était dirigée vers des études d’archéologie, mais à partir de 1859, son domaine d’activités s’élargit, devenant „scientifique et littéraire”. En 1874, la Société Archéologique Scientifique et Littéraire est reconnue „d’utilité publique” et devient la plus ancienne société de ce genre dans le département de l’Hérault, avec une ancienneté supérieure d’une décennie à l’institution homologue de Montpellier.

Hébergée à partir de 1859 dans la Mairie de Béziers, la Société Archéologique s’est installée à partir de 1903 dans le musée des Beaux Arts, selon le souhait de son Vice-Président, Fabrega, le maire de la ville, qui a légué l’édifice où a été aménagé ce musée. Dès 1986, un autre bienfaiteur, le Dr. L. Bergé, a permis son installation dans un hôtel particulier offert à la cité en vue de l’aménagement d’un musée d’arts décoratifs. La Société a joué, dès ses débuts, non seulement un rôle culturel, mais aussi esthétique, recherchant systématiquement l’embellissement de la ville. On lui doit, en particulier, l’érection de la statue de Pierre-Paul Riquet, constructeur du Canal du Midi qui réunit depuis le XVIIIème siècle la Méditerranée à l’océan Atlantique.

La statue sculptée par David d’Angers, qui a été installée en 1838 au centre de la ville où le célèbre visionnaire a vu le jour, est devenue un symbole de la cité. Il n’y a pas longtemps, la Société Archéologique a obtenu le retour à Béziers de la statue du „Génie Latin”, réalisée par l’une des gloires des arts locaux, le sculpteur Magrou. C’est la même société qui est à l’origine de la création des principaux musées et collections de Béziers. Elle dispose aussi d’une vaste bibliothèque et d’archives dont les plus anciens documents remontent au XIIIème siècle. Parmi ceux-ci, on trouve aussi ceux qui se réfèrent au plus ancien concours de poésie en langue occitane, qui a débuté en 1838. La Société Archéologique Scientifique et Littéraire réunit aujourd’hui plus de 800 membres, parmi lesquels on compte les principales personnalités artistiques, littéraires, scientifiques et même politiques de la région.

Celui qui aurait la curiosité de consulter les Bulletins annuels publiés par la Société à la fin du XIXème siècle découvrirait parmi les membres d’honneur le

³ Jean-Denis BERGASSE, *La Société Archéologique, Scientifique et Littéraire de Béziers*, au siège de la société à Béziers.

nom du poète roumain „Veséli Alecsandri, Sénateur à Mircesti (Roumanie)” mentionné à partir de 1883 jusqu’en 1890.

Toujours parmi les membres d’honneur on retrouve Frédéric Mistral, prix Nobel de littérature, celui qui avec six autres hommes de lettres avait lancé en 1854 le mouvement de réhabilitation de la littérature provençale, en fondant „le Félibrige”, défini par une lettre ministérielle en date du 14 avril 1877 comme „une association littéraire destinée à encourager les lettrés et les savants dont les travaux ont pour but la culture et la conservation de la langue provençale”. Ce mouvement a eu dans la deuxième moitié du XIXème siècle un énorme retentissement non seulement dans le Midi de la France, mais aussi dans les pays voisins de langue romane, comme l’Espagne et l’Italie, répercuté par la suite jusqu’en Roumanie et dans la Péninsule balkanique. A l’époque de gloire de ce mouvement, pendant les dernières décennies du XIXème siècle, ses contacts suivis avec la Reine poétesse de Roumanie, Carmen Sylva, ont fait que celle-ci soit appelée „La Reine des Félibres”. C’est ainsi que différents félibres ont été décorés de l’ordre de la „Couronne de Roumanie”. Parmi eux, on compte en dehors de Frédéric Mistral, Joseph Roumanille, Quintana ou Bonaparte-Wise, qui faisaient tous partie de la Société Archéologique Scientifique et Littéraire. Tous ces membres éminents avaient participé, d’une manière ou d’une autre, au concours de poésie de langues romanes, gagné par Vasile Alecsandri, en 1878, avec la célèbre „Ode à la gente latine”, à Montpellier.

Dans les années qui ont suivi, alors que Vasile Alecsandri, ministre de Roumanie en France, habitait Paris, leurs liens se sont intensifiés et matérialisés par la visite de l’ambassadeur roumain en Provence.

C’est ainsi que nous pouvons rencontrer pendant quelques années de suite, parmi les ouvrages reçus par la Société Archéologique Scientifique et Littéraire, la revue „ROMANIA” envoyée depuis Paris par le Ministère de l’Instruction publique.

Dans le Bulletin daté 1891-1892, est annoncée la disparition de «Veséli Alecsandri, membre honoraire décédé à Mircesti (Roumanie), le 6 septembre 1890». Sur la même page, on annonce la perte de „Joseph Roumanille, membre correspondant décédé en Avignon, le 24 mai 1891”.

Dans ce même Bulletin, un article concernant l’activité littéraire de la Société Archéologique Scientifique et Littéraire rend compte du mémoire: „Notes pour servir à l’histoire de Capestang, par un Capestanais”. Cette étude⁴, écrite par Fernand Pigot, passe en revue „un aperçu des origines, de l’histoire féodale, communale et religieuse de cette ville, dont le château appartenait à l’Archevêque de Narbonne et dont le chapitre collégial était important». Comme dit le rédacteur du Bulletin: «Ce travail révèle un esprit désireux de connaître et de faire connaître l’histoire de son pays afin de le faire mieux aimer. N’est-ce pas là un acte recommandable? Pour l’aider à poursuivre avec constance l’œuvre qu’il a

⁴ „Bulletin de la Société Archéologique 1891”, au siège de la société à Béziers.

entreprise, à la condition de ne pas négliger le côté archéologique, la Société attribue une médaille de bronze à l'auteur, M. Fernand Pigot, de Capestang”.

Fernand Pigot (1867-1928)⁵, jeune passionné par l'histoire de sa ville, n'avait que 23 ans quand il reçut cette médaille!

Par la suite, il a fait une carrière exceptionnelle littéraire et journalistique. En dehors des activités de viculteur, il a été félibre, conférencier mutualiste, un des pionniers du „Crédit Mutualiste Agricole”, banque qui poursuit de nos jours son activité sous le nom de „Crédit Agricole”, correspondant de Radio France, mécène des arènes de Béziers, fondateur de la revue „L'escola dels Titans”, directeur de journaux en langue occitane „Lou Camel” et française „Le Petit Biterrois”.

En 1907, à l'occasion de la révolte des viculteurs du Languedoc, Fernand Pigot s'est distingué par sa tentative d'unification des mouvements revendicatifs des quatre départements méditerranéens, en les visitant et en prononçant partout des discours en langue d'Oc. Il a été un des collaborateurs et amis de Marcellin Albert, le leader du mouvement populaire de 1907.

Le 26 février 1926, C. Papp de Maros-Csüged, propriétaire d'une maison internationale de commerce à Béziers, adressait la lettre suivante à Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères de Bucarest⁶:

„Habitant depuis 20 ans Béziers et ayant fait la guerre en France, où je me suis engagé, je me suis définitivement établi dans cette ville. De nombreux Roumains sont établis où résident temporairement à Montpellier, Béziers, Narbonne, soit comme étudiants, commerçants ou ouvriers manuels. Ils ont parfois besoin de visas du consulat de Roumanie. Malheureusement, il n'existe qu'un consulat, à Marseille, ce qui les oblige à se déplacer et leur occasionne des frais de voyage très onéreux. J'ai l'honneur de signaler à la Haute bienveillance de Son Excellence, Monsieur Fernand Pigot, publiciste - félibre, 33, avenue de la République, à Béziers, honoré de la Couronne de Roumanie, le 9 février 1901. Ce dernier accepterait de remplir les fonctions consulaires à Béziers.

Estimé par tout le pays, il s'est occupé depuis longtemps des étudiants Roumains qui sont à Montpellier et tous les sujets Roumains qui lui ont été signalés. Aimant profondément ce qui est Roumain et vient de Roumanie, il a fait dans les milieux littéraires et commerciaux où il est très estimé, une grande propagande en faveur de la Roumanie. Son action a toujours été désintéressée et constante. Espérant que Votre Excellence mettra à l'étude notre demande, nous sommes avec respect Votre dévoué serviteur”.

Après les formalités de rigueur, suivant la proposition de son Excellence Monsieur I. Mitilieu, Ministre des Affaires Etrangères, le roi de Roumanie, Ferdinand, signait à Sinaia, le 29 octobre 1926, le décret qui décide de „la création, le 1er Octobre 1926, d'un consulat de deuxième catégorie (honorifique) de

⁵ Fernand Pigot, Archives CIRDOC Béziers.

⁶ Arhiva M.A.E., *Problema 75/ Consuli Onorifici, Franța*, f. 19-26.

Roumanie, à Béziers (France)”. Par le même décret, le roi décide que Monsieur Fernand Pigot est nommé le même jour Consul Honorifique de Roumanie, comme titulaire de l’office consulaire nouvellement créé.

Nous disposons d’une copie de la lettre adressée par la Légation Roumaine de Paris, datée du 25 janvier 1927, accompagnée du „formulaire de fiche personnelle et du serment complété par Monsieur Fernand Pigot avec un fac-similé en double exemplaire avec sa signature”.

Selon la tradition orale, conservée dans la famille de Fernand Pigot, cette nomination n’était pas due seulement aux mérites précités du nouveau consul, mais aussi au fait que celui-ci avait acheté 3000 chevaux en Roumanie!

En tout cas, pendant quatre ans, le drapeau roumain a flotté sur la façade de la maison sise au 33, rue de la République (aujourd’hui „22 août 1944”, date de la libération de cette ville), siège officiel du consulat où Fernand Pigot habitait dans les périodes où ses occupations, essentiellement viticoles, ne le retenaient à Capestang, berceau de la famille. Les caves de sa propriété de Capestang, appartenant toujours à ses descendants, peuvent être visitées encore de nos jours, parce que Madame Marie Cros, l’arrière petite-fille du consul, a installé ici un agréable restaurant, appelé „La table du vigneron”.

Malheureusement, le 22 juin 1928, un accident stupide fait que Fernand Pigot perde la vie, toujours à Capestang. Mais la Légation de Roumanie à Paris n’a appris le décès de Fernand Pigot que le 28 septembre 1929. Le 2 octobre 1929, le Ministre plénipotentiaire chargé d’affaires, B. Cantacuzène, adresse à Monsieur Al. Vaida Voevod, Ministre des Affaires Etrangères ad intérim, une lettre dans laquelle il affirme que „étant donné que les travaux consulaires sont fort peu nombreux à Béziers, je pense qu’il n’est pas nécessaire de le remplacer”.

Toutefois, le 29 septembre 1930, la Légation de Paris répond à la note reçue du Ministère des Affaires Etrangères français qui donnait son accord pour la nomination de Monsieur Guy Henri, au poste de consul à Béziers. Mais une note manuscrite indique sur le même document que «à la suite du décès de l’ancien consul Fernand Pigot, le consulat de Béziers est supprimé depuis 1929».

Etrangement, une note transmise le 20 avril 1940, (dix ans plus tard!) par le „Ministre Royal des Affaires Etrangères de Bucarest à Monsieur Richard Franasovici, Ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire de sa Majesté le Roi à Paris”, dit: „J’ai l’honneur de vous transmettre ci-joint un acte authentifié récemment par une personne dont la signature est inconnue par ce Département et qui s’intitule «attaché consulaire» auprès du consulat roumain de Béziers, en priant Votre Excellence de bien vouloir entreprendre une recherche pour déterminer qui est cette personne”. Suit la description des démarches entreprises après le décès de Fernand Pigot, en précisant que depuis 1929, „...dans tous leurs travaux (Ministères et Ambassades n.n.) ont arrêté de mentionner le consulat de Béziers parmi les consulats de Roumanie existant en France. Vu ce qui précède, je prie

votre Excellence de bien vouloir disposer que l'on prenne des mesures appropriées afin que les cachets et emblèmes du consulat de Béziers soient retirés des mains des personnes qui les détiennent aujourd'hui sans une autorisation légale, communiquant en même temps de manière officielle au Quai d'Orsay que ce consulat a cessé d'exister depuis l'année 1929".

Probablement que les événements dramatiques qui ont suivi pendant cinquante ans, d'abord dans toute l'Europe et par la suite en Roumanie, ont laissé dans l'ombre l'étrange sort du consulat de Béziers. Peut-être qu'aujourd'hui, avec l'entrée de la Roumanie dans l'Union Européenne et la multiplication des présences roumaines dans le Languedoc, un consulat à Béziers trouverait sa justification. Et pourquoi pas à Capestang? A condition que l'on trouve une personnalité disposée, les chevaux n'étant plus à la mode, d'acheter 3000 voitures LOGAN en Roumanie!

1. Inauguration: Inauguration des visites du château de Capestang
The opening of visits at Capestang castle

2. Capestang plafond: L'excellent état de conservation des images peintes sur les
panneaux du plafond est un miracle
The Capestang ceiling: the excellent conservation of the ceiling painting is a miracle

3. Soc. arch.: Le siège de la Société Archéologique à Béziers
The house of the Archaeological Society of Béziers

4. Fernand Pigot: Dessin représentant le félibre languedocien en 1914
Fernand Pigot: design of the languedocian writer in 1914

**ROLUL EVIDENȚEI INFORMATIZATE ÎN COMBATEREA
TRAFICULUI CU BUNURI CULTURALE**

**THE ROLE OF THE DIGITAL INVENTORY IN THE FIGHT
AGAINST THE ILLEGAL TRAFFIC OF CULTURAL HERITAGE
OBJECTS**

Aurelia Duțu*

Abstract

We present the European laws and international conventions that Romania is a part of as well as a few aspects concerning Romanian laws issued before and after 1990 for the protection of national cultural heritage and the role that The Institute for Cultural Memory - cIMeC has in creating a digital inventory of the stolen mobile cultural objects. In June 2009 the inventory contains 210 objects, mainly archeology and art items. The article points the details of the new national digital inventory administered de cIMeC. In order to be in accord with the European partner institutions, the system was designed according to the international standard for describing art, antiques and antiquities (*Object ID*) created in 1999. The access to the national inventory will be allowed to museums, the police force and the customs service.

Key words: digital inventory, mobile cultural objects, illegal traffic, national cultural heritage

În ultimele decenii ale secolului al XX-lea traficul ilegal de bunuri culturale a devenit o afacere profitabilă, spre paguba proprietarului de drept, persoană fizică sau juridică. Pentru stoparea acestui fenomen au fost luate o serie de măsuri care se reflectă în legislația internațională și națională. O importantă reglementare legislativă internațională privind protejarea bunurilor culturale mobile a apărut în urma ratificării documentului intitulat *Convenția privind protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat* (UNESCO, Haga, 14 mai 1954; ratificată la 21 martie 1958). Ulterior, necesitatea crescândă de a găsi soluții pentru stoparea actelor comisive sau omisive care pot duce la degradarea, distrugerea, pierderea, sustragerea sau exportul ilegal al acestora a determinat emiterea mai multor acte normative naționale și

* Institutul de Memorie Culturală - cIMeC.

europene¹. Directiva 93/7/CEE a extins sfera de restituire a bunurilor culturale care au părăsit ilegal teritoriul unor state și la obiectele aparținând categoriilor comune, dar care sunt susceptibile de a fi clasate în patrimoniul național. Această directivă stabilește totodată procedurile și instituțiile implicate în mecanismele de restituire. Convenția UNIDROIT (1995) are drept scop restituirea internațională a bunurilor culturale furate sau exportate ilegal, precum și facilitarea păstrării și ocrotirii patrimoniului cultural².

În România, înainte de 1989, protecția bunurilor culturale s-a făcut pe baza Decretului 724/23 din octombrie 1969 privind protejarea și păstrarea bunurilor de interes național, aprobat prin Legea 64/1969, care constituie un preambul la Legea 63/1974³. Potrivit Legii 64/1969, coordonarea întregii activități de pază și securitate era asigurată de către Direcția Patrimoniului Cultural Național, împreună cu servicii ale Ministerului de Interne. Comerțul sau donarea bunurilor culturale deținute de persoane fizice se putea efectua numai după 60 de zile de la informarea în scris a Oficiului pentru Patrimoniul Cultural Național. Acordarea avizului pentru scoaterea peste graniță a altor bunuri culturale decât cele ce făceau parte din patrimoniul cultural național intra în atribuțiile Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Național. Categoriile de bunuri și criteriile de avizare a scoaterii lor peste graniță se stabileau prin decret prezidențial. Orice încercare sau înstrăinare ilegală se pedepsea cu închisoare de la 2 la 7 ani.

După apariția Legii din 1974 s-a pus accent pe inventarierea bunurilor, dar și pe conservarea și securitatea deplină a exponatelor⁴. Legea prevedea întocmirea unei evidențe centralizate și unitare pentru bunurile care fac parte din patrimoniul cultural național, acestea fiind supuse unui regim special de păstrare și conservare. Lipsa unor condiții adecvate de conservare constituia un motiv invocat pentru încălcarea gravă a dreptului de proprietate. Astfel, bunuri culturale care prezentau interes puteau fi trecute în proprietatea statului, prin decret prezidențial, la propunerea Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Național și cu plata unor despăgubiri. Potrivit legii, evidența se întocmea pe baza declarațiilor și extraselor de inventar depuse de deținătorii bunurilor aflate în patrimoniul cultural național la care se adăugau descoperirile și achizițiile. Evidența conținea elementele de identificare, descriere și evaluare a fiecărui obiect. Bunurile din patrimoniul cultural național puteau fi trimise la expozițiile internaționale sau pentru efectuarea unor lucrări de restaurare, cu aprobarea Președintelui Republicii Socialiste România,

¹ O discuție asupra legislației internaționale privind protecția bunurilor culturale la I. Opreș, *Transmuseographia*, București, 2003, pp. 464-480 și *idem*, *Muzeosofia*, București, 2006, pp. 121-126.

² O listă a convențiilor internaționale privind protecția patrimoniului cultural la I. Opreș, *Transmuseographia*, București, 2003, p. 485-486.

³ Vezi o discuție asupra protecției patrimoniului cultural mobil în România la Anca Lăzărescu, *Reglementări în domeniul protecției patrimoniului cultural mobil - tradiții legislative și perspective pentru România*, în „Muzeul Național”, vol. 11, 1999, pp. 307-314.

⁴ V. Șt. Nițulescu, *Note privind legislația protejării patrimoniului cultural mobil din România în perioada 1946-1989*, în „Muzeul Național”, vol. 11, 1999, pp. 289-305.

la propunerea Consiliului Culturii și Educației Socialiste. Pentru exportul temporar al celorlalte bunuri culturale era nevoie doar de avizul Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Național. Decretul nr. 244 din 10/07/1978 asupra regimului metalelor prețioase și pietrelor prețioase prevedea constituirea tezaurului național, format din obiecte din metale prețioase, ținut în evidența Băncii Naționale a Republicii Socialiste România. Acordul pentru expunerea în muzee și expoziții a unor obiecte din metale prețioase, pietre prețioase și semiprețioase naturale, care făceau parte din tezaurul național, era dat printr-un decret prezidențial.

După decembrie 1989, profitându-se de un vid legislativ și de eliminarea controalelor vamale, a avut loc un adevărat exod al bunurilor culturale. Furturile de bunuri culturale aflate în colecțiile muzeale au înregistrat o creștere fără precedent, în cele mai multe cazuri recuperarea lor fiind imposibilă⁵. Decretul nr. 90 din 05/02/1990 privind înființarea și organizarea Comisiei Muzeelor și Colecțiilor a abrogat mai multe acte normative (Legea nr. 63 din 30.10.1974 și Decretul nr. 13/1975) care precizau instituțiile și sistemul de evidență a bunurilor culturale mobile înainte de 1989, precum și prevederile privind regimul metalelor prețioase și pietrelor prețioase, categoriile de bunuri culturale care făceau parte din Patrimoniul Cultural Național sau care puteau fi scoase peste graniță, criteriile de achiziție și evaluare a bunurilor culturale etc. În același decret s-a aprobat înființarea Comisiei Muzeelor și Colecțiilor (cu rol de coordonator al activității de ocrotire și evidență a patrimoniului mobil), numindu-l ca șef al acestei comisii pe reputatul și regretatul muzeolog Radu Florescu. Ordonanța nr. 27 din 26.08.1992 cuprindea unele măsuri pentru protecția patrimoniului cultural național printre care și norme privind vânzarea bunurilor culturale în magazinele, anticariatele, consignațiile, galeriile care trebuiau să aibă în prealabil aviz de funcționare emis de Ministerului Culturii. Scoaterea din țară a obiectelor se făcea pe baza unei adeverințe eliberate de Oficiul local de patrimoniu. Pentru obiectele deținute de muzee, colecții, biblioteci exportul putea fi doar temporar și cu aprobarea Comisiei Muzeelor și Colecțiilor. Ordonanța nr. 68 din 26/08/1994 (care abroga Decretul nr. 90 din 05.02.1990) avea drept scop protejarea patrimoniului cultural național cuprinzând definirea noțiunilor de patrimoniu, norme privind clasarea bunurilor culturale mobile și obligațiile deținătorilor. Se stabilea ca responsabilitate a Direcțiilor județene de cultură avizarea exportului bunurilor culturale mobile comune, eliberând, pe bază de expertiză, certificatul de export definitiv sau, după caz, certificatul de export temporar. O reglementare importantă a acestei ordonanțe prevedea instituirea de către Ministerul Culturii a Registrului național al bunurilor culturale mobile dispărute, distruse sau furate. Completări ale legislației de patrimoniu au survenit în urma aplicării Ordinului nr. 1284 din 12.11.1996 care cuprindea normele metodologice privind criteriile unice de clasare a bunurilor culturale care fac parte din patrimoniul cultural național și metodologia de eliberare a certificatelor de export. Prin prevederile legii

⁵ I. Opreș, *op.cit.*, pp. 490-508.

79/1993 are loc aderarea României la *Convenția asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale*, adoptată la Conferința UNESCO de la Paris din anul 1970. Dintre prevederile legii 79/1993 remarcăm: desemnarea bunurilor culturale ce intră sub incidența acestei legi, definirea exportului ilegal de bunuri culturale, instituirea unor servicii culturale responsabile cu prevenirea și combaterea exportului ilicit, instituirea unui certificat special pentru export și dezvoltarea evidenței bunurilor culturale prin realizarea și actualizarea unui inventar național, care furniza lista bunurilor culturale importante - publice și private - al căror export ar constitui o sărăcire sensibilă a patrimoniului cultural național⁶.

România, ca semnatar al convențiilor internaționale, a emis mai multe acte normative care reglementează exportul, dar și restituirea de bunuri furate. Potrivit Legii 182 din 2000 (republicată în 2008), un bun cultural poate ieși din România doar pe baza unui certificat de export. Acesta este emis de către Direcția județeană de cultură, pe baza unui raport de expertiză semnat de un expert acreditat de Ministerul Culturii Cultelor și Patrimoniul Național (MCCPN). O excepție o constituie bunurile de artă și etnografie ale căror autori sunt în viață. Potrivit legii, părăsirea ilegală a teritoriului unui stat membru al Uniunii Europene desemnează, după caz:

- a). ieșirea unui bun cultural de pe teritoriul unui stat membru al Uniunii Europene, cu încălcarea legislației acestui stat în materie de protecție a bunurilor culturale;
- b). nerevenirea la sfârșitul unui export temporar legal.

Dacă în cadrul unei urmăriri penale, efectuate în condițiile legii, sunt descoperite indicii că un bun cultural, care se găsește pe teritoriul statului român, a părăsit ilegal teritoriul unui stat membru al Uniunii Europene, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție notifică statului interesat, conform Legii nr. 302/2004, privind cooperarea judiciară. Statul membru al Uniunii Europene, proprietar al bunului cultural, are dreptul de a verifica dacă bunul respectiv este deținut ilegal, în termen de două luni de la data notificării. MCCPN ia măsuri pentru restituirea către statul reclamant a bunului cultural care a părăsit ilegal teritoriul acestuia, precum și pentru efectuarea de către statul reclamant a plății despăgubirilor acordate de instanța de judecată posesorului sau deținătorului de bună-credință, precum și instituției specializate care a efectuat cheltuielile privind conservarea bunului cultural.

Convențiile internaționale ale căror semnatar este și România prevăd ca orice cerere de restituire a unui export ilegal să fie făcută în termen de 3 ani de la data la care solicitantul a cunoscut adresa și identitatea posesorului și într-un termen de 50 de ani de la data furtului (termenul de 50 ani nu este extins dacă bunul cultural face parte integrantă dintr-un monument/sit arheologic identificat sau dintr-o colecție publică). Potrivit reglementărilor convenției UNIDROIT (1995)

⁶ S. Nistor, *Protecția patrimoniului cultural în România*, București, 2002, pp. 226-234.

fiecare stat semnatar poate solicita forului judecătoresc sau instituției competente din alt stat să decidă înapoierea bunului cultural exportat ilegal.

Elementele de identificare ale bunului cultural furat sunt transmise instituțiilor precum Autoritatea Vamală, Poliția de Frontieră (pentru împiedicarea ieșirii bunurilor culturale mobile din țară), MCCPN și Interpol. De la MCCPN informația este retransmisă direcțiilor județene pentru cultură și către Institutul de Memorie Culturală - cIMeC, care, conform legii, administrează baza de date numită *Registrul bunurilor culturale distruse, furate, dispărute sau exportate ilegal*. Prin apariția Ordinului Ministerului Culturii și Cultelor nr. 2044 din 09.05.2001, evidența informatizată la nivel național a bunurilor furate a căpătat suportul legal și a dus la o mai bună conlucrare a instituțiilor abilitate din România. Potrivit reglementărilor cuprinse în acest Ordin, înscrierea unui bun cultural furat în *Registru* se realizează ca urmare a solicitării în scris de către deținătorul păgubit, prin depunerea la secretariatul Comisiei Naționale a Muzeelor și Colecțiilor (CNMC) a unui dosar cuprinzând un referat privind condițiile distrugerii, furtului, dispariției sau exportului ilegal, fișa bunului și fotografia acestuia. Ulterior, bunul cultural va primi un cod unic de identificare și va fi înscris în acest registru. În cazul recuperării unui bun cultural furat, dispărut sau exportat ilegal, acesta va fi radiat din *Registru*, cu mențiunea datei și a condițiilor recuperării, codul unic rămânând nealocat. cIMeC are obligația de a asigura administrarea bazei de date și de a răspunde solicitărilor de informații primite prin secretariatul Comisiei Naționale a Muzeelor. Formatul Registrului și Fișa bunului cultural dispărut sunt reglementate prin același Ordin. Completarea datelor în acest registru s-a făcut începând cu anul 2005, ca urmare a reglementării Legii nr. 105 din 2004.

Din analiza *Registrului bunurilor culturale distruse, furate, dispărute sau exportate ilegal* păstrat la cIMeC rezultă următoarea proveniență a obiectelor declarate furate (210 înregistrări):

- instituții ecleziastice (73 exemplare),
- muzee (71 exemplare),
- persoane fizice (44 exemplare),
- universități (16 exemplare),
- braconaj arheologic (6 exemplare).

Așa cum reiese din statistica prezentată, cele mai vulnerabile sunt instituțiile ecleziastice a căror preocupare pentru securitatea bunurilor culturale deținute este de cele mai multe ori insuficientă. Deosebit de gravă este și lipsa unor inventare minimale care, în cazul dispariției bunurilor culturale mobile, să ofere posibilitatea recunoașterii acestora, atât pe piața internă de antichități, dar și de către autoritățile vamale. S-a constatat că există tendința ca unele obiecte să fie furate ca urmare a unei comenzi. De pildă, din bisericile catolice din Transilvania au fost furate diverse statuete reprezentând îngeri, deoarece pe piața internațională de antichități acestea erau extrem de solicitate.

În privința categoriilor de patrimoniu, statistica întocmită pe baza datelor aflate în *Registrul bunurilor culturale distruse, furate, dispărute sau exportate ilegal* arată următoarele:

- artă plastică (101 exemplare),
- artă decorativă (31 exemplare),
- arheologie (56 exemplare),
- documente (3 exemplare),
- istorie (19 exemplare).

Într-o statistică a Inspectoratului General de Poliție se arată că până în 2005 s-au furat 1.685 de obiecte de la deținători precum: biserici (cele mai multe, cca. 36% din totalul obiectelor furate), mănăstiri, cimitire, protoierii, colecții particulare și anticariate. Dintre acestea, 420 reprezintă bunuri culturale date în urmărire internațională însă fotografiile au doar 250 de obiecte⁷.

Bunurile culturale supuse traficului ilegal pot circula în ambele sensuri existând posibilitatea intrării pe teritoriul României a unor obiecte furate din alte țări. Conform prevederilor legale cIMeC administrează și evidența bunurilor culturale dispărute din alte țări. Informațiile venite de la INTERPOL sunt aduse la cunoștința instituțiilor abilitate din țările semnatare a acordurilor de restituire. Astfel, în evidența cIMeC sunt fișe de obiecte dispărute din Grecia, Republica Moldova, Peru, Italia, Elveția, Rusia etc. care pot fi consultate de instituțiile implicate în operațiunile de recuperare și restituire a bunurilor culturale.

În scopul conservării patrimoniului cultural mobil a fost extinsă categoria bunurilor protejate, de la cele aflate în inventarul bunurilor mobile clasate în Patrimoniul Cultural Național, la cele susceptibile de a fi clasate. Până în prezent (iunie 2009) au fost clasate în categoriile Tezaur și Fond peste 19.000 bunuri culturale din următoarele domenii:

Artă plastică	2.815
Artă decorativă	1.668
Arheologie	3.094
Artă plastică	2.815
Carte veche	190
Documente	357
Etnografie	3.491
Istorie (militară sau memorială)	606
Medalistică	311
Numismatică	3.413

⁷ Ministerul Culturii și Cultelor. Secretariatul de Stat pentru Culte, *Bazele muzeologiei și conservării preventive a patrimoniului național cultural religios*, Iași, 2005, p. 207.

Științele naturii	2.810
Știință și tehnică	253
TOTAL	19.008

Cele mai multe bunuri culturale clasate sunt păstrate în colecțiile publice așa cum o demonstrează statistica întocmită pe deținători:

Tip deținător	Nr. instituții	Procent (%)
Colecții publice (instituții muzeale, direcții județene pentru cultură*, biblioteci, Academia Română, Societăți Comerciale SA)	145	89,5
Colecții particulare (persoane fizice, Societăți Comerciale SRL)	9	5,5
Colecții ecleziastice	8	5
TOTAL DEȚINĂTORI	162	100

*- bunurile culturale clasate de direcțiile județene sunt în prezent în litigiu, fiind reținute de autoritățile vamale sub acuzația de trafic ilegal.

Datele de identificare a bunurilor clasate în Patrimoniul Cultural Național sunt în evidența informatizată gestionată de cIMeC și pot fi accesate pe Internet la adresa <http://clasate.cimec.ro/>.

Un standard internațional de identificare a bunurilor culturale mobile a fost întocmit în anul 1999, fiind cunoscut sub denumirea de *Object ID*⁸. Acesta este promovat și utilizat de către instituții, care se ocupă cu combaterea traficului ilegal cu bunuri culturale mobile precum: FBI, Scotland Yard și Interpol, dar și de către muzee, instituții care au ca activitate comerțul de artă și companii de asigurări. În România standardul internațional de identificare a bunurilor culturale mobile (*Object ID*) a fost promovat de către cIMeC și va fi folosit în evidența obiectelor de patrimoniu furate.

Standard internațional de identificare a bunurilor de artă, anticariat și antichități - Object ID

1.0 Categoriile de informații de identificare a obiectelor

1.1 Fotografii

Fotografiile sunt de importanță vitală pentru identificarea și recuperarea obiectelor furate. Trebuie obținute imagini generale, dar și prim planuri ale inscripțiilor, marcajelor, deteriorărilor și reparațiilor.

⁸ Mai multe detalii pot fi găsite la adresa WEB: <http://www.cimec.ro/Metodologice/object-id/Object-ID.htm>

1.2 Tipul de obiect

Tipul de obiect este un termen sau expresie descriptivă scurtă care descrie obiectul (ex: mască, războinic sau podoabă pentru ureche). Când se implementează Identificarea Obiectului pe un sistem automat se recomandă ca aceste informații să poată fi regăsite pe minimum două niveluri (de exemplu, **Nivelul 1**: ceramică, **Nivelul 2**: vas de ceramică pe care este pictat un cap).

1.3 Măsurători

Mărimea și/sau greutatea unui obiect, inclusiv unitatea de măsură (de ex: 30,5 cm X 30,5 cm X 76 cm).

1.4 Materiale și tehnici

Materialele, tehnicile de fabricație, procesele sau metodele folosite pentru a realiza obiectul.

1.5 Inscripțiile și marcajele

Identificarea marcajelor sau a inscripțiilor găsite sau aplicate pe obiect (de ex: o semnătură, dedicație, titlu, marcaje ale producătorului, marcaje de puritate, mărci de proprietate).

1.6 Data sau perioada

Indicarea vechimii obiectului. Poate fi o dată sau un interval de date (de ex: 1872, 1527-1580) sau o perioadă culturală (de ex., epoca bronzului târziu).

1.7 Producătorul

Numele sau denumirea producătorului unui obiect. Acesta poate fi o persoană cunoscută (de ex: Thomas Tompion), a companie (de ex: Tiffany), sau un grup cultural (de ex: Hopi).

1.8 Subiectul

Ceea ce se înfățișează sau se reprezintă (de ex: un peisaj, o luptă, o femeie ținând în brațe un copil).

1.9 Titlul

Titlul atribuit unui obiect, în momentul creării lui sau ulterior (de ex: Țipătul).

1.10 Trăsături distinctive

Orice caracteristici ale obiectului care l-ar putea identifica în unicitatea lui (de ex: deteriorare, reparații sau defecte introduce în timpul procesului de producție-fabricație).

1.11 Descriere

Descrierea unui obiect printr-un text concis, folosind informațiile din categoriile de mai sus. Poate cuprinde orice informații suplimentare care pot ajuta la identificarea obiectului (de ex: culoarea și forma obiectului, locul unde a fost făcut obiectul).

2.0 Categoriile suplimentare recomandate

Cinci categorii de informații care nu au fost selectate pentru identificarea obiectului pentru că nu a existat un consens clar în favoarea includerii lor au fost, totuși, considerate importante de marea majoritate a persoanelor intervievate în cel puțin patru din cele șase comunități aflate în atenție. Se recomandă ca cei ce realizează sisteme automate de documentație să aibă în vedere includerea acestor categorii.

2.1 Numărul de identificare a obiectului

Un identificator numeric sau alfanumeric, care se folosește în multe muzee (uneori aplicat chiar obiectului).

2.2 Materiale scrise legate de obiect

Trimiterile, inclusiv citatele, la alte materiale scrise legate de obiect (de ex: cataloage publicate, articole, rapoarte despre starea obiectului).

2.3 Locul de origine/descoperire

Locul unde își are originea un obiect și/sau locul de descoperire (de ex: locul unde a fost făcut sau șantierul/situl arheologic unde a fost descoperit).

2.4 Referire la obiecte legate între ele

Indicația că un obiect are legătură cu un anumit număr de alte obiecte (de ex: unul dintr-o pereche, o piesă dintr-un serviciu de masă).

2.5 Data întocmirii

Data când s-a întocmit descrierea obiectului.

Sub auspiciile unui proiect PHARE, Ministerul Culturii și Agenția de Integrare Europeană și Dezvoltare Economică din Austria au derulat în anul 2008 un ciclu de seminarii și ateliere de lucru pe teme legate de protecția bunurilor culturale, la care au participat specialiști din muzee, direcții județe, polițiști, vameși și reprezentanți ai altor instituții, cu lectori din România și alte state membre UE. Discuțiile s-au axat pe următoarele componente tematice: identificarea și clasarea (clasificarea) bunurilor culturale mobile, legislația primară și secundară în domeniul protecției patrimoniului cultural mobil, comerț și export ilegal, furt, distrugere și falsificarea bunurilor culturale mobile, rolul autorităților și instituțiilor relevante implicate și modalități de cooperare interinstituțională⁹. În cadrul acestui proiect, după depășirea nivelului consultativ, s-a trecut la realizarea unui sistem informatic (finanțat din fonduri PHARE), denumit, *Sistemul integrat de gestiune a informațiilor pentru protecția patrimoniului cultural mobil (SMI-BC)* ce constă într-un amplu sistem de gestiune a bazelor de date, concepute ca o aplicație WEB, aflat în prezent în lucru. Acest sistem informatic este realizat de către o firmă

⁹ Manual - colecție de materiale de referință, CD-Rom cu materiale redactate de către Echipa de Twinning a proiectului de Twinning PHARE 2006/018-147.03.19.01, MCC, București, Septembrie 2008.

specializată în programare, sub asistența cIMeC și se preconizează a fi finalizat în anul 2010. Sistemul va cuprinde și evidența informatizată aferentă MCCPN și direcțiilor județene de cultură privind Registrul bunurilor furate, Catalogul Patrimoniului Cultural Național Mobil, documentația necesară clasării și exportului de bunuri culturale, care vor fi accesate în comun de instituțiile abilitate, în funcție de atribuții, permițând în viitor o mai bună conlucrare în vederea eliminării comerțului ilicit cu bunuri culturale. La proiectarea sistemului s-a ținut cont de compatibilitatea cu evidențele europene fiind utilizat standardul internațional de identificare a bunurilor culturale mobile întocmit în anul 1999 (*Object ID*). Muzeele au posibilitatea de a introduce în această aplicație inventarul bunurilor culturale aflate în administrare, accesul la date urmând să se facă pe bază de parolă.

Noul sistem oferă posibilitatea unei mai bune și rapide comunicări permițând economisirea timpului alocat gestionării și introducerii datelor în baza de date. O actualizare a informațiilor se propagă rapid în sistem și e accesibilă și celorlalte instituții partenere. Totodată se elimină practica introducerii pe suport electronic a acelorași informații de mai multe ori. În prezent, pentru evidența bunurilor culturale clasate caracteristicile obiectului sunt introduse pe calculator de patru ori:

- la muzeu, în evidența informatizată generală;
- la muzeu, pentru dosarul de propuneri de clasare, care este deținut la MCCPN (în cazul în care evidența informatizată nu s-a făcut prin aplicația DOCPAT, prin care o mare parte din informații sunt preluate automat);
- la MCCPN, unde, în cazul în care obiectul este clasat de către Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor (CNMC), caracteristicile generale sunt introduse pe suport electronic pentru întocmirea ordinului de ministru și a certificatului de bun mobil clasat.
- la cIMeC unde, în cazul în care muzeul nu a deținut documentația și pe suport digital, informațiile aflate în fișa standard a obiectului clasat sunt iarăși introduse într-o bază de date.

Noul sistem presupune ca datele de identificare și descriere ale obiectului să fie introduse în evidența informatizată, care la întocmirea documentației va prelua automat informațiile necesare. În sistem se va regăsi evidența bunurilor clasate, dar și a inventarului muzeal care, în general, conține bunuri susceptibile de a fi clasate. Documentația bunului cultural propus spre clasare va putea fi accesată de către secretariatul CNMC pentru a fi verificată în momentul primirii cererii de clasare. Datele aflate deja pe suport electronic vor fi preluate automat pentru întocmirea procesului verbal al ședinței CNMC, a ordinului ministrului MCCPN și a certificatului de clasare, fiind eliminate eventualele erori de tastare, care pot să apară în urma reintroducerii de mai multe ori ale acelorași informații. Datele din fișa obiectelor clasate vor putea fi accesate de cIMeC pentru întocmirea Catalogului Patrimoniului Cultural Național Mobil, disponibil pe pagina proprie de

Internet (www.cimec.ro). Filtrarea accesului la anumite tipuri de date se va face prin intermediul parolilor de acces, cu diferite drepturi: vizualizare, actualizare - cu diferite grade de detaliere. Securitatea informațiilor este asigurată prin amplasarea serverelor într-o unitate militară specializată, cu salvare automată, constantă, a datelor. Principalii beneficiari ai noului sistem sunt: MCCPN, Direcțiile județene de cultură, Inspectoratul General al Poliției Române, Inspectoratul General al Poliției de Frontieră și Autoritatea Națională a Vămiror¹⁰.

Statisticile întocmite până în prezent arată că în ultimile două decenii traficul ilegal cu bunuri culturale a crescut exponențial în țara noastră, succesele înregistrate în direcția combaterii acestui fenomen fiind răzlețe. Aderarea României la Uniunea Europeană în anul 2007 s-a concretizat și prin armonizarea legislației culturale, fiind subliniată necesitatea unei strânse colaborări între instituțiile locale și internaționale a căror îndatorire este protejarea patrimoniului cultural. În acest context, rolul evidenței informatizate, care prin noul sistem proiectat, va avea o acoperire națională, se dovedește a fi deosebit de important acționând ca un liant în vederea unei mai bune coordonări a instituțiilor românești și europene implicate în combaterea traficului ilegal cu bunuri culturale de patrimoniu.

¹⁰ *Ibidem.*

Abrevieri

A.N.I.C.	– Arhivele Naționale Istorice Centrale
A.S.I.	– Arhivele Statului Iași
B.A.R.	– Biblioteca Academiei Române
B.N.R.	– Banca Națională a României
BSNR	– „Buletinul Societății Numismatice Române”
CN	– „Cercetări Numismatice”
CNBAR	– Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române
DRH	– Documenta Romaniae Historica
FHDR	– Fontes Historiae Daco-Romanae
M.A.E.	– Ministerul Afacerilor Externe
MN	– „Muzeul Național”
M.N.I.R.	– Muzeul Național de Istorie a României
S.R.S.C.	– Societatea Română pentru Răspândirea Științei și Culturii

c.p.e. – cerc perlat exterior

c.l. – cerc liniar

col. – coloană

c.s.m. – ca mai sus

md. – model